55265

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
FILIALA CLUJ

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE DIN CLUJ

VI

1963

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

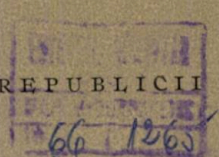
66 1265

55265

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
FILIALA CLUJ

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE DIN CLUJ

VI

1963

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. C. DAICOVICIU, redactor responsabil;
Acad. D. PRODAN, Prof. L. BÁNYAI,
Prof. V. CHERESTEȘIU, IUDITH WINKLER,
Cont. I. KOVACS.
Secretar de redacție: Conf. B. SURDU

Redacția și administrația:
Filiala Academiei R.P.R., Cluj, str. Republicii 9.

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
FILIALA CLUJ

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE DIN CLUJ

TOMUL VI 1963

SUMAR

15 ani de activitate a Academiei Republicii Populare Romîne 7
V. CHERESTEŞIU, Întemeierea presei romînești din Transilvania şi activitatea publicistică a lui George Barit pînă la izbucnirea revoluției din 1848 . . 11
D. GHIŞE, I. KECSKÉS şi P. TEODOR, Idei economice în opera lui George Barit privind promovarea industriei la romînii din Transilvania . . . 41
P. TEODOR, George Barit şi Principatele Romîne pînă la 1848 77
I. PERVAIN, Două autobiografii necunoscute ale lui George Barit . . . 91
I. KOVÁCS, Problema desființării iobăgiei şi a împroprietăririi țărănimii din Transilvania, văzută de George Barit 97
C. MUREŞAN, Ideile social-politice ale lui George Barit în publicistica sa din perioada absolutismului şi imperiului „liberal" 111
G. EM. MARICA, Notele de călătorie ale lui George Barit 123
B. SURDU, George Barit despre conferința națională de la Mercurea (1869) . 151
S. RETEGAN, O scrisoare a lui George Barit referitoare la adunarea generală a Astrei de la Dej 157
Acad. D. PRODAN, Boieri şi vecini în Țara Făgărașului în sec. XVI—XVII . 161
M. GÁSPÁR, Luptele din 1920 ale minerilor din Valea Jiului 313

CRONICĂ

I. CICALĂ, Cea de-a 30-a aniversare a eroicelor lupte ale ceferiştilor şi petroliştilor din ian.—febr. 1933 355
P. TEODOR, Sărbătorirea a 150 de ani de la naşterea lui George Barit . . 361

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
FILIALE DE CLUJ

ANNUAIRE DE L'INSTITUT D'HISTOIRE DE CLUJ

TOME VI 1963

SOMMAIRE

15 ans d'activité de l'Académie de la République Populaire Roumaine . . . 7
V. CHERESTEŞIU, La fondation de la presse roumaine en Transylvanie et l'activité journalistique de George Barit jusqu'à la révolution de 1848 . . 11
D. GHIŞE, I. KECSKÉS et P. TEODOR, Idées économiques dans l'oeuvre de George Barit sur l'encouragement de l'industrie chez les Roumains de Transylvanie 41
P. TEODOR, George Barit et les Principautés Roumaines jusqu'en 1848 . . 77
I. PERVAIN, Deux autobiographies inconnues de George Barit 91
I. KOVÁCS, La question de l'abolition du servage et de l'attribution du droit de propriété à la paysannerie de Transylvanie, vue par George Barit . 97
C. MUREŞAN, Les idées sociales et politiques de George Barit dans ses articles de presse pendant la période de l'absolutisme et de l'empire „libéral" . 111
G. EM. MARICA, Les notes de voyage de George Barit 123
B. SURDU, George Barit sur la conférence nationale de Mercurea (1869) . . 151
S. RETEGAN, Une lettre de George Barit concernant l'assemblée générale de l'Astra à Dej 157
Acad. D. PRODAN, Boyards et „vecini" dans le Pays de Făgăraş aux XVI —XVII siècles 161
M. GÁSPÁR, Les luttes des mineurs de la Vallée du Jiu en 1920 313

CHRONIQUE

I. CICALĂ, Le 30-ième anniversaire des héroïques luttes des cheminots et des ouvriers pétroliers en janvier-février 1933 355
P. TEODOR, La célébration du 150-ième anniversaire de la naissance de George Barit 361

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
КЛУЖСКИЙ ФИЛИАЛ

ЕЖЕГОДНИК КЛУЖСКОГО ИНСТИТУТА ИСТОРИИ

Том VI 1963

СОДЕРЖАНИЕ

15-ти летняя научная деятельность Академии Румынской Народной Республики 7
В. КЕРЕСТЕШИУ, Основание румынской печати в Трансильвании и публицистическая деятельность Джордже Барица до революции 1848-ого года 11
Д. ГИШЕ, И. КЕЧКЕШ, и П. ТЕОДОР, Экономические взгляды в произведении Джордже Барица о продвижении промышлености у румын из Трансильвании 41
П. ТЕОДОР, Джордже Бариц и Румынские Принципаты до 1848 года . 77
И. ПЕРВАИН, Две незнакомые автобиографии Джордже Барица . . . 91
И. КОВАЧ, О ликвидировании крепостничества и наделение трансильванских крестьян землёй, по взглядам Джордже Барица 97
К. МУРЕШАН, Социально-политические взгляды Джордже Барица в его публицистике с периода абсолютизма и ,,либеральной'' империи 111
Г. ЕМ. МАРИКА, Путешественные записки Джордже Барица 123
Б. СУРДУ, Джордже Бариц о национальной конференции, состоявшейся в Меркуре (в 1869 г) 151
С. РЕТЕГАН, Письмо Джордже Барица, относящееся к общему собранию Астры, в Деже 157
Акад. Д. ПРОДАН, Бояре и крепостные (смежные) в Фэгэрашском краю в вв. XVI—XVII 161
М. ГАШПАР, Борьба рудниковых Жийской долины в 1920—ом году 313

ХРОНИКА

И. ЧИКАЛЭ, 30-ти летие героической борьбы железнодорожников и нефтяников с января-февраля 1933 года 355
П. ТЕОДОР, Празднование 150-ти летия со дня рождения Джордже Барица 361

ИЗДАНИЕ АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

15 ANI DE ACTIVITATE A ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

În 1963 s-au împlinit 15 ani de la organizarea Academiei Republicii Populare Romîne, moment de semnificaţie deosebită al culturii socialiste romîneşti. Desigur, 15 ani în viaţa unei instituţii cum este Academia, nu însemnează mult. Apreciaţi, însă, anii prin prisma rezultatelor pe care înaltul for de cultură le-a obţinut sub îndrumarea P.M.R., din punctul de vedere al saltului pe care l-a făcut de la vechea Academie, lipsită de instituţii proprii de cercetare, la organizarea superioară de astăzi, cu institute ştiinţifice numeroase, care îmbogăţesc de la un an la altul patrimoniul cultural şi ştiinţific al poporului nostru, sînt desigur excepţionali.

Academia Republicii Populare Romîne s-a organizat ţinîndu-se seama de indicaţiile Partidului Muncitoresc Romîn şi ale forurilor conducătoare de stat, care au subliniat menirea intelectualităţii în făurirea unei ştiinţe puse în serviciul rezolvării problemelor construirii socialismului. „Sarcina fundamentală a Academiei Republicii Populare Romîne — se scrie în decretul de organizare — este să contribuie prin toate mijloacele la propăşirea generală a ştiinţei, literelor şi artelor în Republica Populară Romînă, precum şi să studieze, să folosească şi să dezvolte cuceririle ştiinţifico-culturale universale. Academia Republicii Populare Romîne pune la baza lucrărilor ei folosirea organizată şi metodică a cuceririlor ştiinţei şi culturii pentru consolidarea democraţiei populare în drum spre socialism". Evident că atari sarcini care vizau propăşirea culturii naţionale în legătură cu cerinţele construcţiei socialiste şi cu dezvoltarea ştiinţei romîneşti în contextul celei universale, au făcut din Academia Republicii Populare Romîne o instituţie opusă spiritului şi metodelor de lucru ale fostei Academii. În locul izolării olimpice a acesteia, a ruperii ei de viaţă, a singularizării şi faţă de celelalte instituţii de cultură şi ştiinţă existente în trecut, a rezervei faţă de ştiinţele naturii şi tehnicii, s-a înălţat un edificiu nou, viguros şi întinerit, cu o bază tehnico-materială corespunzătoare, receptiv la problemele transformării economice şi sociale a Romîniei populare, interesat, însă, să valorifice tot ce e meritoriu din moştenirea ştiinţifică a trecutului.

Noua Academie de azi, cel mai înalt for ştiinţific al ţării, aşa cum îndreptăţit s-a observat cu ocazia împlinirii a 90 de ani de viaţă academică, dezvoltă tradiţiile culturii progresiste ale trecutului, continuînd, la nivelul atins de ştiinţa contemporană, efortul unor puternice personalităţi culturale, cum

au fost: Timotei Cipariu, G. Bariţ, Al. Hurmuzachi, Vasile Alecsandri, Ion Eliade Rădulescu, M. Kogălniceanu, B. Petriceicu Haşdeu, Al. Odobescu, Ion Ionescu de la Brad, Gr. Cobălcescu, P. Poni, dr. C. Istrati, L. Mrazec, E. Racoviţă, V. Pîrvan, N. Iorga, Gh. Ţiţeica, D. Pompei, dr. V. Babeş ş.a. „Sîntem datori să nu lăsăm să se aştearnă colbul uitării pe figurile marilor noştri precursori", spunea cu acelaşi prilej Traian Săvulescu, primul preşedinte al Academiei Republicii Populare Romîne, deoarece ei „au pus piatra de temelie a edificiului culturii poporului nostru şi sînt adevăraţi ctitori ai Academiei Republicii Populare Romîne". Asemenea sublinieri pun în adevărata lui lumină aportul înaintaşilor iluştri, din toate provinciile istorice, la progresul ştiinţei şi culturii romîneşti, evidenţiind legătura dintre faptul de cultură progresist din trecut şi cel creat de prezentul socialist, care se dezvoltă prin valorificarea marxist—leninistă a tezaurului spiritual datorat celor mai aleşi fii ai poporului romîn.

Transformînd Academia „dintr-o instituţie de consacrare şi patronaj", cu membri aparţinînd în mare parte moşierimii, industriaşilor, bancherilor, într-un organism activ, de cercetare ştiinţifică devotat cauzei poporului, statul nostru socialist i-a creat optime condiţii de activitate şi dezvoltare. Încă la prima ei sesiune, tov. Gh. Gheorghiu-Dej a evidenţiat misiunea noii Academii, arătînd că „Partidul Muncitoresc Romîn are convingerea că oamenii de ştiinţă, litere şi artă sînt pătrunşi de importanţa misiunii ce le revine şi asigură pe membrii Academiei Republicii Populare Romîne de tot sprijinul în activitatea lor, pusă în slujba poporului muncitor".

Datorită sprijinului permanent primit din partea partidului şi statului, posibilităţile materiale ale Academiei R.P.R. au crescut de la un an la altul. A crescut numărul institutelor ştiinţifice, au sporit cadrele de cercetare, s-a îmbunătăţit continuu pregătirea lor ştiinţifică. În astfel de condiţii favorabile, de neconceput în anii regimurilor trecute, Academia R.P.R. şi-a putut concentra eforturile asupra problemelor de bază moderne ale ştiinţei, tehnicii, literaturii şi artei, căutînd noi căi de punere în valoare a bogăţiilor naturale ale ţării, descătuşînd forţele ei productive, în folosul celor ce muncesc. Numeroasele institute, laboratoare şi colective de cercetare, repartizate armonios în marile centre de ştiinţă şi cultură ale ţării, potrivit necesităţilor obiective, contribuie la rezolvarea celor mai însemnate sarcini teoretice şi practice, la nivelul creaţiei şi gîndirii ştiinţifice mondiale.

Datorită acestei legături organice dintre ştiinţă şi producţie, în cea mai bună accepţiune a ei, activitatea de cercetare din R.P.R. a crescut înglobînd în sfera ei teritorii noi, neexplorate înainte vreme. În acelaşi timp, principiul socialist al muncii colective, adoptat încă de la început, a imprimat activităţii Academiei spiritul discuţiilor largi şi creatoare, al dezbaterilor în comun, al permanentelor schimburi de opinii cu lumea ştiinţifică din ţară şi de peste hotare.

Noul nostru for ştiinţific, cu sprijinul neprecupeţit al partidului şi guvernului, şi-a potenţat activitatea, prin cele două filiale ale ei din Cluj, şi Iaşi, şi prin cele cîteva baze, organizate în anii regimului democrat-popular în vechile centre de cultură ale ţării, în mare măsură lăsate în desuetudine de burghezo-moşierime. Pa harta ştiinţifică a Romîniei au apărut astfel noi rezerve,

capabile să contribuie la progresul rapid al creaţiei în domeniul ştiinţei şi culturii noi.

În anii puterii populare s-au bucurat de o dezvoltare fără precedent ştiinţele sociale, îndeplinind o funcţie mereu sporită în cadrul construcţiei Romîniei socialiste. Marxism—leninismul îmbrăţişat de oamenii de ştiinţă din ţara noastră a deschis perspective certe şi luminoase pentru rezolvarea celor mai controversate probleme teoretice şi de aplicare. Pentru istoriografia romînească, îndeosebi, materialismul istoric a deschis larg calea înţelegerii chestiunilor istorice fundamentale, cărora istoriografii burghezi nu le-au putut oferi răspuns. Cu o asemenea metodă strict ştiinţifică era şi firesc — pornind de la posibilităţile materiale şi de informare create — să se închege marea sinteză, tratatul de *Istoria Romîniei*, din care au apărut volumele I şi II, iar următoarele două sînt pe cale de apariţie. Tot aşa trebuie să cităm aici şi cele două volume ale lucrării *Din istoria Transilvaniei*, elaborate prin colaborarea istoricilor din Cluj şi Bucureşti.

Activitatea Institutului de istorie din Cluj a înscris în aceşti ani o pagină nouă, de înaltă ţinută ştiinţifică, pătrunsă de deplină răspundere faţă de poporul nostru şi de patrie, Republica Populară Romînă.

Prin *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, ca şi prin celelalte mijloace de comunicare, istoricii încadraţi în această instituţie vor continua şi în viitor să contribuie fără precupeţire la înfăţişarea veridică a istoriei poporului nostru.

COMITETUL DE REDACŢIE

ÎNTEMEIEREA PRESEI ROMÎNEŞTI DIN TRANSILVANIA ŞI ACTIVITATEA PUBLICISTICĂ A LUI GEORGE BARIŢ PÎNĂ LA IZBUCNIREA REVOLUŢIEI DIN 1848

DE

V. CHERESTEŞIU

Încercările de a înfiinţa o gazetă pentru poporul romîn din Transilvania datează încă de la sfîrşitul veacului al XVIII-lea. În 1789, o societate de literaţi din Sibiu a cerut autorităţilor transilvănene permisiunea editării unei foi periodice. În cerere se arăta că foaia va fi scrisă pentru ţăranii romîni, cuprinzînd interesante şi folositoare poveţe în ce priveşte agricultura şi creşterea vitelor. Ea mai urma să explice îndatoririle supuşilor faţă de autorităţi, să-i înveţe pe oameni cum să-şi caute dreptatea; în scopul acesta se prevedea publicarea în limba romînă a legilor ţării şi a dispoziţiilor oficiale. Deoarece ţăranii romîni nu ştiau carte, preoţii urmau să citească foaia în fiecare săptămînă. Pentru truda lor redactorii nu cereau nici o răsplată; din venitul foii se vor da premii ţăranilor mai sîrguincioşi[1].

Cine erau aceşti „literaţi" din Sibiu, preocupaţi de ridicarea ţărănimii? După toate probabilităţile, petiţia provenea din cercul membrilor lojei francmasonice „Sfîntul Andrei", a cărei secţie din Sibiu fusese constituită în 1776. Din această lojă făceau parte, între alţii, baronul Carol Bruckenthal, tipograful Hochmeister, contele Bánffy György, oculistul Ioan Molnar-Piuariu, principele Moruzzi Mavrocordat, nobilul romîn Ştefan Costa de Belényes (Beiuş)[2] — deci germani, romîni şi maghiari. Că planul înfiinţării gazetei romîneşti s-a născut în acest cerc, reiese şi din tonul, foarte călduros, al adresei din 26 mai 1789 a aceluiaşi conte Bánffy (la acea dată guvernator al Principatului) către Curtea imperială; în adresă se recomandă aprobarea gazetei, în scopul cultivării poporul romîn[3]. Împăratul îngădui apariţia foii, fără a o scuti însă de taxele poştale. Iniţiatorii, neavînd fonduri îndestulătoare, renunţară la planul lor.

---

[1] Jakab Elek, *Az erdélyi hirlapirodalom története 1848-ig* (Istoria presei din Transilvania pînă în 1848), Budapest, 1882, p. 12—14.

[2] Ilarie Chendi, *Începuturile ziaristicii noastre*, Orăştie, 1900, p. 13—14.

[3] Jakab, *o. c.*, p. 12.

În curînd însă învățatul romîn Molnar Piuariu, devenit profesor de oculistică la Academia de chirurgie și medicină din Cluj și ridicat la rangul de nobil cu atributul „de Müllersheim"[4], reia planul de a înființa o gazetă romînă. Dar între timp situația se schimbase în mod radical: frica de întinderea revoluției și asupra Transilvaniei a făcut și pe cei cîțiva demnitari mai binevoitori să dea uitării planurile de ridicare a poporului; de altfel și loja din Sibiu s-a desființat în 1790. Același conte Bánffy, care în 1789 sprijinise cererea romînă, recomandă tăios doctorului Molnar-Piuariu să nu umble după aprobări de gazete, ci să-și vadă de obligațiile de profesor. Într-o scriere către Cancelaria Curții, datată din 1794, guvernatorul Bánffy își dezvoltă pe larg argumentele pentru interzicerea întemeierii gazetei proiectate: „în situația de azi — scrie guvernatorul — cînd ideile periculoase de libertate ale francezilor se propagă cu atîta iuțeală, e de dorit ca numărul gazetelor să se reducă, nicidecum să sporească"[5]. Un motiv pentru schimbarea atitudinii guvernatorului a fost desigur și înaintarea în 1791 a petiției romîne „Supplex libellus Valachorum", în care romînii reclamau drepturi egale cu celelalte „națiuni" și periclitau astfel situația privilegiată a nobilimii maghiare și a patriciatului săsesc.

La sfîrșitul anului 1794 se cere concesiunea pentru editarea unei gazete științifice romîne, care să cuprindă articole de filozofie, matematică, istorie și geografie. Autorii articolelor sînt, după cum se afirmă în petiție, oameni de știință din Țara Romînească. Concesiunea pentru editare a fost dată tipografului Barth din Sibiu, cu condiția ca publicația să nu fie răspîndită în Transilvania, ci toate exemplarele să treacă în Țara Romînească[6]. Planul a fost însă abandonat, nu se știe din ce motive.

Abia în 1821 apare la Buda „Biblioteca Romînească", editată de Zaharia Carcalechi. Din cauza greutăților, publicația fu reluată abia în 1829 și în anii următori, pînă în anul 1834, cînd revista se desființează. Editorul a căutat să dea cititorilor o lectură interesantă, multă istorie; a reușit să atragă și unii colaboratori de valoare ca Ioan Triffu, care mai tîrziu și-a luat numele de Ioan Maiorescu. Triffu dă expresie gîndului multor romîni înaintați ai timpului, scriind: „scopul vieții mele e fericirea poporului romîn"[7].

Sașii din Ardeal aveau încă din 1783 o gazetă la Sibiu, „Siebenbürger Bote"; foaia stătea sub influența patriciatului săsesc. În iarna anului 1837 tipograful originar din Germania, Ioan Gött, a înființat o gazetă germană la Brașov, sub titlul „Siebenbürger Wochenblatt", care avea și un suplement literar sătpămînal, intitulat: „Blätter für Geist, Gemüt und Vaterlandskunde". Pe atunci se aflau în principatul Transilvaniei două gazete politice maghiare, ambele apărînd la Cluj: „Erdélyi Hiradó" și „Mult és Jelen".

Din 1829 apărea la București „Curierul Romînesc", redactat de scriitorul Ioan Eliade Rădulescu. Foaia se angaja să dea cetitorilor o culegere de cele mai folositoare și interesante lucruri din gazetele Europei"[8]. La Iași, înce-

[4] Chendi, *o. c.*, p. 10.
[5] Jakab, *o. c.*, p. 27.
[6] *Ibid.*
[7] N. Iorga, *Istoria presei romînești*, București, f. a., p. 63.
[8] *Ibid.*, p. 40.

pînd tot din anul 1829, Gheorghe Asachi, edita gazeta „Albina romînească", cu un conţinut asemănător cu cel al gazetei din Bucureşti. Ambele erau, de fapt, organe de informaţie administrativă şi economică[9]. Cea din Bucureşti avea şi un suplement literar, întitulat „Curier de ambe sexe".

Foile din Bucureşti şi Iaşi pătrundeau anevoie în Transilvania — de altfel şi conţinutul lor, mai mult de informaţie locală, nu putea să atragă un număr mai mare de cetitori transilvăneni. După încetarea apariţiei „Bibliotecii Romîneşti", în 1834, numai romînii, care formau majoritatea locuitorilor Transilvaniei, nu aveau o foaie a lor. Lipsa aceasta urma să o înlăture „Foaia Duminecii", redactată de translatorul Ioan Barac, tipărită la tipografia Gött cu spesele marelui comerciant romîn Rudolf (Radu) Orghidan[10]. Pe redactorul foii — scrie Iorga — îl interesau tot felul de anecdote privitoare la curiozităţile ştiinţelor naturale ori la viaţa oamenilor celebri — pînă la înfăţişarea întrecerilor de cîini şi de şerpi[11]. Mai publica Barac şi versuri, fabricate de el însuşi, care însă numai poezii nu erau. Nemulţumirea publicului cetitor romînesc se manifestă foarte curînd: într-o jumătate de an numărul abonaţilor scăzu de la 800 la 150[12].

Prin scăderea rapidă a numărului abonaţilor apărea clar că publicul romînesc voia altceva nu un magazin de curiozităţi, o gazetă de distracţie uşoară, cum era în stare să dea bătrînul translator Barac. Se simţea lipsa unei gazete serioase, culturale, de informaţie şi îndrumare politică. Editorul Orghidan, pentru a nu pierde banii investiţi în gazetă, a căutat un alt redactor şi l-a găsit în persoana tînărului profesor George Bariţ.

Bariţ era bine cunoscut la Braşov. Încă din primăvara anului 1835 a redactat un înflăcărat memoriu, întitulat „Disertaţie despre şcoli, pentru toţi credincioşii de legea grecească din Braşov", care se încheia cu strigătul: „şcoli, şcoli bărbaţi braşoveni"[13]. Cu începerea anului şcolar 1836—1837 Bariţ fu angajat la şcoala romînească din Braşov, pe care o urmau mai ales copiii negustorilor romîni; Bariţ intră astfel în legătură cu comercianţii romîni — dintre care unii erau foarte bogaţi şi cîştigă încrederea lor.

Înainte de a începe anul şcolar, în vara anului 1836, Bariţ făcu împreună cu învăţatul profesor din Blaj, Timotei Cipariu, o călătorie prin Ţara Romînească, poposind în oraşele Bucureşti, Giurgiu, Tîrgovişte şi Curtea de Argeş. În cursul acestei călătorii cei doi profesori transilvăneni s-au întîlnit cu conducătorii vieţii culturale din Ţara Romînească, cu Ioan Cîmpineanu, Eliade Rădulescu, Petrache Poenaru, Cezar Bolliac, I. Văcărescu şi cu romînii de origine din Transilvania, ca Eftimie Murgu, Aaron Florian şi alţii. În consfătuirile avute s-a vorbit nu numai de întemeierea unei societăţi literare care să contribuie la unificarea limbii romîne din toate ţinuturile, ci, s-a

[9] *Ibid.*, p. 46—47.

[10] *Observatorul* (Sibiu), 1885, nr. 36. Cf. şi I. Pervain, *Foaia Duminecii. Contribuţii la istoria presei romîneşti din Transilvania*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", Ser. IV, Fasc. 2, 1961, Philologia, p. 113—126.

[11] N. Iorga, *Istoria presei romîneşti*, p. 63.

[12] I. Lupaş, *Contribuţiuni la istoria ziaristicii romîneşti ardelene*, Sibiu, 1926, p. 58.

[13] *George Bariţ, Scrieri social-politice*. Studiu şi antologie de V. Cheresteşiu, C. Mureşan, G. Em. Marica, Bucureşti, 1962, p. 4—5; A. Bîrseanu, *Istoria şcoalelor centrale romîne din Braşov*, Braşov, 1902, p. 24—27.

ridicat, desigur, şi problema înfiinţării unei gazete care să trateze problemele generale romîne, care să devină o tribună a romînismului.

Fără îndoială, Bariţ a primit cu bucurie oferta lui Orghidan să redacteze el noua gazetă care urma să-i dea prilejul să vorbească nu cîtorva zeci de copii, ci unui popor întreg. Astfel luă naştere în iulie 1837 „Foaia de săptămînă"; ea fu însă sistată (abia apăruseră două numere), deoarece tipograful Gött avusese concesiune de la guberniu numai pentru foi politice în limba germană şi maghiară, nu şi în romînă.

Orghidan, indispus după atîtea neplăceri şi pierderi băneşti, s-a retras, dar tipograful Gött şi redactorul Bariţ nu s-au descurajat: prin magistratul (primăria) oraşului Braşov au cerut concesiune pentru o foaie politică romînă. Încă în ianuarie 1838 a apărut „Foaia literară" care, nefiind considerată drept gazetă politică, n-avea nevoie de autorizaţie[14]. „Înalta stăpînire — scrie Bariţ într-un articol al său — n-a lipsit a cere informaţie de caracterul dînsului (al redactorului) de la iurisdicţia districtului Bîrsei, care s-a şi dat după aşteptare şi spre mulţumirea înaltelor locuri[15]. Concesiunea pentru „Gazeta de Transilvania" fu dată de către Cancelaria Curţii din Viena încă în 13 ianuarie 1838; ea a fost comunicată de către guberniu cu oarecare întîrziere, în 8 martie[16]. În 12 martie 1838 iese de sub tipar primul număr al „Gazetei de Transilvania". „Foaia literară" îşi schimbă titlul, luînd numirea „Foaie pentru minte, inimă şi literatură".

„Ori cît ai fi căutat — scrie Bariţ în autobiografia[17] sa — înainte cu 50 de ani împrejur pe tot cuprinsul ţării, loc ca în Braşov nu ai fi aflat pentru presa periodică romînă... Acolo, în acel unghi dintre trei ţări îşi aflase şi diaconul Coresi loc pentru traduceri de cărţi bisericeşti înainte cu mai bine de trei sute de ani. Rezultatele ulterioare au arătat că locul a fost bine ales"[18]. De fapt, în Braşov era o populaţie mare romînească (peste 10 mii de locuitori romîni) şi oraşul mai avea pentru timpurile acelea şi o comunicaţie bună prin poştalioane cu Bucureşti, Sibiu, Cluj, Arad şi alte centre.

Cu apariţia foilor redactate de Bariţ ia fiinţă, după atîtea încercări şi dibuiri, presa politică romînă din Transilvania. În curînd „Gazeta de Transilvania" şi „Foaia pentru minte, inimă şi literatură" au să-şi croiască drum nu numai în Ardeal, Banat şi Crişana, ci şi în principatele romîne dunărene, contribuind la crearea unităţii culturale a tuturor romînilor.

Tînărul redactor (nu împlinise pe atunci nici 26 de ani) anunţă în 12 martie 1838 cu nestăpînită bucurie apariţia primei foi politice romîneşti din Transilvania. De acum, scrie Bariţ în articolul program, putem şi noi păşi la luminarea poporului nostru. Deşteaptă-te şi tu romîne — e cuvîntul de ordine

[14] *Observatorul* (Sibiu), 1855, nr. 36.
[15] *Foaie pentru minte...*", 1849, nr. 6, p. 45.
[16] *Observatorul* (Sibiu), 1885, nr. 36.
[17] George Bariţ, 12 mai 1812—1892. *Foi comemorative...*, Sibiu, 1892. O. Boitoş în „Memoriile lui G. B." (articol publicat în „Studii literare", Sibiu, 1942) a stabilit — comparînd textul din „Foi comemorative" şi manuscrisul lui Bariţ păstrat în colecţia „Astrei" Sibiu, intitulat „Biografia mea" — fără nici un dubiu paternitatea lui Bariţ.
[18] G. Bariţ, *Foi comemorative la serbarea din 12/24 mai 1892*, Sibiu, 1892, p. 10 (mai departe: *Foi comemorative...*).

al timpului. Romînii au de acum posibilitatea pentru „lăţirea ştiinţelor şi a cunoştinţelor, împărtăşirea ideilor la toate plasele (păturile — *n.n.*) de oameni" ... Numai o gazetă romînească poate să lucreze cu succes la luminarea, ridicarea poporului romîn. „Un străin — se spune în acelaşi articol-program — nu scrie în limba romînească, cu atîta mai puţin în duhul romînesc; un străin, de ar fi înţeleptul înţelepţilor, cosmopolitul cosmopoliţilor, nu cunoaşte scăderile noastre, nu le simte pe acele, prin urmare nici nu ştie prescrie mijloace ajutătoare"[19].

Scopul principal al gazetelor sale îl vede Bariţ, ca un demn urmaş al iluminiştilor romîni Samuil Micu Clain, Gheorghe Şincai, Petru Maior, Ioan Budai-Deleanu, în răspîndirea luminii, a cunoştinţelor, în combaterea neştiinţei, în înfruntarea obscurantismului. „Mişcarea, adică naintarea — scrie Bariţ în ianuarie 1848 — în ştiinţă, în deşteptăciune, este o lege mare a naturii, e tema care face istoria lumii"[20]. Are o neţărmurită încredere în ştiinţă: „multe s-au descoperit — arată în 1845 — dar mai multe avem îndărăt"[21]. Omenimea trebuie să meargă înainte, mereu înainte, scrie de nenumărate ori. Aplicînd o constatare a lui Lenin[22], referitoare la iluminiştii ruşi, se poate spune şi despre Bariţ că e stăpînit de un robust optimism istoric.

Gazetele mai au — arată Bariţ — misiunea să formeze „părerea obştească (opinia publică) ... căreia pe viitor nimic nu i se va putea împotrivi"[23].

Era oare îndestul de pregătit tînărul profesor din Braşov să realizeze acest măreţ program, să aducă lumină, să dea îndrumare politică tuturor păturilor societăţii romîneşti?

Ca student, Bariţ a fost totdeauna între cei dîntîi, fie la colegiul din Cluj, fie la şcolile din Blaj. Şi-a însuşit cunoştinţe temeinice de literatură clasică latină, citea cu ardoare pe clasicii germani şi englezi, mai ales pe Goethe, Schiller, Shakespeare. Pe Rousseau îl adora. Avea cunoştinţe de fizică — predase această disciplină la şcolile din Blaj — şi îndemna la punerea în practică a cunoştinţelor de fizică. „Numai teologii — scrie Bariţ în 1851 — dacă n-ar duce frică aşa mare de ştiinţele fizice, poporul ar fi şi mai deştept, ar şi flămînzi mai puţin"[24]. Se ocupa intens şi cu ştiinţe economice, recomanda cetitorilor să studieze pe economiştii Friedrich List şi Adam Smith. Cunoştea ideile socialismului utopic, dacă nu din surse directe, prin scriitori intermediari. În filozofie se apropia de monismul materialist, „nimic nu piere în natură — scrie în 1839 — ci numai legăturile lucrurilor se schimbă, numai formele se mută; toate se rotesc într-un cerc veşnic."[25] Cu drept cuvînt constată Iorga: Bariţ avea un cerc de interes şi cultură generală mult mai mare decît Eliade[26]. Cultura lui Bariţ corespundea nivelului celui mai înalt atins de compatrioţii săi romîni, maghiari şi germani din Transilvania —

[19] *George Bariţ, Scieri social-politice*, p. 47.
[20] *Ibid.*, p. 102.
[21] *Ibid.*, p. 89.
[22] V. I. Lenin, *La ce moştenire renunţăm*, în „Opere", vol. II, Bucureşti, 1951, p. 519.
[23] *Gazeta de Transilvania*, 1842, nr. 24, p. 53 (mai departe: *Gazeta* ...).
[24] *George Bariţ, Scrieri social-politice*, p. 141.
[25] *Ibid.*, p. 53.
[26] N. Iorga, *Istoria literaturii romîneşti în veacul al XIX-lea*, vol. I, Bucureşti, 1907, p. 310.

lipsurile care le avea le completa printr-o lectură neobosită, îndreptată, datorită spiritului său vioi, către toate ramurile de cunoștință.

Munca sa însufletită și necurmată depusă în ziaristică își are rădăcinile în iubirea lui către poporul romîn oropsit, demn de o soartă mai bună. Din tinerețe, trăind într-un sat de iobagi, Bariț fu zguduit de soarta nemiloasă a poporului, exploatat, brutalizat, batjocorit de către nemeșimea proprietară și de aparatul administrativ al acestei nobilimi. Precum arată în autobiografia sa, văzu adeseori cum viceșpanii, solgăbirăii (cîrmuitori ai comitatelor și plaselor) și ceilalți dregători domnești băteau pe oameni cu cîte 15, 25 și 50 bețe de alun, prea de multe ori fără nici o judecată prealabilă[27]. Puterea domnilor nemeși nu se oprea nici la casa preotului romîn și nici la porțile bisericii. Dacă în popor se producea o mișcare, erau trași la răspundere pînă și elevii romîni din colegiile maghiare, populate în mare parte de fiii nemeșilor trufași...[28] „Sub impresiuni cum erau toate acestea — scrie Bariț în autobiografia sa — și altele asemenea, era oareșicum lucru firesc ca în spiritul tînărului să prindă succesive rădăcini dorința de a lucra odată pentru emanciparea poporului din jugul barbar al feudalismului"[29]. În trezirea, luminarea, ridicărea poporului vede tînărul Bariț scopul vieții sale; caută să răspîndească cultura în păturile largi ale poporului, căci, precum scrie el în 1839, „mulțimea norodului face națiia, iar nu cîteva persoane trufașe întru vechimea familiilor sale. Așadar educația poporului e cea dintîi treabă a patrioților"[30].

Mizeria, lipsa de drepturi a poporului iobag din Transilvania îl frămîntă mereu pe tînărul redactor, „Pînă la 1848 — scrie el în 1853 — eram pătruns că pe cît va mai ține sclavia feudală în țară, împrejurările noastre economice nu pot spera nici un fel de îndreptare și cu atît mai puțin înaintare"[31]. Autoritățile feudale, dispozițiile cenzorilor nu permiteau gazetelor romîne (regimul foilor maghiare și germane era mult mai îngăduitor) să atace direct instituția iobăgiei. Totuși Bariț a reușit să strecoare părerile sale asupra servituții în foile din Brașov. Astfel, scriind în 1843 despre eliberarea sclavilor din Uruguay, Bariț amintește și pe robii din Europa. „Soarele culturii — scrie „Gazeta" — în sfîrșit doar va străluci și acelor popoare dosite care privesc la robii lor cu mai puțină mișcare de inimă decît la vietăți necuvîntătoare!"[32]. Un alt articol, din 1846, afirmă: „Pata înfierătoare a lumii antice a fost... sclăvia..., iobăgia e pată mai neagră decît sclăvia anticilor"[33].

În lupta ce se profila tot mai clar în deceniul premergător revoluției din 1848 între cele două sisteme, cel feudal și capitalist, Bariț, ca democrat burghez, ia poziție hotărîtă pentru dezvoltarea producției capitaliste, pentru înlăturarea piedicilor ce frînau această dezvoltare. „Să se mai lărgească îngrăditurile țehurilor" (breslelor) scrie „Gazeta" în 1843[34], iar în 1846 se ridică

[27] *Foi comemorative...*, p. 5.
[28] G. Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. I, Sibiu, 1889, p. 577.
[29] *Ibid.*, p. 5.
[30] *George Bariț, Scrieri social-politice*, p. 11.
[31] *Gazeta de Transilvania*, 1853, nr. 45, p. 172.
[32] *George Bariț, Scrieri social-politice*, p. 78.
[33] *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1846, nr. 34, p. 270 (mai departe: *Foaie...*)
[34] *George Bariț, Scrieri social-politice*, p. 78.

împotriva „privilegiurilor asupritoare“[35]. Aceste privilegii — ale domnilor feudali, ale breslelor — trebuiau să dispară pentru a se putea îmbunătăți starea economică. Trecerea loturilor iobăgești în proprietate țărănească scăpată de obligații feudale a rămas cerința de frunte a lui Bariț, a acestui adevărat prieten al poporului. Era un deziderat pe care nu l-a putut însă mărturisi deschis înainte de revoluție. S-a folosit deci de o altă posibilitate de luptă împotriva sistemului feudal, propagînd crearea industriei drept mijloc de ridicare a economiei. „Toată nenorocirea noastră — scrie Bariț în 1839 — stă într-aceea cum că noi nu ne știm lucra productele patriei noastre; lîna cea bună nici nu știm să o spălăm bine și o trimitem la fabrici străine, ca, lucrînd-o să ne-o dea pănură gata cu prețul împătrat, încă și mai mult... Fabrici n-avem, domnilor!“[36] „Ce e drept — scrie Bariț într-un articol apărut în 1846 — fabricile strică pe unii, dar mai vîrtos numai pe cîrpaci, pe maisterii nemaisteri; ajută însă pe societatea cea mare, pe milioane, cărora le dă producte mai bune, mai ieftine și mai multe; ajută pe economii producători de materiile crude, căci lucrează în cîtime mult mai însemnată“[37]. În același articol trimite pe cetitori să consulte operele lui Adam Smith și Friedrich List. Inregistrează în repetate rînduri progresele tehnicii; în legătură cu inventarea unei mașini de secerat, Bariț scrie plin de însuflețire: „Ararea cu plug mișcat de aburi încă începu a se pune în cercare“[38].

Împreună cu alți oameni înaintați din Transilvania, cu publicistul Kővári László, cu profesorul sas Stephan Ludwig Roth, Bariț era adînc convins că Transilvania poate să se dezvolte într-o țară bogată, fericită. „Pînă se mai scot — scrie „Gazeta“ în 1839 — cîte 14—16 măji de aur pe an din băile și rîurile Ardealului... pînă mai zac felurimi de minerale în sînul pămîntului nostru, care fiindu-ne lene a le căuta și găti acasă, negustorii noștri le aduc de aiurea, pînă mai văz eu trufașii codri cu felurimi de arbori de lucrat dintrînșii tot felul de mobile trebuincioase, pînă cînd ne zac băile de fier nelucrate și noi aducem cuțite, coase, ace, încă si cuie din țară străină, pînă atunci eu nu voi să cred că sîntem săraci“[39]. „Această țară — scrie tot „Gazeta“ în 1843 — pe lîngă o altă cultură și industrie, mai poate hrăni încă un milion de suflete peste locuitorii ce îi are“[40].

Pe tînărul publicist romîn îl interesa tot ce era pe linia progresului economic. Municipiile Brașov și Sibiu au trimis în mai 1847 o delegație la Viena, pentru a cere continuarea liniei ferate Viena — Bratislava (Pozsony) spre Pesta, de acolo la Arad, Sibiu și Brașov; din delegație a făcut parte și redactorul foilor romîne[41]. Și după revoluția din 1848, Bariț a depus mari stăruințe pentru dezvoltarea rețelei căilor ferate din Transilvania și a legăturii feroviare cu Romînia.

Ridicării culturale a poporului romîn Bariț i-a acordat un interes și mai vădit decît celei materiale. Pînă în anul 1845 redactorul romîn a rămas și

[35] *Ibid.*, p. 92.
[36] *Ibid.*, p. 50—51.
[37] *Ibid.*, p. 94.
[38] *Gazeta...*, 1840, nr. 26, p. 102.
[39] *George Bariț, Scrieri social-politice*, p. 51.
[40] *Ibid.*, p. 78.
[41] G. Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. I, Sibiu, 1889, p. 646.

profesor la şcoala romînă din Braşov. Abia atunci, copleşit de muncile redacţiei, s-a văzut silit să renunţe la profesorat. Nenumărate sînt articolele în care Bariţ arată importanţa şcoalei în educarea naţiunii. „În şcoală stă — scrie Bariţ în 1839 — însăşi mărimea şi slava statului". „În zadar vrea o naţie să-şi lipească şieşi slava de adevărata cultură pînă cînd plasele cele de rînd a locuitorilor nu sînt scoase din neştinţă şi cruzime"[42]. Şcoala — scrie Bariţ — trebuie să fie o şcoală nouă, să se lepede de rugina cea veche, să dea educţie în duhul scrierilor lui Rousseau[43]. Arată că adevărata şcoală e legată de viaţă; trebuiesc şcoli — scrie tot în 1839 — „dar nu tot gimnaziuri şi colegiuri înalte... ci instituturi tehnice şi comerciale, că zău numai cu limbi străine învăţate pe dinafară n-o să treci în ziua de astăzi peste noroi fără a te intina. Noi n-avem nici măcar la locurile de negoţ (cum la Braşov) vreun institut comercial"[44]. Încă înainte de izbucnirea revoluţiei, în ianuarie 1848, Bariţ arată că e datoria statului de a înfiinţa şcoli elementare, politehnice, gimnazii, seminare, pedagogii, licee, universităţi, căci statul „e îndatorat a da prilej la toate plasele de popor ca din acele să se poată alege şi nălţa tot ce e talent şi geniu. De unde ştie statul că în cutare sătuleţ nu zace un general, un inginer, un consilier mare, ascuns în pănura cea groasă tocmai ca şi un diamant în noroi?... Să se ridice peste tot, la oraşe şi sate, şcoale comunale, să se pîndească cu toată luarea-aminte la orice semne de talente s-ar arăta; acestora să li se dea ocazie a înainta cît vor putea mai mult... adică să stea drumul ne-nchis pentru toţi, ca să propăşească fiecare pînă unde-l ajută puterile[45]". În acelaşi articol Bariţ face o critică nimicitoare sistemului şcolar vechi reacţionar, în care „multe şcoli, în loc să fie lumini, ele sînt degradate a fi numai unelte pregătitoare de supuşi cu mintea şi cu judecata scîlciată, supuşi antihrişti, care cutează a zice că şi libertatea şi servitutea ar veni tot de la dumnezeu..."[46].

Ca o şcoală de grad superior, avînd misiunea să transmită cunoştinţe unor pături sociale largi, consideră Bariţ şi presa. „Tiparul — scrie el în 1845 — trebuie să fie liber; aceia care pretind libertate în tipar, ei nu pretind altceva decît un drept al naturii, de care nu se pot despărţi în veci"[47]. În acelaşi articol avertizează pe amatorii sufocării libertăţilor că „liniştea ce se pare că domneşte la întuneric e numai o nerînduială mascată şi pacea părută e numai răscoală năduşită. Deci duşmanii culturii libere sînt duşmani ai păcii şi ai liniştei cerute de societatea omenească"[48].

Din fragedă tinereţe Bariţ s-a simţit adînc legat de poporul său, pe care, cu cît îl vedea mai asuprit, mai neîndreptăţit, îl iubea mai mult. În şcoli unde se învăţa istoria diferitelor popoare, numai despre romîni nu se vorbea nimic. Şi iată că în 1829, la vîrsta de 17 ani, îi cade în mînă, ca dar din partea doctorului romîn Simeon Ramonţai, cartea lui Petru Maior: *Istoria*

[42] *George Bariţ, Scrieri social-politice*, p. 52.
[43] *Ibid.*
[44] *Ibid.*, p. 51.
[45] *Ibid.*, p. 101—102.
[46] *Ibid.*, p. 101.
[47] *Ibid.*, p. 89.
[48] *Ibid.*, p. 90.

pentru începutul romînilor în Dacia. „Tînărul student — istoricește Bariț în autobiografia sa — după ce ceti istoria lui Petru Maior, s-a entuziasmat cu atît mai mult pentru originea națiunii sale, cu cît, cîștigîndu-și apoi și disertațiunile autorului despre limbă, în focul său tineresc admira mai mult asemănarea limbii romîne cu cea latină și cu cea italiană"[49].

Cercetarea istoriei poporului romîn a rămas una din preocupările de frunte ale vieții lui Bariț. „Convingerea noastră — scrie „Foaia" în 1844 — tot mai mult se întemeie că pentru noi romînii fără istoria națională nu e mîntuință"[50]. „Folosul istoriei — scrie într-un articol semnat Bariț — este atît de prisos a vrea să-l spui prin cuvinte, precît e de prisos a voi să arăți că razele și căldura soarelui sînt neapărat trebuincioase și folositoare vitelor și plantelor... Au nu este un bold firesc, care se deșteaptă în fiecare om cevași mai bine simțitor, a voi să știe de unde se trage el, seminția sa, nația sa, prin ce fel de păsuri și nenorociri a trecut patria sa, cum au viețuit strămbunii săi și altele ca aceste? Au nu este un simț umilitor cînd, pentru că nu ne cunoaștem trecutul, nu pricepem nici acumul (prezentul — *n. n.*), nu putem ghici nimic pe viitor?"[51]. „Nu mai puțin e adevărat că e nespus de greu a fi un adevărat istoric. Pieptul său (al istoricului — *n. n.*) — scrie Bariț în același articol — trebuie să bată pentru fericirea oamenilor și a patrioților; el are să simtă fierbinte pentru patrie și libertate, să fie înflăcărat de tot ce e mare și bun și că cuteze a spune în fața lumii adevărurile de care e străbătut. El e dator a le vesti măcar de ar ști că cu aceea ar trage asupra-și mînia celor tari... și chiar prigoana și rușinea însoțită și de pierderea mijloacelor vieții. Această iubire de adevăr curată și fierbinte este cea mai de frunte datorință a istoricului; pentru că istoria fără adevăr își pierde toată însemnătatea, ea nu mai este istorie"[52].

În concepția de bază asupra menirii istoriei Bariț se apropie mult de Kogălniceanu, al cărui „Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană" îl reproduce în întregime. Din acest cuvînt preia Bariț și critica istoricilor vechi, citînd cuvintele lui Kogălniceanu: „Pînă acum toți aceia ce s-au îndeletnicit cu istoria națională, n-au avut în privire decît biografia Domnilor, nepomenind nimica de popor, izvorul tuturor mișcărilor și isprăvilor, fără de care stăpînitorii n-ar fi nimica"[53]. Idei similare se găsesc și în articolele istorice ale lui Bariț. În coloanele „Foii" se publicau și scrierile democratului revoluționar Bălcescu, care avea de asemenea în centrul viziunii sale istorice masele largi populare.

Pentru romînii din Transilvania istoria avea în timpurile acelea și o altă însemnătate: beneficiarii vechilor privilegii căutau să respingă toate cererile de egală îndreptățire sub pretextul că romînii n-ar fi locuitorii băștinași și s-ar fi strecurat în decursul vremurilor în Transilvania. „O mulțime dintr-înșii (cei care contestau drepturile revendicate — *n. n.*) — scrie Bariț în 1842 — cîntă romînilor tot pe strună cea veche și, silindu-se a-i scoate de venetici,

[49] *Foi comemorative...*, p. 4.
[50] *Foaie...*, 1844, nr. 11, p. 89.
[51] George Bariț, *Scrieri social-politice*, p. 88.
[52] *Ibid.*, p. 87.
[53] *Foaie...*, 1844, nr. 13, p. 98.

stau cînd de cînd să arate calea afară din patrie la atîtea sute de mii, fără care Transilvania nici un minut n-ar putea fi"[54]. În același articol redactorul romîn înfruntă cu argumente puternice teza înfiltrării romînilor. „Dacă acei romîni din Transilvania — scrie Bariț — au venit aici pe la veacul al 12-lea și al 13-lea, spuneți-ne ce politică nenorocită și oarbă urmară strămunii națiilor ce se zic că erau domnitoare pe acelea vremi în această țară, suferind aici pe o altă nație venită în număr mai mare decît ele însăși? Unde a fost mintea națiilor atunci cînd suferiră a se nobilita atîția romîni, încît nemeșimea acestei țări în ziua de astăzi este mai mult de jumătate de sînge și viță romînească? Ce secrete de stat erau aceste? Ce scop aveau națiile a alege din păstorii de vite și din robii lor, cum ziceți, atîta lamură de aristocrație?"[55] Repetatele încercări ale redactorului romîn de a publica petițiile romînilor pentru drepturi egale, fie în tot principatul Transilvaniei, fie pe „pămîntul crăesc", au rămas zadarnice; răspîndirea acestor publicații a fost interzisă. „Soartea cea aspră a dulcei mele nații — scrie Bariț în 1844 — starea aceasta precară, pentrucă n-are temeiuri politice, prea tristă, pentrucă crede că n-ar avea apărători puternici în mijlocul său, amărește și zilele vieții mele de la anii prunciei pînă-n acest minut"[56].

Ceea ce unește pătura intelectuală cu poporul, e în primul rînd limba comună; ea e considerată drept expresia caracterului rațional, pe ea, scrie „Foaia" în 1840, e întemeiată naționalitatea[57]. Legătura strînsă între ideea națională și iubirea limbii materne e un fenomen general în veacul al nouăsprezecelea. Astfel Bariț citează în 1839 pe Herder: „cel care nu-și iubește limba maternă, sunetele dulci și sfînte ale copilăriei, nu merită numele de om". „Romînii — constată cu bucurie Bariț — începură a cunoaște cum că și ei au o limbă, și încă o limbă dulce, plăcută și cu mult mai ușor de a se îmbogăți și cultiva decît oricare alta de rangul și starea ei"[58]. Unul din scopurile principale ale gazetelor romînești Bariț îl vede în a arăta poporului „neapărata trebuință de a-și cultiva limba, ca pe una care o vorbește de una mie șapte sute ani și mai mult și ca una care îi va fi de organ al culturii poporului"[59]. Încă în articolul-program din 1838 scrisese: „renașterea unei nații pe o cale mai ușoară și mai scurtă nu este altfel cu putință decît prin însăși lucrarea și îmbogățirea limbii și a literaturii sale"[60]. Și în apelul său adresat intelectualilor romîni care ar dori să colaboreze la „Foaia" din Brașov, Bariț cere „articole care se ating de firea și geniul limbii noastre, de ortografia ei"[61]. Apelul lui Bariț a găsit un larg ecou: apar articole privitoare la gramatica, la ortografia limbii romîne. Plin de încredere scrie în „Foaia..." colaboratorul apropiat al lui Bariț, Ion Maiorescu: „Limba romînă, care ne este numai singurul rămas de la strămunii noștri, această limbă frumoasă, dulce și de mare preț, se va cultiva și va înflori, ca o plantă de viță strălucită, ca o plantă de o viță

[54] *George Bariț, Scrieri social-politice*, p. 75.
[55] *Ibid.*
[56] *Foaie...*, 1844, nr. 4, p. 25.
[57] *Idem*, 1840, nr. 25, p. 195.
[58] *George Bariț, Scrieri social-politice*, p. 67.
[59] *Ibid.*, p. 91.
[60] *Ibid.*, p. 46.
[61] De la redacție, 7 mai 1838, iscălit redactor G. Bariț, editor I. Gött.

mare. Această limbă a fost una mie șaptesute patruzeci de ani muntele peste care atîtea seminții străine n-au putut străbate ca să ne absoarbă. Pe acest munte sîntem datori să aruncăm toți romînii cîte o piatră ca să-l facem și mai înalt..."[62].

Pe timpul întemeierii foilor romînești din Brașov, în rîndurile cărturarilor romîni transilvăneni se accentua tendința de „a epura" limba de cuvintele socotite „străine". Pe atunci, Bariț nu se lăsa încă răpit de curentul „puriștilor"; „prietenul slavonismelor — scrie el în 1841 — nicidecum nu sînt, însă nici vrăjmaș exaltat nu le pot fi; aceasta ar fi după a mea convingere rezultatul unei ure mai mult naționale, care eu niciodată n-am cunoscut-o... Datoria foilor periodice cea de căpetenie și sfînta este a lăți idei în sfera care și-au ales-o; spre a-și ajunge scopul, ele, și anumit gazetele politicești, trebuie să se scrie într-o limbă ce să fie înțeleasă de cea mai mare parte a publicului cititor, prin urmare nu încărcată, ci curățirea limbii să stea înaintea ochilor numai ca scop secundar, pînă unde se poate aceea suferi cu cultura atît lingvistică cît și intelectuală a publicului peste tot"[63]. În 1838 el îndeamnă pe colaboratorii foilor sale să scrie „pe cît se poate de romînește, neted și popular"[64]. Mînuitorilor de condei, le atrage atenția că „sătenii noștri uneori au mai bune și mai frumoase fraze decît unii literați ai noștri"[65].

Foilor din Brașov nu le-a fost însă hărăzit să se ocupe în tihnă cu îmbogățirea, înfrumusețarea și unificarea limbii romîne. O parte însemnată și deosebit de activă a nobilimii maghiare, pornită pe calea îmburghezirii, animată de un naționalism exuberant și răpită de visul unei Ungarii mari, puternice și independente, voia să transforme statul multinațional ungar într-un stat național maghiar, contopind pe slavii, romînii, germanii din regatul ungar și principatul Transilvaniei în națiunea maghiară. După dieta din Pojon (Bratislava) a Ungariei, hotărî și dieta transilvană din anii 1841—1842 introducerea limbii maghiare nu numai în locul celei latine ca limbă de stat, ci introducerea ei în toate școlile și bisericile după răstimp de numai zece ani[66]. Plin de desperare scrie Bariț în 1842 în articolul său: „Romînii și maghiarismul": „Dieta Transilvaniei, în 31 ianuarie al anului curgător, slobozi sentința de nimicire a naționalității romînești"[67]. E o sentință dată de aristocrația ungurească a țării — arată în același articol Bariț — în acea dietă, unde romînii n-au nici un reprezentant, căci acel episcop ce se află acolo nu e trimis de către nație, ci este chemat de către monarhul, subt titlul de regalist și proprietar de pămînt"[68]. „Acest atac se dă acum, după ce romînii se văzură scăpați de valurile veacurilor barbare, după ce ei din dietă în dietă, mai vîrtos de la 1790 încoace, așteaptă cu sete ca chiar pentru binele și fericirea acestei patrii, întru care providența binevoi a ne așeza pe atîtea nații împreună cu locuirea, să fie recunoscuți de a patra nație, și aceasta o cer prin toate ale lor organe: în dieta de acum — ce e drept, nu fără veste — ne pomenim că se

[62] *Foaie...*, 1847, nr. 6, p. 44—45.
[63] *George Bariț, Scrieri social-politice*, p. 60.
[64] De la redacție, 7 mai 1838.
[65] *Foaie...*, 1846, nr. 51, p. 402.
[66] *George Bariț, Scrieri social-politice*, p. 90.
[67] *Ibid.*, p. 63.
[68] *Ibid.*

frînge bățul asupra existenței lor politice, se hotărește adecă ca ei politicește să nu mai nădăjduiască a trăi niciodată"[69]. Li se spune romînilor — urmează Bariț — „cum că prin recunoașterea de a patra națională sistema statului transilvan ar pătimi foarte, zguduindu-se din temelii. Eu însă, din parte-mi, nicidecum nu mă pot împăca cu aceea idee, cum o zidire care stă bine pe trei stîlpi să nu poată sta și mai bine pe patru. Au nu este acel zid, ținut de patru părți, mai bine apărat în contra tuturor izbirilor din afară decît unul răzimat numai pe trei laturi?"[70].

Cu strîngere de inimă vede înflăcăratul iluminist Bariț cum i se zădărnicesc mărețele planuri de luminare și ridicare a poporului, rămas, din vitregia soartei, atît de în urmă față de alte popoare. A le impune maselor romîne o limbă străină, înseamnă a-i condamna la incultură, căci — scrie Bariț — „să nu creadă cineva vreodată că romînului, precum educația morală-religioasă și intelectuală, așa și o educație oarecare politică i se va putea da din vreo altă limbă decît numai în limba maicii sale, și orice altă încercare spre astfel de scop ar însemna a vrea să reîmpingi pe romîn în veacul cel întunecos"[71]. „Dacă îi silești pe romîni să învețe o limbă străină, le răpești numai vremea de la cîștigarea ideilor folositoare în viață, pe care de altmintrelea era să le apuce foarte bine și ușor prin mijlocul limbii învățate odată de la părinți"[72].

Puterea de viață și concepția optimistă că omenirea merge înainte, precum și conștiința că împreună cu el luptă pentru o cauză dreaptă atîți bărbați luminați din toate colțurile romînimii, îl face pe redactorul foilor romînești, după cîteva momente de deznădejde, să ridice din nou stindardul luptei naționale. Năzuințelor de deznaționalizare urmărite cu atîta vehemență de nobilimea „liberală" maghiară, Bariț le opune programul „deșteptării nației romînești peste tot către cunoașterea drepturilor sale omenești, patriotice și naționale"[73]. Romînul — scrie Bariț în 1842 — „nu vrea a muri politicește așa lesne cum ar gîndi unii și alții, ci, dimpotrivă, el se uită împrejur de sine și caută mijloace de scăpare; simte totdeodată cum că au trecut acele veacuri în care în o țară semința domnitoare să mai poată măcina și asoga (asimila — *n. n.*) pe alte nații într-una"[74]. Vrem să avem și noi romînii o patrie, căci „fără patrie, și încă o patrie fericită și fericitoare (aducătoare de fericire — *n. n.*), insul este un străin părăsit și urgisit"[75].

Cu toată cenzura, în focul atacurilor naționaliștilor maghiari care acuzau drept „panvalahism" orice manifestare națională romînă, Bariț formulează unele cereri, ce se referă la școala și biserica romînă precum și la administrație. „În toate școlile elementare și reale — prevede acest program — limba instituției să fie cea romînă, căci tinerimii îi mai rămîne timp destul pentru învățarea altor limbi, iar cunoștințele primare și reale (catehism, istorie, geografie, istorie naturală, aritmetică) în anii dintîi să le aibă în limba proprie.

[69] *Ibid.*, p. 67—68.
[70] *Ibid.*, p. 68.
[71] *Ibid.*, p. 76.
[72] *Ibid.*, p. 71.
[73] *Ibid.*, p. 76.
[74] *Ibid.*, p. 68.
[75] *Ibid.*, p. 95.

Limba bisericilor romîne să rămînă în veci cea romînească. De aici urmează că în seminarele și preparandiile clerurilor romîne trebuie să se cultive și limba bisericii cu tot de-adinsul, și mai multe științe, cum e catehetica, pedagogia, pastorala, morala, dogmatica, istoria bisericească, pravila ș.c.l. să se propună tot romînește. Iar altmintrelea preoții și dascălii niciodată nu vor merita numirea de învățătorii unui popor așa numeros... Toate măsurile administrative și poruncile să se publice și romînește ca simplă traducție, pentru ca acele să poată veni la cunoștința poporului întreg care e dator a le observa; spre acest scop să se deschidă și un buletin în limba romînă... Aceste drepturi privitoare la limba lor și curgătoare nemijlocit din dreptul naturii voiesc romînii a și le cere la toată întîmplarea"[76]. E un program minim, în jurul căruia se puteau însă uni forțele politice romîne. Deviza lui Bariț era simplă: „Noi nu privim — scria el în 1840, încă înainte de disputele vehemente din dietă și din presă asupra limbii de stat — pe supt spînceana (cu pizmă — *n. n.*) la înflorirea literaturii ungurești, poftim însă romînii cu toții ca și noi să fim lăsați slobozi a ne dezvolvi (dezvolta — *n. n.*) literatura și a ne cultiva limba noastră"[77].

Curînd Bariț își recîștigă încrederea în viitorul poporului romîn din Transilvania, încredere izvorîtă și din concepția lui optimistă că omenirea merge înainte, că nedreptățile ce le suferă unele popoare și pături sociale vor fi înlăturate. „Noi sîntem prea siguri — scrie el în 1846 — de un aliat al nostru mult mai puternic decît toate milioanele de baionete: acela e timpul și în timp maturitatea noastră produsă prin spiritul veacului, care ne umbrează și pe noi și ne răpește cu sine ca pe toate celelalte popoare europene cu care sîntem chemați a păși neapărat la însoțire și frățietate, mai strînsă decît oricînd altădată. Nu e putere care să ne mai poată preface sau desființa. Tot ce a fost mai rău a trecut peste noi; tot ce va mai urma vor fi numai probe lăsate de însăși providența spre a ne oțeli caracterul"[78]. În gazetele din Brașov își exprimă și Andrei Mureșanu, autorul imnului „Deșteaptă-te romîne", încrederea în viitor. „O să vină — scrie poetul — o primăvară și pentru poporul romîn"[79].

În încrederea sa că națiunea romînă din Transilvania nu poate fi nimicită, Bariț se baza nu numai pe spiritul vremii, ci cu mult mai mult pe realitatea că romînii din Transilvania nu sînt izolați, că se pot întemeia pe „strînsa comunicație națională și religioasă ce domnește și va domni între romînii transilvani și între partea nației ce trăiește și stăpînește în pămîntul moldavo-romînesc, un puternic magnet, care romînilor de dincoace de munți, pînă cînd se vor afla moldavo-romînii măcar numai în rangul lor politicesc de astăzi, pe vremi înainte le chezășuiește pentru naționalitate; pentru că, pînă cînd romînimea din alte provincii va vedea guverne naționale, legislație națională, literatură națională și chiar biserică națională în acele două principate, pe care graful (contele — *n. n.*) Széchenyi foarte nimerit le numește „cuib al romînimei", pînă atunci scînteia, ba focul naționalității tocmai așa puțin poate

[76] *Ibid.*, p. 92—93.
[77] *Foaie...*, 1840, nr. 12, p. 93.
[78] *George Bariț, Scrieri social-politice*, p. 91—92.
[79] *Foaie...*, 1843, nr. 28.

adormi în românii din Transilvania, pe cît de puțin va adormi acela — să nu mergem departe — în sășimea așa mult izolată de trupul cel mare al Germaniei. Despre dreptul istoric ce ar avea și românii transilvani la o naționalitate de sine stătătoare, în minutul acesta tăcem cu totul"[80].

Bariț cunoștea Țara Românească încă din călătoria sa din 1836, care durase 6 săptămîni. Avea un contact permanent cu intelectualii din țările române dunărene; de la 1838 înainte — povestește în autobiografia sa — apele minerale de la Vîlcele, Covasna, Zaizon și Borsec erau cercetate tot mai des de către oaspeți de peste Carpați. Bariț numește între aceștia pe Eliade Rădulescu, pe Nicolae Bălcescu, Dimitrie Bolintineanu, Cezar Bolliac, Grigore Alexandrescu. Mai ales stațiunea Vîlcele era vizitată; acolo mergea anual și Bariț[81]. În toamna anului 1844 Bariț călătorise din nou la București; povestește că marele patriot Ion Cîmpineanu îl invitase la ceai în societatea fraților. N. și C. Bălcescu, și a lui C. Bolliac, cu care ocazie discutaseră și despre soartea principatelor dunărene[82].

Bariț a căutat în tot cursul vieții sale să adîncească acea „strînsă comunicație națională" între românii transilvăneni și moldavo-români, despre care vorbește în articolul său din 1842 „Românii și maghiarismul". „Foaia" din Brașov arăta că „Țara Românească și Moldova, aceste două provincii cu poziție geografică așa fericită, cu darurile naturei așa bogat înzestrate, după atîtea veacuri petrecute în probe înfricoșate pentru a lor existență, în veacul nostru renăscute și ridicate, se află acuma în o stare tînără însă vioaie"[83]. „Pe moldo-românii — scrie Bariț în același articol publicat în 1840 — îi așteaptă un viitor cu mult mai fericit de cum fu pentru ei vremea trecută"[84]. Într-un alt articol, scris în 1841, Bariț reafirmă încrederea sa în viitorul Moldavo-Românie, scriind: „Eu cred, cum că moldavo-românii în zilele noastre, așa cum se află ei împrejurați de seminții slavonești, sînt în stare a-și păstra singur în puterea lor atît naționalitatea și cu ea limba... și aceste toate cu atît mai ușor, cu cît ei au acuma constituție și guverne naționale, atît prin tratate întărite (eu în tratate aflu cu mult mai puțină chezășuire pentru existența politică a unei nații decît ar gîndi cineva la cea dintîi privire; tratatele pot ele tot fi dacă nu este în națiie însăși energia de a face să se pună în lucrare) și recunoscute, cît și mai vîrtos rezemate statornic pe sensul comun și pe opinia publică ce se formează în duhul nației însăși"[85]. În mai multe articole Bariț arată progresele remarcabile ale românilor din principatele dunărene atît pe tărîm național, cît și cultural; prin astfel de articole foile românești deșteaptă și întăresc dorința după o viață națională liberă, nestînjenită de organele de stat[86].

E semnificativ că Bariț în multele sale articole închinate vieții românilor din principatele vecine nu tratează separat Țara Românească și Moldova, ci

[80] *George Bariț, Scrieri social-politice*, p. 67.
[81] *Foi comemorative...*, p. 14.
[82] *Ibid.*, p. 14—15.
[83] *George Bariț, Scrieri social-politice*, p. 54.
[84] *Ibid.*, p. 56.
[85] *Ibid.*
[86] V. Cheresteșiu, *A magyarországi román sajtó politikai vezéreszméi a szabadságharc előtti évtizedben* (Ideile politice conducătoare ale presei române din Ungaria în deceniul premergător luptei de eliberare), Budapest, 1917, p. 37—39.

vorbește despre „pămîntul moldo-romînesc" explicînd că sub termenul acesta înțelege „Țara Romînească și Moldova împreună luate"[87] și tot așa vorbește despre poporul moldo-romînesc. Terminologia aceasta face parte din acțiunea perseverentă a lui Bariț pentru unirea și independența celor două principate romîne dunărene, acțiune ce consta și în publicarea unor articole ce nu puteau vedea lumina tiparului în presa din Principate. La intervenția consulului general țarist, se înterzice răspîndirea foilor romîne din Brașov în Țara Romînească; „Gazetele romîne — scrie Bariț — intrau totuși în Romînia pe furiș, în șerparele cărăușilor și în sînul femeilor"[88]. Foile romîne din Brașov fiind amenințate cu suspendarea, Bariț se văzu silit să se prezinte în 1845 împreună cu editorul Gött la Viena la ministrul de poliție Sedlnitzky, sub al cărui control stătea și presa periodică din Transilvania. Ministrul — scrie Bariț — îi mustră pe ambii și le porunci „să nu mai cuteze a publica nimic ce ar displăcea guvernului Rusiei care este aliat și amic al Austriei, iară din Principatele romîne să nu publice nimic, nici de bine, nici de rău, să nu tulbure relațiile amicale de vecini"[89]. Toate aceste amenințări nu l-au abătut pe Bariț din calea sa de a milita și în anii următori pentru unirea și independența principatelor dunărene romîne.

O propagandă directă pentru unirea Transilvaniei cu Moldo-Romînia nu se putea face — o astfel de acțiune ar fi atras imediata interzicere a apariției foilor romîne. Indirect, însă, Bariț a știut să strecoare gîndul unirii tuturor romînilor. Vorbea în general despre tendințele firești ale popoarelor spre unire; cetitorii înțelegeau că aceste principii se referă și la romîni. „Unire națională — scrie „Foaia" în 1844 — este frumoasa deviză ce răsună din toate părțile și deștaptă duhurile cu putere multă. Popoarele Europei pricep și cunosc cum că tăria și puterea unui popor, baza sa, politica sa cumpănire, nădejdile sale, prezentul și viitorul său zac în unirea națională; ele pricepură că numai naționalitatea e în stare a încheia legătuințe care dăinuie mai îndelungat ca oricare alte alianțe politice... Unirea și uniunea națională sînt bunuri mari, importante și însuflețitoare, care nu cer mai mult decît voința tare de a fi și a rămînea un singur popor"[90]. Poporul îl constituie „toți frații vorbitori ai unei limbi păstrate de străbuni și veacuri, toți fiii unui popor păzitor de legile morale, înflăcărat de libertatea patriei, iubitor al semenului său, suferitor al străinului pînă unde sufere independența națională"[91]. Că Bariț se gîndește tot timpul la poporul romîn, la unirea sa, reiese clar din ultima frază a articolului, în care se spune: „Fie ca năzuința aceasta a celor mai deștepte popoare să dea pildă bună și bine înțeleasă unui popor care prea îndelungat zăcu în apatie și într-o fatală nemișcare"[92]. Același gînd al unirii îl exprimase Bariț și într-un alt articol, apărut în 1840: „O nație este prea norocită dacă ea, numeroasă fiind, poate forma un stat și un popor de sine"[93].

[87] *George Bariț, Scrieri social-politice,* p. 53.
[88] *Foi comemorative...,* p. 13.
[89] *Ibid.,* p. 17.
[90] *George Bariț, Scrieri social-politice,* p. 85—86.
[91] *Ibid.,* p. 86.
[92] *Ibid.*
[93] *Ibid.,* p. 57.

Divizarea romînilor din Transilvania în două confesiuni dădea posibilitate Curţii şi Cancelariei din Viena, precum şi guberniului transilvănean, de a folosi aceasta stare împotriva închegării unităţii naţionale romîne. Unii clerici, uniţi şi ortodocşi, căutau, fie din intoleranţă religioasă, fie pentru a ascunde unele interese ale clerului înalt sub vălul religiei, să semene şi să întreţină vrajbă între cele două confesiuni. Bariţ era străin de orice confesionalism, avea, precum scrie el însuşi, rudenii preoţi uniţi şi neuniţi[94] (tatăl lui era preot greco-catolic, iar mama fiica parohului greco-ortodox Simion Cornea, de origine din Moldova)[95] şi a văzut clar cît rău le poate aduce romînilor înduşmănirea pe chestii religioase. A combătut cu toată tăria confesionalismul şi obscurantismul clerical; romînii, sublinia el în repetate rînduri, să nu se înduşmănească pentru popii din Ţarigrad şi din Roma, ci să caute numai atîta că sînt romîni[96]. În ciuda acestei atitudini romîneşti a lui Bariţ unii clerici din Blaj prezentau foile din Braşov ca ortodoxe; astfel episcopul Lemeni motiva cererea adresată cancelariei din Viena[97] de a îngădui apariţia unei foi bisericeşti şi de conţinut ştiinţific la Blaj şi cu argumentul că romînii neuniţi au deja o gazetă la Braşov*.

Situaţia politică a romînilor din Transilvania făcea imposibilă o propagandă deschisă pentru unirea într-un singur stat naţional; se puteau doar strecura idei „pentru o mai strînsă apropiere naţională şi constituţională a Moldovei şi a Ţării Romîneşti"[98]. Pentru o unire culturală se putea însă milita, un obiectiv care odată atins, urma să servească şi ţelului unirii politice. Bariţ caută să învingă barierele din calea circulaţiei ideilor între cele trei ţări; preia articole literare, poezii din „Curierul Romînesc", „Curierul de ambe sexe" din Bucureşti, din „Albina Romînească" şi „Dacia literară" din Iaşi. În schimb şi unele scrieri, apărute în foile din Braşov, sînt reproduse în gazete din principatele dunărene, aşa de exemplu articolul „Pămîntul moldo-romînesc", care, precum scrie Bariţ, „avu cinstea de a fi primit în „Dacia literară" la nr. 5 şi 6 din anul 1841[99]. Intelectualii romîni transilvăneni ajung astfel să cunoască proza şi poezia celor mai de seamă scriitori romîni de atunci din Moldova şi Ţara Romînească; amintim scrierile lui V. Alecsandri, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu, C. Bolliac, Al. Donici, Eliade Rădulescu, C. Negruzzi, Gh. Sion, scrieri istorice ale lui N. Bălcescu şi M. Kogălniceanu, articolele economice ale lui Ion Ionescu (de la Brad). Cu drept cuvînt constată Iorga că „foloasele pe care Bariţ le-a adus astfel unităţii de cultură a romînilor şi simţului de solidaritate a neamului, care trebuia să rezulte dintr-însa, sînt în adevăr nepreţuite"[100]. Pentru romînii transilvăneni

* Titlul gazetei din Blaj urma să fie „Nunţiul". Cancelaria a acordat permisiunea în 1841, dar apariţia s-a amînat încă ani de zile, sub pretextul că nu s-ar găsi un censor care să posede limba romînă cultă. Abia la 1 ianuarie 1847 a apărut gazeta din Blaj, sub titlul: „Organul Luminării" (vezi şi nota 97).

[94] *Gazeta* ..., 1846, nr. 27, p. 106.

[95] *Foi comemorative* ..., p. 1.

[96] N. Iorga, *Istoria literaturii romîneşti din veacul al XIX-lea*, vol. I, Bucureşti, 1907, p. 310.

[97] Jakab, *Az erdélyi hirlapirodalom* ..., p. 65—67, 78.

[98] *George Bariţ, Scrieri social-politice*, p. 62.

[99] *Ibid.*

[100] N. Iorga, *Istoria literaturii romîneşti* ..., vol. I, p. 308.

se aduce prin scrierile literare, sociale şi istorice, apărute în foile din Braşov, dovada că ei se pot cultiva şi ridica prin limba lor maternă.

Din primul număr al „Foii", Bariţ, trecînd peste orice limită regională, se adresează către toţi romînii, „din toate patriile"[101], deci din Transilvania, Ţara Romînească şi Moldova. Foile din Braşov şi ajung să fie cetite în ambele Principate; astfel, pînă la anul 1847/48 numărul abonaţilor din Moldova ajunse la 500[102] şi, cu toată interdicţia, ele pătrundeau şi în Ţara Romînească. „Este vremea — scrie Iorga — cînd „Foaia" din Braşov se ridică... la însemnătatea de întîiul organ panromînesc, întîia gazetă cuprinzînd informaţiuni despre toţi romînii, în acest spirit al culturii romîneşti unice"[103].

Adînca iubire a lui Bariţ pentru popor se manifestă şi în înalta preţuire pe care o dă creaţiilor populare. În apelul către cetitori, datat în 7 mai 1838, Bariţ sezisînd valoarea istorică a folclorului scrie: „Mai poftim încă pe toţi fiii romînilor cei înţelegători din toate patriile ca să nu-şi pregete de aci înainte a însemna şi aduna din gura şi conversaţia cu poporul nostru felurimi de obiceiuri vechi, povestiri care ar avea ceva însemnare istorică şi arheologică şi care ar avea trăsuri de caracter pentru noi, precum şi cîntece populare, de care la noi sînt foarte multe şi interesante şi iarăşi unele frasuri (fraze — *n. n.*), proverburi, ziceri originale romîneşti... Aceste cine va avea dragoste a ni-le trimite, ne va îndatora foarte şi va pune merit nu puţin pentru naţia sa". E semnificativ că şi în acest prim apel de a culege poezia populară, publicat într-o gazetă romînească, nu e vorba numai de cîntecele populare romîneşti din Transilvania, ci „din toate patriile". Peste un an Bariţ insistă din nou asupra importanţei culegerii creaţiilor poporului; „dorul inimii noastre — scrie „Foaia" — mai de multe ori descoperit, este că doar pe încetul se vor scula bărbaţi cari nu-şi vor pregeta a culege o dată cîntecele osianilor şi a barzilor romîneşti, originale, neschimbate, neatinse, cum se află în gura poporului, în munţi, în văi, la şesuri şi oriunde"[104].

Iubirea adîncă a lui Bariţ faţă de propriul popor nu degenera într-un naţionalism îngust, în neînţelegere faţă de viaţa şi aspiraţiunile altor popoare, în duşmănie faţă de ele. „O naţie a se izola pe sine de alte naţii — scrie Bariţ în 1840 — a se creşte singuratică, hrănind ură asupra altora, aceasta amiroasă a egoism"[105]. Toată viaţa s-a străduit spre o înţelegere frăţească între poporul romîn şi popoarele conlocuitoare. „Ce rău ne cunoaştem noi unii pe alţii — scrie cu mîhnire în 1841 — chiar naţiile aceste ale Transilvaniei împreună locuitoare"[106]. „Pentru ce să nu vieţuim cu toţii — scrie Bariţ în preajma revoluţiei, în 1847 — ca fii ai aceleiaşi mame? Pe cine să învinuim pentru că maghiarul, secuiul, sasul, romînul, armeanul ş.a. se nasc sub aceeaşi climă, pe aceeaşi vale, în acelaşi munte, lîngă acelaşi rîu? Pentru ce să ne mai căutăm fericirea numai în separatismuri demarcatoare, sfîşietoare, fugind şi de cea mai uşoară apropiere? Pentru ce să mai provocăm din morminte

[101] *Foaie...*, de la redacţie, 7 mai 1838.
[102] *Foi comemorative...*, p. 14.
[103] N. Iorga, *Istoria romînilor din Ardeal...*, p. 109.
[104] *George Bariţ, Scrieri social-politice*, p. 51—52.
[105] *Ibid.*, p. 57.
[106] *Ibid.*, p. 61.

umbrele strămoșilor noștri, făcîndu-ne spaimă unii la alții? Pentru ce să nu căutăm viitorului cu bărbăție unită în ochi?"[107].

Concepția lui Bariț în ce privește raporturile cu popoarele conlocuitoare era ferită de naționalismul îngust, căci el vedea clar diferențele, de clasă în sînul poporului maghiar și al celui săsesc. „Condiția de iobagi — scrie el în 1844 — bate la ochi mai tare din partea romînilor. Vă întreb însă: nu sînt și din maghiari foarte mulți iobagi? Ce sînt numeroasele sate ungurești atît în comitatele mai vîrtos vecine cu Ungaria cît și altele răspîndite prin patrie, mai mult decît iobagi, tocmai așa lipsiți de toate drepturile politice ca și toți romînii iobagi, tocmai așa siliți a lucra 104 zile și mai mult pe an în brazda proprietarilor nemești ca și colonii iobagi? Ba chiar și din națiia sasă aflăm cîteva sate iobăgite"[108]. În același articol Bariț arată că de altă parte „pămîntul Făgărașului, comitatul Hunedoarei și al Zarandului și districtul Chioarului, cum și alte cîteva ținuturi sînt pline de nobili romîni care nu cunosc altă națiionalitate, nici altă limbă decît pe cea romînă"[109]. „Greșește cineva foarte greu — conchide redactorul articolului — dacă numai pe romînime o ia de reprezentantă a supușilor asupriți și numai pe maghiarime de supuitoare cu asupreală; ci la noi trebuie să vorbim de aristocrație în general și de iobăgime iarăși în general"[110]. Prin aceste constatări Bariț a căutat să ușureze o înțelegere între poporul romîn și cel maghiar, pe care nu-l confunda, ca alți contemporani, cu aristocrația și nobilimea maghiară.

Adînca solidaritate cu durerile țărănimii oropsite îl făcea pe Bariț să înțeleagă și să simtă și nedreptatea ce o îndură alte pături desmoștenite ale societăți de atunci. „Foaia" publică în 1844 în articolul prim, întitulat „Către scriitorii noștri", îndemnul poetului scriitor Cezar Bolliac, de a nu se limita numai să admire, ci să și urmeze exemplul „poeților-filozofi" Lamennais și Béranger, care „n-au trecut cu vederea nici o nenorocire întîmplată în vremea lor, n-au lăsat nici o clasă a societății lor pentru care să nu se lupte.a o ridica la demnitatea de om, nici un bun nelăudat, nici un rău nebiciuit, nici o durere necercetată"[111]. „Fiți adevărați apostoli, încheie Bolliac îndemnul său către scriitori și alți intelectuali, ai misiei cerești, frăției și ai „libertății"[111a]. Tot „Foaia" publică și poezia „Țiganul vîndut" în care Bolliac descrie cumplita soartă a țiganului-rom luat din mijlocul familiei și vîndut pentru 14 galbeni[112]. Cu lacrimi de bucurie înregistrează „Gazeta" din același an știrea din Montevideo (republica Uruguay) că acolo au fost eliberați robii[113].

Și soarta muncitorilor din fabricile orașelor mari îl impresionează adînc pe tînărul redactor. În Britania Mare — scrie „Gazeta" în 1838 — „sînt prea mulți bogați peste măsură și iarăși prea mulți lipiți de săraci"[114]. Bariț nu se lasă influențat de teoria lui Malthus, și cu toate că nu ajunge la marxism,

[107] *Ibid.*, p. 100.
[108] *Ibid.*, p. 82.
[109] *Ibid.*
[110] *Ibid.*, p. 83.
[111] *Foaie* ..., 1844, nr. 40, p. 314—350.
[111a] *Ibid.*, p. 316.
[112] *Foaie* ..., 1843, nr. 15, p. 119—120.
[113] *George Bariț, Scrieri social-politice*, p. 78.
[114] *Ibid.*, p. 50.

la cunoașterea esenței exploatării, vede totuși că pauperismul are cauze economice. „Nu atît poporimea prea deasă — scrie „Gazeta“ în 1847 — cît mai vîrtos grămădirea sutelor de milioane în mîini prea puține și în bancuri (bănci — *n. n.*) cum și a unor ținuturi întinse, fac ca zeci și sute de mii să nu mai afle mijloace de cîștig; apoi pomenele cîte se fac tocmai și cu miile sînt numai picături în mare“[115].

Și în alte probleme care, în parte, nu și-au pierdut nici pînă azi actualitatea, Bariț ocupă acum 110—120 de ani o poziție înaintată. Se exprimă în repetate rînduri împotriva subjugării populațiilor băștinașe, împotriva colonialismului. „Istoria Americii de la descoperirea ei încoace — scrie „Gazeta“ — ne înfățișează pe toată foaia cele mai înfiorătoare grozăvii săvîrșite de civilizații europeni asupra nenorociților vechi locuitori ai acestui pămînt. În multe locuri acești nenorociți au pierit cu totul de sabia și tirania europenilor; în unele au mai rămas pe-aici pe-acolo, însă numai ca să fie sclavi albilor“[116]. Prevedea în 1847, deci cu peste un veac înainte de eliberarea Algeriei, luptele arabilor din această țară. „Vitejii arabi — scrie „Gazeta“ — care nu sînt tocmai așa barbari cum ne place nouă a-i descrie, ci ei au școale, agricultură, ba cabilii au și orașe frumușele, odată se vor scula cu furie“[117].

Ca umanist, Bariț combătea pe cei care susțineau foloasele războiului. „Războiul — scrie „Gazeta“ — duce și răpește tocmai pe cei mai harnici, pe floarea bărbaților“[117a]. E pentru colaborarea și prietenia popoarelor; reproduce cuvintele lui Bolliac: „Să nu uităm a pregăti fiecare popor la ideea frăției generale“[118].

Trecînd în revistă articolele publicate în deceniul premergător revoluției din 1848, rămîi copleșit de volumul scrierilor, de mulțimea și varietatea titlurilor. O mare parte a articolelor și aproape toate comentariile știrilor publicate erau scrise de redactorul foilor. În cadrul redacției lucrau, în măsura în care dispuneau de timp liber, Andrei și Jacob Mureșanu; colaborau însă, precum scrie Bariț cu ocazia aniversării de 50 de ani a „Gazetei de Transilvania“ (1838—1888), „toți cîți știau să poartă pana și simțeau plăcerea a sta cu mica redacțiune în comunicațiune. Scopul tuturora era, ca pe lîngă înaintarea literaturii să ne dăm și educațiune politică, a cărei lipsă o simțiam foarte tare, mai vîrtos cînd reflectam și noi că se poate să ajungem și epoce grele“[119]. În același număr festiv al „Gazetei“ Bariț numește pe cîțiva colaboratori, avînd în frunte pe Cipariu și Eliade, urmînd apoi „Teodor Aron, revizor de cărți din Buda, Damaschin Bojinca jurisconsult la Iași, Gh. Mălinescu, Nicolae Istrate, tot acolo, mai apoi Cost. Negruzzi, Ioan Maiorescu la Craiova, Florian Aaron, A. Tr. Laurian, Nic. Bălășescu la București, Nic. Rucăreanu în Cîmpulung, Nic. Velia-Tincu profesor la Vîrșeț, Alexandru Gavra, dr. Atanase Șandor la Arad, Moise Sora-Noacu și I. Munteanu în

[115] *Ibid.*, p. 94.
[116] *Ibid.*, p. 74.
[117] *Ibid.*, p. 96.
[117a] *Gazeta* ..., 1846, nr. 37, p. 145.
[118] *Foaie* ..., 1846, nr. 30, p. 235.
[119] *În amintirea aniversării a 50-a a Gazetei Transilvaniei (1838—1888)*, Brașov, 1888, p. 4.

Sătmar și în Biharia (Bihor — *n. n.*), dr. P. Vasiciu (cel mai diligent) în Temeș (Timiș — *n. n.*), Nic. Manu protopop în Sibiu"[120]. Lista nu e nicidecum completă; Bariț și scrie: „în cît pentru colaboratorii și corespondenții avuți în cei 11 ani, adica pînă-n martie 1850, permiteți-mi să amîn aceasta lucrare pe altă ocaziune"[121]. Redactorul din Brașov a preluat multe scrieri din gazetele din principatele dunărene, astfel că, de exemplu în „Foaia" din 1846, din 79 scrieri mai importante, 42, deci majoritatea, sînt semnate de autori care domiciliau în Principate (dintre aceste scrieri multe au apărut numai în „Foaia" din Brașov), 37 de autori din Transilvania (14 dintre aceste erau scrise de Bariț)[122]. Ceea ce unea pe redactorul foilor și pe colaboratorii săi, se oglindește în scrisoarea lui Ioan Maiorescu din 4 aprilie 1840 către Bariț. „Eu te-am cinstit și te-am iubit de mult — scrie Maiorescu — dar tragere de inimă către tine, care ține de prietenie, am avut numai de cînd ai început a-ți da foile afară (a edita foile — *n. n.*) și a lucra învederat pentru folosul neamului... Temeiul de adevărată prietenie cu tine îmi era dragostea și silința ta către luminarea neamului nostru"[123].

Foile romînești apăreau în condiții grele, care se înăspreau paralel cu ascuțirea contradicțiilor sociale și naționale. La început, „Gazeta" și „Foaia" aveau, ca și presa maghiară și săsească, un singur censor, pe abatele Antoniu Kovács, despre care Bariț scrie că era un „om erudit"[124]. În curînd însă dușmanii emancipării poporului romîn au început atacurile împotriva foilor romîne. Bariț, îngrijat de soartea foilor sale, „se prezenta la Viena înaintea unor bărbați de stat, cari au nemijlocită treabă cu censura și cu poliția împărătească"[125]. Încă în august 1838, agentul austriac în București, Timoni, raportase cancelarului Metternich că „Gazeta" din Brașov poate să aibă o influență periculoasă asupra stării de spirit din Țara Romînească, scriind împotriva planurilor Rusiei[126]. În 1842 episcopii romîni din Blaj și Sibiu înaintează o petiție dietei, reclamînd drepturi pentru romînii de pe „pămîntul crăiesc". Cererea fu tradusă din latinește în limba romînă și se tipări în 1500 de exemplare. Broșura a fost însă confiscată, iară „Gazeta", care pînă atunci avusese numai un censor, a fost supusă și la al doilea din localitate și la un revizor în Viena, în persoana consilierului de la cancelaria transilvană, Somlyai[127]. Despre cenzorul al doilea, patricianul sas Josef Wentzel — care pe lîngă cenzură exercita și funcția de director al poliției din Brașov — Bariț scrie că, „pe lîngă ură și dispreț către romîni (mai) avea și toane, cum se zice pe la noi, cînd apoi era în stare să te și insulte"[128]. Și cenzorul de

[120] *Ibid.*

[121] *Ibid.*

[122] V. Cheresteșiu, *A magyarországi román sajtó politikai vezéreszméi...*, p. 38.

[123] Corespondența Bariț, publicată de G. Bogdan-Duică în „Tribuna Poporului", Arad, 1903, nr. 49.

[124] *Observatorul* (Sibiu), 1885, nr. 36.

[125] *Foaie...*, 1843, nr. 6, p. 45.

[126] Wien Staatsarchiv 1848 W 116: Akten betreffend G. Baritz und sein Blatt. Microfilme din colecția Arhivelor Statului, Budapesta.

[127] G. Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei,* vol. I, p. 626.

[128] *Observatorul* (Sibiu), 1885, nr. 36.

mai tîrziu, avocatul Schnell, iar după moartea acestuia senatorul I. Trausch, erau hotărîţi apărători ai privilegiilor[129].

În toamna 1845 Bariţ a fost nevoit să se prezinte din nou la autorităţile din Viena, împreună cu tipograful Gött, editorul foilor romîne. Precum istoriseşte Bariţ, noul preşedinte al Cancelariei, baronul S. Jósika, îi ţinu redactorului romîn a lecţie despre educaţie politică, afirmînd că aceasta le-ar lipsi cu totul romînilor. Recomandă deci ca gazetele romîne să nu aducă articole politice, ci să dea o „lectură inocentă şi sănătoasă"[130]. Prezentîndu-se apoi la ministrul poliţiei Sedlnitzy, acesta le interzice să publice ceva despre principatele dunărene, ca să nu tulbure relaţiile bune ale Austriei cu Rusia. La obiecţiile lui Bariţ că ziarele ungureşti, care de asemenea stau sub cenzură, scriu asupra Rusiei şi despre Principate tot ce le place, ministrul zise iritat: „Da, ele scriu, pentrucă nu stau sub controlul meu imediat, căci de ar fi aceasta, te asigur pe d-ta că nu ar avea viaţă nici de o săptămînă[131]. Bariţ se prezentă şi la suprarevizorul de ziare, consilier al Cancelariei, Somlyai, care „îi zise în faţă că atunci cînd «Gazeta» îndeamnă pe romîni la muncă şi la cîştigare de proprietăţi imobile, ea propagă comunismul, căci legile ţării nu suferă ca valahii plebei să aibă proprietăţi de pămînt"[132].

Şi la guberniul din Cluj gazetele romîne aveau duşmani înrăiţi. Întors la sfîrşitul lui octombrie din Germania, Bariţ primi o scrisoare de la translatorul gubernial Ioan Bob prin care acesta îl aviza că se fac intervenţii pentru interzicerea foilor romîneşti. Întervenientul Péterffy caută că-l convingă pe contele Lázár, care avea şi funcţia de cenzor-revizor în guberniu[132]a, că „însăşi existenţa de foi romîneşti periodice, oricît de inocente ar apărea, ar constitui un pericol"[133].

Aceasta era situaţia foilor romîneşti ameninţate în repetate rînduri de a fi suprimate. Orice cerere de drepturi pentru naţiunea romînă, chiar dacă aceasta se limita la traducerea unei petiţii înaintate dietei, se considera drept răzvrătire împotriva „constituţiei" ţării, iar interesul faţă de soartea iobăgimii drept provocare la răscoală. Gazetele romîneşti nu aveau prieteni în păturile stăpînitoare din Transilvania, nici în cercurile conducătoare din Viena, şi se loveau mereu de dispreţul şi duşmănia privilegiaţilor. Cu amărăciune caracteriza Bariţ aceasta situaţie din preajma revoluţiei din 1848 scriind: „O deviză străină, cumplită, neagră şi spurcată îmi răsuna din graiurile altora, care suna „tolerat" ... Ce mai timpuri, ce mai ursită!"[134]

Era un adevărat noroc că foarte puţini privilegiaţi maghiari şi saşi citeau, dar şi aceştia rar şi superficial, foile romîne. Ştiau că foile acestea există şi îşi formau o părere, mai mult din auzite. Astfel, în cercurile maghiare reformiste era răspîndită părerea că gazetele romîne ar propovădui panslavismul; un scriitor francez, A. de Gerando, aminteşte în cartea sa: „La Transylvanie et ses habitants", după informaţii primite de la nobili maghiari

[129] *Ibid.*
[130] G. Bariţ, *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, vol. I, p. 638.
[131] *Foi comemorative* ..., p. 17.
[132] *Ibid.*, p. 16.
[132]a *Observatorul* (Sibiu), 1885, nr. 36.
[133] *Foi comemorative* ..., p. 16.
[134] *Foaie* ..., 1853, nr. 5.

reformiști că „Gazeta" ar face o politică pe placul țarismului. Acuzația aceasta îl lovește pe Bariț puțin după ce fusese aspru mustrat la Viena pentru vătămarea intereselor Rusiei țariste: „sărac redactor romînesc — exclamă Bariț — deodată cu capul de piatră și cu piatra de cap"[135].

Și totuși, învingînd atîtea greutăți, foile romîne apăreau săptămînă de săptămînă, iar „Gazeta", începînd cu anul 1843, de două ori pe săptămînă. Ca motto al foii sale Bariț puse deviza sa favorită: „gutta cavat lapidem, non vi, sed saepe cadendo"[136] (picătura străpunge piatra nu cu forța, ci prin cădere continuă). Urmărea cu o perseverență de fier propagarea ideilor pe care le credea juste, folositoare poporului; nu se sfia să repete aceleași gînduri de mai multe ori. „Acestea — scrie Bariț — nicidecum nu sînt idei nouă; ele însă, după a noastră părere, merită a fi repețite cu atît mai des, cu cît adevărul străbate mai anevoie..."[137]

Cu o elasticitate uimitoare tînărul redactor știa să pareze loviturile unui regim absolutist, unor privilegiați îngîmfați și reușea să strecoare — înșelînd pe cenzori și revizori — idei înaintate în ce privește drepturile sociale, drepturile naturii, spiritul vremii, căruia, arătă de atîtea ori, nu i se pot împotrivi instituțiile învechite. Știa să sădească încredere în viitorul poporului romîn, persevera în îndemnul către națiunea romînă: deșteaptă-te, ridică-te la o cultură mai înaltă.

Avea să înfrunte și pe unii contemporani romîni, care — precum scrie într-o scrisoare către Ioan Maiorescu — „nu sînt mulțumiți cu nimic în lume și sînt desperați pentru viitor, așa și cu politica și maniera mea de publicist n-au fost mulțumiți niciodată... iar acum îmi scriau cu prea mare naivitate că ei se miră de acea suspensiune (e vorbă de suspendarea apariției foilor lui Bariț sub regimul absolutist reinstaurat după revoluție — *n. n.*) cu atît mai vîrtos, cu cît foile noastre erau foarte moderate. Ei săracii nu bagă de seamă că pe lîngă espresiunile cele mai moderate poate fi cineva foarte radical și că, fără a da cu ușa în casă după maniera d-lor, mai pe dindărătul casei, mai piezișș, poți bate mult mai bine și mai sigur, și în urmă că contrarii încă au ochi și miros fin, căci te simt și văd unde lovești"[138].

Bariț scrie că înființînd foile romîne, a aprins „o mică luminărică". Voința de a păstra acea „luminărică", grija, prudența de a nu da motiv pentru interzicerea foilor sale, n-a făcut însă din redactorul romîn un oportunist. Redacția fiind acuzată de un nobil romîn din Cluj de lașitate, Bariț răspunde, apărînd demnitatea lui de publicist: „Nici este terorism în lume care să fie în stare a ne face să lucrăm peste convingerea și în contra conștiinței noastre, nu; căci în cazul cel mai rău stă totdeauna în puterea noastră a trînti condeiul dinaintea aceluia care ar cerca sila și a nu mai scrie nimic"[139].

În preajma revoluției, în ianuarie 1848, în articolul „Partidele politice", Bariț își dezvăluie, mai deschis decît ar fi putut s-o facă mai înainte, concep-

[135] *Idem*, 1846, nr. 6, p. 42.
[136] *Idem*, 1843, verso-ul foii de titlu.
[137] *Gazeta...*, 1852, nr. 42, p. 166.
[138] Scrisoarea lui Bariț din 5 aprilie 1850, publicată în „Convorbiri Literare", 1899, p. 904—905.
[139] *George Bariț, Scrieri social-politice*, p. 77.

ția lui politică. Ideea călăuzitoare a articolului e că progresul este o mare lege a naturii. Simpatia autorului se îndreaptă deci spre „partida naintatorilor, sau, cum le zice după latinie, a progresiștilor din toată Europa". Aceasta partidă, scrie Bariț, „își propuse a predica dreptul și dreptatea la oameni cît s-ar putea mai mulți, a se lupta necurmat asupra nedreptății oriunde ar întîlni-o, în stat sau în biserică tot atîta, a chema pe toți bine-simțitorii spre ajutorul ce ar putea da fiecare, amăsurat poziției în care se află"[140]. Partida progresistă, urmează Bariț, „nu-și pregetă a lăți și între popor idei politice drepte, sănătoase, interesare la trebile publice, cum și a insufla omenia caracterului și o bărbăție patriotică ce se cuprinde în cuvintele: Fă bine și nu te teme de nimeni"[141]. O altă partidă e cea a „conservatorilor ruginiți" sau cum li se mai zice, a reacționarilor. „Nota caracteristică — spune Bariț — din care cunoști mai ușor pe reacționari este că ei se lipesc cu toată inima lor de absolutism, adică unuia sau mai multora din ei le dau putere nețărmurită de a face și a sparge legile; însă apoi pe aceiași domnitori obsoluți îi îngrădesc, să zicem așa, cu consilieri sau spirituali bisericești, care îi feresc ca în capetele lor să nu între nici un fel de idee cevași mai omenoasă, mai liberală"[142]. Astfel, pe reacționari, pe adepții absolutismului Bariț îi condamnă cu hotărîre, are însă rezerve și față de „reformatori" (reformiști — *n. n.*). Aceștia, scrie el în același articol, „nu sînt în contra propășirii; pretind însă o mișcare foarte înceată, sfiită, cruțătoare și tot numai cu păstrarea drepturilor istorice, oricît de mare ar fi contrastul între acelea și între dreptul naturii... Între reformatori se află mulți oameni de omenie, care lucră cum și vorbesc; se află însă și fățari, care pe partida propășitoare o poartă cu minciuni, o mîngîie tot numai cu un viitor mai bun, îi tot cîntă ca să mai aștepte de la timp, ca și cum timpul de sine, fără mișcarea spiritului și a mîinilor omenești, ar produce de la sineși ceva"[143]. Noi toți „cîți putem discerne binele din rău" — conchide Bariț — trebuie „să stîrpim și să curățim" ceea ce e întemeiat pe nedreptate, „căci nedreptatea de a fi domni mii de ani, ea tot nedreptate rămîne"[144].

Bariț se situează, precum reiese și din aprecierea aceasta privitoare la partidele politice, în rîndurile progresiștilor. Era împotriva privilegiilor feudale, împotriva absolutismului, pentru un regim constituțional, în care oamenii luminați să poată lupta pentru ridicarea poporului, pentru participarea maselor la treburile publice, pentru înlăturarea nedreptăților sociale și naționale. Bariț știa și sublinia că întregul edificiu social s-ar prăbuși fără munca maselor, cunoștea și aprecia valorile creației populare, avea încredere în puterea de viață a poporului[145] — nu-și dădea însă îndestul seamă de forțele revoluționare ale poporului, se temea că atît masele romîne, cît și conducătorii nu sînt încă pregătiți îndestul pentru timpuri grele, de cumpănă. Astfel, în 1844, cerea de la „providență" încă cel puțin 15 ani de liniște și pre-

[140] *Ibid.*, p. 103.
[141] *Ibid.*, p. 104.
[142] *Ibid.*
[143] *Ibid.*, p. 105.
[144] *Ibid.*
[145] Ion Breazu, *G. Bariț și patrimoniul popular*, în „Studii și cercetări științifice", Acad. R. P. R. — Filiala Cluj, Ser. II, 1955, nr. 3—4, p. 33.

gătire politică pentru poporul romîn[146], iar în legătură cu arestarea luptătoarei Ecaterina Varga scria la începutul anului 1847: „Nu faptele nesupunerii, ci o treptată cultivare și deșteptare a oamenilor noștri este calea către fericire și către cîștigarea oareșicărei însemnătăți"[147]. Cînd a izbucnit însă revoluția, a salutat-o cu lacrimi de bucurie în ochi și și-a pus toate forțele în slujba ei. E drept, nu Bariț a găsit noua formă de luptă revoluționară de a aduna masele și de a pretinde, bazat pe forța zecilor de mii de țărani, drepturi sociale și naționale, dar el a îmbrățișat de îndată hotărîrea adunării de la Blaj și a luptat pentru reușita ei.

*

Poziția și rolul lui Bariț în cursul revoluției din 1848 vor face obiectul unei lucrări aparte. Drept concluzie a studiului de față se poate spune că, dacă marea încleștare revoluționară din 1848 nu i-a găsit pe romînii din Transilvania cu totul nepregătiți, acest fapt se datorește în bună parte activității publicistice a lui Bariț. Foile din Brașov au înfățișat publicului romînesc toate problemele mari ale timpului: lupta forțelor noi împotriva instituțiilor vechi și perimate, lupta împotriva privilegiilor și absolutismului, străduințele spre libertatea socială și națională, problema unității culturale a romînilor din toate părțile, aspirațiile spre unirea țărilor locuite de același popor, năzuințele înaintate spre pace și înțelegerea între popoare. Bariț a știut să strîngă în jurul foilor sale, se poate spune, pe cei mai de seamă intelectuali și scriitori romîni, toate forțele culturale ale poporului romîn, el însuși fiind una din figurile reprezentative ale marii generații pașoptiste. Astfel Bariț poate fi considerat, cu drept cuvînt, întemeitorul presei naționale romîne.

Datorită faptului că în paginile foilor din Brașov își dădeau întîlnire cei mai de seamă scriitori și publiciști romîni ai epocii, precum și străduințelor redactorului de a îmbrățișa problemele vitale ale vremii, influența presei creștea din an în an. Foile din Brașov aveau, în 1838, abia 300 de abonați, pentru ca acest număr să se ridice în 1842 la 640[148]; iar în 1847/48 numărul abonaților, numai din Moldova, sporise la 500[149]. E de remarcat că „Gazeta" și „Foaia" erau foarte răspîndite în rîndurile tineretului, ale acelui tineret care avea să ia parte activă la conducerea revoluției din 1848. În lista abonaților foilor din Brașov găsim, făcînd abonamente colective, tineretul romîn din școlile medii sau superioare din Sibiu, Cluj, Oșorhei (Tîrgu Mureș), Oradea, Vîrșeț, clerici (studenții în teologie) din Ujhorod (Ungvár), Sîmbăta Mare (Nagyszombat)[150] .Unii studenți fac abonamente personale, așa „auditorul" de filozofie din Budapesta, Iosif Popescu, studentul din Cluj Iacob Bologa[151]. Pînă și în orașul Seghedin (Szeged) ajungeau foile din Brașov; astfel Vincențiu Babeș scrie în amintirile sale: „era în septembrie 1840, mă aflam student la liceul din Seghedin, cînd pentru prima oară mi-a venit la

[146] *Foaie* ..., 1844, nr. 4.
[147] *Gazeta* ..., 1847, nr. 5, p. 18.
[148] V. Cheresteșiu, *A magyarországi román sajtó politikai vezéreszméi* ..., p. 23, 38.
[149] *Foi comemorative* ..., p. 14.
[150] *Gazeta* ..., 1847, lista abonaților în nr. 1—23.
[151] *Idem*, 1842, nr. 49—51.

mînă „Gazeta" şi „Foaia"[152]. Babeş devine, în 1848, corespondent regulat al „Gazetei"; tot aşa Papiu Ilarian din Oşorhei şi alţi tineri care şi-au primit orientarea politică în mare parte citind foile din Braşov.

„Scrisul lui Bariţ — constată Iorga — aşa de îmbelşugat, a fost practic şi trecător: el a fost ca acea parte din apa cerurilor pe care pămîntul o înghite fără a mai da rîuri veşnice, dar din care se înalţă pe cîmpiile de catifea verde şi de aur palid hrana miilor de oameni, cari adesea uită să mulţumească"[153].

Frumoasa apreciere a lui Iorga conţine mult adevăr, nu însă tot ce se poate spune despre scrisul lui Bariţ. Nu se poate îndestul aprecia ceea ce a făcut Bariţ pentru generaţia sa, dar scrierile sale sînt mai mult decît numai „practice şi trecătoare". Recitind scrisul lui, în care îşi exprimă ideile sale înaintate cu privire la datoria ce-i incumbă publicistului, istoricului, omului politic şi în general intelectualului, cu privire la drepturile fiecărui popor de a se cultiva în limba maternă, de a avea o proprie dezvoltare naţională, în ce priveşte necesitatea înţelegerii şi frăţiei dintre popoare, condamnarea oricărei asupriri sociale şi naţionale — relevăm numai cîteva idei din scrisul lui deosebit de bogat — îţi dai seamă că Bariţ a scris nu numai pentru generaţia proprie, ci şi pentru cele următoare, privind toată viaţa sa, dar mai ales în anii dinaintea şi în cursul revoluţiei din 1848, „înainte, mereu înainte".

ОСНОВАНИЕ РУМЫНСКОЙ ПРЕССЫ В ТРАНСИЛЬВАНИИ И ПУБЛИЦИСТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ГЕОРГЕ БАРИЦ ДО НАЧАЛА РЕВОЛЮЦИИ 1848 Г.

РЕЗЮМЕ

Попытки основать румынскую газету в Трансильвании делались ещё в 1789 г., когда общество „литераторов" в Сибиу намеревалось издать газету для повышения материального и культурного уровня крестьянства. Этот план не осуществился из за нехватки денег; другим планам учёного медика румына Мольнар-Пиуариу воспрепятствовали трансильванские власти, боявшиеся распространения через печать „опасных идей о свободе".

Лишь в 1821 г начинает выходить в Буде „Библиотека Румыняскэ", являющаяся не газетой, а скорей сборником разнообразных статей. Эта публикация прекращается в 1834 г. В 1837 г делается попытка издать в Брашове „Фоайя Думинечий" (Воскресный листок) прекративший своё существование в том же году, потому что число подписчиков упало до 150. Румынская публика желала другого, не любознательного сборника и не листка приятного развлечения а газету с содержанием информации и политического направления, литературного листка.

[152] Numărul festiv al „Gazetei Transilvaniei" (1838—1888), Braşov, 1888, p. 18.
[153] *Sămănătorul*, 1904, nr. 19, p. 290.

Такая политическая газета (,,Газета де Трансильвания, = Газета Трансильвании) и литературная газета (,,Фоайе пентру минте, инимы ши литература, = Листок для ума, сердца и литературы) издаются начиная с 1838 г, в редакции молодого (тогда ему было всего 26 лет) преподавателя Георге Барица, в издательстве немецкого типографа Иоганна Гётта. Главную цель своих газет, Бариц, как достойный последователь таких румынских просветителей как Самуил Мику Клейн, Георге Шинкай, Петру Майор, Иоан Будай -Деляну, видел в распространении просвещения, знаний, в борьбе с косностью, в преодалении обскурантизма.

В борьбе, которая обрисовывалась всё более четко в предшествовавшем революции 1848 г десятилетии между обеими системами: Феодальной и капиталистической, Бариц, как буржуазный демократ, принимает решительную позицию за развитие капиталистического производства, за устранение препятствий, тормозивших это развитие. Фабрики -пишет он - помогают миллионам людей ,,дают им гораздо больше дешевых и лучших изделий, помогают и производителям сырья".

Культурному развитию румынского народа Бариц уделяет явно больший интерес, чем материальному развитию. Бариц считает прессу школой высшей ступени, имеющей назначение предоставить знания широким социальным слоям. ,,Печать — пишет Бариц в 1845 г — должна быть свободной; те кто требуют свободу печати, требуют не больше, чем право природы с которым не могут расстаться навеки".

На страницах ,,Листка для ума ...", появилось значительное число исторических статей Николая Бэлческу, Михаил Когэлничану, Барица и др. „нас румын—пишет Бариц —без национальной истории нет спасения".

Особенный интерес уделяют Бариц и его сотрудники материнскому языку. „Возрждение любой нации — говорится в программной статье „Газеты„ — невозмождо иначе, как обработкой и обогащением „своиего языка и литературы".

В десятилетии предшествующем революции 1848 г усилились стремления к мадьяризации, было постановлено введение мадьярского языка в румынские школы и церкви. Бариц доказывает, что просвещение народа возможно только на его материнском языке. Румынская нация в Трансильвании не может быть уничтожена, т. к. она основывается на ,,тесном национальном и религиозном общении которое господствует и будет господствовать между трансильванскими румынами и частью наций проживающей и властвующей на молдавско-валашской земле".

Глубокая любовь Барица к своему народу не вырождается в узкий национализм, в несогласие с жизнью и стремлениями других народов, во вражду между ними. Бариц неоднократно указывал, что ив среде мадьярской и германской наций имеются угнетённые и угнетатели. Он не считал за одно, как другие его современники, мадьярский народ и мадьярскую аристократию, мадьярскую знать.

Симпатия Барица распространяется на всех угнетённых, на рабочих франции и Англии также как и на порабощенные народы в коло-

ниях. Знаменательно, что в 1847 г. он предвидел борьбу за освобождение, ,,храбрецов арабов" в Алжире.

Деятельность румынского редактора проходила в более трудных условиях, чем деятельность редакторов мадьярских и немецких газет Трансильвании. В то время как при этих газетах находилось всего лишь по одному цензору, при румынских газетах было по два ревизора (один в Клуже и один в Вене). И всетаки, преодолевая массу затруднений, румынские газеты выходили еженедельно, а ,,Газета" начиная с 1843 г — два раза в неделю.

В период предшествовавший революции, Бариц не отдавал себе отчёта о революционных силах народа. Однако, можно сказать, что если бурная революционная схватка 1848 г не застала трансильванских румын не совсем подготовленными, это в большой степени объясняется публицистической деятельностью Барица. Брашовские газеты представили румынской публике все важные проблемы времени: борьбу новых сил против устарелых и отживших учреждений, борьбу против привилегий и абсолютизма, стремления к социальной и национальной свободе, вопрос культурного единства румын всех территорий, стремления к объединению стран населённых тем же народом, усилия направлённые к миру и взаимопониманию силы румынского народа. Сам он представлял одну из замечательных личностей великого поколения сороквосьмого года. Поэтому Бариц, по праву, может считаться основателем румынской национальной прессы Трансильвании.

LA FONDATION DE LA PRESSE ROUMAINE EN TRANSYLVANIE ET L'ACTIVITÉ JOURNALISTIQUE DE GEORGE BARIȚ JUSQU'À LA RÉVOLUTION DE 1848

RÉSUMÉ

Des tentatives pour créer un journal roumain en Transylvanie furent faites dès 1789, quand une société de „gens de lettres" de Sibiu se proposa d'éditer un journal, en vue de relever le niveau matériel et culturel de la paysannerie. Le projet échoua faute d'argent. D'autres projets identiques, comme celui du médecin roumain Molnar-Piuariu, échouèrent également, parce que les autorités transylvaines craignaient de voir se répandre par la presse les „dangereuses idées de liberté".

Ce n'est qu'en 1821 que paraît à Buda „Biblioteca Romînească", qui n'est pas un journal à proprement parler mais plutôt un magazine traitant des sujets les plus divers, et dont la publication cesse en 1834. Une nouvelle tentative est faite en 1837 avec „Foaia Duminecii" de Brașov, mais sa parution cesse la même année, parce que le nombre des abonnés avait baissé à 150. Le public roumain demandait non pas un magazine, mais un journal d'information politique, un journal littéraire.

Un tel journal politique („Gazeta de Transilvania") et littéraire („Foaie pentru minte, inimă şi literatură") paraît dès 1838, sous la rédaction du jeune professeur George Barit, qui à l'époque n'avait que 26 ans, éditeur étant le tipographe allemand Johann Gött. Digne successeur de Samuil Micu Clain, Gheorghe Şincai, Petru Maior et Ioan Budai-Deleanu, Barit considérait que le principal but de ses journaux devait être celui de répandre les lumières, les connaissances, de combattre l'ignorance et de défier l'obscurantisme.

Dans la lutte qui, à l'aube de la révolution de 1848, se profilait de plus en plus nettement entre le système féodal et les système capitaliste, Barit, démocrate bourgeois convaincu, se prononce résolument pour le développement de la production capitaliste, pour l'abolition des entraves qui gênaient ce développement. Les fabriques — écrivait-il — aident à des millions de gens, elles leur donnent des produits meilleurs, moins chers et plus nombreux, elles aident aussi les producteurs de matières premières.

Mais plus qu'au relèvement matériel du peuple roumain, l'intérêt de Barit allait au relèvement culturel de ses compatriotes. Il considérait la presse comme une école de degré supérieur, ayant pour mission de répandre les connaissances dans toutes les couches de la société. „La presse — écrit-il en 1845 — doit être libre; ceux qui réclament la liberté de la presse, ne réclament autre chose qu'un droit naturel, dont ils ne pourront jamais se séparer".

Dans les pages de „Foaie pentru mine, inimă şi literatură" parurent un grand nombre d'articles d'histoire, signés par Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, Barit et d'autres. „Pour nous autres Roumains — écrivait Barit — sans histoire nationale il n'y a pas de délivrance".

Barit et ses collaborateurs accordent un intérêt soutenu à la langue maternelle. „La renaissance d'une nation — est-il dit dans l'article-programme du journal — n'est guère possible sans la connaissance et l'enrichissement de sa langue et de sa littérature".

Au cours des dix années qui précédèrent la révolution de 1848, les tendances de magyarisation s'accusent nettement. On avait décidé notamment d'introduire le hongrois dans les écoles et les églises roumaines. Barit montre que l'instruction du peuple ne peut se faire qu'en langue maternelle. La nation roumaine de Transylvanie ne peut pas être anéantie, car elle se fonde „sur l'étroite communion nationale et religieuse qui règne et règnera entre les Roumains transylvains et la partie de la nation qui vit sur la terre moldavo-roumaine".

L'amour profund que Barit vouait à son peuple ne dégénérait pas en nationalisme étroit, en incompréhension envers la vie et les aspirations des autres peuples, en haine. Il a montré plus d'une fois qu'au sein de la nation hongroise et allemande il y a également des oppresseurs et des opprimés. Il ne confondait pas, comme le faisaient d'autres contemporains, le peuple hongrois avec l'aristocratie et la noblesse hongroises.

La sympathie de Barit va à tous les opprimés, aux ouvriers de France et d'Angleterre comme aux peuples subjugués des colonies. Il n'est pas dénué de signification qu'en 1847 il prévoyait les luttes de libération des „vaillants Arabes" d'Algérie.

Le rédacteur roumain avait à surmonter des obstacles beaucoup plus grands que ses collègues des journaux hongrois et allemands de Transylvanie.

Tandis que ces journaux n'avaient qu'un seul censeur, les journaux roumains avaient deux censeurs et deux réviseurs (un à Cluj et un autre à Vienne). Ce néanmoins, les journaux roumains paraissaient toutes les semaines et, à partir de 1843, „Gazeta" paraît même deux fois par semaine.

Pendant la période qui précéda la révolution de 1848, Barit n'était pas conscient des forces révolutionnaires du peuple. On peut dire, cependant, que si le grand mouvement révolutionnaire de 1848 trouva les Roumains de Transylvanie quelque peu préparés pour cet événement, ce fait est dû en bonne partie à l'activité journalistique de Barit. Les journaux de Braşov présentaient au public tous les grands problèmes de l'heure: la lutte des forces nouvelles contre les institutions périmées, la lutte contre les privilèges et contre l'absolutisme, les aspirations à la liberté sociale et nationale, le problème de l'unité culturelle des Roumains de toutes les régions, les aspirations à l'union des pays habités par le même peuple, les aspirations avancées de voir régner la paix et l'entente entre les peuples. Barit a su réunir autour de ses journaux les intellectuels et les écrivains roumains les plus en vue, toutes les forces culturelles du peuple roumain, lui-même étant une des figures les plus représentatives de la grande génération révolutionnaire de 1848. Aussi peut-on le considérer à juste titre comme le fondateur de la presse nationale roumaine en Transylvanie.

IDEI ECONOMICE ÎN OPERA LUI GEORGE BARIŢ PRIVIND PROMOVAREA INDUSTRIEI LA ROMÎNII DIN TRANSILVANIA

DE

D. GHIŞE, I. KECSKÉS şi P. TEODOR

Istoric, lingvist, om politic şi, mai presus de toate, gazetar de o vastă cultură, George Bariţ a manifestat un viu interes şi pentru problemele economiei politice. Prin rolul important pe care l-a jucat în acţiunile chemate să rezolve probleme de bază ale dezvoltării economice din Transilvania, prin modul în care a reflectat aceste preocupări şi acţiuni în numeroase articole şi studii, George Bariţ se dovedeşte a fi o personalitate de frunte a literaturii economice burgheze romîneşti din secolul al XIX-lea.

În spirit iluminist, cărturarul ardelean atribuia un rol deosebit presei în opera de „luminare" a poporului, în răspîndirea cunoştinţelor ştiinţifice, culturale, politice, economice. De altfel, în deceniul al patrulea al secolului trecut, în coloanele „Gazetei de Transilvania" şi „Foii pentru minte, inimă şi literatură", fondate de el, Bariţ debutează cu scrieri economice, continuînd — de-a lungul întregii şi multilateralei sale activităţi — să publice asemenea materiale.

Deşi reprezentau o latură importantă a gîndirii sale, studiile şi articolele economice ale lui Bariţ n-au fost cercetate pînă acum cu prea multă atenţie. Unele încercări limitate, existente în trecut, n-au reuşit să dea o analiză profundă şi multilaterală asupra gînditorului economic care a fost Bariţ. Nici chiar noua noastră literatură economică nu s-a ocupat în suficientă măsură de acest reprezentant de seamă al gîndirii economice din Transilvania, cele cîteva studii publicate în ultimii ani[1] menţinîndu-se mai mult pe un plan de generalitate. Fără a-şi propune să cuprindă o analiză a întregii gîndiri economice a lui George Bariţ, lucrarea de faţă urmăreşte să facă mai bine cunoscute şi, evident, să analizeze acele articole şi studii, publicate în diferite periodice romîneşti din Transilvania, în care sînt prezente ideile economice ale lui Bariţ cu privire la promovarea industriei la romînii de aci.

---

[1] Vezi Gr. Mladenatz, *Contribuţii la cunoaşterea operei economice a lui George Bariţ*, în „Probleme economice", X, nr. 12 din 1957; Al. Bărbat, *Fabrica de hîrtie de la Zărneşti (1852—1878)*, în „Studii şi articole de istorie", IV, Bucureşti, 1962.

În general, studiile economice ale lui Bariţ se caracterzieză printr-o mare varietate tematică. Gînditorul transilvănean analizează nu numai situaţia şi problemele industriei ci, cuprinzînd aria mai largă a economiei din Transilvania, se ocupă, atent, şi cu problemele agriculturii, comerţului, creditului şi ale comunicaţiilor. Important, în tratarea acestor probleme, el nu se mărgineşte numai la Transilvania ci, adesea, caută legăturile fireşti cu problemele economice ale celorlalte două ţări romîne şi ale ţărilor vecine.

Caracterul studiilor sale economice demonstrează că, fără a avea intenţia de a formula teorii, Bariţ cercetează şi analizează probleme practice, ridicate de situaţia şi dezvoltarea economico-socială a Transilvaniei timpului său. Această orientare către problemele practice ale economiei este exprimată clar, în repetate rînduri, de însuşi gînditorul transilvănean: „... să ţinem minte — scrie el — că de aici înainte numai cu teoria neaplicată şi numai cu disputele scolasticismului din evul de mijloc ajungem cu toţi peritori de foame..."[2]. Tocmai în această largă aplecare asupra problemelor concrete ridicate de dezvoltarea capitalistă a economiei ţării, în căutarea modului optim de rezolvare a lor în interesul poporului romîn, se manifestă întreaga originalitate a gîndirii economice a lui Bariţ.

S-ar greşi însă, desigur, dacă s-ar susţine că părerile economice ale lui Bariţ n-au avut nici o fundamentare teoretică. Deşi studiase filozofia, modul în care gînditorul transilvănean abordează problemele economice, trădează temeinice cunoştinţe şi în acest domeniu. Chiar de la începutul activităţii sale, prin articolele pe care le publică, Bariţ se dovedeşte un bun cunoscător al doctrinelor lui *Adam Smith* şi *Friedrich List*[3], unele din acestea le şi popularizează[4], şi nu-i sînt străine nici ideile socialiştilor utopici[5]. Cunoscînd ideile acestor doctrine, el se străduieşte să le raporteze la condiţiile specifice ale Transilvaniei şi, totodată, se străduieşte să arate posibilităţile aplicării lor la situaţia atît de complexă din această parte a ţării.

În căutarea căilor ce duceau la dezvoltarea capitalistă a economiei, forţele progresiste transilvănene se orientau, îndeobşte, după doctrinele economice ale şcolii liberale. La majoritatea gînditorilor Transilvaniei din secolul al XIX-lea se remarcă o împletire sui generis a acestor doctrine cu idei mercantiliste. Ei consideră că progresul economic se asigură numai dacă se exportă mult şi se importă puţin; lipsa de bani şi, în general, situaţia grea în care se află economia ţării sînt considerate, în mod greşit, consecinţe ale faptului că balanţa comercială este pasivă.

Numai în anii premergători revoluţiei din 1848 apar şi ideile protecţionismului, pentru a căpăta o circulaţie mai largă abia în ultimele decenii ale secolului.

Analizînd ideile profesate de Bariţ în lucrările sale economice, se poate constata că, încă de la începutul activităţii sale, gînditorul transilvănean, deşi

---

[2] *Agricultura, industria şi comerciul Principatelor unite către Transilvania,* în „Gazeta Transilvaniei", XXV, nr. 39—42 din 1862 (mai departe: *Agricultura, industria...*).

[3] *Gazeta de Transilvania,* nr. 86 din 1846, p. 342 (mai departe: *Gazeta...*).

[4] *Studii relative la economia naţională,* în „Observatorul" (Sibiu), începînd cu nr. 78 din 1878.

[5] *Lupta principiilor în Franţa,* în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură" din 15, 22 şi 29 noiembrie 1851.

nu o afirmă deschis, se manifestă ca un aderent al doctrinelor economiei politice liberale împletite cu idei mercantiliste de genul celor menţionate. Spre deosebire de alţi economişti, Bariţ nu reclamă însă măsuri restrictive sau de sprijinire privind formarea volumului exportului şi importului. Luptînd consecvent împotriva subjugării şi a tiraniei, pentru libertate în toate domeniile vieţii omeneşti, Bariţ, ca şi ceilalţi gînditori progresişti ai Transilvaniei secolului al XIX-lea (Brassai, Kővári), se afirmă de la început ca un duşman neîmpăcat al privilegiilor sau îngrădirilor. Astfel, firesc, mai ales dacă se ţine seama de situaţia dependentă a Transilvaniei, de tendinţa ei firească spre legături economice cu ţările romîne de dincolo de Carpaţi, el pledează pentru o completă libertate şi în domeniul vieţii economice. Numai aşa, afirmă Bariţ, s-ar asigura cîmp larg „unei rivalităţi, unei lupte drepte a puterilor omeneşti"[6].

Concepţia sa economică liberalistă Bariţ şi-o menţine pînă în ultimul pătrar al veacului, adică pînă în momentul cînd, prin încheierea convenţiei vamale dintre Austro—Ungaria şi guvernul conservator romîn, reprezentant al intereselor economice ale moşierimii, politica liberului schimb i s-a părut a deveni potrivnică unei adevărate şi libere prosperităţi economice. De la această perioadă, în scrierile economice ale lui Bariţ apare tot mai insistent şi în legătură cu gîndirea economică înaintată din Romînia ideea protecţionismului. În 1876 publică, printre altele, articolul *Politica cea mai bună, economia naţională*[7], în care, vorbind despre politica protecţionistă a Austriei, Bariţ îşi exprimă părerea că dezvoltarea industriei transilvănene necesită, de asemenea, ajutorul şi încurajarea statului. Iar în 1886, în articolul *Chestiunea tarifelor şi a convenţiunilor comerciale în stadiul de astăzi*[8], referindu-se la doctrina liberului schimb, scrie: „Această teorie poate să fie foarte frumoasă ca ideal; în realitate, în viaţa practică a celor mai multe popoare şi state aplicarea ei ar denota sclavia crîncenă şi moartea naţională foarte sigură prin sărăcirea sistematică a poporului respectiv". Fără îndoială, gîndirea economică a lui G. Bariţ se resimte de pe urma influenţei exercitată de scrierile economice din Romînia pentru care ideologia protecţionistă însemna un important sprijin pentru independenţa politică şi economică a statului romîn[9]. Atitudinea negativă a lui Bariţ faţă de politica liberului schimb, în favoarea protecţionismului, e încărcată de noi semnificaţii dacă observăm că el îşi exprimă părerea citată chiar în anul denunţării convenţiei cu Austria. Prin aceasta Bariţ aderă la politica economică îndreptată împotriva convenţiei, politică susţinută de Kogălniceanu, P. S. Aurelian etc.

Această evoluţie a concepţiei economice a lui Bariţ se datoreşte, desigur, mai multor factori. Observator atent şi sensibil el nu putea să nu vadă efectele distrugătoare pe care criza de supraproducţie din deceniul al optulea al secolului al XIX-lea le-a avut asupra industriei şi comerţului transilvănean pe de o parte, precum şi dezastrul provocat în economia Romîniei de aplicarea

[6] *Legea pentru meserii. Ţeburi. Corporaţiuni,* în „Gazeta Transilvaniei", nr. 2 din 12 ianuarie 1860 (mai departe: *Legea pentru meserii...*).

[7] *Gazeta Transilvaniei,* nr. 19 şi următ. din 1876.

[8] *Transilvania,* nr. 9—10 din 1886.

[9] *Texte din literatura economică în Romînia. Secolul XIX,* vol. I, Bucureşti, 1960, p. XXVIII—XXIX (mai departe: *Texte din literatura economică...*).

politicii liberului schimb în timpul convenţiei vamale cu Austro—Ungaria, pe de altă parte. Explicaţia schimbărilor survenite în concepţia economică a lui Bariţ ar fi însă unilaterală dacă nu s-ar ţine totodată seamă de influenţa pe care au exercitat-o asupra gînditorului transilvănean legăturile de colaborare pe care Bariţ le-a avut cu numeroşi intelectuali progresişti din Romînia, printre care cu D. P. Marţian şi P. S. Aurelian, economişti şi gînditori de seamă ai timpului, aderenţi înflăcăraţi ai politicii protecţioniste. În gazetele romîne, fondate şi conduse de Bariţ, pe lîngă scrierile literare, sociale, istorice etc. ale lui V. Alecsandri, C. Bolliac, N. Bălcescu, M. Kogălniceanu etc. apar şi scrierile economice ale lui D. P. Marţian şi P. S. Aurelian. Sînt cunoscute unele din scrisorile lui D. P. Marţian, adresate lui Bariţ[10], în care, printre altele, Marţian îl informează pe Bariţ asupra diferitelor probleme economice aflate la ordinea zilei, mai cu seamă în legătură cu construcţia de căi ferate în Romînia. Semnificativ, cînd apar *Analele statistice şi economice,* publicate de D. P. Marţian, Bariţ consideră necesar ca „... lecturarea acestor *Anale* să se lăţească... chiar în tot publicul transilvan, pentru ca... să ne putem combina afacerile noastre comerciale..."[11].

La fel, o bună parte a scrierilor lui P. S. Aurelian sînt reproduse, parţial sau în întregime, în coloanele periodicelor romîneşti din Transilvania, redactate de Bariţ sau la care acesta colaborează. De fiecare dată Bariţ nu scapă prilejul de a-şi exprima şi părerea sa proprie în legătură cu problema ridicată de autor. Aşa de exemplu, lucrarea lui Aurelian, intitulată *Politica noastră comercială faţă cu convenţiunile de comerţ* (Bucureşti, 1885), este considerată de Bariţ ca deosebit de importantă, autorul aducînd „... argumente precum nu mai făcuse înaintea dînsului nici unul dintre publiciştii romîni..."[12] în combaterea liberului schimb.

*

Articolele economice în care Bariţ tratează problemele industriei şi care constituie obiectul propriu-zis al acestui studiu, apar de-a lungul întregii sale activităţi. În tot acest timp de mai bine de o jumătate de secol, concepţiile economice ale lui Bariţ s-au corelat — firesc, dat fiind caracterul lor concret — atît cu ivirea diferitelor probleme ale dezvoltării social-economice a Transilvaniei, cît şi cu marile evenimente istorice petrecute. Din această perspectivă, studiile şi articolele sale, în care îşi exprimă părerea în legătură cu dezvoltarea industriei, pot fi împărţite în trei mari perioade: cele scrise înainte de revoluţia din 1848, cele care apar în preajma şi în timpul revoluţiei din 1848 şi, în sfîrşit, cele de după revoluţie.

La începutul primei perioade el publică articole în care discută mai cu seamă acele probleme economice care se iviseră în urma transformărilor şi frămîntărilor sociale survenite în această perioadă istorică. Preocupările economice ale lui Bariţ, din această perioadă, se integrează curentului de gîndire

[10] V. Slăvescu, *Corespondenţa D. P. Marţian — Gh. Bariţiu,* în „Analele Academiei Romîne", memoriile Secţ. istorice, Ser. III, tom. XXIII, mem. 6.

[11] *Agricultura, industria...*

[12] *Chestiunea tarifelor şi a convenţiunilor comerciale în stadiul de astăzi,* în „Transilvania", nr. 9—10 din 1886.

de la mijlocul secolului al XIX-lea, îndreptat în țările romîne împotriva ideologilor care reprezentau marea proprietate de tip feudal. Prin urmare, la fel cu gînditorii din Țara Romînească și Moldova, el a dat, în limitele îngăduite de cenzură, o caracterizare a relațiilor sociale existente, relevînd structura feudală a societății transilvănene și caracterul iobag al muncii țărănești[13]. „Este adevăr curat că partea cea mai mare a romînimei din Transilvania zace în condiție de colonist supus proprietarilor nemeși"[14]. Scopul pe care-l urmărea era și acela de a trezi interesul opiniei publice romînești din Transilvania atît asupra problemelor legate de progresul industrial cît și asupra modului de rezolvare a acestora.

În articolele publicate în cursul anului revoluționar, în centrul preocupărilor economice ale lui Bariț continuă să rămînă problemele pe care, în condițiile unei cenzuri supărătoare, le dezbătuse și în perioada precedentă. Odată cu izbucnirea revoluției, scrisul lui Bariț se manifestă însă cu o forță deosebită. Multe din ideile economice, pe care nu le putuse exprima în perioada prerevoluționară de cît într-o formă disimulată, se afirmă de astă dată cu vigoare, vădind o gîndire înaintată. El salută înnoirile pe care revoluția le adusese și, în special, își manifestă ura sa neîmpăcată împotriva servituții. De numele lui Bariț trebuie să legăm acele puncte ale hotărîrilor adunării din Blaj în care se afirmă necesitatea dezvoltării libere a industriei, libertatea comerțului cu înlăturarea breslelor și a privilegiilor care stăteau în calea comerțului.

Scrierile economice ale lui Bariț, apărute în a treia perioadă, adică după revoluție, oglindesc nu numai concepția sa cu privire la dezvoltarea capitalistă a industriei transilvănene, ci cuprind și o serie de constatări faptice și îndrumări concrete izvorîte din experiența primelor încercări ale burgheziei romîne transilvănene de a întemeia fabrici moderne. Această perioadă, cuprinzînd peste patru decenii, în care se naște industria capitalistă a țării, era și firesc să fie și cea mai bogată în ce privește scrierile economice ale lui Bariț. O serie de articole scrise în această perioadă, depășind nivelul publicistic și atingînd unul științific, mărturisesc concepțiile unui gînditor cu o înaltă cultură și o bogată experiență, acumulată parte în Transilvania, parte în călătoriile sale făcute în țările europene cu o economie capitalistă dezvoltată. Ultima perioadă se caracterizează și prin influența pe care gîndirea economică din Romînia a avut-o asupra lui. Se înregistrează chiar mai mult, o aderare activă la politica economică a Romîniei.

*

Activitatea publicistică a lui Bariț începe tocmai în perioada în care se intensifică lupta pentru reforme social-economice în Transilvania. Forțele progresiste — deși restrînse — nemulțumite de absolutismul habsburgic, de relațiile feudale, introduc în rîndul revendicărilor lor politice și problema dezvoltării economiei țării în general, a industriei de tip capitalist în special. Această luptă, cu revendicările ei principale, se oglindește și în presa contempo-

[13] *Texte din literatura economică* ..., p. XVI.

[14] *George Bariț, Scrieri social-politice*, Studiu și antologie de V. Cheresteșiu, C. Mureșan, G. Em. Marica, București, 1962, p. 81.

rană a Transilvaniei, problema dezvoltării economice preocupînd numeroşi publicişti ai vremii.

Ideile economice ale lui Bariţ din prima perioadă a activităţii sale se axează îndeobşte — după cum s-a arătat — în jurul problemelor de bază ale dezvoltării economice a Transilvaniei şi care s-au reflectat în presa contemporană a ţării. Bariţ se alătură discuţiilor, relevă în coloanele „Foii" şi ale „Gazetei" principalele aspecte ale problemelor dezbătute şi adaugă, în fiecare caz, părerea sa personală asupra modului în care acestea pot fi rezolvate.

Bariţ nu participă la aceste discuţii numai cu scopul de a reflecta în coloanele ziarelor romîneşti diferitele opinii ale unor publicişti progresişti ai timpului. De asemenea, el nu se adresează numai cercurilor burgheziei romîne în ascensiune, ci — după propria-i mărturisire — întregii populaţii romîneşti din Transilvania, pentru „... a atrage cea mai încordată luare aminte şi a oamenilor noştri asupra stării sale de acum, şi a-i face totodată să cugete şi pentru viitoriu, care stă acoperit cu un nuor gros din naintea ochilor noştri ..."[15]

Urmărind cu perseverenţă realizarea acestui scop, Bariţ în majoritatea articolelor sale economice se străduieşte să înfăţişeze nu numai un tablou general al situaţiei economice a ţării şi populaţiei, ci să facă şi o critică — în limitele regimului cenzurii — îndreptată împotriva orînduirii feudale perimate. „De la Braşov pînă la Sălagiu — scrie Bariţ — şi de la Bistriţa pînă la Poarta de Fer, auzim mai într-un chip plîngîndu-să oamenii de o sărăcie, care începe a-i apăsa de cîţiva ani încoace, precum şi temîndu-să de un rău mai neaşteptat în viitoriu ..."[16]. Într-un alt articol arată că: „Mii de guri auzim în vremile noastre ... în toate plasele strigînd: vremile sînt rele, cîştigurile scad pe zi ce merge"[17].

Fără îndoială, atunci cînd Bariţ spune că „vremile sînt rele", sărăcia se adînceşte, şi oamenii din toate clasele se tem „de un rău mai neaşteptat în viitoriu", el se gîndeşte la necesitatea înlăturării grabnice a orînduirii feudale, singurul izvor al crizei economice, al sărăciei ţării şi populaţiei.

Ori de cîte ori, în articolele sale, se referă la necesitatea dezvoltării industriei, Bariţ tratează această problemă nu izolat ci într-un cadru mai complex, legînd-o de situaţia economică concretă a Transilvaniei. Printr-o analiză detailată a acestei situaţii, el ajunge să dezvăluie cauzele adevărate ale înapoierii economice, piedicile pe care le pun relaţiile de producţie feudale în calea progresului, precum şi căile prin care rămînerea în urmă poate fi înlăturată, referindu-se sub acest aspect la factorii propăşirii burgheze. Lui nu-i scapă constatarea că, datorită relaţiilor de producţie feudale, se practică o agricultură rudimentară: „... este numai o batere de joc cu darurile firei ...", nu se lucrează, „... numai scurmă pămîntul ..." Analizînd situaţia industriei, arată că breslele pun „pedecă la multe meşteşuguri ...", că „oamenii încă să lipesc mult de cele vechi ..., îmbunătăţirile şi aplicările cele mai noă", existente în ţările avansate, „străbat puţin în ţară ..." Comercianţii în

[15] *Cîteva aieptări asupra sărăciei, ce să vede a ne copleşi, în Transilvania,* în „Gazeta ...", nr. 18/1839, p. 71—72, (mai departe: *Cîteva aieptări ...*)

[16] *Ibid.*

[17] *Articol începător. Sărăcia,* în „Gazeta ...", nr. 13/1844, p. 49.

majoritate n-au pregătirea profesională cerută de epoca modernă, sînt lipsiţi „de ştiinţele şi însuşirile acele, care fac pe un neguţătoriu vrednic de numele acesta..." Pe aceeaşi linie, creditul este considerat de Bariţ ca un factor indispensabil al progresului economic. „Ne-am apuca de economie mai bună, de negoţ mai întins, dar n-avem credit de milioane şi hărnicie de a le întoarce"[18].

Insuficienta valorificare a bogăţiilor naturale, de care ţara dispunea din belşug, Bariţ o consideră a fi un factor de înapoiere economică, determinat tot de piedicile ridicate de sistemul feudal, de absolutismul habsburgic. Existenţa în cantităţi mari şi într-o largă varietate a bogăţiilor naturale îl conduce însă la concluzii optimiste în ce priveşte lichidarea stării înapoiate a economiei ţării. Cunoscînd aceste bogăţii, Bariţ declară că „... noi nu sîntem tocmai aşa lipsiţi, după cum ni se pare, ... pînă mai stau atîtea locuri nesămănate, atîtea dealuri nesădite cu vii, atîtea grădini fără pomi... pînă mai zac feliurimi de minerale în sînul pămîntului nostru... pînă mai văd eu trufaşii codri cu feliurimi de arbori de lucrat dintr-înşii tot feliul de mobile trebuincioase, pînă cînd ne zac băile de fier nelucrate şi noi aducem cuţite, coase, ace, încă şi cuie din ţară străină, pînă atunci eu nu voiu să cred că sîntem săraci"[19].

Important, din aceste rînduri rezultă că Bariţ nu pune ridicarea economică a ţării în dependenţă numai de dezvoltarea agriculturii — cum o făceau mulţi din contemporanii săi. Spre deosebire de aceştia, el acordă o deosebită atenţie valorificării, printr-o prelucrare industrială în ţară, a materiilor prime de origine minerală şi vegetală.

În articolul său *Cîteva aieptări asupra sărăciei ce să vede a ne copleşi în Transilvania* (1839), sintetizînd o serie de discuţii în legătură cu cauzele înapoierii economice, Bariţ ajunge la concluzia că participanţii la discuţie — pretinzînd că găsesc cauzele înapoierii fie în agricultura primitivă, fie în concurenţa mărfurilor străine, respectiv în lipsa protecţiei vamale etc. — nu văd problema în ansamblul ei.

Spre deosebire de acest mod unilateral de a privi lucrurile, Bariţ consideră că singura metodă care face posibilă cunoaşterea situaţiei reale şi găsirea căilor cele mai potrivite pentru soluţionarea lor este tratarea complexă, multiscopică a problemei. „Nu zic că toţi au drept pînă într-unul — scrie Bariţ în articolul suscitat — dar numai părerile dînşilor trebuiesc combinate (potrivite)"[20].

În opoziţie cu concepţia feudală privind dreptul de proprietate asupra bogăţiilor naturii, Bariţ, de pe poziţiile burgheziei progresiste, declară că acestea reprezintă averea întregii populaţii a ţării şi, ca atare, ele nu pot fi însuşite de unii în dauna altora. „Vede ori cine — scrie Bariţ — cum că

---

[18] *Priviri asupra industriei şi a negoţului în Ungaria, Transilvania, Moldova, Ţara Romînească şi Serbia* (mai departe: *Priviri asupra industriei şi a negoţului...*), în „Gazeta...", nr. 22/1838, p. 85—88. Nu este întîmplător că Bariţ — mai ales în perioada reformistă — acordă o deosebită atenţie problemei creditului. Se ocupă pe larg, în mai multe articole, cu rolul şi necesitatea creditului modern, cu popularizarea şi descrierea diferitelor instituţii de credit. Vezi articolele: *Banc* (1843), *Sparcassa* (1843), *Sărăcia* (1844) etc. publicate în „Gazeta...", şi o serie de alte articole scrise după 1848, de exemplu: *Institutul de credit ipotecar* (1862), *Despre trebile noastre materiale* (1864), *Bănci şi institute de credit în Austria* (1865), *Institute de credit şi economii* (1887) etc.

[19] *Cîteva aieptări...*

[20] *Ibid.*

dumnezeu n-a zidit aurul, diamantul şi alte pietrii sau metale pentru ca să le roadem, ci ca să fie mai mult de podoabă în natură; şi apoi cine e pus domn peste natură pe acest pămînt? Omul. El dară are voinicie a să folosi cu acele cum va vrea, numai dacă le poate cîştiga fără stricarea ... deaproapelui său"[21].

Caracteristic pentru articolele economice scrise în prima perioadă este faptul — după cum s-a arătat — că Bariţ priveşte şi tratează problemele economiei naţionale din perspectiva complexităţii lor şi, spre deosebire de majoritatea publiciştilor contemporani, care polemizau în general asupra unor probleme pe care le priveau izolate una de alta, subliniază legăturile stricte existente între economia Transilvaniei şi economia Ţării Romîneşti şi a Moldovei.

Gînditorul transilvănean constată, meritoriu, că viaţa economică a Transilvaniei a fost întotdeauna legată de Ţara Romînească şi Moldova şi, ca atare, conchide că dezvoltarea capitalistă este posibilă numai prin intensificarea legăturilor economice formate pînă atunci între aceste trei ţări romîne. Convins că romînii din Transilvania nu sînt de cît parte a naţiunii romîneşti, Bariţ militează pentru dezvoltarea vieţii negustoreşti în Moldova şi în Ţara Romînească, pentru înflorirea industriei, conştient că de ridicarea acestora atîrnă nemijlocit „o bogăţie mare naţională nu numai morală"[22]. Semnificativ, într-o vreme cînd capitalismul european se interesa de bogăţiile Moldovei şi Ţării Romîneşti[23], Bariţ îndeamnă ca cercetarea solului Moldovei şi Ţării Romîneşti să fie făcută de patrioţii acelor ţări.

Ilustrativ pentru gîndirea democratică a lui Bariţ este şi faptul că, deşi în scrierile sale economice dezbate în primul rînd problemele creării industriei naţiunii romîne din Transilvania, el nu se izolează niciodată de situaţia naţionalităţilor conlocuitoare. Fie că se ocupă cu rezultatele promovării îndeletnicirilor industriale la romîni, fie că analizează factorii care determină această promovare, Bariţ prezintă o serie de argumente şi comparaţii, legate de problemă, luate din activitatea industrială a celorlalte naţionalităţi din Transilvania, sau din rezultatele obţinute în celelalte două ţări surori. De multe ori, atunci cînd considera că este cazul, făcea trimiteri şi la situaţia din monarhia austriacă, respectiv din celelalte ţări ale Europei. Această metodă de cercetare a fenomenului economic, în care se întrezăresc germenii unei gîndiri dialectice, l-au ajutat pe Bariţ să tragă numeroase concluzii juste, să arate sursele cele mai adecvate pentru asigurarea prosperării activităţii industriale în sînul populaţiei romîne din Transilvania, asuprită şi crunt exploatată în cursul secolelor.

Pentru a pune în lumină acest lucru să aruncăm o scurtă privire asupra situaţiei existente în Transilvania în perioada premergătoare revoluţiei din 1848, sub raportul acumulării de capital şi a năzuinţelor burgheziei romîne de a înfiinţa manufacturi.

---

[21] *Adaos la articolul nr. 18, asupra stării noastre economice şi asupra luxului,* în „Gazeta ...", nr. 19/1839, p. 75—76.

[22] *Gazeta ...*, I, nr. 25/1838, p. 97—98.

[23] *Idem,* nr. 2/1838, p. 7—8.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea burghezia romînă din Transilvania continuă să se dezvolte, ponderea ei economică devenind tot mai însemnată. Această burghezie se compune, în majoritate, din negustori, concentraţi mai cu seamă în centrele economice importante ale Transilvaniei secolului al XIX-lea, adică la Braşov şi Sibiu. Aceşti comercianţi au o dominaţie absolută în comerţul cu ridicata din Transilvania, ceea ce datează încă din secolul al XVIII-lea. Conform unei conscripţii oficiale, făcute în 1769, din cele 80 de case comerciale cu ridicata din Braşov, 77 erau romîneşti — după cum arată Bariţ[24]. Dintre aceste case comerciale, în prima jumătate a veacului al XIX-lea unele deţin cea mai mare importanţă în comerţul de cereale, vite şi produse industriale. Astfel, în comerţul cu produse agricole (cereale, lînă) au un rol preponderent *Ioan Pantazi*, care pe la mijlocul secolului al XIX-lea înfiinţează o filială şi la Pesta, pentru comerţul cu cereale; *Radu Orghidan*, întemeietorul primei asociaţii a negustorilor romîni din Braşov. Acesta, pe lîngă comerţul cu lînă, desface pe pieţele ţărilor romîneşti de dincolo de Carpaţi şi o cantitate mare de hîrtie; *Gheorghe I. Nica* furnizează produse textile armatelor din Ţara Romînească şi Moldova; *Gheorghe Ioan, O. Creţoescu, Ioan Alexi, Panaiot Micu, Ioan G. Iuga, Nic. T. Ciurcu, Bucur Popp* etc. se enumeră de asemenea printre comercianţii de frunte ai Braşovului[25].

Această pătură de negustori acumulează capitaluri însemnate în condiţiile transilvănene, iar unii din ei trec la înfiinţarea de manufacturi. Dintre aceştia *Gheorghe I. Nica*, cel mai de seamă, înfiinţează, în 1825, la Prejmer (lîngă Braşov), o „fabrică" de lumînări de ceară, iar în 1830, tot în această localitate, pune în funcţiune cuptoare de potasă; în 1841, la Poiana Sărată (lîngă Breţcu), începe exploatarea minereului de fier, prelucrînd minereul în cele trei furnale de aici, iar pentru valorificarea fierului înfiinţează un depozit la Tîrgu-Ocna[26]. *Radu Orghidan* îşi cîştigă de asemenea merite însemnate pe terenul industriei; el „... avea în soldul său două mori de hîrtie groasă în Secuime" — după cum scrie Bariţ[27]. Pe lîngă acestea a mai avut o spălătorie de lînă, o „fabrică" de iască şi una de oţet, a înfiinţat şi o tipografie romînească la Braşov[28].

Izvoarele contemporane mai vorbesc despre manufactura de filat bumbac a lui *Constantin Ioanovici* din Zărneşti, instalată cu 7 maşini, în care lucrau peste 40 de muncitori şi care, în 1842, se afla în funcţiune[29].

De altminteri, mulţi dintre aceşti negustori, mai ales acei care comercializau produse textile, se foloseau şi de munca capitalistă la domiciliu. În

---

[24] *Comerciul nostru cu răsăritul*, în „Gazeta ...", nr. 20/1852, p. 78.

[25] N. G. V. Gologan, *Cercetări privitoare la trecutul comerţului romînesc din Braşov*, Bucureşti, 1928, p. 33, 61, 64, 66—68. Despre veniturile şi averea comercianţilor membri ai „Gremiului Levantin" din Braşov, vezi D. Z. Furnică, *Din trecutul romînesc al Braşovului. Documente comerciale (1741—1860)*, Bucureşti, 1937, p. 40—41, 105, 139.

[26] I. Kecskés, I. Kovács, *Unele aspecte ale schimbului de mărfuri de pe teritoriul patriei noastre în deceniile 6—7 ale secolului al XIX-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", III, 1960, p. 309.

[27] *Fabrica de chartie mecanică de la Zernaşci (istoricul ei)*, în „Transilvania", XVI, nr. 13—16, 19—20, 23—24/1885.

[28] Gologan, *o. c.*, p. 52.

[29] Şt. Imreh, *Despre începuturile industriei capitaliste din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Ed. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1955, p. 16, 28.

periodicele contemporane transilvănene se găsesc multe informaţii care arată că, mai ales în localităţile din apropierea Braşovului, sătencele folosesc timpul ce le rămîne liber de la munca agricolă exclusiv la torsul bumbacului[30].

Se mai poate adăuga, apoi, şi faptul că peste 11 comercianţi romîni din Braşov au spălătorii de lînă în jurul oraşului[31], iar unii ţin în arendă manufacturi[32].

O parte din aceşti mari negustori romîni şi proprietari de manufacturi iniţiază, încă în anul 1841, înfiinţarea unei fabrici de hîrtie modernă, cu instalaţii mecanice. Ea intră în fază de realizare abia în 1852[33], cînd, în scopul strîngerii, capitalului necesar, se formează o „Societate de acţionari", compusă în majoritate de negustori romîni din Braşov. Cel solicitat din partea consorţiului să ducă la înfăptuire acest vechiu plan n-a fost altul de cît Bariţ[34].

În articolele sale economice, scrise în epoca reformelor, Bariţ se adresează tocmai acestor burghezi romîni înstăriţi, acestor „capitalişti", învitîndu-i şi îndemnîndu-i la lărgirea activităţii lor economice, anume la înfiinţarea de întreprinderi industriale şi la dezvoltarea comerţului. „Bărbaţi transilvani — scrie el într-un articol — nici un ram al vieţii noastre sociale nu merită mai mare luare aminte în zilele noastre ca comerţul şi industria..."[35].

Tratînd problema dezvoltării industriei în Transilvania, Bariţ sezisează şi influenţa negativă exercitată de concurenţa mărfurilor din Occident, a cărei prezenţă se simte în primul rînd şi din ce în ce mai mult pe pieţele Ţării Romîneşti şi Moldovei, mărfurile industriei transilvănene începînd să-şi piardă debuşeul lor secular. Bariţ cunoaşte foarte bine cauzele pentru care mărfurile transilvănene — în majoritate produse ale atelierelor de breslă — nu pot concura cu cele din ţările capitaliste avansate. Aceste cauze se nasc şi se menţin datorită, printre altele, şi existenţei în Transilvania a organizării feudale a producţiei industriale, datorită breslelor care împiedică orice progres în domeniul industriei. Ca urmare, Bariţ atacă organizaţia breslelor, urgentează desfiinţarea lor şi combate categoric concepţiile false, reacţionare, lansate de unii publicişti, care încercau să susţină interesele breslelor şi să justifice

[30] *Ibid.*, p. 16—17.

[31] Gologan, *o. c.*, p. 52.

[32] *Ibid.* p. 31.

[33] „Numai în 1852, în mijlocul unei păci generale domnitoare peste toată Europa", scrie Bariţ în istoricul acestei fabrici, s-a putut trece la înfiinţarea fabricii, cînd în persoana lui Bariţ s-a găsit şi omul capabil să ducă la înfăptuire aceasta. Din hotărîrea consorţiului, Bariţ a plecat în ţările din Apus pentru a cumpăra instalaţiile mecanice necesare, procurîndu-le de la o firmă belgiană. „După punerea fabricii în activitate, Bariţ fu ales de director la ramura comercială, în care a funcţionat peste douăzeci de ani între greutăţi storcătoare de sudori, pînă cînd şi acest consorţiu, ca şi cele mai multe industrii mari din statul acesta, a trebuit să capituleze dinaintea teribilei concurenţe străine, care se joacă cu milioanele, pe cînd consorţiul din Braşov începuse cu un capital numai de 80 şi respective 120 mii" (vezi articolul citat: *„Fabrica de chartie mecanică..."*, şi *Foi comemorative la serbarea din 12/24 mai 1892*, Sibiu, 1892, p. 35.

[34] Din cele 120 de acţiuni în valoare de 60 mii florini monedă convenţională, care urmau să fie semnate de membrii fondatori (40 de acţiuni, conform contractului de însoţire, au fost păstrate în rezervă), numai două familii de negustori, cea a lui *Orghidanu* şi *Iuga*, au semnat peste 57%. Vezi: *Fabrica de chartie mecanică...*

[35] *Despre comerţul transilvan*, în „Gazeta..." nr. 39, 41 din 1845, p. 161—162.

menţinerea lor. Abordînd problema breslelor, Bariţ o priveşte sub două aspecte: pe de o parte caută să demonstreze faptul că ţehurile frînează dezvoltarea forţelor de producţie în industrie iar, pe de altă parte, să arate discriminarea la care sînt supuşi fiii de romîni sub raportul învăţăturii de meserii.

Privind primul aspect, Bariţ semnalează decăderea producţiei în cadrul breslelor. În această ordine de idei el ajunge la concluzia generală că produsele breslelor, necorespunzătoare calitativ şi totodată scumpe, „... nu se caută ... ca mai înainte"[36]. El redactează un articol[37], unul dintre cele mai importante articole cu subiect economic scrise înaintea revoluţiei din 1848, în care face o analiză profundă a cauzelor care duc la ruinarea producţiei feudale statice, arătînd, printre altele, slaba calitate a produselor, preţul ridicat, lipsa de capital şi credit. Toate aceste constatări subliniază cu evidenţă concepţia înaintată a autorului care considera că în domeniul industriei existente se impun transformări radicale. „Nu e îndoială — scrie Bariţ în articolul amintit — că multe mărfi pe care le trag vecinii noştri de la tîrgul de Laipzig încărcîndu-le şi cheltuiala toată a cărăuşiei, vin totuşi mai ieftine decît cele lucrate la noi ..."

Critica adusă calităţii şi preţului de vînzare al produselor industriale transilvănene nu are însă intenţia să subaprecieze industria autohtonă în general ci — după cum subliniază Bariţ — „... scopul este tot acel al unui patriot: a deştepta şi a îndemna spre mai bună lucrare, ca industria patriei noastre să nu scadă, ci să ia sborul dorit[38]". Exprimînd şi susţinînd interesele burgheziei în ascensiune, această îmbunătăţire a producţiei industriale, cum era şi firesc, Bariţ nu o consideră realizabilă nicidecum în sînul industriei de breslă, ci numai în cadrul unei industrii capitaliste.

În acest scop, el consacră problemei industriei mari mai multe articole în care prezintă, printre altele, avantajele pe care le oferă mecanizarea producţiei, pronunţîndu-se deschis în favoarea fabricilor care asigură o prelucrare rapidă faţă de cea manuală şi prin care se obţin „... producte mai bune, mai ieftine şi mai multe"[39]. Numai în acest fel ar putea fi satisfăcute nevoile crescînde ale consumatorilor. Producţia mărită a fabricilor, mai adaugă Bariţ, ar contribui totodată şi la dezvoltarea agriculturii, la lărgirea cooperării dintre aceste două importante activităţi de producţie.

Bariţ, înzestrat cu un dezvoltat simţ al realităţii, este pe deplin conştient că dezvoltarea industriei de fabrică în condiţiile social-economice şi politice ale Transilvaniei va întîmpina greutăţi mari. Într-un stat cu puternice privilegii feudale — cum era şi Transilvania — în care existenţa rentei feudale absorbea întreaga putere de cumpărare a maselor ţărăneşti, industria de fabrică nu se putea dezvolta atîta timp cît nu existau „... muncă liberă şi pămînt liber"[40] — cum afirmă Bariţ.

Această concepţie a lui reiese şi dintr-un alt articol, în care, ocupîndu-se şi cu politica protecţionistă, subliniază că „... dacă s-ar opri importaţia ...

[36] *Gazeta ...*, nr. 36/1843, p. 143.
[37] *Pentru industria şi negoţul din Braşov*, în „Gazeta ...", nr. 89/1845, p. 353—354.
[38] *Ibid.*
[39] *Gazeta ...*, nr. 86/1846, p. 22.
[40] *Idem*, nr. 1/1847, p. 1.

atunci patrioţii ar fi siliţi a să face economi cu mult mai buni, primiind toate reformele făcute în ţări streine întru toate ramurile economiei..."[41] Fără îndoială, Bariţ pledează în favoarea reformelor burgheze şi împotriva grevării feudale a pămîntului.

Prin critica pe care Bariţ o îndreaptă împotriva caracterului închis, „egoistic" al breslelor, gînditorul romîn ni se dezvăluie ca unul dintre principalii promotori ai acţiunii pentru înlăturarea restricţiilor care creau greutăţi de neînvins tineretului romîn la intrarea în atelierele breslaşe. Într-un articol al său din coloanele „Gazetei", invocînd „duhul vremii", Bariţ salută iniţiativa de a se accepta şi incadra tineretul romîn „... la dregătorii şi la ţehuri"[42].

Anul revoluţionar 1848, după cum am arătat, datorită radicalizării ce se produce în focul luptelor revoluţionare, ridică scrisul lui Bariţ în domeniul gîndirii economice la un nivel mult mai înalt. Ideile exprimate cu o oarecare timiditate în anii anteriori, cînd cenzura căuta să înăbuşe orice manifestare a gîndirii libere, sînt preluate şi dezvoltate, conţinutul lor îmbogăţindu-se cu elemente noi, izvorîte din experienţa avîntului revoluţionar.

În această perioadă, foarte scurtă faţă de prima şi mai ales de a treia, ideile formulate de Bariţ vizează în primul rînd înlăturarea orînduirii feudale. Problemele industriei apar, de astă dată, în strînsă conexiune cu problematica revoluţiei. Întîlnim acum cea mai categorică condamnare a iobăgiei: „Piară-i şi numele şi toată suvenirea ei, de trei ori piară acel blestem de robie păgînească, înfierătoare de oameni şi creştini..."[43] Spre deosebire de anii dinainte, cînd principalul mijloc de vehiculare a ideilor îl reprezenta presa, în această perioadă Bariţ găseşte şi utilizează şi alte mijloace de publicitate, gîndurile sale prinzînd formă şi în proclamaţii, în protocoalele *Adunării naţionale.*

Pînă nu demult singura noastră sursă despre ideile economice ale lui Bariţ din anul revoluţiei era cunoscutul articol din „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", întitulat *Ce voiesc romînii transilvani.* Astăzi cunoaştem însă şi alte surse de informaţie, un memoriu al negustorilor din Braşov, redactat de Bariţ la începutul anului 1848, şi o proclamaţie întitulată *Manifestul romînilor transilvani,* redactată tot de Bariţ în primăvara anului 1848. Amîndouă documentele aduc unele elemente complimentare. Astfel în memoriul negustorilor din Braşov se cere îmbunătăţirea comunicaţiei cu Ţara Romînească şi Moldova şi înlesniri în procedurile vamale.

Negustorii braşoveni, romîno-levantini, se arată în memoriu, au în Braşov 136 de case de comerţ şi peste 100 filiale în Principate, primejduite, din cauza drumurilor în stare proastă, de concurenţa străină[44].

În punctul 4 al *Manifestului romînilor transilvani* care explică cele 12 puncte ale tineretului revoluţionar din Pesta, se spune: „... toate ţehurile să fie lipsite de *varvarele* lor privilegiuri". Bariţ abordează, de astă dată cu toată fermitatea, problema relaţiilor urbariale, legînd dezvoltarea societăţii de desfiinţarea iobăgiei. După Bariţ poporul care pînă la revoluţie a fost „robit şi tirănit să fie răscumpărat cu moşioara acum îndată, nu de la sine,

[41] *Cîteva aieptări...*
[42] *Gazeta...*, nr. 13/1843, p. 49—50.
[43] *George Bariţ, Scrieri social-politice,* p. 121.
[44] Bibl. Academiei R.P.R., ms. rom. 970, f. 1r-v.

ci din visteria statului, încă cu un preț foarte ieftin, căci după ce statul e stors de puteri, el fără sărăcia totală nu poate îngrija și asigura pe foștii săi despoți, încă pe veacuri înainte dîndu-le în mînă cumplite". El susține că și sistemul bancar trebuie să fie pus în serviciul poporului, „înlesnind țăranilor bani cu camătă ușurată de $3^1/_2$ mult florini procent, pentru ca mult în 5 ani să se poată scăpa de a lor despoți"[45].

Încă de pe acum se manifestă temerile lui Bariț ca nu cumva să cadă poporul din nou în lanțurile iobăgiei: „Nicidecum nu e destul a vedea pe popor numai scăpat de robie, ci cea mai strînsă datorință a noastră este a îngriji ca nu cumva în curs de 10—20 ani să treacă în servitute asemenea celei de mai înainte"[46].

Cea mai de seamă contribuție pe care și-o aduce Bariț în problemele economice ale anului 1848 și îndeosebi ale dezvoltării industriei se găsește, după părerea noastră, în hotărîrile Adunării din Blaj. Pînă acum, în vechea noastră istoriografie, a fost acceptată părerea că în *Adunare* Bariț a avut un rol șters. Lectura atentă a hotărîrilor Adunării de la Blaj scoate la iveală contrariul, numeroase revendicări importante din aceste hotărîri neputînd fi de cît opera lui Bariț. Atunci cînd se formulează la punctul 4: „Națiunea romînă poftește libertatea industrială și comercială, cu ridicarea țehurilor și a privilegiilor și a tuturor piedicilor și stavilelor comerțului în țările convecine de care se ține desființarea vămilor de graniță", trebuie să vedem exprimat punctul de vedere al negustorilor brașoveni, în general al populației romînești din pămîntul regesc, al căror exponent era Bariț. De asemenea și punctul 5: „Națiunea romînă poftește ca darea ce s-a pus de la un timp încoace asupra vitelor, care din cauza strîmtorii hotarelor gremiale se țin și se pasc în țările vecine cu mari cheltuieli, cu nespusă greutate și însuși cu pericolul vieții, ca o adevărată piedecă a industriei și a comerțului activ să se șteargă cu totul și tractatele care s-au încheiat între Preaînalta Casă austriacă, Poarta Otomană și Principatele romîne pentru economia vitelor să se păzească cu toată scumpătatea", mărturisește preocupările mai vechi ale lui Bariț și totodată prezența activă a acestuia în cursul dezbaterilor de la Blaj, unde susținea punctul de vedere al grupului de locuitori din ținuturile sudice ale Transilvaniei, grup legat de comerțul activ cu celelalte două țări romîne. De altminteri, o simplă confruntare cu articolele dinaintea revoluției ca: *Brașovenii și Țara Romînească*[47], în care preconiza să se „lărgească îngrăditurile țehurilor", sau *Transilvania. Comerț*, în care afirmă: „Natura ne-a arătat cu degetul că comerțul nostru încă are să caute spre Dunăre, spre acest măreț rîu al Panoniei și al Daciei întregi, cum și spre Marea Neagră și de acolo în răsărit. Aceste interese, de la care atîrnă parte mare însuși viitorul nostru, noi nici o dată nu le vom pierde din vedere"[48], sprijină paternitatea lui Bariț și a grupului pe care-l reprezenta asupra acelor puncte din hotărîri.

După cît se poate vedea din aceste acte ale revoluției, din articolul și manifestul redactat de Bariț, gîndirea acestuia se îndreaptă nu numai spre

[45] Arh. Stat. Budapesta, Arhiva Guberniului Transilvania, nr. 2157. și 2158/1848.
[46] *George Bariț, Scrieri social-politice*, p. 121.
[47] *Ibid.*, p. 78.
[48] *Ibid.*, p. 81.

problemele agrare ci — aşa cum arătam şi pentru prima perioadă a activităţii sale — şi spre dezvoltarea industriei, a comerţului cu ţările romîne de dincolo de Carpaţi. El cere cu hotărîre în *Manifestul romînilor transilvani* înlăturarea privilegiilor breslelor, revendicare prezentă şi în punctul 4 al hotărîrilor de la Blaj, desfiinţarea vămilor de la graniţa cu Principatele, postulată, după cîte ştim, şi în anii anteriori. Bariţ vede în aceste îngrădiri feudale, în dările puse asupra vitelor ce pasc în ţările vecine, „o adevărată piedecă a industriei şi a comerţului activ". Sfera preocupărilor sale atinge şi creditul pe care-l dorea pus în serviciul ridicării gospodăriei ţărăneşti. Interesant este şi faptul că gînditorul romîn vede în dezvoltarea industriei un reazem al naţionalităţii[49]. Credincios ideilor dezvoltării activităţii creatoare, el îndeamnă poporul „la o viaţă muncitoare", pentru întărirea gospodăriei ţărăneşti, astfel ca să se înlăture pericolul „de a iobăgi la cei cu moşii întinse"[50].

*

Revoluţia burghezo-democratică din 1848 creează şi în Transilvania condiţiile dezvoltării capitalismului, formării industriei capitaliste. Prin abolirea iobăgiei, forţa de muncă umană devine liberă spre a putea fi vîndută capitaliştilor.

Transilvania continuă însă să fie parte integrantă a imperiului habsburgic, ca o provincie a acestuia, suportînd toate greutăţile economice aruncate în spinarea ei de către guvernul absolutist din Viena.

Situaţia dependentă şi rămăşiţele feudale ce au continuat să existe şi după revoluţie n-au permis realizarea concordanţei relaţiilor de producţie cu caracterul forţelor de producţie, fapt resimţit ca o frînă puternică în dezvoltarea industriei transilvănene. Totuşi, această perioadă a absolutismului n-a putut să oprească cu desăvîrşire dezvoltarea relaţiilor capitaliste nici în Transilvania.

Cuceririle obţinute de masele populare prin revoluţia din 1848 nu mai puteau fi şterse căci, în ciuda oricăror încercări, guvernul habsburgic nu mai putea „... restabili niciodată servitutea feudală a ţărănimii"[51]. Fiind obligaţi să recunoască revoluţia, tocmai cei care o înfrînseseră emit dispoziţii pentru reglementarea situaţiei social-economice, devenind — după expresia lui Marx — executorii ei testamentari[52]. Este cazul patentelor împărăteşti din 1853 şi 1854, referitoare la problemele agrare.

Tot în rîndul acestor reglementări se incadrează şi „dispoziţia provizorie" din anul 1852, precum şi patenta din decembrie 1859 (Gewerbeordnung) care, cu toate că nu desfiinţează încă breslele — organizaţii feudale neatinse nici de legile din 1848 — înseamnă totuşi un pas înainte pe calea lărgirii activităţii industriale, asigurîndu-se o completă libertate industrială, legalizîndu-se producţia meseriaşilor din afara breslelor şi îngăduindu-se însuşirea meseriilor de către orice persoană.

[49] *Ibid.*, p. 120.
[50] *Ibid.*, p. 122.
[51] K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. VIII, Bucureşti, Ed. Politică, 1960, p. 40.
[52] K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. II, Bucureşti, ESPLP, 1958, p. 674.

Un alt important factor de care trebuie să se țină seamă în această perioadă este pătrunderea în economia țării a capitalului străin, în primul rînd a capitalului austriac, orientat mai cu seamă spre exploatarea zăcămintelor de minereuri feroase și prelucrarea lor, precum și spre exploatarea cărbunelui. Aceste întreprinderi miniere și siderurgice, în condițiile construcției masive a căilor ferate, au asigurat capitaliștilor străini profituri mari.

Aceste împrejurări au făcut ca economia transilvăneană să înregistreze un oarecare progres pe drumul dezvoltării industriei capitaliste.

După instaurarea dualismului a urmat, de asemenea, o perioadă caracterizată de o oarecare înviorare a capitalismului în Transilvania, cu ceea ce este specific evoluției economice capitaliste: avînt, criză, depresiune. Revoluția industrială se desfășoară în mai multe ramuri, unele din ele (siderurgia și prelucrarea metalului, dar mai cu seamă cea alimentară, cu morăritul în frunte) cunoscînd o dezvoltare rapidă. Se extinde și ramura extractivă, în anul 1869, începînd extracția cărbunelui în Valea Jiului.

A treia perioadă din activitatea economică a lui Bariț se desfășoară, așadar, în condițiile capitalismului premonopolist din țara noastră, într-un răstimp bogat în evenimente și cotituri importante în ce privește specificul dezvoltării capitalismului, în care s-au ivit probleme importante pentru a căror rezolvare, în interesul progresului economic al națiunii române, a trebuit să se ducă o luptă susținută cu clasa dominantă și asupritoare.

Se poate afirma că Bariț nu scapă din vedere nici un eveniment, nici o problemă economică; le sezisează și le tratează în diferitele sale studii și articole cu o temeinicie și precizie științifică bazată pe o bună cunoaștere a situației reale a țării și poporului. Aceste împrejurări au determinat întreaga bogăția scrierilor și a preocupărilor economice ale lui Bariț din răstimpul mai îndelungat al celei de a treia perioade. Se poate afirma că, dintre contemporanii săi ardeleni, el este cel care a îmbrățișat, în tot cursul acestei perioade, cele mai diverse probleme economice ale țării: crearea industriei mecanizate, creditul modern, războiul vamal, societățile agricole, industria casnică etc. El abordează chiar și problema organizării învățămîntului tehnic și economic.

Fireşte că Bariț și în această perioadă își concentrează atenția asupra necesității creării industriei mari, mecanizate. Nu neglijează însă să accentueze în permanență situația înapoiată în care se găsește industria Transilvaniei față de țările capitaliste avansate. Aceasta o face, pe de o parte, cu intenția bine determinată de a mobiliza forțele burgheziei române spre a trece la întemeierea de fabrici moderne, pe de altă parte cu scopul de a critica, implicit, politica economică de subjugare dusă de curtea imperială din Viena. Această politică nu numai că a frînat dezvoltarea în general a economiei transilvane dar a și menținut unele ramuri industriale la nivelul industriei manufacturiere, respectiv meșteșugărești (industria textilă, de pielărie, chimică etc.).

Problema rămînerii în urmă a economiei Transilvaniei în general și a industriei în special, Bariț o studiază și tratează în funcție de doi parametri principali, raportînd-o atît la națiunea română cît și la nivelul țării.

În perioada capitalismului premonopolist, burghezia română transilvăneană deținea puține întreprinderi industriale mecanizate în raport cu situația

existentă în perioada industriei manufacturiere. După cum arată Bariţ, la romînii din Transilvania industria, în sens modern, european, „... este aproape nulă, pentru că profesionişti romîni ... avem foarte puţini"[53].

Cea mai de seamă fabrică, înfiinţată de burghezi romîni în această perioadă, a fost fabrica de hîrtie mecanică de la Zărneşti, despre care s-a mai amintit şi pe care Bariţ a considerat-o ca „prima intrare din partea unor romîni transilvăneni în lupta de concurenţă"[54].

Există ştiri şi despre alte cîteva întreprinderi înfiinţate de burghezi romîni în anii ce au urmat după revoluţie. „Gazeta Transilvaniei" anunţă într-o scurtă informaţie că „Prima fabrică de gaz fotogen în Ardeal se află la Arpatac..."[55]. O altă sursă aminteşte de *Constantin Nicolau* care are o rafinărie la Braşov şi una la Ghimeş, înfiinţate în primii ani după revoluţie; la Braşov are o distilerie şi comerciantul *G. B. Popp*[56]. Bariţ, în lucrarea sa *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, scrie că după emanarea instrucţiunii împărăteşti din 1852, „care a delăturat o sumă de abuzuri şi monopoluri" şi a deschis „un cîmp larg de activitate" în domeniul industriei şi comerţului, se înfiinţează tipografia diecezană în Sibiu, iar la Braşov o altă tipografie „modestă", proprietatea lui *Ioan G. Ioanu*, *Ioan Iuga*, *Iacob Mureşanu* şi *Gh. Bariţ*[57].

Analizînd situaţia în care se afla industria transilvăneană şi aruncînd o privire asupra nivelului acestei industrii capitaliste în globalitatea ei, Bariţ constată rămînerea ei în urmă cu cel puţin un secol faţă de cea din ţările Europei occidentale.

Această constatare Bariţ o face, aproape în fiecare caz, prin comparaţii şi exemplificări cifrice, folosindu-se de material statistic autentic[58], între situaţia din Transilvania şi cea din ţările Occidentului. În legătură cu situaţia industriei de hîrtie, de exemplu — pe care o cunoştea mai îndeaproape

---

[53] *Politica cea mai bună, economia naţională*, în „Gazeta...", nr. 19 şi urm. din 1876 (mai departe: *Politica cea mai bună...*).

[54] *Papiru — hîrtie. Fabrice de papiru* (mai departe: *Papiru — hîrtie...*), în „Transilvania", VI, nr. 3/1873. Această fabrică, conform planului şi contractului de livrare a instalaţiilor, trebuia să intre în funcţiune în anul 1854. Izbucnind însă în vara anului 1853 războiul ruso—turc, maşinile comandate din Belgia şi transportate pe mare au fost oprite la Constantinopol, sosind la Zărneşti abia după terminarea războiului, în vara anului 1856. Fabrica a fost pusă în funcţiune în anul 1857, chiar în perioada unei crize comerciale grave, cînd, falimentele urmară neîncetat — după cum scrie Bariţ — atît în Braşov, cît şi în pieţele Romîniei, pe unde se crezuse că fabrica va desface partea cea mai mare a productelor sale". Astfel, chiar în primii ani ai activităţii sale, fabrica ajunge într-o situaţie materială foarte grea, situaţie agravată şi de faptul că cinci membri ai consorţiului, ale căror subscripţii la fabrică reprezentau mai mult de 50% din capitalul de fondare, dăduseră faliment cu firmele lor comerciale. În primii ani, directorii tehnici, aduşi din străinătate, prin fraudele şi furturile comise, cauzează alte pagube mari intreprinderii. Vezi: *Fabrica de chartie mecanică...*

[55] *Gazeta...*, nr. 52/1860, p. 218.

[56] *Blätter für Handel und Gewerbe in Siebenbürgen*, nr. 2/1878, p. 1. Vezi şi la Gologan, *o. c.*, p. 60.

[57] G. Bariţ, *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, vol. II, Sibiu, 1889, p. 682.

[58] Vezi articolele: *Industria de lînă în monarhia austriacă*, în „Gazeta...", nr. 84/1845; *Populaţiunea monarhiei austriace după naţionalităţi*, în „Transilvania", II, nr. 11/1869; *Politica cea mai bună...* etc.

— arată că în Austria propriu-zisă există 80 de fabrici mecanice de hîrtie, în Germania 364, iar în Transilvania numai 4[59].

Vizitînd în anul 1873 expoziția universală din Viena, el constată că „industria Transilvaniei, ca și a Ungariei... era în coada tuturor industriilor *europene*"[60].

Bariț nu se mulțumește cu demonstrarea situației înapoiate a industriei transilvănene ci caută să prezinte, deopotrivă, și cauzele acestei înapoieri. Experiența proprie, acumulată pe de o parte din călătoriile făcute în țările capitaliste avansate (Austria, Belgia, Elveția, Franța etc.), pe de altă parte din activitatea sa ca director comercial al fabricii de hîrtie de la Zărnești, la care se adaugă, firește, cunoașterea amănunțită a situației reale social-economice din Transilvania, îl ajută să descopere o serie de factori care au determinat rămînerea în urmă amintită.

El face și o oarecare grupare a acestor factori în două mari categorii: factori politici și factori economici. Sub raport politic, Bariț face aluzie la absolutismul habsburgic, care, pe lîngă faptul că ținea Transilvania în dependență economică, îngreuna foarte mult și călătoriile în țările mai dezvoltate din Occident. „A ieși în afară — scrie Bariț — fie și numai pînă la Viena, trecea chiar în cetățile noastre de adevărat eveniment..."[61]. Într-o conferință ținută în august 1877 la adunarea generală a *Asociației transilvane pentru literatura și cultura poporului romîn,* referindu-se la această problemă, Bariț spunea că „în țările gubernate tiranește nimeni nu are plăcerea de a-și băga capul în întreprinderi mari, și cel care cercă, o pate"[62].

În ce privește factorii economici, Bariț le acordă o deosebită atenție, ocupîndu-se cu ei mult mai detaliat și în mai multe studii.

Iată acești factori, citați numai dintr-un studiu al său: „a) lipsa totală de credit; b) lipsa de piețe comerciale pentru un comerț activ; c) mai totală lipsă de institute științifice pentru agricultură, industrie și comerț; d) contribuțiunile de toată plasă, nicidecum amăsurate la împrejurările enumerate în susatinsele trei puncte..."[63] Acești factori, în alte scrieri ale sale, sînt completați cu alții, ca de exemplu: lipsa spiritului de intreprindere, lipsa de capital, cămătărie revoltătoare de spirite și ruinătoare, lipsa de ajutor și de încurajare din partea statului, bani devalorizați[64], lipsa de cadre tehnice etc.[65].

Relevînd înapoierea industriei, Bariț arată clar că Transilvania nu este decît o anexă agrară a Austriei — țară cu o industrie capitalistă relativ dezvoltată — o piață de desfacere a produselor industriale la un preț ridicat și teren de achiziționare, la prețuri foarte scăzute, a materiilor brute de proveniență agrară. Toate acestea împiedicau dezvoltarea industriei indigene. „Am ajuns... într-o epocă — scrie Bariț — cînd industria mare străină din

[59] *Papiru-hîrtie...*
[60] *Politica cea mai bună...*
[61] *Ibid.*
[62] *Idei fugitive despre industria de casă și industria mică,* în „Transilvania", X, nr. 19 și urm. din 1877 (mai departe: *Idei fugitive...*).
[63] *Agricultura, industria...*
[64] *Politica cea mai bună...*
[65] *Științele tehnice,* în „Gazeta...", nr. 77—78/1865.

alte ţări mult mai civilizate şi mai avute, ia industriei noastre celei mici de înaintea nasului tot materialul crud..."[66]

Pornind de la politica economică practicată de Austria faţă de Transilvania, Bariţ trage concluzii mult mai ample, care depăşesc cadrul monarhiei şi ajunge la critica politicii coloniale şi a relaţiilor capitalismului în general. Pe alocurea, Bariţ caracterizează foarte nimerit politica colonială a statelor capitaliste înaintate. „Popoarele industriale şi comerciante sînt egoistice peste toată imaginaţiunea noastră ca agricultori — scrie Bariţ. — Acelea în loc de a-şi face vreun scrupul din ruinarea altora, tocmai din contră, îşi ţin de fală mare că pot omorî popoare întregi"[67].

În caracterizarea politicii coloniale, Bariţ nu se mărgineşte numai la constatări generale. Dintr-un studiu al său — care de fapt nu are conţinut economic — se poate constata că el cunoştea bine politica colonială a Angliei dusă în India, precum şi rezultatele acestei politici. „Locuitorii Bengaliei din Asia — scrie Bariţ — nu sînt oameni sălbateci, din contră, ei se află pe un grad considerabil de cultură şi au mai multe ramuri de industrie, cu toate acestea, energia şi brutalitatea coloniştilor duşi acolo din Britania, le dă de cap, încît anume ca de şaptezeci de ani încoace, locuitorii vechi (autohtoni) ai Bengaliei în loc de a se înmulţi sub domnia europeană, s-au împuţinat la număr cu mai multe sute de mii. Anglii adecă nu le fac altceva bengalilor decît le omoară ramurile industriei vechi prin introducerea manufacturelor şi fabricatelor europene, le ocupă locurile pe care le semenă cu plante de opiu (afionu), le vinde tot lor acest venin, pentru ca sărăcindu-i să-i şi enerveze cu totul, adecă precum se cam întîmplă şi în ţările noastre cu celălalt venin cunoscut sub nume de spirt..."[68].

La cele de mai sus se adaugă şi alte constatări ale lui Bariţ din care rezultă că el a observat contradicţiile capitalismului nu numai în relaţiile ţărilor dezvoltate cu coloniile lor, ci şi în sînul societăţii ţărilor capitaliste dezvoltate. În studiul întitulat *Teoriile lui Darwin*, Bariţ evidenţiază viaţa mizerabilă pe care o duc milioanele de proletari şi ţărani muncitori din Europa occidentală. Această viaţă a maselor muncitoare este prezentată în culori sumbre, sugestive: „Locuinţele lor cele umede, întunecoase, necurate... nutrămîntul lor puţin, crud, necurat, rău, adesea mai rău decît al vitelor; îmbrăcămintea lor cea trenţuită şi greţioasă; groasa neştiinţă în tot respectul..."[69].

Subliniind această manifestare a gîndirii social-economice a lui Bariţ, nu este în intenţia noastră exagerarea meritelor lui, supraevaluarea lor. Căci, atunci cînd relevă urmările politicii coloniale asupra ţărilor slab dezvoltate, Bariţ nu ia atitudine împotriva capitalismului însuşi. Observaţiile sale critice în legătură cu politica colonială nu exprimă decît punctul de vedere al burgheziei naţionale, interesată în dezvoltarea capitalismului autohton, care este însă împiedicată în dezvoltarea sa şi în obţinerea poziţiilor dominante

---

[66] *Idei fugitive...*

[67] *Ibid.*

[68] *Teoriile lui Darwin* (disertaţiune ţinută în şedinţa plenară a Societăţii Academice romîne din Bucureşti din 29 aug. — 10 sept. 1872), în „Transilvania", V, nr. 19—21/1872, p. 220.

[69] *Ibid.*, p. 229.

pe piața indigenă de concurența nimicitoare a marelui capital străin. „Popoarele industrioase din Europa meridională și apuseană... ne iau de popoare barbare și proaste, pe care să ne facă tributare fabricilor, intereselor și plăcerilor lor"[70]. Apusenii — spune Bariț — „în loc să ajute înaintarea culturii la națiunile răsăritene, o împiedecă în tot modul, pentru că planul lor cel mai secret și cel mai din urmă... este ca... să cuprindă țările răsăritene, să le împartă între sine, să desființeze naționalitățile, să le ocupe pămîntul..."[71].

Această latură a concepției lui Bariț, în care aprecierea pozitivă a capitalismului se împletește cu atitudinea critică față de acest sistem, se explică prin faptul că întreaga lui gîndire economică — după cum s-a arătat în cele de pînă acum — este strîns legată de situația economico-socială concretă a Transilvaniei, care, în secolul trecut, în multe privințe și mai cu seamă pentru romîni, a fost asemănătoare cu cea a țărilor dependente. Ca reprezentant al ideologiei burgheziei în ascensiune, așa după cum s-a subliniat, el n-a urmat însă „curba descendentă a clasei sale". Bariț a văzut aspectele întunecate ale societății capitaliste, le-a făcut o aspră critică, a meditat îndelung asupra lor. Nu a putut însă înțelege în mod corespunzător calea lichidării nedreptăților și contradicțiilor societății burgheze. Deși a manifestat interes pentru proletariat și chiar pentru mișcarea socialistă, el nu a văzut rolul istoric al clasei muncitoare.

Prin urmare, critica unor aspecte ale orînduirii burgheze rezultă dintr-o solidarizare a sa cu țărănimea și în același timp din realitățile unei concurențe necruțătoare a marelui capital față de burghezia romînă. „... În acea epocă a concurenței libere, se adeveri — arată Bariț — că dacă aceea nu va fi oarecum organizată, ea nu numai nu folosește omenirii, ci, din contră, este în stare a o îngropa din nou într-o sclavie, poate și mai grea decît ceea ce trecuse... După ștergerea iobăgiei, proprietarii cei mari și capitaliștii... au rămas tot bogați, din contră, sătenii, împărțind moșioarele lor la fii și nepoți, aceștia în curs de cincizeci de ani, iarăși rămaseră la sapă de lemn; apoi, firește... deveniră din nou iobagi, deși sub alt titlu. Meseriașii săraci nu mai putură concurge (concura — *n. n.*) cu capitalistul, care, făcîndu-și fabrică... toarce în ea cu 5000 de fuse, pe cînd acesta lucră numai cu mîinile sale. Pe această cale se înmulțiră milioane de proletari, viețuitori din mînă în gură..."[72].

Cu toate că dezvoltarea industrială din Transilvania în general, cea din sînul romînilor în special, era încă modestă, Bariț privea cu mult optimism perspectivele industriei capitaliste în Transilvania.

În această ordine de idei relevăm articolul *Despre fabrici cu referință către Transilvania,* scris în 1857, în care Bariț face o analiză sistematică a condițiilor obiective și subiective ale dezvoltării industriei mari capitaliste de aci. Frămîntat de această problemă, Bariț ia ca punct de plecare situația și posibilitățile reale ale Transilvaniei: „... mai rămîne a se deslega — scrie

[70] *Gazeta...*, nr. 28/1852, p. 110—112.
[71] *Idem*, nr. 69/1853, p. 269.
[72] *George Bariț, Scrieri social-politice*, p. 27—29.

el — o ... intrebăciune... care ar suna dacă în ţara noastră şi în timpul nostru se pot întemeia fabrici de mai multe feluri?"[73].

Bariţ nu este de acord cu părerea acelora, care dintr-un „patriotism patologic", fără a lua în considerare realităţile, răspund la această întrebare cu un *da* categoric. Dar nu acceptă nici părerea aşa-zişilor „desperaţi" care, referindu-se la încercările eşuate şi la acele cîteva fabrici „care se află în agonia morţii", susţin că, în Transilvania, nu există nici o posibilitate pentru înfiinţarea de întreprinderi industriale capitaliste.

Trebuie să remarcăm că, atunci cînd scrie acest articol, Bariţ era posesorul unei experienţe relativ bogate în domeniul antreprizei. Aşa se şi explică părerea lui în legătură cu întrebarea ridicată: „... oamenii mai rece cugetători şi toţi bărbaţii înzestraţi cu experienţă practică şi îndelungă, toţi aceia, care au studiat cu de-amănuntul toate împrejurările patriei lor, iar apoi prin călătorii făcute în alte ţări şi între alte popoare mult mai înaintate pe căile cele întortocate ale industrialismului, vor avea întru nimic a răspunde cu un desperat *ba*... Eu din parte-mi... spun, că nu voi să ştiu de nici o desperăciune asupra lucrurilor şi întreprinderilor, pe care le-am văzut sau le ştiu de înfiinţate la alte popoare şi naţiuni, prin urmare nu ştiu despera în privinţa patriei mele nici în privinţa industrialismului"[74].

Bariţ este atît de ferm convins de necesitatea şi posibilitatea creării industriei capitaliste în Transilvania încît, în falimentul unor întreprinderi sau în stagnarea altora, nu vede o piedică de neînvins a industrializării. Pe acestea le consideră ca greutăţi firesti ale începutului pe care fiecare popor le întîmpină cînd porneşte pe o cale încă necunoscută.

Înainte de a trece la analiza concepţiei lui Bariţ privind condiţiile şi posibilităţile industializării capitaliste, trebuie să notăm că gînditorului transilvănean, care lupta în primul rînd pentru întemeierea de întreprinderi industriale de către burghezia romînă, îi era străină o concepţie îngust naţionalistă. Adresîndu-se întregii opinii publice din Transilvania, el scrie: „Fraţilor ardeleni, starea noastră economico-naţională de acum este peste măsură umilitoare pentru tot ardeleanul... Daţi să ne resfrîngem şi să ne împulpăm cu totul altmintrea, să ne vercolim şi smulgem din această descendenţă nimicitoare... să ne rămîne loc de luptă liberă şi nobilă între noi înşi-ne pe cîmpul politicei naţionale, pînă ce se va lămuri şi acea spre îndestularea comună; să ne unim însă cu toţii în lupta cerbicească ce avem să purtăm asupra lipsei şi a sărăciei"[75].

Printre condiţiile fundamentale ale industrializării capitaliste, Bariţ pune la loc de frunte necesitatea asigurării braţelor de muncă ieftine. Existenţa forţei de muncă libere care să asigure permanent numărul necesar de braţe de muncă ieftină reprezenta, în concepţia sa, o condiţie indispensabilă a dezvoltării industriei mari capitaliste. „Să presupunem — scrie el... că acea fabrică este aşezată la un oraş ori sat, unde proletariat nu se află, unde abia se capătă servitori şi servitoare pentru familii private: atunci oare ce mai

[73] *Despre fabrici cu referinţă către Transilvania*, în „Gazeta...", nr. 90—91/1857 (mai departe: *Despre fabrici...*).

[74] *Ibid.*

[75] *Agricultura, industria...*

rămase proprietarului fabricii? Să-și cheme proletari... din alte țări și ținuturi plătiți cu simbrii întreite și totuși nesiguri, sau să se uite cu durere la mașinile moarte?"[76].

Cercetînd problema existenței forței de muncă liberă în condițiile din Transilvania, Bariț constată că, în cîteva regiuni ale Transilvaniei, există o suprapopulație agrară ce poate fi folosită în industria capitalistă[77].

Ocupîndu-se de condițiile obiective ale industrializării, Bariț are în vedere ceea ce am numi principiul diviziunii internaționale a muncii. „Numai acele fabrici pot spera înflorirea în țările noastre — scrie el — care își vor propune a lucra din materii crude ce se află pe pămîntul țării"[78]. Ca exemplu, el se referă la torcătoriile de bumbac care, neavînd materie primă indigenă, nu pot concura cu fabricile străine nici pe piața internă.

Enumerînd celelalte condiții ale dezvoltării industriei, cum ar fi sursele de energie, căile de comunicație, alegerea locului unde se va plasa fabrica, cunoașterea temeinică a pieței etc., Bariț accentuează totodată și necesitatea creării unei baze oarecare a industriei grele. El nu opiniază însă pentru dezvoltarea unei industrii metalurgice moderne ci se mulțumește cu cîteva ateliere de turnătorie, în care să se confecționeze unele părți mai voluminoase ale instalațiilor industriale precum și diferitele piese de schimb, fapt care ar economisi transportul acestora din țări străine. „Să așteptăm pînă cînd țara noastră încă va avea cîteva turnătorii de fier — scrie el — pentru că încă mașinăriile cele mai grele, precum căldări, roate, fuse de roate, suluri (valțe) ș. a. să le poată trage mai deaproape și pe lîngă oareșcare garanție; iar dacă ceva se sfrînge, să se poată restaura, ori repara mai curînd, mai ușor și mai ieftin, încît transportul din depărtări marine și economia timpului să rămînă de cîștig"[79].

În concluzia trasă din această analiză Bariț își exprimă părerea că, în Transilvania, există toate posibilitățile înființării și dezvoltării industriei capitaliste în mai multe ramuri de producție, dar aceasta se va putea face numai peste 15—20 de ani. Deși el nu dă o explicație mai amănunțită asupra acestei prevederi, se poate presupune că Bariț, pentru a ocoli cenzura, se referă, aluziv, la relațiile sociale existente și la situația politică a țării care, pe atunci, nu permiteau o largă dezvoltare capitalistă a industriei. El era ferm convins că lupta dusă împotriva asupririi habsburgice va elimina obstacolele din calea dezvoltării social-economice și, din această cauză, considera că nu trebuie „... a ne pierde curajul, nici a ne degrade pe noi înșine cre-

[76] *Despre fabrici...*

[77] Densitatea populației din Transilvania, pe la mijlocul secolului, era mai mică decît, de exemplu, în Bucovina. Industria fiind slab dezvoltată, nu sînt nici orașe cu o populație mai mare. Datele statistice contemporane arată că în 1857 cel mai populat oraș este Aradul, cu 26.959 locuitori; urmează Brașovul cu 26.826, Timișoara cu 22.507 și Oradea cu 22.443. Populația Clujului a fost de 20.619. Pînă la 1880, populația Timișoarei crește cu 49%, a Clujului cu 47%, a Oradiei cu 39%, a Aradului cu 32%, iar a Brașovului numai cu 11%. Datele sînt culese din cartea lui Thirring Gusztáv, *A magyar városok statisztikai évkönyve* (Anuarul statistic al orașelor maghiare), Budapest, 1912, p. 52—53.

[78] *Despre fabrici...*

[79] *Ibid.*

zînd că am fi condamnaţi de o vitregă soartă, ca şi pe calea a industriei (prin urmare şi a comerciului) să rămînem tot numai tributari ticăloşi ai celorlalte popoare europene"[80].

*

Cu problema surselor de capital, necesar înfiinţării întreprinderilor industriale mecanizate, Bariţ nu se ocupă în mod amănunţit. Dar nici nu o neglijează complet. S-a mai amintit ce importanţă mare a acordat gînditorul transilvănean, în tot cursul activităţii sale, problemei creditului. Nescăpîndu-i din vedere nici rolul şi nici importanţa asocierilor de capitaluri, el constată, în repetate rînduri, că majoritatea covîrşitoare a burgheziei transilvănene este săracă în capital. Încă în anul 1845 arată că meseriaşii din Transilvania sînt siliţi să ridice, de la comisionarii de mărfuri, aconturi pentru a-şi putea cumpăra materii prime[81]. În descrierea istoricului înfiinţării fabricii de hîrtie de la Zărneşti el arată cît de mic a fost acel capital de 80 mii florini — strîns şi acesta cu foarte mare greutate — cu care consorţiul din Braşov, ai cărui membri de altfel erau consideraţi a fi persoane bogate, s-a decis a înfiinţa fabrica, faţă de investiţiile din Apus, unde la înfiinţarea unei asemenea fabrici se pornea cu cel puţin 250 mii florini. Bariţ se ocupă şi de avantajele asocierilor, arătînd că acestea ajută la procurarea de capital şi la păstrarea acumulărilor atît pe comercianţi cît şi pe meşteşugari şi manufacturişti. „Sînt oameni harnici de a purta negoţ — scrie el — dar lipsiţi fiind de bani nu-şi pot întemeia creditul. Sînt iarăşi oameni bogaţi care nu ştiu ce să facă cu banii... Dar dacă se însoţesc mai mulţi... deşi păgubesc, partea pagubei venindu-se după mica parte de capital ce au pus, nu o simt aşa greu..."[82].

Necesitatea asocierii este ridicată de Bariţ, în primul rînd, în legătură cu concurenţa mărfurilor apusene, concurenţă care cauzase multe pierderi negustorilor transilvani, mai ales pe pieţele celor două ţări surori. Asocierea, evitînd pierderi de această natură, ar fi dus, concomitent, şi la asigurarea acumulărilor de capital în mîinile burgheziei comerciale. Această idee a asocierii de capitaluri Bariţ o mai reia, printre altele, şi în legătură cu înfiinţarea de unităţi industriale[83].

Analiza studiilor şi articolelor lui Bariţ legate de problema participării burgheziei romîne transilvănene la dezvoltarea marii industrii capitaliste evidenţiază faptul că gînditorul transilvănean optează în primul rînd pentru burghezia comercială şi numai în al doilea rînd pentru meşteşugari. Această concepţie a lui Bariţ pornea de la situaţia reală, de la împrejurările concrete ale ţării. Atît în timpul crizei generale a feudalismului cît şi în perioada capitalismului premonopolist, în condiţiile unei dependenţe economice faţă de imperiul habsburgic, în Transilvania, dacă s-a putut realiza o oarecare acumulare de capitaluri aceasta s-a petrecut mai ales în cadrul comerţului şi numai într-o măsură mai restrînsă în cadrul micii industrii.

---

[80] *Ibid.*
[81] *Pentru industria şi negoţul din Braşov.*
[82] *Despre comerţul transilvan.*
[83] *Articol începător. Insoţiri,* în „Gazeta...", nr. 72/1845, p. 285—6.

Negustorii care făceau comerţ mai mult cu produse agricole — exceptînd al patrulea pătrar al secolului — n-au fost expuşi concurenţei şi, ca atare, în condiţii economice normale obţineau cîştiguri relativ serioase. Nu este întîmplător că dintre membrii gremiului levantin din Braşov se îmbogăţesc tocmai acele familii de negustori care făceau comerţ mai ales cu produse agricole.

Clasicii marxism—leninismului au arătat că procesul de acumulare a capitalului bănesc are loc şi în rîndul meşterilor breslaşi şi la meseriaşii independenţi. În Transilvania, deoarece economia rămăsese în urmă, această formă de acumulare n-a jucat un rol însemnat; ca fenomen ea a existat totuşi şi a participat într-o oarecare măsură la dezvoltarea industriei capitaliste. Astfel, devin patroni de manufacturi iar, mai tîrziu, proprietari de fabrici mecanizate, meşteşugarii *Iacob Winkler* din Arad, *Gheorghe Dück* şi *Friedrich Czell* din Braşov etc.[84]. La fel, producţia de fabrică într-o serie de ramuri industriale, cum ar fi industria textilă, de piele, de mobilă etc., se dezvoltă în Transilvania pe la sfîrşitul secolului trecut şi începutul secolului al XX-lea din atelierele unor meseriaşi.

Cunoscînd situaţia economică a Transilvaniei şi a burgheziei transilvănene, Bariţ consideră că perspectivele acumulării capitalului necesar dezvoltării industriei de fabrică sînt legate de cele două pături ale burgheziei, în primul rînd de negustorime. Numai aşa se explică faptul că Bariţ, în tot cursul activităţii sale, a pus un accent deosebit pe ideea necesităţii de a dezvolta comerţul în general, comerţul cu celelalte două ţări romîneşti în special, ţări cu care Transilvania avea legături seculare. În acest scop redactează o serie de articole[85] sau ia cuvîntul în calitate de deputat în senatul imperial. În anul 1863, participînd la dezbaterea bugetului ministerului de comerţ, solicită şi urgentează acele măsuri care erau menite să acţioneze în direcţia dezvoltării comerţului transilvănean[86]. Cînd, în 1857, fabrica de la Zărneşti începe să producă, Bariţ nu întîrzie să se adreseze comercianţilor romîni („... către acei capitalişti ai noştri şi mai mari şi mai mici, care în unele timpuri, între unele coniuncturi comerciale, neştiind ce să facă şi cum să speculeze mai cu folos cu capitalul lor...")[87], îndemnîndu-i să folosească capitalurile de care dispuneau la înfiinţarea de fabrici.

Deşi ideile lui Bariţ privind problemele comerţului nu constituie obiectul prezentului studiu, credem totuşi necesar să amintim, chiar şi în treacăt, faptul că gînditorul transilvănean a militat cu perseverenţă atît pentru dezvoltarea comerţului extern al ţării, cît şi pentru lărgirea pieţii interne. În repetate rînduri el sublinia necesitatea activizării balanţei comerciale a Tran-

[84] Vezi mai detaliat la Şt. Imreh, *o. c.*, p. 30—32.

[85] Vezi articolele: *Priviri asupra industriei şi a negoţului în Ungaria, Transilvania, Moldova...*; *Puţine idei despre negoţul şi economia Ungariei, Transilvaniei şi a ţărilor vecine romîneşti*, în „Gazeta...", nr. 42/1839; *Despre comerţul transilvan...*; *Pentru industria şi negoţul din Braşov*; *Despre mijloace înaintatoare de comerţ*, în „Gazeta...", nr. 32—34/1852; *Comerciul nostru cu răsăritul*, în „Gazeta...", nr. 20/1852; *Chestiunea drumului de fier*, în „Gazeta...", nr. 4/1862; *Agricultura, industria şi comerciul...*; *Date statistice despre comerciul Transilvaniei cu Romînia*, în „Transilvania", nr. 3/1873; *Chestiunea tarifelor şi a convenţiunilor comerciale în stadiul de astăzi*, în „Transilvania", nr. 9—10/1886 etc.

[86] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 2—3/1864.

[87] *Despre fabrici...*

silvaniei, în primul rînd prin mărirea traficului cu celelalte două ţări romîne. În timpul convenţiei comerciale dintre Romînia şi Austro-Ungaria, el a arătat, pe larg, pagubele cauzate de această convenţie atît economiei Romîniei cît şi celei din Transilvania. Necesitatea dezvoltării pieţii interne — dezvoltare care ar fi contribuit la acumularea de capital — el a întrevăzut-o încă în 1845[88] cînd, printre altele, combate acele opinii ascetic-creştine, puse în circulaţie de cercurile reacţionare mai ales printre ţărani, potrivit cărora este „fericit cel îndestulat cu puţine". Bariţ, stabilind alte raporturi între cerere şi consum, arată că cei mulţumiţi cu puţin „... se dedau uşor la lene...", în schimb trebuinţele unui popor cresc în raport cu sîrguinţa lui, „deci ştiind... de mai multe trebuinţe, s-ar face mai muncitori pentru ca să cîştige mai multe"; astfel schimbul de mărfuri s-ar lărgi între ţărănime şi „manufacturişti şi fabricanţi", iar comerţul intern s-ar dezvolta.

În procesul de dezvoltare şi consolidare economică a burgheziei romîne, Bariţ acordă un rol deosebit nu numai negustorimii ci şi păturii meşteşugăreşti. Din analiza situaţiei în care se află îndeletnicirile meşteşugăreşti la romînii din Transilvania el trage concluzia că, şi în acest domeniu, există o mare rămînere în urmă. Scoţînd la iveală factorii care au determinat această situaţie, Bariţ ajunge la concluzia că, în perioada descompunerii feudalismului, principalul obstacol ce a stat în calea dezvoltării meşteşugurilor din Transilvania a fost organizaţia breslelor. După cum s-a văzut, Bariţ, încă de la început, a pornit la luptă pentru desfiinţarea acestor organizaţii care puneau „piedică la multe meşteşuguri"[89] şi care „erau... şi mai reacţionare decît aristocraţii şi episcopii"[90]. Deoarece regulamentele feudale ale breslelor opreau primirea la meserie a fiilor de iobagi, iar de prescripţiile acestor regulamente de organizaţie profita numai un cerc restrîns al maiştrilor saşi şi maghiari, breslele erau — cum spune Bariţ — „egoistice" şi „nu se primea, pentru toată lumea vreun învăţăcel de altă naţionalitate, spre ex. de romîn..."[91] În acest fel, formarea păturii meseriaşilor în cadrul burgheziei romîne din Transilvania era împiedicată de îngrădirile feudale. Drept consecinţă, înainte de revoluţia din 1848, această pătură lipsea aproape cu totul din sînul burgheziei romîne. „Romînul luat peste tot unde se află — constata Bariţ — avu aristocraţi şi ţărani, iar orăşeni prea puţini; el avu preoţi, administratori şi soldaţi, ţărani agricultori, iar clasa de meseriaşi îi lipsea"[92].

După revoluţia din 1848 s-a schimbat situaţia şi în domeniul micii industrii. În 1852 a apărut o „dispoziţie provizorie" a guvernului din Viena, referitoare la bresle, prin care „numărul închis (numerus clausus) al firmelor... de industriari s-a cassat — după cum arată Bariţ — şi s-a deschis un cîmp larg de activitate pentru toţi locuitorii cîţi puteau proba că au învăţat cutare ram de industrie şi că-l pricep"[93]. La finele anului 1859 s-a publicat şi patenta împărătească, aplicată de la 1 mai 1860, patentă care,

[88] *Despre comerţul transilvan*
[89] *Priviri asupra industriei şi a negoţului...*
[90] G. Bariţ, *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 681.
[91] *Politica cea mai buna...*
[92] *Ibid.*
[93] G. Bariţ, *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 682.

deşi nu prevedea desfiinţarea breslelor, asigura o libertate necunoscută pînă atunci dezvoltării industriale.

Aceste evenimente l-au determinat pe Bariţ ca, pe lîngă tratarea problemelor legate de dezvoltarea industriei mari, să se preocupe pe larg şi de meserii, mai ales sub raportul însuşirii acestora de către romînii din Transilvania.

Preocupările legate de necesitatea dezvoltării micii industrii în sînul populaţiei romîne transilvănene nu apar, în concepţia economică a lui Bariţ, numai datorită acestor dispoziţii legale. El cunoştea foarte bine politica economică aplicată Transilvaniei de către guvernul vienez şi vedea clar nu numai consecinţele pe care le crease această politică în economia Transilvaniei, ci şi pe acelea ce urmau să se ivească în viitor. Soarta fabricii de hîrtie de la Zărneşti precum şi a altor întreprinderi industriale prelucrătoare, care, neputînd să reziste concurenţei mărfurilor austriece au fost nevoite să-şi înceteze producţia, i-au furnizat tot atîtea exemple din a căror analiză a ajuns la concluzia că, în condiţiile existente atunci, un rol important îl avea şi mica industrie. Fără a renunţa, în cadrul concepţiei sale economice, la ideea necesităţii marii industrii mecanizate, Bariţ este preocupat, concomitent, şi de promovarea meseriilor. Aceste preocupări, născute paralel cu năzuinţele spre industria de fabrică, au luat amploare în condiţii bine determinate cînd, pe de o parte, în urma dispoziţiunilor legale amintite, se înlătură piedicile feudale din calea dezvoltării meseriilor, şi cînd, pe de altă parte — ca o urmare a politicii economice austriece — în mai multe domenii ale industriei prelucrătoare din Transilvania continuă să-şi păstreze o pondere însemnată micile întreprinderi şi atelierele meşteşugăreşti.

Însemnătatea micii industrii din această perioadă se explică prin mai mulţi factori. Neavînd capacitate mare de producţie — cum avea industria de fabrică — mica industrie producea în cantităţi mai potrivite atît pentru capacitatea de absorbţie a pieţii locale şi pentru nevoile regiunilor apropiate, cît şi pentru gustul consumatorilor — pe care industria străină nu-l respecta. Nu trebuie uitat nici faptul că reţeaua căilor de comunicaţie fiind slab dezvoltată în Transilvania, mărfurile străine nu puteau fi şi nici nu exista interesul pentru a fi transportate în toate localităţile ţării, mai ales în cele cu o piaţă mai mult sau mai puţin importantă. Datorită acestor împrejurări, micii industriaşi nu întîmpinau greutăţi deosebite în valorificarea produselor lor, condiţiile existente protejînd într-o anumită măsură dezvoltarea micilor întreprinderi şi atelierelor meşteşugăreşti.

Toate aceste împrejurări l-au determinat pe Bariţ ca, imediat după apariţia patentei din 1859, să pornească la desfăşurarea unei largi activităţi de redactare şi publicare a numeroase articole şi conferinţe axate pe problematica meşteşugurilor (primul articol al său, în care se ocupă pe larg cu problema micii industrii, apare la începutul anului 1860)[94].

Analiza acestor lucrări, din care nu lipsesc elementele de popularizare, duce la constatarea că năzuinţele lui Bariţ privind promovarea micii industrii în sînul populaţiei romîne se axează în jurul a două mari probleme.

[94] *Legea pentru meserii...*

Înainte de toate, în articolele amintite, el ridică problema necesităţii însuşirii diferitelor îndeletniciri meşteşugăreşti, sprijinindu-se pe o bogată motivare social-economică şi arătînd chiar şi acele ramuri care din punct de vedere economic sînt preferabile[95]. El îndrumă tinerimea romînă mai ales spre acele meserii ale căror produse în procesul de valorificare nu sînt ameninţate de concurenţa mărfurilor austriece.

Invitaţia spre o însuşire în masă de către romîni a diferitelor meserii pare, la prima vedere, a fi făcută numai cu scopul de a se asigura şi pe această cale întărirea burgheziei naţionale în ascensiune, care, realizîndu-şi şi în acest fel o bază economică relativ solidă, să fie în stare să participe cu pondere din ce în ce mai însemnată la dezvoltarea orînduirii capitaliste din Transilvania. Studierea atentă a lucrărilor legate de problemele industriei din Transilvania evidenţiază faptul că necesitatea însuşirii de meserii Bariţ nu o leagă exclusiv de problema întăririi burgheziei naţionale. El are în vedere consolidarea economică a întregului popor romîn. Această necesitate este subliniată în scrierile sale cu conţinut social-economic. „S-a mai zis — scrie Bariţ — şi ar trebui să ne repetăm pe fiecare zi axioma cumplită: un popor sărac este şi rămîne în veci sclavul altora"[96]. Cercetarea situaţiei materiale a poporului romîn l-a dus la constatarea că în rîndul ţărănimii există o suprapopulaţie care, în urma proceselor urbariale — în care Bariţ a fost exponentul ţărănimii — a crescut în ritm rapid. Această situaţie pare să fi contribuit în mod decisiv asupra lui Bariţ în formularea concepţiei sale legată de necesitatea dezvoltării micii industrii, tocmai într-o perioadă cînd începea de fapt, şi în Transilvania desfăşurarea revoluţiei industriale.

Miezul celei de a doua mari probleme pe care se axează articolele lui Bariţ în care îşi exprimă părerile cu privire la necesitatea promovării meşteşugurilor la romînii din Transilvania, constă în combaterea diferitelor opinii care circulau în acel timp şi care se contrapuneau stăruinţelor intelectualilor progresişti romîni desfăşurate pe tărîmul îndrumării unei părţi din populaţie spre îmbrăţişarea de meserii.

Pentru o bună parte din populaţie care nu avea asigurată o existenţă în alte domenii de activitate, libertatea activităţii industriale adusese posibilitatea orientării spre meserii. Ca o consecinţă, oferta forţei de muncă s-a redus — mai ales în mediul rural, salariile şi simbriile urcîndu-se. Moşierimea se zbătea în acei ani în mari greutăţi economice: pe de o parte, prin abolirea iobăgiei a pierdut forţa de muncă gratuită; pe de altă parte, nu dispunea de capital cu care să finanţeze muncile agricole. Moşierimea era interesată, aşadar, ca suprapopulaţia agrară să-i asigure forţă de muncă ieftină. Nu întîmplător ea încearcă să lanseze şi să acrediteze ideea că ţărănimea nu are aptitudini pentru meserii şi, totodată, că nici nu este nevoită să părăsească mediul agricol, deoarece ar avea pămînt suficient care să-i asigure existenţa timp îndelungat.

Bariţ, unul dintre cei mai desăvîrşiţi cunoscători ai populaţiei rurale romîneşti şi ai mentalităţii acesteia, nu putea să nu fie conştient de necesitatea

[95] *Meseriaşul romîn*, în „Transilvania", XVII, nr. 13—14/1886.
[96] *Unele păreri despre gradul de cultură al poporului romînesc*, în „Transilvania", XVIII, nr. 5—6/1887.

contracarării unei asemenea false şi retrograde propagande moşiereşti. Aşa se explică de ce, în scrierile sale, el consacră un spaţiu relativ mare combaterii amintitelor opinii reacţionare, înşirării unui mare şi convingător număr de argumente social-economice în favoarea necesităţii îmbrăţişării meseriilor de către o parte a ţărănimii romîne, împotriva falselor afirmaţii lansate de duşmanii progresului social.

Este semnificativ, din acest punct de vedere, cît de hotărît combate Bariţ afirmaţia care susţinea că prin reglementările urbariale ţăranii romîni au devenit proprietari de pămînt, dobîndind condiţii de viaţă asigurate pentru secole întregi. Considerînd această „părere cu totul rătăcită...!", Bariţ îi contrapune situaţia reală. „Împarţi cea mai bună moşie a ţăranului — scrie el — între cei cinci copii ai săi şi apoi vezi din ce vor trăi aceştia, şi dacă va mai fi cu putinţă ca să subsiste fiii acestora. O nouă şi sigură iobăgie îi aşteaptă"[97]. Pentru a evita această soartă „... romînul vrea nu vrea — afirmă Bariţ — în viitor va trebui neapărat să-şi dea cîte un copil sau doi la învăţarea de meserii..."[98].

În susţinerea ideilor sale Bariţ se războieşte, deopotrivă, atît cu atitudinea negativă a unor intelectuali romîni manifestată în problema promovării meşteşugurilor[99], cît şi cu însăşi mentalitatea înapoiată, cu prejudecăţile existente în rîndurile ţărănimii[100], cu „oarba neştiinţă" în care „vechiul regim" a ţinut poporul romîn, împiedicîndu-l să se apropie de practicarea meseriilor. Schiţînd procesul de industrializare la popoarele occidentale, Bariţ pune întrebarea: „Dar dascălii romînilor la industria modernă cine a fost? Domnul *Nimeni* — răspunde el. În sens opus au avut dascăli cu miile"[101]. În alt loc arată că: „Nimeni pe lume şi nici un guvern nu şi-a dat vreodată cea mai mică osteneală de a învăţa pe poporul romînesc la vre-o artă, la vre-o profesiune; tocmai din contră, au existat pînă mai deunăzi legi severe, chiar barbare... care oprea strîns pe romîn de la învăţarea oricărei profesiuni"[102].

Bariţ aduce şi alte argumente pe care le contrapune afirmaţiei că ţăranului romîn nu-i plac ocupaţiile meşteşugăreşti. El arată că, de fapt, ţăranul în cadrul gospodăriei sale, pe lîngă agricultură, totdeauna s-o ocupat şi cu unele meserii, anume cu acelea „... neapărat trebuincioase spre purtarea economiei sale", şi „... care cer mai multă dezvoltare a puterilor trupeşti şi se execută afară sub ceriul liber"[103].

Concluziile la care ajunge Bariţ justifică încă o dată caracterul progresîst şi obiectiv al gîndirii sale economice. Faţă de diferitele opinii care se exprimau în legătură cu problema orientării spre meserii, el pune întrebarea: „Bine, bine, dar apoi să nu dorim noi din tot sufletul întroducerea şi cum am zice, aclimatizarea tuturor romînilor de industria modernă la poporul nostru?". Şi răspunde: „Ba zău să o dorim şi să ne adoperăm din toate pute-

---

[97] *Legea pentru meserii...*
[98] *Ibid.*
[99] *Un examen de mare sminteală şi cîteva reflexiuni,* în „Transilvania", II, nr. 16/1869, p. 184—186.
[100] *Politica cea mai bună...*
[101] *Ibid.*
[102] *Idei fugitive...*
[103] *Legea pentru meserii...*

rile noastre către scopul acesta, cu condiţiunea însă, ca să nu ne facem iluziuni, să nu aşteptăm de la cei de întîi paşi ai noştri fructe multe şi matoare"[104]. Bariţ îşi dădea seama că, pe lîngă greutăţile legate de munca vastă de îndrumare şi convingere a maselor, nici situaţia economică a ţării nu oferea posibilităţi optime pentru obţinerea unor rezultate imediate.

Gîndirea lui Bariţ privind promovarea meşteşugurilor la romînii transilvăneni este îmbrăţişată de majoritatea intelectualilor romîni şi, începînd cu deceniul al 7-lea al secolului al XIX-lea, se şi desfăşoară o rodnică activitate în direcţia amintită. Acţiunea nu s-a mărginit numai la orientarea populaţiei spre meserii, ci a constat şi din acordarea unui sprijin moral şi material acelor tineri care învăţau, respectiv exercitau vreo meserie.

La această acţiune a luat parte activă, de la început, şi „Asociaţiunea transilvană pentru literatură şi cultura poporului romîn", acordînd, din fondurile sale, ajutoare şi stipendii acelor ucenici şi calfe care, după situaţia materială a părinţilor, erau avizaţi să le primească[105].

În urma acestor acţiuni — după cum arată Bariţ în 1886 — „dintr-un an în altul... numărul învеţiaceilor şi din ei al sodalilor, ici-colo şi al maiştrelor creştea"[106].

*

În cadrul preocupărilor sale privind activitatea industrială la romînii din Transilvania, Bariţ atribuie o importanţă corespunzătoare şi industriei casnice. Acordarea libertăţii industriale, mai pe urmă desfiinţarea breslelor

---

[104] *Politica cea mai bună...*

[105] În anul 1883 şi 1884 revista Asociaţiunii, „Transilvania", publică date statistice referitoare la stipendiile şi ajutoarele acordate între anii 1864—1884. Din aceste date rezultă că în cursul celor două decenii, Asociaţiunea a acordat ucenicilor circa 219 stipendii şi 82 ajutoare ucenicilor şi calfelor, acestea din urmă reprezentînd în total 4.910 florini.

Din datele publicate în revista „Transilvania" se mai pot desprinde şi ramurile de meserii care au fost preferate mai mult, respectiv spre care tinerii s-au orientat în număr mai mare. În tabelul ce urmează se arată totalul stipendiilor acordate de Asociaţiune între anii 1864—1884, repartizate pe ramuri de meserii:

Ramura de meserii	*Stipendii (în total)*
Încălţăminte	112
Îmbrăcăminte	31
Prelucrarea lemnului (tîmplărie, rotărie)	31
Lăcătuşerie-fierărie	23
Tipografie	12

Pe lîngă acest ajutor material acordat de Asociaţiune, în centrele mai mari, cum erau Braşovul, Clujul, Sibiul, burghezia romînă, împreună cu intelectualitatea legată de aceasta, au mai organizat asociaţii cu scopul de a susţine şi sprijini ucenicii şi calfele din localităţile respective. Dintre aceste organizaţii sociale, de pildă „Asociaţiunea pentru sprijinirea învăţăceilor şi sodalilor romîni din Braşov" (înfiinţată în 1871), în fruntea căreia a stat ani de zile zelosul *Bartolomeu Baiulescu*, pe lîngă plasarea ucenicilor, s-a îngrijit şi de asistenţa lor medicală, ţinea corespondenţă cu părinţii acestora, acorda ajutoare materiale, îndruma calfele spre perfecţionarea cunoştinţelor lor profesionale, organiza cursuri de cultură generală pentru ucenici etc. Pe lîngă acestea, între 1876—1880, a scos şi o revistă, „Meseriaşul romîn", în coloanele căreia erau publicate articole de lămurire şi îndrumare spre meserii, sfaturi în probleme tehnice, economice, administrative etc.

[106] *Meseriaşul romîn.*

(1872), au favorizat într-o măsură oarecare și mica producție de mărfuri.

În cadrul industriei casnice a fost mai dezvoltată și a avut o tradiție seculară ramura textilă, exercitată în cea mai mare parte de țărăncile romîne. Această ramură, cu produsele sale variate și de bună calitate, a făcut chiar concurență mărfurilor similare ieșite din atelierele meșteșugarilor.

Lărgirea activității productive în cadrul industriei casnice este susținută de Bariț în funcție de amintita necesitate a consolidării economice a poporului romîn. El arată că această îndeletnicire are tradiții seculare în unele regiuni ale țării, unde există și condiții materiale, dă rezultate frumoase și rentabile. „Cît ține „Țara Oltului", „Țara Bîrsei", cu regiunea dintre Olt și Tîrnava Mare — scrie Bariț — femeile noastre țes atîta pînză și pănură, încît comercianții de la Brașov mai cumpără de la ele pe fiecare an în valoare pînă la 100—150 mii de florini, și o transportă pînă peste Dunăre"[107]. Înainte de 1848, el arată că țărăncile au fost speculate de către comercianți, care cumpărau „miile și zecile de mii de țoale și straie... cu prețuri foarte ieftine" și obțineau „cîștiguri minunate"[108].

Cît de preferate și căutate erau aceste produse textile reiese din măsurile pe care corporațiile feudale le luaseră în vederea evitării concurenței. Bariț arată că „pînă în anii absolutismului se confisca pînza și pănura femeilor sătene, care se încumeta să aducă spre vînzare pe la cetățile săsești, și numai la tîrg de țară putea să vîndă într-o singură zi"[109].

Susținînd dezvoltarea industriei casnice, Bariț nu pledează pentru reînvierea economiei naturale. „Nu aștept — scrie el — ca să ne preparăm în familie toate lucrurile necesare în viață, doresc numai, ca să învățăm a ne folosi de tot timpul pus nouă... la dispoziție, al capitaliza pentru noi..."[110]. Prin dezvoltarea industriei casnice Bariț căuta să soluționeze, în primul rînd, problema folosirii raționale a brațelor de muncă în mediul rural. El arată clar că scopul este a „... înverti cum zic speculanții de bani *capitalul brațelor* cu folos cît se poate mai mare"[111].

Ocupîndu-se cu problemele social-economice ale țărănimii romîne, el ajunge, printre altele, la concluzia că fondul de timp de lucru anual, în condițiile unei agriculturi extensive, în micile gospodării țărănești nu se poate folosi în întregime în scopuri economice, fie din cauza caracterului sezonier al muncii agricole, fie datorită timpului nefavorabil ce intervine în perioadele de muncă. De altfel, pierderi de timp se ivesc, într-o măsură mai redusă, și în cazul unei gospodării țărănești mai bine organizată. „Oricît să fie un agricultor de diligent și deștept — constată Bariț — oricît să voiască a introduce reforme moderne pe moșioara sa și să-și multiplice ocupațiunile, mai ales avînd și familie numeroasă, lui totuși îi rămîn multe zile peste an, în care nu știe de ce să se apuce, nici cum să ocupe cu folos pe membrii mai mari ai familiei sale..."[112]. Bariț calculează că, în mediul rural, datorită situației existente, anual se pierd peste 100 de zile lucrătoare, timp care, folosit

[107] *Idei fugitive...*
[108] *Industria de lînă...*
[109] *Idei fugitive...*
[110] *Ibid.*
[111] *Ibid.*
[112] *Ibid.*

rațional în cadrul industriei casnice în scopuri productive, ar putea aduce însemnate venituri băneşti. Iar „zilele şi orele pierdute fără pic de ocupațiune pentru milioane de brațe costă neasemănat mai mult pe națiune"[113].

Ținînd seama de condițiile economice din Transilvania timpului său, cînd marea industrie prelucrătoare lipsea aproape total iar industria meşteşugărească era slab dezvoltată, Bariț considera că lărgirea îndeletnicirilor în cadrul industriei casnice ar putea, prin valorificarea unor materii prime de proveniență agricolă (lînă, cînepă, in, paie, papură, nuiele etc.) să evite vînzarea materiilor prime, la un preț mic, industriei străine.

Pe linia promovării micii producții de mărfuri industriale Bariț nu se mărgineşte numai la expunerea unor teze teoretice. Conştient de greutățile ce se ridicau în calea înfăptuirii practice a năzuințelor sale, fie din partea populației romîne care nu era încă destul de informată asupra problemei, fie, mai cu seamă, din partea claselor dominante, duşmane ale poporului, care susțineau că „industria la romîni transilvani este nulă şi că agricultura lor încă se află tot numai în starea ei primitivă..."[114], Bariț consideră necesară şi o demonstrare faptică a rezultatelor obținute de poporul romîn, o ilustrare concretă a capacităților sale creatoare în producția materială. El urmărea, astfel, un dublu scop. Înainte de toate Bariț căuta să convingă şi mai deplin poporul romîn de propria sa forță, de aptitudinile sale creatoare în domeniul producției materiale, „pentru ca să ne cunoaştem noi înşine în toată privința şi în toate ramurile activității noastre naționale"[115]. Concomitent, el combătea, cu puterea faptelor, opiniile duşmănoase ale claselor dominante, lansate în presă şi cu ocazia diferitelor adunări, potrivit cărora „acest popor... lipsit de orice industrie şi de comerciu, ar umbla gol, dacă nu l-ar îmbrăca alte popoare..."[116].

Pentru realizarea scopurilor sale, Bariț inițiază în cadrul „Asociațiunii transilvane pentru literatura şi cultura poporului romîn" organizarea unei expoziții romîne la Braşov. Expoziția, care s-a deschis în 28 iulie 1862, cuprindea un număr de cca. 2200 obiecte care constituiau — după cum afirmă Bariț — „tot atîția martori ale industriei şi spiritului de activitate al poporului romînesc de ambele clase..."[117].

Cu toate că expoziția a fost organizată într-un timp relativ scurt şi în cadre modeste, a cunoscut un succes remarcabil, atingîndu-şi scopurile. Ea a surprins „chiar şi pe romîni, care pînă atunci nu ştiau nici ei înşii ce pot în aceea sferă de activitate, iară față de alte popoare ea era un răspuns uimitor"[118].

Exemplul acestei expoziții a fost urmat apoi în cursul anilor apropiați şi în alte diferite centre urbane ale Transilvaniei.

---

[113] *Ibid.*

[114] *Cuvîntul Domnului secretar primar al Asociațiunii Georgie Barițiu, rostit la deschiderea expoziționii din 28 iulie nou*, în „Gazeta...", nr. 60/1862.

[115] *Ibid.*

[116] G. Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. III, p. 144.

[117] *Cuvîntul Domnului secretar primar...*

[118] G. Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. III, p. 144.

Concepţia lui Bariţ privind promovarea industriei la romînii transilvăneni, precum şi întreaga sa activitate depusă în această direcţie nu se mărginesc numai la cele expuse mai sus. Cărturarul transilvănean era conştient de faptul că prosperarea industriei moderne depinde, printre altele, şi de nivelul cultural al oamenilor, de volumul cunoştinţelor lor generale şi, mai ales, tehnice şi economice. Această părere o susţine în permanenţă şi o subliniază de fiecare dată cînd abordează probleme economice. Nu întîmplător în scrierile sale de acest gen, problema învăţămîntului în general şi a celui practic în special figurează la loc de frunte. Bariţ milita pentru rezolvarea grabnică a problemei învăţămîntului atît prin efectuarea unei reforme a programului de învăţămînt al şcolilor existente, cît şi prin înfiinţarea de şcoli tehnice şi economice.

Înainte de 1848, în timpul profesoratului de la Braşov, el completează cursurile şcolii de aici cu materii din domeniul ştiinţelor comerciale; scrie el însuşi manuale, gramatici pentru învăţarea limbii romîne de către fiii negustorilor.

Bariţ critică cu asprime sistemul de învăţămînt perimat şi unilateral — profilat exclusiv teoretic — existent pe atunci în Transilvania şi luptă pentru crearea unei reţele de şcoli tehnice şi economice pe seama poporului romîn. El arată că învăţămîntul practic lipseşte chiar şi în centrele economice importante ale Transilvaniei. „Să privim la Braşov — scrie Bariţ — unde se află puterea negoţului şi a manufacturilor patriei, dar nici o şcoală bună tehnică sau comerţială"[119].

În primul pătrar al secolului al XIX-lea, în Transilvania învăţămîntul practic fusese neglijat aproape total, funcţionînd doar numai cîteva şcoli şi cursuri agricole. În lucrarea sa *Părţi alese din Istoria Transilvaniei,* Bariţ arată că în această perioadă „cursuri de tehnică... şcole comerciali nici de nume nu erau cunoscute pe tot teritoriul Transilvaniei... În o ţară din cele mai bogate de metale... nici umbra de institut pentru ştiinţa montanisticei"[120].

Problema învăţămîntului tehnic, alături de aceea a învăţămîntului romînesc în general, a revenit şi în scrierile lui Bariţ din anii revoluţiei. Încă la începutul anului 1848, Bariţ, în articolul întitulat *Cultura,* scrie: „Datorinţa statului e numai a deschide şcoale elementare populare, politehnici, gimnazii, seminare, pedagogii, liceuri, universităţi..., apoi a îndemna cercetarea lor..."[121]. Un ecou al acestor idei despre dezvoltarea învăţămîntului se regăseşte şi în punctul 13 al hotărîrilor Adunării de la Blaj, unde, printre altele, se cere şi înfiinţarea institutelor „tehnice".

În cursul călătoriei sale făcută în ţările din apusul Europei, Bariţ, printre multe alte observaţii interesante, o face şi pe aceea că dezvoltarea marii industrii capitaliste necesită nu numai muncitori calificaţi ci şi oameni cu o înaltă cultură în domeniul tehnic şi economic, rezultat ce nu poate fi obţinut de cît prin dezvoltarea unui învăţămînt tehnic atît de grad inferior cît şi

---

[119] *Priviri asupra industriei şi a negoţului...*

[120] G. Bariţ, *Părţi alese din istoria Transilvaniei,* vol. II, p. 2. Prima şcoală tehnică de minerit s-a înfiinţat în Transilvania în 1835, la Săcărîmb, în care s-au pregătit maiştri şi tehnicieni de mină. Disciplinele s-au predat în limbile romînă, maghiară şi germană. Vezi în „Erdélyi Hiradó" (Vestitorul transilvan), nr. 7/1836, p. 49.

[121] *George Bariţ, Scrieri social-politice,* p. 101.

superior. „Numai atunci ne putem apuca — scrie el — de întreprinderi industrioase mai măreţe"[122]. Însuşirea unei culturi tehnice şi economice o consideră necesară în primul rînd pentru întreprinzătorul industrial; numai în acest fel el va putea „... să se afle — scrie Bariţ — în stare de a putea dejudeca şi distinge pe adevăraţii maeştrii de şarlatani, pe tehnicul şi mecanicul capace şi onest de omul proclet şi amăgitor, căci de nu... va cădea de jertfa şi batjocura lor... şi rezultatul întreprinderii va fi un bancrot ruşinător"[123].

Necesitatea creării unei reţele de învăţămînt la nivelul epocii îi apare lui Bariţ atît de stringentă încît nu se mulţumeşte să o atace tangenţial, în cadrul unor studii cu subiect economic, ci elaborează chiar lucrări speciale consacrate acestei probleme. În adunarea generală a „Asociaţiunii" din 1865 ţine o disertaţie despre importanţa ştiinţelor tehnice. În această conferinţă, după ce arată amănunţit domeniile economice ale orînduirii capitaliste în dezvoltare, în care se pretinde necondiţionat cunoaşterea ştiinţelor tehnice, conchide asupra dezvoltării acestor ştiinţe, arătînd că ele „au înainte-şi un viitor mult mai măreţ şi mai strălucit decît l-au avut ele vreodată în lume"[124]. Într-un alt studiu al său, necesitatea însuşirii acestor cunoştinţe este prezentată ca o cerinţă vitală pentru poporul romîn: „... pe noi nu ne va mai umili şi subjuga — scrie Bariţ — ... nici un inamic cu corpus iuris, sau cu dogmatica, ci dacă este ca să fim ştersi din seria popoarelor..., apoi pierirea noastră ni se pregăteşte prin alte arme... adică prin fizica şi prin matematica şi în specie prin mecanica, chimia, istoria naturală... prin comerţ şi industrie..."[125].

După cum s-a arătat, Bariţ, alături de ştiinţele tehnice, acordă o importanţă mare şi cunoştinţelor economice, căci, după el, găsirea căilor juste, care duc la progres economic, nu este posibilă în afara cunoaşterii ştiinţei economice şi, pe baza ei, a analizei economiei naţionale. „Este prea de dorit — scrie — ca încai generaţiunea june să se ocupe mai înadîns cu ştiinţa economiei naţionale şi politice... pentru că viitorul să o afle pregătit foarte bine"[126]. Concluzia studiului său care tratează istoricul fabricii de la Zărneşti este că generaţiile viitoare „sînt datoare... să se arunce cu totadînsul pe studiul teoretic şi practic al economiei naţionale..."

Indiscutabil, atrăgînd în acest mod atenţia tinerilor romîni asupra însuşirii acestor ştiinţe, Bariţ urmărea drept scop formarea de tehnicieni şi economişti din rîndurile lor, necesari economiei transilvane. Subliniind, în conferinţa amintită, perspectivele largi de dezvoltare a economiei din Transilvania, Bariţ constată că, în Transilvania, oamenii de specialitate romîni sînt prea puţini, tehnicienii fiind, în majoritate, străini. „De va merge tot aşa — scrie el, ca un avertisment — dacă adecă nu ne vom deschide ochii şi nu ne vom deştepta şi în această privinţă cît se poate mai curînd, nu vor trece ani cincizeci, după care rîurile, munţii şi văile noastre vor deveni proprietăţi ale tehnicilor străini, iar fiii noştri şerbii lor prea-plecaţi"[127].

---

[122] *Despre fabrici cu referinţă...*
[123] *Ibid.*
[124] *Ştiinţele tehnice...*
[125] *Un examen de mare sminteală...*
[126] Vezi articolul fără titlu, în „Gazeta...", nr. 33/1862, p. 131.
[127] *Ştiinţele tehnice...*

Pe lîngă științele tehnice și economice, din cunoștințele necesare promovării industriei, Bariț nu exclude nici cunoștințele de cultură generală. Aceasta mai ales pentru acei care se dedicau meșteșugurilor. Spre a putea ține pas cu dezvoltarea, poporul romîn are nevoie de meseriași civilizați — susținea Bariț — iar tinerii romîni care vor să-și însușească o meserie trebuie să aibă un minim de pregătire școlară anterioară. După el, fiecare ucenic trebuie să aibă la bază cel puțin școala elementară completă iar la unele meșteșuguri, cel puțin 4 clase gimnaziale sau reale. În vederea înfăptuirii acestui deziderat, în cadrul „Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului romîn", Bariț propune ca printre condițiile pe care tînărul trebuie să le îndeplinească în vederea obținerii stipendiului să figureze și pregătirea școlară.

În preocupările „Asociațiunii" a intrat, de altfel, și problema înființării unor școli de meserii pentru tinerii romîni. La adunarea generală din 1879, ținută la Sighișoara, se hotărește, printre altele, efectuarea demersurilor necesare „la înaltul regim și la prea onoratele ordinariate metropolitane, ca: spre realizarea culturei industriali să se înființeze în diferite ținuturi ale patriei școli industriale"[128].

Acțiunea întreprinsă de Bariț pentru promovarea industriei casnice s-a reflectat și ea, pe plan școlar, în încercările de a dezvolta și adapta învățămîntul, într-o măsură oarecare, la necesitățile izvorîte din promovarea a noi ramuri economice. „Asociațiunea", în adunarea generală amintită, consideră necesar „ca la cele mai de frunte școli poporali confesionali să se aplice docenți și docente pentru diferitele ramuri ale industriei de mînă și de casă..."[129]

Cu cîțiva ani mai tîrziu, în periodicele romîne transilvănene, mai ales în coloanele *Gazetei*, apar o serie de articole care militează pentru introducerea în școlile elementare sătești a orelor de lucru manual, în cadrul cărora copii să dobîndească deprinderi cerute de ramurile industriei casnice specifice regiunii respective. Importanța ce s-a acordat acestei probleme rezultă și din faptul că, în vara anului 1887, la Brașov a fost organizat un curs de industrie casnică la care au participat 25 de persoane, în majoritate învățători romîni[130].

*

Contribuția pe care studiul de față și-a propus să o aducă în luminarea concepției economice a lui Gh. Bariț, cum era și firesc, nu a putut cuprinde de cît o parte, relativ restrînsă, a studiilor economice publicate de cărturarul transilvănean. Totuși, în ciuda investigației delimitate, analiza întreprinsă reușește, credem, să scoată în evidență, cu tărie, faptul că Bariț — întemeietorul ziaristicei romînești din Transilvania și conducătorul ei timp de mai bine de o jumătate de secol — prin gîndirea sa înaintată a adus una din cele mai de seamă contribuții la susținerea și răspîndirea ideii de progres economic, precum și la întemeierea, organizarea și dezvoltarea instituțiilor economice romînești din Transilvania vremii sale.

---

[128] Vezi *Transilvania*, nr. 1—2/1881.
[129] *Ibid.*
[130] Vezi *Gazeta*..., nr. 194/1887.

Studiile sale economice se relevă, de asemenea, şi prin valoarea lor istorică indiscutabilă. Ele reprezintă nu numai o oglindă fidelă a relaţiilor sociale, a spiritului şi aspiraţiilor burgheziei şi intelectualilor progresişti din secolul trecut ci, uneori (cum e cazul istoricului înfiinţării fabricii de la Zărneşti), şi documente unice, izvoare originale ale istoriei economice contemporane.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ИДЕИ В ТРУДАХ ГЕОРГЕ БАРИЦ ОТНОСИТЕЛЬНО ПООЩРЕНИЯ ПРОМЫШЛЕННОСТИ У РУМЫН ТРАНСИЛЬВАНИИ

РЕЗЮМЕ

На основании обстоятельных исследований, авторы изучают экономические идеи Г. Бариц, касающиеся поощрения промышленности у румын Трансильвании. Работа включается в усилия по исследованию румынского экономического мышления, подчёркивая вклад великого культурного деятеля в область мало затронутую до сих пор.

Экономические изучения Бариц характеризуются большим тематическим разнообразием. Ардяльский мыслитель анализирует вопросы промышленности в тесной связи с торговлей, земледелием, кредитом и путями сообщений. Затронув эти аспекты, авторы установили чрезвычайно важный факт, а именно что Бариц, занимаясь вопросами промышленности, ищет связи экономических вопросов с остальными двумя румынскими странами.

Экономические статьи, в которых Бариц рассматривает вопросы промышленности и которые, собственно говоря, составляют предмет изучения, печатаются в течении всей его деятельности. За весь этот, больше чем полувековой, период, экономические взгляды Бариц, касались естественно вследствии их конкретности — как появления различных вопросов социально-экономического развития Трансильвании так и великих исторических событий, Конечно, авторы приняли во внимание эти элементы и исследовали проблемы трёх больших периодов: годы до революции, революция 1848 года и эпоха после революции

В первом периоде он издает статьи в которых комментирует главным образом экономические проблемы обсуждавшиеся тогда в современной публицистике. Целью этих первых попыток являлось пробуждение интереса румынского общественного мнения к задачам связанным с промышленным прогрессом а также к способам их решения В статьях опубликованных в течении революционного года, в центре экономических занятий Г. Бариц продолжают оставаться задачи, которые в условиях придирчивой цензуры обсуждались им ещё в предыдущем периоде. Идеи этого периода характеризуются силой мышления явно доказывая антифеодальное направление. Он приветствует реформы, принесённые революцией и яростно осуждает крепостную зависимость

крестьян. Авторы считают, что с именем Бариц следует соединить параграфы постановлений собрания в г. Блаже, когда подтвердилась необходимость свободного развития промышленности, свободы торговли и устранения корпораций и привилегий стоявших на пути торговли.

Сочинения последнего периода отражают не только его взгляд на капиталистическое развитие трансильванской промышленности но содержат также целый ряд выводов и практических указаний, вытекающих из опыта первых попыто к румынской буржуазии. Сочинения этой последней эпохи являются настоящими экономическими учениями, свидетельствуя о передовом мыслителе обладающем высокой культурой и богатым опытом.

Его вклад в эту область доказывает что, не имея намерения изложения теорий, Бариц исследует и рассматривает практические задачи, поставленные социально-экономическим состоянием и развитием Трансильвании и остальных двух румынских стран. Одинаково достоверно, что его вклад в экономику отличается творческим применением экономических теорий к действительности румынских стран и плодотворными приёмами их решения. Именно в этом состоит своеобразность экономического мышления Г. Бариц, которую авторы особо подчернули.

IDÉES ÉCONOMIQUES DANS L'OEUVRE DE GEORGE BARIŢ SUR L'ENCOURAGEMENT DE L'INDUSTRIE CHEZ LES ROUMAINS DE TRANSYLVANIE

RÉSUMÉ

En s'appuyant sur de vastes recherches, les auteurs étudient les idées économiques de George Bariţ concernant l'encouragement de l'industrie chez les Roumains de Transylvanie. Le travail représente une contribution aux efforts d'investigation de la pensée économique roumaine. Il souligne l'apport de George Bariţ dans un domaine moins étudié jusqu'ici.

Les études économiques de Bariţ sont caractérisées par la grande variété des thèmes abordés. Le penseur transylvain analyse les problèmes de l'industrie en rapport étroit avec le commerce, l'agriculture, le crédit et les voies de communication. Ayant saisi ces aspects, les auteurs relèvent un fait essentiel, à savoir que Bariţ, préoccupé des problèmes de l'industrie, s'efforce à déceler les rapports qui existaient entre les problèmes économiques locaux et ceux des deux autres pays roumains.

Les articles économiques dans lesquels Bariţ traite des questions de l'industrie, et qui constituent l'objet proprement dit de l'étude, jalonnent toute son activité. Pendant plus d'un demi-siècle, les conceptions économiques de Bariţ se trouvent en corrélation aussi bien avec l'apparition des divers problèmes du développement social et économique qu'avec les grands événe-

ments historiques. Il va de soi que les auteurs ont tenu compte de ces éléments et ont traité les problèmes envisagés en les rangeant dans trois grandes périodes: les années antérieures à la révolution, la révolution de 1848 et l'époque qui a suivi la révolution.

Dans la première période, Baritz publie des articles dans lesquels il commente surtout les problèmes économiques qui étaient débattus dans les journaux contemporains. Le but de ces premiers essais était d'éveiller l'intérêt de l'opinion publique roumaine pour les problèmes relatifs au progrès industriel et de trouver une solution à ces problèmes. Dans les articles qu'il publie pendant l'année 1848, Baritz continue à être préoccupé des mêmes problèmes qu'il avait débattus durant la période précédente. Les idées de cette période se signalent par la vigueur de l'expression qui revêt une pensée nettement antiféodale. Baritz salue les réformes accomplies par la révolution et condamne avec véhémence la servitude des paysans. Les auteurs estiment que c'est à Baritz que l'on doit les points des décisions de l'Assemblée de Blaj où est affirmée la nécessité du libre développement de l'industrie, la liberté du commerce et l'abolition des corporations et des privilèges qui entravaient l'essor du commerce.

Les articles qui appartiennent à la dernière periode reflètent non seulement la conception de Baritz sur le développement capitaliste de l'industrie transylvaine, mais ils contiennent aussi des constatations et des conseils pratiques, découlant de l'expérience des premières tentatives de la bourgeoisie roumaine. Les articles de cette dernière période sont de véritables études économiques, qui témoignent de la haute culture et de la riche expérience de ce penseur progressiste.

Les contributions de Baritz dans ce domaine démontrent que, sans avoir l'intention de formuler des théories, il s'astreint à étudier et à analyser les problèmes pratiques soulevés par la situation et le développement économique et social de la Transylvanie et des deux autres pays roumains. Il n'en demeure pas moins que ses conributions économiques se distinguent par une application créatrice des théories économiques aux réalités des pays roumains, ainsi que par des solutions ingénieuses. C'est en cela précisément que consiste l'originalité de la pensée économique de George Baritz, que les auteurs de l'étude ont mise en évidence.

GEORGE BARIŢ ŞI PRINCIPATELE ROMÎNE PÎNĂ LA 1848

DE

POMPILIU TEODOR

Cînd în 1851 Papiu Ilarian îşi redacta *Istoria romînilor din Dacia Superioară*[1], într-unul din cele mai viabile capitole ale lucrării, dedicat culturii naţionale, surprindea cu multă perspicacitate fenomenul unităţii culturii romîneşti şi concomitent întreaga dialectică a schimburilor intelectuale, stabilite între romînii din Transilvania şi cei din Principate. Tot atunci Papiu, asemeni autorului *Mersului revoluţiei în istoria romînilor* statorniceşte contribuţia Transilvaniei, de la Samuil Micu la generaţia lui G. Bariţ, T. Cipariu şi S. Bărnuţ, la cristalizarea ideologiei naţionale.

Primul loc, pentru deceniile premergătoare revoluţiei din 1848, în această fermentaţie înnoitoare, îl acordă lui G. Bariţ, subliniindu-i marele aport istoric: „Locul întîi se cuvine şi aci redactorului Gazetei de Transilvania George Bariţiu. Meritele Gazetei pentru cultura şi deşteptarea naţională nimeni nu e în stare a le putea descrie după cuviinţă. D. Bariţiu cu multă înţelepciune-şi ştiu alege de scaun redacţional Braşovul, ai cărui locuitori romîni în toată Dacia Superioară sînt cei mai culţi, cei mai zeloşi, cei mai avuţi, purtătorii comerţului oriental. Singur între astfel de romîni şi într-un oraş de aşa poziţiune putea să se facă Gazeta şcoală politică şi literară a toată Dacia"[2]. Iată deci într-o lapidară caracterizare, zugrăvite meritele lui Bariţ, aşa cum le-a văzut unul din cei mai buni şi mai imparţiali observatori contemporani.

Dacă un N. Bălcescu în 1850 în schiţa istorică amintită şi Papiu au afirmat cu tărie legăturile străvechi şi interpendenţa fenomenelor istorice dintr-o parte şi alta a Carpaţilor, nu acelaşi lucru îl putem spune despre istoriografia burgheză romînească. Aceasta dominată de concepţii subiectiviste şi cosmopolite, nu a fost în măsură să stabilească caracterul culturii din prima jumătate a veacului al XIX-lea, geneza şi esenţa ei înaintată, factorii interni care au determinat-o, şi din acest punct de vedere aportul moldoveni-

---

[1] Papiu Ilarian, *Istoria romînilor din Dacia Superioară*, Viena, 1851, vol. I, p. 237—244.

[2] *Ibid.*

lor, muntenilor şi transilvănenilor la închegarea ei. Istoriografiei noastre marxiste îi revine meritul de a fi oferit, pornind de la indicaţiile leniniste despre mişcările naţionale din epoca destrămării feudalismului, pentru prima dată un cuprinzător tablou, remarcabil prin justa reflectare a realităţii istorice. Potrivit cu indicaţiile lui Lenin, „Baza economică a acestor mişcări constă în faptul că pentru victoria deplină a producţiei de mărfruri este necesar ca burghezia să cucerească piaţa internă, este necesar ca teritoriile cu populaţii vorbind aceeaşi limbă să se închege ca state, fiind înlăturate totodată orice piedici în calea dezvoltării acestei limbi şi în calea încetăţenirii ei în literatură... De aceea orice mişcare naţională tinde (năzuieşte) spre formarea unui stat naţional... pentru întreaga lume civilizată, statul naţional este tipic, normal pentru perioada capitalistă"[3].

În lumina acestor teze vom stărui asupra unui singur aspect din o activitate atît de bogată, acela al legăturilor lui G. Bariţ cu Principatele, pînă la 1848, care corespunde din punct de vedere istoric cu epoca prăbuşirii feudalismului şi absolutismului, cu perioada formării ideologiei revoluţionare cu dublul ei caracter social şi naţional. Am ales acest aspect fiindcă legăturile lui Bariţ cu celelalte două ţări romîneşti reprezintă o constantă a vieţii şi operei sale, iar pentru prima jumătate a veacului al XIX-lea *un moment însemnat* al ideii de unitate naţională, pe planul mai mare al gîndirii politice.

Rolul îndeplinit de Bariţ ca mijlocitor al legăturilor culturale şi politice cu „ţara", o dovedesc cu prisosinţă numeroasele atestări documentare, răzleţite pînă acum, şi pe care vom încerca, în linii generale, să le cuprindem într-un tot, cu scopul de a lumina o epocă „cînd pentru prima dată — după cum a arătat Lenin — mişcările naţionale devin mişcări de masă, atrăgînd în arena politică, într-un fel sau altul, toate clasele populaţiei, prin presă, prin participarea la instituţiile reprezentative"[4], epocă în care a început să lucreze Nestorul presei romîneşti din secolul trecut.

Primele ştiri despre contactul lui Bariţ cu realităţile Principatelor nu sînt mai vechi decît anul 1836, dată la care împreună cu Cipariu face prima călătorie în Ţara Romînească, mînat de curiozitatea de a cunoaşte oameni şi locuri, progresul cultural al epocii regulamentare, despre care pătrundeau cu greu ştiri într-o ţară întunecată de rigorile sistemului despotic al lui Metternich. Drumul pe care plecau era al Braşovului şi de aici cel al caravanelor negustorilor comerţului oriental. „Ne-am urmat — notează Bariţ în jurnalul său — calea către Braşov cu gînd, ca înainte de a intra în Romînia, să cunoaştem amîndoi această cetate, care mai ales pentru mulţimea romînilor, ce trec peste 12000 suflete şi iarăşi pentru comunicaţia aia mare ce este între Braşov şi între ţările romîneşti, ne putea fi ca un loc de pregătire şi înainte cunoştinţe de care aveam lipsă neapărată, voind a întra într-o ţară romînească cu adevărat, dar pînă acum nouă numai din auzite şi spusele altora prea puţin cunoscută"[5].

---

[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, Bucureşti, 1950, p. 396—397.

[4] *Ibid.*, p. 401.

[5] Ms. rom. 280, la Bibl. Fil. Cluj a Acad. R.P.R., f. 1. Vom cita în continuare după ms.-ul jurnalului, deoarece cel publicat în „Studii", XI (1958), nr. 1, p. 127—132 nu reprezintă o ediţie ştiinţifică.

Cuprinși de neasîtpăm cei doi călători doreau „tot cu acea ferbințeală" să iasă din Transilvania, supusă dominației habsburgice, și să păşească „pe pămînt romînesc"[6], înțelegînd prin aceasta o țară cu administrație națională. Cum era și firesc, cele mai puternice impresii le culege din capitala țării; ele sînt de fapt și cele mai semnificative pentru cunoașterea cercului de probleme care-l frămînteau încă de pe atunci. Îi reține atenția în primul rînd febrila activitate comercială a orașului. „Nici o piață nu este în tot orașul unde să se ție tîrgul, ci în loc de acestea pe toate ulițele sînt bolte sau cum le zic acolo prăvălii nenumărate, iar mai ales, cam la mijlocul orașului, uliți întregi stau tot din bolte; de aici se poate vedea cu cîtă ferbințeală se poartă negustoria"[7]. Tonul admirativ în care își notează impresiile despre comerțul din București mărturisește încă o dată interesul lui Bariț pentru activitatea negustorească.

Curiozitatea lui, după cum vom vedea, nu se oprește aici. În această călătorie întîlnește o seamă din protagoniștii vieții culturale a Bucureștiului: Eliade, Poenarul, Aron Florian, Văcărescu, Bolliac, pe I. Cîmpineanu, într-un rodnic schimb de idei. În intimitatea vizitelor desigur s-au spus multe, s-au dezbătut stările de lucruri, s-au făurit planuri de propășire culturală și politică. Textul jurnalului este avar în referințe despre fondul convorbirilor, lucru firesc dacă ne gîndim că-l destinase publicității în condițiile unei cenzuri supărătoare. Se vede totuși că discuțiile au căpătat un conținut politic pronunțat după cîte se poate conclude din cele relatate de autorul jurnalului: „Văcărescul, editorul poeziilor romînești, literatorul acesta romînesc vorbea cu ferbințeală, Cîmpineanul, sprijinitorul teatrului romînesc cu jele, Rosetti, Voinescu și alții cu duh de bună nădejde pentru reînvierea romînimii"[8]. Dar ceea ce nu spune destul de clar Bariț, spune Cipariu povestind că A. Florian le-a expus planurile despre o societate literară pentru „unirea limbii între toți scriitorii romîni", iar Rosetti le-a citit „despre apucarea ideilor celor omenești asupra celor bătrîne feudale"[9]. Erau discuțiile așteptate într-o epocă de prefaceri pe care o cunosc Principatele. Din acest punct de vedere sînt revelatoare considerațiile făcute pe marginea înnoirilor ce se operau în materie școlară, despre tipar și științe. Îl entuziasmează profesorii cu rîvna lor „pentru dezvoltarea, luminarea și ridicarea națiii din întunericul neștiinței"[10], în ansamblu opera culturală generalizată și dincolo de marginile Bucureștiului. Admirația devine superlativă și optimistă cînd amintește triumful limbii naționale în școli: „Iar aceia cum că toate științele se învață în limba romînească este cel mai bun mijloc care se poate socoti de a pune temei în veci neclătit naționalității romînești"[11]. Dar ceea ce impresionează în mod deosebit sînt judecățile mature ale viitorului istoric despre caracterul progresist al reformelor întreprinse, despre miliția Valachiei ce „au făcut ... un sporiu, au arătat o energie pentru care au dobîndit lauda națiilor străine. Feciorii de romîni — continuă

[6] *Ibid.*, f. 1v.
[7] *Ibid.*, f. 4.
[8] *Ibid.*, f. 5v — 6v.
[9] *Călătorie în Muntenia la 1836*, în „Prietenii istoriei literare", I, București, 1931, p. 355—381.
[10] Ms. rom., 280, f. 5v — 6v.
[11] *Idem.*

Bariţ — se oştiră în bătaia turcească din 1828 sub povăţuirea lui Solomon"[12], observaţie care ne duce cu gîndul la opera lui N. Bălcescu — care peste puţin va scrie *Puterea armată şi arta militară* . . .

Faptul că profesorul ardelean apreciază pozitiv participarea detaşamentelor de panduri romîni la lupta antiotomană, alături de trupele ruse, ne demonstrează că el şi-a dat seama de sensul progresist al războiului în istoria popoarelor din această parte a Europei.

Sublinierea aspectelor pozitive nu a însemnat renunţarea la luciditate, la spiritul critic, la care călătorul din 1836, în dorinţa de înlăturare a relelor, face apel în atîtea rînduri. L-a izbit situaţia nenorocită a ţăranului locuitor la sate în bordeie săpate în pămînt, fărădelegile boierimii, întregul cortegiu de moravuri turco-fanariote „piedice de a nu spori în binele comun". Nu a scăpat de severitatea criticilor sale nici sistemul călugăresc pentru care are cele mai aspre cuvinte de dezaprobare, înfăţişîndu-i pe călugări „ştînd cu cîte o Evanghelie sau cu apa sfinţită pe la uşile bisericii", scoţînd „paralele de la norodul cel orb"[13].

Criticile lui Bariţ, ca de altfel şi ale celorlalţi călători ardeleni ce-i vor urma sînt tonifiante, ei păstrîndu-şi încrederea nestrămutată în viitorul ţărilor romîne, în lucrarea patriotică a cărturarilor progresişti cu care vor lega de acum statornică şi fertilă colaborare. Stabilit după întoarcerea sa din călătorie la Braşov, în imediata apropiere a Ţării Romîneşti, va cultiva, cu o energie nemaiîntîlnită şi cu preţul unor pericole nenumărate, întinse legături culturale. Prin intermediul lui se face schimbul de publicaţii cu Bucureştiul şi Iaşul, pe la el pătrund scrisorile celor din „ţară". Aici se făuresc planurile de colaborare viitoare.

Începînd cu 1836 informaţiile despre legăturile dintre ţările romîne se înmulţesc, corespondenţa cărturarilor vremii este covîrşită de mărturiile acestor relaţii, fenomenul este surprins chiar de străini[14]. Ceea ce îi interesa, mai cu seamă din 1836, este crearea unui climat favorabil pătrunderii tipăriturilor de la Bucureşti şi Iaşi în Transilvania, motiv pentru care acum se schiţează o acţiune unitară — Cipariu, Bariţ, Eliade — menită să ocolească opreliştile oficiale[15]. Chiar dacă nu s-a obţinut o aprobare formală, legăturile se intensifică, şi între Transilvania şi Principate va avea loc un însemnat schimb de publicaţii, care va creşte cu fiecare an. Bariţ începe să fie difuzorul tipăriturilor romîneşti de la Bucureşti şi Iaşi, făuritorul unei reţele de corespondenţi care-i vor trimite informaţii despre stările de acolo, publicate din 1838 în foile braşovene. Lucrurile evoluează însă de la schimburile culturale spre închegarea unor legături cu un evident caracter politic. Bineînţeles în stadiul actual al cercetărilor nu putem oferi de cît o schiţă a acestora, care, trebuie să mărturisim, este încă modestă. Legăturile pot fi însă precizate în linii generale, îndestulătoare pentru a urmări ţesătura lor atît de diversă.

---

[12] *Idem.*

[13] *Idem.*

[14] P. P. Panaitescu, *Planurile lui I. Cîmpineanu pentru unitate naţională a romînilor*, în „Anuarul Institutului de istorie naţională", Cluj, 1926, III (1926), p. 95—96.

[15] Ms. rom. 994, la Bibl. Acad. R.P.R., f. 19r-v.

Bazele acestei colaborări politice au fost puse, şi ele, cu prilejul discuţiilor avute la Bucureşti în 1836. Bariţ şi Cipariu devin cunoscuţi cercurilor politice din Ţara Romînească, astfel că în 1837 cînd acţiunea reformatoare şi pentru unire a lui Cîmpineanu se producea, ea găsea în Transilvania oameni pe care se putea întemeia. Era vorba după cîte se ştie nu numai de unirea Moldovei şi Ţării Romîneşti, ci şi a Transilvaniei. Faptele sînt confirmate de trimisul emigraţiei polone în Principate, care în raportul său face interesante observaţii. Analizînd baza socială a mişcării, el afirmă că: „Ideea unirii tuturor populaţiilor romîneşti sub acelaşi sceptru ocupă toate minţile. Această idee este puternic întreţinută de către romînii din Transilvania, care vin aci ca să găsească de lucru şi a pune în valoare meşteşugurile lor". El observă că datorită cărturarilor şi meşteşugarilor romîni din Transilvania, veniţi în Ţara Romînească, legăturile celor două ţări sînt mai strînse decît cele dintre Ţara Romînească şi Moldova[16]. Cîmpineanu însuşi credea că — întemeiat pe aceste relaţii — poate ridica la răscoală pe romînii din Transilvania şi intenţiona să se pună în legătură cu ei[17]. Din raportul emisarului polon, adresat principelui Csartoriyski, se vede că el a călătorit şi în Transilvania pentru a se convinge personal de stările de aici[18]. Este de presupus că trecerea lui prin Transilvania viza în primul rînd pe Bariţ.

Faptul e confirmat de un bun cunoscător al stărilor din ţările romîneşti, de Félix Colson, fostul agent consular francez din Bucureşti, omul care a stat aproape de Cîmpineanu în urzirea planurilor acţiunii din 1838. El scrie în 1839: „Deşi am vorbit în altă parte (a cărţii — *n. n.*) despre romînii supuşi dominaţiei maghiare din Transilvania, trebuie să citäm aici numele domnului Bariţ, preot în Blaj, căci — continuă Colson — nevoia de a se sustrage jugului finicilor şi austriecilor face în această parte a imperiului o coaliţie pe atît de naturală, pe atît de cimentată între popoarele slave şi latine, aşa cum este în Polonia şi în Principate..."[19]. Textul citat demonstrează că G. Bariţ se găsea în centrul atenţiei cercurilor progresiste din Ţara Romînească ca reprezentant al orientării antifeudale şi antihabsburgice din Transilvania ce se cristalizase în deceniul 4 al secolului trecut. El se apropie — se pare — şi de mişcarea revoluţionară secretă din 1840 condusă de Mitică Filipescu şi la care participaseră N. Bălcescu, E. Murgu, D. Macedonschi, Telegescu, C. Bolliac etc., în orice caz de unii dintre simpatizanţii grupării. Între actele compromiţătoare găsite la poetul muntean, cu prilejul arestării sale, se afla o „scrisoare satirică în versuri... cu defăimătoare cuprindere împotriva oblăduirii, a dreptului proprietăţii şi a boierilor ţării şi lăudătoare domnului Cîmpineanu", o „disertaţie asupra ţiganilor robi cu destulă defăimare pentru stăpînii lor", tălmăcirea cărţii lui Félix Colson *Despre starea de acuma şi despre viitorimea Principatelor,* care le-au trimis în Moldova

[16] P. P. Panaitescu, *o. c.*, p. 95—96.

[17] *Ibid.*, p. 99.

[18] *Ibid.*, p. 99—100.

[19] Félix Colson, *De l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de Valachie,* Paris, 1839, p. 311.

spătarului Negruţă, ce cîte se vor putea să se dea acolo în tipar, altele în Transilvania către un domn Bariţ..."[20]

Aşadar ceea ce exprimase laconic, dar pregnant, Colson, mărturisesc actele anchetei redactate după arestarea celor implicaţi în *Mişcarea revoluţionară*. Din relatările lui Ubicini rezultă că mişcarea trebuia să cuprindă şi Moldova, iar după unele documente oficiale — cum arată G. Zane — ea avea ramificaţii în Transilvania[20a]. De aceste legături vorbeşte şi Billecocq într-o scrisoare din 3 noiembrie 1840 către Thier în care se aminteşte intenţia mişcării revoluţionare de a apela la românii „care se găsesc sub dominaţia austriacă". Într-o altă scrisoare din 11 noiembrie 1840 a aceluiaşi se păstrează informaţia importantă despre Murgu, prezentat ca avînd în mişcare rolul de a face legătura „între conspiratorii valahi şi românii din Transilvania." Seriozitatea lucrurilor determină intervenţia lui Al. Ghica pe lîngă austrieci, făcîndu-le cunoscută „existenţa unei antante între conspiratori şi cîţiva locuitori a provinciilor limitrofe". Nota diplomatică aminteşte dovezile unei corespondenţe secrete prin care se urmărea publicarea unor articole, „ostile guvernămîntului..."[21], în gazetele româneşti din Transilvania.

Bariţ apare mai tîrziu în aserţiunile consulului austriac Huber în legătură cu mişcările revoluţionare antiotomane de la Brăila (1841—1843)[22], un nou motiv pentru a stîrni suspiciunile austriecilor. De altminteri îngrijorarea se traduce curînd în ordinul ministrului poliţiei Sedlnitzky ce interzice redactorului foilor româneşti să mai publice ceva din Principate, „nici de bine, nici de rău"[23]. Precauţie inutilă, deoarece Bariţ va publica cu o stăruinţă chiar crescîndă articole despre stările din Principate, va reproduce o seamă de studii scrise de românii de dincolo. Atitudinea absolutismului austriac este elocventă pentru temerea faţă de mişcarea de eliberare a popoarelor în creştere. Ei suspicionau înainte de toate, cînd era vorba de români, ideea unei apropieri cu celelalte două ţări româneşti.

Din mijlocul acestor frămîntări revoluţionare, izvorîte din realităţile perioadei de destrămare a feudalismului, din contactele tot mai frecvente cu mişcarea revoluţionară europeană, s-a cristalizat un adevărat program de colaborare culturală şi politică, căruia îi va da expresie în Transilvania G. Bariţ. Bineînţeles nu este vorba de o declaraţie de principii asemănătoare aceleia a lui Cîmpineanu. Pentru aceasta lipsea în primul rînd un cadru propice de manifestare, libertatea de a se exprima liber, ceea ce în condiţiile dominaţiei habsburgice nu era cu putinţă.

---

[20] I. C. Filitti, *Turburări revoluţionare în Ţara Românească între anii 1840—1843*, Bucureşti, 1912, p. 82—83. Amintim cu acest prilej că lucrarea lui Colson despre Principatele române a fost tradusă în Transilvania de Aron Pumnu, urmînd să fie tipărită dacă nu s-ar fi prăpădit cu prilejul Revoluţiei din 1848 (V. I. Raţiu, *Dascălii noştri*, Blaj, 1908, p. CIII—CIV).

[20a] G. Zane, *Mişcarea revoluţionară de la 1840 din Ţara Românească*, în „Studii şi materiale de istorie modernă", vol. III, Bucureşti, 1963, p. 220.

[21] Haus-, Hof- u. Staatsarchiv Wien. Informationsbüro-Korrespondenz mit der Polizeihofstelle. K. 13; vezi şi I. C. Filliti, *o. c.*, p. 83—84.

[22] *Ibid.*

[23] G. Bariţ, *Foi comemorative la serbarea din 12/24 mai 1892*, Sibiu, 1892, p. 13—14 (mai departe: *Foi comemorative*...).

Programul a fost expus totuși cu diferite prilejuri, în articole scrise, în corespondența pe care Bariț o purta cu intelectualii generației sale. Încă în 1838, într-unul din primele numere ale Gazetei apare o adevărată profesie de credință a redactorului: „Noi sîntem hotărîți a nu primi lesne din condei srein nimic ce se ține de sporiul care îl fac frații noștri în cultura sa și în fericirea patriilor sale... Ci noi voim a lua înștiințări de la însuși fii nații noastre și prea bucuros am dori să cunoaștem oare facu-să toate cu chipul acela, cu care să aduce și cu folosul ce se așteaptă de toți romînii? Literatura romînească din care plasă de oameni are adoratorii săi? Ori că doară numai tinerimea o cunoaște? Cine sînt aceia carii fac jertfele, patrioții în corpore sau numai cîțiva entuziaști, care își dau viața și averea, vrînd să grăbească viitorul acel frumos, la care nu noi, dar fii și nepoții vor să ajungă?"[24] Prin urmare o cercetare serioasă a fenomenului literar din țările romîne, întemeiată pe o cunoaștere directă și nemijlocită.

Cu aceeași stăruință pledează pentru dezvoltarea vieții negustorești în Moldova și Țara Romînească, pentru înflorirea industriei, conștient că de ridicarea acestora atîrnă „o bogăție mare națională nu numai morală"[25]. El susține prin articole necesitatea schimburilor comerciale dintre Transilvania și Principate, expresie de fapt a unei orientări generale întreținută deopotrivă de intelectualii avansați maghiari și sași. Îndeamnă la cercetarea solului de către patrioții înșăși, într-o vreme cînd capitalismul european se interesa de țările romînești[26].

Publicistul brașovean adoptă o atitudine fermă de apărare a Principatelor oridecîteori îi cad sub ochi informații denigratoare, considerații nefondate care puteau să creeze o imagine falsă despre ele. Adresîndu-se europenilor el scrie: „De le țărmurile Mării Negre și pînă la Orșova, peste trei milioane lăcuitori își au limba țării numai pe cea romînească și nu pe alta. Este o rătăcire foarte mare a propovădui, că alta ar fi limba romînească și alta cea moldovenească: totuna este, pentrucă puținii provințialismi nu fac altă limbă și nici măcar alt dialect. Voim să știți domnilor europeni, cum că între limba romînească ce se vorbește în toată Moldova și între limba cum se vorbește în Țara Romînească, nici atîta deosebire nu este cîtă aflați dumneavoastră între limba nemțească cum se vorbește în Viena și cum se vorbește în Berlin"[27]. După Bariț transilvănenii fac parte din aceeași națiune, stînd în comunicare „strînsă", „genetică" cu cei de dincolo de Carpați, comunicare „pecetluită și întărită prin puterea multor sute de ani"[28]. Acesta va fi și crezul lui M. Kogălniceanu, exprimat peste puțin, în 1843, în atît de apreciatul de Bariț *Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană.*

Bariț este încrezător în viitorul națiunii romîne din Transilvania deoarece scrie el: „Strînsa comunicație națională și religioasă ce domnește și va domni

[24] *Gazeta de Transilvania*, I (1838), nr. 7, p. 27.
[25] *Idem.*, nr. 25, p. 97—98.
[26] *Idem*, nr. 2, p. 7—8.
[27] *Idem*, IV (1841), nr. 49, p. 195—196.
[28] G. Bariț, *Romînii și maghiarismul*, în „George Bariț, Scrieri social-politice", studiu și antologie de V. Cheresteșiu, C. Mureșan, G. Em. Marica, Ed. Politică, București, 1962, p. 66.

între romînii transilvani şi între partea naţii ca trăeşte şi stăpîneşte în pămîntul moldavo-romînesc, e un puternic magnet care romînilor dincoace de munţi pînă cînd se vor afla moldavo-romînii, măcar numai în rangul lor politicesc de astăzi, pe vremi înainte chezăşuieşte pentru naţionalitate"[29].

Raportarea lui Bariţ, din punctul de vedere al programului politic al romînilor ardeleni, la stările politice existenţe în Principate, e un fapt care se cere cu osebire subliniat. Pînă la Bariţ în gîndirea politică ardeleană nu întîlnim o asemenea categorică formulare, programul veacului al XVIII-lea rămîne în cadre locale cu toată bogăţia argumentaţiei lui. Generaţia anilor 1830—1848 face saltul de la constatările *Şcolii ardelene* despre unitatea noastră ca naţiune, la ideea unei solidarizări politice. În programul formulat de Bariţ în anii de pînă la 1848, în lupta lor pentru dreptate socială şi libertate naţională romînii ardeleni nu mai apar singuri. La argumentarea tradiţională — Inochentie Micu şi *Supplex libellus valachorum* — se adaugă un element nou: existenţa poporului romîn din Moldova şi Ţara Romînească, cu viaţa lui politică şi culturală, capabilă să fie reazem unităţii naţionale concepută pe planul vast al comunităţii dintre cele trei ţări locuite de romîni. Ideea naţională în deceniul 5 al veacului al XIX-lea ieşise triumfătoare, drept urmare a unor împrejurări noi economice, a unor forţe sociale opuse feudalismului. Bariţ exprimă şi el ceea ce se afirmase cu tărie în Ţara Romînească şi Moldova: „Aşadar naţionalitatea, după a mea socoteală, este o trebuinţă *firească,* iar limba e averea, *proprietatea sfîntă* a unei naţii" şi totodată în articolul întitulat *Naţionalitate:* „Unire naţională este frumoasa deviză ce răsună din toate părţile şi deşteaptă duhurile cu putere multă"[30]. Pledînd însă pentru naţionalitate şi unire naţională, gînditorul ardelean rămîne departe de exagerările naţionalismului exclusivist: „O naţie a se izola pe sine de alte naţii, a se creşte siguratică, hrănind ura asupra altora, aceasta amiroase a egoism înghesuit"[31]. Prin aceste idei înaintate G. Bariţ şi-a creat merite nepieritoare în istoria gîndirii romîneşti, contribuţia sa înscriindu-se printre cele mai valoroase moşteniri ale trecutului.

*

Plecînd de la un program de colaborare avansat Bariţ a stabilit cu Principatele o diversitate de legături culturale, fiind în împrejurările anilor de pînă la 1848 principalul punct de legătură. Prin prestigiul unei atitudini exemplare, prin tenacitatea şi îndrăzneala pe care o dovedea a izbutit să apropie viaţa culturală a Transilvaniei de idealul unei culturi unitare. Foile braşovene datorită lui vor fi locul de întîlnire a moldovenilor, muntenilor şi ardelenilor deopotrivă, într-un fertil schimb de idei pregătitoare a revoluţiei din 1848, meritînd cu prisosinţă aprecierea lui Papiu „de şcoală politică şi literară a toată Dacia".

Aşezat la Braşov, într-un centru economic şi cultural de puternică iradiaţie spre Bucureşti şi Iaşi, a mijlocit schimbul de valori culturale dintr-o

[29] *Ibid.*, p. 67.
[30] *Ibid.*, p. 57 şi 85.
[31] *Ibid.*, p. 57.

parte şi alta a Carpaţilor, asigurînd totodată difuzarea lor în Transilvania. T. Cipariu, un alt mare animator al legăturilor cu „ţara", apelează de multe ori tot la Bariţ: „Precum văz, dumneata ai mijloc bun de-a primi din Principate cîte un product interesant, mi-ai putea dumneata cîştiga cînd şi cînd cîte ceva?"[32]. Pe la el treceau corespondenţe secrete şi tot la Braşov sau la Vîlcele, la apele minerale, aveau loc întîlnirile cu intelectualii bucureşteni: Cîmpineanu, fraţii Bălcescu, Bolliac, Eliade, Gr. Alexandrescu etc.

A urmărit constant progresele învăţămîntului din Principate în epoca regulamentară, relatează cu amănunte ştiri despre examenele publice, despre proiectele de reformă şi societatea literară, însoţindu-le cu favorabile comentarii[33]. Vorbind despre călătoria lui I. Rusu în Moldova apreciază că: „Întru adevăr domnu profesor afară de o experienţă coaptă şi reflecţii cu totul interesante pentru oricare patriot şi naţionalist, duce la catedra sa şi totodată în inimă şi o bucurie deosebită ce au tras cunoscînd în Moldova fericitoarele roduri ale noului reform într-o măsură care i-au întrecut aşteptarea sa"[34]. Ştirile publicate de Bariţ contribuie substanţial la nouă orientare a învăţămîntului din Transilvania într-o vreme în care îşi definea tot mai precis un conţinut pe măsura noilor cerinţe.

Gazetele din Braşov cuprind tot mai des ştiri despre progresele ştiinţifice şi literare de la Bucureşti şi Iaşi, redactorul lor fiind convins de necesitatea unei literaturi ştiinţifice: „Drept aceia cu toate că preţuim oricare carte folositoare, totuşi ne bucurăm mai mult de producturile ştiinţifice, precum *Gramatica* a măritului d. Eliad, compunerile istorice a domnilor Aron, Săulescu şi Kogălniceanu, *Matematica* a domnului Poenaru, *Istoria naturală* a domnului Cihac"[35]. El este atent la progresele „Societăţii literare" din Bucureşti, îi republică, cu unele omisiuni, jurnalul de constituire şi statutele, o dovadă mai mult, după cum bine observă D. Popovici, a interesului ce i se acordă de Bariţ. Promovează ideea potrivit căreia foaia de la Braşov este menită „să slujească de mijlocitoare între deosebitele dialecturi, să păzească toţi paşii ce se fac în literatura romînească"[36].

L-a interesat îndeosebi istoria naţională, pătruns fiind de necesitatea că „fără istorie naţională nu e mîntuinţă", motiv pentru care face loc, reproducînd în publicaţiile sale, cuvîntul de deschidere al cursului de istorie naţională al lui Kogălniceanu[37] sau articolele lui N. Bălcescu despre *Puterea armată şi arta militară*...[38] şi *Cuvîntul preliminar despre izvoarele istoriei romînilor*[39], pentru a cita numai cîteva dintre ele. G. Bariţ nu se mulţumeşte cu reproducerea lor, ci caută să le şi difuzeze în cercurile intelectuale din Transilvania. El organizează prin intermediul lui Cipariu reţeaua prenume-

[32] Ms. rom. nr. 994, f. 129.

[33] *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, III (1840), nr. 46, p. 361—365; nr. 47, p. 369—374; nr. 48, p. 377—379; nr. 52, p. 409—414 (mai departe: *Foaie*...).

[34] *Gazeta de Transilvania*, I (1838), Sem. II, nr. 10, p. 37.

[35] *Idem*, I (1838), nr. 15, p. 60.

[36] D. Popovici, *Un precursor al Academiei Romîne*, în „Studii literare", II (1943), p. 188.

[37] *Foaie*..., VII (1844), nr. 11, p. 81—85; nr. 12, p. 89—93; nr. 13, p. 97—102.

[38] *Foaie*..., VII (1844), nr. 47, p. 373—374; nr. 48, p. 379—382; nr. 49, p. 386—388.

[39] *Idem*, VIII (1845), nr. 33, p. 261—264.

ranţilor pentru *Magazinul istoric*, la Blaj unde avea nu mai puţin de 7 abonamente, la Timişioara, Sibiu, Lugoj şi Oradea. Laudă cu căldură *Arhiva Românească* a lui Kolgăniceanu: „Aş dori — scrie Cipariu să am *Arhiva* ce o lauzi şi mult m-ai îndatora dacă ai binevoi să-mi mijloceşti trimiterea unui exemplar pentru mine"[40]. În semn de recunoştinţă pentru munca lui plină de abnegaţie, primeşte din Moldova, în 1843, o adresă însoţită de un inel mare de oţel cu margini de aur şi 136 galbeni. Numele semnatarilor, în număr de 24, mărturisesc întinsele sale legături şi prestigiul de care se bucura. Printre cei care iscălesc adresa citim numele lui G. Săulescu, Teodor Stamati, P. M. Cîmpean, Vîrnav, Negruzzi, Vasile Alecsandri (tatăl poetului), D. Bojincă[41] etc.

Cărturarul ardelean a ţintit şi pe acest tărîm mai departe. Legăturile cu Cîmpineanu, cu cercurile revoluţionare din „ţară" au contribuit la crearea unui climat favorabil unor acţiuni de interes general romînesc. El preconizează încă din 1839 scrierea în cadrul unui concurs, a unei lucrări de istorie literară sub titlul: *O privire critică... asupra literaturii romîneşti de la anul 1780 pînă astăzi în toate provinţiile*[42].

G. Bariţ va fi ales printre membrii *Asociaţiei literare din Bucureşti*, alături de T. Cipariu şi P. Vasici. Încă în 1845 Eliade face o călătorie la Blaj unde informează pe învăţatul profesor Cipariu despre scopurile nemărturisite ale Asociaţiei[43]. Fapt cert este că cei doi ardeleni, Bariţ şi Cipariu, cer în urma unor prealabile discuţii aprobarea forurilor superioare austriece, care se arată însă pline de suspiciune. „Scrisoarea de la dumneata — notează T. Cipariu în 1846 — pentru dobîndirea prea înaltei voi de a fi membru Asociaţiei de la Bucureşti nu mi-au sosit, poate s-au pierdut"[44]. T. Cipariu, care se afla la Viena, este supus unui interogatoriu şi după ce face unele angajamente i se conferă dreptul de participare[45]. În ceea ce-l priveşte pe Bariţ, în urma unei ordonanţe guberniale din 10 februarie 1846, este supus la rîndul lui unor cercetări în faţa Magistratului braşovean.

Din informaţiile generalului comandant rezulta că Bariţ a şi acceptat numirea ca membru al societăţii şi că în afara scopului indicat, societatea i-a cerut să colecteze bani de la acei locuitori ai principatului care prin subscrierea lor s-au obligat să contribuie cu o sumă oarecare la întemeierea societăţii. Bariţ ar fi avut şi sarcina de a lua în primire manuscrisele în vederea tipăririi şi după o prealabilă examinare să le trimită împreună cu banii adunaţi la Bucureşti. În faţa acestei situaţii guvernul se adresează Magistratului pentru cercetarea cazului. Acesta, la indicaţiile guvernamentale, îi arată lui Bariţ că unui supus cezaro-crăesc nu-i este permis să facă parte, fără aprobarea prea

---

[40] Ms. rom. 994, f. f. 9v, 131b şi 158. Referindu-se la „Magazinul Istoric", Bariţ notează: „Noi socotim că nu este om în care bate o inimă cu simţămînt de romîn pe care să nu-l intereseze această operă naţională" (*Foaie...*, VIII (1845), nr. 29, p. 236). Tot pentru „Magazinul Istoric", V şi VIII (1845), nr. 5, p. 33—35.

[41] *Foi comemorative...*, p. 13—14. Vezi şi O. Boitoş, *Memoriile lui George Bariţiu*, în „Studii Literare", I (1942), p. 192.

[42] *Gazeta de Transilvania*, II (1839), nr. 51, p. 198.

[43] Ms. 994, f. 152.

[44] *Ibid.*, f. 164.

[45] *Ibid.*, f. 78r-v.

înaltă dintr-o societate din străinătate. I se atrage atenţia să nu îndrăznească nimic în calitate de membru al ei. Dacă totuşi ar fi făcut aceasta, atunci Magistratul să-i ceară o declaraţie, care apoi să fie trimisă pentru a fi înaintată la Viena.

Şi într-adevăr, învăţatul romîn relatează în faţa Magistratului despre alegerea sa; scriind printre altele că fiind provocat să spună tot ce ştie despre existenţa unei societăţi din Bucureşti pentru promovarea literaturii romîneşti, declară că e de prisos să afirme cu multe cuvinte că există această societate, căci se ştie din ziarele şi revistele din Transilvania. Este adevărat că a primit propunerea de membru, au primit-o însă şi alţi doi transilvăneni. Unul este Vasici, altul Cipariu. El a făcut toate demersurile, continuă Bariţ, prin episcopul Lemeni, pentru a raporta forurilor prea înalte. Bariţ se arată convins de necesitatea ridicării prin cultură a poporului romîn din Transilvania cu ajutorul *Asociaţiei,* dar îşi exprimă temerile pentru bănuielile care ar putea să se iveaască, cu tot scopul inocent care-l are. Bariţ nu este convins de succesul cîştigării unor prenumeranţi, fiindcă, spune el, între romînii din Transilvania domneşte atîta sărăcie. Din declaraţia lui Bariţ, pe alocuri echivocă, se vede dorinţa lui de participare la *Asociaţie,* de emancipare a poporului prin luminile culturii, dar şi teama faţă de suspiciunile austriecilor. Tocmai din cauza acestui echivoc autorităţile se arată nemulţumite de declaraţia lui Bariţ şi cer o alta, în care să precizeze dacă acceptă să primească numirea şi dacă cere aprobarea prea înaltă. Bariţ face o nouă declaraţie în 25. XI. 1846[46]. Din nenorocire acest ultim act nu s-a mai păstrat. Ştim însă de la Cipariu că o dezlegare oficială, prin care li se îngăduia participarea, a fost obţinută.

În întîmpinarea datelor puse în lumină cu acest prilej, vin alte cîteva din documentele publicate ale anului 1848. Din ele se vede şi mai bine prestigiul de care se bucura Bariţ în cercurile progresiste din Ţara Romînească. Cînd la Paris se organizează „Societatea studenţilor romîni", în apelul lansat cu acel prilej se scria: „Doritorii de a contribui vor binevoi a se îndrepta la mai susnumitele persoane ce alcătuiesc Comitetul în Principate, iar în Transilvania la domnul Bariţ"[47]. Din actele cunoscute ale „Asociaţiei literare" aflăm că membrii Comitetului s-au adresat prin înştiinţări publicului romînesc din Ţara Romînească şi din Transilvania arătînd „numeroasele trebuinţe a unei literaturi tinere, sau ca să zicem mai bine, a unei literaturi ce abia se naşte, a face o chemare la zelul tuturor scriitorilor romîni". În acelaşi raport conducerea „Asociaţiei" e şi mai desluşită: „Majoritatea domnilor patroni chibzuind că această Asociaţie nu trebuie să rămîie mărginită în cercul ce şi-a însemnat la întîia ei formaţie, ţelul ei fiind de a înlesni progresul literar în toată romînimea, în şedinţa din 22 iulie 1845, s-a încheiat jurnal, prin care s-a găsit cu cale şi s-a hotărît să se poftească din literaţii moldoveni şi transilvăneni cîteva persoane, cari să binevoiască a primi de a forma şi în părţile dumnealor cîte un comitet, ca o sucursală a celui de aici, cu însărcinarea de

[46] Arh. Stat. Braşov, Actele Magistratului, nr.: 914/1846, 3822/1846, 4382/1846. *Actele* privitoare la *Asociaţia literară* ne-au fost semnalate de tov. C. Muşlea, căruia îi mulţumim şi pe această cale.

[47] *Anul 1848 în Principatele romîne,* tom. I, Bucureşti, 1902, p. 19.

a deschide liste de subscripţie, a aduna bani şi a-i trimite la Comitetul central. Asemenea şi cîte scrieri li s-ar aduna, şi ar socoti că merită de a fi tipărite să le trimită aici". Din acelaşi act rezultă că transilvănenii, din cauza opreliştilor oficiale, nu au putut răspunde pe faţă imediat chemării. În 1847 Vasici, după cîte se vede din rapoartele „Asociaţiei", comunică printr-o adresă adeziunea lui[48].

Care să fi fost motivele pentru care ceilalţi doi, deşi aveau o aprobare, întîrzie cu răspunsul? Motivele desigur sînt tot de ordinul celor amintite, sînt în legătură cu poziţia pe care Cipariu şi Bariţ, o ocupau în societatea transilvăneană, unul redactor, celălalt înaltă persoană bisericească. În orice caz se poate afirma că la începutul anului 1847 Cipariu şi Bariţ erau recunoscuţi şi oficial, alături de Vasici, ca membrii ai „Asociaţiei" din Bucureşti. Au trebuit să învingă pentru aceasta şicanele sistemului poliţienesc a lui Metternich, bănuielile care planau asupra intelectualilor romîni transilvăneni pentru legăturile cu cei din „ţară". Dintr-o scrisoare a lui Cipariu, adresată lui G. Bariţ în 1847 transpare această atmosferă de suspiciune. Vorbind de tratativele cu oficialităţile, filologul romîn conclude: „Împrejurări ca acestea mult ne apasă, ocîrmuirea de asemenea paşi ne supunend că noi n-am ştie ce trebuie să facem, de întîi ne judecă că facem din nebăgare de seamă a legilor şi se întărîtă pre noi; şi după ce facem mai multe de asemenea, începe a nu ne mai crede escuzaţiile, că proşti neştiutori nu vrea să ne presupună; apoi combinînd unele ca acestea cu alte semne, dumnezeu ştie de unde trase, ne socoteşte vicleni"[49]. Cipariu face însă o constatare şi mai categorică privitoare la atmosfera de neîncredere ce înconjura pe romînii transilvăneni: „Drept e ca romîn sunt supt mare prepus la mai mulţi, ci această poziţie nu e de eri de alaltăeri . . ."[50]

Faptul că cei trei transilvăneni, Bariţ, Cipariu, şi Vasici au fost aleşi de cei din Ţara Romînească pentru a participa ca membrii la lucrările *Asociaţiei literare* de la Bucureşti, este prin el însuşi un act de preţuire care vorbeşte de la sine despre solidaritatea ce se stabilise în deceniile 4 şi 5 ale secolului trecut între intelectualii progresişti de la Bucureşti şi cei din Transilvania. Importante sînt însă îndeosebi legăturile multilaterale stabilite între cercurile progresiste ardelene şi cele din Bucureşti, schimbul de idei şi publicaţii care se efectuau cu o deosebită vigoare chiar în momentele în care se duceau tratative pentru obţinerea îngăduinţei oficiale.

Schiţarea sumară a legăturilor lui G. Bariţ cu Principatele demonstrează, credem, însemnătatea unei asemeni cercetări. Problema prin complexitatea ei interesează nu numai biografia cărturarului, ea se răsfrînge mult mai larg interesînd în egală măsură cultura romînească din deceniile care preced revoluţia. În acest cadru activitatea lui se dovedeşte remarcabilă şi cu urmări viabile care se vor reflecta în evenimentele din 1848.

Am văzut cum s-a apropiat de acţiunea lui Cîmpineanu, de cercul de intelectuali legaţi de mişcarea lui Mitică Filipescu şi la urmă de *Asociaţia literară* în spatele căreia clocotea spiritul revoluţionar al *Frăţiei*. Animat de ideea unirii poporului romîn, desfăşoară întinse legături culturale, schimb de cărţi

[48] *Ibid.*, p. 49—52.
[49] Ms. 994, f. 78.
[50] *Ibid.*, f. 77v.

şi periodice, asigură difuzarea publicaţiilor din Principate în Transilvania, face o intensă propagandă în favoarea lor, recomandîndu-le cu căldură cititorilor săi. Pe bună dreptate N. Iorga scrie: „Foloasele pe care Bariţ le-a adus astfel unităţii de cultură a romînilor şi simţului de solidaritate a neamului, care trebuia să rezulte dintr-însa, sînt în adevăr nepreţuite"[51]. De aceea alături de M. Kogălniceanu, de pilda Bălcescului, istoriografia noastră aşează cu deplină justificare fapta cărturarului ardelean.

ГЕОРГЕ БАРИЦ И РУМЫНСКИЕ КНЯЖЕСТВА ДО 1848 ГОДА

РЕЗЮМЕ

В этой статье Автор, исходя из указаний Ленина о национальных движениях эпохи распада феодализма, изучает связи установленные великим прогрессивным культурным деятелем с остальными двумя румынскими странами. Для этого он внимательно следит за богатой деятельностью Бариц в области культурных перемен а также за установленными им связями с Кымпиняну и с кружком интеллигентов приверженных к революционному движению с 1840 г. Автор приводит новые доказательства относительно участия Бариц в Бухарестском Литературном Обществе.

GEORGE BARIŢ ET LES PRINCIPAUTÉS ROUMAINES JUSQU'EN 1848

RÉSUMÉ

Dans cet article, l'auteur étudie, en partant des indications de Lénine sur les mouvements nationaux à l'époque de la désagrégation du féodalisme, les liens que George Bariţ avait établis avec les deux autres pays roumains. A cette occasion, il passe en revue la riche activité de Bariţ dans le domaine des échanges culturels et les rapports qui s'étaient établis entre lui et Cîmpineanu, d'une part, et le cercle d'intellectuels qui devaient jouer un rôle dans le mouvement révolutionnaire de 1840, d'autre part. L'auteur apporte de nouvelles preuves relatives à la participation de Bariţ à *l'Association littéraire* de Bucarest.

[51] N. Iorga, *Istoria literaturii romîneşti în veacul al XIX-lea*, vol. I, Bucureşti, 1907, p. 308.

DOUĂ AUTOBIOGRAFII NECUNOSCUTE ALE LUI GEORGE BARIŢ

DE

IOSIF PERVAIN

Într-o epistolă din 16 martie 1856[1], George Bariţ îi scrie lui Ioan Maiorescu: „Măi frate! L. C. Zamarski (Sollinger) m-a provocat ca să-i dau şi eu o schiţă biografică a mea. Spun drept că aceasta îmi deşteptă vanitatea; şi de ce nu? Însă ce drac eram să-i fac, că-mi cerea „mit umgekehrter Post". Eu, nepregătit la aşa ceva, i-am trimis abia a treia zi, însă ce? Lucru foarte necomplet. Cred că tu dai pe la acea redacţiune de „Biographisches Lexicon", vezi *nu cumva* să rămîi tu şi încă vreo trei, patru ardeleni de ai noştri din acelaşi: Ţipar, Laurian. Dar te rog ca, venindu-ţi bine, să mai amplifici tu cum vei şti, pe unde vorbesc de „Gazetă" şi „Foaie"; încolo — treacă, meargă. Însă pare-mi-se că el a şi intrat în *B* cu tipăritul".

„Schiţa biografică" s-a publicat în *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Kronländern gelebt haben* (Von Dr. Constant v. Wurzbach. Erster Theil, Wien, Verlag der Universitäts — Buchdruckerei von L. C. Zamarski (vormals I. P. Sollinger), 1856, p. 158—159).

După 1856 Bariţ şi-a istorisit de mai multe ori viaţa. S-au tipărit pînă acuma la noi, în 1892 şi 1942, două autobiografii: *George Bariţiu, 12/24 mai 1812—1892*[2] şi *Însemnări din viaţa mea căsătorită*[3]. Adaug acestora încă una, redactată în limba germană, la cerere, în 1864. Ciorna autobiografiei se întinde pe 7 pagini manuscrise, formatul 29,5×23[4].

---

[1] Scrisoarea se găseşte la Biblioteca orăşenească din Sibiu, mapa XIX/8. În martie 1856, Ioan Maiorescu era „Ministerialconcipist im Justitzministerium und Redacteur des romanischen Textes des Reichsgesatzblattes": vezi N. Bănescu şi V. Mihăilescu, *Ion Maiorescu . . .*, Bucureşti, 1912, p. 75—76. *Ibid.*, p. 303, autorii monografiei subliniază solicitudinea cu care Maiorescu se străduia să rezolve cererile confraţilor săi din ţară.

[2] Sibiu, 1892. Broşura a scos-o Corneliu Diaconovich. Totuşi ea este o autobiografie. Dovada a făcut-o Ol. Boitoş (vezi *Memoriile lui George Bariţiu*), în „Studii literare" (Cluj), vol. I (1942), p. 183—185.

[3] Vezi *Însemnările ibid.*, p. 190—200.

[4] Manuscrisul se păstrează la Biblioteca Academiei R.P.R. — Filiala Cluj, fondul Blaj. Unele părţi din manuscris reproduc, fără modificări, textul publicat anterior în *Biographisches Lexikon.*

Bariţ comunică mai întîi unde şi cînd s-a născut (la Jucul de Jos, comitatul Cojocna, în ziua de 12 iunie 1812), apoi enumeră şcolile frecventate: şcoala sătească din Trascău, gimnaziul (la Blaj şi Turda), cursul de filozofie („den philos. Lehrkurs beendigte" — Cluj), teologia (Blaj). A urmat seminarul teologic la dorinţa tatălui său, care îl menise preoţiei. Nu s-a făcut totuşi preot, pentru că împrejurările l-au împins spre studiul istoriei şi al „ştiinţelor politice" („zum Studium der Geschichte und polit. Wissenschaften"). Totodată, aceleaşi împrejurări i-au trezit gîndul de a scoate un ziar „politic" şi de a păşi pe urmele lui Samuil Micu, Gheorghe Şincai şi Petru Maior. Asemenea lor, el îşi propunea să lupte pentru emanciparea socială şi naţională a romînilor, care numărau în „ţările coroanei ungare" şi în Bucovina 3 milioane de suflete. Ţelul suprem al luptei sale era îndrăzneţ, cum însuşi îl apreciază („Es kann hier nicht unbemerkt gelassen werden, dass ein solches Beginnen ... für ein tolles Wagstück gelten musste").

Chemat la Braşov în 1836, ca să activeze pe tărîmul şcolii, înfiinţează aici, în 1838, „Gazeta de Transilvania" şi „Foaie pentru minte, inimă şi literatură". Ele sînt în monarhia habsburgică primele periodice în limba romînă, „dispreţuită" pînă atunci. Apariţia lor trebuie considerată cu atît mai mult ca un eveniment important, cu cît stăpînirea interzisese cu stricteţe aducerea de ziare şi cărţi din Moldova şi Ţara Romînească.

Ca redactor al „Gazetei de Transilvania" şi al „Foii", i-au revenit sarcini deosebit de grele, de exemplu: pregătirea emancipării „pe cale paşnică" a romînilor transilvăneni („die Emancipation der Romänen auf friedlichen Wege vorzubereiten") şi sporirea prestigiului limbii romîne „în ţară". A avut şi neplăceri din cauza „Gazetei de Transilvania", de pildă în 1839, cînd s-a văzut silit să călătorească la Viena, pentru a primi instrucţiuni referitoare la atitudinea ziarului faţă de Rusia ţaristă.

După ce menţionează alte două călătorii ale sale, în Austria şi Germania (1845 şi 1847)[5], scriitorul îşi mărturiseşte atitudinea faţă de Curtea vieneză în timpul revoluţiei: „Im J. 1848 schlug sich B. mit Entschiedenheit auf die Seite der österr. Dinastie". Ataşamentul acesta i-a pricinuit unele necazuri, Bariţ fiind trecut de către compatrioţii săi potrivnici dinastiei pe lista celor proscrişi. A continuat totuşi să colaboreze cu imperialii, iar în intervalul noiembrie 1848 — martie 1849 a luat parte activă la „evenimentele războiului".

După căderea Sibiului în mîinile revoluţionarilor se retrage, împreună cu trupele „împărăteşti" şi alţi fugari, în Ţara Romînească. Aici, el şi încă 80 de romîni din Transilvania sînt închişi, în urma unui denunţ fals şi răuvoitor făcut de nişte sibieni. O parte din vicisitudinile încercate sfîrşesc prin „internarea" sa în Bucovina. Internarea durează puţin şi aşa Bariţ poate să se

[5] De ambele călătorii s-a ocupat Ol. Boitoş (vezi *Întîiele călătorii în apus ale lui George Barițiu*, Sighişoara, 1947, şi *Lupta lui G. Barițiu, în 1847, pentru introducerea căilor ferate în Transilvania*, Braşov, 1947). Vorbind despre plecarea lui Bariţ în Occident, la 1845, Boitoş uită să arate că marele om de cultură a publicat, în „Gazeta de Transilvania" (1845, nr. 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82 şi 83) un foarte valoros jurnal de călătorie. Jurnalul, apărut fără semnătura autorului, reprezintă un document indispensabil pentru studiul formaţiei intelectuale a lui Bariţ.

întoarcă la Braşov şi să reînceapă editarea „Gazetei" şi a „Foii pentru minte" (1 decembrie 1849). Ambele sînt suprimate în februarie 1850, din cauza opoziţiei redactorului faţă de tendinţele de germanizare şi faţă de atitudinea neobişnuit de dură a comisarului împărătesc, Ludovic baron de Wohlgemuth („in Folge seiner Opposition gegen des damaligen kais. Kommisärs"). Bariţ nu a motivat întotdeauna astfel interzicerea periodicelor sale[6].

În timpul regimului absolutist (1850—1860) sau al aşazisului sistem al lui Bach, fostul redactor e supus la numeroase şicane. Ele sfîrşesc în 1860, odată cu promulgarea diplomei din 20 oct. 1860, prin care se hotăra încetarea regimului absolutist, şi a patentei imperiale din februarie 1861, care garanta autonomia tuturor ţărilor din monarhia habsburgică. Acum, ne asigură Bariţ, el desfăşoară o febrilă activitate, luptînd pentru succesul cauzei naţionale romîneşti.

Ajuns membru al dietei transilvănene şi al Senatului imperial de la Viena (1863—1864), Bariţ pledează — „din toate puterile" — pentru micşorarea impozitelor, care apăsau atît de greu asupra Transilvaniei, şi pentru construirea grabnică a unei căi ferate. L-au susţinut, pe lîngă alţii, G. Munteanu şi Trauschenfels.

Autobiografia se încheie cu înşirarea unor lucrări. Notabilă este afirmaţia că prin *Cuvîntare scolasticească* (1837) a impulsionat deschiderea mai multor şcoli („wodurch zur Errichtung mehrerer Volkschulen der Impuls gegeben wurde") şi că numeroase articole ale sale, din calendarele pe 1852—1862, sînt inspirate din viaţa maselor[7].

Deşi Bariţ şi-a redactat paginile autobiografice cu destulă grijă de a nu supăra autorităţile politice, totuşi Brockhaus nu le-a tipărit. Redacţia enciclopediei s-a temut probabil de eventualele admonestări ale cenzurii, care puteau fi stîrnite mai cu seamă de pasajele în care Bariţ descoperea situaţia insuportabilă a romînilor din Transilvania, impozitele împovărătoare stoarse de la contribuabili şi recrudescenţa tendinţelor de germanizare în anii 1850—1860. Teama, dacă a existat, era justificată, căci sistemul „constituţional de guvernare", vestit prin diploma din 20 oct. 1860, nu însemna o „concesie sinceră", ci „mai curînd o stratagemă"[8]. Diploma garanta anumite libertăţi, este drept, dar nu ar fi îngăduit nimănui să dezvăluie, chiar şi timorat, nedreptăţile săvîrşite de imperiali sau să critice în vreun fel politica lor fiscală şi culturală.

---

[6] Vezi, între altele, „Bucovina", an. III (1850), nr. 17, p. 75 şi nr. 19, p. 82—83; „Convorbiri literare", an. XXXIII (1899), nr. 5, p. 419 şi urm.; G. Bariţ, *Părţi alese din istoria Transilvaniei, pe două sute de ani din urmă*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 634 şi 655—656.

[7] Amănunte despre aceste calendare şi despre cuprinsul lor apud I. Muşlea, *Calendarele lui Bariţiu (1852—1865), cu documente inedite privitoare la editarea, tipărirea şi difuzarea lor*, în „Studii şi cercetări de bibliologie", II (1957), p. 255—261.

[8] Aprecierile sînt ale lui Karl Marx, vezi *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Bucureşti, 1961, p. 177—178.

ANEXĂ

Baritiu (lies Baritz) Georg, romänischer Gelehrter und Publizist, geb. zu A. Zsuk, Koloser Komitats, in Siebenbürgen, 4. Juni 1812[9]. Sohn eines griech. katholischen Pfarrers, erhielt eine sorgfältige Erziehung, besuchte die Gemeindeschule in Torockó, das Gymnasium teils in Blasendorf, teils in Klausenburg, woselbst er auch den philos. Lehrkurs beendigte und bald darauf den vierjährigen theologischen Kurs am Sitze des gr. kath. Bischofs in Blasendorf, denn sein Vater hatte ihn zum geistlichen Stand bestimmt. Im J. 1835 wurde B. Lehrer der Physik am Lyzeum zu Blasendorf. Der Gang der Zeitereignisse trieb jedoch B. zum Studium der Geschichte und polit. Wissenschaften und erweckte in ihm gleichzeitig den Gedanken ein politisches Journal in romänischer Sprache zu gründen, somit in die Fusstapfen der älteren Gelehrten der romänischen Nation in Siebenbürgen zu treten und des von Männern wie Samuel Micul (Klein), Georg Sincai, Petrus Maior u.a. noch unter Kaiser Josef II. begonnene Werk der endlichen Emanzipation eines Volkes, das in den Ländern der ungar. Krone und in der Bukovina an drei Millionen Seelen zählt, fortzusetzen. Es kann hier nicht unbemerkt gelassen werden, dass ein solches Beginnen, wenn auch nur auf dem rein literarischen Gebiete, bei allen jenen die mit den trostlosen sieben. Rechtsverhältnissen aus jenen Zeiten bekannt waren, für ein tolles Wagstück gelten musste. Die im Laufe des 17-ten Jahrhunderts enstandenen Gesetze, durch welche die ganze romänische (walachische) Nation geächtet ward, bestanden nämlich noch immer in ihrer vollen Kraft und die Kais. österr. Regierung konnte an der barbarischen Härte derselben von Zeit zu Zeit im Verordnungswege nur wenig ändern; musste doch der Kaiser von Österreich als Grossfürst von Siebenbürgen sich zur Aufrechthaltung auch solcher Gesetze eidlich verpflichten, somit ein ganzes Volk den drei anderen privil. Nationen Siebenbürgens gewissermassen zur Verfügung stellen und zur Beute überlassen, denn es stand ja in dem Gesetze ausdrücklich, natio valachica *tolerata* usque ad beneplacitum Principis et regnicolarum. Die älteste Nation Siebenbürgens galt nämlich infolge politischer, nationaler, ganz besonders aber religiöser Kriege und Verfolgungen für eine fremde, eingedrungene, geächtete, ja nach einer Bestimmung des siebenb. Landtags vom J. 1603 sogar für vogelfrei.

Inmitten solcher Zustände wurde Baritiu im J. 1836 zur Errichtung einer romän. Gemeinde-und Handelsschule nach Kronstadt berufen. Hier, an der äusserstem Grenze der Monarchie führte B. auch sein Zeitungsprojekt durch, indem das damalige königl. siebenb. Gubernium in richtiger Auffassung des Zeitgeistes ausnahmsweise die Bewilligung hiezu erteilte. So enstand im J. 1838 die polit. Zeitung *„Gazeta de Transilvania"* mit dem. liter.-belletrist. Beiblatte *„Foaia pentru minte, inimă şi literatură"*. Es waren diese die ersten periodischen Blätter, velche innerhalb der österr. Monarchie in der bis dahin missachteten romänischen (walachischen) Sprache erschienen, dieselben wurden somit um so mehr als ein Ereignis betrachtet, da andererseits der Bezug von Zeitungen und Büchern aus den benachbarten romänischen Ländern Moldau und Walachei nach den österr. Provinzen bis in der neuesten Zeit sorgfältig verhütet wurde. Die Aufgabe die B. zu lösen übernommen [hatte] gestelte sich ganz besonders [...] schwerig; es galt nämlich die Emanzipation der Romänen auf friedlichem Wege vorzubereiten, der romänischen Sprache ihre Geltung im Lande zu verschaffen [...].

Im J. 1839 musste B. infolge der gegen seine Zeitung wiederholt erhobenen Klagen den kais. russisch. Generalkonsulats von Bukarest, eine Reise nach Wien unternehmen [...]. Es wurde ihm der seichte Bescheid erteilt: von den Russen weder Gutes noch Schlechtes zu schreiben, mit anderen Worten dieselben ruhig gewähren lassen.

Im J. 1845 während der Sprachenkampf zwischen Magyaren, Sachsen und Romänen in Flugschriften und Zeitungen mit Erbitterung fortgesetzt wurde, war B. wiederum genötigt nach Wien zu reisen um sich bezüglich der diskretionären Gewalt welche über ihn und seine Nation noch immer waltete, genauer zu orientieren. In demselben J. bereiste er zu wissenschaflichen Zwecken Sachsen und die Rheinländer. Im J. 1847 besuchte B. wiederum

[9] Data de 4 iunie 1812 se explică, probabil, prin noua recalculare făcută de editorii lexiconului german, cu toate că Bariţ convertise stilul vechi în cel nou. Data naşterii lui Bariţ este, deci, 24 mai 1812.

Wien, jedoch diesmal als Abgeordneter der Kronstädter Kommune und des kronst. Handelsstandes in Gesellschaft des Senators A. Roth und des Kaufmanns K. Maager in der siebenb. Eisenbahnfrage.

Im Jahre 1848 schlug sich B. mit Entschiedenheit auf die Seite der österr. Dynastie, suchte eine Zeitlang zu vermitteln, wurde jedoch ungarischerseits nicht nur abgewiesen, sondern auch samt vielen anderen hervorragenden Mitgliedern der romänischen Nation auf die Proskriptionsliste gebracht. Nach dem von den Szeklern angerichteten Blutbade in Sächsisch-Regen, nach den furchtbaren Repressalien der Romänen bei Krakko [= Cricău] und in Zalatna wurde vom kais. Komissär und Kommand. Generalen Freihernn v. Puchner auch B. in das romänische Pazifikations Komitée und in den kk. Landesverteidigungsausschus nach Hermannstadt einberufen, und er nahm dann von Anfang Nov. 1848 bis Mitte März 1849, daher bis nach dem Falle von Hermannstadt in die Gewalt der unterm Kommando des Generals Bem gestandenen Insurgenten, tätigen Anteil an den Kriegsereignissen. Nachdem B. sich mit vielen anderen Beamten und Bürgern, die sich zur österreichischen Partei bekannten, im Gefolge der kais. Truppen von Hermannstadt aus in die Walachei rettete, geriet derselbe samt achtzig anderen Männern des romänischen Volkes infolge einer falschen und boshaften Denunziation einiger Hermannstädter in russische Gefangenschaft, die sich endlich in eine Internierung in die Bukowina auflöste. Gleichzeitig wurde aber auch seine Familie von den Szekler Insurgenten bei Kronstadt gänzlich ausgeplündert; Frau und Kinder retteten sich mit dem nackten Leben ebenfalls in die Walachei.

Heimgekehrt musste B. nach der Purifizierung des Landes[10] auf Drangen seiner politischen Freunde die Leitung seines Journals (1 Dez. 1849) neuerdings übernehmen, dieselbe aber infolge seiner Opposition gegen die Germanisierungstendenz, sowie auch gegn das ganze schroffe Benehmen des damaligen kais. Kommissärs schon im Februar 1850 niederlegen. Seit dieser Zeit wirkt B. bloss als Mitarbeiter an den romänischen Blättern, indem derselbe die leitenden Artikel schreibt[11]. Gegenwärtig steht B. an der Spitze einer seit 10 Jahren unweit von Kronstadt (Siebenbürgen) entstandenen grossen Papierfabrik, in deren Interesse derselbe Ende 1852 eine Reise nach Belgien, Frankreich und der Schweiz machte und leitet auch die Angelegenheiten des levantischen Handelsstandes. Nach der Gründung des „Siebenbürgischen Vereins für die romänische Literatur und Bildung des romänischen Volkes" im J. 1861 wurde B. zum ersten Sekretär desselben gewählt. Seit dem Erscheinen des kais. Diploms v. J. 1860 und des Februarpatents v. J. 1861 verdoppelte sich überhapt die Tätigkeit des B., indem er den zahlreichen Schikanen zum Trotz die derselbe von dem gefallenen absolutischen Regime, oder dem sogenannten bachischen System innerhalb zehn Jahren zu erdulden hatte, doch schon wiederum offen auf die Seite der österr. Regierung trat und nur stets dahin strebte, dass seine Nation von dem jahrhundertealten Ausnahmszustande endlich einmal vollständig befreit werde, seinem Vaterlande Siebenbürgen aber die autonomen Rechte auch ungeschmälert erhalten werden sollen.

Im J. 1863 wurde B. in den auf den 1. Juli einberufenen siebenb. Landtag zum Mitglied von Seite des Grossgrundbesitzes ernannt, dann im Oktober deselben Jahres zum Reichsrats-Abgeordeneten gewählt. Während der letzten Reichratssession arbeitete. B. aus allen Kräften, wenn auch diesmal mit weniger Erfolg, für die Verminderung der auf Siebenbürgen schwer drückenden Steuern, für Hebung des Verkehrs, sowie auch für das Zustandekommen einer Eisenbahn, welche dem Lande Siebenbürgen, d. h. einer Bevölkerung von zwei Millionen Seelen, gänzlich mangelt, wobei B. von seinen Landsleuten, ganz besonders aber von seinen politischen Freunden Groiss, Munteanu, Trauschenfels u. a. kräftig unterstützt wurde.

---

[10] Bariţ a povestit în ce a constat „purificarea" în *Părţi alese* ..., vol. II, p. 642: „Afară de investigaţiuni asupra faptelor calificate ca crime politice mai curgea şi altele, asupra unor delicte mai uşoare, unde oamenii n-au participat la revoluţiune cu arme nici cu proclamaţiuni incendiare, dară le vor fi propagat, vor fi intrat în funcţiuni [...] ş.a. Procese de natura acestora se numeau *purificare* sau, cum le numea poporul nostru în glumele sale satirice, judecaţi de *purecare*, căci „au venit nemţii să *purece* pe domnii de ungur". Vezi şi *Atestate de purificaţiune*, în „Cultura creştină", an. XVIII (1938), nr. 8—9, p. 473—483.

[11] Pe romîneşte, Bariţ a numit aceste „leitenden Artikel" *articoli începători*, vezi Ol. Boitoş, *Memoriile* ..., p. 196.

Seine Schriften sind ausser den in 25 Bänden der *Gazeta* und *Foaia* bis 1863 erschienenen zahlreischen Aufsätzen: Cuvîntare scolastică, d. i. Schulrede (Kronstadt 1837), wodurch zur Errichtung mehrerer Volksschulen der Impuls gegeben wurde; — Dicţionariu germano—romîn ... Deutsch—romänisches Wörterbuch bearbeitet von G. Baritiu und Gabriel Munteanu, Kronstadt 1853—4 zwei Bände; Romänisch—deutsches Wörterbuch bearbeitet von Dr. med. *Polizu*, bereichert von B. Die elf Jahrgänge des von B. redigierten romänischen Volkskalenders: Călindariu pentru poporul romînesc 1851—1862 enthalten zahlreiche aus dem Volksleben genommene Originalaufsätze aus seiner Feder.

Gegenwärtig ist B. mit der Steuerfrage Siebenbürgens vorzugsweise beschäftigt.

Descrisă în a. 1864 la cererea lui Brockhaus în Lipsia, G. B.

ДВЕ НЕИЗВЕСТНЫЕ АВТОБИОГРАФИИ Г. БАРИЦ

РЕЗЮМЕ

Румынские историки литературы опубликовали до сих пор, в 1892 и 1942 гг., две автобиографии Георге Бариц. Автор настоящей статьи прибавляет к этим автобиографиям ещё две: одну, появившуюся в Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich, Вурцбаха (часть I-я, Вена, 1856), и другую от 1864 г, сохранившуюся в рукописи. Эта автобиография была написана по просьбе Брокгауза, для энциклопедии. Однако Брокгауз не напечатал присланный Бариц текст, вероятно из за отрывков в которых румынский писатель смело вскрывает застарелые язвы австрийского владычества в Трансильвании.

В приложении, воспроизведена неизданная автобиография 1864 г.

DEUX AUTOBIOGRAPHIES INCONNUES DE GEORGE BARIŢ

RÉSUMÉ

Les historiens de la littérature roumaine ont publié jusqu'à présent, en 1892 et 1942, deux autobiographies de George Bariţ. A ces autobiographies déjà connués, l'auteur de cet article en ajoute deux autres: l'une parue dans *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich* ... de Wurzbach (première partie, Vienne, 1856) et l'autre, datant de 1864, en manuscrit. L'autobiographie fut écrite sur la demande de Brockhaus, pour son encyclopédie. Pourtant, Brockhaus ne fit pas imprimer le texte envoyé par Bariţ, probablement à cause des passages dans lesquels l'écrivain roumain dénonçait avec courage les tares de la domination autrichienne en Transylvanie.

L'autobiographie inédite de 1864 est reproduite dans l'*annexe* de l'articole.

PROBLEMA DESFIINŢĂRII IOBĂGIEI ŞI A ÎMPROPRIETĂRIRII ŢĂRĂNIMII DIN TRANSILVANIA, VĂZUTĂ DE GEORGE BARIŢ

DE

I. KOVÁCS

G. Bariţ este una dintre puţinele personalităţi din trecutul Transilvaniei, care a trăit şi a lucrat atît în perioada agitată de mişcările revoluţionare de la sfîrşitul orînduirii feudale, cît şi în epoca de dezvoltare şi de avînt a capitalismului. Din activitatea sa care îmbrăţişează mai bine de o jumătate de veac, primul deceniu se desfăşoară în frămîntata perioadă a destrămării feudalismului. Bariţ fiind o personalitate cu preocupări multilaterale, şi în primul rînd publicist şi om de ştiinţă, a urmărit toate problemele mai importante ale acestei perioade de trecere de la feudalism la capitalism. Scrierile lui răspîndite generos în publicaţiile veacului, oglindesc pe deplin această puţin obişnuită receptivitate. Bogata sa activitate ziaristică, şi istorică, ca şi aceea de redactor al diferitelor broşuri şi calendare, constituie o sursă însemnată pentru istoricii şi economiştii care se vor apropia de realităţile veacului al XIX-lea.

Activitatea lui Bariţ în domeniul studierii relaţiilor agrare din Transilvania în sec. XIX nu a fost cercetată de istoriografia burgheză în mod corespunzător. Valoarea documentară a scrierilor lui, precum şi însemnătatea rolului său în dezvoltarea societăţii noastre, se conturează abia azi, în urma unei analize multilaterale a lucrărilor care ne-au rămas de la el.

G. Bariţ a studiat, pe baza unei documentaţii întinse, întreaga structură economică a Transilvaniei începînd cu apariţia feudalismului. A consacrat o serie de studii analizei relaţiilor feudale, a proprietăţii feudale, situaţiei ţărănimii din evul mediu, precum şi perioadei de după desfiinţarea iobăgiei. În mai multe lucrări Bariţ a studiat şi a analizat cauzele şi desfăşurarea răscoalelor din 1437, 1514, ca şi a celei din 1784 condusă de Horea, Cloşca şi Crişan[1]. În aceste lucrări, publicate în diferite ziare, Bariţ — situîndu-se pe po-

[1] *Despre belul civil transilvan din anii 1437—1438* („Transilvania", nr. 1 din 1873); *Reforme în unii articuli din patenta urbarială* („Gazeta Transilvaniei", nr. 55 din 1864); *Horia, Cloşca şi Crişan* („Transilvania", nr. 9—10 din 1884); *Iobăgia în secuime* („Gazeta Transilvaniei", nr. 4 din 1868); *Iobăgia veche şi iobăgia nouă* („Gazeta Transilvaniei", nr. 1, 2, 3, 4, 5 din 1876); *Urbariile în Transilvania* („Gazeta Transilvaniei", nr. 6, 7, 8, 9 din 1876); *Transilvania (Iobăgia nouă)* („Gazeta Transilvaniei", nr. 28 din 1877) etc.

ziţia burgheziei liberale — condamnă sistemul de exploatare feudală, precum şi asuprirea naţională exercitată de feudalii maghiari asupra ţărănimii romîne din Transilvania. În lucrarea intitulată „Iobăgia veche şi iobăgia nouă", el face o profundă analiză a sistemului de exploatare feudală şi feudal-capitalistă din secolul al XIX-lea. A studiat în mod intens şi *problema desfiinţării iobăgiei.*

Bariţ s-a ocupat mult cu această problemă nu numai în diferite articole de ziare scrise cu ocazia desfăşurării evenimentelor, ci şi în lucrări elaborate pe baza unei documentaţii foarte bogate. Această problemă complexă şi specifică din istoria Transilvaniei a fost analizată de Bariţ în mod temeinic în valoroasa sa lucrare de istorie „Părţi alese din istoria Transilvaniei..."[2].

În legătură cu desfiinţarea iobăgiei şi împroprietărirea ţărănimii din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea, au apărut pînă acum o serie de lucrări elaborate pe baza principiilor materialismului istoric. Totuşi, această problemă complexă nici pînă în prezent nu a fost elucidată pe deplin. Ne gîndim îndeosebi la faptul că nici pînă azi nu cunoaştem cît pămînt urbarial s-a aflat în posesiunea iobagilor din Transilvania în timpul feudalismului, cît s-a luat de la ţărani în perioada începuturilor capitalismului (cînd nobilii moşieri au trecut mai intensiv la formarea alodiilor) şi cît pămînt ar fi trebuit să intre în proprietatea ţăranilor eliberaţi pe baza legii agrare din 1848 şi a patentelor din 1853—1854. De asemenea, nu se cunoaşte cît de mare era teritoriul smuls de la ţărani cu ocazia proceselor urbariale, care au avut ca sarcină clarificarea dreptului de proprietate capitalistă asupra pămîntului după abrogarea iobăgiei din 1848.

Constatările lui Bariţ privitoare la desfiinţarea iobăgiei şi împroprietărirea ţărănimii ne dau un ajutor preţios în rezolvarea problemei, cu atît mai mult cu cît ele au fost făcute pe baza comparării documentelor vremii cu constatările unui martor ocular.

*

Necesitatea desfiinţării iobăgiei din Transilvania a fost ridicată cu mult înainte de revoluţia din 1848 de unele elemente progresiste; mai mult, s-au făcut chiar încercări de a lichida robotele şi servituţiile. Majoritatea feudalilor însă apărau cu hotărîre această situaţie privilegiată a lor, cu toate că s-a văzut că sistemul clăcii în condiţiile dezvoltării mai accentuate a producţiei de mărfuri nu mai e rentabil.

Rămînerea în urmă a agriculturii — din cauza existenţei relaţiilor feudale — îl preocupă şi pe Bariţ. În scrierile sale el abordează deseori problemele arzătoare ale maselor ţărăneşti, şerbite şi exploatate crunt de moşierii feudali. Încă din primele numere ale „Gazetei de Transilvania" el îşi afirma opinia în vederea ameliorării situaţiei lor. Fiind însă un democrat burghez, legat prin multe fire de clasa sa, Bariţ la început nu înţelegea necesitatea lichidării robotei şi a tuturor servituţilor şi punea accentul mai mult asupra ridicării nivelului cultural al maselor ţărăneşti, prin formarea şcolilor şi dife-

[2] G. Bariţ, *Părţi alese din istoria Transilvaniei pe doue sute de ani din urmă*, vol. I—III, Sibiu, 1889—1891 (mai departe: *Părţi alese din istoria Transilvaniei...*).

ritelor instituții de cultură. Cu toate că mai tîrziu își dă seama că cea mai puternică frînă în calea progresului îl constituia orînduirea feudală sprijinită de absolutism, el nu a ridicat niciodată chestiunea necesității de a se lichida marea proprietate. Dar cu cît se intensifica nemulțumirea țărănimii în preajma revoluției din 1848, cu atît lui Bariț îi deveneau mai clare adevăratele cauze ale frămîntării maselor, și atunci începu să ceară — văzînd în aceasta o necesitate istorică — lichidarea iobăgiei: „... Inlesnească-se mijloacele vieții, să se dea anume și agriculturilor (arătorilor) cinstea cuvenită — spune — căci ei sînt temelia statului, să se apere societatea de privilegiuri asupritoare și omenirea va crește pe cît cere preste tot natura care nu suferă silă..."[3] El a manifestat întotdeauna o simpatie caldă față de iobagi. Vorbind despre populația din Transilvania scria :„... la noi trebuie să vorbim de aristocrație în general și de iobăgime iarăși în general..."[4]. Țăranii sînt „....lipsiți de toate drepturile politice... siliți a lucra 104 zile și mai multe pe an în brazda proprietarilor nemeși..."[5].

Studiind situația țărănimii din diferite țări din apusul Europei, în care iobăgia a dispărut mult înainte de epoca sa, Bariț a urmărit cu atenție toate încercările făcute în preajma revoluției din 1848 de reglementarea relațiilor dintre moșieri și țăranii din Transilvania, inițiate de guvernul austriac sub presiunea mișcărilor țărănești, cu speranța că ele vor duce la îmbunătățirea situației țărănimii. Nu a renunțat însă niciodată să susțină necesitatea rezolvării acestei probleme prin desființarea completă a iobăgiei.

Bariț ducea o luptă susținută în vederea progresului și ataca instituțiile ce stăteau în calea lui. Ca democrat burghez, el se mulțumea însă numai cu unele măsuri limitate, cu reforme care să poată să ducă la o oarecare îmbunătățire a vieții materiale și culturale a maselor. De mișcări revoluționare se ferea și s-a străduit să țină departe masele țărănești de răscoale. „... Credința noastră politică, tare și neclintită, este cum că romînilor, fie de orice parte, în zilele noastre nimic atîta nu le poate strica pe cît le-ar strica și cea mai neînsemnată mișcare ce ar purta caracter de turburări politice..." — spunea în 1847[6]. — „Nu faptele nesupunerii, ci o treptată cultivare și deșteptare a oamenilor noștri este calea către fericire și către cîștigarea oarecărei însemnătăți..."[7]. La fel vorbea după ce dieta Ungariei a votat legea desființării iobăgiei la 18 martie 1848 pentru Ungaria: „....iubit popor și iubiți romîni care sînteți iobagi, vă rugăm pe numele părintelui ceresc, încă puțin timp, încă un period de luni mai aveți răbdare, fiți în liniște, păziți legile țării..."[8].

Dar aceasta nu însemna că Bariț nu era pentru lichidarea iobăgiei. Auzind vestea desființării iobăgiei în Ungaria, el scria: „... Foaia în care citii mai întîi următoarea știre (desființarea iobăgiei — *n. n.*) o udai cu lacrimi, însă nu cu lacrimi de întristare, ci de mîngîiere cerească. Auziți, popoare,

[3] *Gazeta de Transilvania*, nr. 38 din 1846, p. 150.
[4] Vezi *George Bariț, Scrieri social-politice.* Studiu și antologie de V. Cheresteșiu, C. Mureșan, G. Em Marica, Ed. Politică, București, 1962, p. 84.
[5] *Ibid.*, p. 82.
[6] *Gazeta de Transilvania*, nr. 5 din 1847, p. 18.
[7] *Ibid.*
[8] *George Bariț, Scrieri social-politice*, p. 106.

ascultaţi şi voi, iubiţi romîni!"[9].

Bariţ aştepta rezolvarea problemei ţărăneşti de la dieta Transilvaniei pe calea legilor. Era împotriva tulburărilor, ca să salveze — credea el — masele ţărăneşti nemulţumite şi gata la răscoală de teroarea clasei dominante şi a aparatului de stat monarhic. După ce însă în unele locuri ţăranii au respins robotele chiar înaintea desfiinţării iobăgiei, şi împotriva acestor ţărani s-au luat măsuri de reprimare, Bariţ şi-a ridicat glasul spunînd: „Ce se va alege din acei ţărani şcoşi din moşii, mai ales mulţindu-se numărul lor şi neavînd unde a-şi trage capul nici cu ce a-şi hrîni familiile? Lotri de drumuri. Iată ţeapa şi furcile, veţi zice d-voastră! Însă sate întregi tot nu veţi spînzura"[10]. Moşierilor care s-au situat împotriva desfiinţării iobăgiei Bariţ le spunea: „Noi, din parte-ne, le spunem şi a treia oară că... robotele tot vor înceta, nobilii tot vor plăti contribuţie..."[11].

Mai mult, într-un articol publicat ceva mai tîrziu în „Gazeta Transilvaniei", dar înaintea votării legii privind desfiinţarea iobăgiei de către dietă, el scria: „... robotele sînt şterse pentru de-a pururea: cine nu crede meargă şi vadă"[12].

Pe ce bază scrie astfel Bariţ? În Transilvania, în multe locuri ţăranii au respins prestarea serviciilor încă din primăvara anului 1848, chiar înaintea legii votată de dietă sub influenţa evenimentelor din Ungaria, unde iobăgia a fost ştearsă la 18 martie 1848[13].

Ocupîndu-se de chestiunea progresului social al Transilvaniei imediat înaintea revoluţiei, Bariţ ridica cu hotărîre problema desfiinţării iobăgiei. Dacă la început punea accentul pe ridicarea nivelului cultural al ţărănimii, în preajma izbucnirii revoluţiei el sublinia cu consecvenţă necesitatea lichidării relaţiilor feudale, abolirea iobăgiei. Scrierile sale din „Gazeta Transilvaniei" arătau clar acest progres pe care l-a făcut Bariţ în perioada de la înfiinţarea ziarului şi pînă la 1848. Evenimentele care au decurs, nemulţumirile ţăranilor, lupta lor pentru ştergerea robotelor şi a tuturor servituţilor, l-au împins pe Bariţ să vadă mai just, cum trebuie rezolvate problemele agrare din Transilvania. Atitudinea lui faţă de frămîntările arzătoare ale ţărănimii a devenit astfel mai hotărîtă. În preajma revoluţiei el vedea necesitatea desfiinţării iobăgiei în toată greutatea ei.

Sub presiunea maselor populare, la 31 mai 1848 dieta din Transilvania votează legea desfiinţării iobăgiei. Cuvintele scrise cu acest prilej de Bariţ în „Gazeta Transilvaniei" arată clar satisfacţia lui faţă de lichidaria acestui sistem multisecular, care a cauzat suferinţe adînci ţărănimii: „Piară-i şi numele şi toată suvenirea ei, de trei ori piară acel blestem de robie păgînească, înfierătoare de oameni şi creştini"[14].

Bariţ văzînd clar problema desfiinţării iobăgiei, afirmă în mod just că dieta din Transilvania numai sub presiunea maselor populare a votat lichi-

---

[9] *Ibid.*
[10] *Gazeta de Transilvania*, nr. 32 din 1848, p. 132.
[11] *Idem*, nr. 33 din 1848, p. 135.
[12] *Idem*, nr. 36 din 1848, p. 151.
[13] V. Cheresteşiu, C. Bodea, B. Surdu, C. Mureşan, C. Nuţu, A. Egyed, V. Curticăpeanu, *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 19—23.
[14] *George Bariţ, Scrieri social-politice*, p. 121.

darea șerbiei. „În urmarea acelei manifestațiuni naționale și după cîte se întîmplaseră în dieta Ungariei pînă în mai, spune el, dieta Transilvaniei, văzîndu-se strîmtorată între două focuri, nu mai avu încotro, fu nevoită să proclame și ea de frică... expropriațiunea zilelor de robotă, a zeciuielilor și altor prestațiuni boierești..."[15].

Documentele vremii atestă limpede că într-adevăr nobilii moșieri numai de frică au votat desființarea iobăgiei și au eliberat din șerbie pe țăranii din Transilvania. Acest lucru este confirmat și de atitudinea nobilimii după votarea legii. „Abia s-a închis dieta din Cluj — spune Bariț — cînd boierii au și început a sili pe popor la robotă, iar unde acela nu mergea de bunăvoie, sub un pretext ori altul scotea execuțiuni militare asupra lui; comandantele general de la Sibiu le punea companii de soldați la dispozițiune..."[16].

Bariț s-a bucurat de succesul luptei maselor populare în problema desființării iobăgiei, dar fiind un burghez liberal, cum am arătat, nu condamna caracterul limitat al legii din 1848, care a lăsat neștirbită marea proprietate. Socotea ca nedrept numai faptul că țărănimea din Transilvania a intrat în proprietatea unei părți de pămînt mult mai mică decît i se cuvenea pe baza situației proprietății de dinaintea apariției relațiilor capitaliste în agricultură.

*

Prin legea a IV-a din 1848 votată de dieta transilvăneană, s-au desființat robotele și toate servituțiile țărănimii iobage. În consecință, în proprietatea iobagilor eliberați urma să ajungă pămîntul pe care-l aveau în folosință. Însă deși legea a subliniat că foștii iobagi — după desființarea iobăgiei — vor intra în proprietatea pămîntului folosit de ei, ca pămînt urbarial, totuși problema nu s-a rezolvat, deoarece din lipsa unui regim urbarial nu se știa întotdeauna care pămînt e urbarial și care alodial. Legea din 1848 nu a specificat în acest sens calitatea pămîntului, și nu au clarificat acest lucru nici patentele din 1853—1854[17]. Astfel situația repartizării proprietății după 1848—1854 era foarte neclară în Transilvania. Bariț, în legătură cu aceasta, spune următoarele: „... iobăgia s-a desființat numai în parte și pe lîngă condițiuni foarte grele, clausulate, sucite, întortocate, născătoare de procese inmiite..."[18].

În legătură cu această problemă s-au ivit multe neînțelegeri între țărani și moșieri, care susțineau că majoritatea pămîntului aflat în folosința țăranilor era pămînt alodial și nu urbarial. Această atitudine a moșierilor se datora într-o măsură oarecare și faptului istoricește real, că în 1848—1849 mulți săteni au luat cu forța pămînt alodial de la moșieri.[19] Țăranii considerau aceste pămînturi ca fiind ale lor și după revoluție. Pentru lichidarea diver-

[15] *Ibid.*, p. 308.
[16] *Ibid.*, p. 309.
[17] Patenta imperială din 2 martie 1853 pentru Banat și cea din 21 iunie 1854 pentru Transilvania, pe lîngă că au aprobat răscumpărarea servituților jelerești de către țărani, au legalizat măsurile luate de autorități în timpul revoluției în problema pămîntului.
[18] G. Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei...*, vol. III, Sibiu, 1891, p. 265.
[19] Arh. ist. a Acad. R.P.R. — Filiala Cluj, Fond. Wesselényi Miklós. Scrisoarea lui Kelemen Beniamin către Wesselényi Miklós din 30 martie 1848.

genţelor respective s-au adus patentele imperiale din 1853—1854 şi s-au înfiinţat aşa-numitele judecătorii urbariale, în faţa cărora trebuiau rezolvate litigiile ivite în legătură cu dreptul de proprietate.

Desigur Bariţ, care s-a ocupat atît de mult de desfiinţarea iobăgiei şi de împroprietărirea ţărănimii, nu a putut să nu ia atitudine în această problemă. Mai mult, studiind-o şi analizînd-o în lucrări şi articole, el a contribuit într-o măsură destul de mare la clarificarea ei.

Bariţ sublinia că pentru clarificarea pămînturilor, adică pentru stabilirea pămînturilor urbariale şi a celor alodiale, e absolut necesar să se pornească de la analiza situaţiei repartizării proprietăţii la începutul secolului al XIX-lea, deoarece de la acea dată mulţi ţărani iobagi şi-au pierdut loturile urbariale, ca urmare a faptului că moşierii şi le-au însuşit în vederea măririi alodiilor lor adaptate pentru producţia de mărfuri. El atrage atenţia în primul rînd asupra conscripţiei din anii 1819—1820, efectuată de guvernul austriac pentru o evidenţă a pămînturilor aflate la iobagii cu loturi urbariale şi a suprafeţelor alodiale ale feudalilor. Cu această ocazie mai mulţi ţărani, sub îndemnul mişelesc al moşierilor — care urmăreau întregirea alodiilor lor — au declarat o parte a pămînturilor ce le deţineau ca pămînturi alodiale, pentru ca în felul acesta să fie impuşi la un impozit mai mic. În articolul său „Iobăgia veche şi iobăgia nouă", G. Bariţ redă cuvintele nobililor moşieri adresate ţăranilor cu ocazia conscripţiei: „... Nu vedeţi ce vrea neamţul? Vrea să afle care cîte locuri aveţi, ca să vă ia dări mai multe. Să nu spuneţi toate locurile cîte le cultivaţi voi"[20]. Într-un alt loc el spune următoarele: „Se ştie prea bine că ... la anii 1820 fusese înşelată o parte din ţărani, pentru că mulţi posesori (moşieri) au fost prevăzători şi o seamă de colonicature (pămînt iobăgesc) le-au scris pe numele lor de alodiatură (pămînt moşieresc)"[21]. Astfel, cu ocazia conscripţiei Czirakiane, moşierii au reuşit să pună mîna pe unele loturi folosite pînă la acea dată de ţărani ca sesii urbariale. Înţelesul procedurii viclene folosită de nobilime rezultă uşor, ţinînd seama de faptul că patentele din 1853 şi 1854 au atribuit moşierilor aceste loturi declarate ca alodiale.

Bariţ atrăgea atenţia şi asupra împrejurării că nobilii moşieri trecînd la producţia de mărfuri pe propriile lor alodii, de la începutul secolului al XIX-lea nu au mai acordat sesii iobăgeşti. În felul acesta sesiile urbariale rămase iobagilor cu timpul s-au micşorat mult — prin creşterea numerică a populaţiei, — iar iobagii eliberaţi în 1848, au luat în proprietate personală mult mai puţin pămînt decît aveau în posesiune înainte.

Pe lîngă aceasta, moşieri feudali au încercat să-şi însuşească pămînturile ţăranilor şi pe altă cale. În 1847 guvernul austriac, de teama influenţei pe care ar fi putut-o exercita mişcările ţărăneşti din diferite ţări din Europa asupra ţărănimii din Transilvania, a silit dieta să ia în discuţie problema reglementării urbariale de aci. Nobilii moşieri — cu excepţia unora — au încercat şi de această dată să smulgă noi loturi de la ţărani. Dieta a hotărît reducerea suprafeţei sesiei iobăgeşti. Bariţ, referindu-se la această problemă, spune următoarele: „Aşadară, dieta, spre a răpi pămînt cît se poate mai mult

[20] *G. Bariţ, Scrieri social-politice,* p. 297.
[21] *Gazeta Transilvaniei,* din 31 ian. 1853.

de la popor... împărți tot teritoriul Transilvaniei după calitatea sa în patru clase". „Cantitățile de pământ specificate... fuseră baptizate de sesiuni întregi. La locul acesta trebuie să observăm — continuă Bariț — că, după urbariul Ungariei introdus cu 10 ani mai înainte, sesiunea întreagă este aproape de patru ori mai mare decît era să fie sesiunile iobăgești din Transilvania..."[22]. Această dietă ținută cu cîteva luni înaintea revoluției din 1848, confirmă pe deplin atitudinea majorității nobililor nemeși în problema reglementării proprietății și în aceea a desființării iobăgiei. „Scenele teribile din vecina Galiție — spune Bariț — umpluseră de spaimă mare pe una parte din privilegiați ardeleni; majoritatea însă nu voia să știe nici acum de nici o ușurare a poporului cultivator, ba încă cerea asupra lui măsuri și mai tiranice, lucru ce nu s-ar putea crede, dacă nu l-ai afla negru pe alb în actele și dezbaterile acelei diete"[23]. Majoritatea delegațiilor dietei, deși se văzuse de mult că sistemul robotei nu mai era rentabil în cadrul producției moderne de mărfuri, susțineau necesitatea menținerii vechilor relații în agricultură și urmăreau sporirea alodiilor. Condamnînd atitudinea dușmănoasă a majorității nobililor moșieri în dieta din 1847, față de problema îmbunătățirii situației țărănimii, Bariț scrie următoarele: „Punerea în activitate, executarea acelei legi barbare era să se și înceapă din martie 1848, deși executorii săi puteau să prevadă că la acel atentat poporul romînesc și unguresc era să răspundă cu vărsări de sînge din cele mai crunte...". Apoi continuă: „Dacă nu da dumnezeu revoluțiunea din anul 1848... robia cea nouă, sancționată în 31 octombrie 1847, era să fie consolidată cu ajutorul baionetelor și mitralierelor austriace... Așa însă poporul romîn se folosi de ocaziunea ce-i dete lui providența și, în adunarea sa din 15/3 mai, proclamînd mai multe drepturi omenești, alături cu acelea pronunță și desființarea iobăgiei, prin urmare și sugrumarea monstrului din 1847"[24].

Aceste cîteva afirmații ale lui Bariț conduc la concluzia că fără studierea evenimentelor legate de problemele agrare în deceniile premergătoare revoluției din 1848, nu poate fi înțeleasă însăși problema desființării iobăgiei și a împroprietăririi țărănimii din Transilvania. Întreaga perioadă dintre 1820—1848 se caracterizează prin intensificarea formării alodiilor, prin răpiri de pămînturi, prin sistarea formării de noi sesii urbariale și chiar prin încercarea de a le micșora pe cele vechi, după cum s-a văzut la dieta din 1847. Astfel sesiile urbariale ale iobagilor s-au micșorat mult în această perioadă de pătrundere lentă a capitalului în agricultura Transilvaniei, iar țărănimea eliberată va intra în proprietatea unor loturi de pămînt mult mai mici în anul 1848, decît acelea pe care le avea în pragul conscripției Czirakiene.

E de subliniat aici și faptul că numărul nobililor moșieri care au recunoscut totuși necesitatea desființării iobăgiei, a fost extrem de mic. Lucrul acesta e destul de firesc. Moșierii vedeau și acuma, în preajma revoluției, problema agrară tot așa cum au văzut-o cu decenii înainte. Nu întîmplător Bariț, caracterizînd atitudinea majorității nobilimii în problema țărănească, reproducea părerea acesteia formulată astfel: „Verbőczi al nostru este mai tare

[22] *G. Bariț, Scrieri social-politice*, p. 305—306.
[23] *Ibid.*, p. 303.
[24] *Ibid.*, p. 304, 307—308.

decît împăratul şi Verbőczi zice că poporul nu are nimic, decît braţele sale. Ceea ce este *Alcoranul* pentru turci este *Tripartitul* pentru noi. Un Mahomed şi un *Alcoran,* un Verbőczi şi un *Tripartit.* Iobagii noştri sînt proprietatea noastră, cu atît mai vîrtos pămîntul pe care-i suferim noi din graţia noastră"[25].

*

Am arătat că pentru lichidarea problemelor litigioase în legătură cu relaţiile de proprietate, au fost înfiinţate aşa-numitele judecătorii urbariale. Judecătoriile urbariale au avut mult de lucru în legătură cu clarificarea conflictelor agrare. Bariţ spune despre aceasta: „Servitutea veche agrară în această ţară... era de diverse categorii şi atît de complicată, încît chiar organele administrative şi judecătoreşti imperiale din perioada absolutismului (1849—1860), în cei din întîi patru ani, desperaseră de a le putea da de căpătîi şi a le regula vreodată bine şi definitiv, precum nici nu le regulară, oricît s-au zbuciumat, pentru că la cîte zece regule de ale lor răsărea ca din pămînt una sută de excepţiuni; de aceea ei relaţiunile urbariale ale Transilvaniei le definiră cu termenul „Chaotische Zustände"[26].

Judecătoriile urbariale şi-au început activitatea în 1858. Ele au adus mai multe zeci de mii de sentinţe, după cum remarca Bariţ, într-un număr din „Observatorul". „Arhivele tribunalelor şi ale curţilor de a doua şi a treia instanţă — spune el — gem de miriadele aşa-numitelor procese urbariale, adică agrare de natură feudalistică, dintre care unele, decise definitiv în instanţa supremă, se pot executa numai cu ajutorul baionetelor"[27]. E de remarcat că prin aceste sentinţe ale judecătoriilor urbariale s-a luat mult pămînt de la ţărani. „Cei mai mulţi (ţărani) pierzîndu-şi moşioara avută în sat — spune Bariţ — sau în urmarea sărăcirii pe vreo cale normală, sau, ceea ce se întîmplă mai des, prin *răpire hoţească,* adică prin uzurărie, prin procese urbariale, s-au mutat la cetăţi şi oraşe, ca să ducă acolo viaţa de proletar..."[28] Jelerilor li s-a creat o situaţie şi mai grea. Pe lîngă faptul că li s-a luat întreg pămîntul folosit de ei pe baza sentinţelor judecătoriilor urbariale, ei au şi fost scoşi din locuinţele lor. În legătură cu aceasta, putem citi în „Memorialul" întocmit de reprezentanţii alegătorilor romîni la conferinţa generală ţinută la Sibiu în zilele de 12—14 mai 1881: „În legile agrare s-au strecurat multe dispoziţii referitoare nu la iobagi ci la zileri, curteni... subincvilini, arendaşi, cu intenţiunea însă, ca prin interpretări sinistre aplicate la iobagi din vechime, să-i scoată pe aceştia din locuinţele şi moşioarele lor. Aşa am văzut sate întregi deposedate, sute de familii aruncate pe stradă... Regularea posesiunilor e o adevărată calamitate pentru popor... Mii de locuitori... sînt şi astăzi în pericol de a fi alungaţi din vetrele şi moşiile străbune"[29]. În

[25] *Ibid.,* p. 298.
[26] *Ibid.,* p. 282.
[27] *Ibid.,* p. 412—413.
[28] *Observatorul* (Sibiu), nr. 3 din 1883, p. 9.
[29] Memorial compus şi publicat din însărcinarea conferinţei generale a reprezentanţilor alegătorilor romîni, adunaţi la Sibiu în zilele din 12, 13 şi 14 mai st. n. 1881 prin comitetul seu emis cu acea ocaziune. Sibiu, 1883, ed. II-a, p. 112 (mai departe: *Memorial...*).

stadiul actual al cercetărilor nu se cunoaşte numărul ţăranilor deposedaţi de pămînturile lor, nici mărimea acestor terenuri. Problema se poate clarifica prin studierea tuturor cererilor înaintate acestor judecătorii urbariale, precum şi a sentinţelor respective judecătoreşti. Credem însă că nu greşim prea mult, afirmînd că numărul ţăranilor spoliaţi de pămînturile lor cu ocazia acestor procese urbariale a fost destul de mare. G. Bariţ spune în legătură cu aceasta: „Pe atunci poporul (1848) avea în proprietatea sa din teritoriul ţării partea mult mai mare decît aristocraţia, iar romînii aveau pămînt mai mult decît toţi ceilalţi locuitori ai Transilvaniei. Diferenţia era de nespus de mare între ceea ce avuseră romînii înainte de 1848 şi între ce aveau la 1863 ca proprietate de pămînt"[30].

Bariţ a condamnat aspru activitatea arbitrară a acestor judecătorii conduse de foştii nobili. El se referea şi la urmările nefaste ale proceselor urbariale, exprimîndu-şi şi cu acest prilej ura lui împotriva acestor instituţii de clasă. A subliniat în repetate rînduri că sătenii, sărăcind din cauza cheltuielilor prilejuite de procese, şi-au mai şi pierdut pămînturile. Tot el spunea că în multe localităţi au izbucnit mişcări provocate de sentinţele judecătoreşti. „Chestiunile agrare se află peste tot în legătură strînsă cu mersul culturii şi al civilizaţiei popoarelor; iar aşa precum se văd ele puse şi tratate... încep a lua un caracter foarte îngrijorător, ceea ce se poate cunoaşte invederat... din cîteva cazuri funeste apărute în unele comitate ale Transilvaniei, în care toate a trebuit să intervină putere armată spre a restabili pacea publică..."[31]

Pămînturile ţărăneşti au fost spoliate şi prin comasările începute odată cu trecerea unor moşii la gospodărire raţională, pentru mărirea producţiei de mărfuri. Acest proces ia amploare după desfiinţarea iobăgiei, cînd majoritatea moşierilor au trecut la noul regim de producţie.

În vederea dezvoltării sistemului gospodăririi raţionale, patentele din 1853—1854 au prescris necesitatea comasărilor şi a segregării pădurilor şi păşunilor, accentuînd asupra liberului consimţămînt al moşierilor şi ţăranilor în efectuarea acestora. În cele mai multe cazuri cu ocazia comasării şi a segregărilor se făcea şi reglementarea proprietăţii. Patentele au subliniat că segregarea sau comasarea se pot efectua numai dacă pămîntul celor care le cer întruneşte două treimi din întreg teritoriul avut în vedere pentru respectiva operaţie. Cu această condiţie lucrările de comasare mergeau însă greu, deoarece ţăranii — de teamă să nu fie înşelaţi şi cu această ocazie şi deposedaţi de loturile lor bine lucrate — erau împotriva comasărilor. Totuşi moşierii au început comasarea în multe locuri fără să ţină seama de dispoziţiunile patentei privitoare la asentimentul ţărănimii, cu ajutorul organelor oficiale şi al jandarmilor. Astfel de comasări „de bună voie", în dauna ţăranilor, s-au efectuat pînă la 1870 în circa 10 la sută din totalitatea comunelor.

După pactul dualist din 1867 moşierimea maghiară din Transilvania, folosindu-se de politica guvernelor burghezo-moşiereşti maghiare în problema naţională, a intensificat deposedarea maselor ţărăneşti romîne din Transilvania de pămînturile lor. Aducîndu-se noi legi, acestea au uşurat efectuarea comasărilor silite. Legea din 1880 a redus limita minimă a suprafeţelor de-

[30] *Transilvania*, nr. 17 şi 18 din 1874, p. 205.
[31] *G. Bariţ, Scrieri social-politice*, p. 412.

ţinute de cei care cereau comasarea, la un sfert din teritoriul interesat, prescriind ca aici să poată să intre şi fondurile bisericeşti, pămînturile statului etc. Astfel moşierii au avut un nou prilej să continue comasările şi segregările în vederea rotunjirii moşiilor lor. În comasările şi segregările efectuate după 1880 se conturează tot mai mult tendinţa concentrării şi centralizării agriculturii capitaliste de tip prusac. Acest lucru de altfel convenea politicii centraliste a guvernelor burghezo-moşiereşti maghiare. După 1880, orice metodă folosită în acest scop a fost sprijinită de ele. Acelaşi „Memorial" al reprezentanţilor alegătorilor romîni din 1881, spune: „Legile agrare sînt pe cît de nedrepte, pe atît de funeste în aplicarea şi urmările lor. Prin executarea lor poporul se despoaie de drepturi şi proprietăţi ca nici odată mai înainte. Sfinţenia proprietăţii a ajuns a fi o frază goală, căci în mulţime de cazuri, cu titlu de comasare sau regulare, ţăranul îşi pierde în cazul prim locurile cele mai fertile din hotar şi în schimb capătă locuri mai rele, coaste şi rozoare neroditoare, în cazul al doilea îşi pierde lazurile (exstirpationes) prefăcute cu multă sudoare şi în zeci de ani, din păduri şi codri, în locuri de arat şi cositură, iar cantitatea de pădure ce o capătă în schimb pentru ele, nu suplineşte nici pe departe foloasele şi valoarea lor internă. Orice sentinţă nedreaptă contra poporului este posibilă şi justificabilă prin formalităţi măiestrite şi interpretări forţate ale legilor defectuoase. Comunele iobăgeşti îşi pierd chiar şi drepturile cîştigate înainte de o sută de ani şi mai bine, unele prin denegarea dreptului de lignaţiune, altele prin restrîngerea dreptului de pascuaţiune, prin urmare izvorul bunăstării ţăranului, prăsirea vitelor, la care e avizat după situaţia ţării, este secat, poporul devenit la o stare de sărăcie deplorabilă, încît astăzi în comunele cele mai avute de odinioară, doi trei economi abia pot înjuga patru vite slabe la un car şi plug; astfel a scăzut numărul vitelor în ţară!!"[32].

Juriştii romîni au înaintat o interpelaţie parlamentului maghiar cu ocazia discutării proiectului de lege. Ei au subliniat că proiectul de lege „atacă şi face problematic dreptul de a dispune liber de proprietate". Parlamentul, cu toate acestea, a votat proiectul de lege. Avînd în spate jandarmeria, reprezentanţii organelor locale ale puterii, întreaga birocraţie, moşierii şi guvernul burghezo-moşieresc maghiar nu au luat în considerare propunerea făcută de deputaţii romîni ca să se renunţe la comasările forţate care se efectuau în dauna ţărănimii.

Studiind problema pauperizării maselor ţărăneşti în urma reglementării nejuste a regimului proprietăţii şi a comasărilor, printr-o statistică oficială Bariţ arată că circa 16% dintre ţărani şi-au pierdut loturile: „Unii ca şi alţii pieritori de foame, ceia din vina lor, aceştia nu mai ştie nimeni pentru ale cui păcate, pentru ca să nu piară de foame şi de golătate, mai întîi îşi vîndură vitele una cîte una, iar după ce-şi deteră şi boii, nemaiavînd cu ce-şi lucra pămîntul decît numai cu sapa şi cu săpoiul, începură să vîndă din acesta, căci gura cere şi copilaşii sar pe pereţi de foame. Mulţi, foarte mulţi, n-au ajuns ca să le vîndă ei; le-au vîndut judecata şi executorii, fără a-i întreba pe ei. Pe această cale moşioarele sătenilor, de cîte 5—10—15 jugăre,

[32] *Memorial* ...., p. 111—112.

ajunseră la cîte un singur proprietar sau cel mult la 4—5 inşi; aşa, în loc de 50, au rămas cîte 5 proprietari"[33].

Bariţ, ocupîndu-se de consecinţele reglementării proprietăţii funciare, mai constată: „... cu proclamarea emancipării locuitorilor rurali în 1848 şi cu regularea lor posterioară, scopul propus nu s-au ajuns nici pe jumătate, ci că pericolul este invederat ca milioanele de cultivatori să recadă din nou în o servitute, dacă se poate şi mai amară decît fusese cea anterioară. Ca simptomă spăimîntătoare a stării actuale se poate considera necurmata migraţiune... din Transilvania emigră neîncetat pe an pînă cît 9000—10.000 de oameni"[34].

Problema împroprietăririi foştilor iobagi eliberaţi — sancţionată prin legea a IV-a a dietei transilvănene din 1848 — e firesc să nu se fi rezolvat definitiv nici prin sentinţele judecătoriilor urbariale. Procedura aceasta, chiar aşa cum se înfăţişa, cu limitele ei, a fost frînată atît din partea moşierilor, cît şi a organelor locale ale puterii burghezo-moşiereşti maghiare. Cu timpul ea şi-a pierdut actualitatea, datorită faptului că noile măsuri ale guvernelor regimului dualist au făcut ca ţărănimea să renunţe la rezolvarea litigiilor pe cale judecătorească. Pierzîndu-şi pe la mijlocul sec. XIX, aşa cum s-a arătat, o parte din pămînturi, ţărănimea începe de acuma înainte să acţioneze împotriva moşierilor pe alte căi.

*

Din cele mai sus rezultă că G. Bariţ s-a preocupat îndeaproape de problemele arzătoare ale vremii sale, avînd în legătură cu ele concepţii progresiste. Între aceste preocupări, de cea mai mare importanţă era problema desfiinţării iobăgiei şi a împroprietăririi ţărănimii. Dar, în privinţa aceasta, se manifestă şi limitele burgheze ale concepţiei lui Bariţ: el acceptă menţinerea marii proprietăţi.

Cercetările şi studiile lui Bariţ referitoare la problema desfiinţării iobăgiei şi a împroprietăririi ţărănimii, nu şi-au pierdut valoarea nici azi, după aproape o sută de ani de cînd au fost scrise.

ВОПРОС УПРАЗДНЕНИЯ КРЕПОСТНИЧЕСТВА И НАДЕЛЕНИЯ ЗЕМЛЕЙ КРЕСТЬЯН ТРАНСИЛЬВАНИИ РАССМАТРИВАЕМЫЙ Г. БАРИЦ

РЕЗЮМЕ

Г. Бариц, являясь личностью с многосторонней деятельностью занимался и вопросом трансильванского крестьянства в XIX веке. Его выводы по этому поводу очень ценны, оказывают существенную помощь в решении некоторых задач связанных с упразднением кре-

[33] *Observatorul* (Sibiu) nr. 3 din 1883, p. 9.
[34] *G. Bariţ, Scrieri social-politice*, p. 412.

постной зависимости и наделением крестьян землей, тем более что они были сделаны на основании сравнения документов того времени с наблюдениями очевидца.

В ряде газетных статей написанных перед революцией 1848 г Бариц подчеркивал неоходимость отмены крепостного права в целях социального прогресса. Однако являясь буржуазным демократом, связанным многими нитями со своим классом он не требует упразднения крупной собственности. Все таки он считал несправедливым после 1848 г то, что крестьяне Трансильвании вступили в 1848 г во владение лишь части земли, значительно меньшей, чем им полагалось на основании состояния собственности перед революцией 1848 г. Указывая причины этого факта Бариц подчёркивает, что помещики при образовании аллодов в начале XIX-го века, не только не уступили участков крепостным крестьянам но захватили и значительные наделы у крепостных, в первую очередь по случаю Чиракианского вербования 1819 — 1820 гг, обманув органы властей. Много земли забрали у крестьян и после 1848 г — подчёркивает Бариц — по случаю реглементации собственности на основания патента 1854 —185 и объединения земель.

Бариц изучает также положение крестьянства освобождённого от крепостной зависимости и в ряде своих работ подробно рассматривает причины обеднения, пролетаризации и эмиграции крестьянских масс из Трансильвании.

LA QUESTION DE L'ABOLITION DU SERVAGE ET DE L'ATTRIBUTION DU DROIT DE PROPRIÉTÉ À LA PAYSANNERIE DE TRANSYLVANIE, VUE PAR GEORGE BARIŢ

RÉSUMÉ

George Bariţ, personnalité à préoccupations multilatérales, s'est occupé aussi du problème de la paysannerie transylvaine au XIX-ième siècle. Les constatations qu'il a faites à ce sujet sont particulièrement intéressantes, éclairant certaines questions concernant l'abolition du servage et l'attribution du droit de propriété aux paysans. Leur importance est d'autant plus grande qu'elles sont le fruit d'une comparaison entre les documents de l'époque et les remarques d'un témoin oculaire.

Dans plusieurs articles datant d'avant la révolution de 1848, Bariţ soulignait la nécessité d'abolir le servage, mesure qu'il considérait comme indispensable au progrès social. En tant que démocrate bourgeois, lié par maints intérêts à sa classe, il n'exigeait pourtant pas l'abolition de la grande propriété.

Après 1848, il considérait néanmoins comme injuste le fait qu'en 1848 la paysannerie avait été frustrée d'une partie des terres auxquelles elle avait

droit en vertu de la situation de la propriété avant la révolution. Bariț montre que les propriétaires terriens qui, dès le début du XIX-ième siècle, avaient commencé à constituer des francs-alleux, au lieu de distribuer des lots de terre aux paysans, leur avaient ravi, au contraire, des surfaces importantes, notamment lors de la conscription de Czirak, en 1819—1820. Bariț souligne aussi que même après 1848 les paysans furent dépossédés d'importantes surfaces de terre, à l'occasion de la réglementation de la propriété en vertu de la patente de 1854—1855.

Bariț s'est occupé aussi de la situation de la paysannerie affranchie du servage et il a analysé en détail, dans quelques-uns de ses travaux, les causes de la paupérisation, de la prolétarisation et de l'émigration des masses paysannes de Transylvanie.

IDEILE SOCIAL—POLITICE ALE LUI GEORGE BARIŢ ÎN PUBLICISTICA SA DIN PERIOADA ABSOLUTISMULUI ŞI IMPERIULUI „LIBERAL"

DE

CAMIL MUREŞAN

Înfrîngerea revoluţiei din 1848—49 a constituit o grea lovitură pentru năzuinţele de eliberare socială şi naţională din imperiul habsburgic. Absolutismul a fost restabilit în forme şi mai rigide. Rămăşiţele autonomiei provinciilor, cum erau dietele, au fost desfiinţate. Conducerea lor fu încredinţată unor guvernatori cu depline puteri, subordonaţi direct guvernului de la Viena, avînd la dispoziţie mijloacele represive ce decurgeau din menţinerea stării de asediu. „Constituţia" din 4 martie 1849 e abrogată la sfîrşitul anului 1850. Urmărirea participanţilor la mişcările revoluţionare, cenzura, interzicerea întrunirilor şi asociaţiilor, înăbuşeau orice activitate politică liberă. Centralizarea administrativ-birocratică, germanizarea, creşterea influenţei bisericii catolice, sînt trăsături ce caracterizează în ansamblu deceniul post-revoluţionar, cunoscut sub numele de „regimul lui Bach". Un punct însă asupra căruia acest regim n-a mai îndrăznit să revină a fost cucerirea revoluţionară a eliberării şi împroprietăririi iobagilor. De teama unor noi mişcări populare, patentele imperiale din 1853 şi 1854 recunoscură faptul împlinit, străduindu-se doar să canalizeze detaliile punerii sale în aplicare pe o cale cît mai avantajoasă pentru moşierime.

Poporul romîn din Transilvania şi îndeosebi pătura sa conducătoare de atunci — intelectualitatea burgheză — a resimţit ca o crudă decepţia aceste stări de lucruri. Adversitatea împotriva absolutismului habsburgic se înăspreşte, chiar dacă ea nu putea fi făţiş exprimată. Ecourile acestei acumulări de ură subterană vor răsuna în publicistica transilvăneană de după 1860, pe alocuri cu imprecaţii asemănătoare celor sub care Bariţ înmormînta iobăgia, în primele zile ale revoluţiei.

În anul 1860 se produse însă o schimbare, de scurtă durată. Atins de criza economică din 1857, neputînd face faţă susţinerii — nici pe plan financiar, nici politic — unui aparat birocratic, poliţienesc şi militar de proporţiile reclamate de absolutismul centralist al cărui exponent principal era Bach,

înfrînt în războiul cu Franţa şi Piemontul din 1859, imperiul habsburgic se văzu în pragul unei noi crize interne.

Pentru a o preveni, cercurile conducătoare ale aristocraţiei vieneze iniţiară un fel de „cotitură spre stînga"; prin diploma imperială din octombrie 1860 şi patenta din februarie 1861 se restabili relativa autonomie legislativă locală, permiţîndu-se redeschiderea dietelor, şi creîndu-se totodată un organ legislativ central, un „Reichsrat", compus din deputaţi ai tuturor provinciilor. Se schiţa astfel tendinţa unei evoluţii spre monarhia constituţională, regim pe care apologeţii Vienei s-au grăbit să-l numească „Imperiul liberal". Era o manevră menită să menţină coeziunea monarhiei, prin atragerea clasei conducătoare a naţiunilor asuprite.

În Transilvania acest nou curs al sinuoasei politici habsburgice a fost primit cu oarecari speranţe. Le îndreptăţeau, în aparenţă, măsurile de relaxare a cenzurii, de îngăduire a întrunirilor politice, cît şi statornicirea dreptului de vot pe baze exclusiv censitare, desfiinţîndu-se orice privilegiu, deci fiind lipsită de drept de vot numeroasa „plebe nobiliară", clientela politică a marii nobilimi. Pe temeiul acestui nou sistem de reprezentare, cu toată evidenta lui insuficienţă şi caracterul său nedemocratic (rezultînd din censul ridicat), reprezentanţii naţiunii romîne din Transilvania au reuşit pentru întîia dată să obţină majoritatea în dieta întrunită la Sibiu în 1863—64. Ei au putut vota mai multe legi privind egalitatea de drepturi a naţiunii romîne cu celelalte popoare conlocuitoare.

Aceste perspective fură curînd înşelate. Paralizat în interior de boicotul politic al claselor conducătoare maghiare, care revendicau independenţa Ungariei, suferind o nouă şi grea înfrîngere în războiul din 1866, purtat cu Prusia, pentru hegemonia politică în Confederaţia Germană, imperiul habsburgic recurse la un nou paleativ: la un compromis între interesele aristocraţiei şi burgheziei austriace de o parte, ale moşierimii şi marii burghezii maghiare pe de altă parte. Prin pactul dualist perfectat în 1867 Curtea de la Viena sacrifica din nou interesele şi drepturile naţionalităţilor, aliindu-se numai cu clasele conducătoare ale celei mai puternice dintre ele. Făcînd largi concesii moşierimii şi marii burghezii maghiare, Curtea vieneză reuşi să şi le alieze, pentru ca împreună să poată înăbuşi lupta de eliberare socială şi naţională a propriilor lor popoare, precum şi a celorlalte naţiuni asuprite. „Monarhia peticită" înlocuia doar frînghia pe care spera să-şi continue penibila echilibristică politică.

O parte a preţului plătit pentru asigurarea colaborării cu clasele conducătoare maghiare a fost sancţionarea uniunii Transilvaniei cu Ungaria, hotărîtă în noiembrie 1865 de dieta din Cluj, aleasă din nou pe baza legilor electorale mai vechi, prin care poporul romîn, majoritar, era aproape complet lipsit de posibilitatea de a-şi designa reprezentanţii săi.

În climatul acestor grele şi complexe împrejurări se desfăşoară după 1849 activitatea lui George Bariţ. Adînca lui dragoste pentru popor, preocuparea mereu trează pentru soarta acestuia, irezistibila sa vocaţie de ziarist, împletită cu spiritul său neobosit, pasionat şi iscoditor, nezdruncinatul său optimism, toate îl determină să urmărească fără preget evenimentele politice şi sociale ale vremii. Strecurîndu-se cu abilitate prin plasa cenzurii şi evitînd cîngile ascuţite ale legilor marţiale, el consideră ca o datorie să continue a împărtăşi

cititorilor săi fapte, impresii, opinii variate, brodate pe pînza străvezie a unor comentarii de fină actualizare.

De la 1 decembrie 1849 îl regăsim, după vicisitudinile exilului, în fruntea foilor sale braşovene. Pentru scurtă vreme însă. La 13/26 februarie 1850 „Gazeta Transilvaniei" e suspendată de administraţia militară austriacă, iar Bariţ îndepărtat de la conducerea ei şi a „Foii pentru minte". Motivul a fost refuzul său de a înceta publicarea raportului lui Avram Iancu, asupra luptelor din Munţii Apuseni, din care rezulta că cetele, „legiunile" romîneşti, luptaseră pentru a-şi apăra libertatea[1]. În general însă reacţiunea austriacă îl suspecta, în temeiul amestecului său în revoluţie.

După reapariţia „Gazetei" la 9 septembrie 1850, sub redacţia lui Iacob Mureşianu, Bariţ rămîne colaborator şi animator al ei. De la 1852 pînă la 1865 el mai editează „Calendarul pentru poporul romîn", prima publicaţie de nivel în acest gen, în Transilvania, în paginile căreia combate superstiţiile, militează pentru ridicarea nivelului cultural al poporului, pentru şcoli, presă, ridiculizează moravuri de influenţă feudală, răspîndeşte cunoştinţe practice şi informaţii de domeniul culturii generale, într-o formă simplă şi accesibilă.

Între 1850—1857 Bariţ este secretar al „gremiului" negustorilor romîni din Braşov, iar în 1852 se asociază grupului de mari comercianţi care a luat iniţiativa înfiinţării unei fabrici moderne de hîrtie la Zărneşti. În interesele acestei întreprinderi el face în ultimile luni ale anului 1852 o călătorie în Belgia, trecînd prin Pesta, Viena, Praga, Dresda, Köln, itinerar pe care-l consemnează într-un interesant jurnal, publicat în „Gazeta" şi, în continuare, în „Foaia". De altfel călătoriile dese au fost una din formele de manifestare a neastîmpărului său temperamental, pe care însuşi şi-l mărturiseşte, al curiozităţii, al dorinţei de a cunoaşte şi a se informa. Ele au contribuit la conturarea largului orizont european al publicisticii lui Bariţ.

A luptat mult prin diferite mijloace, pentru construirea căilor ferate în Transilvania şi legarea lor cu reţeaua din Romînia.

Între 1853—1855, împreună cu Gavril Munteanu, alcătuieşte un dicţionar german-romîn. Activitatea sa culturală se intensifică din 1861, cînd Bariţ figurează printre întemeietorii „Astrei", fiind secretarul (1861—1888) şi preşedintele acestei asociaţii (1888—1893).

În această calitate a organizat el în 1862, la Braşov, prima expoziţie economico-culturală a poporului romîn din Transilvania.

Relativa destindere politică de după 1861 îi prilejuieşte un nou moment de seamă în activitatea sa politică. E deputat „regalist"[2] în dieta de la Sibiu, în 1863—64, şi reprezentant al Transilvaniei în senatul imperial de la Viena. Are un rol important în elaborarea legilor de egală îndreptăţire pentru naţiunea romînă, iar în senatul imperial denunţă abuzurile comise în problema despăgubirilor plătite moşierilor pentru pămînturile „urbariale". În 1866, împreună cu Timotei Cipariu, Iosif Hodoş, Al. Roman şi Gavril Munteanu, este

[1] Radu Pantazi, *Ideile social-politice ale lui G. Bariţ*, în „Din istoria filozofiei în Romînia", vol. II (Bucureşti), 1957, p. 197, nota. Cf. şi George Em. Marica, *Gazeta de Transilvania*, în „Tribuna", II (1958), nr. 12, p. 6—7.

[2] Adică numit, nu ales. I se făcuse această „onoare" în speranţa de a-i atenua astfel atitudinea opoziţionistă.

ales membru al Societății Academice Romîne din București, care de la 1879 se va numi Academia Romînă. La sfîrșitul aceluiași an, împreună cu Ioan Rațiu și obținînd semnătura a 1493 de fruntași ai burgheziei și intelectualității romînești înaintează la Viena un memoriu de protest împotriva uniunii Transilvaniei cu Ungaria și a ștergerii autonomiei sale.

Această bogată activitate pe tărîm public se întrețese însă mereu cu cea publicistică. „George Bariț a fost în primul rînd un mare ziarist, in personalitatea căruia se împleteau într-o armonioasă proporție talentul, cultura și un remarcabil tact politic..."[3]

Tematica preocupărilor social-politice ale publicisticii sale rămîne orientată și în această a doua perioadă de activitate pe o linie înaintată; ea se distinge printr-o multilateralitate excepțională.

Ca reprezentant al tinerei burghezii romîne din Transilvania, Bariț combate consecvent rămășițele feudale și absolutismul. Cercurile reacționare din jurul Curții vieneze, care sprijineau regimul absolutist, sînt pentru el o partidă cu „capete de hidră", care urmărește „să reînființeze și robia, adică iobăgia țăranilor și să-i asuprească cu o mulțime de dajdii grele". Sînt „robitorii de oameni" ale căror țeluri însă nu se vor realiza, fiindcă — arată Bariț — „aceasta ar produce un resbel social"[4].

La un an după înăbușirea revoluției, Bariț crede așadar în posibilitatea reizbucnirii ei, îi flutură spectrul dinaintea celor care voiau să-i șteargă urmele, crede în trăinicia și valabilitatea celei mai importante cuceriri a ei: desființarea iobăgiei...

Îndîrjirea sa împotriva unui regim care înăbușea orice manifestare liberă nu izvora numai din experiența amară a Transilvaniei, sau a lui personală. Chiar plecînd în convingerile sale de la o experiență concretă și limitată, Bariț s-a ridicat întotdeauna la traducerea acestei experiențe într-un principiu general; el nu combate numai absolutismul habsburgic, ci apără libertatea oricui — persoană, națiune sau clasă — împotriva despotismului de pretutindeni și din toate timpurile. Împărații romani, monarhii din evul mediu, țarismul, brutalul militarism prusac, samavolniciile sultanilor otomani, ale împăraților chinezi și maharadjahilor indieni, sînt pentru el inelele aceluiași lanț înrobitor al omenirii. Lovitura de stat din Franța, din 2 decembrie 1851, o înregistrează drept: „... cumplita știre din Paris, că Ludovic Bunăparte sparse adunanța, arestă mai mulți generali și trase la sine tot regimul". După care încheie cu exclamația semnificativă: „Dumnezeu cu Europa!"[5]

Lupta împotriva absolutismului e numai un aspect al uneia din temele majore și permanente ale publicisticii lui Bariț: combaterea necruțătoare a feudalismului. Pusă în inferioritate în lupta pentru drepturi și libertăți economice și politice, în concurența ei cu burghezia maghiară și săsească, burghezia romînă de la mijlocul veacului al XIX-lea continuă, cîteva decenii după revoluție, să invoce în sprijinul revendicărilor sale argumentul numeric, al majorității poporului romîn din Transilvania. Această majoritate numerică o alcătuiau masele

---

[3] George Barițiu, *Articole literare* (București), ESPLA, 1959, p. 12.

[4] *Încercări absolutistice*, în „Gazeta Transilvaniei", XIII (1850), nr. 21, p. 83—84; nr. 22, p. 85—86.

[5] *Lupta principiilor în Franța*, în „Foaie pentru minte...", XIV (1851), nr. 48, p. 373.

țărănești. În situația dată, burghezia romînă era obligată să manifeste solicitudine, fie măcar parțială, pentru țărănime. Pe această poziție se situează și Bariț. „Ce e de făcut ca să aibă reprezentanții romîni cît de puțin reazim în poziținea lor ca reprezentanți ai romînilor? Eu zic să recurgem la mintea cea sănătoasă și nestricată, neîntinată cu sofisme politice: să cerem să ne răspundă poporul..."[6]

În critica pe care o face el regimului feudal, se ridică la înțelegerea destul de clară a existenței claselor și a luptei de clasă. Mai mult: găsește acest fapt ca total just, din punct de vedere istoric, juridic și uman. El sezisează și existența acestui fenomen în societatea capitalistă, fără a-i mai înțelege însă profunda lui semnificație. Bariț se apropie, pe acest plan, de istoricii francezi din perioada restaurației — Thierry, Guizot, Mignet — și în general de istoriografia și publicistica burgheză „liberală" (Michelet) din veacul al XIX-lea, pe care a cunoscut-o și prin intermediul unor istorici germani (Rotteck).

O problemă de actualitate pentru Bariț, în cadrul luptei sale împotriva feudalismului după 1848, este aceea a lichidării raporturilor „urbariale" dintre nobili și iobagi. În numeroase articole el denunță abuzurile comise în această materie asupra țăranilor. Susține ideea ca statul să plătească despăgubirile la care nobilii pretindeau că au dreptul, străduindu-se totodată să demonstreze că aceste despăgubiri sînt exagerate. E preocupat de aceeași problemă și pentru Romînia, urmărind în continuu evoluția problemei agrare în Principate. „Improprietărirea și emanciparea țăranilor e singurul mijloc de a ridica națiunea romînă la stima cuvenită unei națiuni civilizate...[7] Ironizează fără cruțare pe reprezentanții marilor proprietari care se opuneau proiectelor de reformă, salutînd apoi legea agrară a lui Cuza.

De pe acest plan al îmbrățișării cauzei țărănimii asuprite în iobăgie, se proiectează o lumină și asupra atitudinii lui Bariț, de solidaritate cu popoarele asuprite din Transilvania și de pretutindeni. Fără îndoială ea mai era inspirată și din convingerile sale politice democratice, din idealul libertății și independenței naționale — un alt motiv fundamental al scrisului său. Vorbind, de pildă, despre poporul rus, „iubitor de pace, iar nu de sînge", Bariț opune politicii țarismului starea nefericită a maselor din Rusia țaristă, unde „peste 40 milioane gem în sclavie, sub spurcata numire de robi"[8]. Cu aceeași compasiune a privit Bariț soarta maselor țărănești romîne, cît și maghiare. „...Dacă se va fi aflînd cineva care pentru legislațiunea cruntă din trecut să învinuie pe poporul, pe națiunea maghiară genetică, acela într-adevăr ar păcătui. Din $5^1/_2$ milioane de maghiari, nici 1 milion au fost liberi și semiliberi... iar peste $4^1/_2$ milioane au fost totdeauna sclavi, adică iobagi întru înțelesul legilor lui Verböczy... lipsiți de drepturi omenești, întocmai ca și iobagii slovaci, ruteni, sîrbi, romîni etc...."[9]

---

[6] *Ce cer romînii din munți și văi?*, în „Foaie pentru minte...", XXIII (1860), nr. 26, p. 197, Cf. și articolul *Sătenii*, în „Concordia", VI (1866), nr. 38—40, p. 170—178, pledînd pentru capacitatea țăranului de a dobîndi maturitate politică.

[7] *Gazeta Transilvaniei*, XXIV (1861), nr. 6, p. 25 (mai departe: *Gazeta*...).

[8] *Voința Rusiei*, în „Gazeta...", XVII (1854), nr. 86, p. 344.

[9] *Despre legislațiunea veche a Transilvaniei*, în „Gazeta...", XXVI (1863), nr. 71—72, p. 284.

În general publicistica lui Bariț, vehementă adesea în apărarea drepturilor sociale și politico-naționale ale poporului romîn din Transilvania, se distinge printr-o ținută principială, străină oricărui șovinism, detestînd nu poporul, ci aristocrația maghiară. „Nu urîm pe nimeni... pe națiunea maghiară nu avem nici o cauză mai de-aproape a o urî; ...noi știm să distingem între poporul dv. și capii de partide... Eu neg înaintea cerului și a oamenilor că ar exista vreo ură între națiuni. Ură, urgie și frecări nu există între națiuni, ci numai între coterii și oligarhii și clase privilegiate... Poporul unguresc a avut aceeași soartă cu noi, asemeni și secuii, iar poporul săsesc încă nu i-a fost așternutul pe perne de trandafir..."[10].

Tot din arsenalul criticii antifeudale face parte anticlericalismul său, moștenit din tradițiile „iluministe", o dată cu un anumit deism filozofic. El consideră clerul vinovat de înapoierea materială și culturală a maselor. „... Teologii, dacă n-ar duce frică așa mare de științele fizice, poporul ar fi și mai deștept, ar și flămînzi mai puțin..."[11]. Fanatismul religios îi smulge accente de oroare, din orice parte s-ar fi manifestat el, de-a lungul veacurilor. Confesionalismul îl consideră un fenomen complet perimat în veacul al XIX-lea — dăunător și luptei de eliberare națională a poporului romîn, mască sub care se ascund perfide calcule politice, de subjugare și asuprire. „În ziua de astăzi ceea ce pune în mișcare spiritele... este curat numai un calcul rece, interesat... care se încoardă din răsputeri ca, cu ajutorul certelor religioase să tragă foloase cît mai mari și mai sigure... Din dușmăniile religioase se formează... scări prin care cineva vrea a înainta la predomnire politică și națională". Separatismul și ura confesională sînt insuflate popoarelor „pentru ca acestea să uite pînă și de cîștigarea pîinii de toate zilele și să se încaiere asupra disputelor despre cărările cîte ar duce la cer!"[12]

După asemenea accente voltairiene, Bariț opune rolului nefast, obscurantist, al clerului, misiunea înaltă a adevăratului intelectual de a lumina poporul. Cultura pentru popor înseamnă pentru Bariț, în ultimă instanță, panaceul universal al racilelor social-politice. E și aceasta tot o ereditate iluministă, idealizantă. El denunță cu tărie pe intelectualii care trădează această misiune complexă. „... Să vă fie rușine feței a vă numi cultivați, cînd voi dați să priceapă oricine că v-ar plăcea a domni numai peste orbi, că vă temeți ca nu cumva poporul, deșteptat nu numai prin fericitul său instinct și simț, ci și prin cîștigarea de idei clare și prin informațiuni lămurite, să vă pătrundă pe sub mască și să vă dea pe față toată urîciunea voastră"[13].

Poziția sa net ostilă feudalismului și absolutismului îl situează vădit pe Bariț printre reprezentanții ideologiei burgheze din Transilvania. Rămîne însă deschisă problema perspectivelor și totodată a limitelor concepțiilor sale politico-sociale. Bariț n-a fost un apologet al orînduirii capitaliste. El a văzut multe din aspectele sale întunecate; în orice caz le-a surprins pe cele esențiale. I-au

[10] *Gazeta...*, XXII (1860), nr. 39, p. 157—158; *idem*, XXIV (1861), nr. 3, p. 12.
[11] *Gazeta...*, XIV (1851), nr. 56, p. 233.
[12] *Mișcările religioase în timpurile noastre*, în „Gazeta...", XVI (1853), nr. 32—33, p. 124—125.
[13] *Cine citește gazete în publicul nostru?*, în „Gazeta...", XIV (1851), nr. 61, p. 253—254.

dat de gîndit, le-a criticat cu asprime. N-a înțeles însă în mod just calea lichidării nedreptăților și contradicțiilor societății burgheze. A manifestat interes pentru proletariat și pentru mișcarea socialistă, dar n-a văzut rolul istoric al clasei muncitoare. De altfel și informațiile sale asupra socialismului s-au mărginit la sursa mediocră și denaturată a lucrărilor lui Louis Blanc[14]. Motivul principal al limitelor lui Bariț în această direcție îl constituie însă pe de o parte slaba dezvoltare a proletariatului în Transilvania în perioada formării sale intelectuale (1830—1840), cît și însăși poziția lui de clasă, calitatea sa de director și coproprietar de fabrică (1852—1875), avînd legături strînse cu grupurile marilor comercianți brașoveni.

Ca atare, critica unor aspecte ale orînduirii burgheze își are la Bariț rădăcinile sale de clasă în atașamentul pentru cauza țărănimii și în resimțirea concurenței necruțătoare a marelui capital, față de tînăra și relativ slaba burghezie romînă; iar pe plan, am zice gnoseologic, în concepția iluministă, cu acel cult al rațiunii umane, pretins tribunal de dreaptă și eternă judecată a tuturor faptelor istorice și realităților social-politice. „... În acea epocă a concurenței libere se adeveri că dacă aceea nu va fi oarecum organizată, ea nu numai nu folosește omenirii, ci din contră, este în stare a o îngropa din nou, într-o sclavie poate și mai grea decît ceea ce trecuse...

După ștergerea iobăgiei, proprietarii cei mari și capitaliștii au rămas tot bogați; din contră, sătenii, împărțind moșioarele lor la fii și nepoți, aceștia în curs de cincizeci de ani iarăși rămaseră la sapă de lemn; apoi, firește, ... deveniră din nou iobagi, deși sub alt titlu.

Meseriașii săraci nu mai putură concurge cu capitalistul, care, făcîndu-și fabrică, toarce în ea cu 5000 de fuse, pe cînd cesta lucră numai cu mîinile sale. Pe această cale se înmulțiră milioane de proletari, viețuitori din mînă în gură..."[15].

În alt pasaj al aceluiași articol, el caracterizează astfel mentalitatea burgheză: „... Eu nu voi fi nebun ca să muncesc pentru mai mulți; cine nu poate cîștiga, crape măcar de foame și de golătate, mie nu-mi pasă; mie-mi place să dispun peste milioane de avuții... Sînt gata orișicînd a trage cu pușca și a omorî măcar 10.000 de oameni într-o zi, numai proprietatea să mi-o apăr (precum se întîmplă la Paris în anul 1848, sub comanda lui Cavaignac)"[16].

Deși a văzut umbrele „libertății" și „democrației" burgheze, a observat că proprietatea privată capitalistă nu constituie o înlăturare a exploatării, ci generează doar noi forme ale ei, Bariț stăruie totuși în a crede în viabilitatea micii proprietăți, în valoarea acestei instituții pentru garantarea bunăstării generale. El critică numai dezvoltarea marelui capital, considerîndu-l doar pe acesta vinovat de aspectele hidoase ale orînduirii burgheze. Bariț ni se relevă deci a fi un democrat burghez radical, exponent al micii burghezii. În concepțiile acesteia își au sursa și elementele pozitive, dar și cele negative ale opiniilor sale: democratismul „radical" în raport cu aristocrația funciară

---

[14] Gr. Mladenatz, *Influența socialismului mic-burghez în publicistica Țărilor Romîne din secolul XIX (primele 6 decenii)*, în „Probleme economice", X (1957), nr. 8, p. 131.

[15] *Lupta principiilor în Franța*, în „Foaie pentru minte...", XIV (1851), nr. 48, p. 369—378.

[16] *Loc. cit.*

și marea burghezie, dar și rezerva față de metodele revoluționare de luptă[17]; vestejirea abuzurilor marelui capital — idealizarea micii proprietăți; constatarea existenței proletariatului exploatat, o simpatie „teoretică" pentru el, dar neînțelegerea luptei sale, a revendicării desființării proprietății private.

Îl revoltă concurența nimicitoare și necinstită a marelui capital străin față de industria și comerțul autohton: „... Popoarele industrioase din Europa meridională și apuseană ... nu privesc la popoarele danubiene nici mai mult nici mai puțin decît privesc în sălbaticii din America și Australia ... adică ne iau de popoare barbare și proaste, pe care să ne facă tributare fabricilor, intereselor și plăcerilor lor"[18]. Apusenii, scrie Bariț, „în loc să ajute înaintarea culturii la națiunile răsăritene, o împiedică în tot modul, pentru că planul lor cel mai secret și cel mai din urmă ... este ca ... să cuprindă țările răsăritene, să le împartă între sine, să desființeze naționalitățile, să le ocupe pămîntul ...". Indignat de această perspectivă, o respinge cu tărie, apostrofînd Apusul în cuvinte ce apar astăzi cu adevărat profetice: „Desființați tirania și despotismul ... duceți numai legi bune și institute de învățătură, apoi să vedeți dacă răsăritul într-o sută de ani nu v-au ajuns și v-au întrecut"[19].

De o deosebită actualitate este și permanenta condamnare din partea lui Bariț a colonialismului. În articolul „Despre revoluțiunea din India"[20] el demască asuprirea poporului indian de către colonialismul englez, prezicînd imposibilitatea menținerii dominației acestuia și împărtășind sentimentele popoarelor care gemeau sub jugul colonial, „ura și vrăjmășia cea mai înflăcărată asupra celor din apus ... asupra englezilor". Într-un articol de privire retrospectivă asupra evenimentelor anului 1867, Bariț compară Europa cu o femeie din înalta aristocrație, păstrînd un aer distins, dar îmbătrînită și zbîrcită. „Unii cred — spune el — că acele încrețituri ale Europei se vor putea netezi numai cu tunuri ghintuite, prin puști cu ac și prin corăbii monitoare cu pîntece de fier. Blestemate mijloace de toaletă, de care orice ființă omenească cu capul la loc s-ar feri cît ar putea!"[21].

Condamnînd războiul, în măsura în care vedea în el un instrument de realizare a unor planuri de agresiune și cotropire (aluzia de mai sus vizează Prusia și pe Bismarck), Bariț a recunoscut existența războaielor juste, pentru libertate și independență națională. Articolele pe care le va scrie în anii 1877—78 sînt semnificative în această privință.

Preocuparea pentru cauza națională a poporului romîn din Transilvania străbate ca un fir roșu și această epocă din activitatea publicistică a lui Bariț. Ea se va intensifica și circumscrie în vremea dualismului. Pînă la 1867 Bariț a împărtășit iluziile și decepțiile acestei lupte naționale, rămînînd ferm pe lîngă revendicarea autonomiei Transilvaniei, a menținerii dietei sale, a egalității în drepturi a națiunii romîne, continuînd a căuta soluții ale problemei

[17] Atitudine care îi e proprie în această perioadă a activității sale, pînă la sfîrșitul vieții, după ce în 1848 depășise poziția reformistă, apropiindu-se de înțelegerea revoluției. Cf. Radu Pantazi, *o. c.*, p. 202.

[18] *De la Buzăul romînesc*, în „Gazeta ...", XV (1852), nr. 28—29, p. 110—112.

[19] *Cauza orientului privită din punct de vedere franțuzesc*, în „Gazeta ...", XVI (1853), nr. 69, p. 269.

[20] *Gazeta ...*, XX (1857), nr. 55, p. 215; nr. 99, p. 398—399.

[21] *Idem*, XXX (1867), nr. 102, p. 401.

naţionale în federalismul elveţian. În condiţiile de atunci, acestea erau idei relativ înaintate, deoarece prin ele s-ar fi realizat, în mod obiectiv, o slăbire a presiunii centraliste a absolutismului habsburgic şi s-ar fi deschis posibilităţi mai largi de afirmare politică pentru poporul romîn. Fără îndoială însă, ele nu reprezintă poziţia cea mai înaintată în această problemă, poziţie care ar fi constat în revendicarea dreptului la autodeterminare a poporului romîn din Transilvania, mergînd pînă la separarea de monarhia habsburgică.

Bariţ evită însă, din motive de elementară prudenţă tactică, afirmarea explicită a aspiraţiei spre unitate naţională a poporului romîn, „daco-romînismul". Caută chiar să se dezvinovăţească, pe sine şi în general conducerea mişcării naţionale, de atare acuzaţie, care i-ar fi putut atrage cele mai grave consecinţe din partea organelor represive ale monarhiei. Dar în articolele sale economice strecoară idei ca acestea: „Tot pulsul pieţii ... (Braşovului) vibrează drept la gurile Dunării. Libertatea Dunării şi a Principatelor va aduce pe Braşov la adevărata înflorire ...". Sau, în altă parte: „Mai mult de $^1/_3$ a locuitorilor acestui district (Ţara Bîrsei) trăiesc ... din Ţara Romînească. Opreşte numai pe 3 luni importul şi exportul prin pasurile Bran, Timiş, Buzău, Oituz şi meseriaşii saşi din Braşov devin pieritori de foame, neguţătorii părăsesc piaţa aceasta şi miile de romîni, economi de vite, se mută dincolo."[22].

Urmărită de cenzură şi de legea presei, ideea unităţii naţionale e strecurată cu abilitate în articole cu caracter în aparenţă „inofensiv", „de specialitate", cum ar fi cele economice sau culturale.

În „Romînul" din Bucureşti, al cărui corespondent anonim a fost, Bariţ subliniază însă mai deschis necesitatea reciprocă a consolidării statului naţional şi a elementului romînesc din Transilvania, considerînd ideea unităţii naţionale drept „semănătură răsărită, înmugurită, vie, deşi abia la început"[23].

Cum l-ar fi putut părăsi vreodată gîndul eliberării naţionale a poporului său, pe omul căruia pămîntul pe care se născuse îi inspira asemenea rînduri:

„Sărmană Transilvanie, prea scumpa noastră patrie, duioasă pentru fericirea fiilor tăi, cît eşti tu de nefericită şi noi împreună cu tine! Suspinele tale nu se ascultă şi vocea ta răsună în deşert printre umbroasele văi ale frumoşilor tăi munţi!

Oameni ambiţioşi, fii sau strănepoţi ai unor făpturi servile, care odinioară te-au sacrificat pentru mulţi arginţi ... te reped orbeşte şi fără compătimire în rîpa pieiriii şi apunerii totale ... Romîni, unguri şi saşi umblă rătăcind de la un loc la altul ... căutînd în deşert piatra înţelepciunii, ca şi cum ar căuta mineralogul o vînă de aur printre cei munţi, sparţi şi sfredeliţi de ani două mii ..."[24].

„Piatra înţelepciunii", soluţia problemelor cu care s-a luptat, Bariţ n-a ajuns să o vadă. A desţelenit însă o parte a drumului spre tainiţa ei. Cu mijloace de multe ori imperfecte, dar cu rîvnă neobosită, cu o mişcătoare sinceritate şi probitate morală.

Dualismul din 1867 a menţinut elemenele asupririi sociale şi naţionale asupra poporului romîn din Transilvania. Aproape sexagenar, Bariţ continuă

[22] *Idem*, XVIII (1855), nr. 1, p. 1—2; *Concordia*, VI (1866), nr. 43, p. 189.
[23] *Romînul*, din 15 mai 1868, p. 408.
[24] *Din 20 octombrie nici un pas înainte*, în „Gazeta ...", XXIV (1861), nr. 78, p. 327.

a mînui condeiul, pe care nu-l va scăpa din degetele trudite de cît în pragul sfîrşitului patriarhalei sale existenţe.

Sărbătorit în 1887, cu ocazia împlinirii vîrstei de 75 de ani, Bariţ a primit ca omagiu din partea unei asociaţii, un condei de aur.

Acest semn al admiraţiei şi respectului contemporanilor săi îl putem interpreta ca un simbol.

Opera sa, bogată în idei înaintate, e străbătută de suflul dragostei pentru popor, de flacăra urii faţă de asuprire. Tezaur pentru noi mai de preţ şi mai inalterabil decît aurul, făcînd din scrisul său — spre a folosi una din expresiile clasice, atît de preferate lui şi generaţiei sale — „un monument mai durabil decît bronzul".

Astfel, gestul de omagiu al contemporanilor săi îşi păstrează astăzi deplina lui valoare. Într-adevăr, acesta a fost Bariţ: condeiul de aur al publicisticii romîneşti din Transilvania în veacul al XIX-lea!

СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ИДЕИ ГЕОРГЕ БАРИЦ В ЕГО ПУБЛИЦИСТИКЕ ПЕРИОДА АБСОЛЮТИЗМА И „ЛИБЕРАЛЬНОЙ" МОНАРХИИ

РЕЗЮМЕ

После краткого изложения исторических условий при которых развернулась деятельность Георге Бариц в промежутке 1849—1867 гг, работа методически рассматривает главные идеи развитые великим ардяльским учёным в его публицистических трудах этого периода. Подчёркнуты его передовые идеи однако с уточнением их пределов.

Таким образом выдвинуты и иллюстрируются примерами главные темы его публицистических работ, борьба против феодальных пережитков и абсолютизма, его боевая позиция против помещиков по вопросу ликвидации крепостных отношений, понимание проявленное по отношению к судьбе угнетённых крестьянских масс, независимо от национальности, борьба с клерикализмом, колониализмом и захватническими войнами, а также критика по адрессу некоторых аспектов капиталистической эксплуатации из которой усматривается определённый подход к пониманию судьбы пролетариата в буржуазном обществе.

В то же время, без единого намёка на шовинизм, Бариц непрестанно выступал за национальное дело румынского народа в Трансильвании и на всей территории нашей родины.

Представитель передовой буржуазии середины прошлого века, Бариц не смог подняться до понимания исторической роли пролетариата; хотя идеи социализма и привлекли его внимание, он ознакомился с ними односторонне и в искаженном виде сквозь призму сочинений мелко-буржуазных социалистов вроде Луи Блана.

В заключении работы подчеркивается горячий патриотизм и в общем, передовая позиция которую занял Бариц в его публицистике, факт который, вопреки некаторым ошибкам и предлам его социально-политического мышления, определил его как одноу из самых замечательных личностей румынской политехнической и культурной жизни XIX в.

LES IDÉES SOCIALES ET POLITIQUES DE GEORGE BARIŢ DANS SES ARTICLES DE PRESSE PENDANT LA PÉRIODE DE L'ABSOLUTISME ET DE L'EMPIRE „LIBÉRAL"

RÉSUMÉ

Après une présentation succinte des conditions historiques dans lesquelles se déploya l'activité de George Barit entre les années 1849 et 1867, l'auteur soumet à une analyse méthodique les principales idées de cette grande personnalité, formulées dans les articles de presse parus dans cette période. On y souligne ses idées avancées tout en précisant leurs limites.

En voici les thèmes majeurs: la lutte contre les vestiges du féodalisme et de l'absolutisme, l'attitude combative de George Barit envers les grands propriétaires terriens dans la question de l'abolition des rapports de servage, la compréhension manifestée pour le sort des masses paysannes opprimées indifféremment de leur nationalité, l'hostilité à l'égard du cléricalisme, du colonialisme et des guerres d'agression, ainsi que la critique de certains aspects de l'exploitation capitaliste, dans laquelle on entrevoit que George Barit n'est pas loin de comprendre le sort du prolétariat dans la société bourgeoise. En outre, sans la moindre ombre de chauvinisme, Barit n'a pas cessé de militer pour la cause nationale du peuple roumain de Transylvanie et du pays entier.

Comme représentant de la bourgeoisie avancée du milieu du siècle passé, Barit n'a cependant pas pu comprendre le rôle historique du prolétariat. Il n'a connu les idées socialistes que d'une manière unilatérale et dénaturée, à travers les travaux de socialistes petit-bourgeois tels que Louis Blanc.

Au terme de l'étude, l'auteur souligne le patriotisme ardent et la position en général avancée qui se manifestent dans les articles de presse de George Barit. Malgré certaines erreurs et limites de sa pensée sociale-politique, ces faits le définissent comme une des personnalités les plus remarquables de la culture et de la vie politique roumaines du XIX-ième siècle.

NOTELE DE CĂLĂTORIE ALE LUI GEORGE BARIŢ

DE

GEORGE EM. MARICA

1. În opera publicistică de caracter mai beletristic a lui G. Bariţ, un loc de seamă îl ocupă jurnalele sale de drum. Nu sînt scrieri literare de prima mînă. Le lipseşte nu numai remarcabila şi neaşteptata artă a lui Codru Drăguşanu, dar chiar şi emoţia mai adîncă faţă de cele văzute, ce vibrează sub armătura ferecată de latinisme a însemnărilor de drum ale lui Cipariu, care reuşeşte uneori să se cristalizeze în imagini frumoase. Ţinta lui Bariţ nu e să impresioneze, ci să deschidă orizontul prin reliefarea marelui progres realizat în ţările străine, astfel ca romînii să aibe îndemn să păşească pe acest drum. Pretutindeni, în peregrinările sale, autorul e obsedat de imaginea stărilor de acasă. De aceea nu ne oferă o viziune a tuturor lucrurilor observate, ci în primul rînd informaţii în sprijinul scopului didactic ce şi-a propus prin comunicarea impresiilor. E aceeaşi vînă educativă ca şi la Dinicu Golescu, numai într-un spirit mai modern şi cu mijloace de expresie mai evoluate. Se poate chiar vorbi de o filiaţie literară, căci e de neconceput ca scriitorul ardelean să nu fi cunoscut jurnalul de călătorie al acestuia, nu numai fiindcă a apărut la Buda în 1826, ci pentru motivul mai puternic că el era foarte bine orientat, la început, în ce priveşte publicaţiile de peste Carpaţi[1]. De altfel, aceasta rezultă şi din comparaţia lor: al lui Golescu şi al lui Bariţ din 1836. N-ar fi exclus ca cel din urmă să fi ştiut şi de notele de drumeţie în Rusia ale lui Asachi, ascunse în paginile „Albinei romîneşti" din 1830[2], caracterizate şi ele prin aceeaşi mentalitate luministă, mai aproape de ale lui Bariţ atît în timp cît şi prin orientare socială, limbă. Nu ating însă nici acestea din urmă independenţa pe care o are cărturarul ardelean faţă de cele văzute în plimbările sale printre străini. În orice caz, din texte nu se pot aduce dovezi în sprijinul acestei ultime ipoteze.

---

[1] *Însemnare a călătoriei mele*, ESPLA, Bucureşti, 1952; *idem*, Ed. Tineretului, Bucureşti, 1955 (Biblioteca şcolarului). Cf. G. Călinescu, *Istoria literaturii romîne de la origini pînă în prezent*, Bucureşti, 1941, p. 85—88.

[2] *Eşii. Estract din jurnalul unui călătoriu moldovean*, în „Albina romînească", 1830, nr. 61, 62, 74, 78, 80, 82, 88, 91, 92. Cf. I. Pervain, *Extract din jurnalul unui călătoriu moldovean (Contribuţie la studiul raporturilor culturale romîno—ruse din sec. XIX)*, în „Steaua", VIII (1957), nr. 10, p. 104—112.

Bariţ a fost un neobosit călător toată viaţa sa. În periodicele pe care le-a condus, întîlnim des menţiunea că „redactorul a trebuit să lipsească mai multă vreme din localitate". N-a existat an în care să nu fi pornit undeva pe mai mult timp. Ceea ce nu constituia pe vremea aceea tocmai un agrement, dacă ne gîndim la grelele condiţii în care aveau loc odinioară deplasările. Erau însă pentru el o mare necesitate. Satisfăceau atît unui neastîmpăr temperamental mărturisit, cît şi firii sale iscoditoare, în genere curiozităţii sale intelectuale, contribuind într-o bună măsură la instruirea sa şi îndeosebi la largul orizont al spiritului lui. În comparaţie cu nenumăratele drumuri pe care le-a întreprins, ne-a lăsat puţine note de călătorie; destule însă ca să merite să ne ocupăm de ele. Cele mai valoroase sînt din prima perioadă a vieţii sale, cam pînă la 1860, adică din epoca intereselor pentru literatură. N-au fost remarcate pînă de curînd. Doar din 1947 avem o primă menţiune despre unele din ele[3], iar din 1958 despre cele mai vechi[4]. Celelalte însemnări de voiaj ale lui Bariţ n-au fost nici pînă acum identificate sau valorificate. E un prim motiv să stăruim mai mult asupra lor. Dar ele merită o atenţie deosebită şi pentru faptul că reprezintă, cu toate limitele lor, contribuţia cea mai de seamă a autorului nostru în domeniul prozei. Însemnătatea lor cea mai mare rezidă însă în caracterul lor documentar. În genere însemnările de drum, prin însăşi natura lor, au un caracter mai reflexiv, sînt la marginea genului literar. Cu atît mai mult e cazul notelor lui Bariţ, preţioase în special prin faptul că cuprind o seamă din ideile sale de ordin filozofic, educativ şi social-politic, ce merită cunoscute şi din aceste izvoare.

2. Încă din 1836, adică din anul cînd Bariţ se strămută la Braşov, el întreprinde împreună cu T. Cipariu prima călătorie dincolo de hotarele micii sale patrii. Să se noteze că ea s-a îndreptat nu spre Buda sau Viena, ci spre Bucureşti pînă la Dunăre, cu întoarcerea prin Curtea de Argeş. Despre această întreprindere a sa, care a durat şase săptămîni, cărturarul ardelean ne-a lăsat cîteva însemnări valoroase, atît fiindcă sînt cele dintîi de acest fel în Transilvania, cît şi prin cuprinsul lor foarte matur pentru vîrsta cînd le-a scris (avea 24 ani). Ele au fost — cum am relevat — numai foarte de curînd date la iveală[5]. Cu toate insuficienţele acestei editări, ea ne dă o imagine a textului şi a preocupărilor dominante ale autorului. Limba în care a scris el e cea a epocii, cu destule arhaisme şi stîngăcii de stil, dar e o limbă accesibilă, mai apropiată de noi decît aceea a jurnalului lui Golescu şi mai fluentă decît a lui Cipariu. A acestuia din urmă are în schimb mai multă sevă, datorită numeroaselor inflexiuni bătrîneşti. Partea cea mai mare a notelor de călătorie ale lui Bariţ sînt consacrate Bucureştiului, adică reflexiunilor pe marginea celor văzute acolo. Dar el ne împărtăşeşte observaţii şi despre drumul parcurs pînă în capitala Munteniei, ca şi despre călătoria făcută în continuare la Giurgiu pînă la Dunăre. Mai departe, nu avem nici o indicaţie, fără să ne putem da seama dacă restul s-a pierdut sau nu a fost scris deloc. Nici jurnalul lui Cipariu nu ne comunică nimic în această privinţă, el

[3] O. Boitoş, *Întîiele călătorii în Apus ale lui George Barițiu*, Sighişoara, 1947.
[4] *Timotei Cipariu şi George Bariţiu călători prin Ţara Romînească în 1836. Note pe marginea unui text inedit*, în „Studii", XI (1958), nr. 1, p. 117—126.
[5] *Călătoria primă în Muntenia*. Ibid., p. 127—132.

ne spune chiar mai puțin, fiindcă se oprește la capitală. Ambii au așternut aceste rînduri pentru a informa mai de aproape pe cunoscuții lor asupra stărilor de peste Carpați, care încep să intereseze tot mai mult pe intelectualii ardeleni. Cu doi ani înainte, Carcalechi remarcase că în Muntenia și în Moldova este „puterea romînilor"[6].

Amîndoi călătorii doresc cu „fierbințeală", adică cu nerăbdare, să ajungă cît mai repede în Țara Romînească. Ieșind din Brașov, Bariț evocă în treacăt peisajul văzut de pe Tîmpa, lăudîndu-l pentru frumusețea sa. „Veniți și vedeți". Descrie apoi drumul pe valea Prahovei, care deși accidentat i-a plăcut de asemenea. „Scenele cele minunate ce dau munții, ... pădurile cele de brad întinse de la poalele munților pînă sus ... apa cea șuvoitoare ... aceste toate ... hotăresc pe un om spre lauda lucrurilor firii mai mult decît orice biserică zidită de mîna omenească. Mi se pare că pe aici nici odată n-au putut străbate mîna și securea nici unui neam fie dac, fie roman, fie turc, fie neamț, singură firea după bunăvoința sa hotărește [pădurilor] ceasul în care să se culce"[7]. Primul orășel din Muntenia întîlnit e Cîmpina. Îl izbește neregularitatea urbanistică — motiv asupra căruia va stărui Bariț în observațiile sale consacrate Bucureștiului — comparînd-o cu situația din satele comitatelor, unde casele sînt la fel, la distanță unele de altele și nealiniate. Așezările rurale întîlnite nu le găsește însă înapoiate, fiind uimit mai ales de numeroasele livezi din regiune. La Băneasa i se deschide panorama Bucureștiului ... „o privire ca aceea decît care mai însuflețitoare a avea nu poftesc"[8]. Pare un oraș european, numai după ce intri înăuntru, vezi că te-ai înșelat. Această tendință critică îl va însoți pe Bariț de-a lungul întregului său drum: va scoate în evidență atît elementele pozitive cît și pe cele negative, fără nici o cruțare.

În București, unde cei doi cărturari ardeleni petrec 27 de zile — adică cea mai mare parte din timpul călătoriei lor — ei caută să cerceteze totul: monumente istorice (biserici și mănăstiri), hanuri, spectacole, priveliști mai frumoase, locuri de plimbare, dar mai ales oameni: pe fruntașii vieții social-culturale ai țării. Reacțiunea lor e puțin diferită, în funcție de preferințele personale. Pe Cipariu l-au interesat cu deosebire inscripțiile vechi și teatrul romînesc, pe Bariț locurile unde era mai multă lume. De aici atenția pe care o dă el hanurilor, care merită să fie cunoscute, fiindcă adăpostesc „felurimi de națiii" și arterelor de circulație, centrelor de distracție, observînd că bucureștenii sînt „iubitori de petrecanie". Și unuia și altuia capitala Munteniei le-a deschis o perspectivă mai largă spre lume, căci era primul centru urban de proporții pe care-l vedeau. Pînă atunci ei nu cunoscuseră de cît orașe ca Clujul, Sibiul, Brașovul — unele din acestea foarte de curînd. Pe deasupra, Bucureștiul era chiar un fel de metropolă romînească, experiența lor în această pnivință reducîndu-se doar la Blaj[9]. Dar pentru amîndoi, trăirea cea mai covîrșitoare a acelor zile a fost întîlnirea cu cărturarii și oamenii de seamă

---

[6] *Călătoria mea la București, adecă: un cuvînt sau doaă despre Redutul (balul) din București.* „Biblioteca romînească", IX (1834), p. 56.

[7] *Călătoria primă în Muntenia,* p. 127—128.

[8] *Ibid.,* p. 128.

[9] Îl impresionează îndeosebi pe Cipariu ... „Bucureștii, pentru un om care n-au ieșit din Ardeal, este un oraș colosal. *Călătoria în Muntenia la 1836,* în „Prietenii istoriei literare", I, București, 1931, p. 375.

ai Munteniei, cu care au avut numeroase şi importante convorbiri şi schimburi de idei, cu mari consecinţe asupra formaţiei lor intelectuale. În special pentru Bariţ, aceste contacte au însemnat punctul de plecare al unor puternice legături, ce s-au răsfrînt în orientarea pe care o va da foilor sale braşovene.

Datorită prezenţei în Bucureşti a doi intelectuali din monarhie, Aron Florian şi Eftimie Murgu, ei au reuşit uşor să cunoască şi să fie primiţi de cei care jucau pe vremea aceea un rol acolo: Cîmpineanu, Voinescu II, C. A. Rosetti, C. Boliac, P. Poenaru, I. Văcărescu, Heliade. Toţi aceştia sînt lăudaţi, dar cea mai mare impresie asupra lor a făcut-o cel din urmă. În continuare, Bariţ relevă progresele făcute în Muntenia: în armată şi îndeosebi în învăţămînt, unde s-ar putea realiza şi mai mult, dacă s-ar depune un spor de energie. E subliniat mai ales faptul că în şcolile din Valahia ştiinţele se predau în limba romînească, marcînd prin aceasta deosebirea faţă de Blaj, unde totul mergea în latineşte... „este cel mai bun mijloc care se poate socoti, pentru a pune temei în veci neclătit naţionalităţii romîneşti. Istoria patriei bine predată va naşte duhuri nepoate [urmaşe] Scipiilor, lui Ioan Huniade, lui Mihai Viteazul ş.c.l."[10]. Un rol mare în regenerarea neamului urmează să joace teatrul romînesc, care „ocrotit şi înţelepţeşte întrebuinţat va curăţi rugina ce din veac zace pe toate simţurile naţiei"[11]. Sînt gata peste 50 bucăţi teatrale (traduceri), se tipăreşte o istorie a patriei, s-au format două societăţi literare, una din ele năzuind să tălmăcească scriitorii clasici. Se aşteaptă de asemenea foarte mult de la înmulţirea numărului tipografiilor... „acestea vor lăţi gustul de cetanie, vor aduce luceferi, aurore şi pe urmă soarele peste această provincie decît care mai frumoasă dumnezeu n-au putut să facă"[12]. În sfîrşit, tot ca un avantaj se relevă împrejurarea că în Muntenia nu există cenzură preventivă ca în Transilvania.

„Însă pe lîngă toate aceste apucături fericite, totuşi piedici de a nu spori în binele comun încă sînt îngrozitoare, întunericul este gros, prăpăstuitoriu"[13]. Pe Bariţ îl supără însăşi aspectul edilitar al Bucureştiului: caracterul său neregulat, uliţele strîmbe, inegalitatea edificiilor (palate alături de căscioare simple), lipsa unor edificii monumentale. Critica sa cea mai aspră se îndreaptă însă nu spre insuficienţele de ordin civilizatoriu, ci spre cele sociale din Ţara Romînească. La dezvăluirea lor au jucat un rol, pe lîngă propriile sale constatări, informaţiile date de ardelenii stabiliţi în Principate. În formularea lor, auzi bine şi ecoul celor spuse de Dinicu Golescu; însă într-un mod mai radical decît acesta, cu un puternic ascuţiş antifeudal. „Oricîte bune s-au făcut pînă acum, rodul lor nu se cunoaşte, darul legilor şi al instituţiunilor celor bune, necum la norod, dar nici la boierime n-au străbătut. Partea cea mai mare a boierimii este necioplită; dacă ştie ceva greceşte sau franţuzeşte şi scrie, el este învăţat, este în deregătorie. Iar corupţia morală şi-au ajuns culmea şi omul nu poate mai mult nici socoti. Mi se pare că nu este acea fără de lege care să nu [o] cunoască boierimea Valahiei"[14].

[10] *Călătoria primă în Muntenia*, p. 131.
[11] *Ibid.*, p. 131.
[12] *Ibid.*, p. 131.
[13] *Ibid.*, p. 131.
[14] *Ibid.*, p. 131.

Nu mai puţin sever e Bariţ faţă de eclesiaştii din Ţara Romînească. Sîntem la rădăcina anticlericalismului său funciar, din care va creşte în deceniile următoare o plantă tot mai viguroasă. „Dar clerul, preoţimea, călugărimea din Valahia? O doamne, Lăpădaţi parte mare ca şi boierii; în Ardeal le-au ieşit la preoţii romîni nume de beţivi şi tîndăloşi, dar acolo sînt şi curvari!"[15] Îl dezgustă îndeosebi fariseismul călugărilor, care adună nesăţioşi la bani. „Spuneţi-mi ce rău este care să nu-l nască bigoteria şi interesul de a trăi în lume fără grije, care sînt proprii tuturor celor cu inima de iepure şi cu duhul de p . . . ? [sic!]. O Natură sfîntă! cînd vei redobîndi tu pierdutele tale drepturi, cine va ridica iară dărăpănatele tale legi!"[16]

Dar tabloul cel mai sumbru care ni-l trasează el e acela al mizeriei aşezărilor dintre Bucureşti şi Giurgiu. Nici nu-i venea să creadă că erau sate, căci nu vedea nici o casă deasupra, „ci toate erau hrube sau cum le zic acolo bordee în pămînt, una în alta, care nici şură, nici şopron, nici coteţ nu avea . . . De aceste sate se află în partea de jos de-a rîndul către Craiova şi te năpădeşte plînsul cînd treci pe lîngă bîrloagele acelea între care numai sălbăticiile ar trebui să locuiască şi vezi loc necuprins cu ochii, nelucrat, nestăpînit de nimenea întru atîta . . ."[17] Poate mai mult decît denunţarea administraţiei abuzive, a fărădelegilor boierimii, a destrăbălării clerului, această aluzie la situaţia ţărănimii aminteşte insistent influenţa lui Golescu asupra lui Bariţ.

3. Nu avem date despre călătoria lui la Viena în 1839, în tovărăşia lui Iacob Mureşanu. Ar fi fost interesant să cunoaştem prima sa reacţie faţă de această metropolă a monarhiei habsburgice. Ştim numai atît, din propriile sale mărturisiri, că a făcut acel drum spre a se informa mai bine în ce priveşte situaţia politică, în vederea orientării foilor sale, fiind ajutat în acest scop materialiceşte de protopopul Iosif Ighian din Baia de Arieş[18]. Tot aşa de puţin iniţiaţi sîntem asupra drumului lui Bariţ la Bucureşti, în 1844, amintit şi el în autobiografia sa[19]. În schimb, din călătoria următoare, întreprinsă în 1845 împreună cu editorul periodicelor braşovene, cu I. Gött, Bariţ ne-a lăsat interesante impresii, publicate în acelaşi an în „Gazeta Transilvaniei"[20]. Identificate şi semnalate mai întîi de Ion Breazu[21], ele reprezintă cronologic primele contribuţii de seamă de acest gen, datorite unui scriitor ardelean, care au văzut lumina tiparului (cele anterioare, din 1836, n-au fost editate — după cum am amintit — de cît în 1958). Sînt opera unui autor care se putea lăuda la 33 de ani cu o experienţă bogată şi variată: un deceniu de muncă pe tărîmul didactic, o activitate publicistică de aproape 8 ani în condiţii foarte vitrege. De aici şi originalitatea lor mai mare; în orice caz, nu se mai observă influenţa primului său model, adică al lui Golescu.

---

[15] *Ibid.*, p. 131.
[16] *Ibid.*, p. 132.
[17] *Ibid.*, p. 132.
[18] *George Bariţiu, 12/24 Maiu 1812—1892*, Sibiu, 1892, p. 11—12.
[19] *Ibid.*, p. 14—16.
[20] *Gazeta Transilvaniei*, VIII (1845), nr. 74, p. 294—295; nr. 76, p. 304; nr. 77, p. 308; nr. 78, p. 312; nr. 79, p. 316; nr. 80, p. 319—320; nr. 81, p. 323—324; nr. 82, p. 326—328; nr. 83, p. 330—332.
[21] În arhiva de fişe a Secţiei de istorie literară a Acad. R.P.R. — Filiala Cluj.

Scopul primordial al acestui al doilea drum spre Apus a fost fără îndoială uşurarea situaţiei „Gazetei" şi „Foaiei", ameninţate serios în urma înăspririi cenzurii. În demersurile făcute pe la autorităţi, care nu s-au soldat de loc avantajos — după cum rezultă tot din spusele lui Bariţ — el a fost însoţit de Gött, de asemenea interesat de viitorul foilor romîneşti fiind editorul lor, avînd ca german un cuvînt mai greu de zis în favoarea acestora[22].

Locul cel mai important în paginile jurnalului din 1845 îl ocupă problema ţărănească. Aceasta atît datorită chestiunii mult agitate atunci a coloniştilor germani, cît şi a celei urbariale, ce bătea la uşă în Ardeal. Primele însemnări sînt sumare, referindu-se la mijloacele mai propice de călătorie de care a avut parte. Bariţ constată că cursele de poştă funcţionează mai regulat, că hotelurile se prezintă mai convenabil decît înainte. Semnalează înnoirile văzute la Budapesta şi progresele realizate acolo, în materie de tipografie. Despre drumul propriu-zis pe care-l face apoi cu vaporul pînă în Bavaria, cu toate că străbate partea cea mai romantică a văii Dunării, are puţine observaţii, comunicînd — pentru a informa — date foarte prozaice despre distanţe şi costul călătoriei cu vaporul. Locurile pe unde trece, deşi frumoase, nu-l prind . . . „seamănă prea mult cu ţinuturile dulcei mele patrii şi încă chiar cu plaiurile pe unde mi-am petrecut pruncia şi junia . . . asupra mea însă, care în toată viaţa mea am fost norocit a vedea scene din cele mai frumoase ale naturii, nu pot face nici o impresie răpitoare. Imi plăcură toate cîte plăcea şi altora, dar mai nimic nu-mi era nou şi necunoscut. Noul ce caută ochii şi mintea este în oameni, ori unde ajung, doresc a cunoaşte pe om . . ."[23]

De cum intră în Bavaria, atenţia sa se concentrează asupra vieţii rurale, celelalte aspecte fiind neglijate. O compară atît cu cea din Transilvania, cît şi cu cea din Ungaria, în ambele cazuri referindu-se la gospodăriile nemţeşti pe care le-a cercetat mai de aproape în drumul său, negăsindu-le inferioare celor din prima ţară. Constată că satele bavareze nu sînt în linie, fiind aşezate neregulat ca şi cele romîneşti. Ordinea lasă puţin de dorit, casele sînt însă mai bine construite decît cele romîneşti, dar inferioare celor săseşti. Pămîntul ar fi în genere bine lucrat, căci s-a desfiinţat robota de mult, ţăranul fiind stăpîn pe ogorul său. Alte reflexiuni pe care le face Bariţ pe marginea celor văzute sînt puţin judicioase, fiind tributare prejudecăţilor vremii.

Cu acelaşi interes cercetează el situaţia agrară din provincia Hessen, informîndu-se din mai multe surse. Vrea să converseze „mai de aproape cu economii (agricultorii) germani, de a vedea cu ochii şi de a pipăi cu mîinile, de a pătrunde în viaţa familiară şi economică a lăcuitorilor din aceste ţări" [24]. Cele mai preţioase indicaţii se pare că le-a căpătat în familia la care a locuit, unde femeia se arată foarte destoinică. Primeşte de la ea, zice Bariţ, lecţii agronomice mai bucuros decît de la un profesor universitar din Germania (aluzie la pedantismul învăţaţilor acestei ţări)[25]. Remarcă nivelul superior al gospodăriilor ţărănimii, datorită atît faptului că ea şi-a cîştigat pămînt, cît şi creditelor care i s-au acordat în vederea îmbunătăţirii situaţiei sale, indicînd

[22] *George Barițiu, 12/24 Maiu 1812—1892*, Sibiu, 1892, p. 16—17.
[23] *Gazeta Transilvaniei*, VIII (1845), nr. 78, p. 312.
[24] *Idem.*, nr. 81, p. 323.
[25] Tocmai cînd era la Darmstadt avea loc congresul filologilor germani, de care se

detaliat condițiile cele mai potrivite în acest sens și învățămintele ce se pot trage din cele văzute. Cu cît omul de la sat e mai avansat și mai avut, cu atît și statul e mai bogat. În Transilvania, asemenea măsuri ar fi împiedicate de zelul prea mare al unora și de rezistența conservatorilor, care „tremură de toată umbra; așa unii trag înainte alții îndărăt, iar binele public rămîne tot pe treapta veche"[26]. Căutați oameni cu tact, care să umble pe calea de mijloc — îi răspunde lui Bariț interlocutorul său — să convingă și pe egoiști că prin asemenea reforme economice tot punga bogatului cîștigă cel mai bine, în ultima analiză. Mai mult nu putea spune el la 1845, cînd orice intervenție în problema urbarială era rău văzută de stăpînire, cînd Bariț se ajuta prin reproducerea în „Gazeta" sa de articole favorabile cauzei țărănești din presa maghiară, ce avea mai mare libertate de mișcare.

Ajungînd pe malurile Rinului, cărturarul ardelean e impresionat de numeroasele urme ale trecutului, făcînd următoarele reflexiuni sugerate în special de decăderea romanilor: ... „evenimentele istorice, viața popoarelor au semănat pînă acum cu răsărirea, creșterea, prefacerea, putrezirea și apunerea și iarăși cu noua plămădire și răsărire a plantelor în natură. Rămîne-va cursul uniform? Se poate..."[27] El se îndoiește în fond de acest lucru. O știm din felul cum concepe mersul istoriei, care nu are după dînsul un caracter ciclic, ci o direcție ascendentă. E o temă despre care va vorbi și în alte note de călătorie. Nici valea Rinului nu-l cucerește, îi smulge doar o efuziune lirico-patriotică, din care se cuvine să reproducem măcar începutul pentru valoarea ei documentar-psihologică și chiar literară, căci e singura parte care vibrează în acest jurnal :„Renul cu toate frumusețile sale nu poate face mai mult decît ar deștepta o iubire către patria sa mult mai fierbinte decît fusese acea mai înainte de a privi lăudatele și decîntatele plaiuri renane. Cel puțin pentru mine Renul n-are nici o frumusețe naturală căreia asemenea sau și mai fermecătoare să nu fi aflat în scumpa mea patrie"[28]. Regretă mult că Transilvania nu e cunoscută de străini — fiind socotită o țară barbară — dînd o serie de mostre de ignoranța ce domnește în Apus cu privire la ea. E datoria noastră să ne facem cunoscuți. Cu acest prilej strecoară insidios observația unui cetățean din Darmstadt, la propunerea de emigrare a germanilor în Transilvania, care susține că preferă ca aceștia să se îndrepte „de zece ori mai bucuros peste mare în America, decît în țări unde domnește aristocrația în toată grozăvia ei"[29]. Părere de la care Gött nu reușește să-i abată pe cei ce luau parte la discuție, unde a fost de față o bucată de timp și Bariț. Cred că el a reprodus cu mare satisfacție acea afirmație, atît pentru că ea constituia un atac indirect la adresa feudalismului din patria sa, cît și pentru faptul că ea consemna eșecul politicii de colonizare, al cărui protagonist era în special pastorul St. L. Roth[30].

---

ferește ca să nu dea „în vreo boală filologică mai rea decît cele care amerință a deveni epidemice și pe la noi". *Idem.*, nr. 82, p. 327.

[26] *Idem*, nr. 81, p. 324.

[27] *Idem*, nr. 82, p. 327.

[28] *Idem*, nr. 82, p. 327.

[29] *Idem.*, nr. 83, p. 331.

[30] De altfel, Bariț nu face nici un secret în această privință: „Cum îți spusei, eu n-aveam nici o plăcere a scoate pe om din părerea lui, ci mă trăsei în odaia mea, unde mă cufundai în gînduri". *Gazeta Transilvaniei*, nr. 83, p. 331.

Nu scapă nici aici să amintească tema națională, pe care o atinge deja în călătoria pe Dunăre. Mai insistent revine ea pe malul Rinului, unde Bariț spune că în vreme ce unii „își așteaptă pe acest țermi insuflarea poetică . . . eu să-mi îmbrac cugetele ce mă înghesuie cu nerăbdare în cuvintele limbei mele, pe care aici în străinătate mi-o iubesc cu atît mai fierbinte, cu cît îmi lipsește sufletul omenesc cu care să o poci vorbi"[31]. Combătînd intoleranța cu care era tratat poporul romîn din Transilvania de nobilimea sprijinită de oficialitățile habsburgice, Bariț sugerează exemplul Elveției asupra căruia va reveni de multe ori în scrierile sale. În condițiile primei jumătăți a veacului al XIX-lea și în comparație cu asuprirea națională ce domnea în imperiul austriac, Elveția i se părea a oferi, în rezolvarea problemei naționale, o soluție preferabilă stărilor de lucruri de atunci din Transilvania, unde dominația aristocrației refuza poporului romîn majoritar drepturile politice și posibilitățile culturale ale celorlalte naționalități. Reprezentant al tinerei burghezii romîne în dezvoltare, Bariț se integra în limitele concepțiilor politice ale clasei sale și nu vedea că problema națională nu-și poate afla rezolvarea justă în cadrul orînduirii capitaliste.

Ideea toleranței, una din convingerile filozofice de bază ale lui, e și mai mult subliniată cu ocazia discuției necesității sale în materie de religie. Dar adversitatea sa împotriva fanatismului religios se arată mai ales la sfîrșit, atunci cînd pomenește de mișcarea de reformă a lui Ronge, în cadrul catolicismului, foarte la modă în acei ani. Se teme ca ea să nu ducă la o agitație religioasă puternică, „duhul de prozelitism n-a fost niciodată așa periculos ca tocma în vremile noastre. Cea mai crîncenă nebunie au fost pururea a-și sparge capetele și a se ucide din pricina religii și a nu lăsa pe oameni în voia lor, ca să creadă care cum îl taie capul și cum îi trage inima; în loc de a învăța pe oameni, a-i sili sau cu mijloace fizice, sau cu morale"[32]. Încheie cu părerea că nemții își pot permite luxul fricțiunilor și conflictelor religioase, „căci ei tot mai au o filozofie, au și viitorul lor politic asigurat; dar unde acestea lipsesc? Cîtă nebunie! Dta mă pricepi"[33] (referință la disensiunile religioase din Transilvania).

Limba în care sînt scrise aceste note e mai modernă decît aceea a jurnalului din 1836. Totuși, redactate în grabă, cuprinzînd numeroase ardelenisme livrești, formulări greoaie, infiltrații latiniste, ele nu sînt la nivelul posibilităților lui Bariț, așa cum le vedem realizate în unele traduceri ale sale din această epocă.

4. În 1847 Bariț a fost ales, împreună cu doi notabili sași, să reprezinte interesele orașului Brașov în problema construirii căii ferate ardelene, care să lege Ungaria nu numai cu marginile Transilvaniei, ci chiar cu principatele romîne. Cum exista o mare rivalitate între mai multe centre, în ce privește traseul acesteia, sarcina încredințată lor era dintre cele mai dificile, solicitînd o deosebită pătrundere a realităților economice. Așa se explică alegerea făcută în persoana redactorului periodicelor brașovene romînești; ceea ce arată nu

[31] *Idem*, nr. 82, p. 327.
[32] *Idem*, nr. 83, p. 332.
[33] *Idem*, nr. 83, p. 332.

numai prestigiul de care se bucura el în cercurile conaţionalilor, dar şi în cele săseşti. Era pentru prima dată că acestea încredinţau interesele lor unui romîn[34]. Drumul acestei delegaţii a trecut prin Arad, Budapesta, Bratislava şi Viena. Bariţ ne-a lăsat indicaţii de felul cum au decurs tratativele, nu însă şi însemnări despre călătorie. Căci nu poate fi socotit, ca aşa ceva, articolul: *Unele observaţii despre cărăuşii noştri*[35]. Deşi sub formă de scrisoare, ca şi notele sale de călătorie, el reprezintă în fond un articol economic, în sprijinul căilor ferate.

Ceva mai multe date avem despre o călătorie a lui Bariţ în Moldova, la Iaşi şi Galaţi, în „trebile neguţătoreşti"[36]. Sînt impresii sumare de drum, aşternute după sosirea sa acasă, semnificative doar prin momentul în care au apărut: la sfîrşitul lui 1850, adică în epoca de represiune, imediat după înăbuşirea revoluţiei. Situaţie de pe urma căreia are de suferit în special presa. În Moldova nu se ştia nimic de reapariţia „Gazetei", „atît de mare este frica de a citi gazete din alte ţări". Cu toate acestea se mai strecoară foi străine, dar ele sînt imediat distruse după lectură. Capitala Moldovei se remarcă singură printr-o viaţă mai deosebită: „capete deştepte multe, deşi s-ar mai cere; exemple frumoase de patriotism; iar simţul naţional care înainte cu 15 ani sta numai în anticamera boierilor au pătruns acum pînă la toaleta damelor". În orice caz, între boierii din Iaşi se întîlnesc mai multe caractere sigure decît la Bucureşti, unde „făţăria" e la modă. Aprecieri determinate într-o bună măsură de păţaniile recente ale lui Bariţ din 1849, cînd datorită denunţurilor unor boieri munteni, el a fost arestat, fiind salvat numai prin intervenţia unor fruntaşi bucovineni. În genere, raporturile sale cu moldovenii, deşi mai rare, au fost mai calde; aceştia ar fi sprijinit în mod mai susţinut periodicele braşovene. Cu muntenii, fiind mai aproape de ei, s-a văzut mai des; însă poate tocmai pentru acest motiv şi posibilităţile de fricţiuni au fost mai numeroase. În anii următori lucrurile se vor schimba mult, în această privinţă. Orientarea filologică latinizantă a „Foii" va fi combătută cu deosebire de moldoveni: de Alecsandri, Russo etc.; iar după dualism, Bariţ va polemiza uneori vehement cu şcoala de la Iaşi, adică cu Junimea, acuzînd-o îndeosebi de cosmopolitism.

Dar să revenim la cele împărtăşite de el, în aceste note cam subţiri, mai degrabă un fel de corespondenţă. Un cuvînt de laudă are cărturarul ardelean şi pentru academia de la Iaşi, care arată progrese mai mari decît cea de la Bucureşti. Ca un lucru pozitiv, relevă faptul că s-a scos din învăţămînt limba elină, introducînd-se în schimb — chiar şi pentru începători — istoria naturală, „ca un studiu foarte plăcut, uşor şi totodată mai aproape de folosul practic decît toate celelalte ştiinţe". Materie predată de însuşi autorul istoriei naturale romîneşti, de dr. Stamati. Şcoala de fete, ca şi cea de meserii (un fel de politehnică) de acolo ar putea constitui amîndouă modele pentru munteni. De asemenea şi drumurile din Moldova ar fi superioare celor din Ţara Romî-

[34] *George Bariţiu, 12/24 Maiu 1812—1892*, Sibiu, 1892, p. 19. Cf. O. Boitoş, *Lupta lui G. Bariţiu, în 1847, pentru introducerea căilor ferate în Transilvania*, în „Observatorul Social Economic", XII (1845), Ser. II, nr. 4—6, p. 471—493.

[35] *Gazeta Transilvaniei*, X (1847), nr. 33, p. 131—132.

[36] *Tiara Românească shi Moldova. Dela marginile moldavo-transilvane. 12 Dec*, în „Gazeta Transilvaniei", XIII (1850), nr. 41, p. 165.

nească. Numai în ce priveşte situatia sătenilor, lucrurile stau mai rău... „ţăranii Moldovei, aveţi dreptate, sînt mai apăsaţi (de se poate aceasta) decît chiar şi în Ţara Romînească". La sfîrşit autorul aminteşte de dorinţa moldovenilor de a avea dascăli din Transilvania. Le-a răspuns că nu se găsesc disponibili, chiar dacă ar fi mai mulţi, ei şi-ar afla plasament acasă.

5. Din însărcinarea unui consorţiu de negustori din Braşov, care voiau să înfiinţeze o fabrică romînească de hîrtie, Bariţ porneşte în 1852 în cea de a doua călătorie a sa mai îndepărtată. Altele vor fi deci interesele sale primordiale. Pe primul plan sînt acum chestiuni economice şi informaţii de ordin tehnic-industrial. Deja trecînd pe valea Oltului, el exclamă: „Ce mai rîuri limpezi şi repezi acestea ale Ţării Oltului, ce mai fabrice s-ar putea ridica pe acest pămînt binecuvîntat! Însă neştiinţa şi lenea nu se ocupă de acestea"[37]. În Apus ia contact cu diferiţi oameni de afaceri şi vizitează nu numai fabrici de maşini — cu una din ele va încheia contractul de livrare a utilajelor ce se vor aşeza la Zărneşti — dar cercetează şi alte întreprinderi industriale: de hîrtie, de postav. Alături de aceste preocupări, se afirmă şi celelalte, legate de sfera sa obişnuită de activitate şi de preferinţele cunoscute ale lui Bariţ: problema ţărănească, cea naţională, în genere situaţia Transilvaniei. În orice caz, reflexiunile sale sînt mai variate, mai interesante şi mai mature decît cele din 1845. Sigur că aceste notiţe de drum, întitulate *Suvenire din călătoria mea*[38] — compuse la fel sub formă de scrisori către un prieten — ce se prezintă mai îngrijite, au fost scrise pe îndelete sau cel puţin au fost revizuite înainte de a fi date publicităţii. Redactarea unora din ele a avut loc mult mai tîrziu, după ce trecuse prin locurile respective — cazul celor din urmă — cum ne arată în special comparaţia Leipzigului cu Parisul, ultim oraş pe care l-a văzut numai la sfîrşitul călătoriei sale, la reîntoarcere. Probabil că însăşi îndemănarea lui publicistică crescuse între timp. Expresia e mai curgătoare, topica mai naturală. În schimb, limba lui Bariţ e acum mai împestriţată cu latinisme[39].

Începutul jurnalului e învăluit de o atmosferă de amărăciune, ce contrastează cu atitudinea mai optimistă a lui Bariţ din 1845. Sîntem imediat după revoluţie, care în afară de desfiinţarea — cu destule clauze dezavantajoase — a iobăgiei, nu adusese nici un alt cîştig substanţial romînilor din Transilvania[40]. Un regim apăsător de teroare se instaurase în întreaga ţară. Bariţ se plînge că nu mai poate împărtăşi entuziasmul şi admiraţia străinilor pentru decorul micii sale patrii. „Şi asupra mea toate acele frumuseţe şi minuni ale naturii, care încîntă şi fermecă pe oricare străin să nu mai facă nici o im-

[37] *Suvenire din călătoria mea*, în „Gazeta Transilvaniei", XV (1852), nr. 86, p. 334.

[38] *Gazeta Transilvaniei*, XV (1852), nr. 85, p. 329—331; nr. 86, p. 333—335; nr. 87, p. 337—339; nr. 88, p. 341—343; nr. 98, p. 380—381; nr. 99, p. 383—385; nr. 100—101, p. 387—388; nr. 102, p. 391—392; Foaia, XVI (1853), nr. 5, p. 37—38; nr. 7, p. 54—56.

[39] Exemple numeroase la Boitoş, în *Întîiele călătorii în Apus ale lui George Barițiu*, Sighişoara, 1947, p. 33—35, care analizează doar jurnalul lui Bariţ din 1852. E cel dintîi care-l semnalează. Pe celelalte nu le cunoaşte, dă însă indicaţii utile cu privire la călătoriile întreprinse de cărturarul ardelean în 1839, 1845, 1847.

[40] Cf. V. Cheresteşiu, C. Bodea, B. Surdu, C. Mureşan, C. Nuţu, A. Egyed, V. Curticăpeanu, *Din istoria Transilvaniei*, II, 1961, p. 133, 172.

presiune!... Este un șir de ani de cînd au dispărut acele visuri. Iluziunea cu încetul făcu loc realității. În mijlocul frumusețelor naturii se desfășoară înaintea ochilor un șir neîntrerupt de mizerii și amărăciuni. Spiritului dezamăgit nu-i mai rămase decît a se ocupa cu acestea, pentru că ele îl întîmpină ziua și noaptea, îl însoțiau la culcate și la sculate, îl urmărea mai totdeauna în mijlocul bucuriilor, cîte îi pregătea acele puține inimi fragede care-l iubea".

Dar această dispoziție depresivă nu durează mult. Cum pornește la drum, Bariț, după ce constată deficiențele din patria sa, se gîndește la măsurile de îndreptare, relevînd de cîte ori poate calitățile poporului romîn, astfel că în tablourile ce ni le înfățișează, luminile alternează cu umbrele. Nu apucă bine să se îndepărteze de împrejurimile Brașovului că-l năvălesc gîndurile cu privire la soarta locuitorilor săi, a căror ocupație principală e creșterea vitelor. Prin extinderea agriculturii peste Carpați, aceștia nu vor mai putea trăi doar din meseria lor, fiind siliți să se apuce de altceva sau să emigreze. Dacă există surplus de pămînt în Ardeal, atunci el să fie colonizat cu săceleni. Critică apoi lipsa de curățenie a hanurilor și ospătăriilor pe unde trece — înfierînd atît neștiința cît și nerușinarea speculanților — și nu uită cu acest prilej nici pe un vechi inamic: alcoolismul. Atîția preoți care ar trebui să abată poporul de la viciu beau împreună cu țăranii în cîrciume.

În continuare, Bariț povestește despre peripețiile drumului său, făcînd răspunzători în mare măsură pe antreprenorii de poștă, denunțați pentru lăcomia lor. În regiunea Hunedoarei, evocă frumusețile ei și a ținuturilor învecinate. Merge o bucată pe jos pentru a vedea mai bine locurile și a sta de vorbă cu țăranii. Deplînge lipsa de școli la romîni, entuziasmîndu-se însă de istețimea lor naturală. „Schintei de spirit și de agerimea minții dă tot țăranul, pe care încă beția nu l-a îndobitocit; iar mai vîrtos să-și ia omul seama prea bine cum va deschide vorba cu femeile, ca să nu rămînă de rîsul lor. Atîta spirit, atîtea facultăți și talente zac în poporul nostru înmormîntate, cu daună a totului mult mai cumplită decît că ar zăcea toate minele de aur ale Transilvaniei măcar și 100 ani neexploatate"[41].

Întrînd în Ungaria propriu-zisă, Bariț relevă la fel aspectele pozitive ca și cele negative ale locurilor pe unde trece. La Szolnok, pe vremea aceea important centru rutier, vestejește lipsa de civilizație: hanuri murdare, drumuri rele și nesigure. „Eu de aș fi un om cu putere mare, de care mă feri dumnezeu și aș avea a pedepsi oameni turburători, i-aș trimite să călătorească pe timpuri ploioase și mai vîrtos toamna și primăvara pe drumul între Szolnok și Kun-szent-Márton, cale numai de patru ore pe timp frumos, dar cale de 40 ore pe ploaie și noroi. Ce a făcut această Ungarie mare și bogată în curs de 800 ani, de nu-și așternu nici măcar un drum peste acele șesuri întinse?..."[42] În schimb la Budapesta găsește multe lucruri demne de prețuit. Admiră cu deosebire podul de fier de pe Dunăre, „un triumf al măiestriei și al științei omenești". Îți vine să plîngi, zice Bariț, cînd vezi că mai sînt oameni care-și pierd vremea cu teorii seci și sterpe, cu visuri deșarte, cu dezlegări de enigme, șarade, rebusuri, în loc să se dedice științelor practice, folositoare omenirii. „Școalele Ungariei și ale Transilvaniei există și ele (dacă

[41] *Suvenire din călătoria mea*, în „Gazeta Transilvaniei", XV (1852), nr. 87, p. 338.
[42] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 88, p. 341—342.

nu pentru romîni, totuş pentru alte naţiuni) de atîtea sute [de] ani. Ce au făcut acele şcoale de n-au produs pînă acum măcar un singur arhitect genial, care să cuteze a lua asupră-şi clădirea unui asemenea pod, un inginer care să aibe ştiinţe de a face planuri de importanţă mai mare, cum drumuri de fier ş.a. ca acestea".[43].

Tot ce se face bun, continuă Bariţ, se lucrează cu străini, care duc „cu sine preţul ostenelei şi gloria numelui... Dar nu, noi încă tot nu ne vom deda cu ştiinţele practice, pentru că noi n-am încheiat încă nici disputele confesionale!... Noi nu avem trebuinţă de ingineri, de tehnici şi mecanici şi nici de modeluri economice şi toţi tinerii noştrii fără osebire trebuie să înveţe tot numai teologia sau bogoslovia, pe lîngă care ştiind şi lătineasca sînt scutiţi de toate nevoile"[44]. Nu-i adevărat că ştiinţa sporeşte vanitatea şi deşteaptă deşertăciunea în om, aceasta e cazul numai cînd ea se rupe de popor... „îndată ce ştiinţele se prefac în monopol, îndată ce ele devin proprietatea numai a cîtorva puţini, urmează de sine ca pe aceia să-i îngîmfe, să le îngraşe vanitatea şi seaca pedanterie, pentru că ei nu se mai tem de nici o concurinţă a minţii şi spiritului. Apoi această vanitate de procopsinţă înaltă a fost totdeauna mama fariseismului şi a sclaviei"[45].

De la Viena comunică puţine impresii, în schimb descrie pe larg şi admirativ Münchenul, făcînd mici paralele nesemnificative între ţări, oraşe, naţiuni, caractere, grade de moralitate şi industrie, într-un cuvînt de cultură „pentruca icoanele să-şi capete cuvenita coloare, lumină şi umbră"[46]. Culege date din alte ţări totodată „pentruca să le alăture la starea sărmanei noastre mame, care ne apleacă la storsul său pept din seminţie în seminţie de 1746 ani". Caută să observe pretutindeni unde se află: în trăsură, tren, localuri, pe stradă atît împrejurimile cît şi persoanele. Regretă că nu poate scrie regulat, fiindcă are multe de văzut, neavînd răgaz. E o „experienţă ce se face cu reflexiuni". Ori oamenii datorită aburului nu mai merg, ci zboară „sau cel puţin ei fug în alergătura cea mai sireapă a cailor"[47]. După o abatere pe la Leipzig, relevînd comerţul de cărţi şi viaţa sa agitată, comparată cu aceea a Parisului — una din foarte puţinele menţiuni despre capitala Franţei — după cîteva cuvinte despre Drezda, subliniind distincţia acestui oraş, Bariţ se îndreaptă spre Renania. Din drumul său evocă doar destul de viu gara din Magdeburg — pe vremea aceea şi ea important nod de cale ferată — pentru forfota ce domnea acolo, de pe urma căreia putea să aibă neplăceri. La Köln remarcă de asemenea viaţa ce pulsa în acel oraş, apoi descrie domul său.

O deosebită admiraţie are el pentru Belgia, una dintre cele vreo patru mici ţări — alături de Elveţia, Saxonia, Boemia — preţuite de Bariţ pentru nivelul lor ridicat; toate cam de mărimea Transilvaniei, similare şi în alte privinţe, aşa că o comparaţie între ele era posibilă şi a fost deseori făcută de cărturarul ardelean. Un alt motiv al interesului său pentru acea ţară era şi credinţa lui, absolut neîntemeiată, că acolo s-ar fi rezolvat problema naţio-

[43] *Idem*, nr. 88, p. 342—343.
[44] *Idem*, nr. 88, p. 343.
[45] *Idem*, nr. 99, p. 385.
[46] *Idem*, nr. 98, p. 381.
[47] *Idem*, nr. 99, p. 384.

nală și că ea ar fi putut servi, împreună cu Elveția, ca model pentru soluționarea celei din Transilvania. În sfîrșit, Belgia e prețuită pentru aparenta sa prosperitate, ceea ce implică buna administrație, dreptate, civilizație înaintată. Natural că Bariț a fost bine primit de cei pe care îi cerceta, era în joc o afacere avantajoasă pentru ei: comanda unei fabrici. Apoi prezența unui vizitator tocmai din Transilvania nu putea să nu deștepte curiozitate. De aceea și dispoziția sa e foarte favorabilă pentru această lume „... cu unele țări, declară el, este ca și cu unii oameni: simpatizezi cu ele, fără să știi pentru ce!"[48]

Jurnalul care nu mai e continuat, cu toate că drumul său nu se termină aici — căci Bariț pleacă mai departe la Paris, întorcîndu-se prin Elveția — sfîrșește cu constatarea că deși Belgia e o țară cu o populație atît de densă, totuși nu se întîlnește în cadrul ei o mișcare revoluționară muncitorească ca în Franța.

Cu aceasta am atins limitele concepției sale sociale. Cu toate că a amintit de atîtea ori de suferințele proletariatului apusean, cu toate că după revoluție se interesează de ideile socialiste, despre care dă referințe[49], nu ajunge să înțeleagă gravitatea revendicărilor muncitorilor industriali. Se vede aceasta și din pasagiul unde pomenește despre procesul comuniștilor; era tocmai la Köln cînd se dezbătea el. Il impresionează soarta nenorocită a emigranților germani, ce așteptau pe țărmul Rinului să plece în America. Priveliștea lor îi zmulge chiar cîteva accente sincere de compătimire, axate pe ideea de patrie, idolul său, cum se exprimă Bariț... „fără patrie și încă o patrie fericită și fericitoare, *insul* este un străin părăsit și urgisit preste tot, *familia* este asemenea unor fiare privighitoare [pribegitoare — *n. n.*], iar națiunea o fantomă, o figură, o marionetă, care stă și petrece numai aninată în aer, fără a-i fi iertat ca să-și figă piciorul pe vre-un unghiu de pămînt undeva și — în cele din urmă insul, familia și națiunea fără patrie sau cu o patrie nefericită devin peritori de foame și în doagă de a lua lumea în cap, ca emigranții coloniști germani". Viziunea lor îi evocă trecutul nenorocit al romînilor din Transilvania. Deși avea nouă-zece strămoși îngropați în pămîntul Ardealului, spune Bariț, „totuș abia puteam zice că am și eu o patrie pentru că îndată ce scăpam acest cuvînt de pe buzele mele, o *deviză* străină, cumplită, neagră și spurcată îmi răsuna din graiurile altora, care suna: *„Toleratu"*. Ce mai timpuri, ce mai ursită!"[50]

Ar fi fost firesc să vadă că și proletariatul ca atare reprezintă o categorie dezmoștenită, fără patrie. Dar imediat după revoluție, într-unul din momentele cele mai grele de opresiune și într-o regiune periferică a monarhiei habsburgice, fără o mișcare muncitorească afirmată[51], cum era Transilvania, nu se putea cere așa ceva. Lipseau cu totul condițiile obiective. Ceeace a mai împiedicat pe Bariț — ca și pe atîția alții — să-și dea seama de marea importanță a chestiunii sociale, fie că e vorba de masele de la țară sau de la oraș (mai ales), e preeminența pe care o are la mijlocul veacului trecut, în Europa centrală

[48] *Ibid.; Foaia*, XVI (1853), nr. 7, p. 54.

[49] *Lupta principiilor în Franța*, în „Foaia", XIV, (1851), nr. 46, p. 353—356; nr. 47, p. 361—364; nr. 48, p. 369—373.

[50] *Suvenire din călătoria mea, idem.*, XVI (1853), nr. 5, p. 37.

[51] *Din istoria Transilvaniei*, II, 1961, p. 135, 157.

şi răsăriteană, problema naţională. Ultima îneacă literalmente pe cea dintîi. Ea constituie şi pentru el o adevărată obsesie. În explicarea atitudinii sale trebuie să ţinem apoi seama de situaţia specială a Transilvaniei, unde după 1842 se dezlănţuise o pătimaşe luptă pentru limbă — socotită ca factorul principal al naţionalităţii — întreţinută şi după 1850 de tendinţele de germanizare ale stăpînirii habsburgice.

6. Iarăşi sub alte auspicii sînt scrise notele de călătorie ale lui Bariţ din 1858, rezultatul de asemenea ale unei deplasări mai importante, limitată însă spaţial numai la Austria şi o foarte mică parte din Germania. Sîntem către sfîrşitul aşa-numitei ere a lui Bach, începuse să se simtă încă de pe atunci un început de destindere. În orice caz, trecuseră anii cei grei de urmăriri, ce ameninţaseră însăşi existenţa fizică a conducătorilor ardeleni[52]. Aşa se explică tonul mult mai optimist şi mai încrezător al lui Bariţ. Ţăranii, la rîndul lor, scăpaseră de lanţurile cele grele ale iobăgiei şi nu se arătaseră, pe plan mai mare, consecinţele dezastruoase pentru cei săraci ale dezvoltării capitalismului la sate. Valoarea acestui ultim jurnal de călătorie e inegală. Partea cea mai preţioasă e introducerea şi — cu deosebire — finalul, unde se găsesc rînduri inspirate de un nobil umanism, destul de bine scrise, cu vervă şi într-o limbă ceva mai curată. E tot ce a dat Bariţ mai bun şi mai original, în materie de note de drum. Dar ele conţin deja germenele decadenţei. Căci în mare parte se reduc la simple descrieri sumare a oraşelor cercetate; date de ghid cu puţine reflexiuni personale, pe care le vom semnala la locul lor.

Primul lor capitol, după cum arată şi titlul, e consacrat capitalei Ungariei[53]. Nu o mai văzuse pe îndelete din 1839, adică de aproape douăzeci de ani. Căci în călătoriile sale din 1845 şi 1852 trecuse mai mult în fugă prin ea. De aceea îşi face reproşuri că n-a urmărit profundele transformări prin care a trecut Budapesta în acest răstimp. De vină sînt mijloacele rapide de călătorie, care au apărut în ultima vreme: diligenţa, carele de foc (trenul), corăbierea, în scurt toate îndemînările, cum le numeşte el, „de cînd am început a ne deda ca să călătorim cînd ca „gîndul", cînd ca „vîntul", ca smeii cei din fabulă — tot de atunci am început să ne facem mai nesăţioşi să luăm lucruri, popoare şi ţări prea pe deasupra, în fugă, în zbor; iar „poezia călătoriilor" încai a dispărut cu totul dintre noi. Alergăm preste şepte ţeri şi şepte mări, cutreerăm multă lume, împărăţii pentru ca să aflăm ceva care ar merita descrierea şi publicarea; iară lucrurile şi evenimentele, care deşi fără zgomot decurg dinaintea ochilor noştrii, cu noi şi pe deasupra noastră, nu le avem demne nici măcar de o privire cum am zice cu coada ochiului"[54]. Cu acest prilej, Bariţ face o apologie cu totul necritică a lui Széchenyi, enumerînd ideile şi iniţiativele sale progresiste, pe plan politic-social, economic şi cultural, mărturisind că în tinereţe a fost influenţat de scrierile acestuia. La sfîrşit, cărturarul ardelean adaugă că din lectura ziarelor foarte numeroase, pe care le-a găsit în casinele şi cafenelele din Budapesta, s-ar fi convins de un adevăr

[52] *Ibid.*, p. 161—162.

[53] *Pesta 16/4 Septembre 1858*, în „Gazeta Transilvaniei", XXI (1858), nr. 61, p. 245—246.

[54] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 61, p. 245—246.

nou: anume că „puterile cele mari europene şi-au propus cu tot dinadinsul a sparge printre toate popoarele Asiei centrale drum larg pentru „binefacerile" culturii europene"[55]. E o ironie la adresa apucăturilor hrăpăreţe, la tendinţele colonialiste ale acestora, pe care el le-a vestejit de la începutul activităţii sale ziaristice.

Fragmentele următoare din acest jurnal sînt dedicate altor oraşe-capitale: Viena, Praga, Drezda. Cel mai mult se opreşte Bariţ asupra Vienei, pentru care are deosebite cuvinte de admiraţie[56]. Nici Parisul nu-l mai încîntă pe cel care cunoaşte acest oraş. Altceva ar fi o călătorie în Italia, unde se găsesc atîtea straturi de civilizaţii şi deci atîtea de văzut. Idee care arată şi ea apropierea tot mai mare a lui Bariţ de tendinţele latinizanto-italienizante ale contemporanilor săi, căci el n-a fost niciodată în această ţară, exprimînd totodată dorinţa lui de a o cerceta, o adevărată nostalgie a intelectualilor ardeleni ai vremii. Dar să ne abatem „duioasa" privire de la Italia, spune cărturarul ardelean, să revenim la Viena. Ceea ce i-ar lipsi ei şi în genere germanilor ar fi fost faptul că nu ştiu să tragă foloase practice din ştiinţele pozitive. În această materie, adică în domeniul industriei superioare, ar fi mult mai înaintaţi francezii şi englezii. Mai interesantă e următoarea sa reflexiune, care arată că el depăşeşte aici schema ideologică luministă, ce privea evul mediu ca ceva absolut negativ. Descriind domul Sf. Ştefan din capitala Austriei, Bariţ afirmă că acesta „mărturiseşte pentru un secul întru care totul a putut să fie barbar, în care însă arhitectura şi toate meseriile subordonate aceluiaşi, cum murăria [zidăria], lemnăria, măsăria, făurăria, petrăria, sculptura, zugrăvia ş.a. au stătut pe o treaptă însuflătoare de tot respectul; aceeaş ne mai convinge şi de acel adevăr, cum că în evul mijloc încă s-au aflat oameni, care dacă odată s-au însufleţit de o idee, apăi au avut întru nimic a consacra tot numai ca să o înfiinţeze într-o formă colosală, care să se apropie de cutezătoarele întreprinderi ale anticilor egipteni, elini, romani"[57]. Restul acestui articol, adică cea mai mare parte a lui, reprezintă o enumerare a tot ce e mai interesant şi mai demn de remarcat în Viena.

Acelaşi e şi caracterul celor spuse despre Praga, oraş care totdeauna i-a „insuflat un respect şi venerăciune"[58], comparîndu-l cu Budapesta, atît ca aşezare cît şi în alte privinţe. Enumeră şi în cazul lui toate monumentele, clădirile şi instituţiile importante, subliniind caracterul lor măreţ. O idee pe care o întîlnim la Bariţ încă din primele sale notaţii de drumeţie. O naţiune dacă vrea să rămînă în istorie trebuie să clădească edificii cît mai multe, mai grandioase şi mai corespunzătoare scopului. Vechile palate, turnuri, biserici, poduri etc. din Praga dovedesc puterea de viaţă şi frămîntările cehilor, în ele se concentrează — ca şi în alte exemple — istoria unei ţări. Cele noi ar fi mai puţin specifice, semănînd cu cele din Germania. Bariţ se opreşte şi cu acest prilej asupra agriculturii Boemiei, făcînd o paralelă cu cea a Transilvaniei, chestiune atinsă deseori de el. E adevărat, se pot vedea şi în prima ţară sate

[55] *Idem*, nr. 62, p. 250.

[56] *Raritățile Vienii*, în „Foaia", XXI (1858), nr. 22, p. 130—131, nr. 23, p. 134—136.

[57] *Foaie pentru minte...*, nr. 22, p. 131.

[58] *Praga. Raritățile acestei capitale*, în „Gazeta Transilvaniei", XXI (1858), nr. 64, p. 261.

sărace, dar pămîntul ei e mai puţin productiv decît al ultimei. Cu toate acestea, Boemia are de două ori mai mulţi locuitori decît Transilvania. Ţarinile de acolo sînt adevărate grădini. Ele urmează să fie un model pentru ardeleni, determinîndu-i să îmbunătăţească cultura pămîntului.

În partea din acest jurnal consacrată Drezdei, referinţele la situaţia de acasă sînt şi mai obsedante. Nu se simte chemat, observă Bariţ, să descrie capitala Saxoniei. Totuşi, cea mai mare parte a articolului său cuprinde, la fel, date despre tot ce e mai interesant şi mai demn de văzut acolo, relevînd de asemenea aspectul monumental. Dar în mijlocul acelor frumuseţi, îl cuprind cîteva gînduri grele. Deşi teritoriul acelei ţări n-a fost nici înainte de 1815 mai mare ca al Transilvaniei, iar Drezda n-ar fi mai veche decît Suceava, Sibiul, Clujul sau Alba Iulia, cu toate că şi pe pămîntul Saxoniei s-au purtat multe războaie, totuşi nivelul ei de civilizaţie e mult mai ridicat. Te prinde mirarea, adaugă el, de unde a putut scoate o ţară mică atîtea mijloace materiale. Explicaţia pe care o dă, pe linia istoriografiei burgheze idealisto-individualiste, atribuind meritele unor buni domnitori, e absolut greşită. Ea are probabil ceva tîlc, reprezentînd indirect o critică a conducerii din monarhia habsburgică. Mai demn de remarcat e ceea ce urmează: „Cînd cuget la eminentele talente naturale, cu care provedinţa înzestră pe locuitorii dintre Carpaţi şi Dunăre, preste toate popoarele din vest-nord; cînd alătur faptele celora şi ale acestora, soartea celor de acolo cu a acestor de aici; cînd observez cum că odinioară, înainte cu 10 şi 15 secoli scaunul artelor şi al ştiinţelor era de la Dunăre înainte de-a lungul mării mediteranee, iar în apus domnea întunerecul şi barbaria sub cele mai înfricoşate forme; cînd acum în zilele noastre totul e din contră; mai toate luminile în apus, sclavia spiritului şi a trupului în răsărit, aşa cînd meditäm asupra acestor lucruri omeneşti — e preste putinţă a nu suspina din profundul inimei şi a nu blăstăma destinul". Dar cărturarul ardelean nu disperează fiindcă: „Leagănul şi scaunul vechi al ştiinţelor, artelor şi chiar al celei mai sublime religii este ost-sudul; prin urmare acelaş e în toată privinţa capace de a se restaura pe sine şi de aşi recîştiga rangul de mai înainte în lumea morală şi spirituală"[59].

Ultimul fragment din această serie, după cum arată şi titlul lui[60], ne dă iarăşi impresii de călătorie din monarhie, în acelaşi ton de bună dispoziţie ca şi la ducere. Nu-l mai izbesc pe Bariţ, ca înainte, nici hotelurile sau străzile murdare, nici mijloacele imperfecte de călătorie. E fericit să constate pretutindeni, la ai săi ca şi la celelalte popoare, progrese, împărtăşind cu dărnicie laude. Sînt consideraţii demne de remarcat nu numai prin aspectul lor faptic, ci — mai ales — prin elevaţia ce se desprinde din ele, prin capacitatea comprehensivă şi largheţea viziunii sale, care au distins mereu pe autorul lor, găsindu-şi o frumoasă întruchipare în aceste rînduri, demne de cel mai ales spirit luminist. Îl surprinde şi la Oradea — ca la Budapesta — atmosfera nouă a acestui oraş şi-i pare bine că a făcut sacrificiul să se abată să-l vadă, fiindcă a găsit lucruri interesante acolo. L-a încîntat buna primire de care a avut parte, dar e satisfăcut cu deosebire de marele spirit de toleranţă pe care l-a

[59] *Drezda capitala Saxoniei,* în „Foaia", XXI (1858), nr. 24, p. 143.
[60] *De la Oradea la Braşov,* în „Gazeta Transilvaniei", XXI (1858), nr. 68, p. 227—278; nr. 69, p. 282; nr. 70, p. 286.

întîlnit la Oradea, peste așteptările sale, de năzuința de a se informa despre diversitatea altora: „... îndată ce cineva e înzestrat cu destulă tărie sufletească pentru ca să se poată înălța mai presus de orice prejudețe și în discusiuni de orice natură, științifice ori religioase, să-și țină totdeauna înaintea ochilor iarăș cunoscutul *agitur de principio* — princip nu sistemă, princip nu capriț, princip nu prejudețe; căci oricînd cineva-și apără un princip oarecare și-l apără cu demnitate și cu sînge rece, atunci îmi scoț bucuros căciula dinaintea lui și-i gratulezi; atunci știu că este la mijloc o convicțiune, iară nu capriț nici prejudeț intolerant... Nu știu care scriitor european a zis ori a scris: Necunoașterea de aproape naște neînțelegerea, iară neînțelegerea naște în cazul cel mai bun dispreț, în cel mai rău ură. — Este un trist adevăr, că nici publicitatea și cu atît mai puțin călătoriile unora la alții nu au fost în stare pînă acum de a ne face mai deaproape cunoscuți, prin urmare nici a șterge de tot prejudețele. Îmi place însă a crede cum că pe viitor va fi cu totul altmintrenea"[61].

Bariț e satisfăcut și de faptul că a descoperit la conducătorii bihoreni un zel de a lumina poporul, „o neadormită grijă și privighere pentru înaintarea tinerimii în științe, în virtute și probitate, în cultivarea limbii și în alipirea călduroasă către aceiaș"[62]. Orădenii ar fi făcut mari progrese în ultimii 11 ani, privind la cei din Ardeal, ca și cum aceștia ar fi rămas în urmă față de ei. Institutele școlare din Bihor ar fi în general bine dotate, vădindu-se pretutindeni semne ale progresului. Limba romînească începe a fi vorbită mai corect — în cercurile intelectuale — decît în trecut. Atît ea cît și datinele naționale nu mai sînt obiect de batjocură. Jurnalele romînești se citesc în acest părți mai mult decît în regiunile ardelene, adică invers ca înainte. Se pot întîlni pînă și în sate izolate opere de Alecsandri... „oamenii noștri fac progrese, ce e drept încete însă sigure". Însăși bunăstarea materială înaintează. Se ridică și caracterul moral, căci „acum persoana e persoană, iar nu lucru (res)"[63]. Individul e supus legii, nu mai e iobagul la discreția arbitrariului domnului feudal.

Toleranța interconfesională constatată în părțile Oradiei, ce „aduce o plăcere mai mult decît omenească", ar înceta îndată ce treci Mureșul, adică cum intri în Transilvania propriu-zisă. Bariț nu crede însă că încercările de a fanatiza pe oameni vor mai putea avea succese. Cu mare mulțumire relevă el și faptul că schimbările în agricultură ar fi prins deja rădăcini, țăranii căutînd să-și însușească cît mai mult pămînt. Unii dintre ei simt chiar nevoia unor locuințe mai bune. Situația din Ardeal s-ar deosebi de cea din Anglia sau Italia, proprietatea agrară fiind, cu deosebire de la desființarea iobăgiei, împărțită la sute de mii. Cărturarul ardelean nu crede că se va dezvolta un proletariat la țară în secolul XIX, în patria sa, mai ales dacă romînii își vor trimite copiii să învețe și alte meserii. Aici Bariț își face mari iluzii întrucît marea proprietate, deși pierduse ceva imediat după revoluție, totuși era încă foarte puternică; iar în deceniile următoare nu numai că își recîștigă pozițiile cedate, dar acaparează tot mai mult pămînt de la țăranii săraci.

[61] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 68, p. 278.
[62] *Idem*, nr. 68, p. 278.
[63] *Idem*, nr. 69, p. 282.

Evident, lăsînd la o parte concepţia lui social-politică mic burgheză, nu era atît de uşor pentru el să vadă — cu informaţia pe care o avea — tendinţele evoluţiei la ţară, concentrarea şi în domeniul agriculturii, datorită pătrunderii capitalismului.

Jurnalul de faţă sfîrşeşte cu cîteva observaţii referitoare la starea oraşelor ardelene, care pun bine în lumină o altă latură pozitivă a spiritului lui Bariţ: umorul şi ironia sa. Nu toate înaintează, precizează el, mai puţin cele ce au un caracter semi-rural. „Oraşele săteşti nu au pierdut nimic din fizionomia lor bătrînească şi monotonă, afară numai că creţele bătrîneţelor se tot mai adaugă pe fruntea lor"[64]. Verva sa devine spumoasă, atunci cînd constată că numai în centrele principale s-ar întîlni pavaje de piatră „măcar că petrii din darul lui Dzeu avem în patria noastră în cît să o putem pardosi şi toată, să mai dăm şi împrumut vecinilor, pînă cînd şi la Dumnealor ar creşte şi s-ar coace munţi ca ai noştri Carpaţi, ca Bucecii, ca Negoiul, ca Retezatul, ca Vlădeasa şi o mie alţii minorum gentium. Însă ce e drept, e mai eftin a ne face cătărigi să le legăm de picioare şi să călcăm prin bălţile şi noroaiele patriotice, decît să ne luăm osteneala mai grea de a sparge munţi şi a sfărîma la petrii; sau în scurt ca din fabulă, mai bine frînge lemne decît sparge petrii. Ci nu face nimic: vor veni cei cu carul de foc, cu balaurul fumegător, care ne vor învăţa să spargem şi petrii cu mai puţină osteneală. Cu toate acestea să vedem ca măcar pînă atunci, să nu ne înecăm prin noroaiele din chiar curţile noastre. Aşa este, sunt mala mixta bonis; noi însă tot înaintăm"[65].

7. După 1860 Bariţ ne-a lăsat puţine note de călătorie, şi acestea nesemnificative, deşi numărul drumurilor sale sporeşte foarte mult, datorită atît îmbunătăţirii mijloacelor de comunicaţie cît şi rolului mult mai mare pe care-l joacă în viaţa publică, avînd însărcinări importante în domeniul politic şi economic[66]. Călătoreşte de mai multe ori la Viena pentru fabrica de la Zărneşti şi cu deosebire pentru a susţine doleanţele conaţionalilor în faţa stăpînirii. În 1863—1864 stă chiar cîteva luni în capitala Austriei, fiind designat deputat în parlamentul austriac. Mai călătoreşte la Viena şi cu prilejul unor expoziţii organizate acolo. Deplasările sale cele mai numeroase sînt însă în Romînia. Merge peste Carpaţi, în special la Bucureşti, dar — rar — şi în alte centre: atît pentru treburile fabricii de hîrtie, cît — îndeosebi — pentru sesiunile Academiei. La nevoie, ia drumul Bucureştiului de mai multe ori în acelaşi an. E adevărat că el nu mai întreprinde nici o călătorie îndepărtată, cum au fost cele din 1845, 1852, chiar cea din 1858; însă peregrinările sale mai modeste ar fi putut constitui şi ele prilejuri de reflexiuni adîncite. Dar epoca intereselor beletristice ale lui Bariţ trecuse. Menţiunile pe care le face sînt scurte, fără vreo valoare literară cît de redusă. Notele despre Viena din 1873[67] nu cuprind de cît o enumerare a lucrurilor mai importante, scrise probabil cu gîndul de a ajuta vizitatorii romîni, tot mai numeroşi, să se

[64] *Idem*, nr. 70, p. 286.

[65] *Idem*, nr. 70, p. 286.

[66] În anii 1861—1865, spune el că ar fi făcut „14 călătorii între Braşov, Sibiu, Viena etc. în afacerile publice ale ţării şi ale naţiunii..." Vezi *George Barițiu, 12/24 Maiu* 1812—1892, p. 36.

[67] *Viena ca capitală şi reşedinţă*, în „Transilvania", VI, (1873), nr. 14, p. 160—162.

orienteze în capitala imperiului habsburgic. Nici cele referitoare la Romînia nu sînt mai remarcabile. Vom prezenta totuși cîteva mostre din cadrul acestora din urmă, pentru a ilustra nivelul lor și preocupările autorului.

În 1873, el face un drum și la Galați, iar de acolo la Iași, publicînd impresiile sale[68]. Cele mai numeroase detalii le dă despre primul oraș, subliniind mizeria maselor (locuințe rele în suburbii) și înapoierea edilitară... „adevărate resturi de barbarie..."[69] Denunță apoi indolența și egoismul existent, lipsa de preocupări obștești, deși nicăieri nu se învîrt atîția bani ca acolo. Străinii care sînt cei mai bogați, nu vor să sacrifice nimic pentru locul unde și-au acumulat averea. Atît la Galați cît și la Brăila nu există școli mai deosebite, nici cel puțin profesionale. Lipsesc cu totul interesele culturale, tipografiile de acolo vegetînd; înflorește, în schimb, jocul de cărți pe sume fabuloase. E foarte mulțumit că a avut prilejul, în tren, să stea de vorbă cu un preot ridicat. Cuvinte bune are Bariț și pentru capitala Moldovei, pe care o găsește în vădit progres.

În 1875 îl găsim din nou la Galați, făcînd observații similare despre oraș[70]. Socotește că acesta ar prezenta un material foarte bogat pentru publiciști, în toate domeniile. Monografia Galaților ar putea constitui un obiect de studiu demn de orice istoriograf. Condamnă și de data aceasta lipsa de școli importante, de preocupări culturale în genere și carența simțului social. Arată, pe baza unei cărți a lui Baronzi, contrabandele nenumărate ce înfloresc în port, atît de păgubitoare pentru stat, banii cîștigați ușor fiind cheltuiți prin tripouri. Populația grecească — în mîna căruia e concentrată cu deosebire bogăția — e dată ca exemplu, atît pentru spiritul activ cît și pentru simțul ei național (ajută substanțial pe ai ei de peste hotare). Aceleași tendințe animează și pe bulgari. Romînii, deși reprezintă majoritatea, sînt cei mai săraci. Merită subliniat entuziasmul reținut pe care-l manifestă Bariț, la sfîrșitul acestei cronici, cu ocazia cercetării a trei corăbii romînești, modeste dar frumușele... „un pui de marină pînă ce vom ajunge ca Romînia să-și aibe și portul său maritim". E fericit că a vizitat de aproape două dintre ele, „... să pot zice și eu că am stat odată sub bandieră[71] romînească. Închei cu expresiunea fierbintei dorințe ca să ajung a vedea în Galați institute superioare ilustre și între acelea un început de școală nautică"[72].

În sfîrșit, mai semnalăm reportajul său despre excursia organizată de academie în 1879 la Curtea de Argeș[73], revelator și el pentru conștiința general romînească a autorului. Inițiativă salutată fiindcă a dat posibilitate membrilor săi să ajungă în mijlocul poporului „spre a-și împrumuta idei mai practice asupra limbei, datinilor, costumelor, traiului locuitorilor". Despre portul țărănesc de la Curtea de Argeș spune el că se apropie de cel muntean din Transilvania de la Sibiu, ceea ce nu e tocmai exact. Deplînge starea ruinată

[68] *Romania. Iași 4/16 August (extras din una epistola privata)*, în „Gazeta Transilvaniei", XXXVI (1873), nr. 63, p. 2—3.

[69] *Ibid.*, p. 2.

[70] *Galați 9 Octobre (informațiuni private)*, idem, XXXVIII (1875), nr. 73, p. 1—2 (mai departe: *Galați...*).

[71] Pavilion.

[72] *Galați...*, p. 2.

[73] *Romania*, în „Observatorul", II (1879), nr. 52, p. 208.

în care se găsea catedrala şi vechea reşedinţă, care în 1836, cînd le-a văzut pentru prima dată, erau încă bine păstrate. E o „dezolaţie tragică". datorită unei serii de incendii. „Se pare că răutatea satanică îşi propusese de mult a nimici toate monumentele *religioase şi naţionale* prin cîte se afirmă existenţa noastră politică şi că mai pe urmă ajunse şi la Curtea de Argeş".

8. Pentru a aprecia la justa valoare contribuţia lui Bariţ ca autor de jurnale de călătorie, să aruncăm o privire de ansamblu asupra acestui gen şi a împrejurărilor ce au dus la dezvoltarea lui. Note de drum sub formă sporadică se întîlnesc în orice cultură cît de puţin evoluată, dar ca gen literar reprezentativ, ele se afirmă mai întîi — după cum ne arată marele lor număr — în secolul XVIII, determinate de ideologia dominantă a acestei epoci: dorinţa de luminare şi informare, servind totodată ca mijloc de critică socială a stărilor existente. În secolul XIX, interesul pentru călătorii şi note de drumeţie a primit serioase întăriturі din partea romantismului: din cultul pentru culoare, pitoresc şi exotic; de aici înmulţirea celor referitoare la regiuni necunoscute sau înapoiate. Dar baza lor rămîne mai departe năzuinţa scriitorilor de a cunoaşte şi de a împărtăşi date despre cele văzute cititorilor. Cu tot afluxul de elemente poetice în „jurnale", cu toată intervenţia mai mare a imaginaţiei — opera scriitorilor romantici — rădăcina acestora continuă să fie pasiunea intelectuală şi observaţia realistă, cu corectivul de a înfăţişa cele consemnate într-o formă cît mai frumoasă, pentru a antrena la lectură publicul.

Aceste consideraţii preliminare se pot verifica şi pe baza materialului romînesc. Însemnări de călătorie s-au făcut la noi şi mai înainte, însă ca manifestare spectaculoasă, ele se impun mai tîrziu: de abia în prima jumătate a secolului XIX, odată cu pătrunderea în adîncime a spiritului luminilor, conjugat cu cel romantic. În Transilvania, primul se arată mai devreme — încă din a doua jumătate a veacului XVIII — dar el nu îmbrăţişează, la romîni, cu aceeaşi intensitate toate sectoarele de activitate. De aceea nu fructifică, în egală măsură, întregul cuprins al culturii. Cele mai avantajate sînt filologia şi istoria; de influenţa sa binefăcătoare se va bucura în mai mică măsură beletristica. Toţi intelectualii de frunte ardeleni de atunci au călătorit, fără să ne fi lăsat urme apreciabile, în această privinţă, în scris. După cîte ştim, din generaţia lor nu ne-au rămas note de călătorie — nepublicate — de cît de la Moise Nicoară. Nu simţeau nevoia să aştearnă pe hîrtie aşa ceva, pentru că nu erau destul de moderni. Generaţia următoare, mai evoluată, simte altfel. Începutul îl fac romînii din Principate: Golescu la 1826, Asachi la 1830, mulţumită afirmării mai timpurii a preocupărilor literare aici; dar curînd vom avea note de călătorie şi în Transilvania. Seria o deschid Cipariu şi Bariţ cu însemnările lor din 1836; urmează jurnalul de călătorie al celui din urmă din 1845, apoi cele ale ambilor din 1852[74], al lui Laurian din

[74] Al lui Cipariu a apărut în *Gazeta Transilvaniei*, XV (1852) nr. 75, p. 289; nr. 76, p. 293—294; nr. 85, p. 329—330; nr. 86, p. 333—334; nr. 87, p. 337, nr. 88, p. 341 (şi el sub formă de scrisori). Cf. I. Breazu, *Timotei Cipariu şi Italia*, în „Studii literare", II, Sibiu, 1943, p. 208—211.

1855[75] ș.a. Pînă și Bărnuț trimite unele impresii ce se apropie de aceste scrieri. Străduința lor desțelenise terenul, pregătise chiar o modestă cale, pe care va merge apoi mai departe Codru Drăgușanu în 1863, ducînd acest gen la o realizare superioară.

Se poate spune că notele de drum reprezintă aportul cel mai valoros adus de ardeleni în literatură, la mijlocul veacului trecut. În general, toți aceștia năzuiesc și ei să instruiască. Bariț spune chiar că scrie pentru cei ce nu pot peregrina, nu pot vedea cu ochii proprii cele înfățișate de el; iar mai tîrziu, după cum arată titlul ultimelor sale însemnări de drum, intenționează să devină un fel de ghid pentru călătorii nepregătiți să aprecieze locurile cercetate. Un rol didactic, într-o formă însă mult mai discretă, urmărește și Codru Drăgușanu cu jurnalul său.

Am remarcat că notele de drum ale lui Bariț din 1845 sînt primele ce au fost publicate în Transilvania. Dar meritele sale nu se reduc numai la aceea de a fi un deschizător de drumuri; opera lui de călător, deși inegală, prezintă calități care trebuie reținute. Pecetea principală i-a dat-o luminismul, dar au pătruns în țesătura ei și motive romantice. Pasajele în care evocă mica sa patrie ardeleană sînt inspirate de atmosfera mai caldă a romantismului. Numai atunci apare la el decorul naturii. Altfel scrisul său e sobru și cu foarte puține podoabe literare. Nu are entuziasmul și culoarea rîndurilor celor mai frumoase ale jurnalului lui Cipariu, în special al celui din 1852, care cu tot fondul său clasicizant e pătruns în mai mare măsură de suflul romantic al epocii. Nu mai vorbim de cele ale scriitorilor de peste Carpați, apărute în aceeași vreme: ale lui Gr. Alexandrescu, Alecsandri, Bolintineanu, Boliac etc., opera unor autori cu mult mai multă sensibilitate artistică. Notele lui Bariț trebuie situate în apropierea celor ale lui Golescu. Nu fiindcă au fost precedate în timp, ci pentru afinitatea lor de stil și mai ales pentru motivul că au fost, la început, influențate de cel din urmă. Credem că dovezile amintite mai înainte sînt suficiente. Ele se pot însă înmulți. De pildă, ideea adesea repetată de Bariț că deși servitutea iobagilor era mai mare în Transilvania decît în Principate, totuși, cei dintîi n-ar fi schimbat soarta lor cu a celor din urmă, se găsește deja în jurnalul boierului muntean.

Însă însemnările lui Bariț, cu toate că merg pe linia predecesorului său, reprezintă un pas mai departe: sînt mai diferențiate și mai nuanțate. Se resimte faptul că au fost elaborate la un interval de 10 ani, cele mai personale chiar la 20, 25 și 30 de ani distanță, beneficiind de progresele literaturii și culturii. Nu se limitează la o înșiruire de date, cum e de cele mai dese ori cazul la Golescu, ci înregistrarea celor văzute e însoțită de comentarii și reflexiuni. Că avem de-a face cu o mentalitate mai evoluată, ne dovedește și spiritul critic destul de ascuțit al lui Bariț. E și el un admirator al civilizației înaintate din țările cercetate, mai ales al marilor realizări tehnice; dar nu se lasă stăpînit de mirajul Apusului. Nu se dă înapoi să aducă și critici stărilor

[75] Notele de călătorie ale acestuia au fost publicate tot sub formă de scrisori (34 la număr) în *Gazeta Transilvaniei*, XVIII (1855), nr. 44—45 și *Foaia*, XVIII (1855), nr. 24—25, 28, 30—35, 37—39, 42; XIX (1856), nr. 12—13, 18, 22. Sînt cele mai puțin interesante, insistînd asupra problemelor de învățămînt și redînd o serie de programe școlare germane. Numai din Italia comunică date mai numeroase despre cele văzute, însă cu foarte puține reflexiuni proprii.

de acolo. De exemplu, îl impresionează foarte rău proporţiile mari ale emigraţiei germane. E convins că trebuie să fie ceva acolo care nu merge bine; dar nu trage concluziile ce se impun.

În favorul notelor sale de călătorie se mai poate aduce şi viziunea lor de ansamblu. E un bun observator, nu-i scapă faptele semnificative, ştie să vadă liniile mari, aspectele esenţiale ale locurilor pe unde umblă. În sfîrşit, trebuie amintită şi marea obiectivitate a lui Bariţ, de la care nu-l abate nici puternica sa conştiinţă naţională. Alături de aceste calităţi de ordin mai mult intelectual, se cuvine să relevăm şi cîteva mai mici, de caracter literar, ce se pot surprinde în însemnările sale de călătorie: un oarecare simţ pentru oameni şi firea lor, pentru mişcare în genere şi mai ales un umor sănătos. Finalul jurnalului din 1858 e o mică bijuterie în acest sens.

Fără să fie însufleţite de un patos etic, ele se disting şi printr-o concepţie socială mai înaintată. Încontestabil, puternica conştiinţă morală care se deşteaptă la Golescu, în faţa celor ce vede în străinătate, e impresionantă. Nimeni nu poate tăgădui că indignarea sa, cînd îşi aminteşte de stările din Muntenia, e autentică. Dar să nu uităm că critica sa socială se desfăşoară în cadrul unor coordonate limitate, avînd la bază principii religioaso-patriarhale şi reflexe ale ideologiei burgheze. Golescu nu militează pentru depăşirea sistemului feudal, ci numai pentru înlăturarea marelui număr de abuzuri în cadrul lui, ce se instalează cu deosebire cînd o orînduire e în descompunere. Îşi însuşeşte unele din revendicările noi: răspîndirea luminării, deschiderea de fabrici, dezvoltarea comerţului, combaterea luxului şi risipei etc.; dar toate acestea nu cu preţul desfiinţării privilegiilor boierimii. Ceea ce cere el, în primul rînd, e înlăturarea nedreptăţilor prea flagrante, a exploatării prea cumplite ce apăsa asupra ţărănimii, împrejurări ce periclitau însăşi existenţa clasei dominante. În acest scop, îi mai recomandă acesteia să ia în propriile sale mîini gospodărirea moşiilor, înlăturînd marele număr de intermediari, în care vedea plaga cea mare a ţării. Să nu ne lăsăm induşi în eroare de unele cuvinte ca: „binele obştei", „să ne unim în slujba obştei"; sau de afirmaţia lui Golescu că e necesar să se restabilească la ţară dreptul de proprietate. Prin aceasta el nu înţelegea acordarea de pămînt ţăranilor de la cei de sus, ci numai respectarea posesiunilor lor vechi, răpite prin abuz, şi introducerea cărţii funduare. Ceea ce vrea el e numai o stăpînire inspirată de omenie, adică o administraţie eficientă şi ordonată, modelul său în această privinţă fiind monarhia habsburgică, unde — pretinde boierul muntean — suveranul e respectat şi iubit, cei săraci ocrotiţi etc. Altfel gîndeşte Bariţ la 1845, făcînd mereu aluzii la înlăturarea iobăgiei. Nu numai fiindcă scria la aproape 20 de ani după Golescu, ci fiindcă în Transilvania dezvoltarea capitalismului era mai accentuată decît peste Carpaţi[76] şi mai ales pentru motivul că el vorbea nu în numele unui mic cerc de boieri doritori de înaintare, ci în numele unei clase în ascensiune: a burgheziei, care avea nevoie în afirmarea ei de sprijinul maselor, constituite pe vremea aceea aproape numai din ţărani. Dincolo de aceasta nu merge, dar în împrejurările ardelene şi în momentul în care scria — sîntem în ajunul revolu-

[76] *Din istoria Transilvaniei*, II, 1961, p. VIII—IX (prefaţa).

ţiei — chiar şi aceste formulări relativ modeste dobîndesc o semnificaţie aparte.

Notele de călătorie ale lui Bariţ, mai au un merit. Tributare la început (în 1836) lui Golescu, ele reuşesc să ajungă mai tîrziu (în 1845, 1852, 1858) la un stil propriu, sfîrşind prin a constitui la rîndul lor un model pentru alţii. E mai mult ca probabil că l-au influenţat pe Codru Drăguşanu, ale cărui însemnări de drum apar pentru prima dată la sfîrşitul lui 1863. Căci e imposibil ca acesta să nu fi cunoscut pe ale antecesorului său. Stabilit după revoluţie în Transilvania, la Făgăraş, unde e mic funcţionar şi pe urmă vicecăpitan al judeţului — adică un fel de subprefect — el e deseori menţionat de periodicele braşovene, fiind unul dintre abonaţii lor. Codru Drăguşanu a avut deci în faţă atît jurnalul de călătorie al lui Bariţ din 1852—1853, cît şi cel al lui Cipariu, apărute în acelaşi timp în „Gazeta". Nu numai că le-a văzut, dar le-a şi citit. Exact tot atunci — la sfîrşitul lui 1852 şi începutul lui 1853 — el însuşi are ceva publicat în „Foaia": traducerea romanului lui O. Goldsmith, *Ziarul vicarului din Wiltshire*. Se poate merge chiar şi mai departe şi afirma că a fost înrîurit de ele, cel puţin de Bariţ. E o idee asupra căreia a atras mai întîi atenţia O. Boitoş, relevînd cîteva asemănări. Şi unul şi altul, afirmă el, şi-au redactat însemnările lor de drum sub formă de scrisori. Ambilor le place să designeze oraşele mai mari vizitate, cu vechea lor denumire latină. În sfîrşit, ambii sînt impresionaţi de emigraţia germană, condamnînd axioma „ubi bene ibi patria"[77]. Altă dispoziţie sufletească la cei doi autori, spune Boitoş, dar în concluzia ideologică afirmată sau sugerată, ei se întîlnesc[78]. Dintre cele trei argumente, cel care are mai multă greutate e cel din urmă şi el pledează în adevăr pentru o apropiere între Bariţ şi Codru Drăguşanu.

Dar se mai pot aduce şi altele, în sprijinul acestei teze. Mai întîi evocarea de către ultimul, la începutul jurnalului său, a ţării Făgăraşului[79], care prin caracterul ei retoric seamănă cu cele similare ale lui Bariţ, referitoare mai ales la regiunea Haţegului. Dar acesta din urmă are cuvinte de admiraţie, cam de aceeaşi factură, şi pentru locurile natale ale lui Codru Drăguşanu, în nuvela sa *Barbara*, publicată în „Calendarul pentru poporul romîn" din 1861—1863. Ideea apoi că nicăieri nu e natura mai frumoasă ca în Transilvania, meritînd să fie cercetată în mod amplu de străini[80], că splendorile ei nu sînt cu nimic inferioare celor ale Elveţiei, existînd o bună asemănare între ele, se regăseşte de asemenea la amîndoi[81]. Alte motive comune: denunţarea aristocraţiei (boierimea maghiară şi romînă ar avea trăsături similare; dacă cea din urmă a făcut în ultima vreme ceva progrese, acesta se datoreşte impulsurilor date de

[77] Pasagiile respective se găsesc la Bariţ în *Suvenire din călătoria mea* („Foaia", XVI (1853), nr. 5, p. 37; la Codru Drăguşanu în *Peregrinul transilvan*, p. 171 (la acesta, motivul de faţă revine în două locuri).

[78] O. Boitoş, *Întîiele călătorii în Apus ale lui George Barițiu*, Sighişoara, 1947, p. 75—76, notă.

[79] *Peregrinul transilvan*, Bucureşti, 1942 (ediţia Cioculescu), p. 8.

[80] „Îmi închipui timpul de aur cînd vor fi căi ferate în părţile noastre şi va alerga lumea nordică şi apuseană, însetată de frumuseţile naturale cu totul nouă pentru dînsa, în Transilvania noastră, ca să se sature. Oare nu putem noi concura cu orice ţară a lumii?" *Ibid.* p. 202.

[81] La Drăguşanu, *o. c.*, p. 31—32, 199.

Szécheni), a tendinţelor germane de expansiune, a maltusianismului, interesul pentru cercetarea caracterului popoarelor şi a moravurilor, ironizarea învăţaţilor germani, elogiul muzicii bisericeşti din Rusia, admiraţia pentru Molière, explicarea naturii vieţii sociale şi a instituţiilor umane prin mediul geografic, mai ales pin influenţa climei (Montesquieu), cerinţa ca preoţimea luminată să combată superstiţiile, accentuarea latinismului după revoluţie etc.[82]. Însă alături de aceste note comune sînt multe altele care îi deosebesc. De exemplu, şi la Codru Drăguşanu tendinţa luministă e puternică, şi el a pornit în lume din curiozitate intelectuală, pentru a-şi îmbogăţi cunoştinţele; nici el nu evocă de cît rareori natura, dar are interes pentru culoare şi pitoresc, adică a suferit în mai mare măsură influenţa romantismului. Se mai poate spune, apoi, că parte din aceste elemente comune sînt simple coincidenţe, rezultatul atmosferei generale a epocii, căreia era greu să i te sustragi, sau sînt datorite unor înclinări similare.

Dar oricît am fi de circumspecţi, nu e de tăgăduit o uşoară influenţă a lui Bariţ asupra lui Codru Drăguşanu. Credem că nu trebuie eliminată nici aceea a lui Golescu asupra lui, în ce priveşte critica stărilor din Principate. De altfel, el însuşi mărturiseşte că atunci cînd a pornit la drum, a citit multe descrieri de călătorie[83]. N-a putut fi aceasta cazul la 1834, data primului său voiaj, cînd era încă prea tînăr şi puţin cultivat, instruindu-se ulterior, ca orice autodidact. Afirmaţia sa trebuie interpretată în sensul că a citit note de drumeţie, în timpul cînd era în străinătate şi după ce s-a întors acasă, probabil chiar şi în epoca cînd şi-a redactat propria sa operă. Semnalarea acestor lucruri nu înseamnă o diminuare a valorii „jurnalului" lui Codru Drăguşanu, întrucît a depăşit mult prin aceea ce a dat, ceea ce a primit de la alţii. În tot cazul, dacă influenţa acestora nu trebuie supraapreciată, jucînd în special rolul unui stimulator, constituind pentru autorul *Peregrinului transilvan* un punct de plecare şi un îndemn să-şi aştearnă şi el impresiile, ea trebuie totuşi menţionată, din punctul de vedere al unei cercetări exigente.

Însemnările de drumeţie ale lui Bariţ prin caracterul lor mediator — leagă două inele la prima vedere disparate într-un lanţ — deschid o nouă perspectivă în istoria acestui gen. Ele ne arată că cele ale lui Golescu nu sînt o apariţie izolată lipsită de continuitate, iar cele ale lui Codru Drăguşanu nu mai reprezintă ceva cu totul surprinzător şi nepregătit, fără nici un fel de antecedenţe.

Însă în afară de importanţa lor pentru istoria literară, notele de călătorie ale lui Bariţ sînt revelatoare şi pentru cea culturală ca atare, chiar şi pentru cea social-politică. Ele ne dau informaţii remarcabile din perioade şi domenii diferite atît — mai ales — asupra stărilor din Transilvania şi Principate, cît şi asupra celor din Austro-Ungaria şi din unele ţări mai îndepărtate (Germania, Belgia, Olanda). Dar mai semnificative sînt ele pe plan per-

[82] Ambii au înainte de 1848 o poziţie sănătoasă în această privinţă. Referitor la C. Drăguşanu cf. *O scrisoare dela Carpaţi către Redacţia Gazetei de Transilvania,* în „Foaia", XI (1848), nr. 20, p. 155—158; nr. 21, p. 162—164. Articolul, semnat „Unul din abonaţii Gazetei de Transilvania", e datorat probabil lui. Se remarcă atît prin conţinutul, cît şi prin limba lui, lipsită în genere de latinisme.

[83] *Peregrinul transilvan,* p. 8.

sonal, contribuind substanțial la completarea biografiei marelui cărturar ardelean și a sferei lui de preocupări. Din acest punct de vedere și în genere dintr-o perspectivă documentară, jurnalul său de drum din 1836, deși mai puțin original, e mai prețios decît cele din anii următori, fiindcă reprezintă prima lui operă de seamă, de aceea foarte valoroasă pentru geneza ideilor sale. E o nouă și puternică dovadă a uneia din trăsăturile de bază a acestuia: continuitatea. Bariț sezisează de la început, cu deosebită perspicacitate, motivele cele mai progresiste ale epocii și clasei sale, de la care nu se va abate niciodată de-a lungul vieții sale. Îl întîlnim totdeauna, atît la mijlocul veacului trecut, cît și la sfîrșit, sprijinind cauza poporului.

ПУТЕВЫЕ ЗАМЕТКИ ГЕОРГЕ БАРИЦ

РЕЗЮМЕ

Путевые заметки Г. Бариц представляют наиболее выдающийся литературный вклад этого великого ардяльского учёного, который в течении всей своей жизни был неустанным путешественником. Однако, их документальная ценность является более значительной, чем беллетристическая, благодаря приведенным сведениям относительно обследованных мест и, также, деятельности автора, создавая очень ценный автобиографический источник. С этой точки зрения, наиболее интересными, хотя и менее оригинальными, являются первые заметки 1836 г, опубликованные только в 1958 г. Они поражают зрелостью их обдуманности — автору тогда было всего 24 года — прогрессивным духом которым они были воздушевлены и критическими указаниями о положении в Валахии на основании наблюдений сделанных С. Голеску в своем путевом дневнике в 1826 г так повлиявших на Г. Бариц.

В 1845 г он совершает своё первое большое путешествие в Западную Европу, для того чтобы разрядить атмосферу злонамеренной подозрительности руководящих габсбургских кругов против его периодических изданий а также, чтобы осведомиться о состоянии земледелия и крестьянства в обследованных странах. После остановок в Будапеште и в Вене он продолжает свой путь через Баварию, Гессен, доехав до Ренании. Вывод, который следует из этих заметок, при всей сдержанности проявленной из за цензуры, заключается в необходимости устранения феодального строя и упразднения крепостного состояния.

Спустя 7 лет, по поручению румынского торгового консорциума, он выезжает в своё второе большое путешествие по Венгрии, Австрии, Германии, Бельгии доехав до Парижа и возвращается через Швейцарию. Его впечатления написанные в виде писем были также опубликованы в „Газете Трансильвании" в 1852 г. На первом плане теперь находятся вопросы в связи с заказом бумажной фабрики, которую он ввозит из

Бельгии. Однако наряду с его техническими интересами, постоянно восхваляя великие достижения этого порядка за рубежом, Г. Бариц занимается дальше социально-национальными вопросами поднятыми положением в Трансильвании.

Из его путевых заметок о последующих путешествиях самыми интересными являются заметки 1858 года, плод путешествия в Австрию, Богемию и Саксонию. Значение их неодинаково. Их наиболее удачные части — начало и, в особенности, конец — представляют всё то наиболее ценное, что дал Бариц в этой области. Остальное сводится к сведениям путеводителя и отмечает начало упадка эго беллетристических интересов.

Дорожные дневники Г. Бариц помогают нам лучше понять значение которое представляет этот род ардяльской румынской литературы той эпохи. Они составляют прекрасное звено связи, неизвестное раньше, между его предшественниками и последователями помогающее подготовке благоприятной атмосфере из которой вскоре появятся путевые заметки Кодру Дрэгушану, наиболее ценный труд из этой области написанный трансильванским автором.

LES NOTES DE VOYAGE DE GEORGE BARIȚ

RÉSUMÉ

Les notes de voyage de George Barițˌ représentent la contribution littéraire la plus importante de cet infatigable voyageur. Plus que par leur valeur documentaire, par les informations qu'elles nous fournissent sur les pays visités et sur les préoccupations de l'auteur, elles constituent une remarquable source autobiographique. De ce point de vue, les plus intéressantes, encore que moins originales, sont les premières notes, datant de 1836, mais qui ne furent publiées qu'en 1958. Elles surprennent par la maturité des réflexions de l'auteur (qui n'avait alors que 24 ans), par l'esprit progressiste qui les anime et par les mentions critiques sur la situation de la Valachie, qui ont maints traits communs avec les observations faites par C. Golescu dans son journal de voyage de 1826, dont Barițˌ subit l'influence.

C'est en 1845 que Barițˌ entreprend son premier grand voyage en Europe occidentale. Ce voyage avait pour but d'atténuer les soupçons malveillants des autorités impériales à l'égard des périodiques que Barițˌ faisait paraître et de permettre à l'écrivain de se documenter sur l'état de l'agriculture et de la paysannerie des pays visités. Après un bref séjour à Budapest et à Vienne, Barițˌ poursuit son voyage à travers la Bavière, la Hesse et la Rhénanie. La conclusion qui se dégage de ces notes, malgré les réticences que l'auteur devait s'imposer en raison de la sévérité de la censure, est la nécessité d'abolir le régime féodal et le servage.

Sept ans après, sur la demande d'un consortium de négociants, Barițˌ entreprend son deuxième grand voyage, qui le mène, à travers la Hongrie,

l'Autriche, l'Allemagne et la Belgique, jusqu'à Paris, d'où il revient par la Suisse. Ses impressions, consignées également sous forme de lettres, furent publiées dans „Gazeta Transilvaniei" en 1852. Cette fois il est préoccupé surtout par la commande d'une fabrique de papier qu'il fait venir de Belgique. Pourtant il ne néglige pas non plus les questions sociales et nationales de Transylvanie.

Parmi les notes de voyage des années suivantes, les plus importantes sont celles de 1858 qui consignent les impressions recueillies par Bariț au cours d'un voyage qui le conduisit en Autriche, en Bohème et en Saxe. Leur valeur est inégale. Les parties du début et de la fin sont ce que Bariț a donné de meilleur dans ce domaine. Le reste se réduit à des informations de guide et marque un amoindrissement des intérêts littéraires de l'auteur.

Les journaux de voyage de George Bariț nous font mieux comprendre l'importance de ce genre pour la littérature roumaine de Transylvanie de cette époque. Ils constituent un maillon entre les devanciers et les successeurs de Bariț et contribuèrent à préparer le terrain aux notes de voyage de Codru Drăguşanu, qui constituent l'oeuvre la plus importante dans ce domaine écrite par un auteur de Transylvanie.

GEORGE BARIŢ DESPRE CONFERINŢA NAŢIONALĂ DE LA MERCUREA (1869)

DE

BUJOR SURDU

Regimul absolutist instaurat de Habsburgi îndată după înnăbuşirea revoluţiei din 1848—49 s-a menţinut pînă în 1860, cînd în condiţiile unei situaţii interne revoluţionare şi a înfrîngerilor militare, cercurile conducătoare austriece au fost nevoite să-l înlocuiască cu un aşa-zis regim liberal.

În cadrul general al liberalismului austriac, pătura conducătoare romînească din Transilvania a avut incomparabil mai multe posibilităţi de afirmare pe plan politic decît oricînd în trecut.

Dar toate cuceririle obţinute de pătura conducătoare romînească într-o destul de lungă perioadă de luptă au devenit iluzorii în cursul anului 1865, cînd s-a pus din nou problema uniunii Transilvaniei cu Ungaria. Burghezia şi moşierimea austriacă nu se mai simţea în stare să facă faţă — prin metodele de pînă atunci — avîntului revoluţionar al maselor şi ameninţărilor externe. Ca urmare, Curtea a început tratative cu reprezentanţii nobilimii maghiare în vederea găsirii unei formule care să ducă la împărţirea puterii politice între clasele dominante din Austria şi Ungaria, deci la constituirea statului dualist. Pe linia acestei împăcări s-a publicat la 1 septembrie 1865 decretul imperial privitor la convocarea unei noi diete transilvane, deputaţii urmînd, de astă dată, să fie aleşi pe baza legii electorale feudale din 1791, modificată în sensul că puteau participa la votare şi păturile neprivilegiate, dacă îndeplineau anumite condiţii de cens.

Din momentul acesta pătura conducătoare romînească s-a dezbinat în două tabere: activiştii şi pasiviştii. Activiştii susţineau că romînii trebuie să ia parte la alegeri, deşi legea electorală îi nedreptăţea, în timp ce pasiviştii militau pentru abţinerea de la alegeri, socotind încă legală dieta de la Sibiu. Pasiviştii aveau în frunte pe G. Bariţ, Ion Raţiu, Ilie Măcelariu şi alţii, în timp ce curentul activist era reprezentat mai ales de mitropolitul Andrei Şaguna şi de unii funcţionari superiori romîni.

Ca urmare a prevederilor legii electorale reacţionare, din cei 108 deputaţi aleşi doar 14 au fost romîni. Noua dietă, întrunită la Cluj, a votat alipirea Transilvaniei la Ungaria, cu tot protestul deputaţilor romîni, iar după aceea a fost prorogată.

Lupta hotărîtoare între curentul activist şi cel pasivist s-a desfăşurat cu ocazia pregătirii alegerilor pentru dieta din Pesta, care urmau să aibă loc în primăvara anului 1869. Cele dintîi manifestări publice hotărîtoare ale pasiviştilor au avut loc în cadrul adunărilor ce trebuiau să delege — conform prevederilor legii — comitetele electorale din fiecare circumscripţie electorală. În mai toate adunările din circumscripţiile cu majorităţi romîneşti alegătorii s-au declarat pentru neparticiparea la alegeri, deoarece socoteau nelegală hotărîrea dietei din Cluj cu privire la uniunea Transilvaniei cu Ungaria. Cea dintîi hotărîre de acest fel s-a luat în adunarea alegătorilor din scaunul Sibiului, fiind urmată de circumscripţiile electorale Mercurea, Solnocul de Mijloc, Făgăraş, Cojocna, Tîrnava şi din multe alte părţi ale Transilvaniei. Peste tot curentul pasivist s-a manifestat cu o vigoare neaşteptată şi împotriva celor mai categorice vederi ale guvernului de la Pesta. Pentru combaterea acestei atitudini, cercurile guvernante maghiare au mobilizat nu numai aparatul de stat, dar şi pe unii din fruntaşii vieţii publice romîneşti din Transilvania, mai ales a celor interesaţi direct într-un fel sau altul în promovarea unei cît mai strînse apropieri faţă de politica oficială a cercurilor conducătoare din stat.

În fruntea mişcării pasiviste s-a situat G. Bariţ, dar nu atît pe faţă cît mai ales prin intermediul lui Visarion Roman, fost redactor la *Telegraful Romîn,* corespondent al ziarului *Romînul* din Bucureşti şi viitor director al băncii „Albina". Visarion Roman a menţinut în vremea aceasta un strîns contact cu mai toţi fruntaşii vieţii publice romîneşti, care împărtăşeau vederile politicii pasiviste şi îndeosebi cu Iacob Bologa şi Ilie Măcelariu. Împreună cu aceştia din urmă a iniţiat cunoscuta conferinţă naţională de la Mercurea, unde pătura conducătoare romînească din Transilvania a stabilit linia politică pasivistă în cadrul vieţii publice din Ungaria.

În cursul pregătirilor acestei conferinţe, G. Bariţ a atras în repetate rînduri atenţia organizatorilor asupra necesităţii de a nu fi popularizat, deoarece autorităţile ar curma, fără îndoială, întreaga acţiune, ştiindu-l amestecat din nou în politica militantă. La fel trebuia ţinut cel mai strict secret şi faţă de mitropolitul Andrei Şaguna, care în epoca aceasta se situa pe linia unei înţelegeri cu cercurile nobiliare conducătoare maghiare. Dar mai ales — susţinea G. Bariţ — nu trebuia adusă la cunoştinţa publică intenţia organizatorilor de a întări curentul pasivist. Din contră, autorităţile trebuiau să fie informate că organizatorii se vor strădui să-i convingă pe cei prezenţi de necesitatea prezentării romînilor la alegerile pentru dieta din Pesta.

Conferinţa de la Mercurea s-a ţinut sub îndrumarea nemijlocită a lui G. Bariţ, hotărîndu-se pentru decenii de aci înainte linia politică pasivistă. După ce Visarion Roman i-a adus la cunoştinţă telegrafic rezultatul conferinţei, G. Bariţ i-a răspuns pe larg, manifestîndu-şi deschis mulţumirea pentru felul cum au decurs dezbaterile.

În cele ce urmează reproducem textul acestei scrisori, deosebit de semnificativă pentru opiniile politice ale lui G. Bariţ[1].

[1] Originalul acestei scrisori se găseşte în *Arhiva lui Visarion Roman,* aflată la Institutul de istorie din Cluj al Academiei R.P.R.

(Brașov), 17 mart. 1869.

Domnule și frate!

Peste scrisoarea DTale din 5 mart. trec, că este în ordine, precum se zice în stil comercial, că au răspuns evinimentele la cuprinsul aceleia, cum ar zice diplomații. Venim la cea din 11 martie.

N-am așteptat nici un fel de înștiințare mai curîndă din cauză că știam să apreciez prea bine grijile, alergăturile și toate sacrificiile a DVoastre, peste aceasta telegramul ce venise la Făgăraș, unde mă aflasem în 7, 8 et 9, ne aduse in poziținea prea plăcută ca să putem aștepta prea ușor detaliurile. Încît pentru mine personalmente mă simt îndatorat a mulțumi dlui consilier Ilie Măcelariu din tot cugetul meu; intru asemenea și tuturor bărbaților noștri cîți îi steterăți intru ajutor ziua și noaptea. Simt totodată o mare satisfacțiune ce mi se dă prin cuvintele DTale: „De cumva *oricine* altul conferința, ea era oprită". La aceasta eu mai adaug: De mergea Bariținu la conferință, pentru ca să apere acolo ceea ce apără in conferințele particulare de la Brașov și Făgăraș străduințele efecte ale acelei conf. nat. din Mercurea, era<u> să fie foarte mult devolvate in fața lumii prin calomniile adversarilor. *Așa* a fost bine. Despoții își impart rolurile și in vieață, de aceea cu ei nu poți fi sincer pe lîngă toată bunăvoința, pentru că apoi își bat joc de tine și te țin de găgăuț. Tot așa să lucrăm; niciodată să nu ni se poată ghici voia și nevoia noastră. *Ei* ne invățară, *ei* ne impinseră pe această cale, pentru că-și bătură joc de candoarea sufletelor noastre la toate ocaziunile. Bine, să le arătăm că și noi știm juca roluri ca ei, in excepțiunea numai, că noi nu știm și nu voim a minți ca ei; cu atît mai bine însă vom ști a tăcea pe viitor. Scopul nostru e fața la vederea lumii: *voim să avem o patrie, viață națională și libertate*, mijloacele spre scop . . .[2] să rămînă secretul nostru.

Dta speri că eu incă voi merge la vreuna sedință a comitetului. Dară credeți Dv. că ei ne vor suferi ca să ne adunăm?! Poate fi că Dv. știți, dar iată că știu și eu din scaturigine (sic) autentică, cum în săptămînile trecute a mers la Ministeriu și astăzi merge a doua informațiune, ambele de acest sens: Fiindcă regimul de doi ani încoace a refuzat Mitropolitului ortodox cutare și cutare cereri, iară anume în cauza greco-rom. din Brașov, l-a compromis greu, iată l-a umilit în ochii poporului întru atîta, cît chiar și cei mai credincioși, adică brașovenii, desgustîndu-se foarte, s-au desbinat de către politica Ex. Sale, prin urmare Ex. Sa pierdu pentru moment înrîurirea și autoritatea sa, prin care ținea în frîu pe popor, și așa deschise cale largă agitatorilor daco-romînești, prin care apoi pierde și regimul. Deci regimul să-și ia seama să împlinească toate cererile Ex. Sale, pentru că așa să i se restaureze autoritatea și puterea „morală" <??>[3] asupra romînilor etc. etc.

Deci te rog frate și vă rog pe toți, ca să nu vă amăgiți nice pe un minut și să nu credeți că ideea despotismului nu mai are capete, că mai are multe.

---

[2] Un cuvînt neciteț.

[3] Semnele sînt ale autorului scrisorii.

Sărutările[4]! O Doamne cîte sărutări am primit eu mizerul de mine în 1861—2. Da, Prea Sf. Sa se bucură foarte, pentru că acuma crede tare şi vîrtos că are cu ce speria pe regim.

După toate acestea mă tem că v-aş ofensa, dacă v-aş ruga încă odată, că treuie să fim de aici înainte cu toată rezerva şi precauţiunea.

Binevoieşte Te rog a spune frăţeştile mele salutări tuturor bărbaţilor de merite cîţi se afla în Sibiu şi în Mercurea şi au concurs la efectuarea frumosului<i> plan.

Al DTale

frate stimător
Georgie

<P. S.> Uitam. Nu îţi însemnasem curat că proiectul de Petiţiune îmi venise de airea <sic>. Doamne fereşte, nici eu nu sînt entuziast pentru Petiţiune; respectez însă opiniunea celor care cred că în fine Monarhul tot îşi va deschide ochii mai bine.

Într-aceia materialul acela elaborat nicidecum nu e rău. Te miri cînd şi cum va veni ocaziunea de a ne folosi de el turnat poate în altă formă.

Aici se închiseră alegerile astăzi; încă pînă la plecarea poştei nu se ştie rezultatul. Una se ştie: dintre alegătorii romîni din cetate şi district au luat numai 3 inşi parte, din care 2 beţi şi 1 sătean din neştiinţă şi scăpare din vedere. În adevăr mă bucură foarte frumoasa disciplină pe care am reeşit <sic> a o susţine astădată airi la noi. Em. Trausrhenfels trimise la un neguţ. rom. 500 f., la un advocat rom. nu ştiu cît, spre a împărţi la popor. De la ambii ieşiră cu ruşine korteşii[5]. Dr. Otroban <?>, candidat secui de naţion. împărţi p<entru> 2 f. în Braşovul vechi şi la Stupini. Banii daţi şi băuţi, voturile toate în vînt. O de ar merge şi pe airea <sic> tot ca la noi.

<G. B.>

Г. БАРИЦ О НАЦИОНАЛЬНОМ СОВЕЩАНИИ В МЕРКУРЯ (1869 г)

РЕЗЮМЕ

Автор подчёркивает роль Г. Бариц в организации Национального Совещания в Меркуря, где на несколько десятилетий подряд устанавливаотся политика пассивности по отношению к парламенту в Пеште. В опубликованном в приложении письме Г. Бариц выражает свою благодарность за итоги совещания, отмечая одновременно его отголосок среди пассивистов, во главе с митрополитом Андрерм Шагуна.

[4] Aluzie la sărutările date de Şaguna lui Măcelariu, atunci cînd i-a prezentat rezultatele conferinţei de la Mercurea.

[5] Agenţi electorali.

GEORGE BARIŢ SUR LA CONFÉRENCE DE MERCUREA (1869)

RÉSUMÉ

L'auteur étudie le rôle joué par George Barit dans l'organisation de la Conférence nationale de Mercurea, où fut décidée la politique de passivité que les Roumains de Transylvanie observèrent, de longues années durant, envers le parlement de Pest. Dans la lettre publiée en annexe, George Barit manifeste sa satisfaction pour les résultats de la conférence, tout en relevant l'écho qu'elle eut parmi les partisans de la passivité, à la tête desquels se trouvait le métropolite Andrei Şaguna.

O SCRISOARE A LUI GEORGE BARIŢ REFERITOARE LA ADUNAREA GENERALĂ A ASTREI DE LA DEJ

DE

SIMION RETEGAN

G. Bariţ, reprezentantul cel mai radical al intelectualităţii romîne transilvănene progresiste, luptînd pentru eliberarea socială şi naţională a maselor exploatate, în condiţiile create după înfrîngerea revoluţiei din 1848, a considerat cultura un mijloc primordial de luptă. Influenţat puternic de iluminism, Bariţ a militat hotărît şi consecvent pentru acest desiderat ca publicist, istoric, profesor.

Un capitol important al activităţii sale multilaterale îl constituie îndelungatele lui strădanii pentru apariţia şi apoi dirijarea primei societăţi culturale romîneşti din Transilvania, „Astra", a cărei menire era ridicarea culturală a poporului în folosul îmbunătăţirii situaţiei sale economice, sociale şi politice. Chiar de la apariţie (1861), în cadrul Astrei au existat două orientări opuse; Bariţ, alături de T. Cipariu s-a situat în fruntea orientării democrat-burgheze, militantă pentru interesele poporului, pentru dezvoltarea ştiinţei şi culturii, în opoziţie cu orientarea clericală şi reacţionară reprezentată de A. Şaguna[1]. Activitatea lui Bariţ în cadrul Astrei îmbrăţişează mai bine de trei decenii, fiind încă de la înfiinţare primul ei secretar, iar din 1887 preşedinte. De asemenea a avut un rol de frunte la elaborarea statutelor asociaţiei, fiind nu numai autorul unuia dintre cele trei proiecte de statut iniţiale, dar şi a celui mai avansat. În acelaşi timp „programul propriu-zis, care dă Astrei orientare concretă şi fixează direcţiile de activitate ştiinţifică-culturală este elaborat de Bariţiu"[2]. Părinte al ziaristicei romîneşti din Transilvania, Bariţ a fost timp de mai mult de douăzeci de ani (1868—1889) redactorul prim al revistei *Transilvania,* organul de presă oficial al Astrei.

Nu numai că participă, în calitate de secretar şi apoi de preşedinte la cele mai multe din adunările generale ale Astrei, dar aduce întotdeauna propuneri constructive pe linia realizării programului ei, se îngrijeşte cu meti-

---

[1] *Din istoria Transilvaniei,* ed. II, vol. II, Ed. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1961, p. 107.

[2] V. Curticăpeanu, *Întemeierea societăţii Astra şi rolul ei în cultura poporului romîn (1861),* în „Studii", 1961, nr. 6, p. 1449.

culozitate de pregătirea şi buna desfăşurare a lucrărilor acestor adunări; aceasta cu atît mai mult, cu cît autorităţile după adunarea generală din Năsăud (1871) pîndeau doar pretextul potrivit pentru a scoate asociaţia în fara legii. Pericolul a devenit mai stringent după instaurarea guvernului Kálmán Tisza şi introducerea noilor legi şcolare din 1879—1883. Conştient de precaritatea situaţiei, Bariţ s-a străduit ca adunarea generală a Astrei pe anul 1882, adunare ce trebuia ţinută în oraşul Dej, să nu ofere autorităţilor burghezo-moşiereşti maghiare prilejul pentru interzicerea activităţii ei. Scrisoarea — al cărei text este citat mai jos — expediată cu o săptămînă înaintea începerii lucrărilor adunării, secretarului, despărţămîntului XII Solnoc-Dobîca, Petre Mureşianu Sireganul din Dej, dovedeşte aceasta[3].

Ţinută într-o perioadă de înteţire a politicii de asuprire naţională şi la scurt timp după unificarea celor două partide naţionale romîneşti, adunarea generală din Dej trebuia să devină, în concepţia lui Bariţ, una dintre cele mai memorabile din istoria Astrei, prin desfăşurarea riguroasă a lucrărilor, prin comportamentul participanţilor, prin rezultatele sale spirituale şi materiale. În acest scop autorul — unul din promotorii tacticii pasivismului politic — insistă în mod deosebit pentru evitarea severă a oricăror discuţii politice, care ar fi putut servi drept capete de acuzare împotriva conducerii asociaţiei, mai ales că autorităţile locale îşi trimiteau agenţi, care instigau la astfel de discuţii.

Încredinţat de importanţa dizertaţiilor ştiinţifice ţinute cu prilejul adunărilor generale, fiind el însuşi autorul unor astfel de prelegeri, Bariţ sprijină şi acum perpetuarea acestei tradiţii, care a avut un mare rol în dezvoltarea culturii.

Scrisoarea, redactată de un bun cunoscător al evenimentelor, este importantă prin datele pe care le aduce referitoare la adunarea generală din Dej, una dintre cele mai puţin cunoscute din întreaga istorie a Astrei.

Sibiu 20 august 1882.

Prea onorate domnule!

Eu vă sînt datori cu respunsu la două scrisori mai vechi, relative la afaceri personale. După ce însă au întîrziat fără voia mea, rămîne ca peste cîteva zile să vă dau informaţii în persoană. La altele v-am răspuns indirect prin publicaţiunile intrate în Observatorul. Astădată mă restrîng numai la informaţiuni ce concern adunarea generală, începînd de la biuroul Asociaţiunei.

D-n. preşedinte Cipariu, bolnav şi neputincios, a răspuns prin alt d-n canonic, că necum să poată merge la Deşiu, dară nici nu permite medicul să prindă peana în mînă. D-n. vicepreşedinte, deşi reconvalescent după un morb de cîteva luni purtat pe picioare, va merge. Noi ambii secretari şi cassariul,

[3] Scrisoarea, purtînd data de 20 august 1882, s-a păstrat în transcrierea făcută de P. M. Sireganul într-unul din cele trei cataloage în care şi-a copiat corespondenţa întreţinută de el precum şi activitatea publicistică (vezi ms. rom. nr. 322 la Bibl. Fil. Cluj a Acad. R.P.R., f. 54—55).

vom fi cu d-sa. Avem însă o rugare comună pentru toți patru membrii biuroului, ca la sosirea noastră să lipsească cu totul orice primire de paradă, ci să ajungem la cvartirurile destinate pentru noi ca oricare alți călători, mai mult incognito. Las că eu unul am fugit în toată viața mea de primiri pompoase, dară apoi afară de dn. secretariu Bercianu toți trei sîntem oamini înaintați în etate și ori și cum săturați de zgomote. De altă parte dorim ca sîmbătă după sosirea noastră să aflăm trăsuri spre a face vizitele obligate la autoritățile municipale, și le vom plăti pe oră.

La alte adunări a fost usul, ca mai întîi să mergem la biserică. Foarte bine; a fore principium; dacă însă serviciul d-zăesc adaus și cu predica se începe tîrziu și se termină pe la 11 ore, ziuoa de întîi este aproape pierdută pentru lucrurile Asociațiunei, spre dauna comună și perderea ma și de a 3-a zi. Vă rugăm ca să binevoiți a vă înțelege în această privință cu d-ni preoți de ambele confesiuni. Dacă am putea deschide ședința precis încai la 10 ore, tot am putea lucra măcar trei ore în acea zi, că și apoi după prînziu au să lucreze comisiunile. Pînă acuma s-au anunțat la presidiu și două disertațiuni; va fi bine să le ascultăm că fără de acelea adunările prea sînt de postul mare.

Una alta rugare specială. D-voastră știți cu toții, că de cînd cu adunarea de la Năsăud, adecă de 11 ani, se caută pretexte că doară i s-ar putea ascunde soarele și la această instituțiune inocentă, precum s-au ascuns la Matițiile slave. Las că statutele noastre prevăd limpede interzicerea strînsă de orice discuțiuni politice și religioase, dară apoi cu despotismul actual nu există nici o tranzacțiune, el este intransigent. Dară noi nici că avem trebuința să încurcăm politica în chestiuni literarie și de cultură. Bătrînii le știu acestea, dară nu le știu tinerii. Vă rugăm ca să-i reflectați la pericolul de care sîntem mai mult ametați. De aceea și ordinea toastelor va fi regulată de la presidiu, pentru cele oficiale vreo 4—5, după care se va ridica masa. De aci încolo închine care cît îi place și cum îi convine, numai să se știe feri bine de curse. S-a întîmplat adeca la vreo trei adunări că unii oaspeți neromîni învitați la masă, au adus ca cu forția chestiuni politice de mare gravitate în discuțiune. Ventileze-le oriunde, numai nu acilea. Scurt: ferbintea noastră dorință este: că această adunare să fie una din cele mai impozante prin purtarea noastră în stil antic.

Salutare frățească d-lui P. Man.

La revedere fericită, devotat: G. Barițiu.

ПИСЬМО Г. БАРИЦ ОТНОСИТЕЛЬНО ОБЩЕГО СНБРАНИЯ АСТРЫ В Г. ДЕЖЕ

РЕЗЮМЕ

Автор опубликовывает письмо Г. Бариц от 1882 года относительно общего собрания Общества того года. Письмо написано незадолго до начала работ общего собрания 1882 года — созванного в Деже — и адрессовано Петре Муреșиану—Ширеганул, председателю отделения Астры в Сольнок—Добока. Оно содержит интересные данные относительно этого собрания мало известного до сих пор.

UNE LETTRE DE GEORGE BARIŢ CONCERNANT L'ASSEMBLÉE GÉNÉRALE DE L'ASTRA À DEJ

RÉSUMÉ

L'auteur publie une lettre de George Bariţ, datant de 1882, concernant l'assemblée générale de la société Astra, de cette année. Ecrite peu de temps avant l'ouverture des travaux de l'assemblées générale de 1882, qui eurent lieu à Dej, la lettre est adressée à Petre Mureşianu-Şireganul, président du secteur Solnoc-Dobîca de l'Astra. Elle contient quelques détails intéressants sur les travaux préliminaires de cette assemblée, détails peu connus jusqu'ici.

BOIERI ŞI VECINI ÎN ŢARA FĂGĂRAŞULUI ÎN SEC. XVI—XVII

DE

Acad. D. PRODAN

INTRODUCERE

Cercetările istorice în legătură cu constituirea statului Ţării Romîneşti, în stadiul lor actual, resping, ca neconfirmată de documentaţia istorică, tradiţia după care Ţara Romînească s-ar fi întemeiat printr-un descălecat din Ţara Făgăraşului. Concepţia materialist-istorică respinge din capul locului posibilitatea întemeierii unui stat doar printr-o descălecare. După ea un stat se formează treptat, se constituie pe o anumită treaptă de dezvoltare economico-socială, care îl face necesar. Statul Ţării Romîneşti s-a format şi el treptat, s-a constituit ca o necesitate, la un anumit stadiu de dezvoltare economică socială.

Aceasta e incontestabil. Dar cu aceasta s-a eliminat orice rol al Ţării Făgăraşului în formarea sau constituirea Ţării Romîneşti? Neconfirmarea tradiţiei înseamnă că nici nu trebuie să-i atribuim vreun rol? Negîndu-i rolul în constituirea Ţării Romîneşti numai din negarea tradiţiei am cădea într-o egală eroare.

În tot cazul, Ţara Făgăraşului e vecină cu Ţara Romînească, e situată chiar în faţa Cîmpulungului şi Curţii de Argeş, care sînt locurile de scaun la începuturile Ţării Romîneşti. Formaţiilor politice romîneşti şi de o parte şi de alta a Oltului, din sudul Carpaţilor, în nord le corespund Făgăraşul, Amlaşul, Haţegul. Ţara Făgăraşului e şi ea printre „ţările" care intră în componenţa noului stat, face parte mult timp din Ţara Romînească. Chiar socotită „feud" şi numită ducat, ea nu e numai un simplu feud, întîmplător, acordat temporar şi condiţionat, loc de refugiu oferit de suzeran vasalului său pe teritoriul ţării sale, — asemenea feude de refugiu şi altfel nu se dădeau la graniţe, ci departe în interior — Ţara Făgăraşului face parte din titlul domniei Ţării Romîneşti. În 1369 Vlaicu se întitulează *vajvoda Transalpinus et banus de Zewerino, necnon dux de Fogaras.* De la Mircea începînd figurează şi Amlaşul care însoţeşte apoi aproape invariabil Făgăraşul în titlul domnesc. Domnul e ducele sau herţegul Ţării Făgăraşului, ducele unei „ţări" ca şi banul Severinului. Feudele date domnilor romîni de regii ungari sau de principii

Transilvaniei obişnuit nu erau însoţite de titluri şi nu figurau în titlurile domneşti, nici Ciceul, nici Cetatea de Baltă şi nici altele. Titlul de duce n-a fost nici el numai un titlu gol, ci o stăpînire efectivă, o stăpînire de drept. Domnii fac aci danii ca în ţara proprie. În schimb lipsesc daniile regilor ungari.

Încă înainte de constituirea Ţării Romîneşti „transalpine" şi chiar înainte de a apare ţările lui Litovoi şi Seneslau, avem o „terra Blacorum" care trebuie să fi fost în aceste părţi şi care nu ştim cît şi pînă unde s-a putut întinde. În tot cazul nu se poate vorbi de o graniţă statornică pe Carpaţi înainte de constituirea Ţării Romîneşti şi Moldovei. Voievozii sau cnejii romîni stăpîneau şi pe o parte şi pe alta sau cînd pe o parte cînd pe alta a Munţilor. Pe romîni Munţii nu-i separau, ci mai curînd îi uneau. Ţara lui Litovoi la 1247 se întindea şi peste Munţi, cuprinzînd şi Haţegul — altfel regele de ce ar fi exceptat Haţegul de la împărţirea veniturilor din ţara lui Litovoi rezervîndu-şi-le pentru sine. Aşa se întindea de altfel şi Banatul Severinului şi pe o parte şi pe alta a Carpaţilor. O graniţă pe Munţi a fost necesară mai curînd pentru regatul ungar, ca o consecinţă a constituirii celor două state romîneşti. Şi aci desigur nici după aceea n-a putut fi o graniţă stabilă cît timp Ţara Făgăraşului a făcut parte din Ţara Romînească.

Condiţiile obiective ale constituirii celor două state romîneşti au fost asemănătoare: acelaşi stadiu de dezvoltare şi într-un loc şi în altul, aceleaşi ţări romîneşti sau voievodate şi pe o parte şi pe alta a Carpaţilor, aceeaşi tendinţă de expansiune a regilor ungari şi într-un sens şi în altul, şi deci aceeaşi nevoie de independenţă. Aceleaşi posibilităţi fizice de afirmare a independenţei şi la est şi la sud de Carpaţi. În sud condiţiile social-economice pentru constituirea statului propriu s-au maturizat sau condiţiile politice care să-i facă posibilă realizarea s-au ivit chiar mai curînd. Şi desigur trebuie să presupunem maturizarea condiţiilor nu numai într-un loc sau altul, pe o parte sau pe alta a Munţilor, trebuie să presupunem în prealabil un larg complex de „ţări", de voievodate şi cnezate, un complex în care cu siguranţă intrau şi Ţara Oltului, Marginea, Ţara Haţegului. Statul acum se putea constitui şi îşi putea afirma independenţa mai bine desigur sub pavăza munţilor, pe partea de sud. Forţa unificatoare însă, personalitatea capabilă să execute cu forţele date un act necesar sau posibil, se putea ivi de pe oricare parte, în cadrele largului complex în acest sens era posibilă şi o „descălecare". Analogiile desigur se impun. Şi Făgăraşul, Marginea, Haţegul, trebuie să fi jucat, într-un fel sau altul acelaşi rol, sau cel puţin acelaşi rol în constituirea Ţării Romîneşti pe care l-a jucat şi Maramureşul în constituirea Moldovei.

Oricare ar fi fost rolul Ţării Făgăraşului în constituirea Ţării Romîneşti, fapt e că ea face parte mai multă vreme din Ţara Romînească. Indiferent sub ce titlu, o stăpînesc succesiv un şir întreg de domni. Chiar dacă o pierd cu intermitenţă, în funcţie de raporturile cu regii ungari[1], o recîştigă mereu ca

[1] Apariţia Făgăraşului doar în titlul domnesc al lui Vlaicu nu exclude legături sau comunităţi mai vechi între Ţara Romînească şi Făgăraş. Un asemenea „feud" mai curînd le presupune. Nici după aceea, prezenţa sau lipsa Făgăraşului din titlul domnesc nu e un criteriu sigur al stăpînirii efective. Domnii folosesc inconsecvent titlul redus de domn al Ţării Romîneşti sau titluri mai dezvoltate. Invers, Făgăraşul poate figura în titlu domnesc şi cînd nu e stăpînit efectiv, ca un drept sau ca o revendicare, cum va figura multă vreme şi după ce a fost pierdut.

pe o moştenire de drept, ca pe o parte integrantă a titlului domnesc. Regii ungari înşişi aveau conştiinţa acestui drept. La intervalurile la care din pricina „infidelităţii" domnilor Ţării Romîneşti o reluau sau o puteau relua, fie că o ţineau ei, fie că o donau, o ţineau mereu sub rezerva retrocedării la timpul oportun domnilor Ţării Romîneşti. Nu o supun voievodului Transilvaniei, o ţin ca un dominium regal. În 1464 regele Matei Corvinul donează „districtul" Făgăraşului lui Ioan Gereb de Vingard pentru serviciile credincioase făcute tatălui său (Iancu de Hunedoara), mamei şi fratelui său Ladislau[2]. Dar acelaşi Matei Corvinul în 1467, încă înainte de a se fi întors în Ungaria din expediţia sa din Moldova împotriva lui Ştefan cel Mare, hotăra împreună cu prelaţii, baronii şi nobilii săi adunaţi: pentruca nu cumva vreodată el sau urmaşii săi să poată înstrăina în vreun fel „provinciile" *(prouincias)* Făgăraş, Amlaş şi Rodna, aceste „districte" să fie ţinute totdeauna în mîinile regale gata şi pregătite pentru a putea fi date la timp potrivit vreunui voievod al Ţării Romîneşti sau Moldovei, adică spre înfricarea sau redobîndirea acelor părţi, drept loc de retragere sau de găzduire *(pro descensu)*. Deci numitele „teritorii" *(territoria)* oricine şi oricum le-ar avea în stăpînire, să fie cuprinse şi păstrate *durante beneplacito nostro* pe seama regelui şi păzite ca oricare alte bunuri regale[3].

Făgăraşul a mai fost stăpînit de romîni şi după daniile succesive ale lui Matei Corvinul. În 1474 acelaşi rege provoacă pe Radul să restituie braşovenilor satele Şercaia şi Mica (Ţînţari) pe care le-a ocupat[4]. Cu data de 25 febr. 1476 Basarab scrie sibienilor să nu mai facă supărări oamenilor săi din Făgăraş, căci acestea nu vor duce la sfîrşit bun[5]. Ultimul act de danie al lui Basarab, care e şi ultimul act cunoscut ca dat de domnii Ţării Romîneşti pentru Făgăraş, e din 1476. Dar, cu data de 9 febr. 1483 tezaurarul regal încunoştinţează pe sibieni că regele le-a conferit districtul Făgăraşului, pe care l-a ţinut pînă aci boierul Udrişte, cerîndu-le „subsidiul" şi venitul cuvenit regelui[6]. Iar cu data de 16 nov. 1483, regele însuşi se adresează făgărăşenilor, punîndu-i în cunoştinţa acestei conferiri: cum Udrişte, care a ţinut un timp oarecare districtul cu voia regelui, a murit, regele l-a dat celor şapte scaune săseşti, cărora ei

---

[2] Hurmuzaki—Densuşianu, II/2, p. 155, 201.

[3] *ne vnquam nos vel successores nostri reges prouincias Fogoras, Omlas, et Redna, cum pertinentiis eorundem, quoquo modo a se alienare seu abstrahere possimus vel valeant; sed semper prefati districtus in manibus regiis prompti et parati ad hoc teneantur, vt, siquando opportunum fuerit, vaivodae alicui Transalpino vel Moldaviensi, ad partium scilicet illarum terrorem seu recuperationem assignari possint pro descensu. Ibid.*, p. 179.

[4] Hurmuzaki, XV/1, p. 82.

[5] *Retulerunt nobis homines nostri in Fogaras existentes quomodo de die in diem iniuriam eisdem facitis, ad opprobria (= opprobrium) ipsorum valde magnum, unum ex ipsis captivastis et per ipsum sedecim florenos puri auri recepistis; ac de sub Weresthoron nemo ex ipsis quiete transire non potest. Ista damnifica et iniuria nobis et hominibus nostris infecta non ibit ad finem bonum. Ibid.*, p. 87—88. Sibienii recurgeau la asemenea mijloace desigur avînd pretenţii asupra ţării în virtutea daniei regale de mai înainte pentru cele şapte scaune.

[6] ... *Maiestas Sua cum benevolencia districtum Fogaras, quod hactenus condam boyaro Wdrysthya tenuit, vobis contulit.* Hurmuzaki, XV/1, p. 120.

urmează să le dea ascultare[7]. Regele mai donase celor şapte scaune ţara încă de două ori, la 1469 şi 1472[8].

Ţara Făgăraşului nu se reducea desigur nici pentru rege la un simplu loc de retragere. Şi el era conştient de valoarea ei pentru domnii Ţării Romîneşti, de greutatea cu care cădea în raporturile dintre cele două ţări. Tocmai pentru că era atît de importantă pentru domnii Ţării Romîneşti şi atît de accesibilă pentru el, şi deci o putea folosi bine în raporturile cu ei, o declară pe aceasta loc de refugiu oferit prin favoare regală în schimbul „fidelităţii", adică a recunoaşterii suzeranităţii. Dar această fidelitate nu putea fi totdeauna obţinută sau păstrată, sînt explicabile deci feluritele dar temporarele danii regale.

Domnii Ţării Romîneşti, de cealaltă parte, îşi revendică şi ei mereu drepturile asupra ţării. Peste titlul de duce sau herţeg de Făgăraş, domnii Ţării Romîneşti se socoteau stăpîni de drept ai ţării din titlul lor. Fapt e că el figurează mereu în titlul lor domnesc, titlul de herţeg al Făgăraşului îl poartă succesiv Vlad Ţepeş, Basarab Laiotă, Ţepeluş, Vlad Călugărul, Radu cel Mare[9]. Radu cel Mare în 1502 cerea de la regele ungar prin intermediul regelui polon Făgăraşul şi Amlaşul ca pe nişte bunuri ale sale strămoşeşti şi părinteşti[10], însuşi intitulîndu-se în semnătura de la sfîrşitul scrisorii *Radul Dei gracia dux de amlas et fogoras* ... Amlaşul şi Făgăraşul nu dispar nici după aceea din titlul domnilor Ţării Romîneşti. Apariţia lor se răreşte desigur, dar reapar mereu nu numai în secolul al XVI-lea, ci chiar şi în al XVII-lea, reamintind un drept şi o stăpînire.

Mihai Viteazul, care-l mai stăpîneşte un moment, îl consideră şi el ca pe un *jus antiquum vaivodarum Valachiae Transalpinae*[11]. Dar el ajunge în stăpînirea Făgăraşului numai prin stăpînirea Transilvaniei. Feudul pe care l-a primit Mihai în Transilvania de la Sigismund Bathori mai înainte n-a fost Făgăraşul, ci domeniul Buia, din apropierea Sighişoarei.

Domnii Ţării Romîneşti n-au mai putut recîştiga Făgăraşul. Ţara Romînească recunoaşte tot mai puţin suzeranitatea regelui ungar şi cu atît mai

---

[7] *Cerciores redditi summus quod Egregius Wdrischya, qui a certo tempore districtum illum de nostra voluntate tenuit, his diebus obiit. Quare nos districtum ipsum et consequenter vos omnes fidelibus nostris Saxonibus Septem Sedium saxonicalium, ex quo eciam alioquin super ipso districtu iidem Saxones omnia iura habent, dedimus et eisdem Sedibus applicavimus.* Ibid., p. 122.

[8] *Ibid.*, II/2, p. 189, 222—223. Romînii desigur nu se împăcau cu aceste danii. E interesantă motivarea reînoirii daniei, din 1472: actele de danie şi de întărire dinainte au fost duse de nişte *latrones* romîni: ... *ex quo tamen novissime dictae Litterae nostrae Donationales, et confirmationales simul cum certis aliis rebus, et bonis ipsorum, per Valachos latrones, sum quidam ex ipsis Civibus, apud quos hujusmodi literae habebantur, hinc Transilvaniam ingrederentur ablatae essent, et formidarent concensu temporum* ... Puşcariu, *op. cit.*, p. 69. Să fie doar un simplu furt? Hoţii desigur nu aveau nevoie de asemenea acte. Sau şi furtul s-a făcut cu o socoteală?

[9] Cf. *D. I. R.*, B. Ţara Rom., 1247—1500.

[10] *bonis auitis ac paternis* ... Sau mai jos: *hereditates ab awo et protawo jureque protauico in Regno Hungarie habuimus* ... Hurmuzaki—Densuşianu, II/2, p. 509—510.

[11] Szádeczky Lajos, *Erdély és Mihály vajda története 1595—1601*, Timişioara, 1893, p. 482.

puţin pe a principilor apoi, suzeranitatea însăşi e tot mai puţin eficientă, reducîndu-se la obligaţii de ajutor reciproc.

Pe măsură ce Ţara Romînească se întăreşte, se ridică, devine mai „primejdioasă", regii ungari şi apoi principii Transilvaniei se simt tot mai puţin ispitiţi să „ofere" Făgăraşul domnilor Ţării Romîneşti. Cu atît mai puţin cînd şi puterea turcească se ridică tot mai ameninţătoare. Făgăraşul menit să atragă „fidelitatea" domnilor Ţării Romîneşti, e transformat tot mai mult în bastion menit să apere graniţa regatului şi apoi a principatului din spre sud. Regii, principii accentuiază separaţia mereu, se străduiesc să aşeze tot mai solid o graniţă aci.

Dar şi dincoace de această graniţă, Ţara Făgăraşului s-a menţinut ca un ţinut aparte. Făgăraşul s-a menţinut ca un dominium regal, condus fiind de căpitani şi de pîrcălabi (castelani) regali. Prin danii el a ajuns de mai multe ori şi pe mîini feudale, dar a rămas mereu dominium regal. La sfîrşitul secolului XV începutul secolului XVI e în stăpînirea prinţului Ioan Corvinul, fiul regelui Matei. E stăpînit apoi de Ioan Bornemisza prin castelanul şi căpitanul Paul de Thomor, de Ştefan Mailat, de soţia şi apoi de fiul său, de Toma Nadasdy, Gaspar Békés, Baltazar Bathori[12]. Revenind principilor, din dominium regal se transformă în princiar. Iar principii îl conferă drept dotă principeselor lor. Aşa a fost stăpînit de principesele Maria Christierna, Ecaterina de Brandenburg, Susana Lorantfi, Ana Bornemisza. Chiar Mihai Viteazul în timpul stăpînirii sale în Transilvania donase Făgăraşul soţiei sale Stanca[13]. Ultimul principe care l-a stăpînit e Mihail Apafi II.

Făgăraşul n-a încetat să-şi joace rolul său aparte. Stăpînii lui, mari feudali, deşi îl ţin prin favoare regală şi cu îndatorirea de a servi regatul, în acţiunile, în ambiţiile lor politice se sprijine pe Făgăraş. Ştefan Mailat pe Făgăraş se sprijine în planurile sale, în lupta sa pentru tronul Transilvaniei şi transformarea ei în principat. Pe Făgăraş se sprijină în primul rînd şi Gaspar Békés în lupta sa pentru acelaşi tron al Transilvaniei. Nu puţin a însemnat nici pentru Ştefan Báthori. Se sprijineau pe puterea pe care o putea oferi Făgăraşul, dar şi pe puterea vecină a domnilor Ţării Romîneşti.

Cu atît mai important a fost domeniul pentru Mihai Viteazul. Şi-a pus aci căpitan al cetăţii pe boierul Fărcaş[14], provizor (administrator al domeniului) pe Badea Stolnicul[15]. O scrisoare către Bistriţeni din 26 nov. (6 dec.) 1599 e dată de Badea Stolnicul şi Iani Comisul pîrcălabii din Făgăraş[16]. Badea Stolnicul era deci castelan şi provizor. Din şirul cetăţilor sau domeniilor pe care le cere Mihai pentru sine în tratativele sale cu imperialii, Făgăraşul nici cînd nu lipseşte. E nu numai domeniul său de temelie, ci şi puternicul punct de sprijin al stăpînirii sale în Transilvania. Ţine curte aci. „Cetatea de scaun"

---

[12] Szádeczky Lajos, *Fogarasi történeti emlékek*, în „Erdélyi Múzeum", IX (1892).

[13] Szádeczky Lajos, *Erdély és Mihály vajda története 1595—1601*, Timişoara, 1893, p. 482.

[14] *Ibid.*, p. 336.

[15] Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Romîneşti* (mai departe: *Documente*), VI, p. 32—33.

[16] Hurmuzaki, XV/1, p. 747, XII, p. 534—535.

e numit Făgăraşul în actul său din 20 aprilie 1600[17]. Aci ţine scaun de judecată, primeşte solii. De la Alba Iulia pleacă la Făgăraş şi de aci porneşte la cucerirea Moldovei. Ţara Făgăraşului îi rămîne credincioasă pînă la capăt. Cînd nobilii se ridică împotriva lui, Ţara Făgăraşului se mişcă. „Ţărănimea din Făgăraş am înţeles că se mişcă, le-am trimis vorbă să se îndrepte, altfel îi tăiem pînă la unul" — scria nobilimea ridicată secuilor în 10 sept. 1600[18]. Aci se retrage şi îşi strînge oştile din nou după pierderea luptei de la Mirislău. În momentul cînd vrea să-şi separe oastea, ca să se îndrepte spre Făgăraş, îl ucide Basta. Voia să se îndrepte spre Făgăraş sub pretextul eliberării familiei sale închise acolo. În fond se gîndea iarăşi la stăpînirea Transilvaniei şi Făgăraşul trebuia să-i fie puternicul punct de sprijin. Aci, în mijlocul unei boierimi şi populaţii masiv romîneşti, în preajma Ţării Romîneşti, cu oastea Ţării Romîneşti aproape, se putea simţi mai în siguranţă, aci erau aproape şi secuii credincioşi. De aci trebuia să-şi ia deci noi puteri pentru asigurarea stăpînirii sale în Transilvania. Se vedea încăodată ce rol ar fi putut juca Ţara Făgăraşului dacă s-ar fi menţinut în cadrele Ţării Romîneşti. Pentru domnii romîni ea a fost şi ar fi putut să rămînă nu numai un simplu loc de refugiu la nevoie, ci şi unul din temeiurile puterii lor, un puternic contrafort al domniei Ţării Romîneşti şi în acelaşi timp şi un cap de pod peste Carpaţi, din care se puteau da şi lovituri, se putea influenţa chiar politica Transilvaniei, o bază puternică de pe care puteau porni şi alţi domni la stăpînirea ei.

Nici pentru principi n-a fost numai un simplu domeniu fiscal, a fost mereu domeniul cel mai important, domeniul lor de bază. Petreceau şi ei adesea la Făgăraş, ţineau curte aci. Gabriel Bethlen reface cetatea, organizează economia domeniului sporindu-i productivitatea. Aceasta a sporit şi mai mult sub stăpînirea lui Gheorghe Rákóczi I şi a principesei Susana Lorantfi. O grije deosebită i-a acordat şi Mihail Apafi şi Ana Bornemisza.

Oricare i-a fost stăpînirea, Ţara Făgăraşului a rămas mereu un ţinut aparte, cu o situaţie aparte în cadrul regatului sau principatului. Ea n-a fost fărîmiţată prin danii regale în moşii feudale, n-a fost cuprinsă nici cînd în angrenajul organizaţiilor specifice ale ţării, în comitate sau în scaune, a fost păstrată deosebit şi întreagă. După ce sub stăpînirea domnilor Ţării Romîneşti a fost socotită ducat, şi în regatul ungar şi-a păstrat situaţia aparte, de *regnum* cu legi proprii[19]. Nicolae Olahus şi el scrie despre Făgăraş că cetatea aceasta e ca un mic ducat, supuşii ei, boierii romîni, privind pe stăpînul ce-

---

[17] Szádeczky, *loc. cit.* Vezi şi Arh. ist. a Fil. Acad. Cluj, *Chartophilacium Transilvanicum*, tom. XXIV, vol. II, *Privilegia*. O carte de zălogire a lui Gabriel Bethlen pentru vicecăpitanul Făgăraşului Mihail Gyulai, indicînd locul sesiei dăruite în Făgăraş, vorbeşte de o sesie pe care a fost clădită biserica lui Mihai Vodă: *in margine fossae praedictae arcis Fogaras ... super quo quidem fundo et sessione praediali olim templum quoddam Michaelis Vajuodae Transalpinensis fuerat extructum* ... Veress, Documente, IX, p. 131.

[18] *Az Fogaras földi parasztságot, ertjuk, hogy mozgolódnak: megizentük, hogy megtérjenek, mert mind egyig levágatjuk öket.* Szádeczky, *o. c.*, p. 369.

[19] De pildă într-o confirmare în boierie din 1520: ... *Bojarones et Juratos Regni hujus requisimus ... ut more aliorum Bojaronum regni hujus frui, uti, et gaudere valeant ... Lege hujus Regni* ... Ioan cav. de Puşcariu, *Fragmente istorice despre boierii din Ţara Făgăraşului*, Sibiu, 1907, p. 98.

tăţii ca principe[20]. Sub principi e *terra Fogaras, Fogaras földe, provincia, districtus,* mereu cu situaţie juridică aparte. A păstrat mereu o situaţie autonomă, cu statute proprii. A fost apoi un „liber baronat", cu toate drepturile respective, cu steag propriu, dreptul paloşului, prerogativa de a nu extrăda pe iobagii fugiţi de pe alte domenii şi aşezaţi aci, de a-şi urmări singur răufăcătorii, hoţii, tîlharii, fără intervenţia altor autorităţi etc. Avîndu-şi rosturile ei militare, făcea excepţie chiar de la dările regatului sau principatului. La 1535 Şt. Mailat se întitulează *Stephanus Maylad liber dominus terre Fogaras Waywoda Transsylvaniae et Siculorum Comes*[21]. Aşa se întitulează şi în alte acte ale sale. Introduce în titlul voievodal şi Ţara Făgăraşului, distingînd-o ca pe o ţară deosebită de voievodat. Îşi pune chiar în fruntea titlului pe cel de domn al Făgăraşului, înaintea celui de voievod al Transilvaniei şi comite al secuilor. Chiar cînd liber baronatul se şterge în Transilvania prin hotărîri repetate dietale, Făgăraşul e exceptat mereu[22], excepţare care a intrat şi în *Approbatae*[23]. În ce sens se exceptează o spune hotărîrea dietală din 1630: „Liber baronatul nicăieri să nu mai fie îngăduit, *excepta* Făgăraş, dar şi acolo să se observe buna rînduială veche, anume ca dacă romîni pribegi (de acolo) au venit peste Olt pe moşia omului nobil sau a domnilor saşi, n-a fost voie să fie dus înapoi cu puterea şi nici *legitime;* din contră şi acolo care s-a dus, tot aşa s-a făcut, că pe nici o cale nu l-au dat, care obicei vechiu îl şi observăm *vigore praesentis articuli*"[24].

Dar înainte de toate a rămas ceea ce a fost totdeauna, o „ţară", în limba documentelor Ţara Făgăraşului, în limba poporului *Ţara Oltului.* O ţară deosebită de Transilvania. În conştiinţa poporului de aci Ţara Oltului nu se cuprinde în Ardeal. Iobagii din Drăguş la 1820 spun că aci în sat ei nu pot cîştiga nici un ban, „fără de se va duce în Ardeal ori cu îmblăcii, ori cu sapa, ori cu secerea, ori cu coasa, acela tot mai poate face cîte un potor... dară numai acela care n-are nimica se poate duce la Ardeal la lucru"[25]. Nu se cuprinde în Ardeal, cum de altfel nu se cuprind nici ţara Haţegului, ţara Bîrsei din aceste părţi de sud ale Transilvaniei[26]. În schimb trecînd în Ţara Romînească, cei din Ţara Oltului trec simplu „în ţară". Din Cuciulata, de pildă, de pe două locuri pustii iobagul şi jelerul „în vremurile cele scumpe de 5 ani s-au dus în ţară". Tot aşa pe partea lui Iosif Boer de aci doi iobagi

[20] *Haec arx est, veluti quidam parvus ducatus, Subiecti enim sunt ei Bojarones Valachi, qui arcis dominum observant, ut principem.* Apud N. Densuşianu, *Monumente pentru istoria Ţării Făgăraşului,* Bucureşti, 1885, p. 25. Comisarii imperiali la 1552 şi ei spun despre cetatea Făgăraşului, avută înainte de Ştefan Mailat, iar acum de ginerele său, Andrei Bathori: *habet arx ista ditionem amplam, et Dominium liberum ab oneribus et Contributionibus, quae relique Transylvania Regibus praestare et conferre solet, qua quidem immunitate omnes alias in Hungaria et Transylvania Arces excellit.* Hurmuzaki, II/4, p. 738.

[21] Puşcariu, *o. c.,* p. 107.

[22] Mon. Com. R. Trans., IX, p. 86, 432; XI, p. 74 etc.

[23] *A liber baronatusság Erdélyben in genere, mind pedig a partiumban minden helyekről tolláltatott, az egy Fogarason és ahhoz való fiscalis joszágokon kivül.* Approb. Const., P. III, tit. 18, art. 1.

[24] *Mon. Com. R. Trans.,* IX, p. 86.

[25] Şt. Meteş, *Viaţa agrară, economică a Romînilor din Ardeal şi Ungaria,* vol. I (1508—1820), Bucureşti, 1921, p. 275.

[26] N. Drăganu, *Toponimie şi Istorie,* în „Anuarul Institutului de istorie naţională" Cluj, II (1923), p. 241.

„în anii cei de lipsă au mers în ţară". Şi cei din Sîmbăta de Sus iernează oi „în ţară"[27].

În ciuda stăpînirilor şi graniţelor diverse, în ochii poporului a rămas deci mereu *Ţara Oltului*. Dar mai presus de toate a rămas mereu o ţară românească, îndreptată cu ochii spre Ţara Românească, sau spre „ţară" pur şi simplu. Poporul aci a nesocotit mereu „graniţa". Trecerile de populaţie şi într-un sens şi în altul aci nu cunosc încetare. Pentru iobag mai ales, graniţa nu e atît o piedecă pentru trecere — el totdeauna găseşte mijlocul pentru aceasta, paznicii graniţei, plăieşii înşişi erau români, ridicaţi din rîndurile iobăgimii de aci — cît o barieră necesară în calea urmăritorilor lui. Iobagi care fug dincolo, iobagi care vin de acolo, se aşează aici sau se întorc iarăşi „acasă", sînt o obişnuinţă a tuturor conscripţiilor urbariale. Graniţa n-a fost o barieră închisă nici pentru boieri. Ţara Făgăraşului a fost, dimpotrivă, mereu puntea de legătură între Transilvania şi Ţara Românească, poarta mereu deschisă pentru circulaţia dintr-o ţară în alta. Munţii, în ciuda graniţei pe care au constituit-o, n-au putut desparte, dimpotrivă, au rămas mereu factor activ al unităţii. Nume de oameni cu aceeaşi rezonanţă şi pe o parte şi pe cealaltă a munţilor; numele de oameni din Ţara Făgăraşului nu se deosebesc de cele de pe cealaltă latură a munţilor din Ţara Românească.

Numele de Basarab chiar e prezent şi la nord de linia Carpaţilor. Îl găsim de la Făgăraş pînă la Caransebeş. Găsim de pildă doi cneji *Bozarad* în Craşova de Jos şi Craşova de Sus la 1358[28]. Un *Bazarab Longus* în Haţeg la 1360[29]. Un cnez *Bessarabe* de Rîuşor, tot de pe la Haţeg, în 1398[30]. Un *Bazarad* de Rîuşor şi la 1435[31]. Un Francisc *Bozoraba* în Caransebeş, la 1588[32]. Un Ştefan *Baszarabe* în tîrgul Hunedoara la 1681/82[33]. În Scorei, pe domeniul Porumbacului, la 1632 în şirul iobagilor apare un *Opra Baszaraba*, judele satului, în 1648 doi Oprea *Bazaraba*, în 1680 Ion *Beszerabe*, iar printre iobagii fugiţi un Streza *Beszeraba* şi un Man *Beszeraba*, nume care reapar şi în urbariul din 1688[34]. Numele Basarabă a devenit deci nume de familie.

Legăturile strînse ale Ţării Făgăraşului cu Ţara Românească şi deosebirile faţă de Transilvania se vădesc şi în instituţiile feudale. Acestea s-au precizat, au luat forme instituţionale în timpul cît Ţara Făgăraşului a făcut parte din Ţara Românească, în formare sau constituită. Aci vechilor cneji sau celor mai mulţi din ei le-au luat locul boierii, ca în Ţara Românească. Voievozii au dispărut cu totul. Doar cele două sate Voievodenii Mari şi Mici le mai păstrează amintirea. Voievodului (sau voievozilor) le-a luat locul desigur domnul Ţării Româneşti. Cnejii, atît de persistenţi în alte părţi, dispar sau sînt în dispariţie în scripte, s-au transformat în boieri ori, profitînd de

---

[27] Meteş, *o. c.*, p. 271, 296.

[28] Ant. Fekete Nagy — Lad. Makkai, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapesta, 1941, p. 138.

[29] *Ibid.*, p. 147.

[30] *Ibid.*, p. 508.

[31] I. Puşcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile romîne*, Sibiu, 1892, II, p. 19.

[32] Veress, *Documente*, III, p. 119—121.

[33] Arh. Stat. Cluj, urbariul Hunedoarei din 1681/82, p. 27.

[34] *Ibid.*, urbariile domeniului Porumbac din 1632 (fotoc.), p. 160; 1648 (fotoc.), p. 22; 1680, 1688.

obligaţiile lor militare, au luat numele de boieri mai înainte de a se reduce la juzi săteşti supuşi feudali. În 1476 voievodul Transilvaniei adresîndu-se Ţării Făgăraşului, se adresează: *universis et singulis officialibus, nobilibus, keneziis ceterisque inhabitatoribus et populis terre Ffagaras*[35]. Probabil aci boierii se cuprind în noţiunea de nobili, noţiune familiară în Transilvania, sau boierimea e socotită nobilimea ţării, altfel nu s-ar putea înţelege lipsa lor din adresă. Cnejii sînt şi ei distinşi din ceilalţi locuitori, cum sînt distinşi şi în alte părţi. În 1486 regele Matei Corvinul se adresează *Fidelibus nostris Salomoni de Heech (=Reech), Zlawo de Reech, Hrwmsa de Velenche et Radol de Berown (=Bervoy), kenezionibus,* chemîndu-i la Cohalm să facă mărturie în scaunul de judecată în procesul dintre oraşul Braşov şi episcopul Transilvaniei asupra apartenenţei satului Şercaia[36]. Aceşti cneji sînt şi juzi săteşti sau numai juzi săteşti? Sau numai din obişnuinţă sînt juzii săteşti numiţi aşa? Sau judele sătesc nu poartă numai un singur nume? Greu de decis. Satele Recea şi Berivoi nu sînt chiar vecine cu Şercaia, sat pe care-l stăpînea prin danie Braşovul. Dar chiar dacă cnejii n-ar fi numai juzi săteşti, tendinţa e evidentă de a-i considera ca atare. În scriptele de mai tîrziu aci apar mai rar, tot mai rar. Doar în satele domeniului Comăna (Veneţia de jos, Cuciulata, Lupşa, Comăna de Sus, Veneţia de Sus, Comăna de Jos) găsim la 1633 judele înscris *kenez*[37]. Dar pe acelaşi domeniu la 1632 şi 1637 judele e înscris *judex.* Iar în 1648 iarăşi obişnuit *judex* (unul şi *judex* şi *biro*). La Comăna de Jos însă (în loc de jude) apare o sîndie *(szindia).* La Veneţia de Jos e înscris iarăşi judex, dar în dreptul unei văduve se notează: a fost soţie de sîndie *(szindiáne volt)*[38]. Deci nu sîntem siguri că judele se mai numea cnez. Sau dacă se mai numea, termenul era în dispariţie. Pe domeniul propriu zis al Făgăraşului nici nu mai apare. Doar într-o diplomă de confirmare în boierie dată de Gheorghe Rákóczi în 1638 mai citim: *necnon providis Kenezis et Juratis antefatae possessionis Dridif*[39]. Dar aceasta trebuie să fie mai curînd o obişnuinţă sau o formulă de cancelarie, decît o dovadă pentru circulaţia noţiunii. Şi în Dridif la 1632 e înregistrat un judex, iar în 1637 şi 1640 o sîndie. Chiar dacă mai circulă încă aci noţiunea de cnez, el designează acum pe judele iobag al satului. Nu mai e cnezul privilegiat din secolele anterioare sau din alte părţi şi nici omul liber sau privilegiat din Ţara Romînească. Cnezul degradîndu-se la iobag, privilegiaţii s-au confundat în noţiunea de boier.

Dacă termenul de cnez e tot mai rar, e cu atît mai des cel de sîndie pentru jude[40]. În secolul al XVII-lea cel puţin îl găsim generalizat.

Justiţia e servită de un scaun superior, al căpităniei, care s-a suprapus prin noua stăpînire, şi de scaunele proprii ale ţării în care judecă boieri asesori. Aceştia judecă după statutele proprii ale Ţării Făgăraşului. Asemenea

---

[35] Hurmuzaki, XV/1, p. 90.
[36] *Ibid.*, p. 124.
[37] *Erdélyi Gazdaságtörténelmi Szemle,* II (1898), p. 18—20.
[38] Urbarii în fotocopii la Arh. Stat. Cluj.
[39] Puşcariu, *o. c.,* p. 532.
[40] Cf. de pildă urbariile domeniului Făgăraş de pe timpul lui Gh. Rákóczi I, la Makkai László, *I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631—1648),* Budapesta, 1954. D. Prodan, *Despre sîndie,* în „Cercetări de lingvistică", VII (1962), p. 143—147.

statute ne-au rămas din 1508, 1560—70, 1690[41]. Statutele acestea se adaptează adesea şi la legile ţării; se întemeiază însă în genere pe dreptul obişnuielnic al locului, pe raporturile, pe instituţiile tradiţionale de aci, pe legea acestei ţări sau pe legea romînilor, *lex hujus terrae* sau *lex valachorum*, invocate chiar de primul statut, din 1508[42]. Ele înregistrează diferite obiceiuri juridice în legătură cu viaţa civilă sau penală a boierilor, ţăranilor, pedepsele, amenzile (gloabele) pentru diferitele delicte, care, se deosebesc adesea de cele din legile Transilvaniei.

Spre deosebire de Transilvania, dijma porcilor de la ghindă se numeşte încă şi în sec. XVII *goştină*, ca în Ţara Romînească. Termenul e atît de obişnuit aci, încît socotelile Anei Bornemisza îl folosesc şi pentru dijma porcilor de pe alte domenii princiare[43]. Pădurea oprită se numeşte branişte, tot ca în Ţara Romînească. Dregătorii, şpanii supraveghetori ai muncii se numesc *vătaşi*[44], paznicii trecătorilor de la graniţă *plăieşi (plájások)*, diecii ajutori ai preoţilor, viitori preoţi şi învăţători, *grămătici*[45]. Şi altele.

BOIERII ŞI VECINII

Dar ceea ce interesează cu deosebire studiul de faţă, se menţin aci şi după transformarea ducatului în domeniu feudal, adică într-un domeniu iobăgesc, cei doi termeni fundamentali ai societăţi feudale din Ţara Romînească: *boierii* şi *vecinii*. Termeni care cu toată siguranţa s-au format, s-au definit în timpul cît Ţara Făgăraşului a făcut parte din Ţara Romînească. Evident pentru că în acest timp s-au definit aci raporturile feudale în genere.

Boierii sînt urmaşii celor care s-au ridicat din mijlocul obştilor săteşti de aci, cnejilor sau altora, sau prin daniile domnilor Ţării Romîneşti. Se cunosc asemenea hrisoave de danie de la Vlaicu, Mircea cel Bătrîn, Vlad Dracul şi alţii.

Vlaicu la 1372 donează rudei sale magistrului Ladislau de Dopca fiu al magistrului Janus şi nepot al banului Mikud, tîrgul *(forum)* Şercaia (în text: *Scherkkengen*), apoi Veneţia, Cuciulata, Hoghiz, Dopca[46]. E o donaţie mai mare deci arătînd în acelaşi timp şi că ducatul Făgăraşului pe Olt în sus se întindea mai departe de hotarele de mai tîrziu ale domeniului Făgăraş.

---

[41] Cele din 1508, 1690 în Kolosvári-Óvári, *Corpus Statutorum*, I, p. 169—175, 304—334. Cele din 1560—70 în *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, I (1894), p. 164—166. Cele din 1508 şi 1560—70 reproduse şi de Şt. Meteş, *o. c.*, p. 243—248.

[42] *Ibid.*, p. 173. Cf. şi Puşcariu, *o. c.*, p. 95.

[43] Cf. Szádeczky Béla, *I Apafi Mihály fejedelem udvartartása I. Bornemisza Anna gazdasági naplói (1667—1690)*. Budapesta, 1911, indice.

[44] *vattasok* într-o listă a personalului salariat al domeniului Făgăraş din 1662. Arh. ist. a Fil. Acad. Cluj, socotelile curţii M. Apafi.

[45] *Grammatikok*. În cercetarea făcută asupra preoţilor în 1658. *Anuarul Inst. de ist. naţională Cluj*, VII (1936—1938), p. 603—619.

[46] P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Romîneşti. I. Documente interne* (1369—1490), p. 33—35. Trad. în *D. I. R.*, B. Ţara Rom. (1247—1500), p. 23—25. Text lat. p. 294—95.

La 1400 Mircea întăreşte pe boierii săi Micul şi Stoia în stăpînirea a jumătate din satul Mîndra[47]. Între 1400—1418, după datarea din urmă probabil 1414, tot Mircea întăreşte lui Ion, Burcea şi Calian, „boiarinului domniei meale... satul Braniştea Urăşei şi la Vadul Şercaei şi stîna de la muntele Lereştilor, de moşie şi de moştenire"[48]. Între aceleaşi date întăreşte lui Stanciul egumenul şi fratelui său Călin *„regni nostri nobilibus"* (numiţi mai jos *„boerones"*) întreg Scoreiul din Ţara Făgăraşului *(terra Fogaras)*[49].

Vlad Dracul la 1437 întăreşte boierului Stanciul şi fratelui său mai mic Roman două sate, Voievodenii, precum şi partea lui Baicul şi Vlad din Loviştea Săsciorilor *(Sessori-Lovistyén)* şi Sîmbăta de Sus, muntele Moşul şi apa Făgăraşului[50]. În 1437 acelaşi Vlad dăruieşte slugilor sale Stan sin Tatul şi Ursul şi Radul Stan sin Băra şi Godea hrisov „întru stăpînirea satului în Mărgineni"[51]. În 1441 acelaşi Vlad Dracul dăruieşte sau întăreşte lui Stanciul Moenescul şi celor cinci feciori ai săi jumătate din satul Voila, iar din cealaltă jumătate a treia parte, cu ape şi cu loc de moară şi cu 15 ţigani, precum şi jumătate din Cioruş în Ţara Romînească, a treia parte din Mislea, a treia parte din Plopeani, jumătate din Cocorăşti, şi moşia lor de la Moeneşti[52]. Din acelaşi an o întărire a lui Vlad Dracul de „imunităţi nobiliare" *(immunitatum nobiliarium)* pentru boierul Teodor şi doi fraţi ai săi[53]. Un hrisov, evident ticluit sau contrafăcut, de la Vlad, cu data de 1452, donează boierului Stanciu Mailat de Dejani, fraţilor şi fiilor lui, Oprea şi Dragomir, a treia parte din hotarul Dejanilor[54]. Boierii de aci ţineau să-şi derive boieria şi drepturile de stăpînire de la domnii Ţării Romîneşti, chiar falsificînd la nevoie.

Radu cel Frumos la 1473 dăruieşte jupanului Stoica Naneş, vărului său Tatomir şi nepoţilor săi, lui Stoica şi nepotului său jumătate din Sătlani şi Rîuşorul tot şi Copăcelul tot şi Voila jumătate şi Ucea toată, Porumbacul de Jos jumătate... Cîrţişoara... jumătate din Sărata, parte... oni Porumbacul lui Tat[omir şi Porumbacul] de Sus... jumătate... şi pe Argeş şi Negri... şi muntele... [şi Săsciori] şi Bumbueşti şi Clocotici... jumătate[55]. O danie mai mare deci aci, care însă probabil n-a fost durabilă.

Basarab cel Bătrîn (Laiotă) în 1476 întăreşte prin hrisov boierului Şerban din Ţara Făgăraşului şi fratelui său Aldea jumătate din satul Şinca cu muntele Nemaia şi un alt munte Nemaia cumpărat de la Budea şi jumătate din Ohaba, cu muntele... din Ludişor, cu muntele Ludişor, şi şapte ţigani cu fiii lor[56].

---

[47] Panaitescu, *o. c.*, p. 65—67. *D. I. R.*, p. 48—49.
[48] *Ibid.*, p. 86—87; *D. I. R.*, p. 67—68.
[49] *Ibid.*, p. 84—85. Trad. în *D. I. R.*, p. 276—77, cu îndoieli asupra autenticităţii.
[50] *Ibid.*, p. 173—176. Trad. ung. *D. I. R.*, p. 96—97.
[51] *Ibid.*, p. 176—177; *D. I. R.*, p. 98.
[52] *Ibid.*, p. 193—195; *D. I. R.*, p. 109—110.
[53] *Ibid.*, p. 201; *D. I. R.*, p. 108.
[54] Puşcariu, *o. c.*, p. 59—62; *D. I. R.*, p. 277—79.
[55] *D. I. R.*, p. 148—150.

Danii deci şi pe o parte şi pe alta a munţilor, în aceleaşi condiţiii şi cu aceleaşi formule, ca fiind aceeaşi ţară. În toate hrisoavele e înscrisă şi formula aparţinătoarelor moşiilor dăruite sau întărite, locuri de arătură, fînaţe, păşuni, ape, mori sau locuri de moară, munţi etc., şi formula scutirilor sau imunităţilor (scutire de dări, dijme, slujbe etc.)[57], formule obişnuite în hrisoavele de danie pentru boieri în Ţara Romînească.

Ţara sau ducatul trecută de sub stăpînirea Ţării Romîneşti în cea a regelui, marilor feudali sau principilor, boierii luptă să se menţină în calitatea lor de boieri, obţin acte de întărire în boieria lor, fie o întărire simplă într-o stare în care boierul se găsea, fie o întărire pe bază de hrisoave mai vechi.

Astfel Paul de Thomor, castelan şi căpitan al cetăţii Făgăraş, în 1511 confirmă pe feciorii lui Comşa, ai lui Stoica şi ai lui Şandru de Viştea în boieritul *(officium boeronatus)* Vişteі de Jos şi de Sus şi în jumătatea boieritului Arpaşului şi 17 ţigani corturari în baza hrisovului lui Mircea cel Bătrîn[58]. În 1518 acelaşi Paul de Thomor întăreşte o adopţiune făcută de boierii Bica în boieria lor şi în toate bunurile lor din Voievodenii Mari care *de jure et ab antiquo ad Bojeronatum lege hujus terrae adtinerent concernerent*[59]. Boieria lor se întemeia desigur tot pe hrisovul pierdut al vreunui domn al Ţării Romîneşti, căci sînt înşiraţi şi ţiganii boiereşti cu numele, ca în hrisoavele Ţării Romîneşti. Actul e confirmat din nou de Maria Christierna la 1598[60].

Cu data de 8 iunie 1535 Ştefan Mailat, voievodul Transilvaniei transcrie întărind actele boierului Balea de Berivoi, familiarul său *(agilis Balya de Berywoy Boyero ac familiaris noster)* întărite de castelanii Paul Thomori şi Ştefan Thokos. Actele întărite, cuprinse în text, sînt şase, dintre anii 1509—1516[61].

Acelaşi Ştefan Mailat, tot la 1535, întăreşte pe Ladislau boier de Grid, fiul boierului Coman Ciurila de Grid, în stăpînirea tuturor bunurilor şi moşiilor sale strămoşeşti, precum şi în părţile de boierit cumpărate de tatăl său[62].

---

[56] P a n a i t e s c u, *o. c.*, p. 294—296; *D. I. R.*, p. 157—58. Poate la acest hrisov se referă şi procesul din 1640 la care e prezentată o carte de la *Bessaraba, baro terrarum Fogaras et Omlas* avînd data de 8 mai 1372 (?). *Ibid.*, p. 32. Mai ales că din 8 mai e datat şi hrisovul lui Basarab Laiotă.

[57] *„ea cum conditione, ut nec ipsimet praefati, nec posteritates ipsorum ulli contributioni subsint, signanter autem, ut neque de Ovibus, s. v. de Porcis, apibus, vineis, Decimam dare, vel pascuatione, aut alio servitio postali teneantur, uno verbo, ut nulla minora, vel majora servitia subeunda adstringantur"* — sună formula în hrisovul lui pentru Stanciul egumenul, P u ş c a r i u, *o. c.*, p. 39. Sau în hrisovul (tradus) al lui pentru boierii Ion, Burcea şi Calian: *„şi de toate slujbele, şi dări, şi dijmele cîte le vor afla întru tot ţinutul ţării şi întru biruinţa domniei meale. Să se odihnească iei de dijmă de oi şi de vămuitul porcilor, de dijmă de grău şi de vinăricie şi de stupi, şi de vadure şi de în apă. Şi de toate acestea să le fie lor de ocină şi de moşie acelora; nu numai acelora, ce şi fiilor lor, nepoţilor şi strănepoţilor lor . . ."* D. I. R., B. Ţara Rom. (1247—1500), p. 67.

[58] P u ş c a r i u, *o. c.*, p. 85—87. Întrebuinţăm cuvîntul boierit pentru latinescul *boeronatus* pe baza unei traduceri romîneşti tîrzii a unui act de confirmare a lui Ştefan Mailat din 1535. *Ibid.*, p. 112—113.

[59] *Ibid.*, p. 95.

[60] *Ibid.*, p. 173—176.

[61] V e r e s s, *Documente*, I, p. 12—13.

[62] P u ş c a r i u, *o. c.*, p. 107—110.

Ştefan Mailat făcea aceste acte desigur nu ca voievod al Transilvaniei, ci ca „domn" sau stăpîn al Ţării Făgăraşului. Ana de Nadasd, văduva voievodului Transilvaniei Ştefan Mailat, stăpînă şi ea a Ţării Făgăraşului, în 1556, ţinînd scaun de judecată împreună cu boierii asesori juraţi ai ţării, confirmă în părţile lor de boierit boieri din Recea, Hîrseni, Rîuşor, dîndu-le act privilegial nou sub titlul de *nova donatio*, în locul celui ars înainte cu 31 de ani, cînd a ars Făgăraşul[63]. Că actul pierdut trebuie să fi fost de la careva din domnii Ţării Romîneşti, o arată faptul că în confirmare, alături de munţi, sînt înşiraţi iarăşi cu numele şi ţiganii cu copiii şi familia lor *(filiosque et totam familiam ab antiquo justo jure et avitico)*.

O carte de judecată dată de Cosma Horuath Petritticeuith, provisor şi prefect al cetăţii şi ţării Făgăraşului, împreună cu cei 12 boieri asesori ai scaunului în 1582, redă judecata între Dobra numită Boba, fiică a lui Stan Grigore din Veneţia de Jos *(Agilis quondam Ztan Gregor de Also Venetia)* soţia lui Petraşcu Albul de Berivoiul Mare, vicecomite al părţii superioare *(Agilis Petrasconis Albulye de Nagy Berivoy vicecomitis pertinentiae superioris)* cu sora sa mai mare Neacşa *(Naxa)*, soţie a lui Man Penciu *(pencz)* din Veneţia de Jos, asesor al acestui scaun, pentru o pătrime de boierit moştenită de ele în urma morţii fratelui lor Ştefan More (sau Mone?) prefăcute fiind în moştenitori bărbăteşti. Scaunul o împarte egal între ele[64]. Act transcris şi întărit la cererea Dobrei şi de Sigismund Báthori la 1587, adăugînd ca ea şi urmaşii săi să facă slujbele după partea sa de boierit[65].

În 1591 Baltazar Báthori, *Comes et Haeras Terrae Fogaras perpetuus* confirmă pe boierii urmaşi ai lui Buta Judele *(Bute Sudele)*, lipsiţi de scrisori corespunzătoare, căci le-au pierdut în tulburările pe care le-a suferit Ţara Făgăraşului în diferite timpuri, în jumătatea unui boierit întreg din Arpaşul de Jos[66]. În 1593 acelaşi Baltazar Báthori confirma, în acelaşi fel şi din aceleaşi motive, pe boierul Dobrin de Bucium în stăpînirea a o jumătate dintr-un sfert de boierit în Marginea, sub titlul de *nova donatio*[67].

În 1597 Maria Christierna confirmă scutirea casei din Veneţia de Jos a boierului Matei Penci *(Pents)* pentru el şi urmaşii săi[68]. Aceeaşi Maria Christierna la 1598 repune în boierie pe Bîrsan Ilie, Aldea Dumitru şi Stoica *Bolye*[69]. Cu data de 22 iulie 1598 scuteşte de dări şi slujbe plebeie pe Petraşcu

---

[63] *Ibid.*, p. 124—127. Reprodus după N. Densuşianu, *Monumente pentru istoria Tierei Fagaraşului*, Bucureşti 1885, p. 10—12.

[64] Veress, *Documente*, II, p. 217—220.

[65] *... ac servitia ratione eiusdem partis Boieronatus, quae tam ipsa praesens possidet, quam eius posteritates utriusque sexus universae, praestare et exhibere debeant et teneantur.* Ibid., III, p. 94—96.

[66] *„verum literis idoneis, vel sufficientibus destituti esse perhibentur, iisdem diversorum disturbiorum temporibus quibus terra ipsa Fogaras identidem exagitata fuit amissis.* Ibid., p. 139; Densuşianu, *o. c.*, p. 76. Vezi şi Veress, *Documente*, III, p. 240. *Aci numele e scris Sadelle.*

[67] În text: — *nostrae Donationis ut — ege condonan.* Puşcariu, *o. c.*, p. 153. Dar trebuie să fie formula: *novae nostrae donationis titulo* etc. Vezi documentul anterior, *ibid.*, p. 140.

[68] *Ibid.*, p. 158—160.

[69] *Ibid.*, p. 166—169.

Boier de Berivoii Mari şi pe urmaşii săi, dar aşa ca ei să-i fie credincioşi ei şi cetăţii totdeauna[70].

În 1600 Mihai Viteazul adjudecă, în divan la Alba Iulia, boierilor Dragomir, Bucur, Oprea şi Aldea şi fiilor lor a şasea parte din satul Mîndra, pe care o au de moştenire şi asupra căreia au ridicat pretenţii şi Stoica, Milea şi Bera[71].

În 1606 mai mulţi boieri fac învoială între ei asupra boieritului din Voivodeni şi din Sîmbăta de Sus şi a jumătate boieritul din Sîmbăta Mică în faţa căpitanului suprem Gabriel Haller[72].

În 1607 Sigismund Rákóczi întăreşte pe Ştefan şi Petru Boier în stăpînirea a jumătate parte a satului Recea, pe care a dat-o încă tatălui lor, Toma Boer, principesa Maria Christierna, cu condiţia să presteze veniturile cuvinte cetăţii de la supuşi[73]. Aceasta însă e danie de moşie în cadrul domeniului Făgăraşului, în condiţiile feudale obişnuite aci, şi e vorba de iobagi.

Gabriel Bethlen la 1625 confirmă pe boierii Băcilă, Silea *(Zili)* Streza şi Radul în o treime de boierit din satele Ucea de Jos, Ucea de Sus şi Corbi, sub titlul de *nova donatio*, întrucît sînt boieri din moşi strămoşi, dar şi-au pierdut cărţile[74]. În aceleaşi condiţii confirmă la 1628 pe boierii Neagoie, Radul şi Marcul din Viştea de Jos[75]. De asemeni pe boierii Dumitru Comanici şi Stoica Solomon, în moşiile lor boiereşti din Veneţia de Jos şi Cuciulata, pentru a se bucura, ei şi urmaşii lor, de privilegiile, libertăţile, imunităţile şi prerogativele de care se folosesc şi se bucură *ab antiquo* boierii adevăraţi *(veri boerones)* ai ţării Făgăraşului. De astă dată principele spune că îi confirmă în urma unui *armilustrium* făcut pentru a cunoaşte starea şi condiţia tuturor boierilor şi libertinilor săi din districtul ţării Făgăraşului şi îi declară boieri adevăraţi după ce a văzut că întrunesc condiţiile pentru a-şi îndeplini serviciul[76]. Cu acelaşi prilej şi sub acelaşi titlu de nova donatio confirmă în boierie şi pe Oprea Cornea din Ileni[77]. Iată întărirea în boierie condiţionată de posibilitatea boierului de a-şi îndeplini serviciul.

Sub motivul lipsei actelor şi sub titlul de nova donatio întăreşte şi Ecaterina de Brandenburg la 1632 pe boierii Andrei de Pojorta şi pe tatăl său Aldea Negrea, care fac parte *ab antiquo* din rîndul boierilor adevăraţi şi neîndoielnici, în boieria, casele şi moşiile lor din Pojorta şi Breaza, pentru a se bucura de toate imunităţile, libertăţile şi prerogativele de care se bucură *de jure et ab antiquo consvetudine* şi ceilalţi *veri, nati ac indubitati ... terrae nostrae Fogaras boerones*[78]. În acelaşi fel confirmă şi pe boierul Bucur Monea din Veneţia de Jos în 1630[79].

---

[70] Veress, *Documente*, V, p. 172—173.
[71] Puşcariu, *o. c.*, p. 176—178.
[72] Veress, *Documente*, VII, p. 266—68.
[73] *... ut práéter servilia opera eidem praestanda, reliquas pensiones, universas proventitias, incolae praedictae portionis possessionariae ad arcem Fogaras administrare semper debeant et teneantur ...* Ibid., VIII, p. 13.
[74] *Ibid.*, p. 209—211.
[75] *Ibid.*, p. 211—13.
[76] *Ibid.*, p. 214—15.
[77] *Ibid.*, p. 217—19.
[78] *Ibid.*, p. 222—228.
[79] *Ibid.*, p. 231—233

Gheorghe Rákóczi I la 1632 întăreşte in boierie pe mai mulţi boieri Monea din Veneţia, în genere în aceiaşi termeni, dar şi cu obligaţia de a purta toate sarcinile şi slujbele boiereşti *(omnia onera et servitia boeronalia)*, la cetatea Făgăraşului, la curţile şi casele princiare de aci, supuşi fiind provizorilor şi castelanilor[80].

Mulţi boieri înscrişi cu numele în şirul celor 12 boieri asesori în actele diverse din acest timp trebuie să fie şi ei boieri recunoscuţi sau confirmaţi.

Confirmările se fac pentru slujbă credincioasă, fie pe baza calităţii de boier din vechime, fie pe bază de acte vechi sau motivînd confirmarea cu pierderea acestor acte.

Boierimea constituită în timpul cînd Făgăraşul aparţinea domnilor Ţării Romîneşti se menţine şi sub stăpînirile următoare. Ea rămîne mereu clasă privilegiată. Mai mult, această boierime e socotită boierimea adevărată a ţării, născută şi neîndoielnică. Aceşti boieri sînt *veri boerones, veri, nati, et indubitati*, sau *veri et primaevi boerones*, cum sînt calificaţi la 1588. Distincţia se va face tot mai des pe urmă. Aceasta e boierimea cu adevărat legitimă a ţării, spre deosebire de cea ridicată pe urmă de stăpînii succesivi ai ei.

Dar interesant, alături de boierime, se menţine şi celalalt termen al raporturilor sociale feudale din Ţara Romînească, *vecinii*.

În hrisoavele domnilor Ţării Romîneşti citate, vecinii nu figurează, aşa cum de altfel ei obişnuit nu figurează în hrisoavele domneşti de danie din acel timp în genere. În actele de danie pentru Făgăraş figurează doar, ca şi în cele pentru Ţara Romînească, ţiganii boiereşti, uneori chiar cu numele. Boierii de aci aveau deci şi ei ţigani, ca şi cei din Ţara Romînească, înscrişi în hrisoavele de danie ca o proprietate, alături de proprietăţile imobiliare, ca o proprietate ereditară, implicînd moştenirea perpetuă nu numai a ţiganilor înscrişi, ci şi a familiei lor şi urmaşilor lor. Paul de Thomor la 1511 confirmînd pe fiii lui Comşa, Stoica şi Şandru de Viştea în boieritul de Viştea şi Arpaş pe baza hrisovului lui Mircea, la moştenire adaugă şi ţiganii *(praefatae haereditates, et Cigani ad ipsos ab antiquo pertinuissent)*, ţigani corturari care sînt înscrişi apoi şi cu numele: Ştefan cu fiii, Mayko cu fiii, Lal cu fiii etc., în total 17 *(septem decim Ciganos tentoriatos)*[81]. Ţigani moşteniţi înscrie cu numele şi actul de confirmare a boierilor Bica din Voivodenii Mari, dat de acelaşi Paul de Thomor în 1518[82]. Ana de Nadasd întărind în boierie boieri din Recea, Hîrseni, Rîuşor, invocînd acte arse, îi întărea cu munţii şi ţiganii[83].

---

[80] *Ibid.*, p. 239—242.

[81] *Ibid.*, p. 86.

[82] *Item Cyganos Baghul, Nan, alium Nan Dankuly Nagas, simul cum prolibus, ac... eisdem Joann et Many post mortem suam dedisset ac in suos haeredes praesumsisset et in filios in omnibus procreasset...* Ibid., p. 95, 175.

[83] *Cziganosque filios videlicet quondam Trate Czigani, item Bagjul... Kalota, Kokossa, Drinke, Kajkyre et Puhan, filiosque et totam familiam ab antiquo justo jure et avitico, pacifice possedissent, possiderentque et in presenti, super quibus et Literas a predecessorum Dominis hujus Castri nostri et ejus pertinentiarum collatas sufficenter habuissent, quas superiorum temporum transactione quorum nunc tricesimus primus recensetur annus, cum videlicet hoc oppidum nostrum Fogaras ex aliquo eventu fuerat combustum, tunc propter vehementiam ignis ardentis universas Literas literaliaque instrumenta super integritate Bojeronatus, Alpibus, Cziganisque conscriptas, emanatasque amisissent et deperdissent.* Ibid., p. 125.

În actele ungare sau transilvănene înscrierea ţiganilor nu se obişnuieşte. Ei apar numai în confirmări pe bază de acte mai vechi romîneşti, ca să dispară treptat şi din confirmări ca ceva neobişnuit aci.

Apar însă de la un timp *vecinii.*

După cum vom vedea mai încolo, încă în statutul din 1508 al Făgăraşului, vorbindu-se de despăgubirea fetelor de a patra parte din moşie care li se cuvine după lege, se stabileşte şi despăgubirea pentru sesiile locuite şi nelocuite din cadrul pătrimii cuvenite. Ceea ce înseamnă că în cadrul moşiei boiereşti sau boieritului se găseau şi sesii locuite şi nelocuite, că boierii aveau şi ei supuşi.

În 1591 Baltazar Báthori, stăpînul ţării, întărind pe fiii lui Bute Judele în jumătatea boieritului din Arpaşul de Jos, sub titlul de nova donatio, adaugă şi condiţia ca să presteze ceea ce trebuie prestat cetăţii, atît ei cît şi urmaşii, cu toţi colonii din cuprinsul acelei jumătăţi de boierit[84]. Pe boierit erau deci şi coloni, care trebuiau să presteze şi ei cetăţii (dare sau altele?) de care boierul răspunde, dar care prestau desigur şi boierului şi poate erau „colonii" lui, nu numai supuşi administraţiei sale.

În 1592 însă, acelaşi Baltazar Báthori întăreşte un act interesant petrecut în faţa scaunului de judecată a celor 12 boieri asesori, în frunte cu provizorul cetăţii Făgăraş şi consemnat în protocolul lui, în 9 aprilie 1585. În faţa scaunului, la această dată, boierul Aldea Dateş *(Dattes)* de Vad adoptă ca frate şi comoştenitor *(fratrem adoptivum et cohaeredem)* pe Neagu sau Neagoe? Strîmbul *(Nago Ztrimbul)* de Şinca şi pe urmaşii săi, în partea lui de boierit din Vad, adică in jumătate din a patra parte de boierit de aci, din care o şesime o are de la răposata rudă a sa, Stoica Şomcuta. O face aceasta pentru bunăvoinţa şi credinţa cu care Neagu Strîmbul l-a ajutat în treburile lui, precum şi pentrucă i-a cumpărat cu cheltuiala sa, în satul *Rosno* (Rîjnov?), o casă cu toată moştenirea ce ţine de ea. Boierul Solomon Aldone apoi, prin învoială cu acelaşi Neagoe *(Nagone)* Strîmbul, pe *vecinul* său *(Vicinum suum)* Neagoe Strîmbul care are casă şi bunuri de moştenire *(hereditates)* între hotarele părţilor sale boiereşti din satele Şinca şi Ohaba (adică pe moşia boierească), îl declară adevărat şi legiuit boier *(verum et legitimum Boieronem pronunciasset et constituisset)* în casa şi bunurile sale de moştenire, atît cele ţinînd de acea casă, cît şi cele de cumpărătură, aşa încît Neagu Strîmbul şi urmaşii lui să nu se mai cheme *vecini* şi să nu mai fie siliţi la slujbele şi sarcinile în obicei ale vecinilor, ci dimpotrivă să se poată folosi şi bucura de toate prerogativele, de care se folosesc şi se bucură ceilalţi boieri ai ţării Făgăraşului[85], Solomon Alde sau Aldone transpunîndu-i toate drepturile sale asupra acelei case şi moşteniri. În schimbul acestei binefaceri, Neagoe Strîmbul îi dă pe veci şi

---

[84] ... *administrandis videlicet, et praestandis iis quae ad arcem nostram praedictam administrare, et praestare debent, jure et consuetudine veteri a praenominatis Ztanchul, Opra, Radul, Bogdan, altero Ztanchul, Nanes, altero Radul, Ztan Sudele, Opra Wojkoan, Bogdan Woicoan Fraczila Opra, Toder Ztoika de praedicta Also Arpas ipsorumque heredibus et posteritatibus universis colonisque in praefata medietate unius integri dicti Bojeronatus* ... Puşcariu, *o. c.*, p. 140.

[85] ... *non iam vicini nuncuparentur, nec ad ea officia et munia obeunda praestan... quae a vicinis seu vulgo Wechyn vocatis, exhiberi, et praestari solent cogerentur, imo iisdem omnibus praerogativis, uti, frui, et gaudere possint et valeant, quibus reliqui Bojarones terre Fogaras utuntur fruuntur et gaudent*" ... Ibid., p. 147.

irevocabil casa sa goală din Vad cu două iugăre de pămînt arător, unul în cîmpul de sus, altul în cîmpul de jos al satului. Încă o transacţie se întăreşte aci, în faţa scaunului de judecată a celor 12 boieri, aceasta din 1589: Stoica boier, Oprea *Czafflo,* Lupul şi Leuca *(Lioka)* din Vad renunţă în favoarea lui Neagoe Strîmbul şi urmaşilor săi la drepturile lor din moara de pe apa Şercaia, pe care au ridicat-o împreună. În schimb Neagoe Strîmbul le-a dat pămînturile arătoare, lucrate sau nelucrate, cu toate fînaţele ţinînd de partea sa boierească din Vad şi anume partea care i-a fost dată de Chiusdea *(Kiusde),* fiul lui Man de Vad„ osîndit pentru furt la 28 florini, pe care Neagoe Strîmbul i-a plătit răscumpărîndu-i capul. Scaunul de judecată încuviinţează adoptiunea fraternă şi aceste transacţii, le întăreşte pe veci şi în temeiul lor primeşte pe Neagoe Strîmbul şi toţi urmaşii lui în rîndul adevăraţilor boieri[86].

Iată deci informaţii preţioase asupra boierului şi vecinului său şi asupra raporturilor dintre ei. Vecinii sînt supuşi boierilor, sînt obligaţi la anumite prestaţii faţă de ei, de care vecinul Neagoe Strîmbul e scutit în urma unor transacţii materiale şi adoptării lui în moştenirea boierească. Care a fost pînă aci raportul lui Neagoe Strîmbul cu boierul Aldea Dateş din Vad, care-l adoptă ca frate în moştenirea sa boierească, actul nu ne lămureşte. Raportul lui cu boierul Solomon Aldone însă e clar: e vecinul lui. Dar Neagoe Strîmbul se arată un vecin înstărit, cu „ereditäţi", cu suficiente mijloace materiale pentru a se răscumpăra şi a se ridica la boierie, cu posibilităţi materiale de a răscumpăra un om de la moarte.

Mihai Viteazul hotărînd într-un diferend de hotar dintre Sărata şi Scorei îşi începe porunca astfel: „Dat-am Domnia mea această poruncă a Domniei Mele Stavi şi lui Căzan şi lui Brateş şi cu feciorii lor şi cu toţi fraţii lor cîţi vor fi boieri în Sărata în sat, ca să fie a lor tot satul Sărata şi cu *obadsi* şi cu toată moşia din cîmp şi din ape şi din pădure şi din munte şi tot hotarul peste tot pentrucă este a lor dreaptă şi bătrînă moşie din strămoşi[87]. Pe moşia boierească erau deci şi iobagi, sub care se ascund desigur vecinii, pe care cartea lui Mihai îi numeşte cu termenul uzual pentru supuşi în Transilvania. Sărătenii îşi pierduseră cartea şi domnul hotăreşte pe temeiul mărturiei a 17 oameni bătrîni şi 12 boieri.

În 1607, iarăşi în faţa scaunului boieresc al Făgăraşului, în frunte cu provizorul cetăţii, Stanca, fiica lui Dobrin de Voila şi sora boierului Şerban de Voila, din pricina a fel şi fel de nevoi ale sale, vinde acestui frate al său, Şerban de Voila, casa ei rămasă de la tatăl său, cu toate cele ce ţin de ea, pămînturi, fînaţe, mori, munţi, vecini *(vecsinek)* şi ţigani (un ţigan cu toţi copiii săi), tocmindu-se pe preţul de 70 de florini, el fiind ruda de sînge cea mai apropiată şi nevrînd a o lăsa altora[88]. Iată înscrişi în şirul aparţinătoarelor casei boiereşti acum nu numai ţiganii, ci şi vecinii.

Cu data de 26 iulie 1610 Gabriel Bathori, întăreşte sub titlul de *nova donatio,* pe nobilii Oprea şi Stoica Motoc din Săsciori în stăpînirea caselor sau curţilor lor nobiliare *(domos ipsorum seu curias nobilitares)* din Săsciori, a

[86] *Ibid.,* p. 144—151.

[87] Szádeczky, *o. c.,* p. 336, Arh. ist. a Fil. Acad. Cluj, *Chartophilacium Transilvanicum,* tom. XXIV, *Privilegia.*

[88] Puşcariu, *o. c.,* p. 208.

jelerilor numiţi *vecini*, înşiraţi cu numele[89], a unei mori în satul Săvăstreni şi o jumătate parte de boierit a boierului Stănilă de aci, pe care le-au stăpînit cu pace şi ei şi strămoşii lor. Iată vecinii înscrişi chiar cu numele: cei doi boieri Motoc au în Săsciori 11 vecini.

În 1628 Gabriel Bethlen confirmînd în boierie pe Dumitru Comanici şi Stoica Solomon din Veneţia de Jos, în formula aparţinătoarelor moşiilor lor boiereşti înserează şi vecinii şi ţiganii *(vicinis nempe et cingaris)*[90]. Tot aşa şi la confirmarea în boierie a boierului Oprea Cornea din Ileni *(cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibus libet vicinis videlicet cinganis)*[91]. În amîndouă cazurile vecinii şi ţiganii sînt înseraţi în fruntea aparţinătoarelor moşiilor boiereşti şi numai după aceea pămînturile, păşunile, fînaţele, pădurile etc.

În 22 oct. 1630 în faţa provizorului cetăţii şi a scaunului celor 12 boieri juraţi s-au înfăţişat boierii din Pojorta, şapte la număr, ca pîrîşi, şi judele din Breaza cu încă doi săteni în numele satului Breaza. Boierii din Pojorta s-au plîns aci că locuitorii din Breaza le-au cuprins cu puterea, spre marea lor pagubă, munţii, pădurile, morile şi locurile de moară din sat, cînd ei sînt gata să facă dovadă, şi cu o sută sau două sute de oameni, că Breaza, tot satul, se găseşte pe boieritul de Pojorta şi sînt vecinii lor *(és nékik Vecsinnyék)*, despre ceea ce ei au avut şi carte, dar în multele tulburări şi-au pierdut cartea de boierie. Cer prin urmare carte de întărire în boieria lor rămasă de la strămoşi, spre a-şi stăpîni boieritul strămoşesc după legile vechi ale ţinutului şi spre a-şi apăra drepturile lor.

Cei din Breaza, auzind acestea, n-au putut tăgădui că ei n-ar locui pe boieritul Pojorţenilor şi că nu ar fi vecinii lor, dar de cînd ei au fost rupţi de cetate şi daţi donatarilor, de atunci domnii lor nu le-a mai îngăduit să slujească boierilor cu clacă *(klakaban)* aşa cum au obişnuit să slujească, căci ei de la aceea nu s-ar da înapoi. Iar că au cuprins moara boierilor, nici aceea nu e vina lor, căci dacă domnul lor a cuprins-o, ei n-au ce face. Ei pentru aceea nici nu se judecă, să se judece pentru ea domnul lor dacă îi trebuie şi dacă ridică vreun drept fie la moară, fie la munte, el să vadă.

Boierii asesori, de şi ştiu şi ei bine ca toţi boierii, că tot satul Breaza sînt vecini ai Pojorţenilor şi că tot satul e pe boieritul lor, ceea ce nici ei (Brezenii) nu pot tăgădui, totuşi pentru şi mai mare adeverire, cu întreg scaunul au judecat ca boierii din Pojorta să jure cu cincizeci (împreună cu ei) de boieri de omenie din ţinut *(vidék)* că întreagă Breaza e aşezată (*epitve* — clădită) pe boieritul lor şi că sînt toţi vecini ai lor, că pădurile, munţii, apele curgătoare, morile, locurile de moară toate sînt ale lor şi pe boieritul lor, că şi carte au avut despre aceasta, dar că au pierdut-o în tulburările de pînă aci.

În 29 oct. acelaşi an scaunul întrunindu-se din nou pentru judecăţi în cetatea Făgăraşului, boierii din Pojorta, după judecata dinainte, s-au înfăţişat din nou, nu numai cu cincizeci, ci chiar cu o sută de boieri gata pentru

---

[89] ... *item inquilinos vulgo Vechynek dictos, nempe Opra Gruza, Draichyul Bogdan, Ztoyka Kurecz, Oana Zolga, Ioan Bogdan, Ztan Bogdan, Opra Bogdan, Komsa Gruza, Ztanchyl Gruza, Patru Korecz, Barb Nagy sic vocatos in anteţata possessione Zekchyur* ... Veress, *Documente*, VIII, p. 95.

[90] Puşcariu, *o. c.*, p. 215.

[91] *Ibid.*, p. 218.

jurămînt. Dar scaunul a ales din aceia pe lîngă ei cincizeci de boieri oameni de omenie din ţinut care au fost din satele Viştea de Sus, Drăguş, Beşimbac, Sîmbăta de Sus, Lisa, Voivodeni, Dridif, Ludişor, Săvăstreni, Săsciori, Iaşi, Netot, Recea, Berivoi, Hîrseni, Sebeş, Mărgineni, Ileni, Ohaba, Şinca, boieri aleşi din aceste douăzeci de sate care au jurat, după hotărîrea scaunului, pe toate cele de mai sus, că întreagă Breaza se găseşte pe boieritul boierilor din Pojorta, şi că cu întreg satul sînt vecini ai Pojorţenilor, etc. La luarea jurămîntului a fost de faţă şi notarul jurat al scaunului nobiliar al Făgăraşului, Andrei Deak, ba şi măria sa doamna (principesa) fiind aci, de la fereastră a privit împreună cu domnişoarele *(Leány Asszonyokkal*, domnişoarele de onoare), jurămîntul acelei mulţimi de oameni. Drept urmare scaunul le dă boierilor din Pojorta act de întărire în boieritul lor din Breaza, pe care să-l stăpînească din fiu în fiu, ca boierit rămas din strămoşi, cu munţii, pădurile, apele curgătoare, morile, locurile de moară împreună[92].

Iată-ne cu un pas mai departe: boierii au vecini pe moşiile lor boiereşti, care îi slujesc făcîndu-le „clacă".

Se menţin deci în Ţara Făgăraşului cele două clase principale: a boierilor cu moşii boiereşti scutite de sarcini, cu imunităţi, prerogative, libertăţi boiereşti, avînd doar obligaţii miltare, întocmai ca şi nobilii, şi a vecinilor, supuşii lor feudali, obligaţi la prestaţii faţă de ei, în speţă la clacă. Sînt clasele proprii Ţării Romîneşti, perpetuate din timpul cînd Ţara Făgăraşului a făcut parte din Ţara Romînească, dezvoltîndu-se mai departe avînd mereu alături exemplul paralel al Ţării Romîneşti. Regatul ungar şi apoi principatul preluau ţara cu anumite raporturi sociale stabilite, cu categoriile fundamentale ale raporturilor feudale conturate. Aceste raporturi pînă la schimbarea de regim nu cuprinseseră decît în parte pămîntul ţării, restul locuitorilor rămînînd desigur supuşi doar domnilor, aşa cum vor fi supuşi apoi direct noilor stăpîni.

Ce-i drept rămîne încă deschisă întrebarea dacă supuşii boierilor s-au numit vecini sau şi vecini încă de cînd Ţara Făgăraşului făcea parte din Ţara Romînească sau numirea s-a introdus pe urmă? În Ţara Romînească termenul de vecin apare în documentele cunoscute pînă acum abia la 1482, iar în Ţara Făgăraşului şi mai tîrziu. În tot cazul şi boierii Făgăraşului au avut supuşi, care s-au putut numi desigur la început în multe alte feluri ca şi în Ţara Romînească din care ţara făcea parte. În cărţile vechi ale domnilor Ţării Romîneşti pentru boierii Făgăraşului termenul nu apare, în ele apar numai ţiganii. Dar în acel timp nu apare nici în cărţile lor pentru Ţara Romînească. Iar după aceea avem mult timp numai confirmări ale cărţilor domneşti date înainte. Fapt e că la data apariţiei numelui de vecin în documente domnii Ţării Romîneşti, chiar dacă nu mai stăpîneau efectiv Făgăraşul, îl mai purtau în titlul lor şi boierii se socoteau şi ei desigur legaţi încă de Ţara Romînească, considerau încă noua stăpînire doar trecătoare.

Dar prima apariţie e şi data întroducerii numelui? El putea să existe şi înainte şi cu atît mai mult cu cît este un termen romînesc. Ceea ce putea să fie nou introdus, putea fi doar accepţiunea lui nouă socială. Dar indiferent ce origine ar avea, romînă sau slavă, asemenea accepţiune, care se premanenti-

[92] *Ibid.*, p. 228—231; N. Densuşianu, *o. c.*, p. 20—25.

zează apoi, el nu putea primi deodată, trebuia să o primească în urma unei dezvoltări treptate şi deci trebuia să circule în acest înţeles încă înainte de a se fixa ca atare în scripte. Să fi fost introdus doar prin scripte, traducînd un termen corespunzător slav din altă parte? De ce ar fi intrat în traducere romînească în acte în limba slavă? Dacă a intrat în romîneşte, a intrat nu prin traducere, ci mai curînd pentru că nu i s-a găsit echivalent în limba slavă. Şi dacă termenul exista de mai înainte, trebuia să existe şi în Ţara Făgăraşului, ea făcînd parte din aceeaşi ţară. S-a introdus numai după aceea, prin accepţiunea sa socială mai nouă? În acest caz avem o comunitate în dezvoltare şi după ce Ţara Făgăraşului nu mai face parte din Ţara Romînească, fapt nu mai puţin important. Dar dacă s-a putut continua o asemenea comunitate şi după separare, de ce n-am presupune cu atît mai mult o coexistenţă a termenilor cînd ţările erau unite?

Ori cum ar fi însă, rămîne faptul important că Ţara Făgăraşului păstrează cele două clase fundamentale ale societăţii feudale a Ţării Romîneşti.

TENDINŢA DE A DIMINUA BOIERIA ŞI DE A IOBĂGI PE SUPUŞI

Ţara Făgăraşului ruptă de Ţara Romînească, stabilindu-se, accentuîndu-se o graniţă între ele, supusă altui regim, a trebuit să se dezvolte în alte cadre, deosebite de ale Ţării Romîneşti. Trecînd de sub stăpînirea domnilor Ţării Romîneşti sub stăpînirea regelui sau altor „domni", ea n-a fost supusă numai unei alte stăpîniri, ci şi unui nou proces de dezvoltare. Noii stăpîni au continuat desigur multă vreme să beneficieze de veniturile ţării de care au beneficiat şi domnii Ţării Romîneşti sau regele. Nu s-au mulţumit însă cu atît. Ţara a fost transformată treptat şi în domeniu feudal, stăpînul ei devenind şi stăpîn feudal, iar locuitorii ei supuşi feudali, luînd calea de dezvoltare a domeniilor feudale din Transilvania. S-a transformat mai întîi în domeniu feudal bazat pe prestaţii. Stăpînii lui apoi nu se mai mulţumesc numai cu prestaţii, îşi durează aci o economie proprie, îl transformă în domeniu însuşi producător de grîne şi alte bunuri. Domeniul feudal cel mai mare al principilor trebuia să devină o tot atît de importantă sursă de venit feudal.

Instrucţiile economice ale lui Gabriel Bethlen din 1623 prevăd aci o vastă economie proprie, cu clădiri economice, curţi, grînare, grajduri, cotețe, şuri etc., cu pămînturi de cultură proprii, creştere de vite, porci, oi, paseri[93]. Cu această nouă orientare domeniul s-a împărţit în subunităţi, s-a constituit un domeniu al Făgăraşului, un altul al Porumbacului, un altul al Comănei, fiecare cu economie şi aparat economic propriu, s-au ridicat curţi economice la Făgăraş, la Şercaia, la Porumbac, la Comăna, la Cuciulata.

Această economie o duce mai departe Gheorghe Rákóczi I. Dacă Gabriel Bethlen a fost preocupat de planuri mari de sporire a veniturilor princiare, întrebuinţînd larg felurite mijloace, sau metode comerciale uneori de factură mercantilistă chiar, Gheorghe Rákóczi I e preocupat înainte de toate de cumulare de moşii şi de fructificarea lor, de ridicarea producţiei lor agrare

[93] *Erdélyi Gazdaságtörténelmi Szemle*, 1897, p. 16—24.

în primul rînd. Făgăraşul e mereu în centrul grijilor princiare. Ca şi Gabriel Bethlen petrece şi el adesea aci. Făgăraşul e mereu pe primul plan şi sub economia Susanei Lorantfi, Gheorghe Rákóczi II, Mihail Apafi, Ana Bornemisza.

Dar şi economia proprie sau „alodială" întemeindu-se tot pe munca iobăgească, dezvoltarea ei a avut consecinţe grave pentru supusul feudal, a adus cu sine cantităţile mereu sporite ale muncii iobăgeşti, cu urmarea ei nemijlocită, legarea iobagului de pămînt. Interesul stăpînului feudal al ţării acum e să producă cît mai mult, să aibă cît mai multe braţe de lucru, cît mai mulţi iobagi.

Toate acestea au trebuit să aibă consecinţe şi pentru raporturile feudale găsite aci, şi pentru boieri şi vecinii lor. Suprapunîndu-se o nouă stăpînire feudală, locuitorii trebuiau supuşi la prestaţii feudale, acum faţă de noii stăpîni sau şi faţă de noii stăpîni, trebuiau transformaţi în iobăgime. Boierii trebuiau şi ei supuşi nu numai noilor domni ca boieri, ci şi noilor stăpîni feudali ca supuşi feudali, reduşi în puterea şi beneficiile lor feudale, şi pînă la urmă supuşi chiar la prestaţii feudale.

Noii stăpîni au trebuit să recunoască instituţiile existente ale ţării. Le primesc, le menţin ca atare. Dar şi caută să le pună în serviciul lor, să le dea o direcţie de dezvoltare potrivit intereselor şi nevoilor proprii. Instituţiile de bază ale ţării trebuie astfel nu numai să evoluieze în condiţii noi, dar şi să se subordoneze acestor condiţii. Noua putere feudală, suprapusă, creşte, se dezvoltă în dauna lor, restrîngîndu-le, cuprinzînd în cadrele ei nu numai ţărănimea necuprinsă încă în termenii de boieri-vecini (sau altfel numiţi), dar tinzînd să-i cuprindă şi pe boieri şi supuşii lor, reducînd termenii la un singur stăpîn feudal şi la o masă unică, a iobagilor. De aci o luptă lungă între noile şi vechile instituţii, în speţă între noul stăpîn feudal şi cei vechi, între principe şi boierime.

Boierimea la preluare era o instituţie mai mult sau mai puţin formată, cu tradiţii, cu drepturi cîştigate, care după dreptul feudal nu uşor puteau fi atacate. Mai mult, boierimea reprezenta şi o însemnată putere militară, de care noii stăpîni feudali se puteau folosi, o putere militară de care nu uşor se puteau lipsi, pe care s-au putut întemeia puteri şi ambiţii politice ca cele ale lui Ştefan Mailat, Gaspar Békés şi ale altora. Domeniul mai era apoi şi un fel de marcă de graniţă, cu rosturi deosebite în apărarea ţării şi cu rol tot mai important pe măsură ce ameninţarea din spre sud se accentua, un ţinut deci cu atît mai însemnate nevoi militare. Boierimea trebuia deci menţinută. Dar adaptată, fireşte, la nevoile noii stăpîniri.

Prin această schimbare boierimea a trebuit să sufere astfel mai întîi o oprire pe linia de ascensiune pe care pornise în cadrele statului romînesc, sau cel puţin o încetinire în dezvoltarea ei. În tot cazul i s-au închis perspectivele de ridicare la moşii mai mari, dregătorii, la rolul economic şi politic pe care putea să-l joace în cadrul statului romînesc. E firesc deci ca boierimea să fi rămas cu faţa spre Ţara Romînească, să rîvnească stăpînirea ei politică.

Dar în acest fel pentru noii stăpîni ea rămînea o putere centrifugă. Boierii fac mereu şi acte de necredinţă faţă de noii stăpîni, servesc pe domnii Ţării Romîneşti. Nu numai aşteaptă revenirea stăpînirii Ţării Romîneşti, caută înşişi, fireşte, să revină la Ţara Romînească.

Iată cîteva date în această privinţă. Paul de Thomor, căpitanul cetăţii şi ţării Făgăraşului, în 1509 ţinînd scaun de judecată, judecă chiar o asemenea acţiune boierească. O judecă cu toţi boierii şi locuitorii ţării. Anume, după moartea lui Radu, domnul Ţării Romîneşti, în 1508 ţara ajungînd în stăpînirea lui Mihai Voevod (Mihnea), din această ţară a Făgăraşului unii boieri şi romîni *(nonulli Bojarones et valachi)* pe furiş au început să treacă la acest voievod, ca această ţară şi cetate şi poporul ei să o trădeze şi să o dea în mîinile lui, între care în frunte au fost *(majores erant)* Bîrsan, fiul lui... de Ucea, Ziin de Cîrţişoara şi Grozava (Grozav?) de Arpaşul de Sus, precum şi femeia văduva Anca Ziin de Ucea, trădătoarea cea mai rea *(proditora pessima)*, împreună cu cei trei complici ai săi. Scaunul de judecată, în temeiul mărturiilor şi scrisorilor de trădare, pe boierii numiţi şi pe femeie i-au judecat la pierderea capului. Bîrsan, capul trădătorilor *(princeps proditorum)*, care nici n-a venit la judecată, nici n-a putut fi prins, e osîndit ca necredincios al cetăţii şi trădător al ţării, cu tot neamul său *(una cum sua Genealogia)*, şi întrucît nici fraţii săi chemaţi n-au răspuns, ca fiind amestecaţi în trădare, boierii şi locuitorii ţării au hotărît ca nicicînd de acum încolo nici unul din neamul lor, fie el de ramură boierească sau nu, să nu mai poată ajunge la vreo slujbă printre ei *(officialis fieri valeat)*. Drept urmare toate moşiile lui Bîrsan şi „Zilome", ale fraţilor şi fiilor lor, din cele două Ucea şi din Corbi, cu toate aparţinătoarele, cu ţiganii şi veniturile lor, căpitanul cetăţii şi scaunul, din consimţămîntul şi făgăduiala domnului său Ioan Bornemisza, tezaurar regal, le dăruieşte, *„jure perpetuo et irrevocabiliter"* lui Coman de Ucea şi fiilor săi Vladimir, Stanislav, Bărbat, Barbul, Toma, Vlad şi Radul, pentru credinţa şi slujbele lor credincioase, cît şi pentru 50 de florini pe care ei i-au dat pentru nevoile de întreţinere ale cetăţii *(ad necessitatem conservationis castri)*. Act dat în scaunul de judecată a 12 boieri (înscrişi cu numele) şi a celorlalţi boieri şi locuitori *(caeterisque Bojaronibus et populis)*[94]. Iată pe locuitori chemaţi încă la scaun de judecată în asemenea prilejuri sau cel puţin invocaţi în acte.

La aceeaşi acţiune se referă desigur şi actul din 1520 al castelanilor Laurenţiu şi Nicolae de Thomor, care iarăşi ţinînd scaun de judecată cu 12 juraţi (boieri) ai ţării, întăreşte pe Dragomir de Mîndra şi pe fraţii săi Man Oprea şi Vlăduţ, în a şasea parte a boieritului de Mîndra, care a fost a lui Streza de Mîndra, dar a pierdut-o pentru necredinţa sa faţă de stăpînul ţării Ioan Bornemisza şi pe care apoi castelanul cetăţii Paul de Thomor a dăruit-o, cu voia şi porunca lui Ioan Bornemisza, lui Dragomir şi fraţilor săi, precum şi urmaşilor lor, pentru slujbele credincioase făcute cetăţii de el şi fraţii săi[95].

La aceeaşi acţiune se referă categoric actul lui Ştefan Mailat din 1534. Ştefan Mailat, liber domn al Ţării Făgăraşului şi voievod al Transilvaniei, ţinînd scaun de judecată cu 12 boieri juraţi ai ţării, s-au înfăţişat Stan Solomon, Aldea Solomon şi Solomon al Vancii din Şinca, mărturisind că pe timpul lui Mihnea, domnul Ţării Romîneşti, şi al lui Paul Tomori, comitele şi castelanul acestei ţări, au căzut mulţi boieri ai acestei ţări în necredinţă şi au fost înstreinaţi de la ascultarea faţă de castelani. Între aceştia au fost şi ei, care au fugit în Ţara Romînească şi au întîrziat acolo. Pentru care ne-

[94] Puşcariu, *o. c.*, p. 74—77.
[95] *Ibid.*, p. 97—99.

credinţă, Paul de Thomor toată partea de moştenire şi boieritul lor din satele Şinca şi Ohaba, cu toate veniturile ţinînd de aceste moşii *de iure et ab antiquo*, le-a vîndut lui Pîrvul de Şinca cu 50 de florini. Ştefan Mailat însă i-a iertat de această necredinţă şi ei şi-au răscumpărat moşiile lor strămoşeşti cu 80 de florini în faţa lui şi a scaunului boieresc, primind cartea lui de întărire pentru ei şi urmaşii lor[96]. După ce domnii Ţării Romîneşti şi mai pe urmă Radu cel Mare n-au reuşit să recîtşige ţara prin insistenţele şi relaţiile lor, acum boierii, ţara însăşi încearcă să treacă la Ţara Romînească prin răzvrătire. În faţa acestor fel de „trădări" e firească neîncrederea noilor stăpîni în boierime.

Suprapunîndu-i-se o nouă stăpînire politică faţă de a domnului Ţării Romîneşti şi apoi o nouă stăpînire feudală, boierimea a trebuit să sufere şi o diminuare în rang, în titlu, în poziţia sa socială, în poziţia sa de boierime sau nobilime ereditară, bucurîndu-se de imunităţi boiereşti sau nobiliare.

În textele documentelor tot secolului XVI, şi sub principi, în mod curent boierul e numit simplu boier, bucurîndu-se de prerogativele, libertăţile şi imunităţile boiereşti, obligat fiind doar la serviciu militar. Formulele privilegiale din actele pentru boieri sînt în genere aceleaşi ca şi pentru nobili. Boierul e întărit simplu sau sub forma de *nova donatio* în moşia sa boierească (boierit) cu tot ce ţine de ea şi cu toate folosinţele, pămînturi de arătură lucrate sau nelucrate, ogoare, rîturi, păşuni, cîmpuri, fînaţe, păduri, livezi, dealuri, munţi, văi, ape, rîuri, locuri de pescuit, iazuri, mori sau locuri de moară, şi în genere orice fel de folosinţe sau aparţinătoare, oricum s-ar numi, ce se ţin de ele *de jure et ab antiquo* sau ar trebui să se ţină. În această formulă intră uneori şi ţiganii şi vecinii. Iar boierul să se bucure de toate privilegiile, libertăţile, imunităţile şi prerogativele de care se folosesc şi se bucură *ab antiquo* adevăraţii, născuţii şi neîndoielnicii boieri ai Ţării Făgăraşului. Boerul, casa, moşia lui boierească sînt scutite de toate dările şi contribuţiunile atît ordinare cît şi extraordinare, de subsidii, lucrum camerae, slujbe iobăgeşti sau civile, dijme, none, căpiţe etc. E obligat în schimb doar la serviciile militare, la care sînt obligaţi boierii Făgăraşului.

Boeria ca şi nobleţa e ereditară, revocabilă doar prin necredinţă, sau moarte fără moştenitori. Moşia boierească e avitică *(haereditas avitica)*, întocmai ca şi cea nobiliară, e liberă, putînd fi supusă şi transacţiilor, putînd constitui obiect de schimb, de vînzare cumpărare în condiţiile proprietăţii feudale, în cadrul boierimii şi în ordinea consanguinităţii, moşia avitică *(avitica)* a boierului putîndu-se completa cu cea de achiziţie *(emptitia)*.

Boier şi nobil în fond se bucură de aceleaşi prerogative, decît sub nume şi nuanţe deosebite. Boierul nu trebuia să-şi piardă prerogativele sale nici cînd ieşea din cadrele Ţării Făgăraşului, trebuia să beneficieze de ele şi în altă parte a ţării. Doar prin interpretare sau răstălmăcire se dă termenului de boier alt conţinut decît celui de nobil.

Totuşi boierul e rar intitulat nobil. Termenul *nobilibus* din adresa de la 1476 a lui Matei Corvinul, cum am spus, probabil se referă la boierime,

[96] *Ibid.*, p. 103—106.

considerată nobilimea ţării. În alte acte însă boierii sînt numiţi simplu cu numele lor de boieri, corespunzînd aci nobilimii. Sub numele de *Boyarones*, fără alt calificativ, apare boierimea şi în statutul din 1508 al Făgăraşului. Nevoia de precizare sau de distincţie se simte desigur numai treptat, pe măsură ce se perpetuiază noua stăpînire şi trebuie să se impună sau să se suprapună şi instituţiile ei. De pildă regele Vladislav în actul său din 1509, dispunînd introducerea boierului Mailat din Comăna în stăpînirea a jumătate din satul Ţînţari *(Zwnyogzegh)*, din comitatul Alba, cumpărată sau luată zălog de el, îi spune în text: *fideli nostro nobili Maylad Wolacho, boyaroni videlicet nostro de Komana*[97]. E calaficat nobil de un act regal. Tot nobil e calificat şi în alt act din acest an *(pro parte nobilis Maylady de Comana Boeronis praedicte Terrae Fogaras)*[98]. Aci se spune că a schimbat legea grecească cu cea romană. Alte două acte, din 29 ian. şi 24 martie 1512, îl califică iarăşi nobil boier *(nobilis Maylad de Komana boyaronis terre Fogaras)*[99]. Cel din 23 nov. 1512 însă numai nobil *(fideli nostro nobili Maylad)*[100]. În 28 ian. 1514 apare de asemeni numai ca nobil *(nobili Maylath de Zunyogszeg)*. Tot aşa şi Matei şi Ştefan Mailat: *fidelis nostri nobilis Matthie Maylad de Szunyogszeg* (1516), *fidelis nostri nobilis Stephani Maylath de Szunyogszeg* (1518), *nobili Mathia Maylad* (1519)[101]. Ştefan Mailat e cel care va fi şi voievodul Transilvaniei. Familia Mailat, trecută la religia catolică, s-a confundat în nobilime. Ştefan Mailat a urcat repede toată scara ierarhiei pînă la cea mai înaltă treaptă, de voievod al Transilvaniei. Din boier a devenit însuşi „domn" al Ţării Făgăraşului.

Într-un act al lui Gabriel Bathori din 1609 citim că donează: *Egregii* (calificativ nobiliar) *Martini Penczy de Also Venicze Officialis generosi Domini Stephani Czakoni Consiliari et Thesaurarii nostri Komanensis* casă sau curte nobiliară *(Curia Nobilitaris)* cu crîşmă şi cu boieritul ei *(una cum Boeronatu ejusdem)*. Dar acesta e act de înobilare. În 1630, Ecaterina de Brandenburg întărind pe Andrei de Pojorta şi pe tatăl său Aldea Negrea în boieritul lor, îi numără din nou *in coetum et numerum verorum et indubitatorum istius terrae nostrae Fogaras Boeronum Nobilium*[102].

În 1534 Ştefan Mailat, voievodul Transilvaniei, ţinînd scaun cu cei 12 boieri juraţi, întăreşte în a treia parte din boieritul satului Scorei pe boierul Stanciu de Scorei, parte pe care boierul Oprea *Kluche* o pretindea sub motivul că Stanciul o ţinea numai ca zălog, cu 6 fl., iar el a probat cu martori că o are de cumpărătură cu drept de veci *(non titulo pignoris, sed iure perpetuo empta haberetur)*. E interesantă însă titulatura: *nobilis Opre Kluche boiero*

[97] Veress, *Fontes Rerum Transilvanicarum*, IV, p. 98; *Tört. Tár.*, 1891, p. 624—625.
[98] Puşcariu, *o. c.*, p. 79.
[99] *Történelmi Tár.*, 1891, p. 627—628.
[100] *Ibid.*, p. 629.
[101] *Ibid.*, p. 632—634.
[102] Puşcariu, *o. c.*, p. 224—225.

noster . . . astante nobili Zkore Ztanchwl consimiliter boierone nostro. În acelaşi act se adaugă şi că *„nobiles Opra Bobayrol et filii Kozte"* au vîndut acealuiaşi Stanciul de Scorei jumătate din albia apei sau din iazul lor din Cîrţişoara, ca să mîne apa spre moara lui ridicată pe apa Scorei, pentru un cal cu toate ce ţin de el (cu tot echipamentul lui) şi 12 găleţi de grîu[103]. Tot într-un act al lui Ştefan Mailat apare odată intitulat *nobilis Ladislaus de Grid,* care în acelaşi act e numit şi *Agilis Ladislaus Boyaro de Grid, Nobilis et Agilis Ladislaus de Grid*[104]. Ştefan Mailat, însuşi ridicat de aci, îi califica pe foştii lui semeni nobili, dînd prin aceasta prestigiul cuvenit şi propriilor origini.

În genere însă actele întrebuinţează numai titlul de boier fără altă calificare. Noua stăpînire îl primeşte pe boier ca atare.

Dar încă de la primele acte apare şi tendinţa de a-l diminua.

Încă în 1511, castelanul şi căpitanul cetăţii Făgăraş, Paul de Thomor, întărind în numele stăpînului ţării pe boierii de Viştea în moşiile şi boieria lor, întrebuinţează termenii *Officium Bojeronatus, Officia Boeronatuum,* termeni care vor mai apare, vom vedea, şi în actul dat de episcopul Transilvaniei pentru boierii Bica din Voivodeni. Noţiunea de boier, poate implica şi un officium, boierul poate fi acum şi funcţie administrativă judecătorească, faţă de domnul Ţării Romîneşti sau de stăpînul ţării de după aceea, el face şi funcţia voievodului sau cnezului din alte părţi cărora le-a luat locul, face serviciu militar, răspunde de prestaţiile sau darea faţă de stăpînul ţării, are o jurisdicţie. Invers însă, officium nu implica în mod necesar o stăpînire feudală. Era apoi temporar şi revocabil. Ce-i drept expresia, cum vedem din text, nu elimină calitatea de stăpîn feudal al boierului, se îmbină cu ea, e urmată de formula completă a daniei de moşie, cu toate aparţinătoarele şi folosinţele ei[105]. Oricum ar fi însă, expresia nu apare în actele de danie sau întărire de moşii nobiliare. Pusă în frunte în contextul daniei sau întăririi, rămîne o însinuare că boieritul pentru noul stăpîn e înainte de toate un officium, aşa cum erau pe domeniile cetăţilor regale sau chiar pe ale marilor feudali voievodatul şi cheneziatul de pildă, aruncînd o umbră asupra cali-

---

[103] *. . . quomodo ipsi alveum quendam ipsorum seu meatum aquae mediam partem in territorio possessionis Kirchissora decurrentem [neces]sitate urgente nobili Zkore Ztanchwl praefato in et pro equo uno omnibus attinentibus ac duodecim culuborum triticis (tunc instante caristia) ad molendinum eiusdem super rivulo Zkore possessionis appellato decurrenti constructum transire in perpetuum concessisset, prout permisit et concessit coram nobis in filios filiorum et haeredes per haeredes . . .* Veress, *o. c.,* p. 237—38.

[104] Puşcariu, *o. c.,* p. 107—110.

[105] *Boeronatus possessionis utriusque Vist, item directae, et aequalis haereditatis possessionis Also Arpas praescriptae similiter Officium Bojeronatus simul cum Universis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet terris scilicet arabilibus cultis, et incultis, agris, pratis, pascuis, faenetis, sylvis, nemoribus, alpibus, piscinis, rivulis, Molendinis Molendinosque, et piscinarum locis, generaliter vero quarumlibet pertinencia integritatibus qualicumque nomine vocitatis, ad eosdem Boeronatus possessionum utrarumque Vist integraliter, et medietatis possessionis Also Arpas consimiliter Officium Boeronatus de jure, et ab antiquo spectantes, et pertinere debentes, item Ciganos tentoriatos puta* (urmează numele ţiganilor). Puşcariu, *o. c.,* p. 86.

tăţii de fond a boierului, de stăpîn feudal. Formula arată prin urmare şi o tendinţă de diminuare. În actele următoare se şi renunţă la ea.

Însuşi faptul că boierul solicită sau obţine întărirea în boieria sa nu de la rege, ci de la stăpînii succesivi ai cetăţii, îşi are însemnătatea sa. O nobleţă general valabilă, pe ţară, după Tripartitum nu putea ri acordată decît de rege. E adevărat, aci avem o „ţară" autonomă, iar pe această ţară boierul o privea ca aparţinînd Ţării Romîneşti care i-a acordat boieria şi ruptă numai temporar de ea, se putea mulţumi deci şi numai cu o recunoaştere în boierie a stăpînilor ei vremelnici de care realmente depindea acum, făcută în scaunul celor 12 boieri juraţi ai ţării. În cadrul ţării sale el nu se simţea încă pus în inferioritate faţă de nobil. El rîvnea să-şi afirme boieria, nu nobleţa, să-şi afirme boieria deplină nu în regat, ci în hotarele Ţării Romîneşti. În cadrele regatului ungar însă şi numai acest simplu fapt îl distingea de nobil. Moştenirea boierului mort fără urmaşi de către stăpînul ţării Făgăraşului şi nu de către rege, îl punea pe boier în aceeaşi situaţie: era socotit nobil în cadrul „ţării" sale. În timpul principatului, ce-i drept, stăpîn şi principe aci se confundă şi deci actele princiare pot avea valabilitate pe ţară. Dar au dat asemenea acte de boierie şi principesele stăpîne ale domeniului. Principii înşişi le leagă, prin formule şi cuprins, de domeniu şi de cadrele lui, actele le dau în genere în calitate de stăpîni, de „liberi domni" ai Ţării Făgăraşului, sau în primul rînd în această calitate.

Semnificativ e şi faptul că de la un timp în cărţile de boierie, pe lîngă formulele privilegiale, încep să apară şi cele privind sarcinile boierului. Mai întîi apar în cartea din 1591 a lui Baltazar Bathori. Boierii sînt datori să presteze cele datorate de ei, de urmaşii şi colonii de pe partea lor de boierit[106]. Cu actele lui Gheorghe Rákóczi I formulele sarcinilor se permanentizează. Boierul întărit în boieria sa şi toţi urmaşii săi trebuie să poarte toate sarcinile şi slujbele boiereşti trebuitoare la cetatea, la casele, curţile stăpînului din districtul Făgăraşului, ca şi ceilalţi boieri, şi să atîrne de provizorii şi castelanii cetăţii[107]. Formula intră definitiv în acte şi se repetă, sub diferite nuanţe, în actele principilor sau principeselor. Boeria e deci condiţionată de îndeplinirea sarcinilor boiereşti şi boierul o poate pierde şi din cauza neîndeplinirii îndatoririlor sale, nu numai în caz de desherenţă sau infidelitate ca nobilul, chiar dacă neîndeplinirea datoriei putea însemna infidelitate şi pentru acesta.

Tendinţa de diminuare se citeşte şi în epitetele calificative care însoţesc numele boierului. Obişnuit boierul e întitulat sau onorat doar cu titlul sau calificativul de *agilis*, cu care sînt calificaţi nobilii mici şi libertinii şi nu cu *egregius* de pildă, care însoţeşte obişnuit numele nobilului. Calificativul de *agilis* îl găsim aplicat, am văzut, chiar şi cînd boierul e calificat în acelaşi act

---

[106] *Ibid.*, p. 140.

[107] *... omnia onera et servitia boeronalia, ad arcem nostram Fogaras consequenterque domos et curias nostras nobilitares districtus terrae Fogaras debentia, instar aliorum Boeronum semper et ubique subire et a provisoris castellanisque arcis nostra Fogaras dependentiam habere, modis omnibus debeant et teneantur ..* Ibid., p. 241, 244.

Nobilis et Agilis, Agilis, Nobilis[108]. Dar se găsesc şi cazuri cînd boierului i se aplică un calificativ şi mai scăzut. De pildă boierul Dragomir de Mîndra la 1520 e intitulat chiar numai „*Providus vir Dragomir de Mundra*"[109], titlu care se poate aplica chiar nenobililor. În actele lui Gabriel Bethlen sau Gheorghe Rákóczi boierul poartă titlul doar de *Strenuus*, care se aplică şi libertinilor.

Tendinţa de a-l diminua, de a-l coborî, de a-l apropia de libertin, o mărturisesc şi alte semne. Gabriel Bathori la 1609 considerînd credinţa şi slujbele credincioase *fidelis nostri strenui Ioannis Rechiey de eadem Rechie* îl întăreşte şi numără din nou *in numerum reliquorum Libertinorum ac Boeronum nostrorum Terrae ac Districtus Fogarasiensis*, cu condiţia să slujească cetăţii *more aliorum Libertinorum et Boeronum Nrorum*, el şi urmaşii săi urmînd să fie luaţi *pro veris erectis et ordinatis Boeronibus ac Libertinis*[110]. Gabriel Bethlen, revizuind la 1628 pe boieri, şi el îi revizuia împreună cu libertinii, voia să cunoască *statum et conditionem universorum et singulorum Boeronum ac Libertinorum nostrorum Districtus Terrae Fogaras*[111].

Gheorghe Rákóczi merge şi mai departe. La întărirea în boierie adăugeşte formula de confirmare în boierie cu *usque ad beneplacitum nostrum*[112].

Usque ad beneplacitum nostrum nu se aplica în niciun caz condiţiei de nobil, ci numai celei de libertin. Libertinul era şi el un scutit, cu obligaţii militare. Să dăm doar un exemplu de aci. Gabriel Bethlen la 1617 ridică pentru serviciile sale credincioase pe Lupul *Konthe* din Comăna de Jos, cu copiii săi *ex statu et conditione plebea ac iobbagionali, in qua natus est, et hactenus extitit eximendum ac in coetum et numerum verorum reliquorum Libertinorum nostrorum ad Arcem nostram Fogaras pertinentium annumerandum, aggregandum, cooptandum et ascribendum.* Ridicîndu-l la starea de libertin, îi scuteşte casa de orice taxă, dare, contribuţie faţă de el, atît ordinare cît şi extraordinare, de plata de subsidiu, lucrum camerae, de orice slujbe „plebeie" sau „civile", iar culturile şi moşiile sale de dijme, none sau căpiţe[113]. Libertinul se bucura deci de aceleaşi scutiri şi făcea aceeaşi slujbă militară, ca şi boierul. Libertinul putea să însemne şi un om liber de slujbele obişnuite iobăgeşti, în genere însă era doar un supus feudal, un iobag, un „eliberat", un iobag scutit de slujbele obişnuite iobăgeşti pentru a face altă slujbă stăpînului său. Iar de această scutire el se bucura doar *usque ad beneplacitum nostrum*, cît timp stăpînul avea nevoie de această slujbă a lui. Stăpînul putea să-l

---

[108] *Ibid.*, p. 107—110.

[109] *Ibid.*, p. 97.

[110] *Ibid.*, p. 186—187.

[111] *Ibid.*, p. 212, 214, 218

[112] „*pro veris et indubitatis boeronibus habeantur et reputentur, omnibusque et singulis iis honoribus, gratiis, privilegiis, indultis, libertatibus, immunitatibus et praerogativis, quibus caeteri veri nati et indubitati boerones praedicti districtus terrae Fogaras, quomodocunque de jure et ab antiqua consvetudine utuntur, fruuntur et gaudent,* usque ad beneplacitum nostrum *uti, frui et gaudere possint atque valeant*". Ibid., p. 240, 243—44.

[113] *Ibid.*, p. 196—98.

readucă oricînd la vechea slujbă iobăgească. Iar asemenea ridicări putea face orice stăpîn feudal, era un act de ordin privat şi temporar. Mai mult, libertinul se situa înafara cercului nobilimii, el cădea în cercul nenobililor, al oamenilor dependenţi, al iobăgimii. Moşia lui era moşie iobăgească, el insuşi iobag, încredinţat temporar cu alte sarcini. Aceleaşi formule pe iobag îl ridicau, pe boier îl degradau. Urcînd scara, iobagul libertin putea să facă şi el saltul la nobleţă, la o nobleţă teritorială obişnuit, boierul coborînd-o, de la libertin nu era decît un pas pînă la confundarea în iobăgie.

Tendinţa e evidentă. Boierul e considerat un nobil, dar totuşi un nobil aparte, un nobil cu alte nume şi cu altă provenienţă, deosebit de nobilii ţării. Tendinţa e de a transforma boierimea dintr-o nobilime avitică într-o nobilime condiţionară, de a considera boieria nu o nobleţă general valabilă, pe ţară, ci o nobleţă teritorială, legată de ţinut, şi-apoi o nobleţă feudală, un officium, dependentă de stăpînul feudal, de unde, împingînd-o peste hotarele nobleţei, un libertinat de durată temporară, mai lungă sau mai scurtă, după nevoile stăpînului sau după formula consacrată *usque ad beneplacitum nostrum*, din care el să-l poată reduce oricînd la iobăgie. Aşa se întîmplă că nu numai regele sau principii confirmă în boierie, ci şi stăpînii feudali de aci sau căpitanii lor. Sub principi mai stăruie o confuzie, întrucît ei sînt în acelaşi timp şi principi şi stăpînii feudali ai domeniului. Dau act de boierie în calitate de principi sau de stăpîni feudali? Răspunsul poate rămînea nehotărît cînd e vorba de principi. Dar asemenea acte dau în serie şi principesele, Maria Christierna, Ecaterina de Brandenburg, Susana Lorantfi, Ana Bornemisza, şi ele nu le puteau da decît ca stăpîni feudali ai domeniului. Dădeau asemenea acte pentru „boierii noştri", „boierii ţării noastre a Făgăraşului". Practic astfel boierimea de aci în genere e tratată ca o nobilime mică, teritorială.

Felul cum se suprapune noua putere de stat şi feudală, cum i se adaptează instituţiile ţării, cum se încadrează în ea boierimea, se oglindeşte şi în statutele ţării Făgăraşului, citate mai sus.

Statutul din 1508 e dat sub autoritatea castelanului cetăţii Buda şi sfetnicului regesc Ioan Bornemisza, stăpînul de acum al Făgăraşului, în baza unei înţelegeri între Paul Thomori, castelanul cetăţii Făgăraşului şi boierii şi toţi romînii „districtului"[114]. Anul statutului e anul „trădării" în favoarea domnului Ţării Romîneşti şi deci cu siguranţă e o legătură între cele două acte. Statutul era desigur menit să liniştească „răzvrătirea". Stăpînul se vede silit să vină cu uşurări de gloabe şi plăţi, să stabilească anumite rînduieli. După textul actului, castelanii făceau felurite greutăţi boierilor şi celorlalţi romîni, aruncînd asupra lor gloabe peste cele în obicei „ab antiquo", greutăţi din pricina cărora nu se poate reface ţinutul. Documentul reflectă nu numai tulburarea care s-a produs — de aceasta textul nici nu pomeneşte — ci în genere şi criza produsă prin schimbarea de regim, prin suprapunerea unei noi

[114] *cum Boyaronibus universisque walachis eiusdem districtus nostri Fogaras.* Corpus Stat. I, p. 169.

stăpîniri. El era menit desigur nu numai să „uşureze" sarcinile, dar şi să stabilizeze sarcini şi rînduieli nou introduse.

Înainte de toate statutul scade *homagium*-ul boierilor. De la boierul condamnat la *humagium hominis* dregătorii storceau 66 fl. Să plătească de acum încolo numai 33 fl. sau cît vor putea conveni sub 33 fl. şi nu mai mult[115]. Ţăranii romîni *(rustici Walachi)* plăteau pînă aci 33 fl. Să plătească de acum încolo numai 25 fl. sau cît vor putea conveni sub 25 fl. Scăderea homagiumului pentru boier la jumătate, era fără îndoială o mare uşurare. Dar însemna şi o coborîre pe scara socială. Homagiumul ţăranului a scăzut mai puţin, e mai apropiat acum de cel al boierului decît a fost înainte. E totuşi homagiumul secuiului, deci al omului liber.

Urmează apoi o serie întreagă de rînduieli juridice stabilind gloabele pentru vărsarea de sînge, răscumpărarea limbii, cuvinte defăimătoare, jurămînt strîmb, nesocotirea peceţii dregătorilor, *potentia.* Mai multe rînduieli privesc tratarea furtului. Printre ele şi următoarea: Cel ce ia de la vecinul său vreun lucru din casă sau din afara casei, din curţi, grajduri, grădini, se judecă la 6 fl. Acest fel de fur se numeşte *induspes*[116]. Altele privesc adulterul, căsătoriile, moştenirea, făcînd deosebirea între gloabele boierilor şi ale ţăranilor. De pildă boierul care-şi alungă soţia, să plătească castelanului sau dregătorului un florin gloabă, ţăranul să plătească boierului său, sub care e *(boyaroni suo, sub quo existit)* nouă aspri (moneta era uzuală în Ţara Romînească). E vorba aci de boierul stăpîn, cu drept de judecată asupra supusului sau de boierul în funcţie, ţinînd loc de voievod cnez sau jude? E greu de decis. Rînduielile se referă mereu la ceea ce a fost *ab antiquo,* la legea ţării *(lex hujus terrae),* la obiceiul şi legea lor *(mos et lex ipsorum),* la legea romînilor *(lex valachorum).*

Interesant e textul privind moştenirea boierului mort fără moştenitori *(heredes).* Dacă boierul moare fără moştenitori, din bunurile lui mobile o treime se dă soţiei, celelalte două părţi rămîn stăpînului împreună cu cele de moştenire *(cum hereditatibus),* din care el nu împarte cu nimeni. Trebuie să înţelegem aci imobilele, adică moşia. Dacă nu ar avea fiu şi ar avea fiică, atunci toate bunurile mobile rămîn fiicei, iar din eredităţi e scoasă a patra parte cuvenită fetelor, în aşa fel că i se dau, după evaluare, de fiecare sesie locuită 12 dinari, de sesie pustie 6 d., de pustie lipsită cu totul de clădiri 3 d.[117]. Dacă are fraţi de împărţeală, acela sau aceia vor compensa-o pe fată şi eredităţile le vor răscumpăra, cu această evaluare, pentru ei. În caz că nu

---

[115] După Tripartitum în Transilvania 66 fl. era *homagium*-ul nobilului, iar 33 fl. era *homagium vivum* nobiliar. *Tripartitum,* P. III, tit. 3, § 1, 8.

[116] *Qui vicinum suum sine absque aliquo proditione domus, hoc est extra domum puta in curiis, stabulis, hortis, substaheret aliquas res, ex tune convincatur in florenis sex, ut intelligatur fur iste solito more wocatur Induspes.* Corpus Stat., I, p. 175.

[117] *... de hereditatibus autem cum quarta parte puellari eyciatur: tali ordine obseruato iuxta estimationem, quod a singulis sessionibus populosis dentur puelle denary decem et duo, a desertis denary sex: de desertis vero edificys penitus carens denary tres.* Ibid., p. 173.

are, ceea ce se întîmplă rar sau de loc, stăpînul, pe lîngă această estimare (compensare), poate să o excludă de la asemenea ereditǎţi, chiar dacă fiica a fost măritată înainte de moartea tatălui său, fără să-i poată lua însă nimic din bunurile mobile. Dar rămîne numai în seama pămîntului sau ţării (să hotărască) dacă să fie exclusă pe lîngă estimaţia pomenită, căci după legea romînilor femeile la ereditǎţi nu au drept de moştenire în afară de porţiunile soţiilor, după cum s-a spus adesea[118]. Cine vrea să-şi prefacă fiica sau fiicele în moştenitori bărbăteşti, trebuie să aibă carte în deplină putere *(litteras efficaces)*, întărită cu sigiliu, mai întîi de la stăpînul pămîntului (ţării) şi apoi de la juraţi (desigur în înţelesul că de la boierii juraţi ai ţării). Aşa ereditǎţile pot să-i rămînă fetei ca bărbat.

La evaluarea ereditǎţilor e vorba de sesiile boiereşti sau numai de sesiile boiereşti? Nu s-ar vorbi la acest plural şi valoarea lor n-ar putea fi aşa de mică. E vorba desigur de sesiile supuşilor boiereşti şi evaluarea lor e evaluarea veniturilor lor pentru boierul stăpîn. Şi aşa ajungem la valori mici. O sesie ar valora 48 d. Semn că venitul ei, adică prestaţiile legate de ea erau destul de mici încă.

Averea boierului mort fără urmaşi revine noului stăpîn al ţării, aşa cum revenea înainte desigur domnului Ţării Romîneşti. Noul stăpîn e stăpînul unei ţări, cu o autonomie proprie şi deci îl moştenea legitim. Prefacerea fiicei în fiu moştenitor e curentă şi în documentele Ţării Romîneşti. Statutul consacră obiceiuri vechi, vine doar cu unele precizări de detaliu. Faptul totuşi deosebea pe boier de nobilul din Transilvania, care era moştenit de rege. Faţă de nobilul din Transilvania, prin aceasta, boierul era redus la o nobleţă egală cu a lui doar în cadrele Ţării Făgăraşului, la o nobleţă teritorială.

Era în obicei înainte că boierul murind trebuia să-şi lase castelanului calul înşeuat, cu lance, şi dacă nu avea cal, să dea în loc alt cal. Lipsindu-i calul, boierul să dea de acum încolo castelanului numai 3 fl. Şi această obligaţie e pomenită în Ţara Romînească, şi în acest caz iarăşi stăpînul Ţării Făgăraşului putea moşteni pe domnul Ţării Romîneşti. Apar şi în documentele Ţării Romîneşti asemenea obligaţii. Într-un hrisov din 1487 al lui Vlad Călugărul de pildă, dat pentru mănăstirea Snagov, se poate citi următorul text: „Şi am dăruit domnia mea şi caii de la cnezii din acel judeţ al Brăilei, care se cad să fie domneşti, de la cnezii care mor, să-i ducă la sfînta mînăstire, ca să fie de slujba sfîntului loc"[119]. Calul cnezului (nu al boierului!) mort îl moştenea aci deci domnul. Obiceiul însă e întins în secolul XVI şi în Transilvania. Calul voievodului sau cnezului mort, a cnezului cu obligaţii militare, pe domeniile feudale îl moşteneşte stăpînul feudal. E adevărat, stăpînul feudal al domeniilor mari coincide adesea cu regele sau principele, totuşi obligaţia a devenit dat al supuşilor domeniali, care s-a extins apoi şi asupra libertinilor, ridicaţi din iobagi la serviciu militar de către stăpînii feudali.

[118] *Quia in lege valachorum hereditates sexum femineum non concernunt, demptis semper portionibus uxorum, quemadmodum sepius prefatum est.* Ibid., p. 173.

[119] *D. I. R.*, B. Ţara Rom., v. XIII—XV, p. 187.

Obligaţia boierilor Făgăraşului, chiar dacă era o prelungire a unei îndatoriri faţă de domnul ţării, devenea o obligaţie echivalentă cu cea a voievozilor, cnezilor, şi apoi chiar a libertinilor de pe marile domenii feudale. Nici nu am mai întîlnit-o pe urmă în scriptele Făgăraşului, probabil nu s-a menţinut mult timp. Nu ştim nici cît s-a menţinut dreptul de moştenire a stăpînului asupra bunurilor celui mort după care a rămas numai soţia, drept de care vorbeşte statutul, dar care nu se aplică moşiei nobiliare. Probabil nici această tentativă n-a fost durabilă.

În statut apar şi obligaţii de lucru ale supuşilor. Ei trebuie să aducă în fiecare an la cetate cîte două care de lemne de cap, unul de Crăciun şi altul de Sînmihai, să cosească după obiceiul de altă dată numai două zile, trebuind să şi strîngă şi să care, fînul cosit desigur. Aceasta chiar dacă nu obliga pe boieri, obliga pe ţărani şi deci şi pe supuşii lor, şi chiar dacă au fost obligaţii faţă de cetate şi cînd era a domnilor Ţării Romîneşti — cositul era o obligaţie obişnuită faţă de domn — acum deveneau prestaţii faţă de noii stăpîni ca stăpîni feudali şi se extindeau şi asupra supuşilor boierilor ca prestaţii feudale. Noii stăpîni începeau să considere pe toţi supuşii ca pe iobagii proprii.

O dispoziţie a statutului opreşte vînzările peste graniţă: cînd castelanii opresc vînzarea cailor, boilor, oilor sau altora peste graniţele ţării, de la cel care calcă hotărîrea, castelanii şi dregătorii pot să ia jumătate din suma cu care a vîndut, iar cealaltă jumătate să-i rămînă cu pace vînzătorului. Noul stăpîn prin aceasta nu numai îşi creia o nouă sursă de venit, — locuitorii vindeau desigur curent, în mod firesc, peste graniţe — dar şi căuta să facă respectată o graniţă între ţara Făgăraşului şi Ţara Romînească, nu numai cînd o cereau interesele economice, ci şi cînd o cereau cele politice, graniţă pe care locuitorii desigur nu o respectau. Măsura vădeşte şi autonomia ţării, care putea lua singură asemenea hotărîri.

Trădătorii şi necredincioşii cetăţii sînt pedepsiţi cu pierderea capului sau, dacă pot, să obţină iertarea stăpînului *(gratiam domini nostri)*. Textul vizează în primul rînd desigur „trădările", obişnuite, în favoarea Ţării Romîneşti. Hotărîrea coincide doar cu o asemenea mare „trădare", e desigur prilejuită de ea.

În sfîrşit, cei ce ar îndrăzni să se ridice împotriva castelanilor sau dregătorilor şi oamenilor lor, să plătească de asemeni cu capul. Noua stăpînire îşi ia măsurile necesare de siguranţă şi în interior.

Din sarcinile ţărăneşti înscrise în statut desprindem una care priveşte şi pe boieri.

După porcii de prăsilă a colonilor *(de Scrophis colonorum)* districtului şi satelor lui, cînd se face ghindă, după obiceiul de altă dată, nici domnii de pămînt, nici boierii să nu poată lua de la colonii satelor acestui district ceva, în afară doar de obligaţia ca sătenii din satele altora să mulţumească pe boierul în a cărui pădure se face ghindă, prin boierii lor, cu o găleată de ovăs şi o măsură *(pint)* de vin. E vorba de cei din afara satului sau din afara domeniului care-şi aduc porcii la ghindă aci.

Statutul din 1560—70 ne aduce şi el cîteva informaţii interesante. Precizînd darea (censul) pe care trebuie să o plătească iobagii la Crăciun şi la Rusalii, adaugă: Dacă vreun romîn sau boier se desparte de tatăl şi de cei ai familiei sale *(attyátul és attyafiaitul)* şi îşi face casă nouă în pajişte, trei ani nu e dator nici cu dare, nici cu slujbă. Din text s-ar putea înţelege şi că darea se referă la romîn, slujba la boier. Dar termenii amîndoi se pot referi şi la romîn şi la boier şi prin urmare şi boierul trebuia să plătească darea care probabil aci se confunda cu darea ţării sau ţinutului, ceea ce iarăşi îl deosebea pe boier de nobil. Chiar libertinul era scutit. Cînd se vesteşte ridicarea numai parţială la oaste, ţinutul e dator să dea 200 de călăreţi *(lovagot)*, cărora trebuie să le plătească stăpînul ţării (domeniului). După aceea, cînd se lasă acasă oastea, ceea ce le-a plătit stăpînul trebuie să-i plătească satul (Pe ostaşi îi susţin deci satele, stăpînul numai avansează cheltuielile). Cînd însă e ridicare generală *(közönséges had)*, atunci trebuie să se ridice pe capete. Textul ne apare ca referindu-se la totalitatea locuitorilor ţării. E iarăşi se pare o moştenire directă din Ţara Romînească. Trebue să fie prelungirea obligaţiei generale de a participa la „oastea cea mare" de care vorbesc documentele Ţării Romîneşti, participare la care erau obligaţi şi vecinii. Participarea la oaste pe capete, altfel mai e pomenită şi în Transilvania, nu dispăruse cu totul din legiuirile ţării.

Statutul înscrie acum mai amănunţit sarcinile iobagilor. Ei dau dare, diferite daruri. Obligaţiile lor de lucru au crescut. Sînt datori tot cu cîte două care de lemne, de Sînmihai şi de Crăciun, dar acum de cap trebuie să secere 3 zile grîu sau ovăz, dar nu şi să-l care, să cosească 2 zile, să strîngă fînul şi să-l care unde spune judele curţii (provizorul). Iată apărînd şi obligaţii de seceriş, semn al apariţiei unui pămînt lucrat pe seama domeniului. Statutul nici acum nu face vreo distincţie între supuşii boiereşti şi cei ai domeniului, impunea prestaţii tuturora.

Printre sarcinile locuitorilor apare şi următoarea: Fiecare boier e dator de piua sa *(dereczkelö)*, piuă de pănură, de cioareci cu o cergă *(lazsnak)*. Pive ale cetăţii nu sînt. Morile însă, ale oricui ar fi, nu sînt datoare cu nimic. Iată o gravă încălcare a drepturilor boiereşti: impunerea pivelor ridicate pe moşiile lor.

Rînduiala vine iarăşi şi cu restricţii comerciale. În toată provincia *(tartomány)* fără ştirea stăpînului nu e îngăduit să se vîndă cai, berbeci şi miere. Dacă cineva ar vinde, să dea valoarea vitei. Cei care le-ar ascunde sau tăgădui, să dea ei preţul. Cînd vînzarea vitelor nu e oprită de dregător *(tiszttartó)*, se poate vinde. Hotărîrea oprea şi pe boieri? Probabil. Textul cel puţin nu-i exceptează şi atunci e iarăşi o gravă încălcare a drepturilor boiereşti.

Dacă prin cerb şi nu-l aduc în cetate, ci l-ar vinde sau l-ar ascunde, gloaba să fie un florin. Cînd aduc însă cerb, trebuie să li se dea bani de băutură, 20 sau 25 de dinari. Sînt restricţiile obişnuite feudale la vînatul nobil, prevăzute de legea din 1504[120]. Să fi obligat acestea şi pe boieri, chiar

[120] *Corpus Juris Hungarici*, I, p. 682.

în propriile păduri sau proprii munţi? Ar fi fost iarăşi o evidentă încălcare de drepturi boiereşti. În tot cazul textul nu-i exceptează.

E interesant textul privind conducerea satului. După obiceiul lor, în fiecare sat în fiecare an trebuie ales un boier care pe un an să poarte grija obştei şi să strîngă darea, care boier în acel an să fie scutit de plată (de plata dării desigur). Dacă vreun boier ales se întîmplă să moară în anul boieriei sale fiii sau cei ai lui *(fiai vagy attyafiai)* sînt datori să dea un cal sau trei florini. Să fi fost obligat să-şi dea calul numai boierul jude? Boierul ales e judele satului? Foarte probabil. Judele satului în satul în care locuiau şi boieri la început foarte probabil era ales dintre boieri şi dacă e boier se numeşte desigur boierul satului şi nu judele satului sau sîndie, cum se numea obişnuit cînd nu era boier. Şi atunci „boierul său" din texte poate fi interpretat şi stăpînul său, dar şi judele său. Mai tîrziu însă, cînd satul cade tot mai mult în servitute şi judele trebuie să răspundă tot mai mult şi de prestaţiile iobăgeşti ale satului, boierul nu mai ia asupra sa asemenea funcţie. Ar fi însemnat să fie coborît însuşi în rîndurile iobăgimii. Judele satului iobăgesc va fi consecvent iobag şi se va numi sîndie sau jude, uneori cnez.

Statutele oglindesc şi ele acelaşi proces. Ţara ne apare ca o ţară romînească, cu legi şi obiceiuri proprii, cu instituţii proprii, care trebuie să se adapteze noului regim. Textele oglindesc aceeaşi tendinţă de a transforma ţara şi în domeniu feudal, pe locuitorii ei în supuşi feudali, aceeaşi tendinţă de a spori sarcinile feudale. Vădesc aceeaşi tendinţă de supunere a boierimii, de reducere şi a boierului, menţinîndu-i titlul de boier, la supus feudal. Boierii ne apar din texte diferenţiaţi de *rustici, villani,* privilegiaţi, stăpîni de „ereditäţi" (moşii) în care se cuprind sesii, avînd deci şi ei la rîndul lor supuşi în cadrele moşiilor lor. E interesantă distincţia pe care o face uneori statutul din 1508 între boieri şi *romîni,* aceştia corespunzînd cu rustici, villani, distincţia prin care s-a ajuns, probabil, în Ţara Romînească să se numească iobagul rumîn. În noţiunea generică de romîni textul cuprinde şi pe boieri şi pe ţărani, dar face uneori şi această distincţie. Se observă însă tendinţa de a-i scădea în rang, de a-i reduce în drepturile şi prerogativele lor, de a-i restrînge în drepturile lor de moştenire, de a-i supune la dare; deci nu numai de a-i reduce în drepturile lor feudale, ci chiar de a-i supune la obligaţii feudale. Statutele se întocmeau desigur şi pentru a permanentiza, a da o formă legală sarcinilor nou introduse.

Statutele sînt primele acte mai cuprinzătoare care indică şi cealaltă latură a procesului: tendinţa de transformare a supuşilor ţării în iobagi. În 1476 regele Matei Corvinul se adresează *ceterisque inhabitatoribus et populis terre Fogaras.* În 1483: *Fidelibus nostris universis et singulis populis et iobagionibus ac alterius cuiusvis status et condicionis hominibus in districtu Fogaras commorantibus*[121].

Iobagionibus poate să designeze şi pe iobagii propriu zişi. Dar nu înseamnă numai decît că supuşii de aci se numeau iobagi. Numirea poate fi şi

[121] Hurmuzaki, XV/1, p. 122.

o obişnuinţă de cancelarie sau iobagii pot însemna şi numai supuşi. Actul din 5 iul. 1503 privind certurile cu saşii vorbeşte doar de *Wolachi* fără altă distincţie. Tot numai de *Walachi* vorbeşte şi cel din 27 sept. acelaşi an[122]. Statutul din 1508 însă face distincţii. El vorbeşte şi de *universi walachi*, dar şi de *villani, rustici, rustici walachi* şi apoi chiar de *coloni*. Iar în acest timp nu numai colonii, ci şi *villani, rustici*, designează pe iobagi. În 1509 Paul Thomory se adresează braşovenilor în interesul judecăţii lui *Ztroya, domini mei magnifici iobagio*. Aci iarăşi iobagio poate însemna şi numai supus căci Stroia a pornit pîră *contra Ragyam de Campolongo* pentru o datorie de 80 de florini[123]. Şi, după textul actului, Stroia a mai avut şi alţi datornici, cu care s-a judecat în faţa judelui Braşovului. E vorba deci de un om mai instărit, poate negustor. Mai jos castelanul îl numeşte şi *homo domini nostri*. Rămîne o îndoială deci dacă şi expresia de mai jos, *ex iobagionibus domini mei*, nu înseamnă tot numai supuşi. Ioan, prefectul cetăţii Făgăraş, în 1531 adresîndu-se braşovenilor, vorbeşte de oamenii ţării sale fugiţi de teama ciumei în Zărneşti, Tohan şi Scheii Braşovului[124]. Statutul de pe la 1560—1570 însă, în limba maghiară, pe supusul obligat la prestaţii îl numeşte clar, fără vreun echivoc, *jobbágy*.

Apar curînd şi celelalte noţiuni care indică tendinţa de a transforma ţara şi în domeniu feudal. Statutul din 1508 vorbeşte şi de *dominus terrestris*. Apare apoi provizorul, administrator al domeniului, sau castelanul face şi funcţie de provizor, sau prefectul, care şi el e nu numai capul cetăţii, ci şi administratorul aparţinătoarelor ei. În 1549 Matei Daczó se intitulează *provisor et castellanus castri Fogaras*[125], în 1564 Gheorghe Daczó se intitulează *provisor castri Fogaras*[126]. În 1584 Cosma Horvath Petrityevith se întitulează *provisor et prefectus arcis Fogaras*[127].

Boierii scăzuţi în rang, locuitorii supuşi la noi prestaţii, iobăgeşti, e cu atît mai uşor de înţeles „trădarea" săvîrşită de Ţara Făgăraşului, încercarea ei de a reveni la Ţara Romînească.

Că între boier şi nobil nu se pune hotărît un semn de egalitate, că această egalitate e mereu discutabilă, o simte şi boierul, şi o afirmă indirect şi regii, principii, cînd peste actele de boierie emit şi acte de înnobilare de boieri.

În 1596 Sigismund Bathori ridică pentru credinţa şi slujbele sale credincioase pe Bogdan din Arpaşul de Jos *ex statu et conditione plebea, et ignobili in quo natus est* pentru a fi scutit şi numărat, primit, cooptat, înscris *in coetum et numerum verorum et indubitatorum regni Transilvaniae et Hungariae*

---

[122] *Ibid.*, p. 160—161.

[123] *Ibid.*, p. 196.

[124] *homines terre nostre ex timore ire divine ac peste ista sevissima aliqui in Zernest, alii in Thohan, ceteri inter Bolgaros aufugerint.* Ibid., p. 364.

[125] *Ibid.*, p. 476.

[126] *Ibid.*, p. 594.

[127] Puşcariu, *o. c.*, p. 130.

Nobilium (de fapt e vorba de partium regni Hungariae, care ţineau de Transilvania, cum alte acte de înnobilare precizează), pentru a se bucura de toate onorurile, graţiile, privilegiile, libertăţile, imunităţile de care se folosesc şi se bucură *quomodocunque de jure vel consuetudine* şi ceilalţi *veri et nati nobiles, ac militares homines praedicti regni hujus Transilvaniae et Hungariae.* Cu înnobilarea i se acordă şi armele nobiliare, blazonul, descris în act. Bogdan devenea astfel un nobil armalist. Altfel Bogdăneştii din Arpaş se socoteau veche familie de boieri şi tot boieri se consideră şi după înobilare[128]. În 1599 Andrei Bathori înobilează pe Ion Boier de Recea[129]. Şi în urbariul din 1632 găsim înscris între boieri un Bogdan Maior.

Mihai Viteazul însuşi dă, cu data de 10 febr. 1600, un asemenea act de înobilare boierului Vasile Bîrsan, scutindu-i pe veci de sarcini şi înobilîndu-i casa din Luţa *(in perpetuum clementer exhibendum et nobilitandum duximus),* poruncind lui Badea Stolnic, provizorul cetăţii Făgăraş şi celor 12 boieri ai „districtului" Făgăraş să respecte pe Vasile Bîrsan şi pe urmaşii săi în această stare[130].

În 1602 Sigismund Bathori înobilează pe Andrei Boier de Copăcel[131]. În 1608 Gabriel Bathori înobilează pe Nicolae Petraşcu *(Petrasko)* de Berivoiul Mic[132]. În 1611 acelaşi Gabriel Bathori înobilează pe Ştefan Boita *(Bojtha)* din Beclean[133]. În 1613 înobilează în aceiaşi termeni pe dregătorul său cu socotelile *(dispensator)* Hanguli Safar alias Boer de Viştea de Jos pentru credinţa şi slujbele lui credinciose făcute lui şi principilor predecesori, scutindu-i casa şi moşiile din Viştea de toate taxele, dările etc. (formula scutirii)[134]. Totuşi în urbariul din 1632 pe Hangul Safar îl găsim înscris între boieri. În 1630 Ecaterina de Brandenburg confirmînd diploma de confirmare a boierilor Penciu din Veneţia de Jos, înobilează pe boierii Solomon, Ion, Ştefan, Radul, Dumitru, Matei şi Oprea Penci, ridicîndu-i *e statu et conditione Boeronali in qua nati sunt* în rîndul nobililor ţării Transilvaniei şi părţilor Ungariei anexate ei, acordîndu-le arme nobiliare, sub motivul că se trag din familia Mailateştilor şi deci merită să fie ridicaţi la vechea ei strălucire, scutindu-le moşia boierească de orice sarcini nenobile, ei rămînînd obligaţi doar la slujbele obişnuite ale boierilor după moşiile lor boiereşti[135]. Nobili, dar cu obligaţii boiereşti deci. Sub termeni deosebiţi stăruie condiţii asemănătoare sau chiar identice. De altfel în urbariul din 1632 găsim înscrişi între boieri un Solomon *Pencz,* Oprea *Pencz* şi Radul *Pencz.*

---

[128] *Ibid.*, p. 154—158.
[129] Veress, *Documente,* V, p. 257—59.
[130] *Ibid.*, VI., p. 32—33.
[131] *Ibid.*, VII, p. 4.
[132] *Ibid.*, VIII, p. 51—52.
[133] *Ibid.*, p. 223—226.
[134] Puşcariu, *o. c.*, p. 89—93, 188—192.
[135] *Ibid.*, p. 160—65.

Regele Ferdinand II înobilează în 1632 pe Gabriel *Woylay* (de Voila) şi pe fraţii săi. Îi ridică *e statu et conditione ignobili, in qua hactenus extitisse dicuntur*. Din text nu reiese dacă au fost boieri sau nu, se pare însă că da. Nota de la sfîrşit afirmă că familia are diplomă şi de la Gabriel Bathori din 1609[136]. Ar fi deci încă un caz în care boierul e socotit nenobil.

Sînt frecvente în acest răstimp însă şi înobilările din alte stări decît cea boierească sau de oameni din afara domeniului. Sînt diverşi oameni în serviciul stăpînului sau principelui care nu sînt boieriţi, ci înobilaţi.

Astfel Sigismund Bathori în 1592 înobilează aci pe Ştefan Veres de Polian şi pe fratele său Petru, aşezaţi apoi în Veneţia de Jos, ridicîndu-i pentru slujbele lor credincioase din starea de primipili la cea de nobili[137]. În 1608 Gabriel Bathori înobilează pe bucătarul său Ioan *Zakách de Somlyo* (Şimleu), pe ai cărui urmaşi îi găsim în Veneţia de Jos, pentru arta sa culinară în care a intrecut pe mulţi alţii[138]. Gabriel Bethlen în 1617 înobilează pe preotul romîn Oprea *Pylczie* din Sîmbăta de Sus împreună cu fiii săi Stoica, Aldea şi Lupul, ridicîndu-i *e statu et conditione plebea ac ignobili in qua nati sunt et hactenus existerunt*[139]. Tot Gabriel Bethlen la 1625 ridică din starea de libertin *(e statu et conditione libertinali, in qua hactenus extitit)* la cea de nobil pe Andrei Pap vulgo Aldea Preuteasa[140]. La 1649 Gheorghe Rákóczi II înobilează pe Ştefan de Grid, preparator de salitru *(salis nitri praeparator)* pentru slujbele credincioase făcute lui şi tatălui său[141].

Peste boierie sau alături de ea se ridică treptat o nobilime. O nobilime care nu se deosebeşte în esenţă de boierime, care şi ea se simte legată de boierime, dar care totuşi treptat se separă, se suprapune, ca o nobleţă sub nume propriu, indiscutabil, de acelaşi titlu şi de aceleaşi condiţii ca şi nobilimea Transilvaniei în genere, iar boierimea rămîne nobilimea specifică Ţării Făgăraşului. Ea se menţine masiv şi după aceea. Decît doar, vedem, e supusă unui proces de adaptare la noul regim şi la noile raporturi feudale, sau de diminuare în rang. Dar e supusă şi unui proces de destrămare. La o extremă elemente din compunerea ei se ridică în nobilime, asimilîndu-se cu nobilimea Transilvaniei, schimbîndu-şi unii şi confesiunea, limba chiar, înglobîndu-se în nobilimea maghiară, iar la cealaltă extremă trece limitele nobilimii, căzînd în libertinat sau chiar în iobăgie. Masa boierimii însă se va menţine, va dăinui, va evolua, supravieţuind tuturor încercărilor.

INSCRIEREA BOIERIMII ÎN URBARII

Să urmărim evoluţia în sec. XVII. Mai ales în acest secol se observă tendinţele de diminuare, de supunere a boierimii regimului feudal. Un semn demonstrativ e şi înscrierea ei cu numele în urbarii. În urbarii nobilimea, cu

[136] *Ibid.*, p. 234—39.
[137] *Ibid.*, p. 142—144.
[138] *Ibid.*, p. 178—184.
[139] *Ibid.*, p. 198—201.
[140] *Ibid.*, p. 201—206.
[141] *Ibid.*, p. 254—59.

moşie nobiliară, nu era înscrisă sau nu era îngăduit să fie înscrisă. E înscrisă doar cînd are raporturi cu stăpînul, cînd e supusă la sarcini feudale. E adevărat că boierimea îşi avea obligaţiile ei militare faţă de cetate, că aci ne găsim nu pe un domeniu simplu feudal, ci în acelaşi timp şi princiar, că aci stăpînul cu statul se confundă, că ea nu e înscrisă în şirul iobagilor, cum sînt înscrişi în alte părţi voievozii, cnezii, crainicii, e înscrisă separat, ca şi nobilii mici din Făgăraş şi din Beclean. Dar sînt înscrişi separat şi libertinii şi preoţii, ca şi boierii, şi înscrierea în urbarii implică pentru toţi şi o dependenţă feudală. O altă dependenţă, fireşte, decît cea a iobagului, dar totuşi o dependenţă. Înscrierea e o insinuare. Nobilii proprietari sau donatari din cadrul domeniului nu sînt înscrişi sau sînt doar pomeniţi pentru a ţine evidenţa enclavelor domeniului sau a bunurilor înstreinate. După cum nu sînt înscrişi nici iobagii şi jelerii acestor nobili.

Primul urbariu pe care-l avem la îndemînă şi în care sînt înscrişi şi boierii, e urbariul întregului domeniu al Făgăraşului, inclusiv cel al Porumbacului şi cel al Comănei, din 1632[142]. Totalizarea lui de la sfîrşit ne dă cifra de 133 boieri, fireşte capi de familie. Urmărind însă înregistrările urbariului am putut număra 154. Şi dintre preoţii înscrişi unii sînt notaţi boieri (numai trei, dar erau poate şi alţi preoţi boieri printre cei fără altă notă). Mai sînt înregistraţi aci nobili, libertini, drabanţi. Sub titlul de *nobiles* sînt înregistraţi 98, din care 88 în Făgăraş, şi 10 în Beclean. În fruntea nobililor din Făgăraş e înscris prefectul Szaraszi Matias. Ceilalţi însă sînt desigur aproape toţi mici nobili, veniţi din afară sau orăşeni mai vechi cu titlu nobiliar sau pretinzînd că îl au. La cei din Beclean e înregistrată sumar şi starea. În dreptul a mai mulţi e notată casa nobiliară sau casa şi aparţinătoarele ei, la unul şi o moară cu două roţi. Doar la doi din ei e pomenit cîte un iobag şi la unul doi iobagi, semn că toţi sînt mici nobili. Un *nobilis in persona* e vizitiu.

Sînt înscrişi şi nobilii donatari sau deţinînd iobagi sau părţi de sate prin concesii sau „inscripţii" (zălogiri) principare. Dar aceştia sînt înscrişi doar pentru a ţine evidenţa părţilor înstreinate ale domeniului în vederea răscumpărării. Să dăm exemple. În Berivoiul Mare Mihail Miko are, prin zălogire, 40 de iobagi. Unul din pîrcălabii cetăţii, Mihail Gyulai, în Ileni are 3 case de iobagi primiţi ca zălog, în Hurez, împreună cu celelalt pîrcălab, Mihail Füzesi, 10 case de iobagi, din concesia principesei (Ecaterina de Brandenburg). Viştea de Sus, satul întreg e ţinut de Paul Kali. În Arpaşul de Jos Paul Janczo are 25 de iobagi de la Gabriel Bethlen. În Galaţi Ladislau Cseffei are 17 iobagi, Nicolae Miko 16.

Libertini au fost totalizaţi 28. Slujba lor, înregistrată de mai multe ori e cuprinsă invariabil în aceeaşi propoziţie: slujesc la cetate călare.

Drabanţi înregistraţi sînt 38, din care 10 în sate, 28 în Făgăraş. Aceştia din urmă însă sînt înscrişi ca drabanţi plătiţi; ei sînt miliţia pedestră a cetăţii. Nu li se înscrie nici unora slujba, dar se notează uneori la cei din sate: drabant pentru cetate.

---

[142] *Urbarium Arcis Fogaras Anno Domini 1632 die prima Februarii conscriptum.* Orig. în Arhiva Statului din Budapesta, U. et C., fasc. 14, nr. 58. Fotocopie la Arh. Stat. Cluj.

La boieri, cînd e înscrisă, slujba are acelaşi text ca şi la libertini. Notaţia obişnuită, şi la unii şi la alţii, e: slujesc călare la cetate oricînd nevoia o cere[143].

Puterea militară iniţială, de bază a ţării se completa cu libertini, drabanţi, apoi cu miliţia plătită, germană sau locală, cu tunuri — ceea ce ştim din multele liste de personal plătit al cetăţii din sec. XVII. În frunte cetatea avea un căpitan sau căpitan mare *(capitaneus, supremus capitaneus, főkapitány)*, un vicecăpitan şi 2 castelani *(castellani)*.

Dar revenind la boierime, şi conscripţia prezintă o inconstanţă în înregistrarea şi calificarea ei. În ea se oglindeşte chiar mai bine oscilaţia în această privinţă, mai ales că ea ne dă acum o privire de ansamblu. Boierii şi aci sînt în genere înscrişi boieri *(Boerok)*. Dar nu consecvent. Unii sînt înscrişi şi cu alte calificative. Cei şapte boieri din Beşimbac, de pildă, sînt înscrişi sub titlul *Szabados Boerok*, boieri libertini, în dreptul fiecăruia cu calificativul *szabados*, calificativ care numai din dreptul unuia lipseşte, acesta notat *assessor*. O moară de aici o stăpînesc „boierii şi libertinii numiţi mai sus"[144]. În Ucea de Sus doi din cei patru boieri înscrişi au în continuarea numelui calificativul *Zabados Boer*, ceilalţi doi fiind înscrişi doar cu numele fără nici un adaus[145]. În Lisa toţi cei 13 boieri sînt înscrişi sub titlul *Zabados Boerok*. În dreptul unuia din ei, Radul Corde, se notează: „Martin Deak (desigur provizorul) l-a făcut libertin". Iar în dreptul lui Ioan Leszai: „principesa la plecarea ei l-a făcut boier"[146]. În Ludişor, în şirul boierilor apar şi doi calificaţi *zabados*[147]. Şi în Săsciori între cei 8 boieri e un *zabados*[148].

Mai mult, în acest urbariu, apare şi noţiunea de boieri ţărani *(parazt boerok)*. Ei apar printre proprietarii morilor la Şercăiţa, la Sîmbăta de Jos, la Scorei. Nu se indică însă nici cuprinsul şi nici originile noţiunii. Sînt boieri căzuţi din boierie, reduşi la iobăgie? Probabil. Din contexte reiese că nu se mai bucură de prerogative boiereşti, sînt supuşi la prestaţii iobăgeşti.

Dar se înregistrează şi cazuri contrare, cînd boierului i se ataşează calificativul de nobil. Tot în Ludişor de pildă sub titlul *Boerok* şi un Ladislau Ludisori *nobilis*[149]. În Săvăstreni sub titlul *Nemes Boerok* citim şapte nume, repetîndu-se la fiecare calificativul de *„nobilis"*. La unul, Ioan Pap, *nobilis ab Anibus*. La Nicolae Boer, nobil de la principele răposat (Babriel Bethlen). Doar unul singur nu are notat altceva în dreptul numelui decît *Trombitas*[150]. În Săsciori în şirul celor 8 boieri un nobil[151]. În Comăna toţi cei cinci boieri

[143] *lovok hátán szolgálnak az várhoz valamikor az szükségh kevania.* Urb., p. 3, 12 etc.
[144] *Urb. 1632*, p. 54.
[145] *Ibid.*, p. 70.
[146] *Ibid.*, p. 79.
[147] *Ibid.*, p. 83.
[148] *Ibid.*, p. 91.
[149] *Ibid.* p. 83.
[150] *Ibid.*, p. 87.
[151] *Ibid.*, p. 91.

sînt notaţi *nobilis*[152]. În Veneţia de Jos în şirul celor 13 boieri iarăşi un nobil[153].

Sînt boieri degradaţi la stare de libertin sau numai calificaţi libertini, sînt boieri înobilaţi toţi cei cu calificativul de nobil? Probabil. În tot cazul se observă o tendinţă de diferenţiere, de distincţie sau de scădere. Semnificativ însă, fie că sînt diminuaţi sau ridicaţi în calificativul lor, nu se separă încă din noţiunea generică de boier. Calificat libertin sau nobil, boierul e înscris sub acelaşi titlu. S-ar putea spune că distinscţiile s-au făcut în cadrele boierimii.

Calitatea de boier sau calificativele care i se adaugă, boierul trebuie să le probeze prin acte sau prin mărturii juridic valabile. Sînt înregistrate şi acestea, cînd sînt. Boierii Petru şi Stanciul Laţcu *(Laczko)* din Grid au carte de boierie de la Ştefan Mailat din 1535. La Coman Boer însă nu se mai notează decît că e străvechiu aci *(itt valo eösfiu)* şi nimic altceva. Cei cinci boieri din Vad sînt şi ei toţi boieri de viţă veche *(reghi teös gieökeres Boerok)*, dar au şi carte despre boieria lor[154]. Cei şapte boieri din Copăcel sînt toţi dintr-un neam; au carte despre boieria lor de la Iancu de Hunedoara[155]. Şi cei trei boieri din Berivoiul Mare au carte de boierie. Boierii din Rîuşor, Neagoe Vasul şi Coman Aldea, au carte despre boieria lor de la Ştefan Mailat, Nicolae de Rîuşor *(Russori)* de la Andrei Bathori[156]. Boierul Oprea Taflan din Mîndra are şi el carte, atît spune nota[157]. Încolo, la ceilalţi nici o menţiune.

Mai mulţi din boieri sînt notaţi *assessor*. Sînt boierii asesori sau boierii juraţi ai scaunelor boiereşti de judecată ale ţării.

Despre starea boierilor foarte puţin, doar cîteva notaţii sumare. Şi acestea numai la boieri cu situaţii aparte, cu danii sau concesii. Boierul Simion din Copăcel are aci în sat o curte *(udvarház)* cu tot ceea ce ţine de ea, precum şi 9 case de iobagi, şase zălogiţi de la principe, trei conferiţi de răposatul principe. Stanciul Boer are de asemeni o curte *(curia)*; pe pămîntul său a aşezat patru romîni munteni *(muntan olahokatt)* pe care principesa, rugînd-o, i-a conferit *cum jure regio, ad virilem sexum*[158]. Să fie rumîni? Nu e exclus. În Berivoiul Mare (soţia sau văduva lui Nicolae Boer a aşezat pe pămîntul său cinci iobagi jeleri munteni[159]. În Sîmbăta de Jos Ştefan Daczo are în stăpînire un boierit, cu ceva moşii pustii, cu pămînturi de arătură şi rîturi[160]. În Lisa Ştefan Leszai are o curte nobiliară *(udvarház)* şi în jurul ei pe pămîntul său nobiliar cîţiva iobagi. Tot aci au o curte nobiliară Şerban şi

[152] *Ibid.*, p. 140.
[153] *Ibid.*, p. 149.
[154] *Ibid.*, p. 3, 12.
[155] *Ibid.*, p. 30.
[156] *Ibid.*, p. 33, 40.
[157] *Ibid.*, p. 42.
[158] *Ibid.*, p. 30.
[159] *Ibid.*, p. 33.
[160] *Ibid.*, p. 52.

Radu Voilai, rămasă de la strămoşii lor[161]. Dar aceştia nu mai sînt trecuţi între boieri, sînt socotiţi desigur între nobili. În Comana de Jos Toma Boer are o curte nobiliară, cu pămînturile arătoare şi cu rîturile ei, pe care i le-a redat principesa în anul trecut[162]. Dar nici acesta nu mai e trecut aci în rîndul boierilor, deşi aci toţi boierii au după numele lor înscris calificativul de *nobilis*.

Dar iată şi o informaţie, care nu se mai repetă în urbariu. În Veneţia de Jos, sub titlul *Boerok* citim: „Andrei Zegedi nobilis, o curte nobiliară în acest sat cu cele aparţinătoare şi pe pămîntul său nobiliar opt case de iobagi, pe care după obiceiul de aci ei obişnuiesc să-i numească vecini *(veczinek) ab usu antiquo*"[163]. Acesta deci şi nobil numindu-se, e înscris în şirul boierilor şi are vecini.

La atîta se reduc informaţiile. Urbariul ţine evidenţa nominală şi calitativă a boierilor, dar nu şi a averii sau oamenilor lor, căci toate acestea cad în afara raporturilor lor cu cetatea, în afara drepturilor stăpînului feudal; moşia boierească e şi ea o moşie feudală, ca şi moşia nobiliară.

Urbariul următor e din anul 1637[164]. Şi acesta răspunde în genere la aceleaşi întrebări, cuprinde informaţii asemănătoare cu cel din 1632. Şi acesta înscrie nu numai pe iobagi, ci şi pe donatari, pe nobili, pe boieri şi în genere sub aceleaşi titluri.

Donatarii sînt mai mulţi, în frunte cu Ioan Kemény. Printre ei iarăşi cîţiva boieri sau ridicaţi din boieri în rîndul nobililor. În Galaţi Ladislau Czeffey are 15 case de iobagi şi 2 locuri de casă pustii, Nicolae Miko, Lazar Apor, Mihail Janko şi Simon Boyer au 17 case de iobagi şi 2 case pustii. Simon Boyer are în Copăcel ţinînd de curtea sa *(Uduarhaz)* 17 case de iobagi şi 4 însuraţi care pot fi aşezaţi separat, în total 21. În Berivoiul Mic soţia lui Mihail Miko are 40 de case de iobagi şi 3 pustii. Soţia lui Toma Boyer are în Berivoiul Mic 3 case, în Recea 15, plus 1 jeler muntean, iar în Săvăstreni ţine ca zălog două locuri de casă şi un loc de moară. Gaspar Boyer are 14 case aşezate de el pe boieritul său (moşia lui boierească). În Iaşi Gheorghe Belenyesi are 76 case de iobagi, împreună cu 5 feciori căsătoriţi care acum au început să-şi clădească deosebit case, făcînd 81. În Lisa Ştefan Leszay din Făgăraş are o curte cu 4 case de iobagi şi 2 case pustii, o moară, o moară de scînduri pustie. Şerban şi Radul Voylay au de asemeni în sat o curte *(Udvarház)* şi 2 case de iobagi pe boieritul lor. În Sîmbăta de Sus are un boierit şi Matei Zarassi, 24 case de iobagi şi 5 case pustii. Toma Nemes are aci 36 case de iobagi şi 4 case pustii. Soţia lui Gheorghe Bay are 75 case de iobagi şi 4 case pustii, în total 79, şi mai are şi o curte ţărănească *(paraszt Udvarház)* cu pămînturile de arătură şi fînaţele ei. Se mai notează că în două case pustii sînt iobagi de ai ei, casele şi moşiile ţinînd de ele le-a cumpărat de la săteni. Sînt trecuţi se pare mai mult nobilii sau boierii înobilaţi, cu iobagii şi jelerii lor, care pot ascunde şi pe vecini.

Paul Kali are în Viştea de Sus 88 de iobagi slujitori, 12 munteni între care sînt blidari şi cu alte meşteşuguri în lemn, 2 văduve şi 13 case şi locuri pustii, în total 115. Are şi o curte cu pămînturile de arătură şi fînaţele aparţinătoare, precum şi o moară.

---

[161] *Ibid.*, p. 80.

[162] *Ibid.*, p. 140.

[163] *Ibid.*, p. 149.

[164] *Urbarium seu nova Connumeratio Colonorum Principis Transylvaniae ad arcem Fogaras et Curias Porumbakiensem et Komanensem pertinentium Anno 1637 die 31-a Iulii et subsequis diebus confectum.* Orig. în Arhiva Statului din Budapesta, U. et. C., fasc. 14, nr. 42. Fotocopie în Arh. ist. a Fil. Acad. Cluj.

Boierii au vrut să clădească şi ei o alta, dar el nu i-a lăsat să clădească în „prejudiciul" morii sale. Nu spune cui aparţin Voivodenii Mari şi Voivodenii Mici, Toderiţa, la care urbariul înscrie iarăşi numai boierii. Ioan Kemény are în Recea 57 case de iobagi plus 4 sesii pustii pe care s-au aşezat ceva munteni venetici, deci 61 de case. Francisc Kun are 51 de case şi 3 munteni, împreună 54. Şinca o ţine Francisc Matskasi. Boierii de aci însă trebuie să servească totuşi cetatea pe cai. Soţia lui Mihail Gyulai are în Ileni 4 iobagi, în Hurez 5. Soţia lui Mihail Füzeri are în Hurez 5. Soţia lui Gheorghe Eghri are în Netot 6 iobagi. Paul Jantso are şi acum în Arpaşul de Jos 32 case de iobagi şi 7 pustii, în Cîrţişoara 34 de case şi 8 munteni. În Veneţia de Jos văduva lui Andrei Szegedi are casă nobiliară şi 6 case de iobagi, dar pentru care nu poate produce nici o dovadă.

Cei care deţin iobagi deci s-au înmulţit, ori au sporit înscrierile. Daniile însă se reduc mai mult la zăloguri, cu drept de răscumpărare[165]. Aşa dona obişnuit Gheorghe Rákóczi. Principele ţine evidenţa acestor danii tocmai în vederea reînglobării lor în domeniu. În marele domeniu princiar în cursul timpului s-au făcut mereu asemenea spărturi. Ele însă în genere n-au fost durabile. Moşiile feudale care s-au format ori s-au creat au reprezentat totdeauna numai o mică parte a marelui tot care a rămas ţara Făgăraşului. Acum sînt trecuţi nu numai donatarii, dar şi nobili sau boieri înobilaţi, ori în vreo dregătorie, deţinători de case scutite, de iobagi şi jeleri, care pot ascunde adesea şi pe vecini.

Dar ceea ce ne interesează, urbariul înscrie şi pe ceilalţi scutiţi, nobili, boieri, libertini, drabanţi. Îi înscrie însă iarăşi numai cu numele, dîndu-ne puţine alte informaţii asupra lor. În aceste categorii exceptate de la serviciile obişnuite iobăgeşti însă se produce o vădită schimbare. O mare parte din ei sînt „depuşi" din situaţia lor privilegiată şi coborîţi în rîndul iobagilor supuşi la prestaţiile obişnuite iobăgeşti. Urbariul s-a întocmit desigur şi cu scopul de a consacra noua situaţie. Au scăzut simţitor chiar nobilii din Făgăraş. În lista nobililor depuşi *(depositi)* figurează 38 de nume. Au fost lăsaţi însă în situaţia de nobili 88, care au putut produce dovezi asupra nobleţei lor.

Depunerile de nobili au început încă de pe timpul lui Gabriel Bethlen. După cum reiese din art. IV a hotărîrilor dietei de la Bistriţa din 1622, principele a început cu revizuirea titlurilor nobilimii mici şi depunerea celor care nu-şi puteau proba deplin nobleţa, pe domeniile fiscale din comitatele Bihor, Crasna, Solnocul de Mijloc, Maramureş şi alte locuri din Partium[166]. În 1624 de pildă se reglementează obligaţiile nobilimii mici, menţinute în urma revizuirii, din Sighet, Cîmpulung şi celelalte tîrguri ţinînd de cetatea Hust (azi în U.R.S.S.)[167].

O asemenea operaţie se face acum şi în boierime. Boerii sînt înscrişi şi acum sub aceleaşi titluri de nobili, boieri, boieri ţărani. Sînt înscrişi adesea împreună cu libertinii. Dar ceea ce e şi mai semnificativ, şi în sumarul general al urbariului sînt totalizaţi împreună *(Boyerones et Libertini)*. O bună parte din boierii şi libertinii înscrişi apoi sînt notaţi şi ei *depositi*. Sumarul urbariului ne dă pentru domeniul Făgăraşului, fără al Porumbacului şi Co-

[165] Makkai, *o. c.*, p. 469.
[166] *Mon. Com. R. Trans.*, VIII, p. 110.
[167] *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, III (1896), p. 331—34.

mănei, 161 boieri şi libertini menţinuţi şi 96 *depositi*. Deci peste 37% din boieri şi libertini au fost reduşi la iobăgie. Sînt boierii care în limba locului se vor numi „boieri căzuţi" (uneori „scăzuţi"). Pretextul s-a găsit uşor: lipsa de acte autentice, sau de dovezi suficiente. Boerii, mulţi nu le aveau. Unii erau boieri prin moştenire, fără scripte, ori n-au ajuns încă să fie confirmaţi prin acte noi în boieria lor. Alţii nu-şi puteau proba clar ascendenţa; numele din actele de boierie sau de confirmare, prin descendenţă adesea s-au schimbat şi era greu de urmărit filiaţia. Mulţi îşi pierduseră actele sau afirmau că le-au pierdut. Aceasta pentru boieri, căci libertinul putea fi degradat şi cînd avea carte. Libertinul era ridicat doar temporar, titlul lui era la discreţia stăpînului feudal, putea fi oricînd revocat şi fără vreo motivare. S-au cercetat şi de astă dată cărţile boierilor, se înregistrează adesea cărţile prezentate. Se notează uneori şi la preoţi dacă sînt boieri, dacă stau pe moşie boierească sau ţărănească. În Şinca între numele boierilor apare şi al lui *Nyagoy Ztrimbul*, cel adoptat între boieri la 1585 sau vreun urmaş al lui.

Din informaţiile răzleţe reţinem cîteva. La Şinca se spune despre boieri că servesc cetăţii călare *(a várhoz Louok hatan szolgálnak)*. Unul din boieri mergînd la Poartă a pierit acolo. În Copăcel Stanciul Boyer a aşezat (pe moşia sa) 4 iobagi munteni, care stau toţi pe un loc de casă. Murind Dumitru Maylad, dreptul la casa şi moşia lui îl pretinde Simon Boyer, el le ţine. În casa pustie a lui Oprea Stroie stă morarul lui Simon Boyer, Ţintea Munteanul. În Berivoiul Mare Dumitru Popa s-a făcut preot din boier, e părtaş la boierit *(Egy oszlasson es Boyersagon)* cu Gaspar Boyer. În Săvăstreni unul din cei cinci boieri menţinuţi e slujitorul *(zolgaja)* lui Ioan Kemény; a aşezat pe pămîntul său patru munteni. În Voila boierul Şerban Aldea a „ocupat" cu puterea locurile pustii, cu oarecari ereditäţi, ale cîtorva iobagi; dregătorii să-i caute cu legea şi dacă nu sînt ereditäţi boiereşti, să le recîştige pe seama iobagilor fiscului. În Viştea de Jos sînt şi pămînturi, fînaţe şi ereditäţi pe care boierii le-au achiziţionat pe bani şi nu dau după ele dijmă; e nevoie deci ca astor fel de pămînturi supuse dijmei şi dării dregătorii să le ţină seama şi să le supună la prestaţiile cuvenite. În Arpaşul de Jos în casa rămasă pustie a jelerului Radul Botoc stă un ţigan al boierului Bogdan; în casa pustie a lui Oprea Grama stă morarul lui Bogdan. În urbariul separat al Comănei din 1637[168], anume la Comăna de Jos, sub titlul *Boyerok es Zabadosok*, în dreptul boierului Ştefan Colţat (în 1640 înscris *Kultsar-Culcar*) apare următoarea informaţie: „Ştefan Colţat pe moşia din Vad ţinînd de Făgăraş a măriei sale (principelui) are patru vecini cum obişnuiesc ei să-i numească aci, care totuşi, după cum însuşi mărturiseşte, nu aşa ca iobagii, cum ar locui pe pămîntul măriei sale, ci numai cu vecinătate slujesc"[169]. Textul insinuiază că vecinii, locuind pe moşia principelui, ar trebui să facă slujbă iobăgească.

---

[168] Orig. urbariului Comănei din 1637 în Arhiva Statului din Budapesta, U. et C., fasc. 10, nr. 63. Fotocopie în Arh. Stat. Cluj. Datele sînt în genere identice cu cele din urbariul general. Cel parţial pare prima versiune. El poartă data de 3 iunie 1637.

[169] *Kolczat Istuan Vadon Uram eo Naga Fogarashoz tartozo Joszagaban vagion Negy Vetsinnye a' mint ök itt szoktak hini, kik mind az altal a' mint maga is referallia, nem ugy mint jobagy, miuel az ö Naga feölden laknek* (sau laknak?), *hanem csak vetsinsegel szolgalnak.*

Informaţiile de această natură sînt sumare, totuşi foarte utile pentru lămurirea raporturilor boierilor cu stăpînul feudal şi cu domeniul pe de o parte, cu iobagii pe de alta. Ele ne dau indicii uneori chiar asupra supuşilor boierilor, apărînd şi numele de vecin.

STAREA MATERIALĂ A BOIERIMII LA 1640

Urbariul din 1640[170] merge şi mai departe. El înscrie boierii şi cu averea lor, cu vitele, pămînturile, finaţele, munţii, morile şi chiar şi cu numărul vecinilor. Ceea ce e semnificativ. Principele începe să le ţină şi lor evidenţa ca şi celorlalţi supuşi feudali, le controlează averea, desigur nu fără intenţii. Averea le-o înscrie desigur fie cu gîndul de a o reduce, fie pentru a o supune la prestaţii, fie pentru amîndouă. În tot cazul o asemenea înscriere e o vădită încălcare a dreptului nobiliar. Pentru noi însă ea are meritul de a ne dezveli concret, în cifre, starea boierimii şi de a ne servi informaţii asupra vecinilor, pe care nu le găsim în altă parte. Ne dezvelesc o situaţie şi raporturi prea puţin cunoscute de istoriografia noastră.

Să încercăm să cuprindem datele servite de urbariu într-o listă. Boierii însă sînt înscrişi sub felurite forme, separat sau împreună cu libertinii, fără să se poată face o separaţie netă între ei. O bună parte din boieri şi libertini sînt depuşi, notîndu-se doar cu un *depositus*, fără să se mai menţioneze dacă e boier sau libertin depus. Mai mult, depuşii sînt mai obişnuit înscrişi în listele iobagilor. Pentru că o distincţie precisă nu puteam face, am cuprins într-o listă unică şi pe boieri şi pe libertini, fie menţinuţi, fie depuşi, fie că au fost înscrişi în liste separate sau în listele iobagilor, cu notaţiile respective, însemnînd cu un b. pe boieri sau pe cei care susţin că sînt boieri.

[170] *Urbarium seu Nova Connumeratio universorum Colonorum siue Iobbagionum Illustrissimi Principis Transiluaniae etc. ad Arcem Fogaras et Curiam Porumbakiensem pertinentium... Anno 1640 factum et Conscriptum.* Orig. în Arhiva Statului Budapesta. U. et C., fasc. 14, nr. 48. Fotocopie în Arh. Stat. Cluj.

Boierii pe domeniul Făgăraşului la 1640

Satul	Numele	Fii	Cai	Boi	Junci	Vaci	Oi	Porci	Stupi	Arător găl.	Fînaţe care	Vecini	Observaţii
Părău	Bucur Boier												boier
Grid	Stanciul Boier												b.
	Stan Boier												b.
Vad	Popa Radul	—	1	6	4	4	25	25	5	40	?		b. preotul satului
	Sandor Sandrilă	4	4	6	2	7	24	30	10	40	?		b.
	Aldea fratele său												
	Stoica Lupul	2	1	6	2	3	15	21	—	?	?		boier depus
	Lupul Hoisul	3	—	4	5	4	3	18	1				libertin depus
	Stoicoaie Hoisoaie	1	1	4	3	3	15	6	3				soţul ei a fost lib. depus
Ohaba	Stoica Bîlea (*Bulie*)	1	2	6	3	5	—	30	5	40	20	13	b. (szabados Boyer)
Şinca	Neagoie Strîmbul	—	1	7	8	9	40	50	5	150	50	5	b. cu doi fraţi Jur. asesor
	Man Stoia alias Ludul	3	8	4	2	2	5	14	3	60	25	17	b. împreună cu 3 fraţi orfani
	Văd. Ursul Stoia	3	5	4	2	5	20	15	3				b.
	Dumitru Tămaş	—	1	2	—	4	—	10	—	32	25	15	b.
	Ionaşcu Şincai	2	4	4	1	4	8	27	—	40	20	25	b.
	Popa Dobrul	4	6	—	4	6	25	30	—	10	10		b. preot cu boierie în Perşani
	Popa Oprea	1	3	4	2	8	20	40	—	20	10		b.
Bucium	Ion Stanciul	1	1	2	—	7	11	8					dep. înscris în lista iobagilor

	Radul Radocea	2	5	2	—	8	35	18	2				dep. înscriși în lista iobagilor
	Barb Radocea	3	2	2	2	4	19	16	3				
	Coman Bîrsan (*Burszan*)	—	1	4	4	8	10	20	—				b. dep. în lista iob.
Mărgineni	Urs Coman	3	10	8	2	5	60	18	1	40	40	6	b. depus
	Nicolae Coman	4	2	4	1	4	25	12	—				b. depus
	Comșa Radul	—	1	4	—	3	10	3					b. depus
	Coman Radul	5	—	2	—	3	14	10		100	25		b. depus
	Ion Radul	—	2	6	2	5	2	16	—				b. depus
	Gheorghe Radul												b. depus necăsătorit
	Stoica Șandru (*Sandor*)	4	2	4	—	3	14	8	2	10	6	2	b. depus
	Șandru Marczinai	2	3	6	4	8	20	15	—	56	35	6	b. depus
	Ion Stanciul	1	2	4	2	3	10	15	—	24	20		b. depus
Sebeș	Ion Domboi	1	1	6	4	5	14	3	17	60	5	8	cu 3 frați, fiii lui Comșa Boier
Hîrseni	Vasile (*Vaszil*) Rînea	3	3	6	—	2	18	15	4	60	15	4	b.
	Vasile Stoica	—	—	—	—	3	4	4					b.
	Stoica Ursul	1	2	4	4	2	12	14	3	20	8	2	b. depus
	Ursul Bîrsan	2	1	2	—	3	—	2	—	20	8	2	b. dep. frate cu Stoica
	Barb Aldea	4	2	2	—	3	6	2	—	25	10	4	b. depus
	Andrei Boier	1	1	—	—	3	5	5	—	30	2		b.
	Petrașcu Marcul (*Marcziul*)	4	4	4	—	5	50	14	2	58	25	5	b. preot
Copăcel	Simion Boier, soția lui									45	10		b. cu 3 fiii, păm. în hotarul Berivoiului
	Stanciul Boier	1	6	4	—	4	29	15	1	70	14	11	b. și 4 jeleri munt.
	Comșa Boier	3	5	4	4	4	19	31	7	52	12	14	b.

(continuare)

Satul	Numele	Fii	Cai	Boi	Junci	Vaci	Oi	Porci	Stupi	Arător găl.	Fînaţe care	Vecini	Observaţii
Copăcel	Comşa Boier cel mic	2											b.
	Nagy Janos	5	12	—	2	—	6	—	—	18	3	2	Ginerele lui Stanciul Boier, ţine parte din boierit
	Stan Popa	1	3	—	3	3	—	4	4	27	10	6	b. protopop
	Coman Popa (*Paţ*)	2	2	4	1	3	12	8	—	20	12	5	b.
Berivoiul Mare	Gaspar Boier	—	15	12	6	7	260	35	12	280	8	4	b. cu doi fraţi
	Petraşcu Boier soţia	—	—	2	—	—	—	6					b.
	Ionaşcu Boier	1	1	4	—	3	13	9	1	10	5		b.
	Miklos Deak	—	1	4	—	2	—	8	—				Sameş strein în cetate. Are parte din boieritul lui Gaspar Boier
	Stoia Brad	—	—	1	—	2	4	2					lib. iobag depositus
	Dumitraşcu Popa	3	1	6	—	2	23	8	1	40	14		b. preot
Berivoiul Mic	Gaspar Boier									40	4	14?	b. cu 2 fraţi necăs.
	Tămaş Boier, soţia									80*		3**	b. donat.* de 300 clăi** iob.
	Nistor Balana (*Belana*)	1	1	2	2	3	25	15	4				scutarul principelui înainte dep.
	Stanciul Munteanul	—	1	—	2	1	1	1					dep.
	Aldoe *Radesz*	1	5	4	—	3	9	4					dep.
	Ştefan Cizmarul (*Czismadia*)	3	1	4	2	2	11	3	—	20	5	2	b.
	Oprea Gavrilă (*Gabriel*)	2	3	6	2	4	40	10	2	20	6	4	b. Jur. ass.

Ileni	Oprea Cornea (*Kornie*)	1	10	8	—	2	30	25	12	30	4	6	b. notat szabados Jur. asses.
	Man Cornea, fiu căsăt.	1	1	2	2	1	3	2	—				b. notat szabados
	Coman Milea	1	1	4	—	2	10	5	5				b. plăt. cens 2 fl.
	Lupul Comșa	2	2	4	—	2	21	10					b. ,, ,, 2 fl.
	Oprea Pireu (*Pirro*)	5	5	6	2	2	98	16					b. ,, ,, 2 fl.
	Radul Metea	—	1	2	—	2	4	4					b. ,, ,, 2 fl.
	Lupul Pireu	2	3	4	—	3	20	10					b. ,, ,, 2 fl.
	Coman Pireu	2	—	—	2	1	—	3	—				b. ,, ,, 1 fl.
	Radul Metea	3	1	6	2	3	14	19	4				b. ,, ,, 2 fl.
	Popa Radul												Preotul satului pe boierit cumpărat
	Comșa Pireu alias Popa	1	5	7	—	3	27	15	5				b. Boierit împreună cu ceilalți Pireu
Rîușor	Nicolae Dridif	3	2	2	—	1	13	6	5				dep. În lista iobag. slujește ca libertin
	Neagoe Vasul				—								b. a murit
	Oprea Vasul	—	1	2	—	1	20	4	—	20	6	4	b. fiul lui Neagoe Vasul
	Coman Aldea	—	2	2	—	2	2	15	—	30	8	5	b.
Mîndra	Oprea Taflan	3	5	6	2	4	58	42	2	60	20	5	b.
	Popa Bucur	2											preot. loc. cu tatăl Oprea Taflan
	Ion Dan	2	1	2	—	3	—	3	3				Szabados depositus
	Stoica Dan	2	2	—	1	3	20	15					fost libertin călare
Hurez	Cîrstea Tărîțe (*Tericze*)	2	1	1	—	1	5	3					dep. libert. în șirul iobagilor
	Solomon Lațcu (*Laczko*)	2	4	4	—	2	7	14	—	30	7	3	b. Jur. ass.
	Solomon Știra	3	2	4	—	2	3	6					dep. libertin
	Lupul Stan (*Sztanie*)	3	2	4	—	3	20	18	3				,, ,,

(continuare)

Satul	Numele	Fii	Cai	Boi	Junci	Vaci	Oi	Porci	Stupi	Arător găl.	Fînaţe care	Vecini	Observaţii
Săvăstreni	Man Ciora	5	1	—	—	2	—	—	—				Boieri şi libertini depuşi
	Szakacs Andras, soţia	2	—	2	—	3			2				
	Pap Janos	3	2	4	—	1	5						
	Horvat Balas	2	1	4	5	4	—	4					lovasz
	Pall Beliboaca	5	1	2	—	1	1	1					
	Szakacs Andras	—	1	4	.	1	—	1					bucătarul principelui
	Simion Pribeag(*Pribek*)	2	2	—	1	2	10	6	2	45	11	2	plus 4 iob. munteni
	Toma Hangul	2	1	2	2	1	5	3	—	13	4	4	b.
	Ion Boiţa	2	1	2	3	1	6	—	—	25	3		b. în text cai 12, dar poate lipseşte pct. despărţitor
	Radul Comşa												b. mort, orfan Comşa
	Nicul Comşa	4	3	4	3	2	13	7	1	16	4		b.
	Radul Popa												b. călugărit la munte
	Hangul Popa	1	5	4	3	4	70	20	—	19	10	2	b. preotul satului
	Radul Popa	3	—	2	1	1	5	6	3	6	3		b. ,, ,,
	Aldea Popa	2	2	4	2	2	17	6	—	12	4	?	b. preot în Iaşi
	Stan Popa	—	2	2	—	1	6	1					b. toţi 4 fiii lui Radul Popa
Săsciori	Stoica Motoc senior	1	2	4	2	4	20	12	—	26	4	3	b.
	Radul Motoc	1	2	4	3	3	12	29	6				b. cu tatăl său
	Stoica Motoc junior	3	1	4	—	2	14	4	2	20	4	3	b.
	Coman Ţeţ (*Ctzecz*)	1	2	4	—	3	25	10	4	16	4	1	b.
	Radul Ţeţ	1	1	2	—	—	5	—	1	12	4		b.
	Petru Raţ (*Racz*)												Armalist sîrb venit
	Ion Popa	1	—	2	3	1	12	8					b. Preot. Fiul boierului Coman Ţeţ
	Radul Popa	1	2	2	1	2	19	4					dep.

	Cîrstea Talaba	1	4	2	2	3	15	9	2				dep.
	Ion Ţeţ	1	4	2	3	3	30	9	9				dep.
Netotu	Kis Mathe	—	1	2	—	2	—	4					Dep. în lista iob.
	Stoica Stanciul	3	1	2	—	1	14	7	3				,, ,,
	Stoica Leabul (*Liabul*)	1	1	4	—	3	32	11	—	25	20		b.
	Stanciul Leabul	1	4	4	1	4	38	20	—	26	20		b.
	Stanciul Lazea (*Laze*)	—	1	3	2	2	24	—	—	28	12	?	b.
	Comşa Lazea de Săvăstreni alias Nicul Comşa cu fiii									6	3	5	b.
	Popa Streza	2	3	2	3	2	12	3	5				b. Preot. Într-un boierit cu Stoica Leabu
Dejani	Mihail Şincanul	3	—	2	—	1	2	2					Dep. În şirul iobag.
	Drăghici Mantoaie	1	4	4	—	1	8	9					Soţul ei a fost libertin dep.
	Oprea Caplea	—	1	—	—	1	—	—	—				libertin depus
Breaza	Radul Banciu (*Bancs*)	4	3	4	—	8	109	10	6	37	18		Din cele 37 găl. păm. 19 ţine zălog
Recea	Gheorghe Boier												b.
	Ştefan Boier												b.
	Tămaş Boier, soţia	2	4	4	4	1				100	50	17*	*iobagi, îi are numai b. femeia
	Ionaşcu Boier	6	1	4	3	4	10	25	2	80	6	?	b. Vecini are împreună cu ceilalţi
	Ion Boier	2	1	2	—	2	—	—	—	40	6	5	b.
	Bucur Boier	4	1	2	1	3	5	6	2	40			b. Finaţe, vecini împreună cu Ion Boier
	Ion Recei	1	3	6	2	1	20	10	—	30	15		Libertin în ser. căpitanului
	Stan Popa												dep. libertini (?)
	Comşa Popa												
	Radul Coţofan												
	Oprea Urs												
	Popa Tămaş												
	Szakacz Thamas												bucătarul căpitanului

(continuare)

Satul	Numele	Fii	Cai	Boi	Junci	Vaci	Oi	Porci	Stupi	Arrător găl.	Fînaţe care	Vecini	Observaţii
	Orfanii Boier Tamas											17*	*iobagi
Lisa	Radul Cordea (*Kordo*)	2	1	2	3	3	16	6					Dep. în şirul iob.
	Ion Cîrţişoreanul	2	—	4	1	2	11	13	3				,,
	Oprea *Paller*	2	2	4	2	3	20	10					,,
	Radul *Kaczane*	1	2	6	—	5	27	9					libertin
	Ştefan Leszai									200	50	34?	plus 5 iob. b. Provizor
	Radul Greavul (*Gravul*)	2	1	3	2	3	23	17	2	40	6	6	b. dep.
	Coman Greavul	6	1	2	3	2	18	19	—	16	4	4	b. ,,
	Ion Greavul	5	1	4	—	3	9	4	—	16	4	4	b. ,,
	Aldea Greavul	2	2	2	2	4	18	10	—	16	4	4	b. ,,
	Ion Leszai	1	3	8	—	6	50	35	10	40	12		b.
Sîmbăta de Sus	Lupul *Pultze*	2	—	2	1	1	—	1	—				dep. în şirul iob.
	Ion Manios	1	1	2	2	3	—	11	2				dep. ,,
	Stoica Gal (sau *Czal*)	1	1	2	—	2	—	5	2				dep. din şirul iob. Vizitiul principelui
	Popa Radul	—	1	2	1	3	—	11	2				Preotul satului, tatăl său dep.
Pojorta	Oprea Aldea	3	2	4	2	6	25	20	—	65	8	8	b.
	Neagu Aldea (fratele lui)	3	5	8	2	5	80	17	32	55	8	5	b.
	Ion Aldea	2	1	2	2	1	5	8	—	?			b. abs.
	Mihail Curtan									60	10		abs. Păm. împr. cu Gh. şi Gaspar Leszai
	Popa Bărbat	2	2	2	—	2	12	8	—				Paraszt Boersagot bir
Ludişor	Marco Marcul	2	—	2	—	2	3	5					dep. In lista iob.

	Radul Sîrbul	1	2	4	—	4	20	15	5	60	4	3?	Jur. assesor.
	Ionaşcu Grama	1	2	4	?	3	2	10	5	20	4	5	b.
	Comşa *Kelemen*, văd.	1	1	2	—	1	—	5	—	14	2		b.
	Andrei Comşa	2	2	2	2	2	80	18	2	20	4	2	b.
	Ladislau Ludişori	3	2	4	—	2	—	13	—	20	6	7	b. vecini împreună cu ceilalţi
Voivodenii Mari	Stanislau Ciungara (*Czungara*)	5	—	2	—	2	12	2	1				Dep. În şirul iobagilor
	Oprea Ciungara şi Radul	1	1	3	2	2	20	7	—				Dep. ,,
	Comşa Ciungara	2	—	2	—	2	—	2					Dep. ,,
	Şerban Popa	1	2	4	2	3	20	20	4	30	5	33	b. Vecinii îi ţine cu cei 4 fraţi următori împreună
	Radul Popa	2	2	4	2	3	10	10	—	32	4		b.
	Comşa Popa	1	1	4	—	2	10	4	—	16	3		b.
	Comşa Bica	1	1	3	—	2	10	8	2	16	3		b.
	Man Bica	—	2	4	2	3	6	15		20	5		b.
	Aldea Bica	—	1	2	—	2	10	5	—	16	3		b.
	Popa Coman	2	—	2	1	1	3	2					b. Dep. Preot
Voivodenii Mici	Aldea Cabuz (*Kabuz*)	2	2	7	—	2	5	12	7	56	18	12	b.
	Man Cabuz												b. Dep. Iobag.
Luţa	Şerban Ispan	—	10	8	4	8	150	60	16	80	30	4	b. Plus 5 iob. Bunurile împr. cu fraţii săi Andrei, Matei.
	Drăghici Breazul	4	6	6	2	6	100	35	3	40	7		b. Jur. asses.
	Laslo Breazul	—	2	4	—	2	50	—	3				b. Fiul lui Drăghici
	Lupul Breazul	4	2	6	—	3	66	20	2				b. Fiul lui Drăghici
	Popa Vasilie	6	2	4	1	2	4	8	2	20	5		b. Preot

(continuare)

Satul	Numele	Fii	Cai	Boi	Junci	Vaci	Oi	Porci	Stupi	Arător găl.	Fînaţe care	Vecini	Observaţii
Dridif	Bucşa (*Buxa*) Nen senior	4	—	2	—	1	7	4	—				Dep. în şirul iob.
	Bucşa Nen junior	3	1	—	—	1	—	1	—				,, ,,
	Lupul Nen	2	1	—	2	3	15	14	—				,, ,,
	Dridifi Matias	3	2	4	—	3	—	10		20	6		b.
	Oprea Popa Rode	2	1	2	—	2	—	—	—	10	6	2	b.
	Dragomir Goron	4	2	2	—	3	13	8	1	25	5		b.
	Stanciul Goron, văd.	1	—	2	—	1	6	6	—				b.
	Balia Goron	2	3	2	2	3	7	1		25	5		b.
	Popa Comşa	1	2	4	2	4	20	18	1	25	6		pretinde că are moşie boierească
	Popa Toma												Pretinde a fi boier
	Dragomir Streza senior	—	1	—	—	—	—	3	—				b.
	Dragomir Streza junior	3	1	2	—	3	—	3	—	30	8	1	b.
Voila	Aldea Tasul alias Dobrin	4	1	4	—	2	—	10	3	40	20	17	b.
	Dobrin Dobrin												b. s-a făcut negustor
	Şerban *Voylai* alias Aldea Boier	5	6	4	2	4	20	19	6	60	25		b.
	Ştefan Boier	1	2	4	—	2	15	8					lipseşte. E la voiev. Ţării Romîneşti
	Radul Boier	3	2	3	4	3	50	7	2	16	7		b.

	Văd. Radul *Voylai*	3	3	2	—	5	—	12	—	50	12	7	b. şi 8 ţigani
Drăguş	Dumitru Răspopa	1	—	2	1	2	2	3					Dep. În şirul iobag.
	Stanciul Răspopa	1	1	2	—	—	2	12	5				Dep. ,,
	Oprea Răspopoaie	—	1	2	—	1	—	6	1				Dep. ,,
	Oproaie												într-o pîine cu Stanciul
	Popa Solomon	2	1	4	2	3	—	10	5	28	10		b. Preot
	Popa Comşa	1	—	4	2	3	—	9	3				b. ,,
	Popa Man	1	—	4	—	2	2	7	—	24	6		b. ,,
Beşimbac	Stoica Streza	2	1	2	—	1	13	6	1				b. boier dep. în lista iob.
	Şerban Popa	2	—	1	—	3	6	2					un fel de libertin dep.
	Aldea Popa	1	—	4	1	4	5	12					,, ,, dep.
	Nen Streza	3	—	4	2	1	10						Dep. vizit. principelui
	Stoica Greavul	3	10	8	7	3	7	30	4	20	4	5	b.
	Toader Greavul	4	10	8	4	4	6	25	3	20	4		b.
	Stoica Popa	4	3	6	4	3	6	15	3				b. dep. preot
Viştea de Sus	Vulcan (*Volkani*) Boier	3	7	6	3	5	5	19	2	9	4		b.
	Stoica Boier	3	6	7	—	6	4	19	5	9	4	25	b.
	Oprea Boier	2	2	4	—	2	—	12	2	9	4		b.
	Popa Oprea	3	3	4	—	2	—	11	3	16	6	9	b. Preot
Viştea de Jos	Neagoe Boier	5	2	6	—	5	—	25	—	20	12	?	b. Jur. asses.
	Radul Ispan	1	16	2	4	8	35	50	25	80	38	?	Şi 3 iob.
	Marcul Boier	1	—	—	—	—	—	6	—	12	4		b.
	Stanciul Neagoe	2											b. De toate cu tatăl său Neagoe Boer
	Popa Comşa văd.	2	—	2	—	2	—	—	—	12	4		b.

(continuare)

Satul	Numele	Fii	Cai	Boi	Junci	Vaci	Oi	Porci	Stupi	Arător găl	Fînaţe care	Vecini	Observaţii
	Hangul Dulie	2	3	10	3	6	20	25	3	40	12		b.
	Radul Dulie	2	2	1	—	—	—	—	—	16	5	?	b. Vecini împreună
	Ionaş Dulie	—	2	4	—	1	—	6	—	6	6		b.
	Comşa Stanciul	1	2	4	—	2	6	12	—	30	6	?	b.
	Bîrsan Stanciul	3	1	3	1	—	14	2		15	8		b.
	Oprea Marcul	3	3	4	2	2	1	18	—	20	12		b. Vecini împreună cu Neagoe Boier şi Radul Ispan
	Lazăr Bîrzul (*Berzul*)	—	—	—	—	1	—	—					b.
Ucea de Jos	Roman Grama	1	1	2	—	3	2	5	—				Dep. în şirul iob.
	Roman Bărbat	3	2	3	—	3	6	15	2				Dep. ,,
	Ion Grama şi fiul Gligor	3	1	1	2	2	4	30	—				Dep. ,,
	Aldea Bunde	2	1	—	4	4	10	10	—				Dep. ,,
	Vlad Iene	—	1	1	—	2	2	8	—				Dep. ,,
	Toma Vladimir	—	2	6	2	4	26	20	3	40	20	?	b.
	Oprea Băcilă	3	10	8	2	5	180	52	1	60	20	20	b.
	Popa Radul	—	—	4	2	3	—	5	—				b. Preot
	Popa Oprea	1	1	3	—	1	3	4	—	16	2	—	b. Preot
Ucea de Sus	Petraşcu Vasilie	—	10	6	2	2	7	30	2	32	12	15	b.
	Radul Colcer	—	2	3	2	2	6	12	6	12	8		b.
	Popa Ion	3	2	4	—	3	—	15	2				b. preot
	Popa Bărbat	—	1	1	—	2	—	3	—				b. preot

Arpaşul de Jos	Bogdan Boier												b. Fiii lui Bogdan Boier, mort
	Ştefan Boier	2	15	10	5	7	100	50	10	40	20	6	b. trăiesc într-o pîine
	Petru Boier												b.
	Bogdan Stanciul												b. mort. Bunurile lui rămase fiilor săi Ioan şi Comşa Stanciul
	Comşa Stanciul	3	1	6	3	4	20	16	2	30	20	6	b.
	Radul Voican	2	3	—	—	3	—	12	—	15	10	6	b.
	Oprea Aldea	3	1	4	3	2	—	12	2	30	—	?	b. Jur. asses.
	Popa Vasilie (*Vaszil*)	2	4	3	—	4	7	13	9	35	25	5	b.
	Şerb Muntean												b. Neavînd nimic, s-a dus în Ţara Rom.
	Popa Comşa	3	1	6	3	3	10	12					b. Preot
Total dom. Făgăraş		248	412	491	721	267	604	4105	2445	412	4414	1307	516	

Boierii pe domeniile Comănei şi Porumbacului la 1648

Satul	Numele	Fii	Cai	Boi	Junci	Vaci	Oi	Porci	Stupi	Arător găl.	Fînaţ care	Vecini	Observaţii
Veneţia de Jos	Popa Radul												b. preot
	Mihail Monea												b.
	Man Monea												b.
	Ion Man												b. asses.
	Stan Voicu												b.
	Coman Gridanul												b.
	Bucur Monea												b.

(continuare)

Satul	Numele	Fii	Cai	Boi	Junci	Vaci	Oi	Porci	Stupi	Arător găl.	Fînaţe care	Vecini	Observaţii
	Oprea Monea												b.
	Stanciul Monea												b.
	Stan Penciu (*Pencz*)												b.
	Ştefan Boier alias Cătana												b.
	Matei Szegedi												b.
	Laslo Penciu												b.
	Radul Penciu												b.
	Man Penciu												b.
	Nicolae Petraşcu												b.
	Andrei Petraşcu												b.
	Stan Cornea												b.
	Matei Şandru (*Sandor*)												b.
	Popa Petru												b.
	Cornea Comanici												b.
	Oprea Barb												b.
	Nicolae Görgeny												b.
	Ion Stoica												b.
	Dumitru Stoica												b.
	Radul Stoica												b.
	Balaj Voicilă												b.
	Bucur Voicilă												b.
	Ştefan Moldovai												Libertin

	Nicolae Roman												Lib. Locuieşte pe pămîntul tatălui său Roman Cojocarul
	Matei Brote												lib. chelar, fiul lui Man Brote
	Solomon *Böcziös* (?)												lib.
	Petru Cornea												lib. elib. de I. Kemeny
Comăna ce Jos	Ştefan Colcer (*Kulcziar*)												b.
	Stănilă Sechel (*Szekel*)												b.
	Fătul Sechel												b. Fiii lui I. Sechel
	Dumitru Sechel												b.
	Radul Ciocea (*Czocza*)												b.
	Vladimir Conta												b.
	Radul Conta												b.
	Stan Aldea												b.
	Ion Aldea												b.
	Matei Popiţă												b. Fratele său Oprea mort
	Nicolae Deac Socaciu												b.
	Stanciul Monea												b.
	Stan Pultan alias Colcer												b.
Comăna de Sus	Lupul Matei												b. Fiul lui Lupul Matei
	Neagoe Gubernat												b. Fiii lui Ion Simu Gubernat
	Ştefan Gubernat												b.
Cuciulata	Stroie Stanislau	4	1	—	—		—	—	—				libertin
	Stoica Ulei Stanislau	1	1	2	—	1	—	4	—				,,

(continuare)

Satul	Numele	Fii	Cai	Boi	Junci	Vaci	Oi	Porci	Stupi	Arător gal.	Fînaţe care	Vecini	Observaţii
	Stanciul Barasc Stanislau	5	1	4	2	1	30	6	—				libertln
Veneţia de Sus	Toma Moga												b.
Porumbacul de Jos	Bîrzul (*Burzul*) Comşa	1	3	6	2	6	40	20	—				b. Fiul căsătorit Trăiesc
	Bîrzul Comşa												b. toţi într-o pîine Sînt fraţi
	Bărbat Comşa												b.
	Oprea Comşa												b.
	Dumitru Bărbat	1	2	4	—	1	—	1	—				b.
	Bîrzul Comşa	1	2	6	3	7	70	15	—				b. Fraţi într-o pîine
	Barbat Comşa												b.
	Oprea Comşa												b.
	Comşa Comşa												b.
	Ion Comşa												b. Necăsăt.
	Streza Comşa												b. Necăsăt. închis în Sibiu pt. omor
Porumbacul de Sus	Radul Iesca	—	3	4	4	4	30	9	4				b.
	Popa Oprea	—	6	4	4	4	70	18	2				b.
Arpaşul de Sus	Stoian Cîndea	5	5	6	4	4	400	20	2				b.
	Bîrsan (*Burzan*) Mogos	4	1	3	4	2	—	13	—				b.
	Oprea Dobrilă	3	2	4	2	22	30	2					b.

Streza Cîrţişoara	Comşa Streza	2	2	2	2	3	30	—	—				b.
	Popa Oprea	1	2	2	—	2	8	3	—				b. Preot
Scorei	Văd. Hălmaci (*Halmacz*) Orza	1	—	1	—	2	6	2	2				Soţul ei a fost libert.
	Andrei Scorei	1	9	6	2	7	10	14	—				b. Au împreună moşia
	Oprea Stanciul	—	3	6	2	4	20	20	—				b. dar trăiesc în pîine deosebită
	Comşa Stanciul	1	1	1	2	3	—	2					b.
	Stanciul Vulcul (*Vulkul*)	4	3	4	4	4	7	5					b.
	Stanciul Halmaghi (*Halmagy*)	1	1	4	2	4	—	10					b.
	Halmaghi Boier	—	3	4	4	4	—	10	2				b.
	Stan Halmaghi	1	1	4	—	1	—	—	—				b.
	Stanciul Bîrz (*Burz*)	1	3	4	1	3	8	8	—				b.
	Mihail Teleki	1	2	4	1	3	—	14	4				„Paller" în Cîrţa. lib.
	Popa Stanciul	3	4	6	8	7	10	20	1				b. Preot
Sărata	Man Barb	—	1	2	2	—	5	1	—				lib.
	Lupul Călăfar	4	4	6	2	4	30	12	—				libertin
	Aldea Călăfar												fiu căsăt.
	Coman Călăfar	1											„
	Coman Maghiar	—	1	3	1	2	3	3	—				libertin
	Văd. Oprea Man Barb	2	1	6	3	4	18	20					b.
	Total 87	49	68	108	61	89	825	252	17				
	Total Făg., Comăna, Porumb. 335	461	559	829	328	693	4930	2697	429				
	Total dom. Făg. pop. iob. 46 sate (fără dom. Com. şi Porumb.) 2956	4628	1718	5460	1953	5390	24719	13695	1712				

Înainte de a intra în analiza acestor date să dăm cîteva lămuriri preliminare:

Mai întîi în tabel n-am cuprins toate datele privitoare la borieri şi libertini din urbariu. Comentîndu-le pe cele cuprinse, le vom completa în cursul analizei de cîte ori e nevoie. Boierii şi libertinii în principiu sînt toţi înscrişi. Practic însă nu sînt consecvent înscrişi cei care convieţuiesc cu alţii, mai ales copiii convieţuitori cu părinţii; obişnuit însă sînt pomenite aceste convieţuiri. În tot cazul averea lor comună e înscrisă. Am cuprins în tabel nu numai pe boierii menţinuţi în boieria lor, dar şi pe cei depuşi *(depositi)*. I-am extras nu numai din listele boierilor, ci şi din cele ale libertinilor şi chiar şi din cele ale iobagilor. Adesea aceştia, mai ales cei din listele iobagilor, au înscris în dreptul lor doar un *depositus*, fără altă explicaţie. Printre ei pot fi mai mulţi deci depuşi numai din libertinat şi nu din boierie. Şi vom vedea, în urbariu sînt înscrişi şi nobili depuşi.

Averea celor înscrişi, tabelul nu o cuprinde toată. Lipsesc din el informaţiile pe care ni le dă urbariul cu privire la moşia boierească în genere, la totalitatea boieritului, la compunerea şi provenienţa moşiei boiereşti, stăpînirea sau subdivizarea ei. N-am cuprins datele privind stăpînirea boierească în mori, piue, teascuri, mori de scînduri, în munţi, urmînd ca acestea să le tratăm deosebit, în continuarea discuţiei în jurul datelor cuprinse aci.

Şi încă un cuvînt preliminar, asupra valorii documentare a acestor date. Principele proceda împotriva obiceiului, înscriind în urbariu şi pe boierii care se ştiau scutiţi de dări şi prestaţii feudale şi care, bucurîndu-se de prerogative nobiliare, se ştiau scutiţi şi de asemenea înscrieri. E firească deci o rezistenţă, o tendinţă de sustragere. Înscrierea se făcea evident cu intenţie. Desigur nu numai pentru a ţine evidenţa boierilor depuşi sau menţinuţi în boierie şi obligaţi la slujba boierească, — pentru aceasta nu era nevoie să li se înscrie şi lor averea, care era doar scutită de drept de prestaţii, ca orice moşie nobiliară. Aci e vădită intenţia de a lovi în vreun fel şi moşia boierească şi supuşii ei. Chiar dacă conscripţia n-ar fi nutrit asemenea intenţii ascunse, le puteau bănui boierii şi deci e firească ostilitatea, abţinerea, inexactitatea în declaraţii.

Inexactitatea trebuie presupusă neapărat în minus; dacă declară inexact, apoi boierul cu siguranţă nu declară mai multe, ci doar mai puţine vite, oi sau alte bunuri decît are. Dacă şi iobagii puteau să facă declaraţii în minus, cu atît mai mult o puteau face boierii. Deci averea boierească înscrisă nu putea să fie mai multă decît cea reală şi desigur nu era nici măcar egală cu ea, ci doar mai puţină. Operînd cu aceste date sîntem siguri că operăm cu date minime.

Mai mult, la unii boieri nici nu e înscrisă averea şi nici supuşii. Sau nici n-a putut fi înscrisă, căci nici n-au apărut în faţa conscriptorilor să o declare. Sînt mai mulţi boieri notaţi absenţi, motivat sau nemotivat. Chiar de la primele sate înscrise, la Părău, citim o asemenea notaţie: Bucur Boier *absens*, nu a vrut să se înfăţişeze şi să-şi înscrie, după instrucţiile care ni s-au dat de măria sa (principele), averea şi alte moşteniri ca ceilalţi boieri, pentru care cu drept cuvînt merită mustrarea *(animadversio)*.

Preoţii aveau un motiv în plus să absenteze. Cu prilejul conscripţiei nu numai averea li se înscria, ci mai erau şi cercetaţi asupra pregătirii lor de

preoţi, cunoştinţei de carte slavonă sau romînească, supuşi la cititul şi comentatul Evangheliei, recitarea rugăciunilor principale, pentru a se vedea în ce măsură corespund funcţiunii lor. Deci nu sînt bucuroşi să se prezinte. De pildă Popa Comşa din Arpaşul de Jos trăieşte într-un boierit cu ceilalţi boieri de aci, dar nu s-a înfăţişat; spun că s-a făcut bolnav — notează urbariul.

Boieri, după cum vedem din tabel, nu sînt în toate satele, dar sînt în cele mai multe. Lipsesc în cele două tîrguri, Făgăraş şi Beclean, lipsesc în Şercaia, care e sat săsesc. Ei se distribuie, firește, inegal, dar nu lipsesc în nici o parte a ţării. Numele lor sînt romîneşti. Nume streine găsim doar printre ale libertinilor. Sau numele lui Nagy János de pildă, intrat în familie boierească ca ginere a boierului Stanciul din Copăcel. Şi mai sînt, firește, numele cu rezonanţă nobiliară, după numele satului boierului, Lészai, Sincai, Voilai, Dridifi, numele adoptate ale celor cu veleităţi nobiliare sau înnobilaţi chiar. Dar sînt încă puţine. Numele de familie însă nici acum nu e fixat încă în toate cazurile, e frecventă încă întrebuinţarea numelui de botez al tatălui ca nume de familie sau dublarea numelui de botez cu cel de Boier, cu valoare de nume de familie.

Conscripţiile erau şi prilej de verificare a titlurilor boiereşti şi libertinale. Verificarea se făcuse însă nu de mult şi se înregistraseră boieriile într-un protocol „producţional" (întocmit în baza producerii de acte). De aceea aici se înregistrează rar actele doveditoare. Se înregistrează mai curînd dubiile, cazurile cînd boieria nu se probează sau nu e sigură.

În text găsim astfel însemnări ca acestea: Popa Oprea din Şinca nu are carte de boierie. Rînea Vasile din Hîrseni are carte din 1635, publicată în 1637. Stanciul Boier din Copăcel spune că e confirmat în boierie de principe, decît încă nu e gata cartea. Ştefan Cismarul (Czismadia) prezintă scutire pentru casa sa din Iaşi de la Gabriel Bathori, din 1609. Pentru persoana sa însă nu prezintă nimic. Coman şi Radul Ţeţ din Săsciori nici acum, nici înainte n-au prezentat nimic privitor la boieria lor. Petru Rácz a prezentat cartea de armalist de la Gabriel Bethlen din 1627, numai că în carte e înscris Luca, spune că după tatăl său, ţăranii însă îi spun Petru. Venetic, sîrb, nu are nici casă, locuieşte cu un cumnat al său. Şerban Popa, din Voivodenii Mari, cu cinci fraţi ai săi, de asemenea Comşa Man şi Aldea Bica prezintă act mai vechiu, de la episcopul Transilvaniei, Ladislau Geréb. Matei Dridifi are carte de la principe din anul 1638, publicată în 1639, prin care e întărit în boierie şi i se scuteşte şi casa şi moşia. Vulcan, Stoica şi Oprea Boier din Viştea de Sus nu prezintă nimic, pretind însă că sînt în acelaşi drept cu boierii din Viştea de Jos.

Despre Popa Radul din Veneţia de Jos, juraţii mărturisesc că e de neam boieresc şi stă pe moşie boierească. Scutirea casei boierului Coman Gridanul e îndoielnică, dar stă sub puternica protecţie legitimă a căpitanului suprem al cetăţii Ioan Kemény şi astfel a fost lăsat cum se cuvine în boieria sa. Bucur Manea e boier şi în persoana sa; casa şi moşia sa i se cuvin după boierit. Pe libertinul Petru Cornea l-a eliberat Ioan Kemény. Fraţii Popeniţă din Comăna îşi probează vechimea boieriei cu mărturii boiereşti şi ţărăneşti, rămînînd la bunăvoinţa principelui să le dea carte sau nu. Stan, Stroie şi Stoica Stanislau dovedesc cu carte că sînt neam de boieri vechi din Cuciulata. Radul Iesca din Porumbacul de Sus nu are carte de boierie, a slujit însă călare. Pe Comşa Stanciul din Scorei l-a confirmat în boierie principele în 1643. Boierii Halmaghi de aci au carte protecţională de boierie de la Gabriel Bathori. La mulţi se spune că nu au carte, la mulţi nu se spune nimic; şi din aceştia mulţi nu o aveau.

Lipsa de acte se înregistrează adesea la preoţi. Aşa la preoţii Popa Coman din Copăcel, care vrea să trăiască cu boieria boierului Stanciul. Popa Bărbat din Pojorta şi-a pierdut cartea. Popa Luca, Man şi Stoica pretind că stau pe moşie boierească, dar nu pot prezenta nimic. Juraţii şi ei spun toţi că nu au nici o boierie. Popa Stoica nici nu e preot,

ar putea doar să slujească călare. Popa Toma din Dridif şi el se pretinde boier, dar nici acum, nici mai înainte n-a prezentat nimic. Preoţii Popa Solomon, Comşa, Man din Drăguş, se pretind de asemeni boieri, dar li s-a pierdut cartea. Popa Stoica din Beşimbac se pretinde boier, dar tatăl său e boier depus. Popa Ion şi Popa Bărbat din Ucea de Sus se pretind şi ei boieri aci în sat, dar n-au prezentat altceva decît o carte cu pecete, însă fără semnătură, sub numele lui Paul Thomori, prezentată şi de boierii depuşi Oprea şi Coman Bărbat, care nu e bună de nimic.

Lipsa sau insuficienţa actelor e foarte întinsă; se puteau găsi deci la nevoie în multe cazuri pretexte pentru depunerea sau degradarea boierului. Se puteau găsi şi în neajunsurile actelor, de fond sau de formă.

Cît priveşte calificativele boierilor, ei sînt înscrişi în mod curent şi acum sub titlul generic de boieri. Aşa sînt înscrişi cei mulţi. Dar li se aplică uneori şi noţiunea de libertini.

Boierul Sandru Sandrilă din Vad e înscris *szabados Boyer*. Man Stoia alias Ludul din Şinca, avînd moşie şi 17 vecini împreună cu trei fraţi mai mici, e înscris sub titlul „Boieri", dar e notat libertin *(szabados)*. Tot astfel sînt notaţi Oprea Cornea din Ileni şi fiul său, deşi sînt înscrişi sub titlul boieri, cu moşie boierească. La Recea, sub numele de *Boyer Zabadosok* sînt înscrişi boieri, dar apoi şi libertini. La Pojorta sub titlul *Boerok Szabadosok*, sub care sînt înscrişi boieri, e şi unul Mihail Curtan, cumnatul lui Gheorghe şi Gaspar, fiii lui Francisc Leszai, cu starea nehotărîtă. La Ludişor sub titlul *Boerok es Szabadosok* sînt înscrişi numai boieri. La Viştea de Jos sub titlul *Boerones et Libertini* sînt înscrişi 11 boieri şi unul, Lazăr Bîrzul, care ar trebui să servească ca libertin. La Ucea de Sus, sub titlul *Boerok es Szabadosok* un boier şi unul Radul Colcer, a cărui stare nu e determinată.

Înregistrînd morile, urbariul notează că cei sub nume de boieri şi libertini nu vreau să dea dijmă după ele. Se simte deosebirea între boieri şi libertini şi în înregistrări, dar mereu stăruie o neprecizie. În tot cazul nu se trage hotărît o linie de separaţie între ei, lăsînd mereu loc interpretării, insinuării că şi boierii ar putea fi socotiţi tot numai libertini sau un fel de libertini.

În 1648, în urbariile Comănei şi Porumbacului[171] e şi mai accentuată confuzia între boier şi libertin.

La Veneţia de Jos sînt înscrişi separat boierii apoi libertinii. La Comăna de Jos sînt înscrişi sub un titlu *Boyerok es Szabadosok*, care trebuie să slujească călare cînd şi unde se cere. Printre ei Ştefan Culcer (Colţat), fiii lui Ioan Sechel, Stan Aldea, Nicolae Deak, care în 1632 sînt înscrişi sub titlul *Boerok*, dar cu notaţia în dreptul fiecăruia *nobilis*. La Stan Pultan alias Culcer libertin însă textul spune că după cartea prezentată se constată clar că tatăl său a fost între boierii vechi şi el slujeşte de asemeni călare, ba şi Ioan Kemény în cartea sa l-a rînduit să slujească între libertini; aşa e lăsat şi acum[172]. *Bojérok Szabadosok* e titlul şi mai confuz la Comăna de Sus, iar la Cuciulata *Officiolatus es Szabadosok* (slujbaşi şi libertini), slujitori călare. Dar printre cei însemnaţi aci libertini, e şi Stroie şi Stoica Stanislau, despre care chiar nota spune că şi din cartea privilegială, şi din mărturii, reiese clar că sînt de neam vechiu boieresc. Libertinului Barazc de aci în 1632 îi corespunde de asemenea boierul Baraze. La Porumbac sub titlul simplu *Libertini* sînt înscrişi Bîrzul Comşa cu fraţii săi, la cel dintîi notîndu-se: acesta e boier sau libertin, nu dă nici dare, în anul 1637 sub provizoratul lui Ioan Luczai a fost lăsat libertin, arată şi carte de la principe. Aşa e calificat şi Dumitru Bărbat. Încă şase Comşa apar sub acelaşi titlu de libertini. Radul Iesca din Porumbacul de Sus e înscris sub titlul *Szabados Boer*. În Arpaşul de Sus titlul generic e *Boerok*, dar Stoian Cîndea, primul înscris e totuşi

[171] Orig. în Arhiva Statului Budapesta, U. et C., fasc. 10, nr. 63. Fotocopie în Arh. Stat. Cluj.

[172] *Urb.*, fila 33.

notat *szabados*, prezentînd carte de libertin din 1637. *Szabados Boer* e înscris şi Streza Comşa din Streza-Cîrţişoara. Iar la mori drept proprietari sînt înscrişi aceiaşi ca libertini. Doar în Scorei sub titlul *Boerok* cei înscrişi sînt calificaţi boieri. În lista iobagilor din Sărata patru libertini, dar între ei e şi văd. Oprea Man Barb, în dreptul căreia citim: un fiu al ei de căsătorit, libertin, are carte de la stăpînul nostru *usque ad beneplacitum* şi locuieşte pe moşie boierească. Acesta deci nu e boier, numai stă pe o moşie boierească, poate ca fost vecin. Aproprierea sau confundarea chiar a boierului cu libertinul e foarte frecventă.

Acelaşi fel de neprecizii şi în ce priveşte pe cei depuşi *(depositi)*. Nu se face o distincţie hotărîtă între boieri depuşi şi libertini depuşi. Cei depuşi apoi, fie boieri, fie libertini, sînt inconsecvent înscrişi, unii în listele iobagilor ca depuşi sau libertini, alţii în listele boierilor şi libertinilor. Nici condiţia în care se găsesc după depunere nu e uniformă, sau nici nu se precizează.

În Bucium de pildă în şirul iobagilor sînt patru însemnaţi la observaţii *depositus*. Unul din ei e însemnat însă *depositus Boyer*. Ceilalţi se numesc Ion Stanciul, Radul Radocea, Barb Radocea. Cei doi din urmă în urbariul din 1632 sînt înscrişi libertini *(Zabadosok)* slujind cetatea călare. Diploma Susanei Lorántfi din 1651 însă întăreşte pe Radul Radocea, pe fiul său Radul şi pe fraţii săi Ionaşcu şi Stoica Radocea, *libertinali et boeronali praerogativa gaudentes*, în drepturile lor boiereşti, pentru care au pierdut actele[173]. Erau libertini depuşi, care apoi se ridică iarăşi devenind boieri. Boierii Urs Coman şi fiul său Nicolae Coman din Mărgineni, notaţi depuşi, sînt înscrişi în rîndul boierilor, menţionîndu-se la cel dintîi că a fost depus, dar pînă acum a fost menţinut în boierie împreună cu fiul său, n-au fost puşi la slujbă (iobăgească). Alţi şapte înscrişi în rîndul boierilor aci, sînt şi ei notaţi *depositus*, dar au moşie boierească şi vecini. Tot aşa şi trei boieri din Hirşeni. Iar Petraşcu Marcziul de aci care nu e notat depositus, îşi probează boieria cu cartea celor trei depuşi. Ursul Stoica şi Ursul Bîrsan, depuşi, trăiesc cu dreptăţile din cartea lui Coman Bîrsan din Bucium, care nu e depus. Rînea Vasile *(Vaszil)* cu fiii săi Stoica, Oprea, Dragomir, Radul au carte de la principe, care a şi fost publicată în scaun, dar nu au carte de aşezare în posesiune. Ea şi altfel a fost publicată cu întîrziere; dată fiind spre publicare în 1635, s-a publicat în 1637. În virtutea acestora au fost destituiţi, totuşi aceasta rămîne la bunăvoinţa (graţia) măriei sale (principelui)[174].

În rîndul boierilor sînt înscrişi şi cei şapte boieri depuşi din Ileni, notîndu-se în dreptul lor şi censul la care au fost supuşi. Nicolae Dridifi din Rîuşor, depus, e înscris şi el cu cens, dar se notează că slujeşte ca libertin *(szabadosul szolgal)*. Trei depuşi din Hurez, înscrişi în şirul iobagilor, sînt notaţi libertini depuşi *(szabadosok depositusok)*. În listă însă numai unul e notat *depositus*, ceilalţi doi sînt notaţi totuşi *szabados*. Rămîne însă şi starea lor la bunăvoinţa măriei sale. Depuşii din Săvăstreni, şase, sînt înregistraţi în afara listei iobagilor, ca boieri şi libertini depuşi notîndu-li-se şi censul. Depuşii din Dejani sînt notaţi iarăşi libertini depuşi, dar unul din ei, Oprea Caplea, e totuşi înscris mai încolo ca libertin, care însă n-a prezentat nimic. Doi depuşi de pe partea din Recea, ţinută de căpitanul cetăţii, Ioan Recsei, au fost depuşi de acesta. Trei depuşi din Lisa, înscrişi, cu cens, în lista iobagilor, sînt probabil libertini depuşi, căci mai sînt şi alţi patru depuşi înscrişi cu moşie boierească şi cu vecini. Depuşi înscrişi în şirul iobagilor întîlnim şi în alte sate: Voivodenii Mari, Dridif, Ucea de Jos. Vor fi libertini sau boieri depuşi? În tot cazul sînt şi boieri printre ei. Familia Ciungaru din Voivodenii Mari, din care aci sînt înscrişi ca depuşi în şirul iobagilor trei, se pare e familie boierească veche. Mai tîrziu cel puţin îşi derivă boieria chiar din dania lui Vlad-Vodă, din 1432[175].

Tot boieri depuşi trebuie să se înţeleagă desigur şi sub expresia *paraszt boerok* (boieri ţărani sau boieri iobagi), pe care o întrebuinţează şi acest urbariu uneori. De pildă Popa Bărbat din Pojorta are boierie şi moşie ţără-

[173] Puşcariu, *o. c.*, p. 259—263.
[174] *Urb. 1640*, p. 55.
[175] Puşcariu, *o. c.*, p. 50—53. V. acelaşi, *Date istorice privitoare la familiile nobile romîne*, part. II, p. 68—69.

nească *(Paraszt Boersagot es Eorekseget bir)*. Casa şi moşia, Popa Bucur din Ludişor le are pe loc boieresc ţărănesc *(Paraszt Boer hellien)*. O moară din Rîuşor o au jumătate Simion Boier, cealaltă jumătate boierul Neagoe Vasile *(Vaszil)* şi doi boieri ţărani *(paraszt Boerok)* care acum slujesc ca iobagi.

Menţineri după depunere din boierie sau libertinat se înregistrează şi pe domeniul Porumbacului la 1648.

Oprea Dobrila din Arpaşul de Sus înainte a fost depus din boierie. Dar cu prilejul războiului trecut a fost luat din nou, a fost lîngă conductori; de atunci a fost menţinut. Şi Streza Comşa din Streza Cîrţişoara „boier libertin" a fost depus de principe. Dar şi după aceea a slujit călare şi aşa sluje̦şte şi acum. Stanciul Vulcul din Scorei se pretinde boier. În 1643 însă a fost înscris între iobagii slujitori. Dar de la război încoace a slujit (călare). Stanciul Bîrs şi el a fost înscris între iobagi în 1643, dar a fost menţinut în libertate, în care e şi acum. Lupul Călăfar din Sărata a fost iobag slujitor, dar a fost ridicat sub provizorii anteriori libertin; aşa e socotit şi acum; nu are carte, dar nu dă dare. Şi Coman Maghiar a fost înscris între iobagi, dar de la război şi el e menţinut în libertate.

Nevoile militare cereau reveniri asupra depunerilor. Sub titlul de boier sau de libertin, era nevoie adesea de braţe militare. Gheorghe Rákóczi I n-a fost un războinic, reducerile lui de boieri şi libertini sînt şi prin acest fapt explicabile. Dar îndată ce are şi el asemenea nevoi, readuce din cei depuşi la serviciu militar.

Situaţiile sînt deci adesea neprecise: boieri sau libertini depuşi, reduşi la libertinat sau la iobăgie. Mulţi boieri, deşi depuşi, au moşie boierească, vecini, fac desigur slujbă boierească, speră să se revină asupra depunerii lor, aşteaptă să obţină pe o cale sau alta „graţia" principelui, invocată uneori chiar de textul urbariului. Se înregistrează adesea menţineri, reveniri asupra depunerii.

Neprecis a rămas de altfel şi hotarul dintre boieri şi nobili. Familii boiereşti care ştim că au fost înobilate, ca boierii Bogdan din Arpaşul de Jos, sau Voilai din Voila, vedem că sînt înscrise şi acum între boieri.

Deosebit de boierime e înscrisă consecvent numai nobilimea de altă proveniență decît cea boierească, cea care deţine moşii, sate prin concesie principiară şi nobilimea din tîrgurile Făgăraş şi Beclean. Dar din nobilii din Făgăraş principele, după text, la conscrierea din 1637 n-a menţinut în libertăţile nobiliare numai 18 şi pe cei 10 donatari. Dar şi pe cei 18 principele îi menţine în libertate nobiliară numai *usque ad beneplacitum*. A depus sau redus la dare (cens) şi slujbă *(ado es szolgalat administratiora hagyot megh)* 81, din care a luat în diferite slujbe domeniale 13. După urbariul din 1637 numărul nobililor din oraş depuşi a fost mult mai mic, reducerea aceasta masivă s-a făcut desigur după aceea. Pe nobilii din Beclean i-a menţinut iarăşi. Dar aceştia sînt puţini, în 1632 numai 9, în 1640 iarăşi 10, nobili mici cu cîte 1—2 jeleri sau fără nici unul.

Indiferent deci de nepreciziunea sau nesiguranţa în care a lăsat pe cei depuşi, principele Gheorghe Rákóczi n-a căutat numai să reducă boieria la un fel de libertinat, la discreţia lui, dar a şi operat degradări masive, şi în boerimea, şi în nobilimea de aci, reducînd-o în bună parte la cens şi la slujbă. Ceea ce arunca o nesiguranţă şi asupra boierimii menţinute. O nesiguranţă generală, care supunea, constrîngea şi mai mult la supunere şi slujbă credincioasă pe boier. Principele tindea deci pe de o parte să reducă boierimea (şi nobilimea), sporindu-şi supuşii feudali şi deci prestaţiile feudale, adică veniturile feudale, pe de alta să coboare boierimea şi în genere pe privilegiaţi la

discreţia sa. Neprecizia în distincţii, nestatornicia situaţiilor, lăsau loc larg pentru favoruri, defavoruri, arbitrar, de care uzînd, îi putea stăpîni cu atît mai bine.

Dar boierimea trebuia diminuată nu numai juridic, trebuia redusă şi în temeiurile sale economice. Trebuiau reduse cît mai mult sau lichidate treptat aceste foarte numeroase enclave funciare, care impestriţau peste tot domeniul, topite în marele tot, într-o stăpînire unică feudală. Conscripţia deci viza şi averea boierului.

Moşia boierească, am văzut, avea acelaşi conţinut ca şi cea nobiliară. Actele o cuprind în aceeaşi formulă generală, comună tuturor daniilor sau confirmărilor de moşii nobiliare, bucurîndu-se în genere de aceleaşi scutiri şi prerogative. Dar îşi are şi particularităţile sale. Boierul stăpîneşte un boierit *(boeronatus, boerság)*, constînd din sate, părţi de sate, sau subdiviziuni mai mici, cu toate cele aparţinătoare. Acest boierit se subdivizează prin moştenire, încît boierul cu timpul poate să stăpînească şi un boierit întreg; mai des însă numai subdiviziuni, în multe cazuri subdiviziuni mici. Adesea însă subdiviziunile revenite prin moştenire nu se separă, se folosesc mai departe împreună de către moştenitori, fraţi sau alte rude de sînge, se folosesc deci în indivizie. Astfel şi convieţuirea, într-o pîine, e destul de frecventă. Convieţuirea, indivizia apar în foarte felurite combinaţii: toate bunurile folosite împreună, casă, vite separat, moşie în indivizie, casă, vite, părţi de moşie separate.

Acest fel de stăpînire a bunurilor duce în mod firesc la inegalităţi mari. Inegalităţi rezultate chiar din sistemul de moştenire. Dar ceea ce sporeşte şi mai mult inegalitatea, sînt posibilităţile de achiziţii, de transacţii. Moşia boierească sau părţile ei moştenite, chiar părţile stăpînite dintr-un tot indiviz, se pot schimba, vinde, cumpăra, zălogi, cu toate drepturile, prerogativele şi veniturile lor. Sau se pot face transacţii asupra numai a anumitor drepturi, asupra părţii de munte, asupra morii, asupra unor pămînturi de arătură etc. Se pot face şi alte transacţii asupra moşiei boiereşti. În boierit se pot face şi adopţiuni, înfieri, prefaceri de moştenitori femenini în masculini etc. Actele păstrează asemenea cazuri. De pildă la 1518 Aldea Bica de Voievodeni, neavînd copii, adoptă în boieritul său pe adolescenţii Ion şi Man, din acelaşi neam, înfiindu-i şi designîndu-i moştenitori ai săi *(in suos haeredes praesumpsisset, et in filios in omnibus procreasset)*[176]. În 1584 Dragoş Cîrstea, fiul lui Cîrstea Căcărează *(Kakaraze)* de Şercăiţa, lipsit de copii de gen bărbătesc, introduce în moştenirea sa pe fiica sa Vespe, soţie a preotului din Şercăiţa Popa Bărbat, ca să-i fie, cu drepturi de fiu, moştenitoare a moşiei sale[177]. În 1588 Oprea Dragomir de Mîndra adoptă în drepturile sale de moară pe boierul Toma de Recea[178]. Aldea Dateş de Vad, am văzut, a adoptat în boieritul său chiar pe vecinul său Neagoie Strîmbul.

Firește, totul se mişcă în genere în cadrul tagmei boiereşti, în limitele dreptului avitic sau al consanguinităţii, de asemenea transacţii putînd să beneficieze înainte de toate, în tot cazul înaintea altora, consîngenii. Sînt mai rare cazurile cînd în boierit intră şi oameni din afară.

[176] Puşcariu, *o. c.*, p. 93—97.
[177] *Ibid.*, p. 130—134.
[178] *Ibid.*, p. 134—138.

Moşia boierească mai putea creşte şi pe altă cale, a cumpărării, zălogirii sau a acaparării, luării cu de la sine putere de pămînturi de la iobagi, de la iobagii domeniului sau de la iobagii sau vecinii proprii. Moşia avitică boierească avută prin moştenire sau danie, sporea prin cea de achiziţie, de care boierul desigur putea dispune mai liber.

Datele urbariului după care am întocmit tabelul ne dau multe asemenea informaţii. Dar ne dau şi documentele mai vechi.

Iată de pildă provenienţa moşiilor boiereşti ale lui Ladislau Boer de Grid, în stăpînirea cărora e întărit de castelanii Nicolae şi Laurenţiu de Tomor şi de scaunul boierilor juraţi ai Făgăraşului la 1527. Drept moştenire boierul are în Grid a şasea parte a boieritului satului Grid ca moşie strămoşească şi o altă a şasea parte a acestui boierit pe care a cumpărat-o tatăl său Coman Ciurilă (în prima copie Gurila) de la Ludu Boier de Grid, fratele lui, cu 2 florini, 2 boi şi 2 stupi (în traducerea romînească a documentului şi 2 oi). Tot Coman Ciurilă împreună cu fratele său Opriţă sau Oprişiţă *(Opresitye)* (în celalat text *Opre Zitze*) tot boier de Grid, au cumpărat de la Migantho *(Myhancha)* şi fraţii săi, boieri de Veneţia de Jos, jumătate din boieritul Gridului cu 70 de flor., 1 cal... din care jumătate parte, jumătate a revenit lui Ladislau, cealaltă jumătate lui *Sigetye (Syketye)* fiul lui Opriţă şi fraţilor săi... cumpărată cu munţii Tămaş şi Tămăşel. Apoi, Ladislau de Grid, în acelaşi sat Grid are trei şi jumătate părţi dintr-o şesime din boieritul satului, iar două şi jumătate părţi a acelei şesimi, Ristea *(Risztye)* fiul boierului Opriţă. Tot aşa, Coman Ciurilă a cumpărat de la boierul Vulcu *(Vulku, Wolkul)* din Părău a şasea parte a boieritului Părăului cu 18 flor., iar de la boierul Nan de aci a cumpărat a treia parte din şesimea boieritului din Părău cu 8 flor. De asemeni Ladislau de Grid a cumpărat în satul Perşani de la Petru Gunga *(Hancha)* şi Bib şi de la fiii lor boieri de Perşani a treia parte a boieritului întreg cu 13 flor. şi 2 boi, şi tot în Perşani a şasea parte din celelalte două părţi de boierit a lui Ristea boier de Perşani, fugit în Ţara Romînească (aici textul cu mai multe lacune). Ladislau Boier de Grid e întărit în toate acestea şi în toate aparţinătoarele lor (pămînturi de arătură, lucrate sau nelucrate, fînaţe, păşuni etc. — formula obişnuită), el şi urmaşii lui[179].

Iată cum arată o moşie boierească. Ladislau de Grid are 2/6 + 1/4 + 3½ părţi din 1/6 a boieritului din Grid, 1/6 + 1/3 din 1/6 a boieritului din Părău, 1/3 + 2/6 a boieritului din Perşani. Diferite părţi, cote părţi în hotarul comun, în mai multe sate, în complicate subdiviziuni, şi cu atît mai complicate cu cît sînt în indivizie încă, exprimate în subdiviziuni din subdiviziuni, în felurite fracţiuni şi subfracţiuni dintr-un tot, care e boieritul unui sat. Complicat fără îndoială. Dar sistemul indiviziei ducea în mod firesc şi la asemenea complicaţii.

Se pot cita şi alte multe cazuri asemănătoare, chiar dacă nu tot atît de complicate: moşii boiereşti avitice adăugite cu altele, de achiziţie, împletite în felurite forme. Moşia avitică se adaugă cu achiziţii, cumpărături de la rude de sînge, dar şi de la nerude, probabil atunci cînd rudele de sînge îndreptăţite sau poate boierii satului nu le cumpără, adică renunţă la dreptul lor

[179] *Ibid.*, p. 99—102, 107—114; Densuşianu, *o. c.*, p. 118—120. Două texte (copii) deosebite şi o traducere romînească probabil din sec. XIX.

de preemţiune. Transacţiile acestea se petreceau în primul rînd în cadrele boieritului. Obiceiul în genere nu admitea intrarea neboierilor, cu sarcini iobăgeşti, în comunitatea boierească. Şi nici stăpînul domeniului nu îngăduia. Moşteniri, schimburi, achiziţii trebuiau să se supună aceloraşi legi ale moşiei boiereşti. Mai ales în ce priveşte moşia de moştenire, boierii practică încă obiceiuri moşneneşti, moştenite din vechea comunitate agrară.

Sînt interesante şi condiţiile de achiziţionare, de vînzare-cumpărare, preţurile, în bani şi în natură, preţul în sine a unui boierit. Preţul boieritului satului Grid, după preţul de cumpărare al şesimei, s-ar ridica la această dată la 12 fl., 12 boi şi 12 stupi, dar, cum vom vedea, numai două treimi ale satului erau boiereşti. Socotind după preţul jumătăţii de boierit cumpărată de la boierii din Veneţia, boieritul întreg valora 140 flor. şi 2 cai ... Boieritul Părăului, după preţul de cumpărare de la Nan, la 108 flor. sau la 144 flor. Sau boieritul Perşanilor la 39 fl. şi 6 boi. Un bou în acest răstimp se vindea cu aproximativ 2 fl. În acest caz preţul boieritului din Grid s-ar ridica la aproximativ 74 boi, al celui din Părău la 54 sau 72 boi, al celui din Perşani la 26 boi. Deci preţurile boieritului se arată destul de scăzute, indicînd productivitatea sau venituri scăzute. În 1534 jumătate din Şinca şi trei pătrimi din Ohaba împreună cu munţii Ghercanul şi Dunaia, ale boierilor Solomon, căzuţi în necredinţă, vîndute de Paul Tomori cu 50 flor., ei le-au răscumpărat cu 80 flor.[180]. La 1543 Stoica, Aldea, Dobrin, Şerban şi Comşa de Voila din pricina greutăţilor, vînd lui Radul de Lisa, Coman, Aldea, Radul, Dobrin şi Comşa, fiilor şi moştenitorilor lor a şaptea parte a boieritului satului Voila şi a patra parte din moara care se află în mijlocul satului Voila pentru 29 fl.[181].

În 1607 Stanca, fiica lui Dobrin de Voila îşi vinde, în faţa scaunului boieresc, casa boierească, moştenită de la tatăl său, cu cele aparţinătoare, cu vecinii şi cu ţiganii, fratelui său, boierului Şerban de Voila, el fiind cea mai apropiată rudă de sînge îndreptăţită *(koszelebb ver hozzaja)* şi nevrînd să o lase altora, cu 70 flor.[182].

Boieritul e în genere indiviz. În confirmarea boierilor Judele în boieritul din Arpaşul de Jos (1591), textul spune într-un loc: ... *Quibus reliqui hujus terrae nostrae Fogaras Bojerones promiscue possident Bojeronatum*[183]. Aluzie desigur la aceeaşi comunitate a boieritului sau la aceeaşi indivizie. Confirmările în boierie şi ele indică uneori părţile de boierit în care boierul e confirmat. Boierul Dobrin de Bucium la 1593 e întărit în stăpînirea unei jumătăţi dintr-o pătrime a boieritului satului Mărgineni[184].

Boierii Oprea şi Stoica Băcilă, Petraşcu, Stanciul şi încă un Stanciul Silea *(Zili)*, Grigore Streza şi Ion Radul, la 1625, sînt întăriţi împreună în treimi de boierit în satele Ucea de Jos, Ucea de Sus şi Corbi[185]. Boierul Oprea Cornea în 1628 e întărit în două pătrimi din două pătrimi a boieritului din

---

[180] Puşcariu, *o. c.*, p. 102—107.
[181] *Ibid.*, p. 122—123. Textul cu multe goluri, chiar şi la preţ, care probabil se mai adăuga şi cu altceva.
[182] *Ibid.*, p. 206—209.
[183] *Ibid.*, p. 140.
[184] *Ibid.*, p. 152—54.
[185] *Ibid.*, p. 209—211.

Ileni cu vecinii şi ţiganii[186]. Boierul Bucur Monea din Veneţia de Jos şi fiii săi sînt întăriţi în întreaga lor porţiune boieronală pe care o au *sorte divisionaria cum aliis . . .*[187].

Chiar în formulele de scutire, vecinii sînt indicaţi numai la casă, nu şi la moşie. Ceea ce trimite la aceeaşi indivizie. Moşia nu e delimitată nici în cărţile de inobilare a boierilor.

Urbariul din 1640 ne dă mai multe indicii, un tablou de ansamblu asupra distribuţiei moşiei boiereşti.

Satul Grid, două părţi îl stăpînesc boierii cu boierit şi numai o treime e a fiscului. Vadul o pătrime e boieresc şi trei părţi a fiscului. În Şinca boierul Neagoe Strîmbul trăieşte într-o pîine cu doi fraţi mai mici şi stăpînesc împreună o moşie. Au boierit (moşie boierească) aci şi în Vad. Man Stoia alias Ludul ţine o moşie împreună cu trei fraţi mai mici orfani. În aceeaşi moşie întră şi soţia lui Ursul Stoia, dar are vite separat. Dumitru Tămaş are moşie în Şinca şi Ohaba. Preotul din Şinca, Popa Dobrul, are boierit în Perşani, iar aci şi-a cumpărat moşie ţărănească (iobăgească) pe bani. Celalalt preot are boierit aci în Şinca, pe care locuieşte, dar are şi moşie cumpărată; dacă n-ar fi preot ar sluji ca ceilalţi iobagi, căci nu are carte pentru boieritul lui. În aceeaşi stare se găseşte şi întîiul. Ursu Coman din Mărgineni, depus, dar menţinut totuşi în boierie, ţine moşie cu fiul său Nicolae Coman. Boierii depuşi Radul de aci, patru ţin un boierit, dar trei locuiesc în case deosebite. În Sebeş cei patru fii rămaşi ai boierului Comşa ţin o moşie împreună.

Gaspar Boier din Berivoiul Mare trăieşte într-o pîine şi are moşia împreună cu mama sa şi cu doi fraţi mai mici, Ştefan şi Nicolae, necăsătoriţi. Boieritul lui e în Berivoiul Mare şi Berivoiul Mic. Pe boieritul lui stă şi văd. lui Petraşcu Boier. Nicolae Deak e străin, sameş în cetate; cumpărînd casa lui Gaspar Boier, acesta i-a rupt parte din boieritul lui. Şi preotul Dumitraşcu, boier, e în acelaşi boierit cu Gaspar Boier. Probabil tot în acesta întră şi Ionaşcu Boier. Oprea Cornea din Ileni şi fiul său Man Cornea au o moşie, dar trăiesc în pîine şi casă deosebită. Preotul satului, Popa Radul, locuieşte pe loc boieresc cumpărat cu bani. Celalalt preot, Comşa Pireu, are boierit cu ceilalţi Pireu de aci. Oprea Taflan din Mîndra trăieşte într-o pîine cu fiul său preot căsătorit, Popa Bucur. Ion Boita din Săvăstreni ţine moşie cu maştera sa şi cu fratele său Ion Boita. Nicul Comşa de aci trăieşte într-o pîine cu patru fii ai săi. Popa Aldea e preot în Iaşi, dar are boierit aci. Popa Streza din Netot stă într-un boierit cu Stoica Leabul, nu şi l-au împărţit. Boierul Radul Sîrbul din Ludişor stăpîneşte aci o optime de boierit. Tot atîta are şi Ionaşcu Grama. Boierii din Voivodenii Mari au împreună boieritul satului jumătate. Boierul Aldea Cabuz din Voivodenii Mici are o jumătate parte de boierit.

Şerban Ispan (şpanul) din Luţa are împreună cu fraţii săi Andrei şi Matei a treia parte a boieritului de aci. Drăghici Breazul şi fiii săi Laslo şi Lupul au vite separat, dar moşie împreună. Şi cei doi Dragomir Streza din Dridif au casă separat, dar moşie împreună. Stoica Greavul din Beşimbac cu fratele său Toader stăpînesc a patra parte a satului. În Viştea de Jos Neagoe Boier, Radul Ispan, Oprea Marcul şi văd. lui Popa Comşa ţin împreună o pătrime a satului cu vecini. Hangul Dulie cu doi fii ai săi şi cu cinci rude ale sale iobagi, ţin o treime a satului, iar Comşa Stanciul cu fiul său Bîrsan Stanciul şi cu mai multe rude ale sale iobagi *(tőb sok Attiafiaival kik Jobbagiok)* de asemeni o treime a satului, cu vecinie. Lazăr Bîrzul are casă, dar altceva nu are şi-a vîndut moşia: Ar trebui, după îngăduinţa principelui, să facă serviciu de libertin, dar nu are nimic. Nici vite nu are, numai o vacă. Toma Vladimir din Ucea de Jos are o pătrime de boierit. Ţinea împreună cu rudele sale *(Attiafiaival)* două părţi ale satului, iar a treia parte Oprea Băcilă, care are şi în Corbi o treime de boierit.

Felurite situaţii deci. Boierii îşi au obişnuit boieritul în satul care locuiesc, dar au adesea şi în alte sate, în mai multe sate chiar, boierit întreg sau diferite subdiviziuni, sate sau părţi de sate. E prezentă mereu indivizia. E frecventă convieţuirea, folosirea în comun a moşiei, sub diferite forme, vieţuirea „într-o

[186] *Ibid.*, p. 216—221. Citat şi înainte.
[187] *Ibid.*, p. 231—33.

pîine" cînd locuiesc şi lucrează împreună, casă, vite deosebit, pămînt, fînaţe împreună sau altele. Boieritul îl ţin cu vecini. Stăpînirea de sate sau părţi de sate însă nu mai cuprinde în toate cazurile şi pe supuşii din cadrul satului sau părţii de sat. Ei au fost transformaţi, mare parte, în iobagi ai domeniului, poate încă dinainte.

Dar, interesant pentru noi, urbariul înscrie în cifre pămîntul de arătură şi fînaţele în cadrul moşiei boiereşti, arătorul exprimat în găleţi de semănătură (găleata de 4 mierţe sau ferdele cum se numesc aci, două găleţi de semănătură corespunzînd cu un iugăr), iar fînaţul în carele de fîn pe care în medie le poate produce. Înscrie apoi vitele, oile, porcii, stupii boierilor.

Să luăm pămîntul arător şi fînaţele mai întîi. Privind tabelul vedem că ele nu sînt consecvent înscrise, nici chiar la cei înscrişi în rîndul boierilor, căci la cei înscrişi în rîndul iobagilor lipsesc consecvent — urbariile încă nu înscriu şi pămîntul iobăgesc. Golurile în tabel astfel sînt multe. Nu sînt înscrise consecvent nici pămînturile de achiziţie. Principele prin dispoziţia sa a vrut să afle desigur nu numai pămîntul boieresc, ci şi pe cel ţărănesc deţinut de boieri. O situaţie clară şi exactă însă nu era de loc uşor de obţinut. Cifrele, totalizate, dau pe domeniul Făgăraşului, fără al Porumbacului şi Comănei, 4414 găleţi arător şi 1307 care fînaţ. Înscrise toate, şi mai ţinînd seama şi de minusurile foarte posibile din declaraţiile boierilor, cifrele s-ar fi putut ridica desigur la mult mai mult. Pămîntul înscris nu e mult. Totuşi rivaliza cu cel princiar. Semănăturile princiare pe acelaşi domeniu al Făgăraşului, fără al Porumbacului şi Comănei, în mai 1641 de pildă se cifrau la 2299 găleţi şi 3 mierţe[188], indicînd un pămînt de cultură de cel mult 4598 de găleţi. E explicabilă deci ispita sau tendinţa de a-l supune la prestaţii sau cel puţin la cens. Şi acesta era, fireşte, numai pămîntul cultivat de boierul însuşi în cadrul boieritului său, care era mult mai cuprinzător, sustrăgînd părţi mari ale ţării de sub puterea feudală a principelui şi mai ales de la veniturile feudale acum în creştere considerabilă. Mai mult, el reducea şi posibilitatea de extindere a economiei proprii „alodiale", princiare.

Reîntorcîndu-ne la cifrele pămîntului de arătură şi fînaţului înscris, el indică nu numai starea boierilor, întinderea pămînturilor lor de cultură, ci şi stadiul pe care l-a atins economia lor proprie. Raportînd cifrele arătorului şi fînaţului la numărul celor în dreptul cărora e înscris, adică 4414 de găl. arător şi 1307 de care fînaţ la 140, rezultă o medie de 31 1/2 de găl. arător şi 9 care fînaţ de cap de familie. Ceea ce iarăşi nu e mult, mai ales că arătorul era distribuit peste tot în două hotare care se cultivau alternativ. Şi nici fînaţul nu se cosea desigur tot în fiecare an; şi la fînaţ se obişnuia o rotaţie. O medie deci care nu se ridica mult desigur peste pămîntul şi fînaţul iobagului mai înstărit.

Aceasta însă e o medie numai, căci în realitate, vedem, ne găsim într-o mare diferenţiere. Mai mulţi boieri au arător de 60 de găleţi şi mai mult. Stanciul Boier din Copăcel are 70 găleţi, Tămaş Boier din Berivoiul Mare 80, Şerban Ispan din Luţa 80, Radul Ispan din Luţa tot aşa. Boierii Radul din Mărgineni au 100. Tot aşa şi familia Boier din Recea. Neagoie Strîmbul, care

[188] Makkai, *o. c.*, p. 505.

am văzut cum s-a ridicat la boierie, are acum arător de 110 găleţi semănătură, fînaţ de 50 de care de fîn. Ştefan Leszai din Lisa, provizorul Făgăraşului, are 200 de găleţi arător şi 50 de care fînaţ. Mai mult are Gaspar Boier din Berivoi, care are în Berivoiul Mare şi Berivoiul Mic împreună 320 de găleţi, fînaţ însă numai de 12 care. Mult mai mulţi sînt însă boierii cu arător şi fînaţ sub medie, cu cantităţi mici, adesea la nivelul celor iobăgeşti desigur. Vedem la arător chiar cifre de 12, 9, 6 găleţi, la fînaţ de 6, 5, 4, 3, 2 care.

Pămîntul de arătură şi fînaţul înscris e adesea într-un singur sat, dar de multe ori e distribuit şi în mai multe sate.

Exemple: Neagoe Strîmbul are în Şinca 100 de găl. arător şi 40 de care fînaţ, în Vad 10 găl. arător, 10 care fînaţ. Dumitru Tămaş îşi are pămînturile în Şinca şi Ohaba. Preotul din Şinca, Popa Dobrul are pe boieritul său în Perşani 10 găl. arător şi 10 care fînaţ, iar aci în Şinca ţine moşie ţărănească (iobăgească) cumpărată pe bani. Moşie cumpărată cu bani, peste a sa boierească, are şi Popa Oprea. Boierii depuşi Radul din Mărgineni îşi au pămînturile boiereşti aci, anume 50 de găleţi arător şi 20 de care fînaţ, dar mai au şi pămînturi de cumpărătură în Toderiţa, Bucium, Sebeş, Hîrseni, de încă 50 de găl. arător şi 5 care fînaţ. Boierul depus Şandru de Mărgineni are aci 40 de găl. arător şi fînaţ de 20 de care, dar şi pămînt de cumpărătură, 16 găl. arător în Toderiţa şi Sebeş şi fînaţ de 15 care în Bucium. Rînea Vasile din Sebeş are aci 51 de găl. artăor boieresc, 9 găl. cumpărat cu bani. Şi cifrele lui Stanciu Boier din Copăcel sînt de pămînt boieresc şi de cumpărătură. Tot aşa şi ale lui Comşa Boier şi ale protopopului de aci, Popa Stan. Văd. boierului Tămaş are şi ea, peste pămîntul boieresc, pămînt de cumpărătură, de vreo 300 de clăi. Stoica Moţoc din Săsciori are de 20 găl. în Săsciori, de 6 în Săvăstreni. Radul Banciu din Breaza are arător în Breaza 20 de găl., în Pojorta 4, în Lisa 10, în Dridif 5, fînaţ în Breaza de 18 care. Oprea Aldea are în Pojorta de 60 găl., în Breaza de 5 găl. Doi fii ai lui Francisc Leszai, Gheorghe, care acum locuieşte în Polonia şi Gaspar, care stă în Făgăraş, împreună cu cumnatul lor Mihail *Kurtan*, au în Pojorta, în cele două cîmpuri, arător cumpărat de 60 găl., fînaţ de 10 care, pe care l-au zălogit oamenilor săraci (iobagilor). Şerban Popa din Voivodenii Mari, cu cei cinci fraţi ai săi, Radul Popa, Comşa Popa, Comşa, Man şi Aldea Bica, prezintă carte de la Ladislau Gereb, episcopul Transilvaniei, din 1694 (poate 1494), dată boierului Aldea de Voivodeni despre cumpărarea a trei părţi a boieritului *(trium partium officii Boeronatus)* din Voivodeni de la boierul Romocea de Comăna de Jos şi a jumătatea boieritului din satul Mîndra *(medietate officii Boeronatus in possessione Mondra)* de la boierii Solomon de Şinca şi Comşa de Berivoi. Aldea Cabuz din Voivodenii Mici are o jumătate de boierit, avînd pe boieritul lui arător de 50 de găl. şi mai are în Lisa de 6 găl. cumpărat cu bani.

Diferite situaţii deci. Covîrşitoarea parte a pămînturilor de cultură şi fînaţelor boiereşti sînt pe moşia boierească. Dar boierii mai şi cumpără asemenea pămînt. Pămînt boieresc în primul rînd, dar şi pămînt iobăgesc. La acest fel de cumpărături se referă nota de la Viştea de Jos: „Sînt şi astfel de pămînturi cu fînaţele împreună şi ereditäţi pe care, după cum mărturisesc juraţii, cumpărîndu-le cu bani, boierii nu dau nici o dijmă după ele, de aceea e nevoie ca dregătorii să ia în seamă astfel de ereditäţi plătitoare de dijmă şi de dare, supunîndu-i la cuvenita lor prestare"[189]. Boierul deţinător de asemenea pămînturi în principiu era obligat la sarcinile legate de ele. De aceea cît poate le ascunde. Sau le ia numai ca zălog, căruia, prelungindu-se, i se pierde urma, boierul putînd rămînea stăpîn pe el.

Cumpără sau ia ca zălog uneori şi pămînturi de la iobagi care pleacă sau pămînturi rămase pustii.

---

[189] *Urb. 1640*, p. 128.

În Săvăstreni văd. Tămaş Boier ţine două case pustii, una ca zălog pentru 5 florini, alta cumpărată nu se ştie cu cît. În Poiana Mărului aceeaşi văd. ţine zălog două locuri de casă înscrise între pustii, precum şi o moară pustie pentru 30 de flor. În Săsciori moşia pustie a unui iobag mort a cumpărat-o cu bani boierul Radul Ţeţ, acela o stăpîneşte. În Viştea de Jos casa lui Jssa (?) Băcilă, mort de mult, a cumpărat-o Hangul Dulie boier. În Ucea de Jos, Radul Dragul plecînd în anul trecut în Ţara Romînească, pe locul lui rămas pustiu stă acum morarul boierului Petraşcu Vasilie. Ş.a.m.d.

Listele locurilor pustii în urbarii sînt pline de asemenea informaţii. Boierii sau oamenii lor deţin multe locuri pustii. Atît doar că e greu de stabilit în ce condiţii sau, în cazul zălogirilor de pildă, de la cine le-au luat zălog, direct de la ţăranul deţinător al lor dinainte sau chiar de la stăpînul feudal (sau dregătorul său).

Dar boierii practică şi ei acapararea de pămînt. Mai întîi de la iobagii domeniului.

Sătenii din Berivoiul Mare se plîng că avînd pricină cu Simion Boier şi cu cei din Copăcel pentru hotar, s-a şi judecat în scaunul provizorului, trimiţîndu-se mai mulţi boieri juraţi să reconstituie hotarele. Totuşi Simion Boier a cuprins înlăuntrul liniei de hotar pămînt de arătură de vreo 45 de găleţi, iar mai sus, în alt loc, un pămînt de 10 care de fîn. Pămîntul l-a semănat şi acum văduva lui, şi le stăpîneşte pe toate[190]. În Voila boierul Şerban Aldea a cuprins cu puterea locurile pustii a trei iobagi cu unele aparţinătoare ale lor; e nevoie deci ca dregătorii să rezolve aceasta pe calea legii şi, dacă nu sînt moşie boierească, să fie „recuperate" pe seama iobagilor Fiscului[191]. La Cuciulata urbariul din 1648 notează că boieri aci nu locuiesc, numai răposatul Gaspar Boier, care a fost şi dregător *(tisztarto)* în Porumbac; a stăpînit aci o casă la care a cîştigat şi moşie în cîmp, şi pe care o stăpînesc acum Nicolae şi Ştefan Boier, dar nu după boieritul lor, ci, după cum mărturisesc juraţii, trebuie să fie moşie princiară ţărănească (iobăgească) pămîntul după casă parte ocupîndu-l, parte cumpărîndu-l[192].

Posibilităţi de acaparare li se deschid mai ales boierilor dregători în slujba curţii stăpînului. Şi aceste posibilităţi au contribuit la ridicarea cifrelor pămîntului de cultură a unui Ştefan Leszai, Radul Ispan sau Gaspar Boier de pildă.

Şi cum vom vedea mai încolo, cînd ne vom ocupa de iobagii sau vecinii lor, boierii acaparează pămînt şi de la supuşii proprii.

Boierii sînt, după cum o arată tabelul, şi crescători de vite. Vitele sînt mult mai individualizate decît boieritul, precum şi decît pămîntul de cultură. Doar cei nedesprinşi din familie, locuind împreună, într-o pîine, nu au separate vitele. Totalizînd cifrele, rezultă un total de 2409 vite mari, 4930 oi, 2697 porci, 429 stupi. Ceea ce împărţit la 256 capi de familie în dreptul cărora sînt înscrise cifrele, rezultă în medie 9,4 vite mari, 19,3 oi, 10,5 porci, 1,7 stupi de cap de familie. Nu sînt cifre ridicate, chiar dacă presupunem minusuri sensibile faţă de realitate. În calcul, ce-i drept, au întrat acum şi libertinii, dar nici separarea lor n-ar ridica mult proporţiile. Luînd cifrele totalizate ale domeniului din acelaşi urbariu al anului 1640 (fără domeniile Porumbac şi Comăna), la 2956 capi de familie de iobagi-jeleri s-au totalizat 14,521 vite mari, 24.719 oi, 13.695 porci, 1712 stupi, dînd în medie 4,9 vite mari, 8,4 oi, 4,6 porci, 0,6 stupi de cap de familie. Deci cifrele boiereşti libertinale se ridicau abia la îndoitul celor iobăgeşti.

---

[190] *Ibid.*, p. 61.
[191] *Ibid.*, p. 112.
[192] Urb. dom. Comăna de Jos 1648 (fotoc.), fila 38.

Dar mediile sînt virtuale. Şi la vite, ca şi la pămînt boierimea a ajuns la însemnate diferenţieri. Urs Coman din Mărgineni are 25 de vite mari, 60 de oi, 18 porci, Şerban Ispan din Luţa 30 de vite mari, 150 de oi, 60 de porci, Stoica Greavul din Beşimbac 28 de vite mari, 7 oi, 30 de porci, Toader Greavul 26 de vite mari, 6 oi, 25 de porci, Oprea Băcilă din Ucea de Jos 25 de vite mari, 180 de oi, 52 de porci, Ştefan Boier din Arpaşul de Jos 37 de vite mari, 100 de oi, 50 de porci, Gaspar Boier din Berivoiul Mare are 40 de vite mari, 260 de oi, 35 de porci.

Luînd separat diferitele vite mari, vedem că numărul cailor se ridică la 559 pentru 256 capi de familie, în medie deci la mai mult de doi cai de cap de familie. Aceasta în timp ce 2956 de iobagi ai domeniului Făgăraş au 1718 cai, deci nu mult peste un cal de două familii. Disproporţia e explicabilă. Boierul şi libertinul servesc călare şi trebuie să cultive neapărat calul. Dar sînt mai mulţi care au cai peste aceste obligaţii, 4, 5, 6, 8, 9 şi mai mulţi. Urs Coman din Mărgineni, Oprea Cornea din Ileni, Şerban Ispan, Stoica Greavul, Toader Greavul, Oprea Băcilă, Petraşcu Vasile au cîte 10, Gaspar Boier şi Ştefan Boier cîte 15.

Vacile se totalizează la 693, deci la aproape 3 de cap de familie. Dar sînt mai mulţi şi cu 6, 7, 8, 9.

Oile au cifre foarte distanţate. Cei mai mulţi au doar atîtea oi cîte le sînt de trebuinţă pentru nevoile casei, mulţi şi mai puţine sau nu au de loc. Dar sînt mulţi cu cifre mult peste trebuinţe, cu mici turme de oi, de 30, 50, 80, 100 sau în jurul acestor cifre. Radul Banciu din Breaza are 109, Şerban Ispan are 150, Oprea Băcilă 180, Gaspar Boier 260, Stoian Cîndea din Arpaşul de Sus 400. Şi desigur aveau şi mai multe; inexactităţile în declaraţii sînt mai frecvente, pentru că erau mai posibile, tocmai la oi. Boierii vom vedea, îşi aveau munţii lor şi deci posibilităţi destul de largi pentru cultivarea oii. Urbariile nu ne spun dacă boierii ţineau sau nu oi la păşune şi în Ţara Romînească.

Un loc însemnat în economia boierului îl ocupă porcul. Chiar media de 10,5 de cap de familie e ridicată. În şirul cifrelor diferenţiate însă se pot remarca mai multe mici turme, de 20, 25, 30, 40, 50 sau în jurul acestor cifre. Şerban Ispan are 60 de porci. Cultura porcilor se explică iarăşi prin pădurile şi munţii de aci, care deschideau largi posibilităţi pentru aceasta.

Stupi în schimb sînt foarte puţini, în medie sub doi de familie. Rare cifre de 10, 12. Doar Şerban Ispan din Luţa are 16, Ion Domboi din Sebeş 17, Radul Ispan din Viştea de Jos 25. Cea mai ridicată cifră e de 32, la Neagu Aldea din Pojorîta.

Stări variabile deci, diferenţe remarcabile. Dacă unii boieri se ridică mult peste o medie ţărănească, depăşindu-şi trebuinţele, indicînd o bunăstare cu prisosuri pentru valorificare, mulţi cad chiar sub media iobăgească. Pe aceştia nu-i mai deosebea de iobag averea, ci doar situaţia de om „liber" în raport cu iobagul şerbit.

Dar ceea ce ne interesează cu deosebire, la cît se ridica numărul animalelor de tracţiune, a boilor? Vedem că boii înscrişi se cifrează la 829, ceea ce dă o medie de 3,2 de cap de familie. Cei 2956 de iobagi ai domeniului Făgăraş la aceeaşi dată au înscrişi 5460 de boi, dînd o medie de 1,8 de cap de familie. Deci iarăşi boierul nu se ridică mult deasupra iobagului. Dar nici

ridicîndu-se deasupra iobagului, boierul mediu nu are boi de un plug. Mai lucra şi cu cai? Posibil. Punerea vacilor sau juncilor la jug era mai puţin obişnuită. Luînd cifrele din tabel şi grupîndu-le aflăm că au

1	2—3	4—5	6—7	8—9	10—11	12 boi
9	78	85	36	8	2	1

Cei mai mulţi deci sînt cu o pereche sau două perechi de boi. Cu 6 boi sînt 36, cu 8 sau mai mulţi boi numai 11. Împreună cei cu perechi de boi dau 210 capi de familie. Restul pînă la 256 nu au decît cîte un bou sau nici unul sau convieţuiesc cu alţii. Boierii deci şi ei trebuie să lucreze adesea ajutîndu-se, întovărăşindu-se la plug; trebuiau să se ajute prin indivizia în care trăiau.

Raportînd boii de jug la pămîntul de arătură în măsura în care declararea lor poate fi exactă, fireşte, ei ne apar insuficienţi adesea nu atît la cei cu pămînt mai puţin, cît la cei cu pămînt mai mult. De pildă Neagoe Strîmbul din Şinca are pentru un pămînt de 150 de găl. mărime numai 7 boi. Simon Pribeag din Săvăstreni la 45 de găl. arător nu are boi. Ion Boita la 25 de găl. arător are numai doi. Tămaş Boier din Recea, împreună cu Gheorghe şi Ştefan Boier, au 100 de găl. arător şi numai 4 boi. Tot numai 4 boi are Ionaşcu Boier la 80 de găl. arător. Ion Boier şi Bucur Boier au cîte 2 boi la cîte 40 de găl. arător. Văd. lui Radul Voylai din Voila are 2 boi la 50 de găl., Radul Ispan din Viştea de Jos 2 boi la 80 de găl. În schimb Hangul Dulie are 10 boi la 40 de găl. Tot aşa şi Ştefan Boier din Ucea de Sus. Ştefan Leszai din Lisa la 200 de găl. arător are numai 6 boi. Gaspar Boier din Berivoiul Mare are 12 boi, dar la 280 de găl. arător. Boierul e desigur el însuşi agricultor. În cele mai multe cazuri însă vedem că şi economia proprie a boierului, ca şi cea nobiliară se întemeia insuficient pe inventar agricol propriu. Aşa cum şi cea nobiliară se întemeia mai mult pe inventarul şi munca iobagilor, şi cea boierească se întemeia de sigur şi pe inventarul şi munca vecinilor (uneori iobagilor sau jelerilor). O arată şi numărul acestora din dreptul boierilor mai înstăriţi. Poate mai recurgea şi la alte mijloace: muncă plătită la nevoie sau pămînt dat în folosinţă pe bani sau în schimb de prestaţii supuşilor proprii sau altora. Desigur boierii ţineau şi servitori şi unii poate chiar „simbriaşi". Economia boierilor mai înstăriţi, cu pămînt mai mult, cu supuşi mai numeroşi, cu veleităţi de nobili, se întemeia desigur mai ales pe inventarul şi munca altora, pe munca supuşilor.

VECINII

Dar boierimea mai trebuia redusă şi în puterea sa feudală, în supuşii săi, trebuiau acaparate aceste preţioase braţe de muncă, puşi toţi supuşii exclusiv în serviciul unuia şi aceluiaşi stăpîn feudal. Nu ştim cîţi vecini au fost acaparaţi şi transformaţi în iobagi şi pînă aci. Indiciile însă sînt grăitoare. Noii stăpîni au profitat desigur de la început de puterea lor, de confundarea stăpînirii feudale a boierului cu officium, de lipsa lui de acte sau dovezi suficiente, sau au putut invoca asemenea pretexte, cînd n-au făcut, simplu, abuz de putere, trecînd poate adesea în masă pe supuşii boiereşti în rîndurile ioba-

gilor. La început trebuie să fi stăruit mult timp o stare de confuzie. Raporturile feudale vor fi fost nedesăvîrşite, boierul nedefinit îndeajuns ca stăpîn feudal, prestaţiile feudale propriu zise încă puţine. Nu se făcuse încă desigur o separaţie clară între prestaţiile faţă de stăpînul feudal şi domnul ţării, nu se stabilise precis în ce măsură supusul aparţine unuia sau celuilalt, mai ales că şi în noua stăpînire stăpînul ţării şi stăpînul feudal se confundau. Va fi stăruit mult timp confuzia, ai cui sînt supuşii din cuprinsul unui boierit, numai ai boierului, ai boierului şi ai noului stăpîn, sau numai ai noului stăpîn. Poate nici noţiunea de vecin nu se definise îndeajuns în sens de supus feudal boieresc. Noii stăpîni au putut profita de aceste nedefiniri, le-au putut converti în propriu folos. Vor fi profitat mai ales principii în cursul transformării ţării în domeniu feudal trecînd sate sau supuşi boiereşti la iobăgie. E greu de crezut ca de pildă un Gabriel Bethlen, cu transformările pe care le-a făcut aci să nu fi făcut şi asemenea operaţii. Am văzut că zălogea şi sate întregi de vecini care au fost transformaţi de beneficiari în iobagi. Aşa cum a fost trecută Breaza, puteau fi trecute şi alte sate sau părţi de sate boiereşti la iobăgie desigur.

În urbariul din 1640, vecinii sînt înscrişi numeric. Dar nu consecvent. La mai mulţi din boieri se înregistrează boieritul, stăpînul sau stăpînii lui copărtaşi şi pămînturile de cultură, fără să se pomenească vecinii, care puteau să nu fie, dar mai probabil erau. De pildă la Vad Popa Radul, Şandru Sandrila şi fratele său Aldea trăind într-o pîine cu el, au a patra parte a satului, iar trei părţi sînt ale fiscului. Nimic însă despre vecinii lor, deşi probabil aveau. Stăpînirea unui sat sau unei părţi de sat, chiar dacă nu în toate cazurile, trebuia să însemne desigur stăpînirea cu oameni cu tot. E demonstrativ cazul boierilor de Pojorta care stăpîneau ca vecini întreg satul Breaza. Boierii din Grid, care stăpîneau două părţi din sat, faţă de fisc care stăpînea o parte, deşi nu-i au înscrişi, ştim sigur că aveau vecini. Doar tocmai aci sînt înscrise obligaţiile vecinilor faţă de stăpînii lor boieri, textul spunînd clar că obligaţiile sînt atît ale vecinilor din sat, cît şi ale celorlalţi vecini din Ţara Făgăraşului. Boierii Radul din Mărgineni, cu 100 de găl. arător şi 25 de care fînaţ, să nu fi avut nici un vecin? Cu cine le lucrau? La Aldea Popa din Săvăstreni se spune numai că şi el are vecini, loc de moară şi munţi ca ceilalţi consîngeni *(Attiafiai)*. Şi la Ionaşcu Boier din Recea se notează numai atît, că vecini are împreună cu ceilalţi. La Viştea de Jos se notează că Neagoie Boier împreună cu Radul Ispan, Oprea Marcul şi văd. lui Popa Comşa stăpînesc a patra parte a Viştei de Jos şi a treia parte a Viştei de Sus „cu vecinie" *(veczinsegel)*, dar nu e înscris nici un vecin. La Hangul Dulie se notează că are vecini dar nu şi cîţi, iar la fiul său doar atît se spune că vecinii îi are împreună cu tatăl său. Tot aşa şi celălalt fiu, Ionaş Dulie. Comşa Stanciul cu ai săi stăpînesc tot o a treia parte a satului cu vecinie. Expresie care se mai întîlneşte, fără indicarea numărului vecinilor, şi la alţii. La unii se notează însă că nu au vecini.

Vecini se găseau desigur şi în satele sau părţile de sate deţinute de donatari, care poate îi supun la prestaţii, îi acaparează. Cazul lui Paul Janczo de pildă. Cîţi vor fi fost acaparaţi, sub diferite pretexte, supuşi la prestaţii sau transformaţi în iobagi şi pînă aci de principe sau înaintea lui de Gabriel

Bethlen? Supuşi la prestaţii şi de noul sau noii stăpîni, vecinii înşişi vor fi părăsit unii pe boieri; nu puteau să slujească la doi stăpîni.

Vecini trebuie să fie şi unii dintre supuşii boierilor numiţi iobagi sau jeleri. Boierii şi ei unii îşi iau iobagi sau jeleri sau îşi numesc vecinii aşa, nu numai pentru că, după cum vom vedea, iobagul sau jelerul e obligat la mai multe servicii, ci şi pentru că stăpînirea de iobagi-jeleri aproapia mai mult pe stăpînul lor de nobil. Au şi iobagi jeleri mai ales cei cu veleităţi de nobili sau cei în funcţii domeniale.

Uneori noţiunea de vecin şi iobag sînt puse într-o echivalenţă chiar de urbariu. De pildă Man Stoia alias Ludul din Şinca cu fraţii săi are „vecini 17 case de iobagi"[193]. Stanciul Boier din Copăcel are 11 vecini, dar a mai aşezat pe pămîntul său şi 4 jeleri munteni. Tot în Copăcel între locurile pustii e unul pe care stă iobagul văduvei Simion Boier, cu numele Colţea Badiul, ca jeler. Pe altul, pe care îl pretinde ca drept al ei, şi-a aşezat iarăşi un iobag. Iobagi sau jeleri trebuie să fie şi cei 14 înscrişi ca aşezaţi de Gaşpar Boier pe pămîntul său din Berivoiul Mic. Văd. Tămaş Boier are 3 case de iobagi aci. În Săvăstreni unul locuind într-o casă trecută în lista *„Desertae"* slujeşte ca iobag pe văd. Tămaş Boier. Fiul unuia de aci e pe pămîntul lui Gaspar Boier în Berivoul Mare, împreună cu fiii săi, ca iobag. Simion Pribeag *(Pribek)* de aci are pe pămîntul său 4 „iobagi munteni", în afară de cei 2 vecini ai săi din Recea. La Recea văd. Tămaş Boier e trecută cu 15 case de iobagi, cu 2 iobagi în Săvăstreni şi alţi iobagi, nu se spune cîţi, în Berivoi. Are şi curte nobiliară *(udvarhaz)* în Recea. Interesant însă cum se exprimă textul: „vecini alţii nu are în afară de cele 15 case de iobagi notate pe care văduva îi stăpîneşte singură", etc. Ştefan Leszai din Lisa are pe boieritul lui, pe lîngă vecini, şi 5 iobagi. Şi Şerban Ispan din Luţa, pe lîngă 4 vecini, a aşezat pe boieritul său 5 iobagi şi nişte ţigani venetici. Interesantă iarăşi nota de aci :„Şerban Ispan, cum mărturisesc juraţii, după moartea lui Ioan Török a „ocupat" un iobag numit *Ztan Mirkesz* şi îl ţine şi acum, casa fiindu-i pe boieritul lui, ca vecin *(Vetsinnek)*. Cu Ioan Theörök a fost o învoială asupra a doi iobagi, unul revenind lui Şerban Ispan, celalalt, Ztan Mirkesz, lui Ioan Teörök. După moartea lui Theörök, Şerban, profitînd de prilej, l-a luat la sine şi pe acesta şi îl ţine sub numele său. În Viştea de Jos Radul Ispan are moară şi 3 iobagi, pe doi i-a răscumpărat cu bani de la moarte, al treilea e un moldovean, care i s-a legat el iobag *(maga keotötte maggat neki)*, toţi 3 locuind pe boieritul lui.

De cîteva ori sînt pomeniţi şi ţigani boiereşti. În Pojorta un ţigan al lui Şerban Voilai, jeler, trebuie să slujească cetăţii cînd se cere. În Luţa pe un loc pustiu e ţiganul lui Şerban Ispan. Acesta are aci şi alţi ţigani venetici *(Joveveni Czigany)*. În Voila, la numele văduvei Radul Voilai sînt pomeniţi şi 8 ţigani, care locuiesc ici-colo *(Imit Amat)*.

Boierii deci mai aveau unii şi iobagi, jeleri, ţigani. Ţiganul lui Şerban Voilai, sub nume de jeler, trebuie să servească şi cetăţii, din ceea ce reiese că tot aşa puteau sluji şi alţi ţigani şi poate şi jelerii şi iobagii sau chiar vecinii boiereşti uneori. Să se observe însă tendinţa de a apropia pe iobagii

[193] *Vecsiniek vagion itt 17 haz Iobbagi.*

şi jelerii boiereşti de vecini. Sub numele de iobagi şi jeleri se ascundeau desigur uneori vecini. Sîntem într-un timp cînd noţiunile trăiesc încă alături. Boierii ţineau desigur la vecinie, doar ea le caracteriza boieria şi-i asimila cu boierii din Ţara Romînească. Dar rîvnesc şi la iobagi, stăpînirea de iobagi caracterizează pe nobil. Şi iobagii-jelerii erau obligaţi la mai multe prestaţii. Deci există şi posibilitatea inversă ca uneori însuşi boierul să-şi transforme vecinii în iobagi sau să-i treacă drept iobagi. Mai ales în cazurile boierilor înobilaţi sau ridicaţi prin dregătorii. Totalul vecinilor din tabel, de 516 astfel nu e real. La mulţi vecinii, am văzut, sînt neînscrişi, la alţii neprecizaţi în cifre. În cifră nu sînt cuprinşi apoi cei de pe domeniul Comăna şi Porumbac. Şi trebuie să presupunem şi declaraţii în minus la conscriere. Boierii trebuiau să fi cunoscut sau cel puţin să fi bănuit intenţia principelui de a le lua vecinii. Vor fi căutat nu numai să le scadă numărul, dar şi să camufleze din ei sub alte titluri, de iobagi, jeleri, servitori, angajaţi. Numărul real al vecinilor pe întreg domeniul trebuie să fie deci mult peste această cifră.

Vecinii înscrişi cu numărul, cum vedem din tabel, se distribuie foarte inegal. Cifrele sînt în genere mici, obişnuit sub zece. Peste zece sînt doar în 16 cazuri. Mai ridicate: la Ionaşcu Şincai din Şinca 25, Ştefan Leszai 34 (cifra nu e sigură, poate fi şi numai 3, 4, după semnul dintre cifre), Şerban Popa cu fraţii săi 33, cei trei Boier din Viştea de Sus 25, Oprea Băcilă din Ucea de Jos 20.

Vecinii sînt stăpîniţi individual, dar aceasta obişnuit cînd moşia boierească e individualizată. În foarte multe cazuri însă şi ei sînt stăpîniţi, ca şi moşia, indiviz. Ei ţin de moşie. E obişnuită expresia că boierii cutare stăpînesc atîta sau atîta parte din boieritul satului cu vecinie. Transacţiile asupra moşiei se fac şi ele desigur implicînd şi pe vecinii de pe ea. Cînd moşia boierilor nu e numai într-un sat, ci în două sau mai multe, şi vecinii lor se află în mai multe. Dumitru Tămaş din Şinca are 10 vecini în Şinca, 1 în Ohaba. Oprea Aldea din Pojorta are 2 vecini în Pojorta, 6 în Breaza, Aldea Neag 1 în Pojorta, 4 în Breaza, Stoica Greavul din Beşimbac are vecini în Arpaşul de Sus. Oprea Băcilă din Ucea de Jos îşi are pe cei 20 de vecini în Ucea şi în Corbi. Petraşcu Vasilie din Ucea de Sus are 15 vecini în Ucea de Jos şi Ucea de Sus. De cîte ori moşia se găseşte în indivizie, şi vecinii sînt comuni: sînt stăpîniţi, ca şi moşia, de doi, trei, patru boieri împreună. Comunitatea e semnalată adesea în text. Ionaşcu Grama din Ludişor are 5 vecini împreună cu ceilalţi consîngeni *(Attiafiaval)* ai săi. Cei 33 de vecini înscrişi la Voivodenii Mari sînt stăpîniţi de cinci boieri, dacă nu chiar de mai mulţi. Indivizia vecinilor merge uneori chiar mai departe de a pămîntului. Boierii din Voivodeni, stăpîni ai celor 33 de vecini, au fiecare economie proprie, nu numai vite, ci chiar şi pămînt de cultură separat, totuşi vecinii nu sînt împărţiţi. Stanciul Lazea din Netotu de pildă spune că vecinii lui cîţi să poată fi nici el nu ştie, căci pînă acum nu i-a ales din ai celorlalţi boieri[194].

Spre marea noastră pagubă, urbariul n-a înscris şi numele, vitele vecinilor şi a supuşilor boiereşti în genere, aşa cum le-a înscris consecvent pe ale ioba-

[194] *veczinie menni lehet azt mondgia maga sem tudgia mivel eddeg ki nem kerestette az töb Boerök közül.* Urb., p. 83.

gilor domeniului. Ne-ar fi dat o imagine aproximativă şi a stării lor materiale. Starea lor însă era socotită desigur ca privind raporturile lor cu boierii şi de aceea n-a mai fost înscrisă.

Nu avem nici vreun urbariu de după 1640 imediat, din care să vedem starea lor în momentul trecerii la iobăgie. Avem înscrişi în schimb în urbarii supuşii din Breaza, nu de mult transformaţi din vecini ai boierilor din Pojorta în iobagi ai donatarilor şi apoi ai principelui. Satul e înscris în urbarii la 1632, 1635, 1637, 1640.

În 1632 Breaza e înscrisă cu 59 de iobagi (cu 104 fii), din care 1 jude, 1 grădinar, 1 maistru firezar (la ferestrăul de apă), 5 văduve (cu 5 fii), 6 jeleri munteni (cu 8 fii), 1 preot, 6 sesii pustii care sînt pe mîinile ţăranilor, pe a şaptea Gabriel Bethlen a făcut livadă de pomi. În sat sînt apă de pescuit, 4 lacuri de peşte, pădure de fag în care se pot ţine 1000 de porci. E aci moară de scînduri şi moară de făină. Cît priveşte starea materială, cei 59 de iobagi au înscrişi 33 cai, 94 boi, 54 vaci, 341 oi, 135 porci, 28 stupi. Cei 33 de cai îi au 32 de iobagi, deci au cîte un cal, numai unul are doi. Boi au înscrişi 3 cîte 4 boi, 32 cîte 2 şi 8 numai cîte unul. Trei din iobagi nu au nici boi, nici cai. Cele 341 de oi se găsesc la 41 de oameni. Cei 28 de stupi la 5 oameni, deci numai 5 oameni din sat au stupi. Cele 5 văduve au înscrişi: 1 cal, 3 boi, 3 vaci, 8 oi, 9 porci, 2 stupi. Cei 6 jeleri munteni: 2 cai, 5 vaci, 8 oi (sînt numai ale unuia). Aceştia fac vase de lemn[195].

În 1635 sînt înscrişi 56 de iobagi (cu 102 fii), din care 1 jude, 2 văduve (cu 3 fii), 5 jeleri (cu 6 fii), 1 preot, 2 libertini, 4 sesii pustii. Cei 56 de iobagi au înscrişi 108 boi, 84 vaci, 566 oi, 146 porci, 33 stupi. Din ei numai 2 au cîte 4 boi, 4 au cîte 3, 42 cîte 2, iar 4 numai cîte unul. Oi au aproape toţi: cele 566 de oi sînt în 50 de mîini. Cele 2 văduve au 1 bou, 2 vaci, 6 oi, 3 porci. Din cei 5 jeleri, 2 au cîte 1 cal, 1 doi boi; au apoi 3 vaci, 39 de oi (trei din ei), 2 porci şi unul din ei are 2 stupi. E aci o moară de făină cu o roată, pe care Francisc Miko a ocupat-o de la boierii din Pojorta şi a dat-o în arendă pentru 40 de găleţi de grîu şpanului său din Breaza, care e notat şi scutar *(zkutar)*, Radul Banciu *(Banczi)*. Şi celelalte mori şi le-a dat în arendă. Tot de la boieri a ocupat şi moara cu o roată din Netot. Cea din Dejani a fost cumpărată încă înainte de el de la ţărani, iar cele două din Marginea au fost clădite de el. Mai e în sat şi moară de scînduri. Crîşmărit nu e nici aici, nici în celelalte trei sate (Marginea, Dejani, Netot), ele îl răscumpără acum cu 300 fl. E aci o semănătură de ovăz de 30 găl. E şi o curte, cu casă, cu tîrnaţ, pridvor, 3 camere, 1 cămară, 1 şopron, 3 grajduri, 1 grădină de legume. Livada de pomi Miko a redat-o iobagilor, de la care a fost luată[196].

În urbariul din 1637 sînt înscrise 57 de nume de coloni, 7 fii căsătoriţi şi 6 văduve împreună cu 120 fii. Dintre coloni unul e notat morar, altul maistru firezar, doi pescari. Se mai adaugă 5 jeleri, care poartă numele de Munteanul, din care trei sînt notaţi blidari *(talczinalo)*. Sesiile pustii sînt 6. În fruntea listei e înscris Judex Coman Vulpe. Fiul său căsătorit care urmează şi trăieşte într-o pîine cu el însă e notat fiul sîndiei *(fia az zindianak)* deci şi aci judele se numea sîndie, ca şi în alte sate iobăgeşti ale Făgăraşului. Ca boier e înscris Radul Banciu *(Bants)*, cu notaţia că nu a produs nimic, acum e scutarul *(zkutar)* măriei sale. Preotul se numeşte Popa Stoica. După înscrierile urbariului cei 63 de coloni şi văduve au împreună 43 cai, 131 boi, 77 junci, 101 vaci, 1080 oi, 269 porci, 43 stupi[197]. Înscrierile arată o situaţie materială mai ridicată decît în 1635. Aceasta însă pare să fie doar rezultatul repetării conscripţiei din 1635 de care principele n-a fost mulţumit; era evident că se făcuseră declaraţii inexacte, sub realitate. Textul urbariului o şi spune clar la satul Părău că din oi se lua înainte din 25 una, principele însă făcînd o cercetare în anul trecut a constatat în toată ţara Făgăraşului frauda în declaraţia numărului oilor şi din pedeapsă a sporit dijma la din 15 una. De atunci sînt datori să dea din 15 oi cu miei o oaie cu miel, din 15 oi sterpe o oaie stearpă. E explicabil deci şi în Breaza saltul mare

[195] Makkai, *o. c.*, p. 470.
[196] *Ibid.*, p. 472.
[197] În totalizarea din urbariu: 900 oi, 288 porci, Cf. şi Makkai, *o. c.*, p. 482.

pe care-l face numărul oilor față de 1635. Urmărind repartiția, acum găsim 5 cu cîte 2 cai și unul cu 3. La boi iarăși 8 cu cîte 4 boi, 46 cu cîte 2 și 5 numai cu cîte unul. Vitele mari (inclusiv caii) se repartizează astfel:

1	2	3—5	6—10	11
3	2	26	30	2

Oi au 49 din cei înscriși. Repartiția lor e următoarea:

1—5	6—10	11—20	21—50	51—100
3	13	17	13	3

Din cei trei care au oi mai multe de 51, unul are 57, altul 80, al treliea 85. Porcii se repartizează astfel:

1	2	3—5	6—10	11—15
5	9	23	16	4

Cei care au mai mulți au 12, 14, 15.

Apa de pescuit a satului, care e bună, e oprită sub pedeapsă de 12 fl. Cetatea are aci o moară de scînduri. Are pădure bună de brad și de fag, cu lemn bun de construcție; cînd se face ghinda, pot fi îngrășați în ea 400 și mai mulți porci. Daturile, slujbele, gloabele și altele sînt cele notate la Marginea, Dejani, Netot. Suma pe care o plătesc anual e de 300 fl. Despre grădina sau livada de pomi acum se notează că G. Bethlen a pus să fie plantată cu pomi și altoi. Dar Miko, care între timp a primit satul, a dat-o iobagilor, jumătate o ține un iobag, cealaltă jumătate preotul romîn de aci. Sînt în ea acum 10 nuci, 30 de meri, 4 peri, 13 altoi. Celelalte altoi au fost duse ba în Vingart, ba în secuime. Sînt și pruni.

În același an după o nouă numărătoare a oilor cifra s-a ridicat la 1369[198]. După o notă din 1639 satul avea 63 *„personae"*, din care două sîndii *(zindia)*, 1 crîșmar, 1 păstor al satului, 1 maistru firezar, 2 pescari, 2 blidari, 2 cupari (făcători de cupe), 2 făcători de țoale (aceștia șase tăiați, poate reduși la serviciile obișnuite iobăgești), 1 scutar *(zkutar)*[199].

În urbariul din 1640 sînt înscrise în listă 71 de nume, dar sînt înscriși aci și cei care conviețuiesc cu alții, și jelerii și chiar și boierul. Făcînd totalizarea după cifrele listei satului ei au acum 42 cai, 148 boi, 59 junci, 109 vaci, 1675 oi, 367 porci, 49 stupi[200]. Boii acum se repartizează astfel: cu 6 boi 1, cu 4 boi 15 (între care și boierul), cu 2 (sau 3) boi 37, cu 1 bou 3, restul sînt fără boi. Trei au cîte 3 cai (inclusiv boierul), restul cailor se repartizează obișnuit cîte unul. Numărul oilor a crescut și cu ale boierului, care are 109.

Oile, scăzînd pe ale boierului se repartizează acum astfel:

—	1—5	6—10	11—20	21—50	51—100	101—127
9	4	8	23	16	8	1

Cel cu mai multe oi are 127. Iar porcii:

—	1	2	3—5	6—10	11—20
8	4	6	23	23	6

Numărul cel mai mare de porci e de 20. Stupii sînt puțini, au numai unii din iobagi, 1, 2, 3, 4. Doar unul are 13, iar boierul 6. Cel mai înstărit se arată Comșa Micul, care are 3 cai, 6 boi, 2 junci, 4 vaci, 127 oi, 20 porci, 4 stupi. Mai înstărit decît boierul Radul Banciu din sat care are 3 cai, 4 boi, 8 vaci, 109 oi, 6 stupi.

Cifrele sînt progresive, ceea ar indica un progres de la 1632—1640, mai ales la boi și la oi. Dar asemenea progrese în cifre, și de multe ori chiar mai mari decît acestea, se pot cita în 1640 față de 1632 aproape la toate satele[201].

---

[198] *Ibid.*, p. 480.
[199] *Ibid.*, p. 487.
[200] În sumarul urbariului: 42 cai, 148 boi, 59 junci, 110 vaci, 1636 oi, 367 porci, 51 stupi.
[201] Makkai, *o. c.*, p. 456—67, 489—504.

Ele ne indică desigur mai mult un spor în controlul înscrierilor, decît un progres real. Noul stăpîn, principele Gheorghe Rákóczi e foarte activ în combaterea evaziunilor la înscrieri, face conscrieri dese, sporeşte mereu controlul, obţinînd diferenţe însemnate.

Dar ceea ce ne interesează cu deosebire aci, cifrele fostului sat de vecini Breaza nu se deosebesc de ale mediei satelor Făgăraşului din acest timp. Satul se găseşte în genere în aceeaşi stare şi aceeaşi diferenţiere. Scăzînd cifrele boierului Radul Banciu, la 1640 în Breaza avem o medie de 5 vite mari, 22 oi, 5 porci, 0,6 stupi, de înscris, o medie chiar mai ridicată ceva decît media generală a iobagilor-jelerilor ţării Făgăraşului la această dată. E mai ridicată cu deosebire la oi. E explicabil, e mai aproape de munte. Satul Breaza, firesţe, nu s-a putut ridica la această stare într-un timp atît de scurt şi doar în urma transformării din sat de vecini în sat de iobagi.

Cît e de veche Breaza nu ştim. O găsim înscrisă în rîndul satelor Făgăraşului la 1589 cînd domeniul a fost donat lui Baltazar Bathori. În 1554 Andrei Bathori îşi data o scrisoare din Breaza[202]. Era desigur mai veche.

În ce raporturi se găsesc boierii cu vecinii lor? Textele ne dau puţine indicii. Din ele totuşi reiese că boierul cu vecinul său se găsesc în raport de stăpîn şi om dependent, în acelaşi raport ca nobilul cu iobagul său. Şi vecinul e supus stăpînului său, îi datorează prestaţii. Asupra acestor prestaţii urbariile studiate aci ne dau o singură dată indicii, anume acelaşi urbariu din 1640, la saul Grid. Textul aci, după ce notează că două părţi ale satului le stăpînesc ca boierit boierii, a treia parte e pe seama fiscului, adaugă: „Căror boieri, şi aici în sat, cît şi în ţara Făgăraşului, vecinii la început au fost datori cu astfel de slujbă, anume dacă boierul a dat unui vecin de fiecare cîmp, pămînt de două zile arătură şi iarbă de cosit pentru două care de fîn, atunci vecinul a fost dator ca pe toate semănăturile lui în timpul aratului să are o zi, la seceriş să secere patru clăi de bucate şi la cosit de asemeni să cosească o zi, pe care ei o numesc slujbă de *clacă*. Peste aceasta de Crăciun fiecare vecin e dator boierului cu un car de lemne de foc, cu o găină şi cu doi colaci"[203].

Textul e foarte sumar. Şi din nefericire unic. Nu se mai repetă şi nici nu se mai completează în vreun fel în nici unul din urbariile studiate aci. Trebuie să ne mulţumim cu atît. Şi aşa sumar însă textul e deosebit de important. El e o precizare sau exprimare în cifre a prestaţiilor vecinului de aci faţă de stăpînul său boier. Numai că, din nefericire, nici acest text nu e pe deplin lămuritor. Nu numai că e sumar, dar mai e şi neclar. Nu se înţelege bine din el, mai ales la obligaţiile de lucru ale vecinului, dacă acestea sînt obligaţiile lui de muncă în genere sau obligaţiile corespunzînd doar

---

[202] Veress, *Documente*, I, p. 147, III, p. 162.

[203] *Az melj Boyeroknak mind itt az faluban, s mind penigh Fogaras feolden az vecsinek elein illien szolgallattal tartoztanak tudni illik ha az Boyer valameli vetesinek* (!) *minden fordulora ket napi szantasra valo feoldet es ket szeker szenara valo kaszalo füvet adat es engedet kaszalni, tehat minden vetesin szantasnak idein edgy nap szantani, arataskor negy kalongia gabonat aratni, es kaszolason hasonlokeppen edgy nap tartoztanak kaszalni, melliet eok klakaban valo szolgalatnak neveznek. Annak felete karacsomban minden vecsin az Boyernak edgy szeker tüzre valo faval egy tiukal es ket kalacsal tartozik* Urb., p. 30.

cantităţilor indicate de pămînt de arătură sau de fînaţ primite de la boier din pămînturile de cultură proprii? Dacă obligaţiile cresc sau scad cînd aceste cantităţi cresc sau scad? Dacă ziua de coasă de pildă implica şi obligaţia strînsului, cum se obişnuia? Cantităţile indicate sînt cantităţile minime care obligă pe vecin la muncile indicate? Nu se înţelege bine dacă vecinul are aceste obligaţii de lucru numai în cazul că i se dă pămînt de cultură din pămînturile proprii de cultură ale stăpînului, sau şi dacă îşi foloseşte numai pămînturile lui, moşia proprie din cadrul boieritului? Căci vecinul îşi are şi moşia lui. Beneficiază şi el de hotarul comun al satului. Uneori e părtaş la munte, ca vecinii din Sebeş. Poate printre „ţăranii" sau sătenii părtaşi cu boierii la mori erau şi vecini. Sau sînt şi vecini fără pămînt, aşezaţi de boier pe pămîntul său, ori aduşi de el din Ţara Romînească? Se obligau aceştia, ca jelerii de pildă, în asemenea condiţii şi aci despre asemenea vecini e vorba? În tot cazul erau şi vecinii moşteni aci şi poate aceştia erau adevăraţii vecini. Căci chiar în continuarea textului citim: „Se plîng mulţi dintre ei de boieri că moşiile controversate pe care ei (vecinii) le-au stăpînit după înaintaşii şi strămoşii lor, de la mulţi cuprinzîndu-le şi acum le stăpînesc prin cuprindere şi cu puterea spre marea lor pagubă şi nedreptate, de îndreptarea căror nedreptăţi între ei e nevoie să se îngrijească îngrijitori"[204], adică dregătorii.

Obligaţiile înregistrate aci doar în treacăt, căci ele ţineau de raportul privat dintre boier şi vecin, care nu trebuiau să intereseze pe stăpînul domeniului, sînt date ca fiind cele *„dinainte"* sau *„de la început" (elein)*, dar probabil şi cele actuale, peste care poate se trecea sau care tindeau să se confunde uneori cu cele iobăgeşti sau jelereşti şi de aceea trebuia făcută distincţia înregistrînd pe cele iniţiale. Dar o asemenea formulare, important pentru noi, trimite la trecut, la raporturi moştenite. Aceste raporturi mai vechi erau şi ele, firește, în evoluţie, în funcţie de dezvoltarea economică şi cu deosebire de dezvoltarea economiei proprii a boierului, dar desigur şi sub influenţa evoluţiei raporturilor dintre boier şi rumîn în Ţara Romînească sau dintre stăpîn şi iobag (sau jeler) aci.

Fapt e că între vecin şi iobag se face mereu o distincţie, că între cele două noţiuni nu e numai o deosebire de termen, că sînt doar doi termeni deosebiţi, care se pot substitui. Între ele e o mare deosebire de conţinut. Oricum am interpreta textul înregistrînd prestaţiile vecinului, ele rămîn departe şi de prestaţiile în produse, şi de cele în muncă ale iobagului. Sînt mai reduse şi decît ale jelerului. Lipsesc alte obligaţii sau au fost numai omise? Sarcinile vecinului în tot cazul se arată incomparabil mai reduse, indicînd raporturi mai puţin evoluate. Un motiv ca muntenii veniţi de peste graniţă sau chiar oameni veniţi din Transilvania să fie atraşi mai curînd de moşia boierească. Într-un caz am văzut Şerban Ispan din Luţa luase un iobag pe care-l ţinea pe moşia lui boierească ca vecin. Ceea ce putea fi încă un motiv pentru stăpîn de a restrînge boierimea în vecinii săi sau chiar de a o priva de vecini

[204] *Panaszolkodnak sokan keozülök az Boyerokra hogy az meli vitas Eoroksegeket, az eo elejek es eosek utan birtanak sokaktul el foglalvan, most is az Boyerok occupative es potentiose birnak, nekik nagy karakra es iniuriaiakra meli keozottek valo iniuriaknak el igazitasara es Complanalasara szükseg az Gondviseloknek providealni.* Ibid., p. 31.

în genere. Sarcinile mai reduse ale vecinilor boiereşti puteau fi şi „rău" exemplu pentru iobagii şi jelerii săi.

Se găseau şi vecinii în şerbie, legaţi de stăpîn şi de glie? Poate. După cum arată plîngerea secuilor în dieta din 1648, şi boierii îşi readuceau, şi încă cu de la sine putere, iobagii fugiţi în secuime[205], ceea ce puteau face şi cu vecinii la nevoie. Practic boierimea avea desigur mai puţine mijloace de constrîngere, de legare a omului sau de readucere a lui în cazul că vecinul pleca. Mai era şi graniţa aci, peste care vecinul putea părăsi relativ uşor pe stăpînul său prea abuziv. Desigur boierul de aci avea mai puţine mijloace de constrîngere nu numai decît stăpînul feudal, dar şi decît boierul Ţării Romîneşti. Trebuie să presupunem, dacă era, aci o şerbie mai puţin strînsă. Vecinul venit apoi poate adesea nu putea fi tratat altfel decît jelerul, care îndeplinindu-şi îndatoririle, putea să plece. Trecerile muntenilor sau „jelerilor" munteni şi într-un sens şi în altul ar putea fi un indiciu.

Dar întîlnim şi informaţia următoare: Popa Dobrul e preot în Şinca, dar are boierit în Perşani; vecinii s-au răscumpărat de la el cu bani[206]. Deci era posibilă răscumpărarea. Interesant e cazul citat al lui Neagoie Strîmbul din Vad, care s-a putut nu numai răscumpăra de la boierul său, dar a putut şi intra în moşia boierească, ajungînd însuşi boier stăpîn de moşie boierească şi de vecini. Neagoe Strîmbul, am văzut, avea casă şi în altă parte, avea parte de moară, asupra cărora făcea transacţii. Le-a achiziţionat vecin fiind, a intrat vecin avîndu-le? Probabil. Neagoie Strîmbul de la 1640 în tot cazul e printre cei mai înstăriţi boieri şi e boier jurat *(juratus assessor)* în scaunul de judecată boieresc al ţării.

Datele asupra raporturilor dintre boier şi vecinul său sînt deci foarte puţine. Nu ştim nimic despre obligaţiile de dijmă din oi, porci *(goştină)*, stupi ale vecinului, despre felul cum uzează boierul de monopolurile senioriale, de dreptul de judecată în cadrul boieritului său, etc.

Nu se spune apoi nimic în scriptele consultate despre ţiganii boiereşti, despre rosturile lor pe moşia boierească, raporturile lor cu stăpînii lor boieri. Nici nu ştim cîţi mai erau la 1640, căci sînt rar pomeniţi.

Fapt e însă că boierimea deţinea părţi importante ale ţinutului, împreună cu un număr important de supuşi. Ceea ce constituia desigur o mare ispită pentru stăpînul domeniului. Moşiile boiereşti erau nu numai un mozaic de enclave feudale în cadrul domeniului mare, dar sustrăgeau de la venituri feudale cantităţi însemnate de pămînt, un mare număr de oi, porci, vecinii boiereşti sustrăgeau un număr însemnat de unităţi iobăgeşti contribuabile de la prestaţii feudale şi cu deosebire un însemnat număr de braţe de lucru necesare dezvoltării economiei proprii. Era o situaţie care stînjenea evident pe avidul stăpîn Gheorghe Rákóczi. Întrebuinţează prin urmare felurite mijloace pentru a o „remedia".

Încă în urbariul din 1632 notele marginale personale ale lui Gheorghe Rákóczi se ridicau împotriva concesiunilor de iobagi făcute de predecesori unor nobili donatari de aci, şi chiar împotriva aşezării de romîni munteni (*muntan olahok*, poate *rumîni* munteni) pe moşie boierească, în stăpînirea

[205] *Mon. Com. R. Trans.*, X, p. 480.
[206] *Az veczinye penzen valtoztanak megh tölle.* Urb. 1640, p. 39.

cărora i-a întărit chiar principesa, Ecaterina de Brandenburg: „Nu poate să rămînă, nici nu-i îngăduim să aibă iobagii" — sună nota sa din dreptul judelui măieriştii, Stanciul Boier din Copăcel. Dregătorii domeniului fac şi ei dificultăţi boierilor în folosirea vecinilor lor. Dregătorul Belenesi, după urbariul din 1640, în Iaşi nu numai a cuprins pămînt de 12 găleţi de la boierul Ştefan Cizmarul *(Czismadia)*, dar nu l-a lăsat nici pe boierul Oprea Gavrilă (Gabriel), deşi era boier asesor al scaunului de judecată al Făgăraşului, să se folosească de vecinii săi. „Vecini ar avea vero 3 sau 4, dar în timpul domnului Belenesi nu i-a putut folosi la nimic"[207]. Donatarii sau cei care primesc prin zălogire sate sau părţi de sate în care sînt şi boieri şi vecini abuzează şi ei. Boierul Oprea Aldea din Arpaşul de Jos ar avea şi el vecini — spune textul — dar sînt iobagii lui Paul Jancso (care ţinea o parte a satului), nu le poate lua nici un folos[208]. Am văzut apoi din judecata de la 1630 a boierilor din Pojorta cu vecinii din Breaza: aceştia se recunoşteau vecini ai lor, dar noii stăpîni ai satului nu-i mai lasă să slujească boierilor, le-au uzurpat boierilor şi apele, moara, pădurile, munţii. Boierii din Pojorta au cîştigat procesul, au fost întăriţi din nou în boieritul lor din Breaza. Cu toate acestea Breaza, deşi sat de vecini pe boieritul boierilor din Pojorta, din 1632 începînd e înscrisă mereu în urbariile princiare ca sat iobăgesc fiscal. Moara de făină — notează urbariul din 1635 — Francisc Miko a ocupat-o de la boerii din Pojorta şi a dat-o în arendă şpanului său din Breaza, Radul Banciu, pentru 40 de găleţi de grîu[209]. Principele îi expropriase pe boierii din Pojorta de satul lor de vecini, el sau Gabriel Bethlen l-a donat sau l-a zălogit şi l-a reluat apoi ca sat iobăgesc, transformînd pe vecini în iobagi.

Braţele de lucru ale vecinilor rîvnite fiind de principe, însăşi instituţia a trebuit să dispară. E interesantă o versiune tîrzie a pierderii vecinilor din Breaza de către boierii din Pojorta.

După o sută de ani, în 1732, boierii şi iobagii din Pojorta judecîndu-se cu iobagii din Breaza pentru muntele şi pădurea Valea Pojorţii, Pojorţenii acuză pe cei din Breaza că le aduc tot felul de injurii, îi opresc, le iau zălog, îi batjocoresc de cîte ori se folosesc de această pădure, fie pentru lemne, fie pentru vitele lor, deşi aceasta e pădurea lor boierească strămoşească. La această judecată unul din martorii ascultaţi, Stan Sîrbul Boier din Ludişor, spune că a auzit de la oameni bătrîni că Pojorţenii au avut hotar pînă la munte şi acolo unde e acum Breaza, boierii din Pojorta aşezînd jeleri colibaşi *(Kallyibas Sellereket)*, s-au slujit de ei ca de locuitori pe pămîntul lor. Cînd apoi unul din principi a luat jelerii de la toţi boierii din toată ţara Făgăraşului, a luat şi pe jelerii din Breaza de la boierii din Pojorta, rupînd pentru ei o bucată de hotar în jurul Brezei. Ceea ce mărturisesc încă trei alţi boieri din Ludişor[210].

Am văzut, lucrurile nu s-au petrecut tocmai aşa. Locuitorii din Breaza nu erau jeleri, ci vecini. Boierilor din Ţara Făgăraşului, iarăşi, principele nu

[207] *Ibid.*, p. 64.

[208] *Ibid.*, p. 137.

[209] Makkai, László, *I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai 1631—1648*, Budapesta, 1954, p. 469—72, 477, 480, 482, 499.

[210] Densuşianu, *o. c.*, p. 63—74.

le luase jelerii, ci vecinii. Boierii martori nu mai păstrează se vede noţiunea de vecin, au dislocat-o în amintirea lor cele de iobag şi de jeler, generale acum, sau întrebuinţează în locul ei pe acestea. Vecinii din Breaza au fost luaţi mai înainte ca principele să fi luat toţi vecinii boierilor Ţării Făgăraşului. În 1640, cînd cei din Breaza erau de acum iobagi, boierii încă îşi aveau vecinii. Nu se spune precis care e principele care le-a luat boierilor vecinii. El este desigur chiar Gheorghe Rákóczi I, şi a făcut-o poate chiar în urma acestei conscripţii. N-avem un urbariu al Făgăraşului din acest răstimp ca să putem preciza acest lucru, dar el ne apare destul de evident.

De acum încolo în tot cazul nu-i mai găsim pe vecini pomeniţi în acte ca prezenţi. În actul de confirmare în boierie a boierului Opriş Grama din Ucea de Sus şi a fraţilor săi, dat de Ana Bornemisza în 1671, sînt pomeniţi, dar sub forma că boierul a prezentat acte privilegiale din timpul stăpînirii Susanei Lorantfi, din care reiese boieria lui veche, stăpînirea de moşie boierească, de munţi, de mori, de iobagi ţigani şi că, după vechiul obicei al Ţării Făgăraşului, şi ţărănimea (*parasztsag* — prostimea) era îndatinată să-i presteze anual vecinie *(vecsinséget)*[211]. Aceasta deci era de acum situaţie trecută.

Datele asupra vecinilor sînt desigur cu totul insuficiente pentru a urmări procesul dezvoltării şi apoi al dispariţiei a celei de a doua instituţii romîneşti de bază a raporturilor feudale de aci, care a fost vecinia. Că instituţia era mai veche, o arată şi vechimea informaţiilor, dar şi numele mai vechi de vecin şi nu cel de rumîn care era mai obişnuit acum în Ţara Romînească. Vecinia s-a dezvoltat ca o necesitate a dezvoltării moşiei boiereşti. Iar în sec. XVII trebuia să crească ca o necesitate a economiei proprii a boierului. Această economie proprie boierească arată aceeaşi tendinţă de dezvoltare ca şi economia proprie feudală: cultivare de pămînt în regie proprie, cu braţe de muncă servile. Dar acestui proces de dezvoltare i s-a suprapus, încă la începuturile sale sau chiar înainte de ele, o altă putere feudală, trebuind să se dezvolte în cadrele acesteia. Economia proprie a boierimii se dezvolta acum în cadrele unui mare domeniu feudal şi în dauna dezvoltării economiei proprii şi veniturilor lui. De aci lupta îndelungată între cele două procese, care a dus, între altele, la desfiinţarea veciniei. Locuitorii domeniului fiind supuşi tot mai mult la prestaţii feudale, vecinii boierilor fiind tot mai mult supuşi şi ei la prestaţii faţă de domeniu, tot mai mult acaparaţi de el, boierii îi împrospătează mereu cu alţii veniţi sau aduşi din Ţara Romînească numindu-i tot cu numirea mai veche, tradiţională, de vecini şi cînd acolo se numesc în genere rumîni. Aci numirea s-a păstrat poate şi pentru că rumîni se numeau toţi locuitorii ţării, în tot cazul toţi iobagii domeniului şi nu se mai făcea atunci nici o distincţie. Suprapunerea unei noi stăpîniri feudale, dezvoltarea unei economii proprii domeniale, a stimulat desigur şi dezvoltarea economiei boiereşti, a provocat desprinderea mai curînd a unui pămînt propriu de cultură boieresc din comunitate, o separaţie a supuşilor boiereşti de cei ai domeniului. Această dezvoltare a provocat însă la rîndul ei o reacţiune cu atît mai puternică a stăpînilor domeniului, lupta pentru reducerea puterii boierimii, pentru acapararea supuşilor ei.

---

[211] *Ibid.*, p. 131—36; Puşcariu, *o. c.*, p. 403—407.

REGIMUL PĂDURILOR, APELOR, MONOPOLURILOR SENIORIALE

Averea boierească nu se mărgineşte numai la cele cuprinse în tabel. Formula daniei sau întăririi moşiei boiereşti înţelege moşia, ca şi pe cea nobiliară, cu păşunile, pădurile, munţii, apele, lacurile de pescuit, morile, locurile de moară şi cu toate drepturile feudale legate de ele, pescuit, vînat, măcelărit, crîşmărit etc. Ce se întîmplă cu toate acestea prin suprapunerea unei noi puteri feudale? Boierimea îşi va păstra drepturile sale separate de cele ale stăpînului feudal al domeniului, le va pierde, în întregime sau numai în parte? De aci şi tendinţa de a interpreta boieria. E o nobleţă? Atunci ea trebuie să-şi păstreze toate libertăţile şi prerogativele nobilului şi moşiei nobiliare, fără vreun amestec al stăpînului feudal al domeniului. E un libertinat numai? Situaţia se schimbă, libertinul e un om dependent, moşia lui face parte din domeniul feudal, el e posesor şi nu proprietar, moşia sa e scutită de sarcinile obişnuite iobăgeşti numai condiţionat şi temporar, pe timpul cît posesorul deţine libertinatul sau *„usque ad beneplacitum"*. În oscilaţia interpretării au fost expuse sau vizate astfel mereu şi prerogativele şi imunităţile boiereşti. De aceea e interesant să vedem în ce stadiu se găseşte procesul şi în privinţa acestora.

Despre *păşuni* urbariile nu vorbesc nimic. Păşunatul pe hotarul satului e desigur comun, liber pentru toţi, şi pentru boieri şi pentru iobagi deopotrivă. Nu se înregistrează păşuni separate nici măcar pentru vitele domeniului.

Pădurile în schimb sînt destul de consecvent înscrise în urbarii. Ce-i drept, sînt înscrise doar sumar, înscrierile ne dau totuşi anumite indicii asupra regimului lor.

În 1632 textele ne spun a cui e pădurea, de ce e, de stejar, de fag, de brad, şi cîţi porci se pot îngrăşa în ea cînd se face ghinda sau jirul.

De pildă la satul Grid se spune: Au pădure de stejar şi de fag foarte bună, pentru lemn de clădit. Cînd se face ghinda de stejar se pot îngrăşa bine în ea o mie de porci, cînd se face jirul 900. În privinţa dijmei porcilor, nu numai aici, ci pe întreg pămîntul Făgăraşului, obiceiul e ab antiquo să se ia toamna din porcii iobagilor, înainte de a fi scoşi la ghindă, din 25 unul, dijmă care se numeşte goştină *(Gostina)*. Cei care întrec numărul de 25 se răscumpără cu cîte 2 d. Dacă oameni de peste Olt, care nu erau iobagi ai domeniului Făgăraş îşi mînau porcii în munţii Făgăraşului, în timpurile vechi, precum şi pe timpul răposatului principe (Gabriel Bethlen), sub provizoratele lui Gaspar Leszai şi lui Ştefan Rethi, se luau cîte doi bani de porc, altceva nimic, dar de pe timpul lui Martin Deak au dat provizorului cîte 5 d. de fiecare porc şi cîte o găleată de ovăz de fiecare zece porci, ceea ce după mărturia lor n-a fost nicicînd. Pădurea e a satului, goştina de la streini însă o ia domeniul.

Pădurea lor de stejar e foarte bună, e de clădit, cînd se face ghinda se pot îngrăşa bine în ea 1000 de porci (Vad). Au pădure de fag foarte bună, cînd se face ghinda (jirul) se pot îngrăşa în ea 1000 de porci, răscumpărarea porcilor streinilor, care înainte a fost de cîte 2 d., de pe timpul lui Rethi e de cîte 4 d. (Poiana Mărului). Acestea sînt înscrierile cele mai frecvente. Satul are pădure de stejar, de fag, de brad şi se pot îngrăşa în ea cînd se face ghinda 150, 300, 500, 1000 sau alte cifre de porci. În pădurea Viştei de Jos se pot îngrăşa 2000 de porci. În pădurea de fag a Comănei de Sus se pot îngrăşa 1500, în cea de

stejar 300. În pădurea Ohabei se pot îngrăşa bine 4000 de porci. După cifrele înregistrate, în pădurile înscrise se pot îngrăşa la vreo 25.000 de porci.

Uneori pădurea e înregistrată simplu, fără cifra porcilor. Sîmbăta de Jos are pădure de stejar pentru foc. Unele sate au pădurea împreună cu altele, Ucea de Sus împreună cu Ucea de Jos şi Corbi, Veneţia de Jos cu Veneţia de Sus. Cei din Cîrţişoara au pădurea de fag împreună cu Paul Janczo care ţine cealaltă jumătate a satului. Doar cîteva sate n-au pădure sau n-au înscrisă pădure.

În acest urbariu rar apar păduri oprite. Doar la Ileni găsim o asemenea înregistrare: Au o pădure de stejar oprită, pedeapsa opreliştii e de 12 fl., dar pentru că pădurea e încă tînără, ghindă nu s-a făcut în ea pînă acum. E oprită pentru că e tînără sau ca viitoare pădure de ghindă? E oprită în favoarea satului sau a stăpînului feudal? Textul nu ne lămureşte. Tot sub pedeapsa de 12 fl. e oprită şi bucata de pădure de stejar de lîngă drumul ţării, din Dridif.

Urbariul din 1637 înscrie pădurile în genere în acelaşi fel, indicînd de asemeni numărul porcilor care se pot îngrăşa în ele cînd se face ghinda. Şi cifrele sînt asemănătoare. Doar la Ohaba şi Viştea apar acum cifre şi mai mari. La Ohaba se spune că au pădure bună de brad şi de fag, pentru clădit, în care se pot îngrăşa 500 de porci. Cînd au avut însă pădurile împreună cu Şinca, puteau umbla în ele şi 16—20.000 de porci. Acum însă Şinca e ruptă de domeniu (o are acum Francisc Matskasi). Pădurea acum e tăiată, pustiită, au prăpădit din ea atît cît să poată cuprinde vreo 3000 de porci. La Viştea de Jos acum spun că în pădurea satului se pot îngrăşa vreo 6—7.000 de porci.

S-au înmulţit însă acum înscrierile de păduri oprite. La Părău se spune că pădure de ghindă oprită *(tilalmas)* au puţină, se pot îngrăşa în ea doar vreo 300 sau 400 de porci. Au şi puţină pădure de fag cu ghindă împreună cu cei din Şercaia şi din Grid. Pădurea e oprită deci pentru ghindă. Şi cei din Vad au pădure de stejar oprită, bună şi pentru clădit.

Dar întîlnim acum şi cîteva texte care spun clar că pădurile sînt oprite pe seama stăpînului. Cei din Bucium au pădure de ghindă de stejar oprită, ţinută oprită pentru porcii măriei sale.

Cei din Copăcel au pădure bună de brad şi de fag, numai că pădurea de fag au tăiat-o rău pentru lemne de foc pe seama cetăţii. Ileni satul are o bucată de pădure de stejar oprită sub pedeapsă de 12 fl., pînă acum nu s-a făcut în ea ghindă, sînt însă în ea mulţi iepuri, e pădure frumoasă tînără, ţinută acum pe seama măriei sale. Cei din Sîmbăta de Sus au pădure mare de brad şi de fag, se pot îngrăşa în ea 1000 şi mai mulţi porci. Dar deşi e oprită sub pedeapsă de 12 fl., se face multă pagubă în ea şi de către iobagii măriei sale, şi de către ai donatarilor. În Dridif satul are o pădure de stejar *(ligetes teölgy Erdöye)*, prin care trece drumul ţării, e ţinută oprită pentru cetate sub pedeapsă de 12 fl. Cei din Sîmbăta de Jos au împreună cu cei din Beşimbac o bucată de pădure ţînără de stejar oprită sub pedeapsă de 12 fl. Cei din Sărata au pădure de fag în care se pot îngrăşa cînd se face jirul 1000 de porci. Se opreşte de obicei din ea pentru îngrăşatul porcilor principelui atîta cît e nevoie. La Arpaşul de Sus un alt text: e pe seama domnului nostru şi pentru săteni o pădure de fag în care se pot îngrăşa cînd se face jirul 1000 de porci. Cei din Comăna de Sus au împreună cu cei din Comăna de Jos şi cu cei din Cuciulata pădure de fag şi de stejar în care se pot îngrăşa 2000 de porci, pădurea de stejar însă e numai pentru curte *(Uduarhaz)*, obişnuiesc să îngraşe aci porcii principelui cînd se face ghinda. Aceeaşi situaţie acum şi în Veneţia: au multă pădure de stejar şi de fag, cea de stejar obişnuiesc să o oprească pe seama porcilor principelui cînd se face ghinda.

Pădurile au început să fie oprite nu numai pentru ghindă, dar şi pentru nevoile cetăţii şi mai ales pentru turmele de porci ale principelui.

În 1640 înscrierile sînt asemănătoare cu cele din 1637. Se reproduce adesea exact textul urbariului precedent.

Cei din Şercăiţa se plîng acum că o bucată de pădure numită *Plaiel Zurczilul* le-a fost ocupată încă de pe timpul lui Berczeni de la locul numit *Petrocz* pînă în valea Şercăiţii, de cei din Mărgineni. Sînt şi acum mai multe păduri oprite. E oprită pădurea din Şinca. Cea din Bucium e şi acum oprită pentru porcii principelui. De asemenea cea din Ileni, iarăşi sub pedeapsă de 12 fl. La Sîmbăta de Sus, la Dridif aceleaşi texte ca şi la 1637. Şi pădurea Drăguşului e ţinută pentru porcii principelui cînd se face ghinda. Pădurea Beşimbacului e oprită sub pedeapsă de 12 fl.

În 1648 pe domeniul Comănei în genere aceeaşi situaţie.

În Veneţia de Jos pădurea de ghindă e comună cu alte sate, dar oprită. La Comăna da Jos textul spune că pădure de stejar şi de fag cu ghindă oprită satul are destulă; e comună cu Comăna de Sus, Cuciulata şi cu alte sate. Coasta *Pliasa* e oprită. Pădurea de stejar cu ghindă din *Kicziora* e oprită pentru porcii curţii. Pe *Gyrboa* e de asemeni o pădure mare de ghindă oprită pentru porcii curţii. Pădurea *Korneczÿ* e de fag, liberă şi pentru vitele de pe domeniu.

Pădurile sînt înregistrate în genere cu ale satelor. Nu s-au separat încă păduri alodiale, dar au început să fie oprite unele pentru porcii domeniului. Ele sînt individualizate pe sate. În multe cazuri însă sînt comune pe două sau mai multe sate. În cadrele satelor ele sînt comune. În comunitatea lor intrau fără îndoială şi boierii. Înscrierea pădurilor ca fiind ale satelor înseamnă desigur că nu s-au separat încă păduri boiereşti din comunitatea pădurii, că boierii puteau beneficia chiar de veniturile lor ca stăpîni ai boieritului, sau în raport cu acest boierit cînd deţineau sub acest titlu sate sau părţi de sate. Reiese aceasta şi din textul statutului din 1508. În ce măsură mai puteau beneficia acum de asemenea venituri, textele urbariilor analizate nu ne spun. În tot cazul venitului principal al pădurilor, dijma (vama) porcilor de la ghindă, goştina cum se numea aici, era acum venitul stăpînului, adică al principelui.

Munţii în schimb sînt înscrişi mulţi ca fiind ai boierilor. Separaţia munţilor, individualizarea lor se făcuse mai curînd. Ei figurau uneori, cu numele chiar, în cărţile vechi de danie.

Urbariile din 1632 şi 1637 nu-i înscriu decît rar şi cînd sînt ai satelor. Ele n-au înscris şi averea boierească. Inregistrările astfel se reduc la puţin. La Perşani textul din 1632 spune că au munte foarte folositor, pe care *a memoria hominum* l-au avut ei, dar în anul trecut 1631 domnii saşi din Braşov legîndu-se de el l-au cuprins cu puterea *(potentia mediante)*. Încă de pe timpul provizoratului lui Ştefan Rethi au pornit judecată pentru el şi de atunci e nedecisă încă. Muntele l-au cuprins fără nici o dreptate[212].

Diferendele pentru munţi cu braşovenii sînt mai vechi. În textul satului Poiana Mărului apare informaţia că pe cei din Poiana Mărului i-a aşezat mai întîi căpitanul Făgăraşului Cozma Horwat în timpul regelui Ştefan (Bathori), văzînd marea pustiire a munţilor şi pădurilor şi lipsa de folos a apelor cu peşte. Pe atunci ei nu aveau altă slujbă decît să păzească pădurile, munţii şi apele de pescuit şi să dea anual odată, anume la Crăciun, căpitanului o piele de vulpe şi cîteva măsuri *(ejtel)* de unt, precum şi să-i ţină

[212] *Urb.*, p. 10.

bucătăria cu păstrăvi. Din oi erau totuşi datori să dea dijmă, din 25 una. Provizorul Ştefan Rethi, din porunca răposatului principe (Gabriel Bethlen) le-a luat pentru slujbă o anumită sumă, anume 70 fl., iar drept banii trunchilor *(Teöke penz)* 35 fl. Şi acum sînt în acea rînduială. Din oi dau şi acum din 25 una. Din porci n-au dat înainte niciodată dijmă, ci Martin Deak în toamna trecută a luat de pe ei patru goştine *(negj Gostinat)*, probabil în înţelesul de patru porci de dijmă. Şercăiţa are pădure de fag şi de brad pentru clădit, dar are şi munte bun; cînd se face ghindă se pot îngrăşa 6—700 de porci. Arpaşul de Jos are de asemeni la munte o pădure de fag cu jir, în care cînd se face jirul se pot îngrăşa 300 de porci.

Pădurile satelor se prelungeau uneori şi la munte, sînt doar nu numai de stejar şi de fag, sînt uneori şi de brad.

Urbariul din 1637 nu vine nici el cu mai multe informaţii. Acum se plîng mai multe sate pentru munţii ocupaţi de braşoveni.

Satul Vad se plînge că pe timpul lui Ştefan Rethi braşovenii le-au cuprins cu puterea munţii Văcarul şi Lelescul *(Vakarul es Leleszkul)* şi îi ţin şi acum spre paguba lor, deşi au dreptate bună. Şinca se plînge că în timpul principesei Ecaterina, braşovenii le-au cuprins cu puterea muntele *Nomaya*, ţinîndu-l şi acum, munte pe care cei din Şinca şi cu o sută de ani înainte l-au stăpînit cu pace. Cei din Perşani repetă plîngerea lor pentru muntele cuprins cu puterea de braşoveni. Provizorul Făgăraşului, cu porunca principelui, e dator să-l recîştige pe calea legii şi să-l reocupe. Venitul obişnuit al acestui munte, după spusele lor, i se cuvine boieritului din Ohaba, pentru care au produs o carte veche stricată *(szakadozot,* cu rupturi) fără pecete, scrisă romîneşte *(olahul)* pe care, cum spun, a dat-o înaintaşilor lor voievodul Basarab al Ţării Romîneşti. La Veneţia de Sus se notează că au pădurea împreună cu cei din Veneţia de Jos, decît doar cînd mînă oile la munte au loc hotărît de umblat pe care-l numesc Gîrbova *(Girboua)* şi pe care atunci vitele celor din Veneţia de Jos nu e voie să umble[213].

Acum Poiana Mărului lipseşte. Dar apare o informaţie asemănătoare după textul satului Holbav. După cum reiese din cuprinsul urbariului dinainte, acest sat a fost aşezat la venirea regelui Ştefan, pe timpul lui Gabriel Maylad, bîrsenii *(Barczasagiak)* făcînd mari pagube în munţi, ei să-i păzească. Braşovenii înainte, pînă în timpul principatului lui Gabriel Bathori, erau datori să dea cetăţii Făgăraşului în fiecare an, în ziua de anul nou 60 fl. De asemeni pentru nevoile bucătăriei cîte un blid mare de piper, şofran, cuişoare *(zekfü)*, ghimber, migdale, stafide şi struguri de mare *(malosa es tengeri szölö)*, pe care le-au dat fără greş totdeauna la termenul fixat. Peste acestea mai erau datori să dea provizorilor un val de giulgiu *(giolcz)* şi două cîrmîzuri *(karmasin)*. Cînd pe acestea nu le-au prestat la termenul obşnuit, provizorii au fost liberi să trimită brănişterii sau paznicii de păduri *(az Braynistereket auagy Erdő Eőrzőket)* şi toţi boii şi toate carele pe care le puteau găsi sau prinde în păduri sau în munţi să le aducă în Făgăraş şi să le ţină închise pînă cînd ei n-au prestat toate acestea. Acest uz nu se ştie din ce pricină n-a mai continuat de la principatul lui Gabriel Bathori.

Nici urbariul din 1640 nu aduce mai multe informaţii pentru munţii satelor. La Vad repetă textul privitor la ocuparea munţilor Văcarul şi Lelescul de către braşoveni. Dar adaugă că acum pe aceşti munţi scot în fiecare vară oile principelui *(eo Naganak Maiorsag Juhait)*. Sătenii se plîng că înainte de a fi fost ocupaţi de braşoveni, vara cînd pe unul erau scoase oile domeniului, pe celalalt erau liberi sătenii să le scoată pe ale lor, dar acum dregătorii au oprit oile sătenilor de la aceasta.

Cei din Şinca spun şi ei că muntele Nămaia, ocupat de braşoveni în timpul principesei Ecaterina, e tot la ei. La Perşani se repetă textul din 1637. Se repetă şi aci, fără nici o schimbare, textul de la satul Holbav privind pe bîrsani şi braşoveni.

Ca informaţie nouă, după textul satului Copăcel urbariul înscrie trecătorile peste munţi în Ţara Romînească[214]. Întîia pleacă din Sercăiţa, a doua

[213] *Urb separat din 1637*, p. 11.

[214] *Eosveniek az Havason altal Havaselfeoldeben. Urb., p. 59.* Ösvény înseamnă trecătoare, cărare, potecă.

din Bucium, a treia din Sebeş. Aceste trei se întîlnesc la fîntîna de pe muntele Nămaia *(Nomaia nevu Summasban levo kutnal)* în una singură, care merge în Ţara Romînească şi duce la Rucăr şi la Cîmpulung. A patra din Berivoi, a cincea din Dejani, a şasea din Breaza merg în sus spre muntele Bratila, trecătoare care se numeşte Scărişoara *(Zkarisora)* şi e oprită, a şaptea din Netot, care toate se unesc pe muntele Brătila şi duc în Ţara Romînească la vama Brata *(Bratia)*. A opta din Recea, pe aceasta o numesc Pleaşa *(Pliasa)* şi care în vîrful *Turczilla*, la fîntînă sus în munte, se întîlneşte cu celelalte poteci. A noua merge de pe hotarul Viştei de Jos şi Viştei de Sus, peste muntele Viştea Mare spre vama din Nucşoara *(Nuxora)*. A zecea din Ucea de Sus, numită Ucişoara *(Utsisora)*, care trece şi ea spre Nucşoara. Şi pe domeniul Porumbacului, din Arpaşul de Sus trece peste munţi o potecă de picior *(Gialogh eosveni)* care coboară în Ţara Romînească la Sălătruc *(Salaktrukra)*. A doua e Cîrţişoreanul *(Kerczisoranul)* merge la satul Arefu *(hares?)* tot în Ţara Romînească. A treia merge din Porumbacul de Sus în satul Titeşti *(Titesd)*, care e şi el acolo.

Dar ceea ce interesează cu deosebire subiectul nostru, urbariul înscriind acum şi averea boierilor, le-a înscris şi munţii. Se pare nu consecvent, totuşi destul de frecvent pentru a ne edifica şi asupra acestei componenţe a moşiei boiereşti. Iată datele:

Man Stoia alias Ludul din Şinca cu fraţii săi au o stînă în muntele Nămaia *(Nomona?)* Părtaşe la acest munte e văd. Ursul Stoia, care a avut moşie împreună cu Ludul Stoia. Din textul neclar de la satul Bucium reiese totuşi că boierii din Bucium şi-au putut afirma prin scaunul de judecată dreptul asupra muntelui. Coman Urs din Mărgineni, care are moşia împreună cu fiul său Coman Urs, cere prin judecată de la rudele sale a patra parte din muntele Ţiganului *(Czigani havas)*, care altfel e înscris la boierul depus Ion Stanciul ca stăpînindu-l cu mai multe rude *(Attiafiakkal)*. Pe acest munte e şi o stînă. Ion Domboi din Sebeş împreună cu copărtaşii la moşie (sînt patru) au a patra parte a muntelui Sebeşului numit Groapa *(Gropa)* şi pe el o stînă. O altă a patra parte a acestuia o au *vecinii*. Rînea Vasile din Hîrseni cu fiul său, au a opta parte din muntele Groapa Hirseni sau Groapa Hîrsenilor *(Gropa Herszien)*. Stoica Ursul cu fiul său Bîrsan Ursul au a douăsprezecea parte în muntele Valea Buzdugan *(Valia buzdugan, Valie Buzdugani)*. Barb Aldea are în acelaşi munte a şasea parte. Preotul Petraşcu Marcziul are şi el aci a şasea parte. Boierii din Copăcel au împreună în boieritul lor doi munţi, Stînişoara şi Petriceaua *(Petricze)*. Gaspar Boier din Berivoiul Mare cu boierii de aci au împreună doi munţi întregi, Picioru Scorţii *(Piczoru Szkorcza)* şi Valea Radul*(Valia Radul)*. În cel din urmă preotul Dumitraşcu de aci are a patra parte. Oprea Cornea din Ileni, cu fiul său Man Cornea au împreună a opta parte din muntele Bîlea *(Belia)*, pe care au o stînă. Oprea Vasul din Rîuşor, cu fratele său Coman Aldea, au jumătate din muntele Scărişoara *(Szkaliszora)*, pe care au două stîni. Boierii din Săvăstreni toţi au muntele Bîlea *(Belia)* împreună cu sătenii şi cu Francisc Kemeny. Stoica Motoc din Săsciori, cu fiul său Radul Motoc, au împreună a patra parte din muntele Baba. Cîte o pătrime în acest munte au Stoica Motoc junior, Coman Ţeţ şi Radul Ţeţ. Boierii din Netot au împreună (în comun) muntele Butin, pe care însă nu e mai mult de un loc de stînă. Gheorghe, Ştefan Boier şi văd. Tămaş Boier din Recea au împreună muntele Pliaşa *(Pliasa)* pe care e o stînă. Ştefan Leszai din Lisa are un munte, după care sînt datori să dea anual doi caşi şi o vadră de urdă (probabil cei care îşi scot aci oile pe muntele lui). Trei boieri Greavul de aci au jumătatea muntelui Sălaşu *(Selaso)*, pe care au o stînă. Oprea Aldea din Pojorta are împreună cu rudele sale muntele Valea Pojorîţa *(Valia Posoritza)* cu două locuri de stînă pe el. Radul Sîrbul din Ludişor are munte în hotar cu Ţara Romînească, împreună cu mai multe rude ale sale. Ionaşcu Grama are şi el în munte tot atît cît şi Radul Sîrbul. Părtaşi în acest munte sînt şi alţi trei boieri. Boierii din Voievodenii Mari au împreună muntele Moşul Mare *(Mosul Maire)* cu două locuri de stînă pe el. Aldea Cabuz din Voievodenii Mici are muntele cu loc de stînă Faţa *(Facza)*. Şerban Ispan are şi el munte în hotar cu Ţara

Romînească, cumpărat cu bani. În acest munte sînt părtaşi şi ceilalţi doi boieri de aci. Streza Dragomir din Dridif cu fiul său au jumătate din muntele „Budi" pe care se poate ţine o stînă. Ştefan Voilai din Voila cu mai multe rude are muntele Smida *(Zmida)*, pe care e o stînă. Aldea Tassu alias Dobrin are întreg muntele Faţa lui Dobrin, pe care e o stînă. Preoţii (boieri) din Drăguş, împreună cu mai multe rude au muntele Drăguş. Stoica Greavul cu fratele său Todor Greavul din Beşimbac au a cincea parte din munţii Arpăşel (pe care e o stînă), Arpaşul, precum şi din muntele *Sniapali* (?) (poate Şneapăni) din hotarul satului Breaza. În Viştea de Sus trei boieri au o treime din muntele Viştea Mare, celelalte două părţi le au alţi patru. Între aceştia preotul Popa Oprea, cu două rude ale sale, are o treime din acest munte şi o stînă. În Viştea de Jos Neagoie Boier cu Radul Ispan, Oprea Marcul şi văd. Popa Comşa au împreună muntele Zănoaga *(Zenoga)*, pe care pot fi două stîne. Hangul Dulie cu boierii Radul Dulie şi Ionaş Dulie şi cu cinci rude iobagi, au parte în muntele Viştea Mare. Impărţeala asupra acestui munte nu e clară; în tot cazul sînt mulţi părtaşi la el. Comşa Stanciul cu fiul său Bîrsan Stanciul au întreg muntele Viştişoara, cu două stîni pe el. Toma Vladimir din Ucea de Jos are, cu mai multe rude, muntele Ucea Mare cu două stîni pe el. Oprea Băcilă are împreună cu Petraşcu Vasilie din Ucea de Sus muntele Ucişoara *(Ulczisora)* cu o stînă pe el. Popa Radul cu Popa Oprea au împreună cu mai multe rude muntele Tărîţe, pe care e o stînă. Radul Colcer din Ucea de Sus are a zecea parte în muntele Ucea Mare, pe care e o stînă. În Arpaşul de Jos Ştefan, Petru şi Bogdan Boier au o treime a muntelui Batian (sau Vatian), pe care e o stînă, Comşa Stanciul o altă treime, Radul Voican a treia treime. Oprea Aldea are o cincime în muntele Albota. Popa Vasile are şi el în muntele Albota, pe care-l ţin cinci inşi, o cincime cu o stînă pe ea. Munţi sau părţi în munte au desigur şi alţi boieri la care nu sînt înscrişi munţi.

Boierii stăpînesc deci părţi importante din munţii Făgăraşului. Munţii boierimea i-a putut păstra mai bine. Stăpînii feudali au cuprins apoi şi din munţi, aveau nevoie acum petnru vitele şi oile proprii. Aceasta după ce înainte, cînd aveau mai puţine, le scoteau şi ei pe păşunile comune.

Partea cea mare a munţilor se găsesc încă în stăpînirea boierilor. Satele au rar înscrişi munţi proprii în urbariu. Stăpînirea întinsă a munţilor de către boierime mărturiseşte cercurile mult mai largi cuprinse de moşia boierească pe pămîntul ţării decît cele în fiinţă acum. Boierii stăpînesc munţii, vedem, şi individual. Dar în genere îi stăpînesc în comun, doi, trei sau mai mulţi boieri împreună, toţi membrii unei familii sau toţi boierii dintr-un sat. În comunitate intră adesea şi boieri din sate diferite. E interesant cazul muntelui din Sebeş, la care sînt părtaşi şi vecinii. Munţii, ca şi boieritul, familia boierească îi poate avea nu numai într-un loc. La aceasta contribuie nu numai sistemul de moştenire, ci şi achiziţiile, schimburile, cumpărăturile. Comunitatea în stăpînirea unui munte poate fi completă, dreptul copărtaşilor asupra unui munte fiind neîmpărţit. Mai frecventă însă e comunitatea indiviză, de tip moşnenesc, boierul avînd în muntele comun o cotă parte, o jumătate, o treime, o cincime ş.a.m.d., după cît a moştenit sau a putut achiziţiona. Copărtaşii au astfel în muntele comun drepturi adesea foarte inegale. Părţile prin subdivizare ajung la subdiviziuni mici, pînă la $^1/_8$ sau la $^1/_{12}$, ca în Hîrseni. Munţii, pe care boierii i-au stăpînit şi i-au putut păstra în această măsură, sînt mărturia puterii feudale pe care au cucerit-o încă în timpul de formare a boierimii. Datorită importanţei oii, şi în economia boierească s-a separat din comunitate se vede destul de curînd o stăpînire boierească individuală sau colectivă restrînsă, familială, a munţilor, care adesea poartă nume de persoană. Munţii, spre deosebire de păduri, par mai individualizaţi de la început, apar uneori şi în cărţile de danie.

Ce venituri aduceau boierimii munţii, urbariile nu se spun. Desigur îşi scoteau la munte, vara, oile, vitele, porcii proprii. Dar puteau primi pe ei şi oi, vite, porci de ai altora, porci din alte sate, din satul propriu sau de ai supuşilor proprii pe bază de învoială, împărţind venitul desigur în raport cu părţile pe care le avea în munte fiecare copărtaş. Veniturile posibile ale munţilor boiereşti puteau ispiti şi ele pe stăpînul feudal. Pentru el însă munţii nu se puteau număra printre cele mai importante surse de venit, cînd veniturile din oile, porcii domeniului şi le asigurase prin dijmă sau alte prestaţii. Din oi iobagii, am văzut, dădeau din 25 una, oaie cu miel din oile cu miel, sterpe din sterpe, dijmă pe care Gheorghe Rákóczi, sub pretextul fraudelor pe care le-a descoperit în declararea numărului oilor cu prilejul unei conscripţii, din pedeapsă, a ridicat-o la din 15 una. Porcii se dijmuiau toamna înainte de scoaterea la ghindă, din pajişte (ghindă nu se făcea totdeauna şi deci dijmuirea de la ghindă nu putea aduce un venit constant), luîndu-se iarăşi din 25 unul, dijma numindu-se, am văzut, goştină. Obiceiul şi la oi şi la porci era ca cei care au sub număr să se împreune cu alţii pentru a împlini numărul, răscumpărînd de la dijmă cu cîte doi dinari oaia sau porcul care era în plus sau în minus şi nu cădea în numărul dijmuit.

Nu apare nimic în urbarii privitor la dreptul de păşunat al locuitorilor ţării Făgăraşului pe Pămîntul Crăiesc, care decurgea poate din vechiul drept la folosinţa comună a „pădurii romînilor şi pecenegilor" înscris în diploma andreiană de la 1224, drept care a întreţinut certuri continui, uneori adevărate lupte între romîni şi saşi, care au dat naştere la o serie lungă de plîngeri şi de o parte şi de alta, de acte, fie de oprire de la acest drept, fie de întărire a lui[215]. Poate însăşi comunitatea introdusă în diplomă a fost o uzurpare. Cu data de 25 aprilie 1599 Andrei Bathori întărea din nou dreptul boierilor şi celorlalţi locuitori ai districtului Făgăraş de a-şi paşte oile pe teritoriile săseşti oriunde pasc oile şi vitele saşilor, atît vara cît şi iarna, drept de care s-au bucurat ab antiquo şi de la care i-a oprit de curînd numai principesa Maria Christierna; ei însă să fie cu grijă să nu facă pagube[216]. Probabil la cererea Făgărăşenilor impune Mihai Viteazul în dieta din iulie 1600 articolul privind dreptul reciproc de păşunat al satelor romîneşti, ungureşti, săseşti pe hotarele satelor vecine. Asupra acestui drept mai revine şi Gabriel Bathori şi alţii. Iar Gabriel Bethlen instruia pe provizorul său din Făgăraş în 1623 să-i trimită porcii la păşune oriunde pe Pămîntul Crăiesc.

În ce măsură se folosesc boierii de dreptul de pescuit, textele nu ne spun. În cărţile de danie sau de întărire în boierie apar invariabil formulele moşiei

---

[215] Asemenea acte se pot cita multe pentru sec. XVI. V. Hurmuzaki, II/4, II/5, XV/1.

[216] *Quod cum ex humillima supplicatione Agilium et providorum universorum Boieronum caeterorumque incolarum disrictus Fogarasiensis intelligamus ipsos propter sterilitatem et asperitatem teritorii eorundem in alendis et pascendis ovibus suis tali immunitate usos fuisse, quod nimirum tam aestivali, quam etiam hyberno tempore ubicunque et in quibuscunque territoriis Saxonicalibus oves et alia armenta Saxonum alerentur, oves quoque suas ubique libere in territoriis licitis sine detrimento et incommodo omni praefatorum Saxonum, pascendi alendique habuissent facultatem* ... Se concede iarăşi acest drept şi porunceşte autorităţilor săseşti ca *„praefatos Boerones caeterosque universos incolas dicti districtus Fogarasiensis in praescripta immunitate iuxta eorum antiquam et usu approbatam consuetudinem conservare"*... Veress, *Documente*, V, p. 218—19.

boiereşti, cuprinzînd şi apele, şi deci implicit dreptul de stăpînire sau de folosire a lor. Dar pescuitul în apele mici n-a constituit un capitol economic mai însemnat. Mai ales că aci era aproape Oltul. Pescuitul în asemenea ape pe domeniile feudale în genere era liber şi pentru supuşi, implicînd doar anumite daturi de peşte, cînd stăpînul nu destina anume pe unii din iobagii săi să-l servească cu peşte. Abia răzleţ apar în urbarii ape sau porţiuni de ape oprite.

În urbariul din 1632 apele sînt înscrise consecvent ca ale satelor. Se notează obişnuit şi ce peşti conţin. Înscrierile au obişnuit asemenea texte: apă de pescuit au bună, în care sînt peşti (înşiraţi) şi raci (Ohaba). Au apă bună de pescuit în care sînt păstrăvi (etc. Şercăiţa). E textul care se repetă, cu variaţii la numele peştilor[217], la cele mai multe sate.

La Poiana Mărului se notează că au apă bună de pescuit, în care sînt din belşug păstrăvi, *locza, semlingh, menyhal, fejer hal* şi raci, dar o pescuiesc mai mult bîrsanii şi cei din Şercaia, netemîndu-se şi nefiind opriţi de nimeni.

Dar apar şi ape oprite. La Ileni textul spune că au apă de pescuit pe care o ţin oprită sub pedeapsă de 12 fl. La Viştea de Jos: are o apă cu păstrăvi oprită sub pedeapsă de 12 fl. Ucea de Sus are apă cu păstrăvi împreună cu Ucea de Jos de asemeni oprită. Şi în Săvăstreni au apă cu păstrăvi oprită sub aceeaşi pedeapsă de 12 fl. Sînt oprite deci unele ape cu păstrăvi. La Grid e înregistrat un lac mare de peşte al cetăţii.

În urbariul din 1637 apar ca oprite apele cu păstrăvi (şi alţi peşti) în Ileni, Săvăstreni, Breaza, Viştea de Jos, Ucea de Jos, Ucea de Sus, Arpaşul de Jos, sub aceeaşi pedeapsă de 12 fl.

La Drăguş acum se notează că ar avea apă bună cu păstrăvi etc., dar se plîng de cei din Viştea de Jos şi Viştea de Sus, de cei din Viştea de Sus că neputînd ţine oprită apa de iobagii lui Paul Kali, şi copiii pescuiesc liber, iar de cei din Viştea de Jos, că fără ştirea lor luînd din cînd în cînd apa pentru moara lor, peştele atunci piere tot, şi chiar aici jos în rezervorul de peşte nevenind apa, păstrăvii care se găsesc atunci în el toţi mor. S-ar putea înţelege din acest text şi că satele opreau apele pentru ele. De pildă la Viştea de Jos textul e formulat astfel: are şi satul apă de pescuit oprită, în care prind păstrăvi, peşte de piatră şi raci[218]. Textele în tot cazul sînt echivoce, nu spun niciînd clar pentru cine erau oprite.

Urbariul înregistrează acum şi rezervoarele de peşte ale cetăţii. În textul oraşului Făgăraş se spune că sînt pentru cetate trei rezervoare de peşte *(hal-tartok)*, iar al patrulea e şanţul cetăţii. Mai e şi un rezervor de păstravi în afară de oraş. În Sărata apoi e un rezervor în care e şi puţin peşte. (În 1632 apare aci un lac fără peşte pe care e construită o moară pentru curte.) În Arpaşul de Sus au apă frumoasă de pescuit în care sînt păstrăvi etc. şi raci din belşug. E şi un rezevrvor frumos de peşte în care spun că sînt păstrăvi frumoşi mari. În lista iobagilor aci apar patru pescari. La cele două din urmă însă nu se spune ale cui sînt. În inventarul din 1632 al curţii din Porumbac trei rezervoare de peşte ale curţii apar în grădina şurei[219].

---

[217] Apar: *piztrangh, locza, semlingh, menyhal, lepenihal, kophal, fejerhal, kowü hal, cziuka, czompo veres szemü hal, czik* şi poate şi alţii. Apar obişnuit apoi raci.

[218] *Vagion az falunakis tilalmas halaszo vize, sub poena f. 12 melyben pisztrangot, köui halat es rakot foghnak.* Urb., p. 149.

[219] *Urb. 1632,* p. 191.

Urbariul din 1640 în privinţa apelor repetă obişnuit textele din 1637. Aceleaşi rezervoare de peşte în Făgăraş, aceleaşi ape oprite în sate sub aceeaşi pedeapsă de 12 fl.[220]. Acum şi valea Voievodenilor e notată ca oprită. La Şinca apare acum o astfel de înregistrare: apa Şercaii curgînd pe aci, are în ea păstrăvi etc., măria sa domnul nostru acum a oprit-o ca nimeni să nu pescuiască în ea[221].

În legătură cu pescuitul deci boierii nu sînt pomeniţi. Ceeace înseamnă că nu şi-au separat asemenea drepturi, că nu şi-au făcut pînă acum vreun venit din pescuit decurgînd din dreptul de folosinţă a apelor. Le-au folosit desigur în comun cu sătenii. Pe apele mai însemate pune acum stăpînire treptat stăpînul feudal al domeniului, principele.

În schimb boierii s-au folosit pe boieritul lor de dreptul feudal de a ridica mori, pive pe ape. Stăpînirea apelor implica dreptul de a ridica mori, piue, ferestraie pe ele sau de a supune la prestaţii pe cele ridicate de alţii. Că noua stăpînire feudală, suprapusă, i-a găsit pe boieri folosindu-se de el, se vede şi din actele boiereşti, din transacţiile asupra morilor sau locurilor de moară, se vede din întreg regimul morilor.

După conscripţia din 1632 morile din ţara Făgăraşului sînt unele ale stăpînului feudal, altele ale boierilor, altele ale sătenilor. Domeniul are moară proprie în Făgăraş. Are o moară cu trei roţi, din care o roată o ţine cu piatră şi fier oraşul, două cetatea. Vama se împarte în patru, două părţi se iau pentru cetate, a treia pentru oraş, a patra e a maiştrilor morii *(a molnar mestereke)*. Are şi patru pive, în care se pisează mei şi sămînţă de in; vama din ulei şi caşe se dă cetăţii. Mai are o moară de praf de puşcă, nu de mult ridicată, în Beclean. De asemeni trei mori de scînduri (ferestraie de apă), două în Sebeş, una în Porumbacul de Sus. În Sărata e un lac fără peşte, pe care s-a ridicat o moară pentru cetate. În Porumbacul de Jos e o moară a curţii cu două roţi. La atît se reduc acum morile domeniului.

Sînt incomparabil mai multe morile săteşti. Urbariul înscrie încă vreo 61 de mori. Din acestea una e a nobililor din Beclean, una a provizorului Comănei, 11 ale satelor, ţăranilor sau libertinilor, 3 ale preoţilor, 4 sînt boiereşti ţărăneşti şi 41 boiereşti (din care 3 ale boierilor ţărani, *paraszt boerok*). Pivele înscrise sînt şi ele unele boiereşti, dar sînt mai ales ţărăneşti.

Covîrşitoarea parte a morilor săteşti erau deci boiereşti. Ceea ce înseamnă că boierii îşi exercitau încă din plin dreptul vechi de a ţine moară. Aşa îşi exercitau dreptul la stăpînirea apelor, morilor, locurilor de moară cuprins în formulele de danie sau întărire în boierie. Morile le stăpînesc, ca şi iobagii, în multe cazuri individual. Cele mai adesea însă le stăpînesc colectiv, cîte doi, trei sau mai mulţi, uneori toţi boierii din sat împreună, semn nu numai al unui drept comun, ci şi al aceleiaşi indivizii boiereşti. În Copăcel de pildă sînt două mori cu cîte o roată, stăpînite de boierii de aci, şapte la număr, toţi dintr-un neam. Într-un caz extrem, moara cu o roată din Veneţia de Jos o stăpînesc nu mai puţini de 13 boieri. Aşa le au şi sătenii, individual sau mai mulţi împreună, prin asociaţie desigur sau prin moştenirea a mai mulţi

[220] *Tilalmas halas pataka a falunak vagion sub poena 12. meliben koi halat semlinget es Rakat boven fognak* (Ileni). *Pisztrangos tilalmas vize vagion sub poena f. 12* (Săvăstreni).
[221] *Urb. 1640*, p. 39. Cuvintele care urmează în text sînt greu de citit.

urmaşi. Uneori moara e a satului. Sînt multe cazuri cînd în acelaşi sat e şi moară boierească şi moară ţărănească, după cum sînt mai multe cazuri cînd moara o ţin boierii cu ţăranii împreună. Sînt şi altfel de cazuri. În Hurez sînt patru boieri, moara e totuşi jumătate a sătenilor, jumătate a lui Ioan Giroth. În Veneţia de Sus a ridicat moară provizorul Comănei Toma Nagy, pe loc cumpărat de la iobagii satului cu 25 fl. S-a ajuns astfel la o situaţie complicată de diviziuni şi subdiviziuni, în care domină însă hotărît boierimea.

Tot atît de semnificativ e că boierii după morile lor sau după părţile lor de moară nu dau dijmă cetăţii, cum dau ţăranii. Ei se bucură de prerogativele oamenilor liberi sau stăpînilor de pămînt. De pildă la Bucium se spune: „boierul Coman Bîrsan are o moară cu o piatră, dar cum relatează dregătorii, dijmă din ea n-au dat nici cînd cetăţii". În Copăcel sînt două mori, ale boierilor, dijmă nu dau din ele. Negaţia apare mereu la morile boiereşti. Ţăranii (iobagii) însă, libertinii şi chiar cei notaţi boieri ţărani, dau dijmă. Preoţii dau şi ei dijmă după morile sau părţile lor de moară dacă nu sînt boieri. Boierii nu dau dijmă nici cînd au morile în comun cu alţii, ei nu dau atunci dijmă după partea lor. De pildă în Hîrseni sînt două mori cu cîte o rotă pe care le stăpînesc mai mulţi împreună; boierii slujitori la cetate după partea lor nu dau dijmă, boierii ţărani însă o dau totdeauna. În Voila sînt trei mori: una în cîmp cu două roţi e a nobililor Şerban şi Radul Voylai. În sat e altă moară cu două roţi, din care una e al lui Şerban Voylai, cealaltă a satului. Nobilii după partea lor nu dau dijmă, satul însă dă dijmă după roata pe care o are. Mai e şi o a treia moară, din jos de sat. Şi aceasta e a lui Şerban Voylai. Iar Radul Voylai are aci pive. Din aceasta nu vine nimic cetăţii. După statutul din 1560—1570, am văzut, de la mori nu se lua nimic ale oricui ar fi fost. Acum de la săteni se ia.

După pive iarăşi boierii nu prestează nimic. De pildă în Arpaşul de Jos sînt înscrise două pive de cioareci *(Vanialo auagy Dwreőkleő)*, una a lui Oprea Băcilă, cealaltă a lui Ion Şerbaia, amîndoi ţărani. Sînt datori anual, cînd umblă, cetăţii cu cîte un ţol *(egy Pokroczal auagÿ pedigh egj Baboual)*. În Ucea de Sus e o roată de pive, după care dau tot un ţol anual. În Arpaşul de Sus sînt patru, de la două nu se cuvine nimic, de la celelalte două cîte un ţol anual. Cele care nu sînt datoare cu nimic trebuie să fie boiereşti. Aşa, obligaţia boierilor de a da cîte un ţol după pivele lor, înscrisă în statutul din 1560—1570, ne apare ca o inovaţie abuzivă, care n-a putut dura.

Dar găsim şi cazuri în care şi după morile boiereşti se dă dijma sau cînd şi boierii dau dijma din partea lor de la morile comune.

În Ohaba sînt două mori, una a sătenilor, alta a lui Stoica Bîlea şi a boierilor Şincai; amîndouă dau dijmă cetăţii. În Şercăiţa moara e a boierilor ţărani; dau dijmă. În Hîrseni pe hotar sînt două mori cu cîte o roată, stăpînite de mulţi, o parte stăpînită de boierii slujitori la cetate, după aceea nu dau dijmă, dar după partea boierilor ţărani au dat-o totdeauna. În Berivoiul Mare trei mori, ale boierilor (trei boieri); din două nu dau dijmă, din a treia dau. În Rîuşor moara e a lui Simion Boier şi a libertinului Neagoie; dau dijmă. În Mîndra moara jumătate e a lui Tămaş Boier şi a boierului Oprea Taflan, dau totuşi dijmă. În Sîmbăta de Jos o moară a lui Şerban Ispan, nu dă nimic, o moară a boierilor ţărani dă. În Arpaşul de Jos o moară a boierului Bogdan şi a libertinului Comşa Stanciul şi o alta pustie acum a preotului Popa Comşa; cînd umblă dau dijmă amîndouă. În Ucea de Sus două mori boiereşti, una boierească iobăgească; toate dau dijmă.

La mai multe mori boiereşti din satele ţinînd de Porumbac, la moara din Cîrţişoara, la cele patru mori din Porumbacul de Jos se notează că au dat dijmă, dar că principesa i-a scutit de ea. Aceeaşi notaţie şi la cele două mori din Scorei, ţinute una de doi boieri, cealaltă de trei boieri ţărani. Erau scutiţi desigur.

În covîrşitoarea parte a cazurilor, boierii nu dau dijmă după morile lor. Şi cînd o dau, probabil s-au găsit anumite motive pentru a-i supune la dijmă, stăpînesc mori supuse înainte dijmei, părţi achiziţionate de la ţărani etc. Faptul e totuşi semnificativ. Aceste începuturi de supunere la dijmă sub un motiv sau altul, sau această nevoie de a acorda sau obţine scutire, vădeşte o tendinţă de extindere a dijmei şi asupra morilor (şi pivelor) boiereşti.

Tendinţa de extindere a dijmei o vădesc clar notele marginale, autografe, ale principelui. De pildă la Dridif: să se ia şi din cealaltă. La Veneţia de Jos: să se afle de ce nu dau, să-şi arate dreptăţile. Aşa şi la Voila: dacă nu-şi pot arăta dreptăţile să o ia şi dela celelalte. La Lisa, la moara lui Ştefan Leszai: să se justifice de ce nu dă dijmă.

Nu ştim ce dreptăţi li se cer, dar, se vede, li se cer acte doveditoare, acte de concesiune, de scutire, pe care boierii în genere nu le aveau. Ei stăpîneau morile în virtutea unui uz mai vechiu, decurgînd din drepturile boiereşti. Tendinţa e de a extinde dreptul feudal de morărit asupra întregului pămînt al ţării, de a-l afirma ca drept unic şi exclusiv al stăpînului domeniului. Mori să se poată ţine sau ridica numai de către el sau numai prin concesia lui. Tendinţa se lovea însă de drepturile feudale ale boierimii. Încă un motiv deci de a reduce boieria la un libertinat, care să poată fi exclus de la monopolurile senioriale. Tendinţa se va exprima mai clar în urbariul următor.

La 1637 situaţia e asemănătoare cu cea din 1632. Domeniul are şi acum moara din Făgăraş cu trei roţi şi pivele înscrise în 1632, a căror vamă se împarte în acelaşi fel. Acum însă mai apare o moară, clădită nu de mult. E o moară bună clădită din piatră cu cinci roţi şi cu o a şasea pentru păsat *(kasa daralo)*. Vama ei revine cetăţii, morarul luîndu-şi a patra parte din ea. Funcţionează şi moara principelui de praf de puşcă din Beclean. Mai apar acum două mori de făină ale cetăţii de cîte o roată în Marginea. În Şebeş sînt iarăşi două mori de scînduri (ferestraie de apă). În Breaza cetatea are o moară de făină cu o roată; principele a redat-o boierilor din Pojorta, dar nu pot aduce dovezi scrise pentru dreptul lor. Moara era luată deci de la boieri. E aci şi o moară de scînduri pe seama cetăţii. În Porumbacul de Jos curtea are o moară cu două roţi, în Porumbacul de Sus o moară cu două roţi şi moară de scînduri, în Sărata o moară cu o roată, în Comăna de Jos o moară cu două roţi şi una pentru caşe (păsat) cu două săgeţi (pive), în Comăna de Sus o moară cu o piatră din vama căreia o pătrime e a morarului, în Veneţia de Sus o moară cu o piatră. Domeniul are înscrise acum deci 11 mori de făină cu 20 de pietre sau roţi, pive de păsat, 4 mori de scînduri sau ferestraie de apă. Morile domeniale au sporit deci simţitor faţă de 1632.

Dar şi morile săteşti înscrise sînt mai multe acum. Sînt şi satele înscrise mai multe. Între timp principele a recîştigat o parte din părţile înstreinate. Am numărat 76 mori săteşti. Din acestea 36 sînt boiereşti, 26 boiereşti ţărăneşti şi 14 ţărăneşti. Morile boiereşti sau boiereşti ţărăneşti sînt 62 din 76. Alte 6 mori sînt nobiliare (una din ele nobiliară-ţărănească). Morile înscrise pe domeniu sînt astfel 93. Am numărat şi vreo 40 de pive, unele mori de

păsat, altele pive de ţoale sau de pănură. Din acestea iarăşi numai şase sînt domeniale, celelalte sînt boiereşti, boiereşti-ţărăneşti sau ţărăneşti. Mai multe sînt ţărăneşti. Mai erau desigur mori şi pe moşiile sau părţile de moşie de pe mîinile donatarilor, cu care s-ar ridica şi mai mult numărul morilor de pe domeniu.

Economic morile indică o însemnată consumaţie de grîne, iar social locul însemnat pe care îl deţine încă boierimea în morărit.

Să se observe însă terenul pe care-l cîştigă mereu domeniul în morărit, restrîngerea boierimii în acest drept al său. În această restrîngere principele face acum un pas hotărît înainte. Pînă aci după mori ţăranii dădeau a zecea din vamă, iar după pive dădeau cîte un ţol *(pokrocz, lasnak)* anual de fiecare. Boierii însă nu dădeau nimic. Acum principele le cere boierilor acte, le pretinde să-şi dovedească prin acte scrise dreptul de a ţine moară liberă. Nu se mulţumeşte numai cu cărţile de boierie, le cere acte de încuviinţare specială, de la înaintaşi sau de la el, pentru moară sau pive, dispunînd ca dacă nu pot aduce asemenea dovezi, să fie supuşi şi ei după moară la dijmă, după pive la prestaţiile obişnuite ale pivelor ţărăneşti. Principele după ce a depus o serie întreagă de boieri, reducîndu-i la sarcinile obişnuite iobăgeşti, după ce a apropiat pe boier de libertin, acum caută să-l reducă şi în dreptul de a ţine moară, punîndu-l alături de ţăranul iobag.

Să dăm cîteva exemple din textul urbariului: În Hîrseni sînt două mori boiereşti-ţărăneşti. Din părţile lor ţăranii au dat dijmă, boierii nu. Dar pentru că n-au produs nici un act de scutire, de acum încolo şi ei sînt datori să dea după părţile lor dijmă[222]. Aceiaşi au şi două pive după care ţăranii au dat cîte un ţol anual, boierii nimic. Nici pentru aceasta însă boierii n-au adus nici o dovadă. În Copăcel Simon Boyer are în curtea sa o moară cu o piatră după care nu dă dijmă. Pentru aceasta n-a putut aduce altă dovadă decît cea înscrisă în rîndul dovezilor de boierie. De aceea rămîne la bunăvoinţa principelui. După celelalte două mori boiereşti de aci de asemeni nu au dat dijmă. Neproducînd acte, să dea de acum încolo dijmă. Boierii din Netot nici ei nu pot aduce altă dovadă pentru moara lor, decît cea a boieriei, rămîn deci la bunăvoinţa principelui[223]. În Viştea de Sus moara era a stăpînului de acum al satului, Paul Kaly. Boierii au vrut să ridice şi ei o altă moară. Kaly însă nu i-a lăsat să o ridice spre prejudiciul morii sale. În Ucea de Sus sînt trei mori boiereşti-ţărăneşti, după care ţăranii au dat dijma, boierii şi libertinii însă n-au vrut să dea nimic. În Cîrţişoara moara e a boierilor, n-au dat dijmă din vama ei, Ştefan Szaniszlo i-a îngăduit plătind anual cîte 1,50 fl. De acum încolo să dea dijmă. Cei doi boieri sînt înscrişi şi altfel *Szabadosok*, iar textul spune că au fost trecuţi în rîndul iobagilor pentru că n-au produs nimic asupra boieriei lor.

Dispoziţia e generală: să fie supuse la dijmă sau prestaţii şi boierii stăpîni de mori şi pive care nu au vreo încuviinţare specială. Aceasta boierii obişnuit nu o aveau şi astfel rămînea la bunăvoinţa principelui să o acorde sau nu.

În privinţa morilor, urbariul din 1640 nu aduce nimic deosebit faţă de urbariul din 1637. Vine doar cu adăugarea morilor din satele sau părţile de sate recîştigate de domeniu între timp. Încolo textele reproduc aproape

---

[222] *Melyreol mivel semmi Annuentialis levelet nem producaltanak ennek utanna ökis tartoznak az ö resz jöuedelmekbeöl a' Varhoz az tizedet kiadni.*

[223] *Ezen a' patakon uagion Dumitru Lyabulnak es Ztantsul Lazanak egy molnok mellyet oda fel a' mint emlekezet vagion productioiok feleol, annak igazsagaual birnak, egyeb specialis Annuentiaiok nem leuen feleole, miben hadgia eo Naga, tartozzanake Tizeddel a vamjabul, auagy hogy ne adgjanak az ö Naga kegielmessege.*

consecvent pe cele din 1637, cu aceleaşi distincţii între boieri şi ţărani în privinţa dijmei după mori şi cu aceleaşi îndrumări să fie supuşi la dijmă sau prestaţii pentru morile şi pivele lor şi boierii dacă nu au vreo încuviinţare specială, care să-i scutească de dijmă. Problema supunerii morilor şi pivelor boiereşti la acelaşi regim cu al morilor şi pivelor ţărăneşti se vede nu s-a decis încă. Nu era uşor de decis. Boierii de sigur îşi susţin şi ei cu tărie drepturile sau găsesc mijloacele, materiale fără îndoială, de a obţine confirmări, concesii, acte.

În tot cazul pe domeniile Comănei şi Porumbacului şi la 1648 mai apar asemenea situaţii. La Veneţia de Jos de pildă. Aci o moară a boierilor; pînă acum n-au dat dijmă din vama ei; şi de acum încolo mila măriei sale. În Scorei sînt trei mori boiereşti, din toate să dea dijmă — sună textul.

Totuşi treptat boierii sînt restrînşi, deposedaţi de dreptul de morărit în sensul că şi morăritul lor e considerat ca o concesie din partea stăpînului feudal, singurul stăpîn al acestui drept, şi prin urmare supuşi la prestaţii. Cel puţin acesta e procesul în curs.

Venitul cel mai însemnat însă nu aceste monopoluri îl aduceau. De aceea au şi fost acaparate sau impuse cu mai multă încetineală şi cu mai multe concesii. Nu mult putea să aducă nici dreptul de măcelărit, care e abia pomenit de urbarii şi în care nu ştim ce împlicaţii au putut avea boierii.

Cel mai însemnat venit bănesc îl aducea dreptul de *crîşmărit*. Tocmai de aceea, în acapararea acestui drept pentru sine sau în tendinţa de a-l extinde asupra întregului domeniu, stăpînul feudal porneşte cu mai multă hotărîre.

În baza dreptului feudal nobilul avea şi drept de crîşmărit, monopolul acestui drept, în cadrul moşiei sale. Stăpînul îl împărţea şi cu iobagii săi, dar foarte inegal. Dreptul de crîşmărit al iobagilor se restrîngea obişnuit de la Sîn Mihai (29 sept.) pînă la Crăciun sau de la cules pînă la anul nou, deci la trei luni pe an, pe tot restul anului stăpînul păstrîndu-l pentru sine. Iată de ce e iarăşi preferabil ca boierul să nu fie echivalat cu nobilul.

În tot cazul Gabriel Bethlen în zelul său de a spori veniturile domeniului se arată necruţător şi fără menajamente. În domeniu — spun instrucţiile lui din 1623 pentru provizorul său din Făgăraş — crîşmăritul de la cules pînă în ziua ultimă a lui decembrie să fie al poporului sărac (iobăgimii), dar în tot restul anului, de la 1 ianuarie începînd, nimeni să nu mai îndrăznească să vîndă vin, bere, sub pedeapsă de 12 floreni, să i se ia vinul şi berea şi să se vîndă în folosul stăpînului. „Nu puţină pagubă avem — spune textul lui — şi cu crîşma din Galaţi, de aceea să vesteşti şi să opreşti în sat ca de acum încolo nimeni să nu mai îndrăznească să vîndă acolo în sat vin, bere, niciodată, căci îl spînzurăm. Orice vin sau bere ai găsi acolo, a oricui şi oricînd, trimite, sub pedeapsa pierderii capului, ostaşi asupra lui şi le ia pentru noi"[224].

Schimbările în crîşmărit, introduse de Gabriel Bethlen, se reflectează şi în textele urbariilor din 1632, 1637, 1640, 1648. Înainte de Gabriel Bethlen, am văzut, statutul din 1508 nu pomeneşte crîşmăritul. Cel din 1560—70 vorbeşte de cîte o bute de vin de sat pe an. A urmat apoi obiceiul să se dea cîte

[224] *Erdélyi Gazdaságtörténelmi Szemle*, 1897, p. 18.

o bute de 40 de vedre de vin de cele trei sărbători mari, Crăciun, Paşti, Rusalii, vin pe care sătenii trebuiau să-l vîndă şi să-i servească stăpînului preţul. Cînd nu li se dădea vin spre vînzare, trebuiau să răscumpere cîştigul sub titlul de „crîşmă seacă". Crîşmărind acestea, sătenii erau liberi în vînzarea băuturilor tot anul. Sub Gabriel Bethlen satele nu mai sînt libere să crîşmărească pentru ele decît de la Sîn Mihai pînă la Crăciun, tot restul anului ele trebuiau să crîşmărească băuturile stăpînului pentru stăpîn, crîşmăritul pentru ele pe acest timp fiind oprit. Ba în 1632 se spune uneori că trebuiau să crîşmărească pentru stăpîn tot anul fără întrerupere, din care pricină, spun iobagii din Perşani de pildă, aşa au sărăcit, că unii vînzîndu-şi chiar vitele pentru preţul vinului, mulţi dintre ei au şi pribegit. În Beclean înainte a fost obiceiul ca jumătate din an crîşmăritul să fie pentru tîrg, cealaltă jumătate pentru cetate, crîşmarul fiind plătit din cetate pe această jumătate de an cu 6 fl. şi 6 găleţi de grîu. De vreo cîţiva ani însă nu s-a mai plătit. În schimb crîşmăritul pentru cetate continuă fără întrerupere. În Făgăraş chiar, obiceiul a fost ca tîrgul să fie liber să crîşmărească pentru sine trei săptămîni pe an în care să cadă cele trei sărbători, Rusaliile, Sîntămăria şi Sf. Nicolae; acum însă se crîşmăreşte în continuu pentru stăpîn. În Beclean şi Făgăraş aceeaşi situaţie şi la 1640. Asupra schimbării din sate se mai revine, Ecaterina de Brandenburg revine la vechiul obicei. Şi sub Gh. Rákóczi se practică iarăşi obiceiul de a da spre crîşmărit anumite cantităţi de vin, decît cantităţi sporite. În Comăna de Jos la 1648 li se dă spre crîşmărit şase buţi în loc de trei. Dar la Porumbac provizorii reintroduc crîşmăritul continuu pentru stăpîn.

Crîşmăritul aci era cultivat de stăpîn nu numai pentru că el era un însemnat izvor de venit, ci şi pentrucă aci nu se producea vin şi astfel venitul putea să fie cu atît mai însemnat şi mai constant.

Toate acestea se adresau şi boierimii? Textele urbariilor nu ne spun. Intrebarea e, erau supuşi şi ei acestor interdicţii, erau opriţi şi ei de la crîşmărit? Ştim că libertinii erau opriţi în genere de la aceasta pe domeniile feudale. Din ascultarea de la 1676 de pildă rezultă că drabanţii băştieri de aci erau obligaţi chiar să primească şi ei din vinul dat satelor pentru crîşmărit la cele trei sărbători cîte o vadră, plătindu-l. Erau desigur şi boierii opriţi. Erau obligaţi şi ei la crîşmărit pentru stăpîn sau la răscumpărarea lui, la crîşmă seacă, în rînd cu ţăranii? Actele nu ne spun. Probabil nu, cel puţin în principiu. Crîşmăritul era un drept feudal de la care puteau fi opriţi, dar o obligaţie iobăgească la care nu trebuiau să fie supuşi. Puteau fi supuşi doar prin abuz. Cînd duceau în sate vinul stăpînului de Crăciun, de Paşti şi de Rusalii, fiecare boier care avea moşie ţărănească *(paraszt fundus)*, fînaţ sau pămînt de arătură ţărănesc şi obişnuia să ţină şi crîşmă după a stăpînului, era dator să cumpere din vinul lui (cînd se împărţea pe capete) şase cupe *(kupat)*, iar dacă nu ţinea nici crîşmă şi nu avea nici moşie ţărănească, patru cupe, dar de o bună vreme nu-l mai iau asupra lor — spune textul observaţiilor din timpul lui Mihai Apafi II[225]. Probabil în cazurile indicate, adică

[225] Arh. ist. a Fil. Acad. Cluj, col. Iosif Kemény, *Miscellanea Juridico-Processualia*, tom. III.

atunci cînd boierii ţineau moşie ţărănească, erau obligaţi să contribuie şi la „crîşma seacă".

Dar chiar dacă interdicţiile instrucţiilor nu i-ar fi oprit, veneau interdicţiile directe, impuse de principe pe domeniile fiscale chiar nobilimii. Dieta din Alba Iulia, din 1631, în art. 10 hotărînd să menţină în libertăţile şi imunităţile lor nobiliare pe nobilii din Alba Iulia şi de pe celelalte moşii fiscale, menţinuţi şi de Gabriel Bethlen, menţionează că „în afară de crîşmărit"[226]. Articol întărit şi de dieta din 1650[227], intrat apoi şi în *Approbatae*[228]. Crîşmăritul era exceptat deci din imunităţile lor; îl exceptase încă Gabriel Bethlen. Pentru Alba Iulia art. 8 al dietei din Alba Iulia din 1633, referindu-se la o hotărîre mai veche a sa ca nobililor şi altor stări din Alba Iulia să le lase crîşmărit numai de la Sînmihai pînă la 1 aprilie, restul anului rezervîndu-l exclusiv pentru fisc, hotăra să pedepsească pe contravenienţi, la prima infracţiune să le spargă fundul buţii, la a doua să le ia 50 fl.[229]. Nobilimii din Vinţ dieta din 1633 îi limita crîşmăritul de la Sînmihai pînă la 1 febr.[230]. Privilegiile Odorheiului se confirmau rezervînd crîşmăritul pentru cetate. Miliţia cetăţii Hust (azi în U.R.S.S.) fiind ţinută din venitul crîşmăritului, din crîşmăritul de acolo nobilimea e exclusă sub pedeapsa pierderii vinului sau spargerii fundului buţii, el rămînînd exclusiv al stăpînului[231]. Doar în cazurile cînd nobilul se găseşte pe moşie achiziţionată de fisc să poată împărţi cu fiscul, în condiţiile legale, crîşmăritul — hotăreşte dieta din 1633[232].

Pe domeniile fiscale Gabriel Bethlen ridicase deci dreptul de crîşmărit chiar şi nobilimii sau îl limitase. Îl ridicase desigur prin aceasta şi boierimii. Dar practic lucrurile trebuie să se fie petrecut şi cu crîşmăritul ca şi cu alte drepturi feudale, să se fi produs şi abateri, recidive în virtutea dreptului obiceiului. Desigur fiind vorba de o sursă de venit atît de importantă stăpînul a fost mai zelos în aplicarea interdicţiilor. Dar şi boierimea în eludarea lor.

Şi după aceste interdicţii şi hotărîri boierimii îi rămînea cel puţin dreptul de crîşmărit al iobagilor domeniului, de la Sîn Mihai pînă la Crăciun, sau dreptul de a crîşmări după ce s-a vîndut vinul impus spre crîşmărit satului. Sau trebuia să-i rămînă. Că boierimea însă îşi pretindea dreptul nu în virtutea acestei concesii, ci în virtutea dreptului feudal, că ea persista în conştiinţa acestui drept, ne-o arată şi un fapt petrecut mult mai tîrziu. La 1785 anume, Fiscul începu un lung proces împotriva boierimii ţinutului pretinzînd excluderea ei de la dreptul de crîşmărit, şi exclusivitatea acestui drept pentru sine. Fiscul invocă dreptul feudal, legile ţării, monopolul feudal fireşte, boierii invocară şi ei desigur uzul şi privilegiile lor, dreptul de crîşmărit pe care legile îl asigură oricărui nobil, mare sau mic, omului liber în genere. La judecată îşi prezintă actele lor boiereşti, actele de confirmare în boierie, în imunităţile şi prerogativele boiereşti. Fiscul argu-

[226] *Mon Com. R. Trans.*, IX, p. 266—267.
[227] *Ibid.*, XI, p. 73—74.
[228] *Approbatae Constitutiones*, P. II, tit. 8, art. 7.
[229] *Mon. Com. R. Trans.*, IX, p. 380—81.
[230] *Ibid.*, p. 432—33.
[231] *Appr. Const.*, P. III, tit. 77, art. 1. *Comp. Const.*, P. III. tit. VI, art. 3.
[232] *Mon. Com. R. Trans.*, X, p. 144.

mentează că nici uzul dinainte nu demonstrează exerciţiul acestui drept, — dimpotrivă actele vorbesc de uzurpări boiereşti, de înfrînări — nici actele prezentate nu cuprind şi dreptul de crîşmărit al boierimii. Argumentul era perfid. Formulele de danie sau de confirmare nu cuprind şi dreptul de crîşmărit; acesta deriva doar din proprietatea şi prerogativele ei feudale, făcea parte din funcţiunile ei, dar „uzurpările" obişnuit nu erau altceva decît afirmări ale dreptului chiar împotriva interdicţiilor. Sau dacă nu trebuia să beneficieze de el în virtutea dreptului pe care-l aveau toţi locuitorii de a crîşmări şi ei cel puţin cele trei luni pe an, sau după ce au vîndut vinul impus sau au plătit crîşma seacă. Excluzînd boierimea de la exerciţiul lui, acaparîndu-l esclusiv pentru sine, fiscul trebuia să fie socotit uzurpator. Totuşi sentinţa se pronunţă împotriva boierimii, privează boierimea de acest drept, declarîndu-l drept exclusiv al Fiscului. Boierimea nu se resemnează, procesul se prelungeşte, abia în 1827 se dă o sentinţă definitivă şi în 1829 dispoziţia Tablei Regeşti de a o executa[233]. Executarea se pare totuşi a trebuit să se tărăgăneze. E vorba aci de exerciţiul permanent al dreptului de crîşmărit, de un drept de crîşmărit împărţit cu Fiscul în raport cu proporţia moşiei cum se obişnuia, sau numai de un crîşmărit limitat în timp, poate numai la răstimpul îngăduit tuturor locuitorilor şi acum Fiscul expropria boierimea şi de acesta? Din text nu reiese. Exproprierea dreptului de crîşmărit săvîrşită de G. Bethlen însă desigur în conştiinţa boierimii sau a nobilimii din cadrul domeniilor fiscale a rămas o încălcare de prerogative, o exceptare de la drepturile comune nobiliare şi deci o punere în inferioritate faţă de restul nobilimii, în tot cazul o punere în rînd cu nobilimea mică, care pe domeniile fiscale şi ea era privată de acest drept, redusă fiind doar la crîşmăritul îngăduit ţărănimii. Inovaţia lui Bethlen prin practicarea ei şi de către succesori a devenit uz, privînd boierimea de o însemnată sursă de venit, sau cel puţin de o mare parte din posibilităţile ei.

EVOLUŢIA RAPORTURILOR DUPĂ GHEORGHE RÁKÓCZI I

Principele le-a luat boierilor vecinii. Cu aceasta însă procesul nu s-a încheiat. Nici principii nu s-au putut lipsi de serviciile boierimii — pentru a i le înlocui ar fi trebuit să ridice în loc pe alţii, din rîndurile iobăgimii, reducînd numărul iobagilor, al celor care prestează şi constituie braţele de lucru. Elementele militare de pe domeniile fiscale, boieri, libertini, drabanţi, puşcaşi etc., mica nobilime, armalistă, îngroşau rîndurile oastei princiare, lărgeau baza puterii centrale, îi reduceau dependenţa de marea nobilime. Dar nici boierimea nu s-a putut lipsi de supuşi pe moşia şi în economia sa. Desigur s-au mai făcut concesii, reveniri, boierii îşi menţin din supuşi sau îşi iau alţii sub alte nume, de jeleri, sau de iobagi. Lovitura a rămas însă gravă şi hotărîtoare: moşia boierească trebuie să se oprească în dezvoltarea ei pe această cale, economia proprie a boierului să se reducă sau să se transforme într-o economie mic nobiliară, bazată în primul rînd pe munca proprie a

[233] Puşcariu, *o. c.*, p. 706—721.

boierului. Aceasta cînd, firește, boierul nu și-a putut salva moșia și supușii prin înobilare, transformîndu-și pe această cale și pe vecini în iobagi. Dar înobilările au rămas cazuri răzlețe. Mai mult, ele iau în genere o altă formă, a nobleței armaliste, legată de persoană nu de moșie. Și altfel, regimul pămîntului pe domeniul Făgărașului era cel de pe domeniile fiscale: nu se mai puteau face danii în cadrele lor, nu se mai puteau înstreina definitiv pămînturi fiscale.

Gheorghe Rákóczi I muri în 1648, urmîndu-i la tron fiul său, Gheorghe Rákóczi II. Domeniul însă rămase mai departe în stăpînirea soției sale, Susana Lorantfi. Principele reținuse țara Făgărașului ca domeniu personal și l-a „înscris" soției sale. Așa făcuse și Gabriel Bethlen: îl lăsase soției sale Ecaterina de Brandenburg. Tot așa va face pe urmă și Mihail Apafi; la 1663 și el îl va înscrie soției sale Ana Bornemisza.

După loviturile date de Gheorghe Rákóczi I, boierimea caută să-și revină, își caută noi mijloace de salvare a libertăților sale grav lovite de el. Caută să-și refacă sau să-și întărească titlurile de libertate, să-și reînnoiască cărțile vechi de boierie sau să obțină altele noi, în termeni noi, cu precizările cerute de evoluția raporturilor, cu libertățile mai clar definite. Întrebuințează felurite mijloace pentru a-și păstra moșia boierească și imunitățile ei. Încearcă desigur să-și recîștige vecinii pierduți. Nu-i va mai putea recîștiga, va căuta să-și aducă jeleri, iobagi, sau să-și păstreze pe cei care îi are. Chiar acum se plîng secuii în dietă că boierii din țara Făgărașului duc înapoi din secuime iobagii cu puterea, că fără să solicite nici dregător nici stăpîn de pămînt, împotriva legii cad asupra moșiei, casei oamenilor nobili și duc iobagii spre paguba lor vădită. Dieta hotărește ca boierii să se țină de articolul de lege și cei care vor face împotrivă să fie pedesiți numai decît[234]. Scăzuți fiind în mijloacele de dezvoltare ale economiei proprii, în numărul supușilor, în brațele de lucru, caută compensații, în titluri nobiliare, în funcții.

De la principesa Susana Lorantfi avem o serie întreagă de confirmări în boierie: pentru boierii Radocea din Bucium, Rozore, Popenici din Veneția de Jos, Bărbat din Ucea de Sus, Mondrai din Mîndra, Codrea din Drăguș, Stoia din Șinca, Ursu din Mărgineni și alții[235]. În formulele primului său act observăm aceeași apropiere a boierului de libertin: *libertinali et boeronali praerogativa gaudentes.* Dar pe boierii confirmați îi așează *denuo et ex novo in coetum et numerum reliquorum verorum districtus nostri Fogorosiensis Boeronum* ... pentru a se bucura de legile, imunitățile, prerogativele, etc., *quibus caeteri veri, nati et indubitati, praedicti districtus nostri Fogarasiensis boerones quomodocunque de jure et ab antiqua consvetudine utuntur, fruuntur et gaudent*...[236] În următoarele formula e mai sumară: *praerogativa boeronali gaudentes*[237]. Pe Ioan Mondrai din Mîndra, secretar al domnului Moldovei Gheorghe Ștefan, confirmîndu-l în 1654 în boierie, îl numără în schimb in *coetum et numerum verorum, natorum et indubitatorum, istius terrae nostrae*

[234] Art. IX. al dietei din Alba Iulia, din martie-aprilie 1648. *Mon. Com. R. Trans.*, X, p. 480.

[235] Pușcariu, *o. c.*, p. 259—319.

[236] *Ibid.*, p. 260—61.

[237] *Ibid.*, p. 268—69, 281, 289.

Fogarasiensis Bojeronum Nobilium[238]. În acelaşi an, constatînd că boierii Codrea din Drăguş fac parte *ab antiquo e numero verorum natorum et indubitatorum istius Districtus Terraeque Nostrae Fogaras Nobilium Boeronum* îi scoate *e statu et conditione plebea ac ignobili* pentru a-i număra şi pe ei în rîndul *Nobilium Boeronum*[239]. Formulele se repetă şi în confirmarea lui Petru Trîmbiţaş din Drăguş[240]. Ca în alte două acte din 1657 să revină la formulele precedente, vorbind doar de libertăţile boiereşti. Prin formula *nobili boieri* principesa făcea o distincţie între boier şi boier sau apropia iarăşi pe boier de nobil socotindu-l o speţă a lui? În tot cazul în act ea părăseşte formulele care apropiau pe boier de libertin. Trebuie să observăm şi aci: boierii nou ridicaţi sau întăriţi în boierie, trebuiau asimilaţi cu cei vechi ca să se poată bucura cu adevărat de prerogativele boiereşti.

Paralel cu confirmările în boierie ale Susanei Lorantfi, apar şi cîteva înnobilări de boieri, făcute de către principe (Gheorghe Rákóczi II): Ştefan de Grid, boierii Cornea din Veneţia de Jos, Mondrai de Mîndra. Dar, interesant, în formule acum se face apropierea invers, a noului nobil de boier. De pildă, înobilînd pe boierii Cornea, formula spune să se bucure de imunităţile, prerogativele etc., de care se bucură şi ceilalţi *veri, nati et indubitati nobiles, ac boerones terrae Fogarasiensis*[241]. Înobilările sînt de fapt ridicări la rang de nobil armalist (cu blazon).

Cu atît mai multe confirmări în boierie sau de moşii boiereşti, scutiri de case boiereşti, înobilări de boieri apar în timpul stăpînirii Anei Bornemisza şi a principelui Mihail Apafi. Boierimea e din nou întărită în prerogativele şi rolul ei militar, e tot mai larg utilizată şi în administraţia domeniului sau a altor domenii fiscale şi chiar la curtea princiară.

Ana Bornemisza, revizuind şi ea titlurile boiereşti, a emis o serie lungă de confirmări în boierie, adăugată cu o altă serie de confirmări ale lui Mihail Apafi şi o altă serie ale lui Mihail Apafi II. Sînt confirmate astfel în boierie familiile Radul din Arpaşul de Jos, Pandrea din Mărgineni, Dobrin din Voila, Bucea, Monea, Cornea din Veneţia de Jos, Stanciul Moga din Veneţia de Sus, Popa, Bucur Paller, cu fratele său Stoica şi fiul lui, Radul din Lisa, Popa din Vad, Grama din Ucea de Jos, Boier, Fulicea din Mărgineni, Frîncul din Comăna de Sus şi altele[242].

Apare şi un caz de boierire. Ana Bornemisza în 1666 ridică pe Popa Sin din Vad în rîndul boierilor[243].

Formulele de confirmare acum nu mai fac aluzie la libertinat. Boierul e confirmat în libertăţi boiereşti, casa şi moşia sa sînt scutite de orice sarcini şi sînt înobilate *(megnemesitettük)*. Într-un act de confirmare al Anei Bornemisza boierii sînt întitulaţi *Nobiles et Strenui Boerones*[244]. Boierul în schimb rămîne obligat să servească, el şi urmaşii săi, cu cal bun *(jo Paripason)*, înar-

[238] *Ibid.*, p. 293.
[239] *Ibid.*, p. 296—97.
[240] *Ibid.*, p. 298—300.
[241] *Ibid.*, p. 265—66.
[242] *Ibid.*, p. 338—488.
[243] *Ibid.*, p. 358—60.
[244] *Ibid.*, p. 372.

mat şi în haină (uniformă) bună de postav, să poarte cu supunere sarcinile după vechiul obicei, faţă de dregătorii imediat următori (desigur căpitan, provizor) el să fie cu ascultare, de cetatea Făgăraşului să nu se rupă la nici un fel de schimbare, în treburi de judecată şi alte dreptăţi obişnuite să atîrne de dregătorii cetăţii. Libertăţile boierilor să se extindă însă numai asupra casei şi moşiei lor, nu şi asupra celor oprite, păduri, ape, munţi sau alte locuri de acestea. Formulele asigurau libertăţi echivalente cu cele nobiliare, dar legau de loc, de cetate, de stăpînul ei, erau libertăţi nobiliare în cadrele Ţării Făgăraşului, obligau la serviciu militar şi excludeau de la anumite folosinţe nobiliare. Revizia titlurilor boiereşti, confirmările în boierie le făcea principesa, adică stăpînul feudal al domeniului şi nu principele Transilvaniei, ca în cazul nobililor. Formulele, cum vedem, ridică titlul boieresc, dar îi scad conţinutul, îl reduc în baza lui reală.

Confuzii între boier şi libertin mai apar uneori şi în acte. După un act din 1666 al Anei Bornemisza doi Andrei Betleni, Melchior Sváb şi Bucur Boita (*Bojta* sau *Bojra*) oameni din Beclean trăind cu libertate nobiliară, s-au plîns că ei înainte au servit împreună cu nobilimea Făgăraşului şi depindeau de hotnogul *(hadnagy)* Făgăraşului, dar acum îi silesc la serviciu cu libertinii. Principesa le îngăduie să servească şi de acum încolo între nobili, să vină la palat cînd nevoia o cere. Ceilalţi din Beclean însă să poarte sarcini egale cu ceilalţi boieri, libertini[245].

Dar asemenea cazuri sînt mai rare.

Paralel apar o serie tot atît de lungă de înobilări de boieri sau chiar de alte categorii, sau confirmări de înobilări. Ele sînt date de Mihail Apafi I. Au fost înobilate sau confirmate astfel familiile Bulbuc din Sîmbăta de Sus, Bărbat din Ucea de Sus, Trîmbiţaş, Tătar alias Boer din Drăguş, Boer din Comăna de Jos, Boer, Stoica Clococeanu, Comănici din Veneţia de Jos, boierii de Grid, Popa din Galaţi şi altele. Mihail Apafi II înobilează pe Toma Székely din Cincul Mare, aşezat în Comăna de Jos pe moşie boierească, iar împăratul Leopold pe Ioan Boer de Şercăiţa, Ştefan şi Teodor Boer Halmaghi, Buta din Perşani[246]. Formulele de înobilare se deosebesc clar de cele de confirmare în boierie. Mihail Apafi, înobilînd pe Nicolae şi Mihail Gridi din Grid, îi ridică *e statu et conditione minus nobili in qua nati sunt et hactenus extiterunt,* pentru a-i introduce *in coetum et numerum verorum Regni nostri Transilvaniae et partium Hungariae ... Nobilium*[247].

Inobilarea e făcută de principe, e general valabilă, pe ţară, fără condiţionarea din diplomele boiereşti. Inobilatul e onorat cu titlul de *Egregius.* Nobleţa lui e ereditară, i se acordă lui şi urmaşilor săi. Dar obişnuit e o înobilare doar a persoanei fără danie, o ridicare iarăşi în rîndul nobililor armalişti.

Făcîndu-se însă acum o deosebire mai clară între nobil şi boier, numai nobleţa asigurînd drepturi depline nobiliare şi general valabile, singura scutind de orice sarcini şi aşezînd indubitabil în clasa nobilimii, boierii aleargă

[245] Arh. Ist. a Fil. Acad. Cluj, *Chartophilacium Transilvanicum,* tom. XXIII, vol. I, *Privilegia.*

[246] *Ibid.,* p. 329—491.

[247] Puşcariu, *o. c.,* p. 394.

şi ei după titlu nobiliar, fac servicii pentru care să-l merite. Condiţiile noi în care e pusă permanentizîndu-se, boierimea, îndreptată cu ochii spre Ţara Romînească, trebuie să se adapteze, să facă servicii credincioase noilor săi stăpîni. Servicii militare mai întîi, dar şi alte servicii. Cu transformarea ducatului în district şi apoi în domeniu faudal, şi mai ales cu apariţia şi apoi creşterea considerabilă a economiei proprii a stăpînului feudal al domeniului, boierul intră şi el în servicii administrative, economice, servicii plătite, care-i aduc însă nu numai beneficii economice, dar şi noi posibilităţi de ridicare, de distincţie, îi pot deschide porţile funcţiilor, ierarhiei nobiliare.

Asemenea cazuri întîlnim nenumărate. Citäm din ele mai mult la întîmplare. Nobilis Toma Boer la 1599 e pomenit ca *officialis curiae nostrae Komanensis*[248]. Sigismund Boer de Recea a fost notar al cancelariei mari a lui Sigismund Bathori. În 1607, 1609, provizor şi castelan al cetăţii Făgăraş e Gaspar Lisay[249]. În 1613 Gabriel Bathori înobila pe boierul Hangul Şafar, *dispensator* (dregător cu socotelile) al domeniului Făgăraş[250]. În 1628 boierul Radul din Viştea de Jos e *officialis inferioris processus Terrae Fogaras* (dregător al cercului de jos)[251].

La 1632 în urbariu întîlnim boieri în funcţii ca acestea: Stanciul Boer din Copăcel e jude mare al măieriştii *(Feö maior biro)* în Făgăraş. Ioan Nagy şi Comşa alias Nagy din Copăcel sînt şpani sau dregători *(ispansagott bir)*. Boierul Radul Neamţul din Ohaba e scutar la oi *(Jzkotar az Juhok mellett)*. Comşa Boer din Şebeş acum e scutar al cetăţii *(varhoz ualo zkutar)*, adică mai marele turmelor cetăţii. Oprea Pirro din Ileni e şi el scutar. Printre boierii din Viştea de Jos apar *Raduli Safar, Hangul Safar, Raduly Jspan*, nume care le indică dregătoria actuală sau trecută. Andrei Boer din Ludişor e bucătar al cetăţii *(Uárhoz ualo Szakaczy)*. Boierii *Pál Belybek et Andreas Algie*, nobili din Săvăstreni, sînt notaţi şi ei *Zakacz* (sau poate numai cel din urmă). Iar *Nihul* (Mihul?) Comşa de aci e trîmbiţaş. Boierul *Koman Kaczane* din Lisa acum e vizitiu *(koczis)*. Printre cei trei vizitii şi doi îngrijitori de cai *(louasz)* ai principelui, înscrişi la Beclean, toţi cu nume romîneşti, apare şi *Fogarasi Radulÿ koczis nobilis in persona.*

În urbariul din 1637 unul din boierii sau libertinii din Săvăstreni e maistrul bucătar al principelui *(sult mester)* şi se numeşte Andrei *Zakats*. Un boier din Breaza e scutarul principelui. Doi boieri din Luţa sînt şpani *(ispan)*. În Drăguş apar în rîndul ţăranilor 2 trîmbiţaşi, 5 bucătari, unul la principe, unul la Zolyomi şi trei la Ioan Kemény. Boierul Andrei Stanciul din Scorei e şpanul sau dregătorul cercului Porumbacului *(Porumbaki processusnak ispanja)*. În 1638 provizorul domeniului Porumbac Ioan Laczai (Luczai?) predă provizorului Ştefan Leszai (de Lisa)[252].

În 1640 Ştefan Leszai e provizorul mare *(főudvarbiró)* al Făgăraşului. Oprea Taflan din Mîndra e scutar al porcilor principelui *(Diszno Szkutara)*. Fiul lui Nicul Comşa, Radul *Trombitas* e trîmbiţaşul principelui. Gheorghe Boier din Recea e în serviciul lui Francisc Redai. Ştefan Boier din Recea e

[248] Veress, *Documente*, V, p. 259.
[249] Puşcariu, *o. c.*, p. 187, 207.
[250] *Ibid.*, p. 188—192.
[251] *Ibid.*, p. 212.
[252] Makkai, *o. c.*, p. 484.

la cancelarie pe lîngă domnul Szalárdi (cronicarul). Şerban Ispan din Luţa e dregător. De asemeni Radul Ispan din Viştea de Jos, care e dregătorul sau şpanul unui cerc *(processus)*. Dobrin Dobrin din Voila nu are moşie, s-a făcut negustor, locuieşte cu fratele său Aldea. În urbariul din 1648 al domeniului Porumbac, în Scorei, un boier libertin e *paller* în Cîrţa cu sîmbrie. Ştefan Gridi, înnobilat în 1649, şi-a făcut merite ca preparator de salitru *(salis nitri praeparator)*. Acesta însă se pare nu era boier. După cum se pare nu era boier nici bucătarul lui Gheorghe Rákóczi II, Ioan Fogarasi din Drăguş, pe care-l înobilează împreună cu soţia, cu fiii şi fiicele sale în 1652[253]. Pe boierul Ioan *Literatus Mondrai* din Mîndra, Gheorghe Rákóczi II acum îl înobilează, împreună cu fraţii săi Dumitru şi Ladislau, ca fiind secretar (*Secretarius*, scrib) şi intepret de ungureşte al domnului Moldovei Gheorghe Ştefan[254]. Înobilare pe care o obţine în 1658 şi cu diploma de la împăratul Leopold I[255]. Petru Boier din Recea a fost secretarul lui Radu Mihnea[256]. Andrei *Trombitas* din Drăguş e înobilat ca trîmbiţaş. Nu era însă nici el se pare boier. În 1665 provizorul Făgăraşului era Ştefan Boer de Berivoi[257], şi apoi mulţi ani în şir. E desigur acelaşi Ştefan Boier care servise pe lîngă Szalárdi. În 1667 provizor al Făgăraşului e *Szeszcsori Serban Deak*[258]. Boierul Solomon *Recsei*, înobilat în 1668, e paharnic *(pocillator)*[259]. În 1669 Ştefan Strîmbul de Şinca, scrib pînă aci al prefectului domeniului, face jurămînt ca scrib al domeniului[260]. În 1670 provizorul Făgăraşului e Nicolae Boer de Făgăraş, iar sameşi în Făgăraş Ştefan *Sinkai*, în Comăna Ştefan Literatus[261]. În 1671 Ioan Tălaba e cancelist la Tabla continuă a Ţării Făgăraşului[262]. Ion Tatar Boer de Drăguş e înobilat în 1675 fiind curier la Înalta Poartă[263]. În 1676 provizorul Făgăraşului e *Egregius Urbanus Thalaba* de Săsciori, în 1678 Servatius Talaba de Săsciori[264], iar notarul scaunului superior de judecată e Ştefan Leszai[265]. Pe Ştefan Leszai îl găsim iarăşi mulţi ani în şir în această funcţie. Ladislau Boer de Mărgineni în 1689 e sameş *(rationista)* al curţii din Comăna[266]. Ioan Pap alias Precup de Făgăraş e înobilat în 1689 ca scrib prefectural[267]. Ş. a. m. d.

Lista s-ar putea lungi mult. Sub Ana Bornemisza şi Mihail Apafi Ţara Făgăraşului e o adevărată pepinieră de funcţii diverse. Să luăm doar indicele

---

[253] Puşcariu, *o. c.*, p. 253—59, 285—88.
[254] *Ibid.*, p. 301—304.
[255] *Ibid.*, p. 322—27.
[256] Szádeczky, *o. c.*, p. 616.
[257] Puşcariu, *o. c.*, p. 356, 360, 370.
[258] *Ibid.*, p. 411.
[259] *Ibid.*, p. 379.
[260] Veress, *Documente*, XI, p. 107—109.
[261] Puşcariu, *o. c.*, p. 398.
[262] *Ibid.*, p. 403.
[263] *Ibid.*, p. 407.
[264] *Ibid.*, p. 414.
[265] *Ibid.*, p. 414, 416.
[266] *Ibid.*, p. 424.
[267] *Ibid.*, p. 437.

socotelilor Anei Bornemisza[268]. Aci găsim nu mai puţine de 52 nume de sameşi, 53 de provizori, 16 de îngrijitori *(gondviselők)*. Remarcăm printre ele numărul mare al numelor de origine din Ţara Făgăraşului. Printre sameşi:

Ştefan Arpasi (de Arpaş)
Ioan Boer
Ladislau Boer
Ştefan Felsővisti
Ioan Fogarasi
Matei Gravuly
Toma Illyeni
Ştefan Kopacseli
Ştefan Luczai
Ladislau Luczai
Alecsandru Luczai
Şorban Luczai
Toma Ludisori
Ştefan Récsei
Ladislau Récsei
Ştefan Sinkai
Matei Szeszcsori
Şorban Talaba de Săsciori

Printre provizori: Ştefan Boer, Ioan Boer, Ladislau Boer, Nicolae Boer, Andrei Luczai, Alecsandru Luczai, Şorban Talaba, Matei Szeszcsori, Şorban Szeszcsori. În Berghin la 1683 îngrijitor *(gondviselő)* e Ladislau Radul de Viştea de Sus. Din Ţara Făgăraşului mai pot fi şi alţii, purtînd nume fără să amintească locul de origine, sau purtînd numai pe cel de Deak sau Literatus.

Cîte nume făgărăşene apoi în diferite alte funcţii, militare, domeniale sau de curte? Cîţi bucătari, stolnici, vizitii, îngrijitori de cai, de cîini, etc., poartă asemenea nume, nu numai în cadrul domeniului sau curţii din Făgăraş, ci şi pe celelalte domenii princiare sau la curtea princiară? O parte însemnată a personalului princiar se recruta acum din Ţara Făgăraşului, din nobilimea mică, din boierime, din iobăgime.

Sînt obişnuite acum şi ridicările prin cunoştinţă de carte, sînt frecvente în aparatul domenial sau al curţii numele de *Deak*, de *Literatus*. Sînt fii proveniţi din diferite categorii sociale, deci şi din boierime, trecuţi prin şcoală, care caută să se ridice pe această cale, la funcţii mai întîi şi-apoi prin merite sau cu bani la titluri, ranguri sociale. Era un mijloc de care se folosea mai ales boierul. Se folosea cu deosebire boierul înobilat numai în persoană, ca armalist. Neavînd moşie nobiliară sau scutită trebuia să se îndrepte spre funcţii, să se ridice prin ştiinţă de carte.

Şi mai des decît „literati" îi găsim pe boieri preoţi. Mulţi din preoţii satelor provin din boierime. În urbariul din 1640 de pildă pe domeniul Făgăraşului (fără domeniile Porumbacului şi Comănei) sînt înscrişi 73 de preoţi, din care 21 stau pe moşie iobăgească, 17 sînt nedeterminaţi şi 35 proveniţi din boieri sau stînd pe moşie boierească, ori pretinzîndu-se boieri. Preoţia aducea şi ea venituri în plus şi scutea de anumite sarcini. Scutea şi de serviciul boieresc (militar) şi scutea de sarcini iobăgeşti chiar dacă boierul era depus. Adesea sînt preoţi mai mulţi din aceeaşi familie, tatăl, fiul sau fiii, fiul căutînd să-l moştenească pe tatăl său în preoţie. La întreţinerea şcolii din Făgăraş, ridicată de Susana Lorantfi, contribuie şi boierii, învaţă de sigur şi fii de ai

[268] Szádeczky Béla, *I. Apafi Mihály fejedelem udvartartása I. Bornemisza Anna gazdasági naplói (1667—1690)*. Budapesta, 1911.

lor aci. Sînt mulţi grămătici (*Grammatikok*, dieci ajutori de preoţi care se pregătesc să fie preoţi) înscrişi aci alături de preoţi la 1658[269]. Mulţi sînt fiii preoţilor înscrişi, deci mai mulţi fii de boieri (uneori chiar se notează că sînt fii de boier) şi adesea chiar textul îi îndrumă la şcoala romînească din Făgăraş. Aci învăţau în limba romînă şi se pregăteau de preoţi sau dascăli. Principesa a ridicat şcoala alături de şcoala ungurească, în care se puteau pregăti scribi pentru slujbe domeniale. „Diecii" care scriu latineşte şi ungureşte au urmat, fireşte, şi alte şcoli.

Actele, scrisorile doveditoare de titluri, scutiri, se înmulţesc considerabil. Dacă mai înainte boierului i se cerea să-şi dovedească boieria prin acte vechi, acum i se reproşează că nu are confirmare în boieria sa, că în actele lui vechi nu se precizează totdeauna dacă ea se referă la persoană şi moşie sau numai la persoană. I se reproşează că actele lui nu cuprind toate scutirile de care vrea să beneficieze. În acte e nevoie acum de felurite distincţii, trebuie dovezi scrise pentru fiecare.

Această veşnică revizuire de titluri, de confirmări şi reconfirmări, feluritele distincţii şi precizări îşi aveau avantajele lor pentru principele stăpîn. Mai întîi ele ţineau pe boier într-o veşnică nesiguranţă, silindu-l la cît mai multe servicii credincioase pentru a se menţine. Iar în al doilea rînd aduceau însemnate venituri materiale: asemenea acte trebuiau plătite scump. De pildă în 1667 boierul Stănilă din Voivodenii Mici a plătit pentru carte de boier 40 fl., Comşa boier din Dridif 40 fl. În acelaşi an Ştefan Boier, provizorul Făgăraşului, a adus bani pentru trei cărţi boiereşti în suma de 100 fl. Ion Gheorghe Popa, boier din Lisa, a plătit pentru carte boierească 40 fl. În 1672 au intrat iarăşi pentru o asemenea carte 40 fl. În 1670 după cărţi de plăieş şi de boier au intrat 75 fl.[270]. O carte boierească deci costa în genere 40 de fl. Precizările, distincţiile din acte aduceau de asemeni cîştig material. Scutirea boierului sau a celui înobilat numai în persoana sa însemna că moşia sa putea fi supusă la prestaţii. Boierimea trebuie să lupte prin urmare nu numai pentru păstrarea boieriei şi moşiei sale. După ce şi-a pierdut vecinii şi prestaţiile lor, trebuie să lupte acum ca ea să nu fie supusă la prestaţii, la dare, la dijme.

Două ascultări de martori din 1670 şi 1674 ne informează asupra încercărilor de a supune şi boierimea la goştină. Reţinem informaţiile celei de a doua[271]. Martorii trebuiau să răspundă la mai multe întrebări: dacă în timpul Susanei Lorantfi sau înainte donatarii din cuprinsul ţării Făgăraşului îşi puteau scoate liberi, fără goştină, porcii în pădurile cu ghindă din hotarele satelor lor? Dacă donatarii îşi separau pădure cu ghindă pentru porcii lor, dacă aceasta o făceau din obicei sau din vreo concesie, totdeauna sau numai din cînd în cînd, toţi sau numai individual? Dacă a avut vreunul din donatari pădure cu ghindă sau munte, pe care însuşi să fi primit vite şi însuşi să fi luat, pentru sine, goştina sau banii de răscumpărare? Dar nobilii obişnuiţi sau boierii, în pădurile cu ghindă de pe hotarul lor sau pe munţii lor puteau

[269] *Examen Pastorum Districtus Terrae Fogaras Anno 1658 Febr. inchoatum.* În „Anuarul Institutului de istorie naţională" Cluj, VII (1936—1938), p. 586—619.

[270] Szádeczky Béla, *o. c.*, p. 6—7, 17, 20.

[271] Originalele în Arhiva Statului din Budapesta, Arh. Fiscală a Transilvaniei, dulap VI, fasc. 408 M şi 408 P. Avem la îndemînă pe cea de a doua, în fotocopie, în Arh. ist. a Fil. Acad. Cluj.

să-şi pască porcii sau alte vite fără să ceară vreo îngăduinţă şi fără să dea goştină? De cînd au început să ia goştină de la donatari? Cei care au dat-o, au dat-o din datorie sau fiind siliţi? Cei care n-au dat-o, au făcut-o din cutezanţă, sau din îngăduinţă?

Şi, în sfîrşit, o întrebare deosebită: din bucatele produse pe pămînt boieresc *(az Boersag utan valo földön)* boierii au fost datori de la început să dea dijmă sau nu?

Primul care răspunde e Servatius Literatus de Luţa, care pe timpul Susanei Lorantfi a fost doi ani sameş al domeniului. Pe timpul acela n-au fost decît doi donatari în locuri cu pădure, — spune el — cel din Iaşi şi din Sîmbăta de Sus. Nu-şi aduce aminte să fi dat însă nici cînd goştină, puteau să-şi pască liber vitele în pădurile din hotarul satului lor. Nu numai ei, dar nici ceilalţi nobili de rînd, boieri, preoţi, drabanţi, ba nici iobagii nu dădeau. Pentru vitele principelui, ale nobilimii şi locuitorilor din Făgăraş ştie că se separa pădure cînd într-un loc cînd în altul, de unde nu dădeau nici cînd goştină. Că aceasta a fost din obicei sau din vreo concesie, nu ştie. Ştie că şi nobilii şi boierii puteau să-şi pască liber porcii şi vitele în pădurile şi munţii din hotarul lor, în afară de cele care după vechiul urbariu se numesc branişte *(Branistaknak neveztetnek)*, pentru că pe acelea dregătorii primeau porci în goştină. Şi cei care-şi păşteau oile pe muntele Nămaia *(Nomaja)* dădeau cetăţii brînză. Dar ca să fi dat altă goştină, nu ştie. Totuşi cînd cineva îşi scotea oile sau alte vite la munte, lua „ţidulă" (*czedula*, scrisoare) de la provizor şi atunci îi dădea ceva onorar *(honorariumot)* provizorului. Donatarii nu ştie să fi dat goştină înainte, ea a început abia din timpul măriei sale (Ana Bornemisza), din timpul provizoratului lui Ştefan Boer, cei care au dat-o dînd-o siliţi. Şi în sfîrşit, la ultima întrebare răspunde: ca după pămîntul boieresc să se fi dat dijmă vreodată, n-a auzit nici cînd şi nici nu ştie.

Boierul asesor, Aldea Taflan de Mîndra *(Egregius Algia Taplan Assessor Boer de Mondra)*, de 50 de ani, spune că pe timpul lui Gheorghe Rákóczi a fost maier *(Major biro)* şi cunoaşte întrucîtva lucrurile şi din timpul lui Gabriel Bethlen. Nu ştie nici el ca donatarii să nu-şi fi putut scoate fără goştină porcii în pădurile cu ghindă din hotarul satului lor şi nici să le fi separat pădure pentru aceasta. În hotarele satelor de sub munte ştie însă că se separa, unde socoteau că e mai bună, cîte o bucată de pădure oprită *(Avas)*, numită *branişte*. Dacă pe aceste locuri oprite de dregători îşi mîna cineva vitele, dădea goştină. Nu ştie ca vreun donatar să fi avut pădure în care să primească vite în goştină. Nu numai că boierii şi nobilii n-au dat goştină, dar nici iobagii n-au dat. Pentru vitele Făgărăşenilor, cît a fost în slujbă, el însuşi a separat de două ori loc, în care ei n-au plătit decît păstorilor. Începînd goştinăritul *(az Gostinazast)*, Ştefan Boer a luat mai întîi numai cîte 6 bani de vită.

La întrebarea ultimă, ştie că Ştefan Boer a început să ia dijmă după pămînturile iobăgeşti aflate la boieri, dar nici aceasta n-a fost înainte. Iar ca după boierit adevărat, adică pămînt boieresc, să se fi luat sau să se fi pretins vreodată dijmă, nu ştie[272].

[272] *Tudom hogi Boer Istvan kezde Dezmat veni az Boeroknal levö Jobbagi földekrül, de ez sem volt annak elötte. Hogi penigh valaha igaz Boersagh utan valo földrül dezmat adtak vagi kevetek volna nem tudom.*

Din Şinca răspund patru martori, în frunte cu *Egregius Sinkai Berszan Boer* şi *Egr. Hencz Boer.* În timpul lui Gabriel Bethlen şi Gheorghe Rákóczi I satul a fost în stăpînirea lui Francisc Matskasi, care n-a dat după vitele sale nicicînd goştină. Cînd a vrut a separat pădure pentru sine, sau dacă a vrut şi-a trimis şi el vitele cu ale celorlalţi oameni. Cînd însă oameni de peste Olt şi-au adus porcii pe hotarul satului, el a luat goştina. Reafirmă şi ei că nobilii, boierii, ba şi ţăranii şi-au păscut în pădurile şi munţii de pe hotarul lor porcii şi alte vite liber. Goştina a început să se ia numai de vreo cinci sau şase ani, sub provizoratul lui Ştefan Boer. Şi atunci, cei care au dat-o, au dat-o nu din îndatorire, ci siliţi.

Nici ei nu ştiu să se fi dat vreodată dijmă din bucatele de pe pămîntul ţinînd de boierit. Deodată cu goştina, pe timpul lui Ştefan Boer s-a iscat ca boierul, dacă e pe pămînt iobăgesc să dea dijmă, căci înainte nici aceasta n-a fost niciodată[273].

Martorii din satele urmtăoare, Ucea de Jos, Beşimbac, Arpaşul de Jos, Viştea de Jos, Viştea de Sus, Drăguş, confirmă în genere cele spuse de cei ascultaţi înaintea lor. Cei din Ucea de Jos spun şi ei că se separa pădure pentru cetate totdeauna cînd se făcea ghinda. Ei aveau pădure împreună cu Ucea de Sus şi cu Corbi. Dar nici boierii din sat, şi nici ţăranii n-au dat înainte nici cînd, nimănui, niciun ban goştină. Cei din Viştea de Sus spun că fostul lor stăpîn, Paul Kali, separa pentru porcii săi o bucată de pădure. Pe aceea o separau apoi şi dregătorii principelui Gheorghe Rákóczi I după ce a reluat satul de la Kali. Munţii însă fiind ai boierilor, şi venitul lor îl iau ei pînă azi.

Din Făgăraş au fost ascultaţi cei doi exactori fiscali ai Transilvaniei, judele primar al oraşului, cîţiva juraţi, un asesor al scaunului nobiliar. Şi aceştia fac în genere aceleaşi afirmaţii. Donatarii, nobilii, boierii şi chiar iobagii au început să fie supuşi cu sila la goştină, dacă au avut pădure cu ghindă în hotarul lor, în timpul provizoratului lui Ştefan Boer. De cei care locuiau pe lîngă Olt şi nu aveau pădure, dregătorii aveau grija să-şi mîne porcii pe goştină în branişti şi nu altundeva. Totuşi nu le luau atîta goştină cît streinilor de peste Olt. Nobililor şi orăşenilor din Făgăraş cînd se făcea ghinda li se separa pădurea (*Rotunda-Morssora,* Mărişoară?) din Şinca, din care n-au dat nicicînd goştină, numai de vreo şase, şapte ani îi silesc să o dea. Judele asesor îşi aduce aminte că Gaspar Boer din Berivoiul Mare avea personal un munte, pe care cu îngăduinţa lui îşi mîna şi oraşul porcii, după care le lua goştină cîte doi bani de porc. De atunci încoace însă nu li s-au mai îngrăşat nici cînd porcii ca atunci.

Cît priveşte dijma după pămînturile boiereşti, spun şi martorii orăşeni la fel: Nu ştiu nici ei să se fi dat vreodată dijma după pămînt ţinînd de boierit. Ca după pămîntul ţinînd de boieritul adevărat să fie datori cu dijmă e potrivnic boieriei, poate să fi luat-o de la careva cu sila[274].

---

[273] *Az Boersagh utan termet földbeli gabonabul penigh hogi valaha Dezmat adtanak volna nem tudjuk, söt ez is az Gostinaval edgiüt Boer Istvan idejeben vetetödek fel, hogi az Bolelr ha Jobbagi földben Dezmat adgion, mert annak elötte az sem volt soha.*

[274] *Az igaz Boersagh utan valo földön termet gabonabul hogi Dezma adassal tartoztanak, az igazan emanaltatot Boersaggal mint hogi ellenkezik ahoz kepest hogi Dezmat adtanak volna nem emlekezem, lehet hogi valakiken megvehettek eröszakoskeppen.*

Instrucţiile date provizorului din Făgăraş la 1676 îndrumă şi ele să nu lase pe nimeni, indiferent de persoană, să-şi scoată porcii în pădurile cu ghindă ale domeniului, de sub mîna lui[275]. Textul se exprimă echivoc. Nu se exprimă clar dacă e vorba numai de pădurile cu ghindă ale domeniului separate de el pentru porcii principelui şi pentru goştină sau de toate pădurile cu ghindă ale domeniului. E clară însă obligativitatea goştinei pentru toţi, fără deosebire, care îşi scot porcii în pădurile despre care e vorba. Observaţiile făcute pe timpul lui Mihail Apafi II spun şi ele că stăpînul trebuie să pretindă de la boieri goştina porcilor scoşi în pădurile sale pe care de multă vreme o refuză spre paguba lui[276]. Aci însă e vorba mai curînd de pădurile domeniale sau separate pentru domeniu, de acum de pădurile „alodiale".

Puse de acord mărturiile, concluziile se desprind clar. Din pădurile şi munţii satului propriu nici donatarii, nici nobilii sau boierii, nici iobagii nu dădeau înainte goştină. Nu dădeau nici orăşenii din pădurea care li se separa, cînd se făcea ghinda, în Şinca. Goştină dădeau înainte numai satele de pe lîngă Olt care nu aveau pădure sau satele streine de domeniu de peste Olt, care-şi aduceau porcii în pădurile altora sau în pădurile oprite de dregători pentru porcii domeniului şi pentru porcii streini, în branişti, sau cei care-şi duceau porcii pe munţii personali ai boierilor. În acest sens şi unii donatari luau goştină după porcii scoşi în pădurea separată şi oprită de ei. Goştina generală pentru toţi s-a introdus cu sila, pe timpul provizoratului lui Ştefan Boier. Atunci s-a impus şi boierilor. Desigur însă numai din pădurile satelor, nu şi de pe munţii lor.

Din bucatele produse pe pămîntul ţinînd de boierit nicicînd nu s-a luat dijmă. Aceasta a început iarăşi numai de pe timpul lui Ştefan Boer. Textele însă prin repetare se clarifică: nu e vorba nici acum de supunerea la dijmă a pămîntului boieresc şi nici măcar a pămîntului deţinut de iobagii boiereşti, ci numai a pămîntului iobăgesc ţinut de boier, desigur prin cumpărătură, zălogire sau altfel. Din texte reiese că nici acesta n-a fost supus nici cînd la dijmă. Se încerca deci introducerea şi aci a sistemului practicat în genere pe domeniile feudale, de a supune la dijmă orice pămînt iobăgesc, pe mîna oricui s-ar afla.

Cît au fost de durabile aceste inovaţii, cum au luptat boierii împotriva lor, în ce măsură au reuşit să se emancipeze de ele, e mai greu de urmărit. Au luptat desigur pentru revenirea asupra lor sau pentru noi scutiri. Dovadă sînt şi ascultările care s-au făcut, la cererea principesei şi la porunca principelui, dar desigur provocate de plîngerile boierilor.

O altă ascultare, făcută în nov. 1675[277], priveşte libertăţile şi sarcinile boierilor şi donatarilor, precum şi ordinea de judecată din ţara Făgăraşului.

---

[275] ... *és ha mi mak keze alatt levö Joszágunk erdejen lészen, az iránt magunk vagy praefectusunk rendeléséhez tartván magát, senkinek minden szemelij válogatás nélkül disznoit az makos erdokre nem bocsátván, gorstina nélkul* ... Arh. ist. a Fil. Acad. Cluj, col. Josif Kemény.

[276] *Herczeg meg kivanya a' Boeroktol az ö Herczegsége Erdeire hajtott Sertések Gostináját is, mellyet jo ideje denegáltak a' Meltoságos Herczeg jussának lenyomásával, nagy kárára ö Herczegségének* ... Arh. ist. a Fil. Acad. Cluj, col. Jos. Kemény, *Miscellanea Juridico-Processualia*, tom. III.

[277] Originalul în Arhiva Statului Budapesta, Arh. Fiscală a Transilvaniei, dulap VI, fasc. 408 Q. Fotocopie în Arh. ist. a Fil. Acad. Cluj.

Ne ocupăm aci de prima problemă. Martorii trebuiau să răspundă la mai multe întrebări şi anume: Ce boieri ştiu că au fost menţinuţi la cercetările mai vechi sau mai noi ale boieriei şi aceia ce serviciu datorau? Donatarii din ţara Făgăraşului erau datori cu vreo slujbă sau sarcină cetăţii Făgăraşului? A fost cineva dintre donatari sau boieri supărat ilegal în libertatea lui nobiliară sau boierească sau a fost împiedicat în vreun fel în treburile lui de judecată? După ce rînduială s-a plătit darea în satele ţării şi în oraşul Făgăraş, au dat toţi locuitorii potrivit stării lor darea împăratului *(Császár adaja)*?

La întrebarea că ce boieri au fost menţinuţi, răspund toţi de obicei că aceia sînt înscrişi în registrele de cercetare a boieriei.

Sînt mai interesante răspunsurile privind libertatea boierilor. Primul martor, nobilul Nicolae Uzoni de Făgăraş, ştie că boierii au trăit cu libertatea că ei nu erau siliţi la slujbă ţărănească *(paraszti szolgálat)*, adică la slujbă iobăgească, deşi au trimis dintre ei, pe ales, la Sarospatak (în Slovacia, unde era curtea domeniului de bază a principelui Gheorghe Rákóczi I). Au mai slujit şi în jurul prefectului. Fiind însă căpitan suprem al cetăţii Ioan Kemény, nu pe toţi boierii îi sileau la asemenea slujbe şi nu totdeauna. Libertatea lor consta şi în aceea că unii îşi stăpîneau boieritul pe ferdele, la care aveau şi munţi, mori şi alte „pertinenţe"; aveau de obicei şi *vecini*, care erau datori să *clăcuiască*[278].

Al doilea martor, nobilul (boier înobiliat) Ştefan Leszai de Făgăraş, notarul scaunului superior al Făgăraşului, spune că, după cum a apucat el, starea boierească era de două feluri şi astfel şi în libertatea lor boierii se deosebeau, după cum a putut vedea în timpul provizoratului tatălui său de sub principele Gheorghe Rákóczi cel bătrîn. Erau boieri străvechi sau ereditari, al căror boierit se extindea asupra hotarului întregului sat, care se împărţea după numărul consîngenilor, cum obişnuiau să spună pe ferdele, unul avea a patra parte, altul a treia parte, altul jumătate[279]. Pe boeritul acestor boieri aşezîndu-se iobagi, care acum slujesc la cetate, acei iobagi erau datori ab antiquo (pentru că boierii acestor fel de iobagi care se numeau vecini obişnuiau să le dea şi în cîmp pămînt de arătură) pe la Crăciun cu un car de lemne, o găleată de ovăz, să are cu plugul pînă la amiazi, vara să cosească pînă la amiazi şi să secere pînă la amiazi[280]. Erau datori adică cu o zi pînă la amiazi de plug, cu alta de coasă şi cu alta de secere, prin urmare cu trei zile pînă la amiazi pe an. Aceasta e a doua informaţie asupra prestaţiilor vecinului pentru boier.

După amîndouă informaţiile claca vecinilor era incomparabil mai mică decît a iobagilor şi jelerilor.

---

[278] *Ismet ebbenis allott szabadságok, hogy nemelyek Boerságokat ferdelára birnak, melyjez havast, malmokat es egyeb pertinentiakatis birnak, veczinyekis szokott volt lenni, kik klákálni tartoztanak.*

[279] *voltak ös örökös Boerok, kiknek Boerságok extendálodott egesz falu határára, mellyek az Atyafiaknak számok szerént az mint közönségessen szokták mondani Ferdelákra osztottak; némely birt negyed részt; némely harmad részt, nemely fele reszt.*

[280] *mely Boeroknak Boerságokra Jobbágyok telepedvén, kik most várhoz szolgálnak, azon Jobbágyok ab antiquo (mivel az mezönnis affele Jobbágyoknak, kik vecsineknek hivattatnak szánto földet szoktanak adni az Boerok) tartoztak Karácson tájban egy szekér fával, egy köböl Zabbal, ekével delig szántani, nyárban delig kaszálni, es delig aratni.*

Noţiunea de „clacă" e uzuală şi pe domeniul Huneodarei. În tîrgurile Hunedoara şi Haţeg la 1681/82[281] mulţi îşi răscumpără obligaţiile cu bani (taxă) şi fac un număr de zile de clacă *(kláka)* anual, variind între 2—12 zile (2, 3, 4, 6, 7, 10, 12 zile) şi 2—12 fl. taxă. În Hunedoara mai frecvent apare 6 fl. taxă şi 6 zile de clacă, în Haţeg 4 fl. şi 3 zile de clacă[282]. La Haţeg se spune că taxaliştii trebuie să clăcuiască atunci cînd e vreun lucru grabnic şi cînd doreşte dregătorul[283]. În această situaţie în Hunedoara se găsesc înscrişi 20 de oameni, în Haţeg însă nu mai puţini de 75. Ei sînt însă nu numai veniţi din Ţara Romînească, din Caransebeş sau din alte părţi, ci şi meseriaşi, greci şi alţii; mulţi sînt nobili mici scutiţi în persoană sau pretinzîndu-se nobili. Situaţia e socotită o favoare în raport cu a celorlalţi iobagi, şi se obţine prin concesia stăpînului. În sate claca nu apare. Doar la Lunca se mai spune că, pe lîngă slujbă, trebuie să mai facă şi clacă *(klakazast)*[284] cînd dispune dregătorul. Şi aci claca e mai mică, chiar decît obligaţiile de lucru ale jelerului, care trebuie să facă o zi pe săptămînă. E mai mică şi decît a jelerilor munteni, veniţi din Ţara Romînească, care, cel puţin la început, sînt obişnuit obligaţi la 15 zile pe an. Dar în urbariu mai întîlnim şi un alt text. Nicolae Zolyomi la 1656, răspunzînd la o plîngere a lui Petru Pădureanu din Ţara Romînească, spune că dacă a fost om din Ţara Romînească şi venetic să plătească pe an 2 fl. taxă şi să slujească clacă *(klaka)* 6 zile[285]. Oricum ar fi însă, sau oricare i-ar fi aplicaţia aici, claca e o noţiune aparte, mult inferioară obligaţiilor de lucru sau „slujbei" iobagului din Transilvania. Ea trebuia să rămînă cu un conţinut asemănător celui din Ţara Romînească. Cei veniţi din Ţara Romînească, chiar cînd se angajează jeleri, se angajează la mult mai puţine zile de lucru decît au de făcut jelerii de aci. Ca să-i atragă, stăpînul feudal, cel puţin la început, nu putea să-i pună la sarcini mai grele decît au avut la ei acasă. Trebuia chiar să le acorde anumite scutiri, cel puţin temporar. Faptul că le putea impune o taxă mai mare, lasă să se înţeleagă că acasă plăteau o dare mai mare.

La întrebările actului martorii următori, nobilul Ştefan Bîrsan de Şinca, Andrei Literatus de Luţa, asesor al scaunului superior al ţării Făgăraşului, Servatius Literatus de Luţa, notar al scaunului inferior al Făgăraşului, Ladislau Boier de Copăcel provizor al Făgăraşului, boierii Lupul Barb, Coman Piro şi Lupul Piro de Ileni, Stănilă Strîmbul de Şinca, cu mai mulţi boieri din celelalte sate şi locuitori din oraş, în genere confirmă spusele celor doi de la început, sau nu dau un răspuns ca necunoscînd bine stările. Boierul Radul Codrea de Drăguş, asesor al scaunului inferior al Făgăraşului, adaugă că boierii care au avut cărţi bune au fost lăsaţi în boierie, iar cei care n-au avut şi n-au putut să ia altele de la măriile lor, au fost depuşi. Vicejudele nobililor Gabriel Literatus de Făgăraş adaugă că acum vede că boierii slujesc unii ba pe lîngă prefect, ba pe lîngă provizor.

---

[281] Urbariul domeniului Hunedoara 1681/82, Arh. Stat. Cluj.

[282] *Ibid.*, p. 10—34, 122—146.

[283] *Ibid.*, p. 151.

[284] *Ibid.*, p. 115.

[285] *Ibid.*, p. 441—42.

La întrebarea dacă donatarii erau datori cu vreo slujbă ori sarcină sau nu, primul martor răspunde că moşiile donatarilor, cînd s-a dărîmat zidul cetăţii, au adus şi ele pentru reparaţie un anumit număr de pietre. De asemeni, cînd a fost înconjurat oraşul cu pălan *(mikor az az varast Palánkal környűl vettek)* au trebuit să presteze şi ele slujbă la făcutul lui. Ladislau Boier de Copăcel spune că atunci cînd era nevoie de o construcţie mai însemnată la cetate şi donatarii trebuiau să dea ajutor din moşiile ţinute prin danie. Nobilul Ioan Székely de Luţa ştie că în anul trecut dărîmîndu-se un bastion al cetăţii, şi moşiile donatarilor au venit în ajutor la căratul pietrii. Aşa spun şi boierii Aldea Taflan şi Mitrea Cocan de Mîndra, asesori la scaunul inferior al Făgăraşului.

La întrebarea dacă a fost vreun nobil sau boier tulburat în libertăţile sale, primul martor spune că nu ştie să fi fost tulburat vreunul de către dregători în acest timp. Aşa răspund şi ceilalţi.

Cît priveşte darea împăratului, adică contribuţia la tributul turcesc, primul ascultat spune că cel care avea casă în oraş, chiar dacă avea numeroşi iobagi în afară, era dator să dea darea împăratului după casa din oraş. Au fost ce-i drept, şi de cei care s-au codit, dar la cererea oraşului măriile lor au poruncit să o dea şi au dat-o. Ştefan Leszai e mai lămuritor: rînduiala pentru cei care aveau (casă sau moşie) şi în oraş şi în sate era aşa că cel care avea iobagi în sat era liber să o depună el (probabil să o avanseze) sau să-şi pună iobagii să o dea, dar în oraş fiecare om, fără deosebire, trebuia să o dea după casa sau locul său potrivit stării sale *(az ő állapottyok szerent)*. Excepţie fac cîţiva oameni, de la care de vreo doi trei ani încoace nici cu sila nu s-a putut lua. Nobilul Ştefan Bîrsan de Şinca spune că înainte de timpul principelui Acaţiu Barcsai ţara Făgăraşului n-a dat darea, dar de atunci toţi oamenii o dau potrivit stării lor. Ba boierii care au iobagi o dau şi ei, şi iobagii lor. Grigore Gheorghe Pattantyus de Făgăraş, asesor al scaunului superior al Făgăraşului, spune că el a dat-o în fiecare an, că alţii au dat-o sau nu, n-a fost atent. Boierii Lupul Barb şi Coman Piro de Ileni spun că de cînd s-a introdus darea împăratului în ţara Făgăraşului tot omul o dă. Iar boierul Lupul Piro de Ileni zice că e scumpă, totuşi o dă. Nobilul Ion Boer de Mărgineni spune şi el: „noi în satul nostru toţi dăm darea împăratului". Gabriel Literatus de Făgăraş o dă după starea sa *(az en rendem szerent)*. Darea e deci generală; de cînd s-a introdus o dau şi boierii.

Se pune şi de astădată întrebarea dacă orăşenilor li se separa pădure cu ghindă, pentru porci? Răspunsurile sînt asemănătoare cu cele din 1674: locuitorilor din Făgăraş li se separa pădure în hotarul satului Şinca. Ladislau Boer de Copăcel ştie că dau din ea goştină. Judele oraşului spune că înainte nu dădeau. Boierul Aldea Taflan de Mîndra ştie că li se separa cînd într-un sat cînd în altul şi de asemeni că înainte nu dădeau goştină. Cristofor Pattantyus, asesor al scaunului superior, îşi aduce aminte că încă de pe timpul lui Gabriel Bethlen le separa pădure în hotarul satului Şinca şi că dădeau cetăţii cîte doi bani de porc.

Boierii deci nu erau supuşi la prestaţii ţărăneşti. Erau însă luaţi unii în serviciul prefectului, al căpitanului cetăţii sau chiar al provizorului. Boieritul se extindea asupra hotarului satului întreg sau asupra unor părţi ale lui şi

se împărţea între boieri pe ferdele. Şi mai tîrziu se vor numi în mod obişnuit boieri ferdelaşi. Părţile care le revin nu sînt egale, boierii aveau părţi inegale în moşia comună, o inegalitate rezultînd desigur din moşteniri, achiziţii. Boierii aveau înainte *vecini* cărora le dădeau pămînt în cîmp şi care le *clăcuiau.* Claca vecinului e incomparabil mai mică decît slujba iobagului. Boierii nemai avînd acum vecini, au totuşi iobagi, jeleri, însă desigur mult mai puţini decît vecinii pe care i-au avut. Nu se spune nimic nicăieri ce s-au făcut ţiganii boiereşti. Ţara Făgăraşului n-a fost supusă înainte la darea împăratului. Acum însă o dau nu numai iobagii, ci şi boierii. Dar o dau şi orăşenii şi nobilii, chiar cînd sînt în funcţii. La această dare contribuie toţi locuitorii ţării.

Instrucţiile date de Ana Bornemisza în 1675 căpitanului cetăţii Ioan Cserei[286], îl îndrumă ca la închiderea oraşului cu şanţ şi palisadă *(fossato et palis . . . sepiri et circumdari)* şi ridicatul porţilor să oblige atît pe nobili cît şi pe nenobili, repartizîndu-le porţiuni cu stînjenul. Atît pe nobili, cît şi pe nenobili să-i împartă în cîte zece, iar o sută să-i pună sub un sutaş *(centurion).* Porţile cetăţii în timp de pace şi cu atît mai mult în război, să stea închise şi să fie păzite continuu de străji. Pentru aceasta însă să nu fie luaţi iobagi. Cît priveşte pe boierii liberi, ei trebuie supuşi la inspecţii de arme *(armilustrium)* cel puţin în fiecare pătrar de an, să-i îndemne cu sîrg să se îngrijească de arme, puşti bune, lănci, cămăşi de zale *(loricas),* „brachialia" şi să ţină cai buni. Dacă nu se prezintă la termenul fixat (pentru revizie), boierul să fie pedepsit la primul termen cu 12 fl., la al doilea cu 24 fl., la al treilea să fie destituit pierzîndu-şi libertatea.

Boierul, deţinător de boierie, trebuie să servească cu armele personal. Cel puţin în principiu. Practic însă se puteau face şi substituiri. O listă a boierilor chemaţi în tabără, din 1683, ne dă multe asemenea cazuri în care în locul boierului obligat la serviciu a venit fiul, fratele, servitorul său sau chiar alt om, desigur plătit de el, în loc[287]. Lucru destul de obişnuit altfel în obligaţiile militare ale timpului. Sarcina însă rămînea a celui obligat.

Paza cetăţii o făceau drabanţii, băştierii *(bastyasones),* care erau soldaţi pedeştri şi erau ridicaţi obişnuit din iobagi şi scutiţi de prestaţiile obişnuite iobăgeşti. Aceştia aveau prin urmare condiţii de libertini. Mai multe acte, dar mai ales o scultare lungă din 1686 se ocupă de starea acestora[288].

Boierii trebuie să ducă deci o luptă continuă pentru libertăţile şi scutirile lor, să lupte împotriva tentativelor de a-i supune chiar la dijme. Curg mereu confirmările şi reconfirmările în boierie. Sînt frecvente şi înobilările, dar şi degradările din boierie. Boieria în extremele ei se destramă. În masa ei însă se menţine împotriva tuturor adversităţilor. Nu putem urmări schimbările, deplasările care se produc în cadrele boierimii în acest răstimp, din lipsă de urbarii. Le putem urmări însă pe domeniul Porumbacului, pentru care dispunem de urbarii succesive de la mai multe date: 1632, 1637, 1648, 1664, 1674, 1676, 1680, 1688, 1691.

Am văzut în ce formă sînt înscrişi boierii în urbariile din 1632, 1637, 1648.

[286] Arhiva Statului Budapesta, Arh. Fiscală a Transilvaniei, dulap XIV, fasc. 1 N.
[287] Veress, *Documente,* XI, p. 194—98.
[288] Arhiva Statului Budapesta, *l. c.,* fasc. 456 C.

În 1632 boierii sînt înscrişi numai cu numele. În Arpaşul de Sus sub titlul *Boer* e înscris Bucur Vlad Boier. În Cîrţişoara sub titlul *Boerok* sînt înscrişi Comşa Streza şi Onea Streza. În Scorei, sub acelaşi titlu, Stoica Halmaghi, Streza Boierul şi Stanciul Boier. În Sărata sub titlul *Szabados* Oprea Man Barb. În Porumbacul de Jos sub titlul *Szabadosok* Comşa Bîrz, Dumitru Unterlie şi Oprea Purcar.

La 1637 boierii apar înscrişi sub titlul de boieri sau împreună cu libertinii (*Boerok, Szabadosok* sau *Boerok es Szabadosok*). La Porumbacul de Jos sub titlul *Boyerok, Szabadosok* sînt înscrişi Oprea Bîrz *(Barz)*, Oprea Comşa şi Dumitru Bărbat. Mai e boier aci şi preotul Popa Stanciul. În Porumbacul de Sus sub titlul *Szabadosok* sînt înscrişi Pascul Strava şi Radul Iesca. În Sărata sub acelaşi titlu Oprea Man, Ion Magyar. La Scorei sub titlul *Boïjerok es Szabadosok* sînt înscrişi fiii lui Stanciul Boier, Oprea şi Andrei care acum e şpanul cercului Porumbacului, Streza Boier cu fiul său Popa Stanciul şi Stanciul Halmaghi cu fratele său mai mic. Vin toţi dintr-o ramură, anume de la vechiul Stanciul Boier de Scorei, au un boierit. Man Orza e făcut libertin de Ştefan Szaniszlo. În Cîrţişoara boierii de la 1632, Onea Streza şi Comşa Streza, apar sub titlul de *Szabadosok*. Au fost însă înscrişi între iobagi pentru că n-au produs nimic privitor la boieria lor. Popa Man, preotul satului, spun că şi el e boier. În Arpaşul de Sus e înscris un libertin, Bîrsan Vlad.

În 1648 la Porumbacul de Jos sub titlul de *Libertini* apar înscrişi, cu vitele, Comşa Bîrzul, Dumitru Bărbat, Bîrzul Comşa, Streza Comşa, dar notele discută boieria lor. — La Porumbacul de Sus, sub titlul de *Szabados Boer* apare Radul Iesca, înscris cu vitele, cu nota în dreptul lui: e om bătrîn, carte despre boieria lui nu are, pînă acum a fost ţinut să facă serviciu călare. Dintre preoţi Oprea Popa spun că e boier, şi tatăl şi fratele său mai mare spun că erau ţinuţi la slujbă călare, dar nu prezintă nici o scrisoare. — În Arpaşul de Sus, sub titlul *Boerok* sînt înscrişi, iarăşi cu vitele, Stoian Cîndea, Bîrsan Mogos, Oprea Dobrilă. La primul se notează că e libertin, are cartea principelui din 1637, a fost făcut libertin în timpul provizoratului lui Ioan Latorszai. Are patru fii căsătoriţi, din care unul are trei fii. Sînt toţi într-o pîine, nu dau nici o dare. Al doilea se pretinde de asemeni boier, dar nu poate arăta nici o scrisoare, nu de mult a venit de pe moşia Comăna, şi acolo a fost boier, cum a fost pînă acum şi aici. Pe Oprea Dobrilă înainte l-au depus, dar în războiul trecut l-au luat din nou, de atunci a fost lăsat în boierie. În Streza Cîrţişoara unul din cei trei preoţi, Popa Oprea, spun că stă pe loc boieresc.

La Scorei, sub titlul *Boerok*, sînt înscrişi Andrei Scorei, Oprea Stanciul, Comşa Stanciul, Stanciul Vulcul, Stanciul Halmaghi *(Halmagy)*, Halmaghi Boer, Stan Halmaghi, Stanciul Bîrz şi Mihail Teleki. Cei trei de la început sînt una, dar trăiesc în pîine deosebită, cartea lor de boierie a fost confirmată de principe în 1643. Stanciul Vulcul se pretinde boier, dar nu arată carte privitoare la boieria lui. Un fiu al său e bun de serviciu, el e bătrîn de 60 de ani. Slujeşte de la război încoace, în urbariul din 1643 a fost înscris între iobagii slujitori. Cei trei următori au carte „protecţională" pentru boieria lor de la Gabriel Bathori, au fost ţinuţi pînă acum în boieria lor. Mihail Teleli e „paller" în Cîrţa, are tocmeală (convenţie, contract) de la prefect; nici nu e iobag ereditar. Dintre preoţi, Popa Stanciul are moşie boierească, moară de făină din care, cînd umblă, dă dijmă principelui, dar aceasta se întîmplă rar. — În Sărata Oprea Man Barb e înscris sub titlul *Libertini*. Un fiu al lui e de căsătorit; are carte de la principe *usque ad beneplacitum*, el şi locuieşte pe moşie boierească.

Urbariul din 1664 al Porumbacului[289] înscrie la Porumbacul de Jos iarăşi patru libertini, Stanciul Bîrsan, Stoica Mareş, Bărbat Comşa şi Bărbat Popa. Aceştia de o bună bucată de timp au servit călare, dar nici la revizia de primăvară *(tavaszi perlustratio)*, nici după aceea n-au produs nimic. Doar Comşa Bărbat a produs cartea domnului nostru, dată din Cluj 1662, prin care porunceşte dregătorilor Făgăraşului să-l apere de Mihail Barcsai să nu-l facă iobag. Ştefan Racz Dorogi, din serviciul lui Mihail Barcsai, luînd în căsătorie fata unui Dancul Neamţul, arată şi el cartea măriei sale în baza căreia trebuie să facă serviciu călare.

La Porumbacul de Sus sub titlul *Boerok* se spune că în sat alt scutit nu este decît Man Cînduleţ alias Matei Iesca, pe care fiind iobag în Oprea-Cîrţişoara, l-a eliberat Paul Janczo pentru plată. Aici a luat în căsătorie pe fata lui Man Iesca, care a fost om liber

[289] *Ibid.*, fasc. 9 C.

(szabados ember) şi toate bunurile sale le-a lăsat fiicei sale, soţiei lui Matei Iesca. Testamentul l-a confirmat şi principele în 1662, dar despre boierie sau moşie n-a produs nimic.

În Sărata apar acum doi boieri *(Boerok)*, Ion Szalma şi Toma Boer, dar care n-au produs nimic asupra boieriei lor. — În Scorei sub titlul *Boerok* apar Andrei Deak (desigur *Literatus*) senior şi Comşa Boer care arată cartea de boierie dată de Gheorghe Rákóczi cel bătrîn din 15 mai 1643, prin care acesta confirmă cartea lui Ştefan Mailat. Mihail Teleki prezintă cartea de armalist dată de Gheorghe Rákóczi cel tînăr din Gurghiu 25 martie 1654, publicată în dietă. Dar despre moşia boierească nu are nimic. Bucur Chiravela a prezentat cartea principesei din 1664, prin care îl scuteşte, cu urmaşii săi pe linie bărbătească, de slujbă ţărănească, numărîndu-l *in perpetuum* între boierii adevăraţi *(ighaz Boerok)*. Ştefan şi Andrei Deak erau fiii lui Popa Stanciu. — În Streza Cîrţişoara preoţii Popa Oprea şi Popa Stanciul spun că sînt boieri şi locuiesc pe moşie boierească. Dar e înregistrat şi un libertin, Comşa Onea, care însă nu a produs nimic. În Arpaşul de Sus nu mai apar boieri, dar probabil e numai omisiune.

În urbariul din 1674[290] la Porumbacul de Jos, în loc de libertini, apare titlul *Boerones*. Despre Bărbat Comşa aflăm aci că Mihail Barcsay, dregătorul *(gondviselő)* de atunci al Porumbacului, l-a silit la iobăgie, iar după aceea Ştefan Boer l-a depus. Pe lîngă actul din 1662 a prezentat şi o *relatoria* despre boieria lui veche. Are o moşie boierească între Oprea Corşul şi Moise Popa, ceea ce reiese limpede şi din acea scrisoare, şi din relatarea de acum a celor juraţi. Apar aci însă iarăşi patru libertini, Stanciul Bîrs, Stoica Mareş, Stanciul Mareş, Stanciul Popa. Se notează acum că curtea nu poate fi fără libertini, totuşi pentru că nu arată nici o dovadă pentru libertinatul lor, ei dau dijmă. Nevoia cerînd-o, în 1668 după „conumerare" Popa Stanciul a fost făcut libertin. Dar mai apar în text Radul Popa, preotul satului, Stanciu Boier libertin şi Comşa Boier judele satului, Bărbat Boier libertin şi Bîrsul Boier iobag, Roman Alba şi Bucur Florea iobagi, Coman Dancul şi Şandor Dancul (sau Neamţul) iobagi, care probabil aveau şi ei pretenţii la boierie.

La Porumbacul de Sus sub titlul *Boerones* se spune că soţia lui Matei Janka (de fapt Iesca) alias soţia lui Man Cînduleţ a prezentat cartea Susanei Lorantfi din 1653, în care principesa, din consideraţie pentru domnul Bisterfeldius, o menţine în libertatea dată de Paul Janczo şi lasă ca fiii săi Radul şi Man să facă serviciu călare ca ceilalţi boieri. Văduva are o moşie boierească între casele lui Ion Darabanţ şi Stoica Voina. Pe puşcaşii Popan Ion şi Dumitru principesa i-a scutit de dijmă, cum arată cartea lor din 1668; au moşie ţărănească.

La Sărata se notează: *Boerones non inveniuntur*. Dar sub titlul *Libertini* se spune că Tămaş Boier şi Oprea Boier, a căror carte de libertate deşi s-a pierdut, totuşi fiind oameni buni de serviciu — Tămaş Boier e şi acum asesor al scaunului din Porumbac şi au servit şi pînă aci amîndoi călare la curte de cîte ori a fost nevoie — au fost lăsaţi în libertatea lor, să servească şi mai departe la curte călare, să dea dijma cu adevărat din toate. Altfel rămînerea lor în libertate să fie la bunăvoinţa măriei sale. Despre Ion Szalma, care la 1664 a fost trecut între boieri, acum se spune că i-a rămas în sat casa de pe o moşie ţărănească, avînd vecini pe Stancioaie Cîndoaie şi pe libertinul Oprea. Pămînturi de arătură şi fînaţe nu sînt la această casă, în ea locuiesc ceva munteni venetici, iar fructele din grădină sînt luate pentru măria sa. Fiul rămas în urma lui, Andrei, învaţă acum în colegiul din Aiud.

La Scorei sub titlul de *Nobiles* se spune că e în sat un om nobil, Mihail Teleki, cu fiul său căsătorit Alecsandru, care au pentru persoana lor carte de armalişti, dar nu au nici un fel de moşie nobiliară în sat. Sub titlul *Boerones* sînt înscrişi Andrei Deak senior şi junior, Pascul Boer, Oprea Boier necăsătorit, Ştefan *Deak*, Toma *Halmats*, Stanciul *Halmats*, Streza Bîrs junior, Stanciul Bîrs senior, Streza Vulc, Ion Vulc, Oprea Stanciul Vulc şi Ion Vulc junior. Acum n-au putut produce nimic, nici asupra persoanei, nici asupra moşiei, dar în urbariul din 1668 li s-au introdus şi lăsat în vigoare dreptăţile. Din cartea prezentată de boierii Andrei şi Ştefan Deak, dată de Gabriel Bethlen, privind persoana lor reiese şi scutirea casei lor. Boierul Bucur Chiravela a prezentat tot atunci (acte) numai pentru persoana sa, nu şi pentru moşia sa.

Sub titlul *Jura Boeronum* aci se dau cîteva informaţii şi asupra moşiei boiereşti:

Pascul Boier, Andrei Deak senior, Oprea Boier, boierii Ştefan şi Andrei Deak au moşia boierească *(fundus)* într-o bucată, lîngă vale, în vecinătate din sus cu Man Căpăţina, din jos cu biserica.

[290] *Ibid.*, fasc. 9 D.

Streza Bîrs are o moşie boierească cu fiul său, vecină în sus cu uliţa satului, în jos cu valea.

Stanciul Bîrs şi Andrei Deak junior au o moşie boierească, vecină cu Todor Comşa şi Rad Bicaneţ.

Boierii Toma Halmaci, Oprea Streza, Ion Stanciul şi Ion Vulc alter au într-o întinedere *(egy szelteben)* şase moşii boiereşti, avînd vecini pe Stan Bardoş şi Crăciun Ciungul, iobagul principelui.

Stanciul Halmaci stă pe moşie boierească vecină cu Mihail Teleki şi cu iobagul Stanislau Chiravela.

Mihail Teleki stă pe moşie ţărănească vecină cu Ion Morar şi cu fiul său Oprea.

Sub moşie *(fundus)* textul urbariului, după cum vedem, înţelege partea ei intravilană, locul de casă. Aşa reiese din indicarea vecinilor şi a pămînturilor ei din cîmp.

Streza-Cîrţişoara a fost conferită lui Mihail Teleki şi aşa a fost ruptă Ucea de Sus de la cetate şi adăugată domeniului Porumbacului.

În Ucea de Sus sub titlul *Boerok* ni se dau iarăşi cîteva informaţii asupra moşiei boiereşti:

Oprea Sile are împreună cu ruda sa *(atyafiaval)* Ion o moşie boierească, vecină cu iobagii Oprea Bîrsanul şi Lupul Bîrza.

Oprea Bărbat are a moşie boierească cu doi fii ai săi, Comşa şi Radul, vecină cu iobagii Ion Flenchea şi Fleşoaie.

Oprea Bărbat junior are o moşie boierească împreună cu Sile şi Bărbat, vecină cu Ion Parici şi Hulpe Cotîrle.

La sfîrşit se notează că Arpaşul de Sus, Oprea şi Streza-Cîrţişoara le are întregi Mihail Teleki, prin inscripţie (zălogire). Acesta e însă marele nobil Mihail Teleki, importanta personalitate politică a Transilvaniei.

În urbariul din 1676[291] înscrierile sînt asemănătoare cu cele din 1674. La Porumbacul de Jos despre boierul Bărbat Comşa se spune că scrisoarea din 1662 îl apăra împotriva *donatarului* Mihail Barcsay şi că a probat cu mărturii boiereşti şi ţărăneşti că (el şi înaintaşii lui) au fost boieri slujitori călare, moşia pe care stau este şi ea boierească. Cartea i-a rămas prin urmare în vigoare.

La Porumbacul de Sus sub titlul *Boerones* textul se ocupă iarăşi de Man Cînduleţ. Acum însă se spune că a fost eliberat de Paul Jancso şi lăsat în boierie şi că din „instrucţia" lui Bisterfeldius i s-a îngăduit *usque ad beneplacitum* să servească *in persona* călare[292].

La Sărata textul privind pe boieri şi libertini e identic cu cel din 1674. La Scorei însă ne dă informaţii în plus. Mihail Teleki (celălalt) e înobilat de Gheorghe Rákóczi în 1654. Ştefan Scorai, Andrei Deak, Toma Stanciul, Pavel, Ion, Sreza, Ion, Oprea, Stanciul şi Ion Vulc, după cum reiese din registrul producţional al comisarilor, sînt socotiţi *pro viris nobilibus,* ceea ce reiese din cartea domnului de acum al ţării pe care au prezentat-o. Tot atunci Ştefan Deak de Scorei a prezentat cartea lui Gabriel Bethlen, prin care a scutit casa din Scorei a tatălui său Streza cu cele aparţinătoare, carte care s-a publicat la timp fără vreo contrazicere şi care rămîne. Textul următor, privind moşiile boiereşti e iarăşi identic cu cel din 1674. Tot aşa şi textul privind pe boierii din Ucea de Sus.

Urbariul din 1680[293] se referă în genere la urbariile anterioare. Informaţiile lui privitoare la boieri sînt asemănătoare cu cele din 1674 şi 1676. La Porumbacul de Jos sînt înscrişi iarăşi patru libertini, Stanciul Bîrsănesii, Stanciul Stoichiţa alias Mareş, Stoica Stoichiţa alias Mareş, Stanciul Popa, pe care conscriptorii i-au găsit în stare de libertini şi de aceea nu le-au înscris dare, i-au lăsat la bunăvoinţa măriei sale. Dregătorii i-au ridicat de nevoie în 1668 la starea de libertini şi după urbariul din 1674 sînt datori cu dijmă, pentru casa lor neavînd nici o scutire. Despre boierul Bărbat Comşa textul ne dă informaţia cunoscută: cartea din 1662 îl apăra împotriva lui Mihail Barcsay donatar atunci pe domeniul Porumbacului. La Porumbacul de Sus găsim informaţia cunoscută despre văd. lui Matei Iesca alias Man Cînduleasa. La Sărata, Tămaş Boer şi Oprea Boer sînt înscrişi iarăşi libertini. N-au carte, dar în această stare au slujit curţii. Pentru casă

---

[291] *Ibid.,* fasc. 9 E.

[292] *Bisterfeldius uram instructiojabol usque ad beneplacitum megh engedtetett volt... in persona lova hatan szolgaljon.*

[293] Arh. Stat. Cluj.

n-au nici carte, nici scutire, sînt datori cu dijmă. O notă marginală, de altă mînă, acum adaugă însă: penru că după relatarea lui Alecsandru Deak sînt inapţi pentru serviciul de libertini, au fost scrişi în rîndul ţăranilor *(parasztok seriessere)*.

La Scorei textul privind pe boieri e identic cu cele din 1674 şi 1676. La Ucea de Sus sub titlul *Boerok* textul vine şi cu informaţii în plus. Oprea Sile a prezentat cartea lui Gabriel Bethlen din 1625 privind moşia din Ucea de Jos, Ucea de Sus şi Corbi. În carte nu sînt indicate vecinătăţile. Cei menţionaţi în ea, alături de el, au murit. Oprea Bărbat, Comşa şi Radul Bărbat au prezentat cartea principelui de acum, din 1673, prin care-i înobilează pe ei şi pe urmaşii lor de amîndouă ramurile, fără condiţii. S-a publicat în scaunul inferior, fără vreo contrazicere. Asupra moşiei însă n-au produs nimic, de aceea sînt datori cu dijmă. Oprea Bărbat şi fraţii săi au prezentat cartea Susanei Lorantfi din 1652, în care îi boiereşte *(Boeronizallya)* pe ei şi pe urmaşii lor în linie bărbătească, sub condiţiile arătate în carte şi le scuteşte casa vecină cu Oprea Cotîrlea şi Ion Stanciul. S-a publicat la timp, fără contrazicere.

În urbariul din 1688[294] textele privind pe boieri şi libertini se referă obişnuit la urbariul anterior. La Porumbacul de Jos sînt înscrişi aceiaşi libertini, cu deosebirea numai ca acum în locul lui Stanciul Popa sînt înscrişi fiii săi, Stanciul şi Comşa. Sub titlul *Boerok* avem aceleaşi informaţii despre boieria lui Bărbat Comşa, probată cu cartea din 1662. Se adaugă acum însă, că deşi cartea a rămas în vigoare, totuşi le-au luat dijmă din bucate. La Porumbacul de Sus, sub titlul *Boerones,* mai aflăm că în cartea sa Susana Lorantfi îngăduie pe Man Cînduleţ în persoană să facă serviciu călare *usque ad beneplacitum,* dar despre fiii lui nu pomeneşte, că fiul lui e Man, al cărui fiu e Matei, că a avut şi alt fiu, Radul, după care a rămas un fiu Todor. Scutirea din 1653 s-a făcut la intervenţia lui Bisterfeld[295]. Boierii aceştia, în afară de moşia lor avitică *(eös örökségek),* au şi alta, între Stoica Vonea şi uliţă. A fost a iobagului Lupul Iesca. Man Cînduleţ a avut-o după soţia sa. Preoţii sînt patru, stau pe moşii ţărăneşti şi datorează dijmă. La Sărata sînt înscrişi ca libertini Tămaş Boerul şi Comşa Ciungul. Şi tatăl lui Tămaş Boierul, Oprea Man Barb, a fost libertin. Tămaş Boierul e lăsat şi acum libertin pentru că e şi boier asesor. Comşa Ciungul locuieşte în casa libertinului Man Scorai. La Scorei, sub titlul *Nobiles et Boerones,* se repetă textul lung din urbariile anilor 1674 şi 1676. Dintre preoţi unul e ţăran, al doilea, Popa Ilie, e boier. La Ucea de Sus, sub titlul *Boerones* textul e aproape identic cu cel din 1680. Doar atît se adaugă la boierul Oprea Silea, că şi urmaşii celor specificaţi alături de el în cartea de scutire sînt tot boieri.

Urbariul din 1691[296] reproduce în genere textele din 1688. La Porumbacul de Jos citim acelaşi text şi despre boieri şi despre libertini. La libertini se mai adaugă însă că ei au prezentat o scrisoare din 1678 prin care probează cu mărturii boiereşti şi ţărăneşti că şi înaintaşii lor, şi ei au fost oameni care au trăit cu libertate boierească, au servit cu calul şi cu ţăranii întru nimic n-au contribuit. Ei mai spun că au cartea boierească, care-i priveşte, împreună cu rudele lor boieri din Ludişor. Încolo textele sînt obişnuit identice cu cele din urbariul anterior.

Nesiguranţa persistă deci. Între boier şi libertin nici acum nu se trage o linie clară. Deşi actele în genere nu mai fac această confuzie, înscrierile din urbarii continuă să o facă. La vechea nesiguranţă s-a adăugat şi una nouă: boierul sau libertinul are scutire pentru persoana şi moşia sa sau numai pentru persoana sa, pentru el şi urmaşii lui, de o ramură sau de amîndouă ramurile, sau numai pentru el? E mereu nevoie deci de noi acte, de noi preciziuni.

Cum evoluiază în aceste urbarii succesive problema dijmei, a apelor, morilor, pădurilor, munţilor?

Moşia boierească, am văzut, era scutită de dijma din bucate. Între timp însă unii boieri au fost depuşi şi reduşi la prestaţii iobăgeşti. Alţii sînt nobili armalişti, boieri, libertini scutiţi pentru persoana lor, dar nu şi pentru moşie,

---

[294] *Ibid.*

[295] *Bisterfeld Uram intercessiojára volt ezen exemtiojok.*

[296] Arhiva Statului Budapesta, Arh. Fiscală a Transilvaniei, dulap XIV, fasc. 9 H.

după care prin urmare trebuiau să presteze. Mai era apoi pămîntul iobăgesc ţinut de boieri fie prin schimb, fie luat ca pămînt rămas pustiu după iobagii plecaţi sau fugiţi, fie cumpărat sau luat ca zălog, după care aici pînă acum dijma n-a fost în obicei. Am văzut din ascultarea de la 1674 cum s-a introdus şi cum socotesc boierii aceasta ca o inovaţie abuzivă.

Boierii, e adevărat, ajungeau foarte frecvent stăpîni de pămînt iobăgesc. Obiceiurile sau legile ţării admiteau circulaţia pămîntului, cumpărarea sau luarea ca zălog a pămîntului iobăgesc de către boier şi invers a pămîntului boieresc de către iobag. După legile feudale pămîntul iobăgesc nu putea fi înstreinat, decît cel mult zălogit, cu drept de răscumpărare. Dar şi zălogit fiind, nu se putea sustrage de la sarcinile iobăgeşti legate de el, şi mai ales nu de la dijmă. Aci însă cum nu era în uz dijma din bucate, care a fost introdusă doar de Gabriel Bethlen, după textele urbariilor cu data de 1 mai 1623, lipsea această piedecă principală a circulaţiei şi deci a putut continua mai uşor vechiul obicei.

Că schimbul de pămînturi, cumpărarea sau zălogirea cu drept de răscumpărare între boieri şi ţărani era liberă, fără îngrădiri, o spun şi statutele ţării Făgăraşului, mai ales hotărîrea scaunului superior din 3 martie 1657[297]. Nu era îngăduită însă instreinarea pămînturilor iobăgeşti, cumpărarea lor de către boieri cu intenţia de a le transforma în pămînturi proprii, ereditare, lipsind pe stăpîn de veniturile lor.

Instrucţiile date provizorului Făgăraşului la 1676 sînt mult mai severe în această privinţă, cuprind o serie întreagă de interdicţii. Nimeni să nu îndrăznească să vîndă pe veci sau să zălogească ereditătii, nici interne, nici externe, decît între iobagii aceluiaşi sat. Iobagul să nu zălogească la iobag din alt sat, nici măcar iobagilor principelui din alt sat, să nu îndrăznească să vîndă sau aceia să cumpere, sub pedeapsa pierderii pămîntului. Cînd e silit careva să o facă, poate să zălogească, cu ştirea provizorului, unui iobag al principelui din sat un pămînt de o găleată cu 1 fl. sau un fînaţ de un car iarăşi cu 1 fl. Dacă nu s-ar găsi asemenea iobag, să îmbie pe provizor, care să ceară dispoziţia prefectului sau stăpînului. Nu se îngăduie sub nici un motiv ciuntirea hotarului, vînzarea ereditătilor. Locurile rămase pustii nici ele să nu se înstreineze sub nici un motiv, nici darea locului să nu se piardă, să-l dea altui iobag cu darea lui împreună, pînă cînd nu-l ia sau nu-l cere alt iobag. Pămînturile zălogite sau altfel înstreinate pînă acum să fie aduse la bună rînduială împreună cu prefectul[298].

Practic totuşi circulaţia pămîntului continuă să rămînă destul de mare. Boierul profită de strîmtoarea iobagului, îi cumpără sau îi ia zălog pămîntul şi iobagul nu-l răscumpără la timp sau nu-l mai poate răscumpăra, trecînd astfel definitiv în stăpînirea boierului. E tot atît de frecventă şi forma inversă de înstreinare: iobagul care vrea să plece sau să fugă, îşi vinde sau zălogeşte mai întîi casa şi pămîntul şi apoi pleacă. El nu se mai întoarce, sau întorcîn-

[297] *Cum ab antiquo usitatum, licitumque fuerit, ut Boerones a suae Celsitutinis jobbagionibus, et e converso jobbagiones a Boeronibus Agros, et Prata impignorare possint, prout. ratione hujus nulla limitatio erat, sed libere, colere potuerunt* ... Kolozsvári—Óvári, *Corpus statutorum*, I, p. 326.

[298] Arh. ist. a Fil. Acad. Cluj, col. Jos. Kemény.

du-se greu le mai poate răscumpăra şi ele rămîn iarăşi în stăpînirea boierului. Şi cum fuga e foarte frecventă, sînt frecvente şi aceste cazuri. Textele urbariilor sînt pline de locuri de casă şi de pămînturi iobăgeşti deţinute de boieri sau locuite de oamenii lor. Mai ales în listele locurilor pustii sau ale iobagilor fugiţi găsim înregistrate asemenea situaţii la fiecare pas.

Să luăm pentru demonstraţie din cazurile nenumărate doar pe cele înregistrate în 1688 la satul Scorei.

Să luăm mai întîi notele din dreptul iobagilor înscrişi ca prezenţi:

Şerban Morar locul de casă şi l-a vîndut lui Toma Chirivola, iar el s-a dus în curtea Florichii ca să scape mai uşor de slujbă *(hogy az szolgalatot inkab el kerülhesse)*. De aceea provizorul să-l prindă şi să-l pună la slujbă alături de ceilalţi iobagi. — Oprea David, moşia *(örökséget)* i-o stăpîneşte *(birja)* Andrei Deak pentru 3 fl. — Stan Todorescul, moşia i-o stăpîneşte Bucur Boier pentru 15 fl. — Streza Huiul, locuieşte în Racoviţa, moşia i-o are Bucur Huia alias Boer, plăteşte anual 4 fl.

În lista lungă de sub titlul *Fugitivi et Deserta*, cuprinzînd 37 de nume de absenţi în raport cu cele 51 din lista celor prezenţi, găsim, printre altele, următoarele situaţii:

Ion Basarabă *(Beszeraba)* a pribegit de vreo patru ani, ereditatea internă i-o stăpîneşte Bucur Huia Boer după banii săi, ereditaţile din cîmp le ţin iobagii măriei sale ca zălog. — Radu Viştean a pribegit, locul de casă î-l stăpîneşte Andrei Deak de Scorei, două locuri de arătură de cîte o găleată le stăpîneşte Bucur Boer, un alt loc de arătură de o găleată Alecsandru Teleki. — Fiii lui Radu Şorban locuiesc în Făgăraş, Oprea e toboşar în cetate, iar fratele său Şorban locuieşte cu el, ereditaţile lor din sat şi din cîmp le stăpîneşte Andrei Deak. — Streza Basarabă *(Beszerába)* şi el a pribegit, a avut ereditate împreună cu Ion Basarabă. — Oprea Rusul a pribegit, ereditatea din sat i-o are Andrei Deak; el ţine şi cea mai mare parte a ereditaţilor sale din cîmp. — Man Basarabă, pribegit, avea aceeaşi ereditate cu Ion şi Streza Basarabă. — Achim Oncea un pămînt şi l-a vîndut lui Andrei Deak de Scorei. — Stoica Ruza, pribegit, ereditatea din sat i-o stăpîneşte Andrei Deak. — Oprea, fiul lui Oprea Chirmoş, pribegit, un pămînt de cinci mierţe îl stăpîneşte Bucur Boier. — Ion Marin alias Copaci a murit, ereditaţile i le stăpîneşte Bucur Boier. — Ereditaţile lui Oprea Chirivola şi ale lui Ion Rotar le are de asemeni Bucur Boier. — Grădina lui Buxa Hodoş alias Chirivola *(Kirivola)* o ţine Bucur Boier pentru 1 fl. — Ereditaţile lui Streza şi Ion Huia le stăpîneşte Bucur Huia alias Boer. — Jumătate din locul de casă *(fundus)* al lui Stanciul Tapplo (Taflan?) Ştefan Deak de Scorei a alipit-o curţii sale, are şi clădiri pe ea; provizorul să păşească pe calea legii împotriva lui.

Asemenea exemple, cum am spus, se pot cita nenumărate. Sînt mijloace obişnuite prin care boierul îşi sporeşte pămîntul. Dar acum, cînd şi iobagii Făgăraşului erau supuşi la dijmă, trecerea pămîntului iobăgesc pe mîini boiereşti sustrăgea de la dijma pentru stăpîn însemnate cantităţi de pămînt. Iată de ce stăpînul caută să supună la dijmă asemenea pămînt. El caută să supună acum la dijmă orice pămînt iobăgesc sau orice pămînt care nu e scutit în vreun fel. Ia dijmă şi de la preoţi dacă locuiesc pe pămînt ţărănesc sau nu au scutire specială, ceea ce textele precizează mereu după numele lor. De pildă în 1688, la Porumbacul de Jos urbariul înregistrînd doi preoţi notează: aceştia neavînd scutire nici pentru persoana, nici pentru moşia lor, au dat dijmă. Tot aşa se spune şi la cei patru preoţi din Porumbacul de Sus: aceştia nu au scutire nici pentru persoana, nici pentru casa lor, sînt ţărani, datorează dijmă.

Despre boierii din Porumbacul de Jos la 1688 se spune, am văzut, că deşi şi-au dovedit boieria, totuşi le-au luat dijma din bucate. Dar acesta, se vede şi din felul cum se exprimă textul, era un abuz, moşia boierească nu era

supusă la dijmă. E supus în schimb pămîntul iobăgesc deţinut de boier sau cel puţin aceasta se urmăreşte. O spune şi textul de la satul Scorei, din 1688:

„Pentrucă cu acest prilej a trebuit să facem, din porunca măriilor lor, cercetare cîţi dintre boieri şi preoţi stăpînesc locuri pustii de ale măriilor lor şi pămînturi de arătură din cîmp şi cîte, şi care dau dijmă din aceste pămînturi, s-a vădit că Bucur Huia Boier stăpîneşte multe pămînturi din care ar fi dator să dea dijmă, dar totdeauna şi-a dus nedijmuite (bucatele). Andrei Deak de Scorei cel tînăr de asemenea are; cînd i-au apucat (în cîmp) bucatele l-au şi dijmuit. Dar uneori şi-a dus bucatele şi înainte de dijmuire de pe pămînturile ţărăneşti. De aceea provizorul să aibă grijă de acum încolo, să-i oprească la timp de la căratul bucatelor de pe pămînturile ţărăneşti, bucatele lor semănate în asemenea pămînturi să le dijmuiască. Iar dacă împotriva opreliştii le-ar căra, pentru cutezanţa lor să-i urmărească pe calea legii, ca să nu „defraudeze" pe măriile lor în aceasta".

Pămîntul boieresc însă a rămas scutit de dijma din bucate.

Boierilor li s-a impus totuşi goştina. Aceasta reiese şi din textele urbariilor. Goştina, cum am văzut, era la început datul oamenilor streini care-şi scoteau porcii la ghindă în pădurea altora sau a celor din afară de domeniu. Satele, şi cu atît mai mult boierii, nu o dădeau din pădurile lor. Boierii, dimpotrivă, ei puteau lua goştină din pădurile sau munţii lor. Se vede însă şi din urbarii cum evoluiază raporturile. Din pădurile satului stăpînul sau dregătorii lui separă anumite părţi de pădure mai bună pentru porcii domeniului, sub titlul de pădure oprită sau branişte. Aceste branişti se lărgesc, sporesc pentru a putea primi şi porci streini în goştină pe ele. Goştina astfel trece în mîinile stăpînului. În aceste păduri oprite sînt apoi supuşi şi sătenii la goştină dacă îşi scot porcii în ele. Sînt supuşi apoi şi boierii. Constituind un izvor de venit, pădurile oprite sporesc mereu, stăpînul îşi separă peste tot asemenea păduri, încît pînă la urmă se ajunge la o inversiune: se separă satelor pădure pentru nevoile lor. Tendinţa e evidentă, stăpînul domeniului tinde să transforme în oprite toate pădurile cu ghindă pentru a lua din toate goştină, de a generaliza goştina peste dijma porcilor în uz şi de a o lua din pădurile satelor sau domeniului de la toţi locuitorii fără deosebire, chiar de la boieri şi de la nobilii donatari. Ceea ce s-a putut vedea din ascultarea citată.

Procesul se oglindeşte şi în înregistrările urbariilor.

Urbariul Porumbacului din 1664 ne spune că Porumbacul de Jos şi de Sus au pădure împreună, din care se separă cît trebuie pentru porcii principelui. În Porumbacul de Sus se separă şi din munte pentru porcii „stăpînului". Tot aşa se separă şi în Sărata, Scorei, Streza-Cîrţişoara. La Streza-Cîrţişoara se adaugă că dacă aduc porci streini, dau stăpînului din 50 de porci unul şi cîte 4 dinari de porc, iar dacă nu dau porc, dau cîte 10 dinari de porc. (Din 50 unul dădeau şi la 1560—70, răscumpărarea era însă numai de 2 d.). La Arpaşul de Sus situaţia e inversă; pădurea de stejar cu ghindă e a stăpînului, din care rup satului cît trebuie. Pentru porcii streinilor şi aci acelaşi regim. Goştina se ia deci de la streini pentru stăpîn, din pădurile separate sau oprite pentru porcii principelui desigur, dar şi pentru goştină.

În urbariul din 1674, la Porumbacul de Sus se spune că în pădurea separată pentru stăpîn se pot îngrăşa 600 de porci, în cea separată pentru sat 600 de porci. Inversiunea apare acum şi la Sărata: satul are o pădure de fag în care se pot îngrăşa 1000 de porci,

din care se separă totdeauna şi pentru sat o parte. Partea cealaltă e ţinută pentru porcii curţii sau se primesc pe ea porci streini în goştină. În Scorei, în pădurea de stejar ţinută pentru principe se pot îngrăşa 100, în cea de fag pentru sat se pot îngrăşa 600. Satul Corbi are pădure de fag şi de brad. Din porcii scoşi aci dau toţi, fie donatari, boieri sau ţărani, goştină, cîte 10 bani de porc, iar streinii cîte 15.

În urbariul din 1676, înregistrările la Porumbacul de Jos şi de Sus sînt identice cu cele din 1674. La Sărata însă se schimbă. La textul privind pădurea se adaugă că sătenii în dijma de pajişte *(pasit tized)* dau obişnuit un porc din 15, iar cînd îi coboară graşi gata de la ghindă îi răscumpără cu cîte 10 bani. După porcii streini însă iau atîta cît se poate tocmi dregătorul. Deci sătenii sînt datori cu dijma de pajişte, care acum e un porc din 15, în loc de unul din 25 cît a fost şi care se ia toamna înainte de a scoate porcii la ghindă, şi cu goştina care se ia la aducerea porcilor de la ghindă.

Urbariul din 1680 la Porumbacul de Sus acum spune că o bucată de pădure de fag a fost *ab antiquo* braniştе pe seama principelui, sătenii au pădure separat. La Sărata că satul are pădure de fag, în care cînd se face bine ghinda (jirul) se pot îngrăşa 1000 de porci, numai că şi sătenilor li se rupe de obicei în fiecare an o bucată. Pe cealaltă sînt mînaţi porcii principelui, sau sînt primiţi porcii altora în goştină, dacă pot să se tocmească. Ar fi 10 bani de porc, dar dacă găsesc că e scump şi dregătorii nu se tocmesc, lasă ghinda şi îşi caută alt loc. La Scorei situaţia e iarăşi schimbată faţă de cea cunoscută din 1674. Stăpînul are aci acum o pădure de stejar în care se pot îngrăşa 100 de porci. Are şi una de fag (care atunci era a satului) în care se pot îngrăşa 500 de porci. Sătenii au pădure separat, probabil partea corespunzînd diferenţei de 100 de porci, căci în urbariul anterior această pădure era socotită de 600 de porci. La Corbi se precizează mai bine goştina: de le cei din sat se iau cîte 10 dinari de porc şi cîte 10 d. de doi purcei, de la streini însă cîte 15 d. Aceasta însă atîrnă de împrejurări şi de producţia de ghindă. Satul Ucea de Sus, în afară de pădurea comună cu Corbi, are şi el o braniştе de 200 de porci.

Urbariile din 1688 şi 1691 în genere reproduc textele din 1680 sau ne dau informaţii asemănătoare.

De datul goştinei boierii reuşesc să scape, în urbarii nu se mai pomeneşte de obligativitatea lor. Nu însă şi sătenii, care o dau mai departe, peste dijmă, cînd îşi scot porcii în pădurile oprite.

Aşa reiese şi din urbariul Făgăraşului din 1710[299]. La Grid se înregistrează goştina, dar boierii şi preoţii nu o dau (sau poate numai preoţii boieri nu o dau?). La Perşani se spune că de pe timpul lui Ştefan Boer se ia goştină şi de la săteni, cum se ia de la streini. Şi cei din Şinca spun că Ştefan Boer i-a supus la goştină după jir; înainte li se rupea o parte de pădure după care nu dădeau. La Şercăiţa de asemeni pădurea de pe timpul lui Ştefan Boer e la dispoziţia stăpînului de pămînt care primeşte în ea turme de porci în goştină. Sătenii se plîng că înainte, cînd se făcea numărătoarea porcilor de la ghindă în pădure, dregătorii puneau să se taie pe seama celor care o făceau un şoldan pentru friptură. Apoi prin abuz au început să ceară din fiecare turmă pentru dregători un porc de trei florini. Iar acum aleg pe cel mai bun din turmă. Pe urmă, prin îndoit abuz, pe lîngă porcul gras, de pe timpul provizoratului lui Ladislau Antos, în timpul sameşului Gheorghe Herszenyi, şi-a luat şi acesta unul pentru sine pe ales. Aceasta nu e spre puţină pagubă sărăcimii, mai ales că, după cum spun, iau în arendă pădurile de la dregători cu onorar pentru fiecare turmă, ceea ce înainte n-a fost. Cei din Sebeş şi ei spun că dau de pe

[299] Arhiva Statului Budapesta, Arh. Fiscală a Transilvaniei, dulap XIV, fasc. 33 H.

timpul lui Ştefan Boer goştina pe care înainte n-au dat-o. Se plîng şi ei că dau porc de un an pentru dregător, plătesc şi 7 florini, şi onorar pentru pădure; au dat 3 zloţi *(zlotokat)*. Iată goştina nu numai adăugîndu-se la dijmă, dar şi complicîndu-se mereu, crescînd în greutate. Sătenii înşişi o socotesc un dat peste obicei, amintind mereu că a fost nou introdusă.

Munţii înregistraţi sînt ai satelor sau ai boierilor, mai ales ai boierilor. Satele sau boierii îşi menţin în genere munţii. Venitul munţilor boiereşti revine boierilor cînd primesc pe ei şi alte oi sau vite peste ale lor. Dar, ca şi la păduri, stăpînul începe să se introducă şi în stăpînirea munţilor. Mai întîi îşi separă părţi pentru porcii, oile sau vitele sale. Apoi îi ia în stăpînire. Putem cita exemplul munţilor Porumbacului de Sus. Urbariul din 1664 spune că satul are munţi din care se separă o parte pentru porcii principelui. Urbariul din 1674 înregistrează apoi patru munţi, din care doi (Puha şi Stîna Mare) ai stăpînului, unul *(Burkacs)* al iobagului Silca din sat, al patrulea *(Serbota)* a văduvei boierului Matei Iesca. Ceea ce se repetă şi la 1680 şi 1688. Doi din cei patru munţi au fost luaţi deci de principe. Muntele din Scorei se împarte în patru părţi între boieri, care-şi pasc vitele lor pe el. Satul Corbi are muntele Podragu împreună cu Ucea de Sus. În acest munte au parte Radu Bîrsan, Radu Petrişor, precum şi fiii lui Popa Ion din Ucea de Sus, Coman, Ion şi Stanciul. În Ucea de Sus sînt doi munţi, Gridomanul şi Ucişoara, ai boierilor Oprea Sile şi Oprea Băcilă. Mai e şi un munte Ucea Mare pe care-l stăpînesc Oprea Bărbat, Popa Ion şi Popa Man din Ucea de Jos şi pe care pot văra 700 de oi. Cei care-şi scot oile la munte sînt datori cu cîte doi caşi pe o vară, care pînă acum au fost ai dregătorilor pentru „ţidulă". Şi posesorii au dat aceasta ocazional. Aci e o potecă de picior peste munte în Ţara Romînească. În Sărata muntele e al satului, îşi pasc pe el sătenii vitele lor.

În 1680 la Scorei textul, după ce spune că Gridomanul şi Ucişoara sînt ai boierilor, adaugă că de acolo principele nu are nici un venit. Dar fiindcă aci e şi o trecătoare în Ţara Romînească, sînt obişnuit doi plăieşi, şi fără ştirea dregătorului nu e îngăduit a mîna vite la munte. La 1710 la Ileni se spune că munţii sînt ai boierilor, ei iau taxa după ei, pretind parte şi boierii depuşi. Şi în Hîrseni boierii au munte separat. În Săvăstreni boierii au muntele Bîlea *(Belia)* împreună cu ţăranii. În Sebeş munţii Gropile stau în patru ferdele, din care una e boierească, trei sînt ţărăneşti.

Apele apar des ca oprite, sub pedeapsa obişnuită de 12 fl. Aşa e şi cea din Porumbacul de Sus la 1664, apa pe care se află sticlăria şi ferestrăul. În Sărata e o vale care „tînjeşte după vreme rea". *(ighen pokol idöre vagyodo)*, adică nu prea are apă decît după ploi, nici cu peşte nu îmbogăţeşte bucătăria stăpînului. Pe ea a fost făcut un iaz bun de peşte şi o moară pentru stăpîn, dar hanul tătarilor poftind peşte, iazul l-a stricat şi peştele l-a mîncat, moara a ars-o. În Streza-Cîrţişoara stăpînul are un rezervor de peşte; sînt în el 1600 de păstrăvi. În Arpaşul de Sus e un alt rezervor, cu 1110 păstrăvi.

Morile sînt domeniale, boiereşti, boiereşti-ţărăneşti sau numai ţărăneşti. Acum însă nu numai cele ţărăneşti, ci şi cele boiereşti dau dijmă din venitul, adică din vama lor. Excepţie fac numai cele scutite în vreun fel. De pildă în 1674 la Scorei sînt înregistrate trei mori boiereşti, din care două sînt scutite *(exemptae)*, una nu, dînd dijmă. Prima scutită e cea cumpărată de înaintaşii

boierilor de la Cîrţişoreni. Un sumar din 1667 înregistrează ca venite din cele cinci mori ale cetăţii şi din dijma vămii morilor boiereşti (şi probabil şi a celor ţărăneşti): 408 găl. de grîu, 10 găl. de mei, 30 găl. de malţ *(szalad)*, 48 găl. de secară, 10 găl. de orz, 45 găl. de praf de moară *(malompor)*[300]. Nu ştim în ce măsură s-a menţinut dijma morilor boiereşti. Scutiri însă au fost şi mai tîrziu. În 1710 la Şinca sînt înscrise două mori, una boierească, alta ţărănească, dar numai despre cea ţărănească se spune că dă dijma.

Pivele sînt în genere ţărăneşti şi se ia după ele fie un florin, cum se obişnuia, fie un ţol sau o anumită măsură de pănură. Cele două pive *(döröczkelö)* ţărăneşti din Ucea de Sus la 1680 dau cîte doi stînjeni de pănură de zeghe *(zeke poszto)* fiecare. O pivă sau vîltoare *(vanÿalo)* alor doi ţărani dă un ţol *(pokrocz)* anual.

În lupta lor împotriva sarcinilor nou introduse boierii reuşesc în parte. Dacă reuşesc să-şi menţină scutirea de dijmă din bucate, nu reuşesc să se emancipeze de goştină şi de dijma din vama morii, sau nu reuşesc să se emancipeze în totalitatea lor. Într-un fel sau altul însă boierimea în masa ei reuşeşte să-şi păstreze situaţia aparte şi, chiar dacă nu în întregimea lor, libertăţile boiereşti, să ducă mai departe o clasă socială şi o instituţie specifică a ţării.

Ţara înseşi îşi păstrează mai departe situaţia ei aparte, liber baronatul, legile, obiceiurile, statutele proprii.

Ţara Făgăraşului îşi păstrează scaunele de judecată proprii, scaunele de judecată boiereşti, scaunele săteşti. Ele sînt stabilite încă odată de statute în sec. XVII[301]. Le găsim stabilită sfera de competenţă şi în urbariul din 1710. Obiceiurile judecătoreşti ale locului, gloabele, sînt înscrise uneori şi în urbarii. Ascultarea din 1675, am văzut, se ocupă în parte şi de judecăţi.

Scaunul superior *(Sedes Superior)* de judecată al ţării, numit şi scaunul căpităniei, se compune din 12 asesori, la care se adaugă un notar şi doi juzi ai nobililor. Asesorii se aleg din nobilii adevăraţi *(ex veris Nobilibus)*, iar scaunul e prezidat obişnuit de căpitan. Aci se judecă pricinile dintre nobili şi boieri, de asemeni dintre libertini, greci, drabanţi, feţe bisericeşti sau pricinile altora împotriva lor. Aci se judecă şi cauzele criminale, furtul, omorul, adulterul, punerea voluntară de foc şi altele, chiar dacă sînt comise şi de iobagi. În Ţara Făgăraşului nu este alt for superior, care să aibă dreptul paloşului şi de la scaunul superior se poate face apel în faţa principesei sau principelui *(Suae Celsitudinis)*. Aci se publică de obicei şi daniile, cărţile de nobili armalişti şi toate cărţile privilegiale.

Scaunele inferioare sînt: scaunul provizoral al Făgăraşului numit obişnuit boieresc *(Boeronalis)*, scaunele Porumbacului, Comănei, tîrgului Făgăraş, curţii din Şercaia. Textul din 1710 adaugă şi scaunul Becleanului.

Scaunul provizoral *(Sedes Provisoralis)* se compune din 12 boieri asesori, la care se adaugă totdeauna un notar. Scaunul acesta e prezidat de provizor. Aci se judecă iobagii domeniului, de asemeni pricinile persoanelor libere

[300] *Erdélyi Gazdaságtörténelmi Szemle*, II (1898), p. 32.

[301] *Constitutiones Districtus Terrae Fogaras*. Corpus Stat., I, p. 304—334. În urbarii, în scripte sînt descrise în repetate rînduri. Despre scaunele de judecată ale ţării Făgăraşului, vezi şi Şt. Meteş, *Din istoria dreptului romînesc din Transilvania*, Bucureşti, 1935.

dacă au vreo pîră împotriva iobagilor. Acestea pot să-şi apeleze pricina la scaunul superior, iar iobagul în faţa prefectului. Tot la prefect fac apel iobagii şi cînd se judecă între ei. Cînd un om liber impricinează pe un iobag în cauză criminală în faţa scaunului superior, trebuie să fie de faţă şi provizorul, ca să-l poată apăra şi ajuta în pricina lui şi să poată informa deplin pe stăpîn şi pe prefect. În scaunul provizoral se judecă pricinile de moşie dintre iobagi, potentia, injurii, certuri, pricini de datorii, exceptînd cauzele criminale.

Scaunele Porumbacului şi Comănei se aseamănă cu scaunul provizoral, se judecă în ele acelaşi fel de pricini dintre iobagii acestor domenii. Ele sînt constituite tot din boieri asesori. Pricinile fiind însă mai puţine, şi boierii asesori sînt numai cîte şase. Urbariul din 1674 spune şi el că în scaunul Porumbacului, pe lîngă dregător stau şase boieri asesori şi un notar şi că de aci se poate face apel la scaunul *(forum)* prefectului, unde pricina se decide definitiv. Scaunele Porumbacului şi Comănei deci nu sînt subordonate, ci puse pe acelaşi plan cu scaunul provizoral, sînt şi ele tot scaune provizorale ale acestor domenii.

Scaunele din Făgăraş, Beclean şi Şercaia le constituie judele şi juraţii lor. În ele se judecă pricinile locuitorilor lor între ei sau ale altora împotriva lor, cu excepţia cauzelor criminale. De la aceste scaune se poate face apel la scaunul superior unde judecata se încheie definitiv. Făgăraşul, Becleanul şi Şercaia nu sînt supuse deci scaunului provizoral.

Ascultarea din 1675 ne dă şi unele amănunte cu privire la mersul judecăţilor în ţara Făgăraşului. Scaunul superior e prezidat de fapt de vicecăpitan, şi de la scaun se putea apela la căpitanul suprem. Acesta, mai ales în cazuri mai grave, cînd era vorba de pierderea capului şi averii, chema în scaun şi alţi oameni versaţi în legi, vicecomiţi, magistraţi, protonotari, asesori şi alţii pentru a decide. Nici o cauză însă nu se putea apela la tablă, decît la principe, Făgăraşul avîndu-şi forurile proprii de judecată, care nu sînt subordonate nici unui alt for superior. Prin dregătorii şi forurile proprii urmărea şi pedepsea şi pe răufăcători, delictele publice. Pricinile privind retrocedarea iobagilor fugiţi se judecau numai în scaunul superior. Preoţii se judecau şi ei în scaunul superior, dar şi în faţa protopopilor, textul nu ne spune în ce cauze, probabil în cauze bisericeşti sau matrimoniale.

Se menţin şi scaunele săteşti, judecînd în pricini care nu trec de un florin, aşa cum se stabilea în Aprobate. Textul aceluiaşi urbariu din 1710, la satul Rîuşor îndrumă să nu se abuzeze, în satele care sînt boieri, mai ales boieri asesori, să fie asociaţi şi ei la judecată.

Boierii asesori nu sînt plătiţi, ci ei trebuie să plătească anual un onorariu *(honorarium)* stăpînului domeniului. Onorariul plătit de ei e de 4 fl. de cap. Onorarii plăteau nu numai ei, plăteau preoţii, protopopii, plăieşii, băştierii, drabanţii, vameşii, berarii, voivodul ţiganilor şi alţii cînd intrau în serviciu sau anual.

Făgăraşul şi în privinţa gloabelor păstrează o evoluţie proprie. Urbariul din 1632 le înscrie la satul Grid şi Perşani, ca fiind valabile pentru toate satele Făgăraşului. Ele sînt înscrise astfel:

Gloaba vînătăii *(kek Birsagh)* 1,20 fl., gloaba sîngelui *(ver Birsagh)* 4 fl. Om cununat *(cononalt ember)* dacă se desparte de soţie 12 fl. Iar dacă se desparte necununat *(cononalatlan)* 6 fl. Pe cel care fură cal îl spînzură, iar dacă i se dă iertare, plăteşte homagiumul *(Diatt adgia megh)* 40 fl. Furt de vacă 6 fl., iar celui de la care a furat-o îi dă două în loc. Furt de porc 6 fl., iar celui de la care l-a furat, doi în loc. Furt de stup 3 fl., dînd păgubaşului doi în loc. Dacă fură din curte bou, vacă, găini sau altele, gloaba e 12 fl. Actul de putere *(hatalom)* a boierului asupra boierului 12 fl. *Potentia* ţăranului *(Parazt ember hatalma)* 1 fl. Cel care răpeşte cu puterea fata cuiva, plăteşte fie cu capul, fie 40 fl. Nesocotirea peceţii căpitanului 12 fl., a provizorului *(Uduarbiro peczeti marasztsaga)* 1 fl.

La 1637 se mai adaugă: furt de oaie 3 fl., tăierea de copac producător de ghindă din oprit fără ştire 12 fl., cel care taie salcie 12 fl. În oraşul Făgăraş în schimb, după urbariul din 1640, gloaba sîngelui e numai 1 fl., plîngerea sau pîra nedreaptă 1 fl., potentia omului de rînd *(paraszt ember)* 1 fl., gloaba desfrîului *(parazna birsagh)* 1 fl. şi cererea iertării în biserică *(Ecclesia köuetes)*, iar dacă e om căsătorit să fie osîndit după lege. Din gloaba care cădea în oraş, după obiceiul vechi, o treime era a judelui oraşului, două treimi ale provizorului şi castelanilor.

În statutele Ţării Făgăraşului, strînse la un loc în 1690, sînt stabilite larg rînduielile de judecată, plăţile şi gloabele. Nobilul rănind cu sînge pe alt nobil se globeşte cu 12 fl., dacă numai îl bate, cu 6 fl., dacă nobilul bate ţăran *(rusticum Nobilis incruentaverit)* 3 fl. Aceste gloabe privesc pe dregător *(Officialem)*. Gloaba calomniei *(Poena Calumniae)* în scaunul superior e 24 fl., în cel inferior 12 fl., *majoris potentiae* în scaunul superior 24 fl., în cel inf. 12 fl., pîrii nedrepte sau fără motiv *(indebitae)* 12,50 fl., răscumpărării limbii *(emendae linguae)* 12,50 fl., pîngărirea scaunului *(violatio sedis)* 12,50 fl. Homagiumul nobilului mort e 66 fl., *homagium vivum* al nobilului 33 fl. homagiumul ţăranului mort 25 fl., *vivum homagium* al lui 12,50 fl., cele care sînt înscrise şi în Tripartitum (P. III, tit. 3)[302]. Printre gloabele înscrise unele sînt cele care apar şi în urbarii.

Gloabele sînt supuse unui proces de adaptare la cele înscrise în Tripartitum. Păstrează însă mereu şi particularităţi locale, tradiţionale, deosebiri şi faţă de alte domenii. Problema cere studiu special, care rămîne în seama istoriei dreptului.

După ascultarea din 1675, Petraşcu Boer din Veneţia a fost condamnat la pierderea capului şi a bunurilor sale pentru că a schimbat un nume în transumptul unei cărţi de danie.

Instituţiile ţării se menţineau deci. Boierii, dacă şi-au pierdut scaunele proprii de judecată ca stăpîni feudali, cum şi le-a pierdut în genere nobilimea mică, îşi păstrează dreptul de judecată transpus în scaunele de judecată ale ţării, care le-a luat locul sau în care s-au transpus cauzele. Boierul nu-şi mai judecă supuşii proprii în scaunul propriu, nu mai e acum nici judele satului, dar judecă pe toţi supuşii domeniului în scaunele ţării. Scaunul superior, ce-i drept, acum se compune din nobili, nu din boieri. Dar nobilii care judecă aci sînt nobilii locali, ridicaţi mulţi din boieri sau sînt boieri înobilaţi fără să-şi piardă calitatea de boieri. Printre asesorii scaunului superior care figurează în ascultarea citată din 1675, apar Andrei Literatus de Luţa, Sigismund Boer de Recea, care e castelanul cetăţii, iar ca notar al scaunului Ştefan Lészai. Instrucţiunile date castelanului cetăţii în 1675, citate mai sus, vorbesc şi ele de mulţi boieri care s-ar găsi în scaunul căpităniei, în faţa cărora trebuie să se revizuiască pricinile[303]. Statutele Ţării Făgăraşului, stabilind gloabele pe care trebuie să le impună scaunul superior, hotărăsc ca două părţi din ele

[302] *Corpus Stat.*, I, p. 316—17, 329—30.

[303] *Et cum ex iis in tabula Capitaneatus multi Boerones fuisse et de praesenti quoque esse comperiantur, imposterum quoque ut coram illis causae revideantur, benigna nostra voluntas est.*

să-i revină principelui, a treia boierilor[304], adică asesorilor scaunului. Scaunele ţării, ce-i drept, sînt puse în serviciul stăpînului ţării, dar în cadrele acestor interese boierii îşi puteau apăra sau impune şi interesele proprii faţă de cei supuşi judecăţii lor.

Nu mergem mai departe cu cercetările. Ne oprim în pragul secolului al XVIII-lea. Socotim totuşi că nu e fără interes să rezumăm starea materială a boierimii după conscripţia generală a ţării Făgăraşului din 1721—1722, să vedem în ce stadiu a ajuns după cele două secole de frămîntări tratate aci. Cuprinse într-un tabel datele sînt următoarele:

Boierii sînt înscrişi în aceleaşi liste cu iobagii, avînd aceleaşi rubrici, dar sub titluri separate: boieri, văduvele boierilor, jelerii boierilor. Îi găsim iarăşi înscrişi cu averea ca şi ceilalţi supuşi ai domeniului: nobili, cetăţeni, iobagi, jeleri.

Înainte de a face comparaţia cu stările de la 1640, trebuie să facem iarăşi rezervele cuvenite asupra datelor conscripţiei. Conscrierea de astă dată nu s-a făcut cu scopuri urbariale, dar s-a făcut cu scopuri fiscale. Deci sînt iarăşi fireşti declaraţiile în minus. Textele care însoţesc listele satelor chiar semnalează de mai multe ori locuitori fugiţi din pricina conscripţiei, cărora li se ia averea rămasă sau sînt readuşi, întemniţaţi cînd pot fi prinşi. Printre cei fugiţi sînt şi cîţiva boieri. Pentru boieri apoi trebuie să presupunem evaziunea şi mai accentuată decît pentru iobagi, prin rezistenţă faţă de orice conscriere şi mai ales faţă de orice intenţie de impunere. Ei au în plus şi posibilităţi mai mari de sustragere. Trebuie să presupunem deci minusuri însemnate aproape la toate rubricele şi cu deosebire la cele ale vitelor, pămîntului, producţiei, veniturilor, ale elementelor constituind baza de impunere. E cu totul neverosimilă de pildă o cifră de abia 2879 pentru oile boierilor, cînd ştim că aveau munţi. Pămîntul de arătură putea să fie în scădere; boierii nu mai au acum vecini, trebuie să-l cultive în cele mai multe cazuri numai ei cu braţele şi inventarul propriu sau cu cei cîţiva jeleri, cu servitori sau cu muncă plătită. Totuşi cifrele pot fi bănuite serios de minusuri. Şi apoi boierii nu şi-au înscris aci pămînturile ţinute de la alţii, sau cele iobăgeşti, ţinute ca zălog sau luate de la stăpîn în arendă sau altfel, sau nu şi le-au declarat consecvent.

Cu aceste rezerve şi cu altele care se mai pot face, să încercăm o comparaţie.

Înainte de toate e surprinzătoare deosebirea la numărul boierilor: 725 în 1720—21 faţă de numai 335 (cu libertinii împreună) în 1640—1648. O asemenea diferenţă e mai greu de explicat, evident, numai prin sporul natural. Trebuie să presupunem mai întîi deosebiri în sistemul de înscriere, în felul de distingere a familiilor. Dar mai ales în progresul ieşirii din indivizie, individualizării economiei boiereşti. Indivizia treptat cedează, economia familială în înţeles mai larg se restrînge, se separă în tot mai multe unităţi. Astfel şi în rubrica sesiilor găsim înscrise incomparabil mai multe subdiviziuni de sesie, jumătăţi, treimi, pătrimi de sesie decît sesii întregi, fiecare din aceste subdiviziuni reprezentînd totuşi o unitate familială şi economică deosebită. Trebuie să presupunem apoi deplasări între timp în cadrul boierimii, boieriri sau înobilări noi, reveniri asupra depunerilor de boieri, recunoaşteri de boieri din

[304] *Harum mulctarum duae partes obvenient suae Celsitudini, tertia vero pars boeronibus.* Corpus Stat., I, p. 329.

Satul	Boieri	Sesii	Boi	Vaci	Junci	Cai	Oi, capre	Porci	Stupi	Grîu, secară	Ovăz, orz, alac	Mei	Cînepă	Semănătură de toamnă		Semănătură de primăvară		Semănătură de porumb		Semănătură de cînepă		Păm. arăt. în amîndouă cîmpurile		Fînaţe	Fîn strîns	Piue	Jeleri	Observaţii
										clăi	clăi	clăi	clăi	găl.	ferd.	găl.	ferd	găl.	ferd.	găl.	ferd.	găl.	ferd.	care	care			
Arpaşul de Jos	26	12¼	51	50	40	13	160	67	10	749	167	120	87	98	1	33	1	4	1½	7	3	161	—	117	87	—	—	
,, Sus	6	1	8	10	14	—	73	9	6	50	36	5	15	8	—	4	1		2	1	1	16	—	10	13	1	—	1 sesie toţi împr.
Beclean	14	6½	23	21	8	9	10	23	—	458	103	21	35	68	2	20	1	—	—	10	—	176	2	37	35	—	—	
Berivoiul Mare	3	1¼	12	9	—	5	16	6	1	66	42	3	6	9	—	9	—	—	—	—	2½	33	—	8	10	—	—	
,, Mic	8	3	21	14	5	7	29	23	7	173	127	—	28	27	2	24	3	—	—	2	1	104	—	10	16	3	—	
Beşimbac	19	9¾	40	35	3	12	23	40	22	562	133	—	48	67	2	26	1	1	1	3	3½	213	—	34	36	—	3	2 văd.
Breaza	3	2	8	3	—	2	70	5	4		70		7			13	2	—	—	3	3½	30	—	7	7	—	—	
Bucium	4	3	7	6	—	2	—	7	9	56	45	—	9	13	2	10	2	—	—	6	—	48	—	11	12	—	—	
Streza Cîrţişoara	1	1	—	3	—	—	—	—	—	10	9	—	1	1	2	1	2	—	½	—	½	3	—	6	3	—	—	
Comăna de Jos	21	13¾	46	46	10	15	70	80	10	545	264	58	46	78	2	52	3	—	2¼	5	1	275	—	91	67	—	1	2 văd.
,, Sus	10	4½	43	29	8	25	187	106	28	330	147	4	23	51	—	32	3	—	—	3	1	162	—	44	38	3	3	
Copăcel	5	2	14	9	8	4	6	16	3	163	101	23	13	27	—	22	1	—	—	1	1½	101	—	12	13	—	—	
Cuciulata	3	2	6	4	1	1	—	8	—	76	22	1	6	9	3	3	1	—	1¼	—	2	36	—	8	10	—	—	
Dejani	2	1	2	1	—	—	5	4	1	—	18	—	2	—	—	3	—	—	—	—	1½	6	—	2	2	—	—	
Drăguş	39	14	79	85	9	29	379	97	36	761	493	5	99	130	3	86	3	—	—	9	½	416	—	102	98	—	4	
Dridif	13	6	26	16	2	11	25	26	3	507	117	4	31	56	2	21	—	—	1¼	3	1½	149	—	31	27	—	—	
Grid	9	5½	17	17	2	6	19	47	34	145	74	—	12	32	1	18	3	—	—	1	3½	120	—	22	26	—	3	2 văd.
Hîrseni	10	5½	21	9	—	9	16	10	—	141	102	—	13	35	—	27	—	—	—	1	2½	129	—	28	21	—	—	
Hurez	10	6¼	19	10	1	7	8	18	6	160	86	18	13	38	3	24	—	—	—	2	½	134	—	27	24	—	4	
Iaşi	6	4½	19	11	—	5	30	12	2	117	66	7	32	32	2	21	—	—	—	1	2	93	2	12	14	—	3	
Ileni	30	17¼	57	49	10	12	35	64	20	587	304	130	70	123	1	72	2	—	—	8	1	344	—	53	62	—	—	4 văd. de boier
Lisa	40	12¼	60	46	1	8	237	35	23	260	375	—	69	69	3	93	2	—	—	5	2	331	—	45	39	—	—	7 văd.
Ludişor	23	6¾	26	31	3	10	47	43	—	274	131	—	35	65	2	34	3	—	—	4	1	196	—	30	44	—	—	3 văd.
Luţa	8	5¼	30	14	2	13	47	28	16	580	185	28	48	69	—	29	2	—	—	3	2	119	—	23	35	—	—	1 văd.
Mîndra	18	13	53	39	8	25	17	59	90	381	172	93	40	79	3	29	1	—	—	5	2	272	—	65	54	—	8	1 văd.
Mărgineni	41	21	121	97	19	36	231	192	67	958	657	—	157	195	2	174	1	—	—	14	1	711	2	121	140	—	1	3 văd.
Netot	6	1²/₃	8	6	3	1	5	7	3	51	54	—	10	13	2	14	2	—	—	1	½	52	2	—	6	—	—	
Ohaba	2	1½	4	4	—	1	—	9	—	44	27	—	4	8	—	8	—	—	—	1	—	32	—	16	12	—	—	
Părău	4	2¼	3	8	7	3	—	14	1	63	20	8	6	15	2	8	—	—	—	1	—	54	—	9	9	—	1	
Pojorta	9	6	16	9	—	7	97	21	7	217	139	—	31	39	2	27	1	—	—	2	—	138	—	15	15	—	—	1 văd.
Porumbacul de Jos	6	4½	23	13	9	4	28	32	22	484	120	6	38	41	2	19	2	1	½	5	2½	56	—	19	32	—	—	
Porumbacul de Sus	7	5¹/₃	14	14	4	2	41	15	1	114	44	—	12	13	2	9	1	—	2¹/₈	2	2	34	—	21	15	—	—	
Rîuşor	9	3½	18	15	1	9	11	17	1	190	105	83	14	42	1	22	1	—	—	1	2½	119	—	23	26	—	2	2 văd.
Vaida Recea	24	6¾	49	38	10	16	93	52	8	561	518	19	92	114	3	144	—	—	—	6	2½	347	—	35	74	—	2	3 văd.
Sîmbăta de Sus	3	1²/₃	4	3	—	—	8	3	—	18	19	—	2	4	1	4	1	—	—	1	1	17	2	3	2	—	—	
Sărata	1	½	2	2	2	—	—	1	—	40	10	—	23	3	—	1	1	—	½	—	1½	8	2	5	5	—	—	1 văd.
Săsciori	12	4½	31	17	7	13	35	27	5	356	186	41	40	70	—	49	2	—	—	3	1	208	—	11	23	—	—	
Scorei	24	10	70	58	14	20	57	58	31	917	236	23	98	90	3	35	3	—	3¼	9	3	148	3	63	87	—	—	2 văd.
Sebeş	4	4	11	10	5	3	21	14	2	84	60	—	11	14	—	11	—	—	—	1	1	48	—	6	11	—	—	
Săvăstreni	27	16½	62	49	6	16	31	81	8	1029	405	78	158	157	—	98	2	—	—	8	2½	395	—	43	55	—	2	2 văd.
Şercăiţa	1	1	2	2	—	1	—	1	1	6	12	—	1	1	2	2	—	—	—	—	½	4	—	1	2	—	—	
Şinca	12	5½	52	52	5	12	84	120	44	261	211	38	51	63	2	60	—	—	—	6	1	264	—	47	49	—	3	1 văd.
Toderiţa	8	5	12	12	—	5	23	7	19	112	99	6	12	22	2	19	2	—	—	1	1½	63	—	5	19	—	—	
Ucea de Jos	16	7½	46	38	10	11	110	27	—	466	89	23	64	69	1	18	2	1	½	5	½	139	3	29	64	—	—	
Ucea de Sus	13	6½	52	54	23	12	146	55	42	383	158	34	82	72	—	37	1	—	1	6	—	264	—	43	59	—	—	
Vad	7	3½	14	11	8	3	19	17	8	144	69	—	12	30	2	18	2	—	—	2	1	101	—	22	26	—	4	1 văd.
Veneţia de Jos	54	27¹/₄	103	92	20	32	14	204	42	1715	366	118	46	256	2	127	2	—	—	7	2½	823	2	233	160	—	7	11 văd.
Veneţia de Sus	3	3	—	5	—	1	—	5	4	24	10	—	2	4	1	2	—	—	—	—	½	18	3	4	3	—	—	1 văd.
Viştea de Jos	39	22½	88	81	20	31	133	115	26	1185	285	28	60	172	—	55	1	1	3½	6	3	462	—	138	104	—	—	5 văd.
Viştea de Sus	18	9¾	39	38	13	24	80	36	20	256	208	1	46	39	2	34	3	—	3½	5	1½	172	1	41	42	—	—	2 văd.
Voila	19	6	30	25	6	6	45	27	—	425	6	27	54	40	—	2	1	1	1	4	2	117	3	27	24	—	—	4 văd.
Voivodenii Mari	14	3¾	17	16	1	2	19	13	—	172	81	2	18	28	2	13	3	—	—	2	—	88	2	13	10	—	—	4 văd.
Voivodenii Mici	11	3¾	14	11	—	5	39	16	2	123	91	3	14	20	3	15	3	—	—	1	3¹/₂	72	¹/₄	16	12	—	—	1 văd
Total	725	354½	1593	1347	328	506	2879	2019	695	17549	7674	1058	1946	2836	3	1719	2	14	3¾	199	3	8626	1¼	1844	1879	—	51	66 văd.

cei lăsaţi din diferite pricini pe din afară (lipsă de probe suficiente sau pretextare de asemenea lipsuri) sau înscrişi în rîndul iobagilor. Mai trebuie să presupunem că în intervalul de timp de la Mihail Apafi încoace mulţi care se pretindeau din familie boierească, multe din rudele mai apropiate sau mai îndepărtate ale boierilor confirmaţi au putut să profite într-un fel, prin jertfe materiale firește, întrînd în genealogia lor, mai ales că în actele vechi boierii erau înscrişi adesea doar cu nume de botez, lăsînd deci multe posibilităţi de filiaţie. Însuşi faptul că se făcea o conscripţie fiscală putea fi un îndemn să se înscrie boieri cît mai mulţi pentru a beneficia de vreun criteriu deosebit de impunere sau de vreo scutire, sau şi numai de a profita de prilej pentru a-şi afirma boieria.

Starea materială a boierimii în schimb se arată în scădere. În scădere se arată mai întîi vitele. O scădere globală chiar. Iată raporturile:

anul	vite mari	din acestea cai	oi, capre	porci	arător găl.	fînaţ care	fîn care
1640	2467	542	4134	2631	4370	1316	
1721	3774	506	2879	2019	8626	1844	1879

Luînd mediile, scăderile sînt şi mai mari, firește:

anul	vite mari	din acestea cai	oi, capre	porci	arător găl.	fînaţ care	fîn care
1640	10	2	16,6	10,6	32	10	
1721	5	0,7	4	2,8	11,9	2,5	2,5

Chiar ţinînd seama de deficienţele pomenite ale conscripţiei, scăderile sînt foarte posibile. Scăderea pămîntului de cultură şi a fînaţului familiei boiereşti are o legătură, firește, şi cu dispariţia vecinilor. Numărul jelerilor boiereşti, chiar dacă aceştia prestează individual mai mult decît vecinii dinainte, totuşi sînt departe de a le putea compensa numărul. Jelerii boiereşti de acum sînt doar 51, iar vecinii de la 1640 se ridicau la cel puţin 600—700. E o grea scădere a unităţilor de prestaţie şi mai ales o grea scădere a braţelor de lucru, acum cînd prestaţiile în muncă ale supusului trebuiau să fie în creştere şi trebuia să fie în creştere şi economia proprie a boierului. Chiar media boilor, de 2,2 de cap de familie boierească e foarte scăzută, mult sub nevoile de tracţiune ale unei economii agrare acum cînd textele spun consecvent că se ară cu patru şi cu şase boi.

Cît priveşte diferenţierea, ea e şi acum mare. Nu aşa de mare însă ca la 1640. Extremele sînt mai apropiate. Nu mai întîlnim cifre mari nici la vitele mari, nici la oi, porci, nici la pămînt. Chiar la producţia de grîne sînt destul de rari boierii care au 100 sau peste 100 de clăi. Am numărat abia 22, din care peste 200 au abia 5, cîte unul în Beclean, Luţa, Porumbacul de Jos, Vaida Recea şi Săvăstreni. Cel înscris cu cifrele cele mai ridicate e Toma Literatul din Săvăstreni: 11 boi, 8 vaci, 4 junci, 5 cai, 35 porci, 6 stupi, 350 clăi de grîu şi seceră, 100 clăi de orz, alac sau ovăz, 10 clăi de mei, 20 clăi de cînepă. Semănătură de toamnă are 45 de găleţi, de primăvară 20, semănătură de cînepă 1 găl. şi 1 mierţă (ferdelă). Pămînturi de arătură are de 90 de găleţi, fînaţe 6, care de fîn 10. Cei mulţi însă nu se deosebesc mult ca stare de ţărănimea dependentă. Ca stare boierimea scădea deci la nivelul unei ţărănimi mai înstărite.

În ce privește pădurile, a cîștigat mereu teren stăpînul feudal. Acum în genere pădurile mai bune, mai ales pădurile de stejar producătoare de ghindă sînt oprite de stăpîn; ghindăritul e în genere venit feudal. Ca o reminiscență a vechilor drepturi, boierii au păstrat doar scutirea de dijma sau taxa porcilor de la ghindă.

Munții și acum sînt mai mult boierești. După textele însoțitoare ale listelor urbariale, foarte sumare altfel, am putut număra 6—7 munți sătești vreo 6 munți comuni ai boierilor și sătenilor și vreo 14 numai boierești. Și desigur boierii se puteau folosi și ei de muntele satului lor, dacă nu aveau munte separat. Stăpînul feudal nu are pomeniți acum munți decît în Sămbîta de Sus.

În ce privește monopolurile senioriale, continuă procesul din sec. XVII. Morile și acum sînt sub stăpîniri diverse. S-au înmulțit însă considerabil morile stăpînului. Am numărat 31 de mori cu 54 de pietre. În plus stăpînul (Fiscul) mai avea o moară de păsat, 2 piue, și 2 mori de scînduri. Mai multe mori apoi sînt ale căpitanului suprem, Șimon Boier (3 cu 5 pietre și 2 mori de scînduri), ale nobililor Réthi, Inczédi, Iosif Teleki, sau ale boierilor nobili Recsei, Herszeny, Luczai, Szkorai, Ileni, Literatus, în total 15 cu 24 de pietre. Numai boierești sînt 31 cu 37 de pietre. Mixte, boierești-preoțești sau boierești-iobăgești 5 cu 6 roți. Iar iobăgești sau sătești 24 cu 24 de roți plus 2 preoțești și o moară de păsat sătească.

Boierii dețin deci multe mori încă, dar sînt majorați acum de morile stăpînului. În schimb pivele, care sînt multe pe domeniu, în mare majoritate sînt iarăși iobăgești. Am numărat 72, din care 2 ale stăpînului, 2 ale composesorilor, 17 boierești, 9 preoțești și 42 sătești sau iobăgești. Acum mai găsim o vegetație cu totul neobișnuită de căldări de fiert bere și mai ales vinars, și boierești sau preoțești, dar cu deosebire țărănești sau iobăgești. Din 24 căldări de bere, 1 e a composesorilor, 6 sînt boierești și 13 țărănești, iar 4 nedeterminate. Căldări de vinars am numărat nu mai puține de 136, din care 26 boierești, 6 preoțești, 94 țărănești sau iobăgești și 10 nedeterminate, și poate mai erau și altele, omise sau nemărturisite. Boierești puteau să fie și unele din cele țărănești sau iobăgești, înregistrate numai ca ale locuitorilor. Mai multe sînt în Șinca: 18. Această vegetație are desigur legătură și cu staționarea trupelor austriece aci mulți ani în sir. Țăranii achitîndu-se de crîșmărit, crîșmărind adică buțile de vin impuse de domeniu sau răscumpărînd crîșmăritul, produceau nu numai pentru consumația proprie, ci și pentru cîștig. Se cunosc excesele soldaților, consumațiile lor fără măsură de băutură, chiar din acest răstimp; ni le-au descris cu multe amănunte țăranii ascultați la 1726.

Dar se plîng în același timp și de greutatea crîșmăritului. Nu numai de cantitățile și calitatea rea a vinurilor care li se impun spre crîșmărit, dar și de oprirea atît a boierilor cît și a țăranilor de la crîșmărit pînă cînd n-au vîndut vinul impus, luîndu-le posibilitatea de a cîștiga și ei ceva pentru „porție" sau alte nevoi ale lor[305]. Reiese și din ascultare consumația mare de băutură a armatei și posibilitățile de cîștig în legătură cu aceasta.

[305] Ascultarea dată în parte, în traducere romînească, la Șt. Meteș, *Situația economică a Romînilor din Țara Făgărașului*, I, Cluj, 1935, p. 277—364.

Boierii îşi fac şi ei felurite venituri, încît pot lua ca zălog pămînturi, pot să împrumute bani. Matei Deak din Besimbac lua ca zălog un pămînt de 30 de găleţi în Drăguş pentru 30 fl., Toma Literatul din Săvăstreni un pămînt de 50 de găleţi pentru 130 flor. Din datoriile înregistrate ale satelor, datorii colective, se vede şi cît datorau ele boierilor. Sumele sînt variabile, obişnuit sub 100 flor., dar multe. Faţă de unii au datorii băneşti mai multe sate. Urmaşilor Lutzai şapte sate le datorează 586 fl. Cele mai multe datorii sînt faţă de căpitanul suprem al Făgăraşului Simeon Boer, cifrele a 16 sate totalizîndu-se la 1395,90 fl. Trebuie să fi fost multe apoi, firește, împrumuturile individuale. În luptă cu stăpînii domeniului, care-i restrînge mereu economic, boierii caută şi ei desigur să se compenseze prin felurite alte venituri, din funcţii, din negustorie cu vite, oi, porci sau altele, din crîşmărit, folosindu-se desigur şi ei de avantajele apropierii de graniţă sau de prezenţa armatei austriece.

Dar cu aceasta am intrat în secolul al XVIII-lea, care pune la noi încercări instituţia boieriei. Noul regim austriac vine cu armată proprie, instalează în cetăţi garnizoane proprii, are nevoie mai puţin decît principii de elementele militare tradiţionale locale, tinde să le reducă la dare, la iobăgie. Vine cu sarcini noi, dări, provizii, încartiruiri pentru armată, care cad şi asupra boierimii. Scriptele înregistrează acum nu numai iobagi fugiţi, ci şi boieri fugiţi. Boierimea trebuie să înceapă o nouă luptă pentru salvarea libertăţilor sale. Libertinatul la care tindeau să reducă principii boieria, nu mai poate fi o pavăză, ci mai curînd o primejdie de pierdere a libertăţii. De aceea boierii aleargă acum tot mai mult după titluri nobiliare. Un nou val de înobilări urmează. Înobilările sînt şi acum armaliste, dar ele îi asigurau totuşi boierului libertatea, îl fereau mai mult decît libertinatul, şi chiar decît boieria, de căderea în servitute. Nobleţa îi asigura apoi boierului dreptul la funcţii. De primejdia căderii în servitute a ferit apoi definitiv boierimea înfiinţarea regimentului I de graniţă în care a fost înregimentată împreună cu majoritatea satelor făgăreşene, cea mai mare parte a boierimii putîndu-şi păstra astfel titlul boieresc sau nobiliar. Paralel cu lupta pentru păstrarea libertăţii sale, boierul luptă pentru păstrarea moşiei sale boiereşti în raport cu fiscul stăpîn sau pentru sporirea ei în dauna pămîntului iobăgesc, sporire de care se arată nemulţumit şi fiscul, dar se plîng mereu şi iobagii în cursul secolului XVIII. Posibilităţile boierului de a achiziţiona sau acapara pămînt ţărănesc, cu înfiinţarea regimentului de graniţă au crescut iarăşi. La extremităţi boierimea va continua să se destrame, unii se vor ridica sau confunda în nobilime, alţii vor decade, căzînd în iobăgie. Masa mare a boierimii însă se va menţine, boeria va dăinui mai departe. Boierimea va duce mai departe şi conştiinţa originilor ei din Ţara Romînească. Oficialitatea însăşi va păstra această conştiinţă, în scriptele sale va face mereu deosebirea între boierii vechi, creaţiuni ale Ţării Romîneşti, care sînt boierii adevăraţi, născuţi şi neîndoielnici, şi boierii noi, ridicaţi sau întăriţi de stăpînii ulteriori ai ţării condiţionat. Scriptele vor pune şi o dată hotar între cele două categorii, anul 1588, cei dovediţi şi întăriţi în boierie pînă la această dată fiind socotiţi ca făcînd parte din prima categorie, cei ridicaţi sau întăriţi după aceea, din a doua. Luptele pe care le va duce poporul romîn împotriva catolicizării, apoi marea

luptă care se va deschide pentru ridicarea politică a romînilor, va feri şi pe puţinii nobili care s-au ridicat din boierime, cîţi nu s-au pierdut pînă acum în masa nobilimii, de desnaţionalizare. Boierimea în masa ei a fost ferită şi pînă aci de ea. În genere nici nu vorbea altă limbă decît cea romînească. De pildă cinci boieri din Ţara Făgăraşului, într-o pricină de judecată se adresează romîneşte judelui oraşului Braşov[306]. Actele, transacţiile mărunte se scriu destul de obişnuit în romîneşte. Chiar acte boiereşti se traduc în romîneşte. Opt boieri din Viştea de Sus, Viştea de Jos şi Ucea de Sus, cerînd Anei Bornemisza să le scadă amenda aruncată asupra lor de prefectul domeniului, se scuză că au căzut în greşală pentru că ei n-au înţeles hotărîrile, căci ei nu ştiu şi nici nu înţeleg ungureşte[307]. Boierimea atrasă în lupta politică romînească, în ea îşi va căuta curînd noi temeiuri pentru salvarea libertăţilor sale. Originile, vechimea, continuitatea, puse la baza noii lupte, vor fi un nou stimul pentru ridicarea sa, un nou motiv să-şi întoarcă ochii spre fiinţa şi originile ei romîneşti, spre Ţara Romînească. Inochentie Micu luptînd pentru reprezentarea naţiunii romîne în instituţiile superioare de stat, va propune consilier gubernial pe Ionaş Monea de Veneţia, fost vicar al Făgăraşului, apoi secretar al său, care, în genealogia pe care şi-a întocmit-o îşi deducea drepturile familiare drept de la Negru Vodă[308].

*

În rezumat, Ţara Făgăraşului sau popular Ţara Oltului a jucat un rol important în istoria ţării noastre. Ea trebuie să fi jucat un rol de seamă înainte de toate în constituirea Ţării Romîneşti. A făcut multă vreme parte integrantă din Ţara Romînească şi apoi şi mai mult din titulatura domnilor ei, care au considerat-o o moştenire de drept şi au revendicat-o mereu şi după ce au pierdut-o. Domnii Ţării Romîneşti au făcut aci danii ca în ţara proprie. Lipsesc în schimb daniile regilor ungari.

Ţara Făgăraşului şi-a păstrat rosturile aparte şi după ce a revenit sub stăpînirea regilor ungari. Ea n-a fost supusă voievodului Transilvaniei, n-a fost fărîmiţată prin danii regale în moşii feudale, a fost păstrată întreagă şi rezervată de rege pentru a fi acordată drept feud şi loc de refugiu domnilor Ţării Romîneşti în schimbul fidelităţii.

Nici după ce a ajuns pe mîini de mari feudali şi apoi sub stăpînirea voievozilor sau principilor Transilvaniei, Ţara Făgăraşului n-a încetat să joace un rol propriu. Ea n-a fost angrenată în organizaţiile specifice ale Transilvaniei, în comitate sau scaune. Şi nici după ce a fost transformată şi în domeniu feudal, ea n-a fost confundată, simplu, cu celelalte domenii feudale sau fiscale, a rămas domeniul cel mai mare, domeniul de bază al principilor, tratat ca domeniu personal, „înscris" obişnuit principeselor. A fost domeniul de bază şi pentru Mihai Viteazul cît timp a stăpînit Transilvania, care şi el l-a înscris doamnei Stanca. Şi în stăpînire regală sau princiară ţara şi-a păstrat unitatea, n-a fost fărîmiţată în domenii feudale. Enclavele feudale care s-au

[306] *Catalogul documentelor romîneşti din Arhivele Statului de la Oraşul Stalin*, vol. I, 1521—1799, p. 1. Scrisoarea, presupusă a fi dintre anii 1578—1591, pare să fie din sec. XVII.

[307] Veress, *Documente*, XI, p. 139.

[308] I. Puşcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile romîne*, Sibiu, 1892, part. II, p. 247.

format aci n-au fost multe. Şi mai ales n-au fost durabile: daniile au fost temporare ori s-au restrîns la „inscripţie", adică la zălogire cu drept de răscumpărare. Mulţimea de moşii boiereşti care împestriţau ţara, după ce sub stăpînirea Ţării Romîneşti n-au ajuns să cuprindă în angrenajul lor tot teritoriul ţării, au fost oprite în dezvoltarea lor, reduse, n-au mai putut să se dezvolte nici ele în domenii feudale. Ceea ce a lăsat mereu deschisă posibilitatea refacerii unităţii domeniului, a împiedicat descompunerea domeniului mare în domenii mai mici şi în consecinţă şi transformarea ţării în comitat. Ţara Făgăraşului astfel, indiferent sub ce titluri a fost stăpînită, de *terra, provincia, districtus, liber baronatus,* a rămas mai departe un *regnum,* o „ţară", cu instituţii, cu legi şi obieciuri proprii, cu o autonomie şi statute proprii, în genere cu o evoluţie istorică proprie.

Dar ceea ce e important pentru istoria poporului nostru, şi după suprapunerea puterii regale sau princiare sau a puterii lor feudale, ea a rămas în temeliile sale o ţară romînească, cu instituţii romîneşti, cu o „lege romînească". Ea şi-a păstrat mai departe chiar elementele de bază, cele două clase fundamentale ale societăţii romîneşti din Ţara Romînească, *boierii* şi *vecinii.*

Boierii sînt nobilimea ţării. Ei s-au ridicat la boierie desigur din cnezi sau alte elemente, pe căile obişnuite ale societăţii feudale, prin privilegii, danii prin serviciu credincios faţă de domnul ţării, iar voievodului sau voievozilor ţării le-a luat locul domnul Ţării Romîneşti. Boierii îşi întemeiază libertăţile pe cărţile domnilor Ţării Romîneşti sau pe drepturile moştenite de la înaintaşi. Cărţile domneşti date pentru boierii Făgăraşului sînt cărţi de danie împreunate cu privilegii, întocmai ca şi cărţile date pentru ceilalţi boieri ai Ţării Romîneşti. Uneori boierul e dăruit cu moşii şi pe o parte şi pe alta a munţilor, ca fiind aceeaşi ţară. Cărţile de danie s-au dat în formulele complete ale cărţilor de danie obişnuite în Ţara Romînească, dăruindu-l pe boier cu moşie, cu sate sau părţi de sate, sau întărindu-l în moşia sa cu toate aparţinătoarele şi drepturile cuvenite, întocmai ca şi cele din Ţara Romînească.

Noua stăpînire începe prin a recunoaşte raporturile existente, prin confirmări în boierie, pe bază de cărţi boiereşti prezentate sau pierdute, prin întărirea cărţilor de danie ale domnilor Ţării Romîneşti. Multă vreme nici nu face altceva decît confirmă în boierie. Boieria e derivată din timpul stăpînirii lor. Numai cei care îşi puteau dovedi aceste origini puteau fi recunoscuţi sau menţinuţi în rîndul boierilor „vechi, adevăraţi, născuţi, neîndoielnici". Aşa s-a ajuns treptat să se facă o deosebire între boierii vechi, adevăraţi, avitici, între *veri et primaevi boerones,* şi cei noi, ridicaţi sau întăriţi de stăpînii succesivi ai Ţării Făgăraşului condiţionat. Daniile vechi se întăresc sub titlul de *nova donatio,* pe bază de slujbă credincioasă pe care au făcut-o şi pe care vor trebui să o facă, sub mărturia şi recunoaşterea scaunului celor 12 boieri asesori ai ţării. Cărţile mărturisesc o boierime, stăpînă feudală, identică cu cea ridicată în Ţara Romînească.

Vecinii nu apar de la început în cărţile boiereşti. După obiceiul din Ţara Romînească, în cărţile de danie apar numai ţiganii, înscrişi uneori chiar cu numele. Ţiganii se stăpînesc ereditar, din tată în fiu, cu toţi urmaşii lor. Că boierii au şi alţi supuşi însă, reiese din informaţii indirecte. Statutul din 1508 vorbeşte de sesii locuite şi nelocuite în cuprinsul moşiei boiereşti. Dintr-un act de întărire reiese că pe moşia boierească erau şi „coloni", iar dintr-o carte

a lui Mihai Viteazul că erau şi „iobagi". De la un timp însă în cărţile de confirmare apar şi vecinii. Lămuritoare pentru instituţie rămîn cazurile vecinului Neagoie Strîmbul din Şinca şi vecinilor din Breaza. Vecinii sînt supuşii boierilor, obligaţi faţă de ei la prestaţii, în speţă la *clacă*, iarăşi ca în Ţara Romînească.

Supuşii boierilor probabil nici nu s-au numit vecini sau numai vecini, în înţeles de supuşi ai boierilor stăpîni feudali, de la început; s-au numit desigur cu multe alte nume ca şi în Ţara Romînească. Nu putem atesta documentar nici că au început să se numească vecini încă de pe cînd Ţara Făgăraşului făcea parte din Ţara Romînească; numele nu-l putem atesta decît mai tîrziu. Indiferent însă dacă termenul a apărut sau a devenit generic pentru omul dependent mai curînd sau mai tîrziu, faptul e la fel de important. A apărut încă în timpul stăpînirii Ţării Romîneşti? E important în acest caz ca moştenire directă din Ţara Romînească. S-a introdus sau generalizat numai pe urmă? E cu atît mai important, mărturiseşte un paralelism, o comunitate de dezvoltare cu Ţara Romînească şi după aceea. Termenii fundamentali ai societăţii feudale romîneşti se dezvoltau mai departe în umbra Ţării Romîneşti, Făgăraşul îi duce înainte şi sub noua stăpînire.

Noua stăpînire prelua ţara în raporturile existente, noii stăpîni preiau desigur funcţiunile şi beneficiile domnilor Ţării Romîneşti. Dar ea nu numai prelua o putere politică, venea şi să suprapună raporturilor feudale, cîte s-au putut forma, raporturile proprii feudale. Mai mult, ea caută să transforme treptat ţara însăşi într-un mare domeniu feudal, iar pe supuşii ei, cîţi n-au fost cuprinşi în raporturile creiate pînă aci de boieri-vecini (sau altfel numiţi), sau chiar peste acestea, în iobagi. Mergînd mai departe, domeniul feudal, bazat mai întîi pe prestaţii, caută să-l transforme treptat în domeniu însuşi producător, bazat şi pe o producţie proprie. Domeniul mare se împarte astfel în subunităţi, în domeniul Făgăraşului, al Porumbacului, Comănei, se ridică curţi, instalaţii economice în diferite puncte ale ţării. Interesul noilor stăpîni e mai întîi de a beneficia de cît mai multe prestaţii şi apoi de a avea cît mai multe braţe de lucru, de a reduce raporturile feudale la un singur stăpîn şi la o masă unică de iobagi. În consecinţă raporturile existente menţinute trebuie supuse, adaptate noilor nevoi, încadrate sau topite în noile raporturi feudale.

Ducatul Ţării Romîneşti transformat în provincie de graniţă a regatului ungar sau a principatului Transilvaniei, are nevoie totuşi şi pe mai departe de o forţă militară proprie. Boierimea e în consecinţă menţinută, dar adaptată şi ea noilor nevoi. Ea face servicii militare interne şi externe, în timp de pace sau de război, e deosebit de utilă mai ales în problemele militare sudice, în raporturile cu Ţara Romînească sau în luptele cu turcii. Boierii sînt şi forţă militară a cetăţii şi a stăpînilor ei, sînt trimişi în felurite misiuni înlăuntrul şi în afara ţării, fac servicii de informaţie, de iscoade pînă la Dunăre.

Boierimea însă era o putere centrifugă, îndreptată cu ochii spre Ţara Romînească în care s-a născut şi în care voia să se validiteze, rîvnea mereu vechea stăpînire, era mereu gata de „trădare" în favoarea Ţării Romîneşti. Ea trebuia legată mai strîns de noua stăpînire, trebuia transformată dintr-o nobleţă eriditară, dacă nu de a dreptul în masă dependentă, într-o nobleţă condiţionară sau într-un libertinat la discreţia noilor stăpîni. Aceştia au

nevoie mai mult de puterea ei militară şi de serviciile ei, decît de puterea ei feudală. De la început boierimea trebuie să sufere astfel o oprire în dezvoltarea sau ascensiunea sa. Ruptă de Ţara Romînească şi subordonată unei noi puteri feudale, i s-au închis posibilităţile de validitare în cadrul larg al Ţării Romîneşti, ele s-au restrîns la cadrul mai îngust al Ţării Făgăraşului, şi i s-au închis cu deosebire posibilităţile de ascensiune la puterea politică. De la început ies la suprafaţă tendinţele noilor stăpîni de a o diminua. Încă de la primele lor acte se arată intenţia de a considera boieria înainte de toate un *officium*, cum era considerat pe domeniile regale şi feudale voievodatul sau cheneziatul. Boierul e rar întitulat nobil şi chiar dacă era considerat nobil, era în cadrul ţării Făgăraşului şi nu nobil pe ţară. Actele de întărire în boierie sînt date şi ele de stăpînii ţării şi nu de rege. În cărţile de boierie apare condiţionarea boieriei de îndeplinirea slujbei boiereşti. Boierul începe să fie apropiat de libertin, care şi el e obligat la serviciu militar, dar e ridicat la această obligaţie din iobăgie şi rămîne categorie dependentă. Libertinatul care ridica pe iobag, pe boier îl degrada. Boierul e scăzut şi în calificativele care-i însoţesc numele, acordîndu-i-se obişnuit calificativele libertinului. Ca pînă la urmă să apară în cărţile de întărire în boierie expresia *usque ad beneplacitum nostrum*, care în nici un caz nu se putea aplica nobilului, ci doar supusului ridicat la libertinat din rîndurile iobăgimii. Statutele ţării arată şi alte semne de diminuare. Homagium-ul boierului scăzut faţă de a nobilului însemna pentru boier o uşurare, dar şi o scădere în rang. Introducerea stăpînului feudal în moştenirea boierului mort, după care a rămas numai soţia, prevăzută în statutul din 1508, vădeşte şi ea tendinţa de diminuare, de a-l deosebi pe boier de nobil.

Boierul era obligat şi el la plata dării şi chiar să dea pătura după pivele sale ca ţăranii. Sînt şi mai explicabile astfel privirile boierimii spre Ţara Romînească, „trădările" ei.

Că între boier şi nobil nu se pune hotărît un semn de egalitate, o arată înobilările de boieri. Înobilările se fac de principi în calitate de principi şi sînt valabile pe ţară. Boierimea, în măsura în care e socotită nobilime, rămîne şi pe mai departe o nobilime în cadrele Ţării Făgăraşului, nobilimea ei specifică.

Dar boierimea mai trebuia scăzută nu numai in rangul sau calificativele sale, trebuia scăzută şi în baza sa materială, în moşia şi vecinii săi. În sec. XVII boierii încep astfel să fie înscrişi în urbarii, în care nu se înscria nobilimea proprietară, ci numai populaţia dependentă sau nobilimea mică cu obligaţii faţă de domeniu. Ei nu sînt înscrişi încă în listele iobagilor, cum sînt înscrişi acum pe alte domenii cnezii căzuţi în servitute, sînt înscrişi separat ca nobilii mici din Făgăraş şi din Beclean. Dar sînt înscrişi separat obişnuit şi libertinii şi preoţii. În urbarii boierii sînt înscrişi obişnuit cu numele şi obligaţia lor militară de a servi călare sau cu dovezile lor de boierie. Supuşii lor, vecini şi ţigani, iobagi şi jeleri sînt pomeniţi mai rar. Sînt pomeniţi mai obişnuit în cazul boierilor înobilaţi sau al celor în vreo slujbă domenială.

Urbariile, spre deosebire de acte care ne dau situaţii individuale, ne dau o privire de ansamblu. Mai obişnuit boierii sînt înscrişi simplu boieri. Se fac însă şi apropieri între boier şi nobil, găsim de mai multe ori boieri notaţi sau înscrişi sub titlul de nobil. Dar găsim incomparabil mai des situaţia inversă, cînd boierul e apropiat de libertin sau chiar confundat cu libertinul. Boierii sînt foarte des înscrişi împreună cu libertinii, sub titlul comun

„boieri şi libertini", fără să-i putem distinge clar pe unii din ceilalţi, sau de a dreptul „boieri libertini" sau „libertini boieri", uneori chiar numai „libertini".

Mai mult, în urbarii apar acum şi „depuşi" *(depositi)*, adică mici nobili sau boieri destituiţi sau degradaţi şi reduşi la serviciile obişnuite iobăgeşti, numiţi popular „boieri căzuţi", uneori „scăzuţi". Pretextul cel mai obişnuit şi mai comod al depunerii era lipsa de acte scrise deplin doveditoare a boieriei. Boierii, mulţi nu le aveau. Unii erau boieri prin moştenire, fără scripte, sau n-au ajuns încă să fie confirmaţi prin acte noi în boieria lor. Alţii nu-şi puteau proba clar ascendenţa. Numele din actele de boierie sau de confirmare, prin descendenţă adesea s-au schimbat şi era greu de urmărit filiaţia. Mulţi îşi pierduseră actele sau afirmau că le-au pierdut.

Depunerea a început sub Gabriel Bethlen şi a continuat sub Gheorghe Rákóczi I. Ea a început în 1622 pe domeniile fiscale din Partium şi a continuat apoi pe toate domeniile fiscale. Urbariul din 1637 înscrie numai pe domeniul Făgăraşului, fără al Porumbacului şi Comănei, alături de 161 de boieri şi libertini menţinuţi, 96 *depositi*. Deci peste 37% din boieri şi libertini au fost reduşi la iobăgie. Astfel în urbarii apare o nouă noţiune, de „boieri ţărani" *(parazt boerok)* care nu mai beneficiază de prerogativele boiereşti şi sînt obligaţi la prestaţii iobăgeşti.

Urbariul din 1640 merge şi mai departe. El înscrie pe boieri nu numai cu numele, ci şi cu averea lor şi cu numărul vecinilor. Înscrierile sînt preţioase documentar, cu deficienţele de care pot fi bănuite, ele ne dau totuşi pentru prima dată o imagine aproximativă, dar de ansamblu, nu numai asupra stării juridice, ci şi asupra stării materiale a boierimii Făgăraşului.

În ce priveşte starea juridică, nici acest urbariu nu face o distincţie clară între nobil, boier şi libertin, stăruie şi acum confuziile, încălecările de termeni, trecerea dintr-o categorie în alta, oglindind lupta care se dă pentru menţinerea boieriei împotriva tendinţelor de diminuare. Aceeaşi luptă o vădesc şi actele boiereşti înregistrate. Se menţin şi noţiunile de „boieri depuşi" şi „boieri ţărani", desigur pentru boerii reduşi la iobăgie sau care n-au reuşit încă să-şi obţină reconfirmarea.

Averea boierească înscrisă se compune din casă, vite, pămînturi de arătură, fînaţe, păduri, munţi, mori, pive şi altele. Moşia boierească are acelaşi conţinut ca şi cea nobiliară, e cuprinsă sub aceleaşi formule şi se bucură în genere de aceleaşi scutiri şi prerogative. Dar îşi are şi particularităţile sale. Boierul stăpîneşte un boierit *(boeronatus)* constînd din sate, părţi de sate sau subdiviziuni mai mici, cu toate cele aparţinătoare. Boieritul se subdivizează prin moştenire. Subdiviziunile moştenite adesea nu se separă, se folosesc mai departe în indivizie. La moşia moştenită, avitică, se adaugă cea de achiziţie. Căci şi moşia boierească e supusă la transacţii, schimburi, vînzări, cumpărări, zălogiri. În boierit se pot face adopţiuni, înfieri, prefaceri de moştenitori femenini în masculini etc. Moşia boierească mai poate creşte apoi prin cumpărări, zălogiri sau acaparări de pămînturi de la iobagii domeniului sau de la supuşii proprii, de la vecini. Toate acestea au creat inegalităţi mari în cadrele aceleiaşi boierimi şi o ţesătură complicată de drepturi funciare. Urbariul din 1640 ne dă şi în această privinţă o privire de ansamblu, un tablou al ţesăturii pe întreagă ţara.

Cifrele pămîntului de arătură şi fînaţului nu sînt mari. Reduse la medii nu depăşesc mult poate starea iobagului înstărit. Ele însă sînt foarte inegale, ridicînd pe mulţi din boieri la cifre remarcabile, demonstrînd că şi boierul, ca şi stăpînul feudal, şi-a durat o economie proprie, cu vădită tendinţă de creştere, a cumulat pămînturi de arătură şi fîneţe adesea peste trebuinţele sale de întreţinere. Această creştere sustrăgea tot mai mult pămînt de la prestaţii feudale şi stînjenea creşterea economiei proprii a stăpînului feudal. E explicabilă ispita de a-l supune la prestaţii sau de a-l acapara.

Boierii sînt şi crescători de vite, oi, porci. Mediile lor se ridică sensibil deasupra celor iobăgeşti. Inegalităţile sînt iarăşi mari. Raportînd însă cifrele vitelor de tracţiune la cele ale pămîtului de cultură, trebuie să tragem concluzia că ele sînt adesea vădit insuficiente şi că deci şi economia proprie boierească trebuie să se întemeieze nu numai pe mijloacele proprii ale boierului, că trebuie să se servească şi de vitele şi braţele de lucru ale altora, că şi această economie se întemeiază şi pe munca supuşilor boiereşti, în speţă pe a vecinilor, a boierilor mai înstăriţi mai ales pe munca supuşilor. Unii vor fi dus viaţă nobiliară întemeindu-şi cu totul economia pe munca altora.

Vecinii nu sînt înscrişi toţi în urbariu, s-au făcut şi multe omisiuni. Lipsesc apoi total cei de pe domeniile Comănei şi Porumbacului. Totuşi înscrierile ne dau o cifră destul de însemnată. Vecinii se distribuie foarte inegal. Ei sînt stăpîniţi individual sau colectiv, îi găsim adesea stăpîniţi în aceeaşi indivizie ca şi moşia boierească. Pe vecini urbariul nu-i înscrie nominal şi nu le înregistrează nici starea. Ne dă însă indicii din care reiese că şi ei au moşie, vite. Sînt înscrise însă vitele celor din Breaza, care abia de curînd au fost transformaţi din vecini boiereşti în iobagi. Starea acestora în medie nu se deosebeşte de cea a iobagilor domeniului, se arată cu ceva chiar peste media generală.

Raporturile dintre boier şi vecin sînt cele dintre stăpîn şi omul dependent. Vecinul e obligat faţă de stăpînul său boier cu prestaţii în produse şi în lucru, numit clacă. Claca înscrisă e de o zi de arătură, 4 clăi de secere, o zi de coasă, la care se mai adaugă adusul unui car de lemne de Crăciun. Obligaţiile de lucru astfel se arată incomparabil mai scăzute nu numai decît ale iobagului, ci şi decît ale jelerului. În Transilvania „claca" rămînea o noţiune deosebită de „slujbă" care numea obligaţiile iobăgeşti de lucru. Textele nu ne spun dacă şi vecinul era legat de glie sau nu. Probabil era. Vedem însă că şi el poate achiziţiona pămînt, că uneori poate să se răscumpere sau, în cazuri rare desigur, chiar să între prin adopţiune în moşia boierească şi să devină însuşi boier.

În urbariu mai apar uneori şi ţigani boiereşti. Nu se spune însă nici acum în ce constau obligaţiile lor. Probabil erau nehotărîte.

Boierii mai aveau iobagi şi jeleri, sub numele cărora se ascundeau desigur uneori şi vecinii. Poate şi boierii înşişi, căutau să-şi transforme sau să-şi treacă uneori vecinii drept iobagi sau jeleri, care trebuiau să presteze mai mult, mai ales boierii înobilaţi sau ridicaţi prin dregătorii, care tindeau să se asimileze şi în această privinţă cu nobilii. Şi mai foloseau probabil şi muncă salariată.

Fapt e că boierii, după ce sustrăgeau de la prestaţii importante cantităţi de pămînt şi de bunuri proprii, sustrăgeau de la prestaţii însemnate cantităţi de pămînt şi bunuri ale supuşilor lor, şi mai ales un însemnat număr de braţe

de lucru. E explicabilă ispita stăpînului de a reduce sau lichida aceste enclave feudale, care împestriţau ca un mozaic domeniul mare, şi mai ales de a pune în serviciul său aceste preţioase braţe de lucru. Supuşii boierilor au fost acaparaţi sau transformaţi în iobagi mereu încă de mai înainte de stăpînii succesivi. Trebuie să fi făcut asemenea operaţie apoi Gabriel Bethlen cu planurile sale de transformare şi fructificare a domeniului. Au făcut, am văzut şi donatarii. Gheorghe Rákóczi vine doar să o ducă pînă la capăt. Încă de la primele urbarii, în notele lui marginale se ridică împotriva deţinerilor de iobagi de către boieri. Nobilii donatari împiedică şi ei adesea pe boieri să-şi folosească vecinii. Iar înscrierea vecinilor la 1640 se face vădit cu intenţia de a-i acapara. Foarte probabil acum sînt expropiaţi boierii de vecinii lor şi Gheorghe Rákóczi trebuie să fie principele despre care pomenesc acte de mai tîrziu că a făcut această expropriere. În tot cazul după această dată ei nu mai apar în urbarii. Iar informaţiile de mai tîrziu vorbesc despre vecinii boiereşti ca despre o situaţie din trecut. Cu aceasta aci unul din termenii fundamentali ai raporturilor feudale romîneşti, din Ţara Romînească, a fost lichidat.

Informaţiile sînt insuficiente pentru a urmări evoluţia veciniei pînă la dispariţia ei. Ea însă are sigur şi aci o vechime, mărturie şi numele mai vechi de vecin şi nu cel de rumîn care era acum curent în Ţara Romînească. Boierii după ce sub noua stăpînire îşi pot mai greu spori sau împrospăta supuşii, vecinii şi ţiganii şi-i împrospătează cu de cei de peste munţi, pe măsură ce cei vechi au fost acaparaţi de domeniu şi pe măsură ce economia proprie a boierului a crescut, întreţinînd mereu comunitatea raporturilor feudale boieri-vecini cu Ţara Romînească.

Cu desfiinţarea vecinilor nu s-a desfiinţat şi celalalt termen fundamental al raporturilor moştenite: boierimea. Principele n-a redus-o acum direct în întinderile sale de pămînt, a redus-o însă grav în bazele economiei sale, silind-o indirect să-şi reducă pămîntul.

Boierul mai putea fi redus în folosinţele legate de moşia sa boierească, în prerogativele şi monopolurile feudale pe care ea le implica. Textele nu ne spun cum se folosea boierul de drepturile sale, ne spun doar cum se folosea de ele stăpînul domeniului.

Pădurile în urbarii sînt înscrise obişnuit ca ale satelor. Pentru porcii scoşi la ghindă de săteni în pădurile lor nu li se lua goştină, se lua numai pentru porcii streinilor. Pădurile au rămas desigur comune, pînă la schimbarea de regim nu se separaseră păduri boiereşti de cele săteşti. Nu se separă nici după aceea păduri „alodiale". În urbarii încep să apară însă păduri oprite, separate după nevoi pentru porcii domeniului.

Munţii în schimb, cei mai mulţi sînt înscrişi ca fiind ai boierilor. Ceea ce denotă că munţii s-au separat de timpuriu. Ei apar individualizaţi chiar în cărţi boiereşti. Desigur boierii le luau încă şi veniturile posibile peste folosinţa proprie. Boierii stăpînesc munţii individual sau în comun, în aceeaşi indivizie ca şi pămîntul de cultură. Stăpînirea munţilor de către boieri stă şi ea mărturie a întinderii mai mari înainte a moşiilor boiereşti. Ispita pentru exproprierea pădurilor, munţilor acum era mai mică, stăpînii îşi asiguraseră venituri din porci şi din oi prin dijma, care era generală şi se lua independent de pădure sau de munte, iar pentru porcii lor îşi separau pădure unde voiau,

adică unde era în acel an producţia de ghindă mai bună. Tot aşa îşi puteau separa desigur locuri de păşune pentru oile lor. Tendinţa stăpînilor de a-şi întinde stăpînirea şi asupra lor totuşi se observă: o arată începuturile.

Apele se găsesc într-o situaţie asemănătoare cu a pădurilor. Pentru pescuit ele au rămas probabil în folosinţă comună. În urbarii însă încep să apară şi sporesc apele oprite, desigur pentru stăpîn. Apar şi rezervoarele sau lacurile de peşte ale domeniului. Nu apar însă boieri înscrişi cu drepturi proprii.

Boierii s-au folosit în schimb de ape prin ridicare de mori proprii. Morile înscrise de urbarii în satele domeniului sînt săteşti sau ţărăneşti, mixte, adică ţărăneşti-boiereşti şi boiereşti. După statutul din 1560—1570 morile nu erau impuse. Acum cele săteşti sau ţărăneşti dau dijmă din venitul, adică din vama lor, cele mixte dau numai după părţile ţărăneşti. Cele boiereşti nu dau dijmă, sînt libere de orice prestaţii. Stăpînul feudal caută să cîştige teren pe două căi: prin ridicare de mori proprii şi prin supunerea la dijmă şi a morilor boiereşti. Mori proprii a ridicat mai întîi în Făgăraş, unde la 1567 era o moară de la care stăpînul avea pînă atunci a patra din vamă, hotărînd să ia de atunci jumătate. Dar ridică apoi şi în alte cîteva locuri pe domeniu şi ele sporesc mereu, ajung curînd la un număr însemnat de pietre de moară. Străduinţa de a supune la dijmă morile boiereşti e şi ea în curs. Gheorghe Rákóczi le cere boierilor acte speciale de scutire pe care boierii nu le aveau; ei aveau mori în virtutea prerogativelor feudale legate de moşia boierească. Astfel, chiar dacă numai temporar şi nu toate, morile boiereşti sînt supuse şi ele la dijmă. Problema însă rămînea deschisă.

Pivele sînt mai mult ţărăneşti şi supuse la prestaţii. Supunerea şi a celor boiereşti la prestaţii s-a încercat încă din secolul XVI, dar s-a revenit se pare pe urmă, căci în primele urbarii nu le găsim impuse. Acum problema impunerii lor se pune desigur din nou, ca şi a morilor.

În privinţa monopolului feudal al crîşmăritului, care putea aduce importante venituri băneşti, mai ales aici unde nu se producea vin, stăpînii domeniului au fost mai hotărîţi, i-au expropriat de el pe boieri mai curînd. Gabriel Bethlen îl exploatează cu toată severitatea pentru sine, lăsînd ţărănimii drept de crîşmărit numai de la cules pînă la anul nou. De la aceasta el nu face nici o excepţie, a redus prin urmare şi pe boieri doar la dreptul de crîşmărit al ţăranilor. El a exclus de la crîşmărit pe domeniile fiscale şi nobilimea mică. Chiar dacă aci se practică mai mult celalalt sistem, la care se revine după Bethlen, de a impune satelor anumite cantităţi de vin spre crîşmărit, pe care vînzîndu-l sau răscumpărînd, cînd nu li se da vin, crîşmăritul prin „crîşma seacă", erau libere să crîşmărească şi ele, boierimea rămînea şi ea, ca şi ţăranii, oprită de la crîşmărit cît timp nu se vindea vinul stăpînului sau cel puţin pe termenele hotărîte pentru aceasta. Era oprită de la vînzare desigur mai ales la cele trei sărbători principale la care se impunea obişnuit spre vînzare vinul domeniului. Cantităţile de vin impuse spre vînzare, mereu în creştere, restrîngeau în aceeaşi măsură posibilităţile de crîşmărit ale ţărănimii şi boierimii.

După loviturile date de Gheorghe Rákóczi I boierimea, sub urmaşii lui în stăpînirea domeniului, caută să-şi revină, să-şi refacă titlurile de libertate, drepturile moşiei boiereşti. Nu-şi mai poate recîştiga vecinii, caută să-şi aducă iobagi, jeleri sau să-şi păstreze pe cei care îi are. Boierimea se menţine, se reface

mereu pentru că nici principii nu se pot lipsi de serviciile ei. Dimpotrivă, elementele militare de pe domeniile fiscale, boieri, libertini, drabanți, puşcaşi etc., înobilările masive, îngroşau rîndurile oastei princiare, lărgeau baza puterii centrale. Moşia boierească redusă în braţele de lucru şi deci în posibilităţile ei de dezvoltare, boierul caută compensaţii în titluri, în funcţii.

Sub Susana Lorantfi, Mihail Apafi, Ana Bornemisza se emit nenumărate acte de boierie, de întărire, de scutire şi altele. Se fac multe înobilări. Nu se elimină însă nici acum confuzia între nobil şi boier, între boier şi libertin. Din cărţile de confirmare în boierie nu lipseşte nici cînd formula obligaţiilor. Scutirile tot mai des se referă numai la persoană, nu şi la moşie. Tot aşa şi diplomele de înobilare. În schimb pe boieri îi găsim tot mai des în cele mai diverse funcţii, de curte sau domeniale, nu numai pe domeniul Făgăraşului, ci şi pe alte domenii princiare. Se înmulţesc cei cu titluri şcolare, apare tot mai des numele de Deak, de Literatus. Ei caută prin funcţii noi posibilităţi de refacere, de ridicare. Îi găsim des în funcţia de preot; ea aducea venituri şi mai ales scutea de sarcini iobăgeşti, chiar şi cînd boierul era depus, scutea chiar de servicii boiereşti.

Paralel cu refacerile de titluri, de confirmări în boierie, cu actele de scutire, cu înobilările, astfel poate continua procesul de reducere a boierimii în moşia sa, de supunere a ei la prestaţii.

Domeniul pune tot mai mult stăpînire pe păduri. Sînt tot mai multe pădurile oprite, braniştele cum se numesc în limba locului, ca şi în Ţara Romînească. Stăpînul separă tot mai mari părţi, acum nu numai pentru nevoile turmelor sale de porci, ci şi pentru a primi în ele porci streini în goştină. Se ajunge astfel la o inversiune, să se separe acum părţi de pădure pentru sate. Din pădurile oprite acum se ia goştină după porcii sătenilor şi chiar ai boierilor. Se ajunge pînă la urmă să se ia goştină şi de la unii şi de alţii şi cînd îşi scot porcii în pădurile satelor. Goştina pe care o dădeau iniţial numai cei care îşi scoteau porcii în pădure streină, acum se extindea asupra tuturor.

Procesul se oglindeşte în urbariile succesive ale domeniilor Porumbacului şi Comănei. Din ele se vede cum îşi extinde stăpînul puterea şi asupra munţilor, folosindu-se de acelaşi sistem. Apar mai întîi părţi de munte separate pentru vitele, porcii sau oile lui, apoi munţi înscrişi ca munţi proprii ai stăpînului.

Dijma din semănături se extinde şi asupra pămîntului iobăgesc ţinut de boieri. Sînt obligaţi şi boierii la dijmă după asemenea pămînturi, ceea ce înainte n-a fost. Se extindea deci şi aici obiceiul general de pe domeniile feudale ca după pămînt iobăgesc să se dea dijma, pe orice mîini s-ar găsi. Apar astfel uneori şi boieri dătători de dijmă din semănături.

La înscrierea boierilor în urbarii, cu toată mulţimea actelor boiereşti menite să aducă noi preciziuni în raporturi, stăruie mereu confuzia obişnuită, lipsa liniilor precise de despărţire între nobil, boier, libertin. Sînt frecvente şi acum titlurile ambigue, înscrierile împreună, notaţiile neprecise, echivoce. Sînt semnalate şi înobilări, dar şi depuneri de boieri.

Boierul e ţinut mereu în nesiguranţă; e ţinut mereu pe aproape de hotarul primejdios care desparte pe nobil de nenobil, pe omul liber de omul dependent, pentru a fi incitat mereu la supunere, la fidelitate, la noi servicii cre-

dincioase. O nesiguranţă care aducea şi un însemnat profit material. Mulţimea de acte boiereşti cerute de ea, se plătea scump de solicitanţi sau beneficiari.

Boerimea duce o luptă continuă pentru a se menţine la suprafaţă. Pornită pe calea ascensiunii în cadrele Ţării Romîneşti, în care s-a format şi care-i deschidea larg toate posibilităţile sociale şi politice ale clasei stăpînitoare, prin suprapunerea noii puteri politice şi feduale ea trebuie nu numai să sufere o oprire în drumul ridicării sale, e antrenată într-un lung proces de supunere, de adaptare, de diminuare, de reducere la nivelul intereselor şi nevoilor noului regim; trebuie să evoluizeze în condiţiile acestor interese şi nevoi. Diminuată în rang, redusă treptat în bazele sale materiale, în supuşii săi feudali, în folosinţele şi în prerogativele moşiei feudale, în monopolurile senioriale, nu s-a mai putut dezvolta sau menţine la nivelul unei nobilimi proprietare, a trebuit să coboare la nivelul unei nobilimi mici, la un fel de ţărănime liberă. Din proprietară feudală beneficiind de venituri feudale, a ajuns ca ea să fie supusă la prestaţii feudale. Dovadă stă conscripţia din pragul secolului al XVIII-lea, care oglindeşte material rezultatele acestui îndelungat proces.

Lungul proces de transformare a fost şi un proces de destrămare. O parte mai mică a boierimii s-a ridicat în nobilime, unii boieri înobilaţi s-au desprins, s-au desnaţionalizat chiar, concurînd înşişi la supunerea foştilor lor semeni. O altă parte, mai mare, a fost degradată, redusă sau căzută în iobăgie. În masa ei însă boierimea a reuşit să-şi menţină titlurile de libertate, o moşie liberă nesupusă la dijmă, mai multe scutiri. A reuşit să se emancipeze şi de goştină, aceasta rămînînd o sarcină a iobagilor. Şi-a pierdut prerogativele juridice de stăpîn feudal în cadrele moşiei boiereşti, dar le-a transpus în scaunele boiereşti ale ţării. A reuşit îndeosebi să-şi păstreze rolul militar şi scutirea de servicii iobăgeşti în mijlocul masei compacte a iobăgimii. Nobleţa însăşi, cele mai adesea n-a separat-o de masa boierimii, s-a redus doar la o nobleţă de mică nobilime, de persoană sau de funcţie, şi cu atît mai rar a desprins-o de ţara sa.

Dar mai ales a rămas ceea ce a fost de la început, o boierime romînească. Dacă i s-a tras mereu la îndoială nobleţa în raport cu principatul Transilvaniei, nu i s-a discutat nici cînd calitatea de nobilime specifică, romînească, a ţării Făgăraşului. Neechivalarea ei cu nobilimea Transilvaniei a dezavantajat-o mult fără îndoială, dar a şi ferit-o de confundarea în nobilime, şi prin urmare de asimiliare, de deznaţionalizare, a ţinut-o strîns legată de ţară, de credinţa răsăriteană, de masa romînească a ţării, i-a îndreptat mereu ochii şi spre ţara ei de origine, Ţara Romînească.

Ea va supravieţui şi încercărilor secolului al XVIII-lea, care-i va deschide posibilitatea de a se validita chiar prin calitatea ei romînească, îi va da prilejul de a se încadra în lupta politică romînească, reuşind să ducă, şi dincoace de Carpaţi, pînă la capătul societăţii feudale, un titlu romînesc de libertate, unul din termenii fundamentali ai societăţii feudale romîneşti, moştenit de-a dreptul din Ţara Romînească.

Ţara Făgăraşului sau Ţara Oltului însăşi n-a încetat să rămînă în temeliile sale pînă la capăt, ceea ce a fost de a început, o ţară romînească. Sub un regim suprapus, alături de grupurile restrînse de populaţie eterogenă, s-a păstrat masiv o populaţie romînească, au durat o serie de noţiuni, de instituţii

romîneşti. În cadrele autonomiei ţării, ale statutelor şi instituţiilor ei deosebite, s-au menţinut scaunele de judecată săteşti şi scaunele boiereşti. Sub regimul juridic suprapus, nicicînd n-au dispărut cu totul particularităţile juridice romîneşti, noţiunea de lege romînească. Şi nu s-a rupt nici cînd legătura firească, necesară, cu Ţara Romînească, o comunitate populară, nesocotind graniţa.

Făcînd mult timp parte din Ţara Romînească, legată şi după aceea de ea prin instituţiile ei fundamentale, prin comunitate etnică, aşezată la hotarul dintre Ţara Romînească şi Transilvania, Ţara Făgăraşului a fost mereu o punte de legătură între două ţări, o poartă mereu deschisă pentru circulaţie dintr-o ţară în alta. Zidul munţilor a putut fi o graniţă solidă de stat, dar nu o stavilă a nevoii firești de comuniune. N-au putut fi prefăcuţi într-o barieră de netrecut mai ales pentru omul de jos, familiarizat cu muntele, pentru iobagul, vecinul sau rumînul strivit de sarcini, sărăcit, silit la strămutare. Pentru acesta munţii, potecile lor tăinuite erau mai curînd ocrotitoare decît piedici ale trecerii sale. Circulaţia e deosebit de intensă tocmai în momentele de cea mai gravă servitute, o circulaţie pe care, împotriva tuturor severităţilor legării de glie, tocmai această servitute o făcea necesară. Iobagul Făgăraşului de aceea e mereu atent şi la ceea ce se petrece „în ţară". Iobăgia agravîndu-se mereu, sarcinile iobagului distanţîndu-se de ale semenului său de peste munţi, boierimea diminuată în rang şi beneficii, Ţara Făgăraşului îşi întoarce cu atît mai firesc faţa şi spre Ţara Romînească.

Ţara Făgăraşului sau Ţara Oltului, prin masivitatea ei romînească, prin aşezarea ei între două ţări, prin istoria ei, n-a încetat să joace un rol de temelie în istoria poporului nostru.

БОЯРЕ И КРЕПОСТНЫЕ ФЭГЭРАШСКОГО КРАЯ В XVI — XVII ВЕКАХ

РЕЗЮМЕ

Фэгэрашский край *(Цара Фэгэрашулуй)* или по народному,,Край Ольта" *(Цара Олтулуй)* играл важную роль в истории нашей страны. Должно быть он сыграл видную роль прежде всего в образовании Валахии. Долгое времея он являлся составляющей частью Валахии и титула её господарей, которые считали его своим наследством по праву, постоянно отстаивая его и после его утраты.

Фэгэрашский край сохранил свои собственные порядки и после того как подпал под владычество венгерских королей. Он не был подчинён воеводе Трансильвании, а удерживался королем для пожалования в виде феода и места убежища господарям Валахии взамен верности.

Даже после того как попал в руки крупных феодалов и затем под господство воевод или князей Трансильвании, Фэгэрашский край не переставал играть собственную роль. Он не был вовлечен в специфические организации Трансильвании, в комитаты или административные

округи (scaune) резиденции. Даже после того как край был преобразован в федальное владение, он не смешивался просто с другими фискальными владениями, а оставался самым большим владением, основным владением князей считаемым владением личным, записанным, обыкновенно, за княгинями.

И под королевским или княжеским владычеством край сохранил своё единство, не будучи раздроблен на феодвльные уделы. Феодальные черезполосицы, образовавшиеся здесь были немногочисленными, и в особенности были непродолжительными: дарственные были временными или же ограничивались ,,записью", т. е. залогом с правом выкупа. Множество боярских имений которые испещряли край после того, как под владычеством Валахии, не смогли охватить для своих интересов всю территорию этого края, приостановились в своём развитии, сократились и не смогли развиваться в феодальных владениях. То, что постоянно оставляло открытую возможность воссоздания единства владения, препятствовало разложению крупных владений на владения более мелкие и, следовательно, преобразованию края в комитат. Таким образом Фэгэрашский край, безразлично от того под каким титулом не находился во владении как: *terra, provincia, districtus, liber baronatus* оставался и дальше *regnum*, страной с собственными учреждениями, с законами и обычаями, с собственными статутами и автономией и вообще с собственным историческим развитием.

Для истории нашего народа является важным то, что и после его подчинения королевской или княжеской власти или феодальной власти Фэгэрашский Край в основном остался румынской страной, с румынскими учреждениями, с ,,румынским законом". Он сохранил и дальше даже свои основные элементы, оба основные класса румынского общества Валахии, бояр и крепостных (*vecinii*).

Бояре являются знатью края. Они возвысились до боярстваконечно из князей или других элементов, обычными путями феодального общества, привилегиями, приношениями, верной службой господарю страны, причём место воеводы или воевод края занял господарь Валахии. Бояре обосновывают свои вольности на грамотах валашских господарей или на правах унаследованных ими от своих предшественников.

Новое владычество начало с признания существующих отношений, утверждением в боярстве на основании предъявленных или утерянных боярских грамот, подтверждением дарственных грамот господарей Валахии. Боярство восходит со времен их владычества. Только те, кто мог доказать такое происхождение мог быть признанным или оставленным в рядах ,,старых, настоящих, природных, неоспоримых" бояр. Таким образом стали постепенно делать различие между старыми, настоящими, потомственными боярами и новыми боярами условно возвышенными или утвержденными последующими владетелями Фэгэрашского края.

Крепостные (*vecinii*) вначале не значатся в боярских грамотах. По боычаю Валахии в дарственных грамотах значатся только цыгане,

записанные иногда лишь по имени. Но что бояре имеют и других подданных вытекает из косвенных указаний. В статуте 1508 года говорится о заселённых и незаселённых участках в пределах боярского имения. Из одного подтвердительного акта следует что в боярском имении находились и ,,колоны", а из одной грамоты Михаила Храброго, что находились и ,,крепостные". Однако с некоторого времени в законодательных грамотах говорится и о крепостных Крепостные являются подданными бояр по отношению к которым обязаны выполнять повиности нести барщину также как в Баланихии.

Новое господство не только захватило политическую власть но и старалось наложить на прежние феодальные отношения, собственные феодальные отношения. Кроме того оно стремилось постепенно преобразовать край собственно в крупное феодальное владение, а подданных его в крепостных. Власть старается постепенно преобразовать феодальное владение, в начале основанное на повинностях в свое производительное владение, основанное на собственном производстве. Интерес новых властителей состоит сначала в том,чтобы использовать возможно большее количество повинностей а затем располагать возможно большим числом рабочих рук, а также свести феодальные отношения только на отношения между единственным валадельцем и единой массой крепостных.

Боярство продолжает существовать, находясь однако под влиянием центробежной силы направленной взором в Валахию, где оно зародилось и где хотело бы закрепить свои права, стремится под преж. нее владычество, будучи всегда готовым на ,,измену" в пользу Валахии. Поэтому нужно было прочней связать его с новой властью, превратить его из потомственной знати, если не прямо в зависимую массу, то в условную знать или же в вольных (*libertini*) в полном распоряжении новых господ.

Ещё с первых действий нового владычества усматривается намерение считать боярство прежде всего как *officium* каким в королевских и федальных владениях считалось воеводство или княжество. Боярина редко величают знатным и даже если он и считается знатным то только в пределах Фэгэрашского края а не знатным во всей стране.

В грамотах о боярстве появляются обязательства для боярства исполнять боярскую службу. Боярина начинают приравнивать к вольному (*libertin*) который также обязан нести военную службу, но возвышен к этой обязанности из крепостничества иостаётся зависимой категиеорй. Таким оразом являются объяснимыми взирания бояр на Валахию и их ,,измены".

На то что между боярином и знатным не ставится решительно знак равенсва указывает нобилация бояр.

Боярсву же нужно было урезать не только его титулы или ранг, но также и его материальную базу: его имения и х крепостных. В XVII веке бояр начинают записывать поимённо с указанием и обязанностей в земельнокрепостные книги в которые не записывается имущая знать

а лишь зависимое население или мелкая знать имеющее объязательство перед владычеством.

Обычно бояр записывали просто как ,,бояре''. Делались и приближения между боярами и знатью. Но очень часто их записывали вместе с вольными (*libertini*), под одной графой ,,бояре и вольные (*libertni*)'' без возможности отличить теперь одних от других, или же прямо как ,,вольные (*libertini*) бояре'' или ,,бояре вольные (*libertini*)'', иногда — же только как ,,вольные (*libertini*)''.

Больше того, в земельно-крепостных книгах значатся теперь и ,,низложенные'' (*dcpositi*), т. е. расжалованные или смещенные мелкие бояре и мелкая знать привлечённые к обычным крепостным службам.

Земельно-крепостные книги 1640 г идуьтдальше. В них записываются бояре с их имуществом и сленносью крепостных.

Записанное боярское имущество состоит из скота, дома, пахотной земли, сенокосов, лесов, гор, мельниц, сукновален и. т. п. Ъоярское имение содержит то же, что и имение знати, подведено под одинаковые формулы и ползуемая, вообще, такими жельготами и привилегиями. Но оно имеет и свои особенности. Боярин владеет имениєм (*boeronatus*) состоящим из деревень, частей деревень или более мелких подразделений со всем тем, что им принадлежит. Боярское имение делится по наследству. Унаследованные доли часто не отделяются а используются в совокупности. К имению унаследованному, потомственному, присоединяются имения приобретенные. В имении можно делать усыновления, узаконения детей, замену женских наследников мужскими и. т. д. Боярское имение может увеличиваться, покупками, закладами или захватами земель у крепостных владении или у своих поданныхй у соседей. Всё это создало значительное неравенство в среде того же боярства а также сложное сплетение земельных прав.

Цифры пахотной земли и сенокосов незначительны. Приведенные к средним они, возможно, не превышают состояние зажиточного кре-постного. Однако они очень неравномерны, подымаясь у некоторых бояр до выдающихся цифр и доказывая, что и боярин, как и феодальный владелец, создал собственную экономию с очевидным стремлением её увеличения, насобирал пахотные земли и сенокосы сверх своих надобностей по содержанию. Такой рост отвлекал всё больше земель от феодальных повинностей и препятствовал росту собственной экономии феодального владельца. Вполне объяснимо искушение обязать его повинностями илизакрепостить его.

Бояре занимаются выращиванием скота, овец, свиней, Их средние цифры значительно превышают среднии цифры крепостных. Однако, относя цифры тяглого скота к цифрам обрабатываемой земли мы должны вывести заключение, что они часто являются очевидно недостаточными и что следовательно и собственная боярская экономия должна обслуживаться скотом и рабочими руками других, что и эта экономия основывается на труде боярских подданых, а именно крепостных более зажиточных бояр, особенно на труде подданных.

Крепостные распределяются очень неодинаково. Ими владеют индивидуально или коллективно, часто находим их во владении той же нераздельности как и боярское имение.

Отношения между боярином и крепостным таки же как между владельцем и зависимым человеком. Крепостной обязан перед владельцем или боярином повинностями в продуктах и в труде, называемыми барщиной. Установленная барщина состоит из одного дня пахоты, 4 стогов жнивья, одного дня покоса к которым прибавляется доставка одного воза дров на Рождество. Трудовые обязанности таким образом являются значительно меньшими чем обязанности батрака или же безземельного крестьянина.

Бояре располагали ещё батраками и безземельными крестьянами под названием которых конечно иногда скрывались и крепостные. Имели также цыган.

Достоверно то, что бояре мало того, что отвлекали от повинностей значительные количества собственной земли или земли своих подданных, но отвлекали также значительное число рабочих рук. Вполне объясним соблазн сениора сократить или ликвидировать эту феодальную черезполосицу, которая как мозаика испещряла крупное владение и в особенности захватить для своих услуг эти ценные рабочие руки. Запись крепостных в 1640 г делается явно с намерением их захвата. Весьма вероятно, что теперь бояре экспроприируются от своих крепостных и что Георгий Ракоци является тем князем, который, как о том упоминают более поздние акты, произвёл эту экспроприацию. Во всяком случае после этой даты они больше не значатся в земельно-крепостных книгах. Вместе с этим было ликвидировано одно из основных условий феодальных румынских отношении в Валахии.

С упразднением крепостныхтне было упразднено и другое основное условие унаследованных отношений: боярство. Князь не урезал теперь его в его пространствах земли а урезал в его рабочих руках, косвенно принуждал его сократить земли или же изыскать новые средства их использования.

Боярину можно было ещё урезать права пользования в связи с его боярским имением, привилегии и феодальные монополии которые оно предоставляло.

Мельницы записанные земельно-крепостными книгами при селах владения являются сельскими или крестьянскими, смешанными т. е. боярско-крестьянскими и боярскими. Сельские или крестьянские мельницы дают десятину из своей выручки за помол, боярские же мельницы десятину не дают и свободны от всех повинностей. Феодальный властелин старается выгадать двумя путями, постройкой собственных мельниц и обложением десятиной боярских мельниц. Сукновальни больше крестьянские и обложены повинностями. Попытка обложения боярских сукновален была сделана ещё в XVI веке.

Вотношение феодальноии монополи на кабаки, которая мола принести значительные денежные доходы, особенно здесь, где не делается вино, хозяева владения оказались более решительными экспроприировав его у бояр ещё раньше.

После ударов нанесённых Георгеим Ракоци, боярство при его преемниках правления владением, старается подняться подняться вновь, восстановить документы на свободу и боярские права. Боярство сохраняется и постоянно восстанавливается т. к. и князья не могут обходиться без его услуг. Боярство увеличивало княжеское войско которое расширяло основание центральной власти. При Сузане Лорантфи, Михаиле Апафи, Анне Борнемиса выдаются многочисленные акты на боярство, закрепленные, льготы и т. п. Имеется много случаев нобилитации. Однако льготы всё чаще относятся к лицам а не к имениям, также как и дипломы нобилитации.

Параллельно с восстановлением титулов, подтверждением в боярстве, с актами на льготы, с нобилитациями, таким образом может продолжатся процесс сокращения боярства в своих имениях и его подчинения повинностям.

Власть захватывает в своё владение всё больше лесов. Всё больше лесов становятся запретными. Власть отделяет теперь всё большие участки не только на нужды собственных стад свиней но также и для того, чтобы пустить на них на платный выкорм стада чужих свиней. Власть распространяет владычество и на горы пользуясь той же системой. Сначала возникают участки массивов выделенные для скота, свиней или её овец, затем горы записываются как её собственные горы.

Боярин постоянно находистя в неуверенности, постоянно находится на опасном рубеже отделяющем знатного от незнатного, свободного человека от человека зависимого для того, чтобы постоянно побуждать его к покорности, верности и новой преданной службе. Неуверенность эта приносила значительную материальную выгоду: множество испрашиваемых боярских актов дорого оплачивавались просителями или получателями выгод.

Боярство ведёт постоянную борьбу для того, чтобы удержаться на поверхности. Двинувшсь по пути подъёма в рамках Валахии в которой оно образовалось и которая широко открывала ему все социальные и политические возможности господствующего класса, вследствие наложения новой политической и феодальной власти, оно должно не только испытать задержку по пути своего возвышения, но и вовлекается в долгий процесс подчинения, адаптации, уменьшения и сокращения, до уровня интересов и нужд нового режима; должно развиваться в условиях этих интересов и нужд. Пониженное в ранге, постепенно сокращенное в своих материальных основах оно не могло развиваться или удерживаться на уровне знати собственницы и должно было опуститься до уровня мелкой знати, до, своего рода, свободного крестьянства. Из феодального собственника пользовавшегося феодальными доходами оно скатилось до выполнения феодальных повинностей.

Длинный процесс преобразования является также и процессом распада. Незначительная часть боярства поднялась до знати, некоторые из нобилитованных бояр отделились и даже денационализировались, сами содействуяподчинению своих бывших ближних. Другая, большая часть была расжалована, сокращена или пала до крепостничества

Однако в его массе боярству удалось сохранить права на свободу свободное имение не обложенное десятиной, а также на многие льготы. В особенности ему удалось сохранить свою военную роль и освобождение от крепостной службы среди компактной массы крепостных. Сама знать чаще всего не выделяла его из боярской среды, оно понизилось до ранга мелкой знати, личного или служебного ранга и тем реже отторгала его от его страны.

Однако, всётаки оно осталось тем, чем было с самого начала румынским боярством, Если и подвергалась постоянно сомнению степень его знатности в отношении княжества Трансильвании, то никогда не оспоривалось его специфическое румынское качество фэгэрашского края. Неприравнивание его к энати Трансильвании без сомнения причинило ему ущерб, но зато охранило его от смешения с этой знатью и, следовательно, от ассимиляции и денационализации, держало его тесно связанным со страной, с восточной верой, с румынской массой страны и постоянно направляло его взорык родной стране, к Валахии.

Сам по себе Фгэрашскии край, или Край Ольта, в основном постоянно оставался до конца тем чем он был в начале: румынским краем. Под наложенной властью, наряду с немногочисленными группами разнородного населения, массивно сохранилось румынское население, некоторое время сохранялись румынские учреждения и ряд румынских понятий. В рамках автономии края и его особых статутов и учреждений сохранились судебные сельские округи и боярские резиденции. Под наложенным юридическим режимом никогда не исчезали полностью румынские юридические особенности, понятие о румынском законе и никогда не прерывалась естественная, необходимая связь с Валахией, т. к. народная община не признавала границ.

Являясь дологое время частью Валахии, связанной с нею и после этого основными учреждениями, этнической общностью, расположенный на рубеже между Валахией и Трансильванией, Фэгэрашский край постоянно представлял собой звено связи между обеими странами, постоно открытую дверь для движения из одной страны в другую. Стена горного массива могла быть надёжной государственной границей но не непроходимой преградой в особенности для простолюдина свыкшегося с горами, для батрака, крепостного или румына раздавленного повинностями, разорённого, вынужденного к переселению. Для этого горы, их потайные тропинки, являлись скорей всего покровительницами а не преградой его перехода. Движение являлось особенно сильным именно в моменты самой тяжкой зависимости, которая вопреки всем строгостям прикрепощения к земле, вызывала необходимость этого движения. Следовательно Фэгэрашский край иначе Край Ольта не переставал играть основную роль в истории нашего народа.

BOYARDS ET „VECINI" DANS LE PAYS DE FĂGĂRAŞ AUX XVIe—XVIIe SIÈCLES

RÉSUMÉ

Le Pays de Făgăraş, appelé dans le peuple „Pays de l'Olt", a joué un rôle important dans l'histoire de notre pays. Il doit avoir joué aussi un rôle important dans la constitution de la Valachie. Il a longtemps fait partie intégrante de la Valachie et du titre de ses princes, qui le considéraient comme un héritage de droit et ne cessèrent de le revendiquer après qu'ils l'eurent perdu.

Le Pays de Făgăraş continua à avoir une situation spéciale même après être redevenu la possession des rois hongrois. Il ne fut pas soumis au voïvodes de Transylvanie, étant réservé par le roi en vue d'être accordé comme fief et lieu de refuge aux princes de Valachie en échange de leur fidélité.

Même lorsqu'il fut devenu le domaine de grands féodaux et des voïvodes ou princes de Transylvanie, le Pays de Făgăraş ne cessa de jouer un rôle propre. Il ne fut pas encadré dans les organisations spécifiques de la Transylvanie, dans des comitats. Lorsqu'il fut transformé en domaine féodal, il ne fut pas non plus confondu avec les autres domaines fiscaux et resta le domaine le plus grand des princes, étant traité comm domaine personnel et „iscrit" d'ordinaire au nom des princesses. Sous la domination royale au princière, le pays ne perdit pas non plus son unité; il ne fut pas morcelé en domaines féodaux. Les enclaves féodales qui s'y formèrent ne furent pas nombreuses et surtout elles ne furent pas durables. Les donations furent temporaires ou bien elles furent restreintes à l'„inscription", représentant une hypothèque qui pouvait être rachetée. Les nombreux domaines de boyards qui, sous la domination valaque, n'étaient pas arrivés à englober dans leur engrenage tout le territoire du pays, furent entravés dans leur développement, réduits, et ne purent eux non plus se développer en domaines féodaux. Ce fait a rendu possible le rétablissement de l'unité du domaine, il a empêché la décomposition du grand domaine en domaines plus petits et, en conséquence, la transformation du pays en comitat. De la sorte, le Pays de Făgăraş, quel qu'eût été le titre auquel il fut possédé, de *terra, provincia, districtus, liber baronatus*, continua à rester un *regnum*, un „pays" avec des institutions, des lois et des coutumes propres, une autonomie et des statuts propres et, en général, avec une évolution historique propre.

Mais ce qui est important pour l'historie de notre peuple, c'est que ce pays resta dans se fondements, indifféremment de la souveraineté royale, princière ou féodale qui se superposa à lui, un pays roumain, avec des institutions roumaines et une „loi roumaine". Il continua même à garder ses éléments fondamentaux, les deux principales classes de la société roumaine de Valachie, le *boyards* et les *„vecini"*.

Les boyards sont la noblesse du pays. Ce sont des knèzes ou d'autres éléments qui ont accédé à ce rang par les voies habituelles de la société féo-

dale, grâce à des privilèges, des donations ou des services rendus au prince. Leurs franchises sont fondées sur les chartes des principes de Valachie ou sur des droits hérités de leurs aïeux.

La nouvelle souveraineté commence par reconnaître les rapports existants, par confirmer les boyards dans leur titre, en vertu des chartes présentées ou perdues et par confirmer les chartes de donation octroyées par les princes de Valachie. Le titre de noblesse dérive du temps de leur souveraineté. Seuls les boyards qui pouvaient faire la preuve de ces origines étaient reconnus ou maintenus comme tels, c'est-à-dire comme boyards „anciens, vrais, nés et incontestables". C'est de la sorte qu'on arrive peu à peu à distinguer les boyards anciens et authentiques des boyards nouveaux, élevés et reconnus comme tels par les souverains successifs du Pays de Făgăraş.

Les „vecini" n'apparaissent pas dès le début dans les chartes des boyards. En vertu d'une coutume existante en Valachie, les chartes de donation ne mentionnent que les tziganes, qui y figurent parfois même nominalement. Des informations indirectes attestent cependant que les boyards avaient aussi d'autres sujets. Le statut de 1508 mentionne des tenures *(sessiones)* habitées ou inhabitées, appartenant au domaine du boyard. Il ressort d'un document que sur sa propriété se trouvaient aussi des „colons", tandis qu'une charte de Michel le Brave parle aussi de „serfs" *(iobagi)*. A un moment donné, les documents commencent à mentionner aussi les „vecini". Les „vecini" sont les sujets du boyard; ils sont soumis aux prestations, notamment à la „*clacă*" (corvée), tout comme en Valachie.

Les nouveaux maîtres du Pays de Făgăraş, détenant le pouvoir politique, viennent superposer aux rapports féodaux antérieurs leurs propres rapports féodaux. De plus, ils cherchent à transformer peu à peu le pays même en un grand domainé féodal et leurs sujets en serfs. Ils tendent à transformer le domaine féodal, fondé au commencement sur des prestations, en un domaine fondé aussi sur une production propre. L'intérêt des nouveaux maîtres est avant tout de bénéficier autant que possible des prestations nombreuses et ensuite de disposer d'une main-d'oeuvre nombreuse. En d'autres termes, ils cherchent à réduire les rapports féodaux à un seul maître et à une masse unique de serfs.

La classe des boyards est maintenue, mais elle représentait un pouvoir centrifuge dont les regards étaient tournés vers la Valachie où elle était née et en faveur de laquelle elle était à tout moment prête à „trahir". Il fallait donc la lier étroitement aux nouveaux maîtres, transformer cette noblesse héréditaire, sinon en une masse directement dépendante, du moins en noblesse conditionnée ou en *libertini* se trouvant à la discrétion des nouveaux maîtres.

Dès les premiers actes émis, on entrevoit l'intention de ceux-ci de considérer l'état de boyard avant tout comme un *officium*, à la manière dont on considérait, sur les domaines royaux et féodaux, le voïvodat au le knézat. Le boyard est rarement appelé noble, et même lorsqu'il est considéré comme tel, il ne l'est que dans le cadre du Pays de Făgăraş et non dans tout le pays. La qualité de boyard est conditionnée par l'accomplissement des obligations „boéronales". On tend à rapprocher le boyard du *libertinus*, qui lui aussi est astreint au service militaire, mais il est relevé à cette obligation de la servitude et rattaché à la catégorie des serfs, donc à une catégorie dépendante.

Il est donc explicable que les regards des boyards se soient tournés vers la Valachie, et explicables aussi sont leurs „trahisons".

Ce sont les anoblissements de boyards qui nous prouvent que la qualité de boyard et celle de noble n'étaient pas considérée comme indiscutablement égales.

Ce n'est pas seulement par ses qualificatifs et son rang que le boyard doit être rabaissé, mais aussi dans sa base matérielle, ses terres et ses „vecini". Au XVII-ième siècle, on commence à inscrire les boyards, avec leurs noms et obligations, dans des *urbaria,* où ne figuraient pas la noblesse possédant des propriétés, mais seulement la population dépendante ou la petite noblesse.

D'ordinaire, les boyards y sont inscrits simplement comme boyards. Quelquefois on fait des rapprochements entre boyards et nobles. Mais très souvent ils sont inscrits avec les *libertini,* sous le titre commun de „boyards et *libertini*", sans que l'on puisse les distinguer nettement les uns des autres, ou encore comme „boyards *libertini*" ou „*libertini* boyards", quelquefois même seulement comme „*libertini*".

En plus, les *urbaria* commencent même à consigner aussi des *depositi,* c'est-à-dire des petits nobles ou des boyards destitués ou déchus et réduits aux services habituels des serfs.

L'*urbarium* de 1640 passe même outre. Il inscrit les boyards avec toute leur fortune, y compris le nombre des „vecini". Elle se compose de bétail, de maisons, de terrains arables, de prés de fauche, de forêts, de montagnes, de moulins, etc. La propriété du boyard qui a le même contenu que la propriété nobiliaire est enregistrée sous les mêmes formules et jouit en général des mêmes franchises et prérogatives. Le boyard est maître d'un *boeronatus,* consistant en villages, parties de villages ou subdivisions plus petites, avec tout ce qui leur appartient. Le *boeronatus* se subdivise par héritage. Souvent les subdivisions héritées ne se séparent pas et sont exploitées en indivision. On peut faire des adoptions, changer des héritiers féminins en héritiers masculins, etc. A la propriété héritée peuvent s'ajouter d'autres parties acquises. La propriété du boyard peut augmenter par des achats, des hypothèques et des accaparements de terres appartenant aux serfs du domaine, aux sujets propres ou aux „vecini". Tout cela a créé de profondes inégalités dans le cadre de la même classe et un système compliqué de droits fonciers.

L'étendue des terrains arables et des prés de fauche n'est pas grande. En moyenne, elle ne dépasse pas de beaucoup celle qui tient de l'état de serf. Cependant les chiffres sont très inégaux, car parfois les documents en consignent de très importants. Ce fait démontre que le boyard, tout comme le seigneur féodal, a créé une économie propre qu'il s'efforce à faire augmenter en accumulant des terrains arables et de fauche qui dépassent souvent ses besoins. Cette augmentation soutirait des terres aux prestations féodales et gênait l'accroissement de l'économie propre du seigneur féodal. La tentation de soumettre ces propriétés aux prestations ou de les accaparer est donc explicable.

Les boyards s'occupent aussi de l'élevage du bétail, des moutons et des porcs. Les moyennes de ces chiffres dépassent sensiblement celles des serfs. Cependant, si l'on rapporte les chiffres des bêtes de trait à ceux des terrains cultivables, on en déduit nécessairement que les premiers sont souvent insuf-

fisants. De ce fait, l'économie du boyard est contrainte à se servir aussi des bêtes de trait et de la main-d'oeuvre des „vecini" et des sujets. C'étaient surtout les boyards aisés qui se voyaient contraints à s'en servir.

La distribution des „vecini" est très inégale. Les boyards peuvent avoir des „vecini" individuellement ou collectivement et parfois même ils les possèdent en indivision comme leur propriété.

Les rapports entre boyards et „vecini" sont ceux du seigneur à l'homme dépendant. Le „vecin" est obligé à des prestations envers le boyard, soit sous forme de produits, soit sous forme de travail appelé *clacă* (corvée). La corvée représente une journée de labour, la moisson de quatre meules de céréales, une journée de fauche et un char de bois à Noël. Ces redevances sont donc incomparablement plus basses que celles du serf au du *jeler*.

Les boyards avaient aussi des serfs, des *jelers*, sous le nom desquels se cachaient souvent des „vecini". Ils avaient aussi des tziganes.

Le fait est que les boyards soutiraient aux redevances non seulement d'importantes étendues de terre, propres ou appartenant à leurs sujets, mais aussi la main-d'oeuvre nécessaire au travail. Il est donc explicable que le seigneur féodal ait été tenté de supprimer ces enclaves féodales qui bigarraient le grand domaine comme une mosaïque, et surtout de mettre à son service cette précieuse main-d'oeuvre. L'inscription des „vecini", qui a lieu en 1640, a pour but évident de les/accaparer et c'est probablement alors que les boyards furent expropriés de leurs sujets (les „vecini"). C'est Georges Rákóczi qui doit avoir été le prince dont font mention des documents ultérieurs, qui a fait cette expropriation. Le fait est qu'après cette date les „vecini" ne figurent plus dans les *urbaria* et que, par cet acte, un des termes fondamentaux des rapports féodaux roumains de Valachie fut supprimé.

L'expropriation des „vecini" n'amena pas la suppression des boyards, qui constituaient l'autre terme fondamental des rapports hérités. Le prince n'expropria pas leur terres, mais, en les privant de la main-d'oeuvre dont ils avaent besoin, il les força à réduire l'étendue de leurs propriétés ou à trouver d'autres moyens de les mettre en valeur.

Une autre contrainte pouvait leur être imposée, notamment dans les prérogatives et les monopoles qu'impliquait la propriété.

Les moulins incrits dans les *urbaria* appartiennent au village et aux paysans, ils peuvent être mixtes appartenant au villgae et aux paysans et ils peuvent aussi appartenir seulement aux boyards. Les moulins des villages et les moulins paysans payent la dîme, tandis que ceux qui appartiennent aux boyards n'en payent pas, étant libres de toute prestation. Le seigneur féodal cherche à gagner du terrain par deux voies: en faisant construire des moulins propres ou en contraignant les moulins des boyards à payer la dîme.

Les moulins à foulon appartiennent pour la plupart aux paysans et sont soumis aux redevances. Dès le XVI-ième siècle, les seigneurs essayèrent de soumettre aux prestations aussi ceux qui appartenaient aux boyards.

En ce qui concerne le droit de vente du vin, qui pouvait rapporter d'importants revenus là surtout où il n'y avait pas de vignobles, les seigneurs féodaux furent plus résolus et exproprièrent de bonne heure les boyards.

Après le coups qu'ils eurent à subir de la part de Georges Rákóczi, les boyards essayèrent de revenir à soi sous les successeurs de ce prince et à

rétablir leurs titres de franchise et leurs droits. Cela fut possible dans nombre de cas parce que les princes ne pouvaient pas se priver de leurs services, surtout lorsqu'il s'agissait de renforcer l'armée, base du pouvoir central. Sous Suzanne Lorántfi, Michel Apafi et Anne Bornemisza on émet de nombreux actes en faveur des boyards et on anoblit beaucoup d'entre eux. Mais, parallèlement, les princes ne cessent de les pressurer, de réduire leurs terres, de leur imposer de nouvelles prestations.

Le domaine continue à se rendre maître des forêts et transforme beaucoup d'entre elles en forêts réservées soit à ses troupeaux de porcs, soit à recevoir des porcs étrangers, soumis à la dîme *(goştină)*. Grâce au même système, le seigneur étend son pouvoir sur les montagnes. Il commence par en séparer des parties résérvées à son bétail, à ses porcs et à ses moutons, puis il les fait inscrire à son nom.

L'incertitude pèse sur le boyard. Il est maintenu aux confins de la ligne de démarcation qui séparait le noble du roturier, l'homme libre de l'homme dépendant, pour l'inciter à la soumission, à la fidélté, pour lui demander des services témoignant de sa fidélité envers le seigneur. Cette incertitude ne pouvait manquer d'apporter à celui-ci d'importants bénéfices matériels. Les actes émis par le seigneur étaient bien payés par ceux qui les sollicitaient et en profitaient.

Les boyards, à leur tour, ne cessent de lutter pour se maintenir à la surface. Alors que, aux temps où le pays appartenait à la Valachie, ils avaient suivi une ligne ascendante qui leur ouvrait toutes les perspectives sociales et politiques de la classe dominante, ils étaient réduits à présent à subir tous les effets d'un long procès de soumission, d'adaptation, de diminution, de réduction au niveau des intérêts et des besoins du nouveau régime, à se plier à ses intérêts et à ces besoins. Arrêtés dans leur évolution, ils ne purent plus se développer ou se maintenir au niveau d'une noblesse possédante, étant rabaissés au niveau de la petite noblesse, à d'une sorte de paysannerie libre.

Ce long procès de transformation en fut aussi un d'effritement. Une petite partie de la classe des boyards fut anoblie et même dénationalisée, contribuant par le suite à la soumission de leurs pareils. Une autre partie, plus importante, fut dégradée ou ravalée à l'état de serf. Il n'en demeure pas moins que la grande masse des boyards réussit à maintenir ses titres de franchise et sa propriété exempte de dîme. Ces boyards réussirent surtout à maintenir leur rôle militaire, ce qui les exemptait également des redevances féodales au sein de la masse compacte des serfs. Même ceux d'entre eux qui acquirent des titres de noblesse ne se séparèrent pas de la masse des boyards, car ces titres les relevaient le plus souvent seulement à la petite noblesse de personne ou de fonction, et ils se séparèrent d'autant plus rarement de leur pays.

Et ce qui est plus important encore, ces boyards restèrent ce qu'ils avaient été au commencement, des boyards roumains. Alors même que l'on pouvait mettre sous le signe du doute leur qualité de nobles par rapport à la principauté de Transylvanie, on ne nia jamais leur qualité de nobles spécifiques, roumains, du Pays de Făgăraş. Et malgré les avantages dont ils furent privés par rapport à la noblesse transylvaine, ils ne furent ni confondus dans la noblesse, ni assimilés et dénationalisés. Et de ce fait ils restèrent liés à leur pays

d'origine, à la foi orientale, à la masse roumaine du pays auquel ils avaient appartenu, à la Valachie.

Le Pays de Făgăraş ou Pays de l'Olt lui-même ne cessa jamais d'être dans ses fondements ce qu'il avait été depuis toujours, c'est-à-dire un pays roumain. Sous un régime superposé, aux côtés d'une population hétérogène restreinte, la population roumaine s'est maintenue en masse, avec toute une série de notions et d'institutions roumaines. Dans le cadre de l'autonomie du pays, de ses statuts et de ses institutions particulières, les juridictions villageoises et celles propres aux boyards se sont maintenues. Malgré le régime juridique superposé, les particularités juridiques roumaines, la notion de loi roumaine ne se perdirent jamais complètement. Et jamais non plus ne cessèrent d'exister les liens naturels, les rapports nécessaires avec la Valachie, une communauté populaire ne connaissant pas de frontières.

Ayant fait partie pendant longtemps de la Valachie, et étant lié à elle par la suite aussi par ses institutions fondamentales, par la communauté ethnique, situé sur la frontère entre la Valachie et la Transylvanie, le Pays de Făgăraş resta toujours un pont jeté entre les deux pays, une porte toujours ouverte à la circulation entre eux. Si la grande muraille des Carpathes a pu être une solide frontière d'état, elle ne fut pas un obstacle aux besoins naturels de communion. Elle ne pouvait constituer une barrière infranchissable surtout pour les gens du peuple, familiarisés avec la montagne, pour les serfs écrasés sous le fardeau des impôts et des prestations, appauvris et réduits à l'emigration. Pour ceux-ci, les montagnes avec leurs sentiers d'eux seuls connus étaient bien plutôt un abri qu'un obstacle au passage d'un pays à l'autre. La circulation entre les deux pays fut intense surtout aux moments de servitude étouffante, en dépit de la sévérité de l'attachement à la glébe que précisément la gravité de la servitude rendait nécessaire. Aussi le Pays de Făgăraş ou Pays de l'Olt ne cessa-t-il jamais de jouer un rôle fondamental dans l'histoire du peuple roumain.

LUPTELE DIN 1920 ALE MINERILOR DIN VALEA JIULUI

DE

MARGARETA GÁSPÁR

În mişcarea muncitorească din ţara noastră s-au produs schimbări mari, în ce priveşte maturizarea ei, după 1917. Aceste schimbări au putut fi remarcate nu numai prin faptul că luptele s-au desfăşurat pe un plan atît de larg, la nivelul grevelor generale economice şi politice de masă, ci mai ales prin faptul că s-a accelerat procesul de cristalizare ideologică în rîndurile clasei muncitoare, intensificînd şi mai mult lupta dintre elementele oportuniste şi masele largi muncitoreşti călăuzite de aripa de stînga a partidului socialist, în frunte cu comuniştii.

Luptele din anul 1920, pe de o parte, au fost rezultatul unei puternice ascuţiri a contradicţiilor de clasă dintre proletariat şi burghezie, contradicţii generate de regimul social-politic burghezo-moşieresc, de condiţiile de existenţă deosebit de grele ale clasei muncitoare şi ale celorlalte mase asuprite în anii de după primul război mondial imperialist, ca urmare a crîncenei exploatări capitaliste şi moşiereşti. Pe de altă parte, la aceste lupte revoluţionare ale clasei muncitoare au contribuit şi ideile şi victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, influenţa ei, care nu au încetat să acţioneze. Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie a dat un puternic impuls ideilor revoluţionare şi a stimulat clasa muncitoare să pună la ordinea zilei rezolvarea problemelor ei organizatorice, politice şi ideologice. În ţara noastră acest proces a fost grăbit în mod deosebit de greva generală din octombrie, care a dus la crearea partidului revoluţionar, marxist-leninist în Romînia. Crearea partidului comunist a marcat victoria leninismului asupra oportunismului în mişcarea muncitorească de la noi, constituind cel mai important rezultat al luptelor revoluţionare din acei ani.

Un aport important la mişcările revoluţionare din anul 1920 l-au adus luptele minerilor din Valea Jiului.* Aceste acţiuni revoluţionare au fost deter-

* Date şi referiri la luptele din 1920 ale minerilor din Valea Jiului se găsesc în lucrări ca: *Greva generală din Romînia 1920*, Ed. Politică, Bucureşti, 1960; *Greva generală din octombrie 1920 în Transilvania*, articol de L. Vajda, L. Fodor şi F. Pîrcălab, publicat în „Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", nr. 5/1960; *Mişcarea grevistă din 1920, premergătoare grevei generale*, articol de C. Mocanu, publicat în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", nr. 1/1960.

minate de aceiaşi factori care au generat avîntul mişcării muncitoreşti, purtînd toate caracteristicile mai importante ale marilor lupte duse de proletariatul din întreaga ţară. Factorii însă, ca: nivelul înalt de concentrare a muncitorilor mineri din Valea Jiului, condiţiile de viaţă deosebit de precară, tradiţiile de luptă de aici etc., au generat şi unele trăsături specifice ale luptelor desfăşurate în 1920.

În cadrul acţiunilor de masă din anul 1920, una din cele mai conştiente şi mai perseverente lupte revine muncitorimii miniere. „Demonstraţiile muncitoreşti, grevele muncitorilor mineri, petrolişti, forestieri — subliniază tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej — au luat o puternică amploare, transformîndu-se în mari acţiuni de clasă"[1]. Tocmai de aceea, cercetarea şi clarificarea desfăşurării luptelor minerilor din cel mai mare bazin carbonifer al ţării, unde erau concentraţi aproape 40% din muncitorii care lucrau în minele şi carierele din Romînia, prezintă o importanţă deosebită şi pentru caracterizarea grevelor din 1920 pe întreaga ţară.

În lucrarea noastră ne propunem să abordăm principalele aspecte ale evenimentelor revoluţionare desfăşurate în Valea Jiului în anul 1920, problemele lor de bază, caracteristicile luptelor şi locul lor în cadrul general al mişcării muncitoreşti din întreaga ţară.

*

Între anii 1917—1921 mişcarea muncitorească din Romînia era în plin avînt. Prin aprige lupte de clasă, în pofida legilor care interziceau organizarea, întrunirile etc., muncitorii se ridicau cu hotărîre împotriva exploatării şi împilării capitaliste. Mişcarea muncitorească de la noi — cîştigînd o bogată experienţă de luptă — s-a manifestat ca o forţă viguroasă în viaţa politică a ţării şi a făcut paşi însemnaţi pe calea creării unui partid consecvent revoluţionar, marxist-leninist[2].

Minerii din Valea Jiului de asemenea alătură evenimentelor anului 1920 un trecut bogat în tradiţii de luptă. „Loviţi şi asupriţi cu cruzime de exploatatorii capitalişti, muncitorii mineri au organizat, îndeosebi după Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie şi sub influenţa nemijlocită a victoriei clasei muncitoare din Rusia, acţiuni de luptă pentru a-şi impune revendicările cu caracter economic şi politic. Astfel de acţiuni au avut loc în bazinele carbonifere în anii 1916—1920"[3] — a arătat tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej la consfătuirea pe ţară a muncitorilor mineri din industria carboniferă ţinută la Petroşani în iunie 1952.

În 1916, în toiul primului război mondial, muncitorii mineri din Valea Jiului au hotărît — ca de altfel şi muncitorii de la Galaţi, Bucureşti şi din alte centre muncitoreşti din ţară — să declare greva generală, revendicînd în primul rînd mărirea raţiilor de alimente, plătirea primelor şi indemniza-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *40 de ani de luptă a partidului sub steagul atotbiruitor al marxism-leninismului*, în „Articole şi cuvîntări, august 1959 — mai 1961", Ed. Politică, Bucureşti, 1961, p. 430.

[2] Cf. *Greva generală din Romînia. 1920*, Ed. Politică, Bucureşti, 1960, p. 104.

[3] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ed. a IV-a, ESPLP, Bucureşti, 1955, p. 469.

ţiilor revocate în 1914, acordarea sporului de scumpete, ridicarea salariului de bază cu 30—40%, vinderea de bocanci la preţ oficial etc. În ciuda stării de război, a militarizării minelor, a terorii, minerii au reuşit să impună patronilor satisfacerea unora dintre aceste revendicări, ieşind şi mai călîţi din grevă, care a fost una din marile acţiuni de masă ale proletariatului nostru din anii primului război mondial, ea avînd un caracter pronunţat politic şi fiind îndreptată în fond împotriva războiului şi a regimului burghezo-moşieresc[4].

Sfîrşitul anului 1917 a constituit începutul unei noi etape în luptele muncitorilor din Romînia, ca şi în luptele minerilor din Valea Jiului. Sub influenţa revoluţiei socialiste din Rusia, în acest bazin carbonifer — ca în toate centrele muncitoreşti — au avut loc mari bătălii de clasă. În martie 1918 s-a desfăşurat greva de mare amploare a minerilor din Lupeni, grevă cu un pronunţat caracter politic, îndreptată, printre altele, împotriva comandamentului militar austro-ungar[5]. O altă grevă însemnată care a avut loc în aprilie acelaşi an, a dus la o ciocnire politică deschisă între minerii din Lonea şi autorităţile militare; în cursul ei a fost rănit însuşi comandantul militar. După greva din iunie 1918 luptele minerilor s-au îndreptat spre cucerirea puterii şi trecerea minelor în mîinile muncitorimii[6].

Spre sfîrşitul războiului mondial imperialist, luptele muncitorilor din întreaga ţară se aflau în plin avînt. Puternice greve şi demonstraţii au avut loc la Bucureşti, la Atelierele C.F.R. — Iaşi, Paşcani, Galaţi şi la întreprinderile militare din Moldova. Muncitorii cereau, pe lîngă satisfacerea unor revendicări economice, împărţirea pămîntului la ţărani, încetarea intervenţiei militare în Rusia Sovietică. Ei se declarau împotriva guvernului şi chiar pentru răsturnarea puterii claselor exploatatoare.

În aceste condiţii în Transilvania au avut loc puternice mişcări revoluţionare[7]. În acel moment în faţa clasei muncitoare din întreaga ţară se punea sarcina înfăptuirii unor adînci transformări burghezo-democratice, care constau în lichidarea rămăşiţelor feudale şi în primul rînd a marii proprietăţi moşiereşti, înfăptuirea libertăţilor democratice pentru masele largi, indiferent de naţionalitate, cucerirea dreptului de autodeterminare prin despărţirea Transilvaniei de Austro-Ungaria şi unirea ei cu Romînia în cadrul unui regim democratic[8]. Ca o consecinţă a avîntului luptei maselor pentru eliberarea na-

---

[4] Cf. C. Feleki, *Greva generală a minerilor din Valea Jiului (1916)*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", an. III (1957), nr. 4, p. 191—192.

[5] Arh. Inspectoratului geologic şi minier Petroşani, dosarul nr. 192/1918.

[6] Vezi V. Cheresteşiu, *Pătrunderea ideilor Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie în masele din Transilvania, în* „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", I—II, 1958—1959, p. 265.

[7] Referitor la evenimentele din Transilvania în perioada octombrie—decembrie 1918, vezi C. Daicoviciu, L. Bányai, V. Cheresteşiu şi V. Liveanu, *Lupta revoluţionară — factor hotărîtor în unirea Transilvaniei cu Romînia,* în „Studii", XI (1958), nr. 6, p. 35—56; V. Liveanu, *1918. Din istoria luptelor revoluţionare în Romînia,* ESPLP, Bucureşti, 1957, p. 449—599; Clara Cuşnir — Mihailovici, *Mişcarea muncitorească din Romînia între anii 1917 şi 1921. Crearea Partidului Comunist din Romînia,* Ed. Politică, Bucureşti, 1960, p. 186—206; *Din istoria Transilvaniei,* vol. II, ed. a II-a, Ed. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1963, p. 423—455.

[8] V. Liveanu, *o. c.*, p. 53.

ţională, imperiul austro-ungar a fost zguduit de puternice frămîntări interne, destrămîndu-se. În aceste împrejurări istorice, pe ruinele vechiului imperiu asupritor s-au format state naţionale separate, iar Transilvania s-a unit cu Romînia. Unirea Transilvaniei cu Romînia era un act just, obiectiv istoric, care corespundea năzuinţelor maselor din întreaga ţară. Datorită faptului că încă nu exista un partid marxist-leninist al clasei muncitoare, valul luptelor revoluţionare n-a putut duce la revoluţia proletară, şi, ca urmare directă, unirea nu a fost însoţită de transformările democratice pentru care luptau masele largi populare din Romînia.

În această mişcare revoluţionară general-democratică ce se desfăşura în Transilvania la sfîrşitul anului 1918, pentru înlăturarea jugului monarhiei habsburgice şi unirea Transilvaniei cu Romînia în cadrul unei republici democrate, un factor politic însemnat l-a constituit lupta minerilor din Valea Jiului.

Lupta muncitorilor din ţara noastră de la sfîrşitul anului 1918 şi începutul anului următor a dus la crearea consiliilor muncitoreşti în unele centre muncitoreşti, printre care şi în Valea Jiului. Sub îndrumarea consiliului muncitoresc, strîns uniţi, minerii romîni, maghiari şi de alte naţionalităţi din Vulcan, Lupeni şi Petroşani, în ianuarie 1919 au declarat greva generală, care s-a transformat într-o încercare de insurecţie armată.

În cursul anului 1919, în mişcarea muncitorească din ţara noastră au avut loc mari frămîntări revoluţionare. În urma întăririi aripei de stînga a partidului socialist, în frunte cu comuniştii, procesul de cristalizare ideologică, politică şi organizatorică se accelerează, iar lupta dintre elementele revoluţionare şi oportunişti se desfăşoară într-un cadru tot mai larg. La sfîrşitul anului, în urma ascuţirii contradicţiilor, au loc importante lupte greviste în tot cuprinsul patriei.

Sfîrşitul anului 1919 se caracterizează prin accentuarea contradicţiilor de clasă şi în Valea Jiului.

La 30 septembrie 1919[9] a expirat vechiul contract colectiv, un deziderat al muncitorimii miniere cucerit prin grele sacrificii şi care prevedea o majorare a salariilor cu 15—60%[10]. Încheierea noului contract colectiv pe baza unor indici care să reflecte raportul real dintre preţuri şi salarii, devenise una dintre problemele principale în jurul căreia se va concentra lupta de clasă din această perioadă. Revendicările minerilor privind mărirea salariilor în raport cu creşterea preţurilor, formulate în septembrie 1919 şi repetate în februarie 1920[11], precum şi memoriul înaintat Consiliului Dirigent[12], nu au fost satisfăcute. Direcţiunea minelor a respins revendicările muncitorilor mineri sub pretextul că în acestea „... nu se ascunde altceva decît năzuinţa servind introducerea dictaturii proletare"[13]. Deşi valul revoluţionar în creştere urmărea realizarea unor cerinţe politice, totuşi oligarhia de la conducere a fost nevoită să recunoască starea grea economică în care ajunseseră muncitorii mineri. În

[9] *Buletinul Muncii*, nr. 1—4 din 1920, p. 106.
[10] *Bányamunkás* (Minerul), din 1 aug. 1919.
[11] Arh. Stat. Petroşani, fondul nr. 10, dos. 1/1920, fil. 2—6, 45—48.
[12] Organizarea şi administrarea minelor din Ardeal au fost trecute pe seama Consiliului Dirigent (vezi *Dacia*, nr. 20 din 28 dec. 1918).
[13] Arh. Stat. Petroşani, fond. nr 10, dos. 1/1920, fil. 41—42.

acest sens comisia de anchetă trimisă în Valea Jiului relatează, printre altele: „Salariile actuale ale lucrătorilor sînt departe de a satisface strictul necesar vieţii"[14].

Desigur, situaţia grea a minerilor — ca şi cea a celorlalte categorii de muncitori — în urma cruntei exploatări capitaliste, era determinată de o serie întreagă de factori. În anul la care ne referim, unul dintre aceşti factori a fost tocmai scăderea continuă a salariului real, cauzată de inflaţie; inflaţie care i-a aruncat şi pe mineri în condiţii de trai şi mai mizere decît cele anterioare.

O serie de date şi fapte din acest timp dovedesc situaţia precară la care ajunseseră muncitorii mineri. Sînt elocvente în această direcţie chiar şi datele statistice privind salariul, media lui zilnică pe categorii de muncitori din Valea Jiului, publicate în monografia S.A.R. „Petroşani"[15].

Retribuţia muncitorilor — media zilnică pe categorii

Anul	Specificarea retribuţiunii	Categoria de muncitor				Media la totalul muncitorilor
		miner	răznaş	rambleiator	meseriaş	
		lei				
1914	salariu	4,65	3,61	2,56	3,84	3,63
1915	,,	5,21	4,11	3,03	4,34	4,01
1916	,,	5,69	4,53	3,39	4,76	4,34
1917	,,	6,44	5,14	3,76	5,51	4,92
1918	,,	15,69	12,29	7,97	14,31	11,57
1919	,,	54,17	46,52	33,45	46,73	42,82
1920						
sem. I	,,	56,11	45,07	29,79	40,44	41,11
sem. II	,,	88,64	72,99	46,72	74,89	60,70

Din datele de mai sus se poate vedea că salariul nominal pe zi al minerilor creştea mereu, indicînd o ridicare mai importantă în anul 1920. Retribuţia medie zilnică la totalul muncitorilor a crescut faţă de 1914 — pînă în semestrul II al anului 1920 — cu 1123%. Această creştere însă nu a ţinut pas cu ritmul devalorizării banilor, care în mare parte a contrabalansat acele avantaje pe care minerii le-au obţinut prin luptele lor. În Transilvania, în august 1920, faţă de 1914, pe piaţa oraşului Cluj, de pildă, preţurile ajunseseră atît de mari încît indicele cartofilor reprezenta 3750%, al făinoaselor 2000%, al slăninei afumate 2609%, al unturii 3000%, al zahărului 5000%, al ghetelor 2726%, al stofei bărbăteşti 2571%[16]. În asemenea împrejurări, salariul real al muncitorilor mineri a scăzut mult.

[14] *Buletinul Muncii*, nr. 1—4 din 1920, p. 109.

[15] *Petroşani. Societate Anonimă Română pentru exploatarea minelor de cărbuni. Monografie*, 1925, p. 126. Această societate a luat fiinţă la sfîrşitul anului 1920, în urma „naţionalizării" fostei societăţi „Salgótarjáni". Salarizarea muncitorilor din Valea Jiului, în 1920, a fost relativ mai mare decît a minerilor din restul Transilvaniei.

[16] Calculat pe baza tabelului publicat în *Industria şi bogăţiile naţionale din Ardeal şi Banat*, Cluj, 1927, p. 240.

Trebuie să menţionăm şi faptul că datele statistice privind salariile minerilor sînt înfrumuseţate, şi că în această statistică sînt arătate numai categoriile de muncitori care cîştigau relativ mai bine faţă de marea majoritate a muncitorilor mineri, în special faţă de numărul mare al muncitorilor necalificaţi.

Aşa de exemplu, din angajaţii societăţilor carbonifere din Valea Jiului, numai 30% făceau parte din categoria tăietorilor (minerilor propriu-zişi)[17], care relativ erau mai bine plătiţi. Din restul de 70% făceau parte tăietorii-ajutori, care realizau 90% din cîştigul primei categorii, apoi vagonetarii cu 80%. Cea din urmă categorie o formau lucrătorii zileri, muncitoarele şi copiii care primeau 50% şi respectiv 10% din cîştigul minerilor tăietori.

Ceea ce agrava şi mai mult situaţia, era împrejurarea în urma căreia în cursul primului război mondial şi după război, scăzînd numărul muncitorilor calificaţi, a crescut numărul angajaţilor fără nici o calificare, mai ales al femeilor şi copiilor, cărora pentru aceeaşi muncă li se plătea un salariu mult prea redus. Creşterea rapidă a proporţiei muncii depuse de femei şi copii izvora mai ales din necesitatea imperioasă din partea familiilor minerilor de a-şi suplimenta veniturile scăzute.

Trebuie să remarcăm că au existat deosebiri de salarizare chiar şi în sînul aceloraşi categorii de mineri, datorită acţiunilor arbitrare şi samavolnice ale unora dintre maiştri, care prin repartizarea locurilor de muncă, creau diferite posibilităţi de cîştig muncitorilor în acord[18].

Multiple şi variate au fost mijloacele prin care patronii reţineau din salariile scăzute ale muncitorilor mineri. Nici o lege generală sau dispoziţie internă nu-l apăra pe muncitorul miner în privinţa plăţii integrale a salariului cuvenit. Salariile erau considerabil reduse şi în urma diferitelor reţineri aplicate de administraţia minelor. Un miner trebuia să plătească, în medie, 2 lei lunar pentru petrolul lampant. De asemenea contravaloarea explozivilor folosiţi în mină se reţinea tot din salariul muncitorilor. La aceste reţineri se mai adăugau 3% pentru ajutorul de boală şi alţi 3% pentru fondul de pensii[19]. Dacă pînă în 1919 sistemul amenzilor s-a aplicat parţial, după acest an el devine un fenomen general şi frecvent.

În timp ce masele de muncitori mineri erau nevoite să suporte povara unor salarii de foame, patronii şi uneltele lor încasau sume uriaşe sub formă de dividente, beneficii etc. Astfel, în 1921, societatea „Petroşani" a plătit ca dividente acţionarilor săi 60% din cîştigul întreprinderii, în timp ce societatea „Uricani-Valea Jiului" din Lupeni a avut beneficii de peste 100%[20]. De asemenea, societatea minelor din Lupeni a obţinut în 1921 un beneficiu net de 20 milioane lei[21].

---

[17] Date din 1911, v. *Bányászati és Kohászati Lapok* (Foaia mineritului şi siderurgiei), 1912, p. 919. În 1923, din 100 muncitori, 38 sînt mineri şi răznaşi. V. *Gazeta Jiului*, nr. 38 din 23 sept. 1923, supl. la *Gazeta Minelor*.

[18] Funcţia de maistru a fost desfiinţată în 1918 de către muncitorimea minelor; după anul 1920 ea a fost reînfiinţată (vezi *Minerul*, din 15 dec. 1921).

[19] *Küzdelem* (Lupta), din 19 iunie 1921.

[20] *Bányamunkás*, din 15 nov. 1922.

[21] *României Népszava* (Glasul poporului din Romînia), din 17 iunie 1923.

Existența diferențelor de salarizare dintre diferitele categorii de mineri, sau din cadrul aceloraşi categorii, nu a atras după sine favorizarea unora în dauna celorlalte. Efectele pozitive, ca urmare firească a majorării salariilor, nu s-au făcut resimțite la nici una din categorii din cauza prețurilor exorbitante la alimente. Dintr-un raport oficial referitor la situația generală din Valea Jiului reiese că: „Zahărul ce-l primeau pînă acum cu 1,50 coroane kg, s-a scumpit la 10 coroane, orezul la 70 coroane, cafeaua la fel, carnea pe piață cu 40 coroane... se adaugă, cum am arătat, făina proastă, la fel şi untura"[22].

Unele date cuprinse de ziarul „Minerul" referitor la minimum de existență pe zi şi pe lună, pentru un miner din Valea Jiului, sînt semnificative în acest sens[23].

Elemente componente	Pentru un muncitor necăsătorit (în coroane)		Pentru un muncitor căsătorit (în coroane)	
	Minimum de existență pe zi	Minimum de existență pe lună	Minimum de existență pe zi	Minimum de existență pe lună
Alimente	28,94	723,50	65,62	1 638,00
Îmbrăcăminte	18,08	451,66	43,06	1 076,60
Alte necesități	10,40	260,00	14,00	350,00
Total	57,40	1 435,16	122,58	3 064,60

Reiese aşadar că minimum de existență necesar într-o zi pentru un muncitor necăsătorit era 57,40 coroane, iar pentru un muncitor căsătorit cu doi copii, de 122,58 coroane. Minimum de existență lunar era de 1435,16 coroane pentru un muncitor necăsătorit şi de 3064,60 coroane pentru un muncitor căsătorit. Menționăm că ziarul a calculat acest minim de existență lunar numai la 25 zile lucrătoare şi anual la 300 zile lucrătoare, cu toate că pentru o lună în medie trebuie să calculăm 30 de zile, iar anul se compune din 364 de zile. Dacă efectuăm calculul necesar, reiese că pentru un muncitor necăsătorit minimum de existență lunar era de 1722 coroane, iar pentru unul căsătorit de 3680,40 coroane. Față de această situație, însă, salariul mediu lunar al unui muncitor din Valea Jiului varia între 443,50 şi 1008,50 coroane[24]. Prin urmare, chiar dacă luăm în considerare şi ajutorul familiar, putem constata că, în primăvara anului 1920, marea majoritate a mierinlor nu aveau asigurat nici măcar minimum de existență.

Situația minerilor nu s-a schimbat mult nici după vara anului 1920, cînd, cu ocazia încheierii contractului colectiv, minerii din Valea Jiului au obținut majorarea salariilor. După luna iunie 1920, salariul mediu pentru o zi al unui

[22] Arh. centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. (mai departe: *Arh. Inst. ist. P.M.R.)*, fond. 5, dos. 751, fil. 101—102.

[23] *Minerul,* din 15 martie 1920; *Bányamunkás,* din 15 martie 1920.

[24] *Ibid.* În acea vreme, în Transilvania circula încă moneda austro-ungară, coroana. Astfel salariile muncitorilor sînt date de către toate ziarele de atunci în coroane. Dintr-un articol al ziarului *Muncitorul căilor ferate,* nr. 8, din aprilie 1920, reiese că minerii din Valea Jiului „sînt plătiți foarte prost".

miner şi ajutor-miner era de 87 coroane, al unui rambleiator de 63, al unui meseriaş de 63, iar al unui suboficiant de 73 coroane, plus ajutor familiar[25]. Dar majorarea salariilor nu au ţinut pasul cu scumpirea traiului.

Din totalitatea datelor privind salariile muncitorilor mineri din Valea Jiului, în raport cu scumpetea, desprindem concluzia că a avut loc o scădere a salariului real într-o asemenea măsură, încît situaţia minerilor era foarte grea. Procurarea pîinii a devenit problema cea mai grea pentru mineri. Făina care li se cuvenea nu au primit-o luni de zile — recunoaşte un raport oficial[26]. „Alimentele — scria ziarul „Renaşterea romînă" — lipseau, încît unii băieşi... căutau tărîţe pentru a-şi potoli foametea"[27].

Situaţia economică deosebit de precară a minerilor, în urma ofensivei patronale, era agravată şi de un sistem politic dintre cele mai brutale. În anul 1920 autorităţile de stat au intensificat prigoana în primul rînd împotriva conducătorilor mişcării muncitoreşti. „S-a interzis patronilor de a reprimi la lucru pe lucrătorii care au fost arestaţi în urma grevei generale, măcar o zi" — scria ziarul „Minerul". În schimb, aceştia trebuiau să se prezinte în fiecare zi, cu regularitate, la Siguranţa sau la jandarmeria locală, pentru a dovedi că nu au părăsit localitatea unde domiciliau. Acelaşi ziar relatează că: „De lucru nu li se dădea, iar din comună neputînd să plece, erau condamnaţi să moară de foame pe loc"[28].

După luptele revoluţionare din ianuarie 1919, toate minele din Valea Jiului au fost din nou militarizate. La cererea patronilor, autorităţile de stat au înfiinţat din nou aşa-zisele detaşamente militare de muncă. Puternice forţe poliţieneşti erau folosite pentru păstrarea „disciplinei" în fiecare mină sau atelier. Orice absenţă de la lucru era aspru sancţionată. Cel care lipsea era adus cu forţa de jandarmi la locul de muncă şi sancţionat deseori cu 25 lovituri de bici[29].

În lupta împotriva minerilor autorităţile militare din Valea Jiului foloseau unele metode de teroare de-a dreptul inchizitoriale. Dintr-un document din 1920 reiese că: „În Valea Jiului şi în special în localităţile Lupeni şi Vulcan, garnizoanele militare au introdus şi predau una alteia o metodă de a pedepsi muncitorii care contravin ordinelor, demnă de evul mediu. Au nişte construcţii de lemn asemănătoare unui dulap, dar mai mic. Sînt de înălţimea şi lărgimea unui om. Închişi înăuntru trebuie să stea drept, pentru că nu au loc nici să se lase pe vine; în astfel de poziţii trebuie să stea 2, eventual 12 sau 24 ore dacă sînt uitaţi acolo. Cînd li se deschide uşa pentru a-i elibera, oamenii nu mai sînt în stare să păşească afară deoarece sînt înţepeniţi cu desăvîrşire şi cad jos"[30].

---

[25] Arh. Inspectoratului geologic şi minier Petroşani, adresa nr. 1048 din 1920.

[26] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 751, fil. 54.

[27] *Renaşterea romînă*, din 3 aprilie 1920.

[28] *Minerul*, din 1 febr. 1922.

[29] *Bányamunkás*, din 1 febr. 1920; *idem*, nr. 85, din martie 1919; arh. Comit. Reg. P.M.R. Cluj, microfilm, cutia 250.

[30] *Documente privitoare la influenţa Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie asupra mişcării muncitoreşti din ţara noastră (1917—1921)*, publicate de Fl. Boeraş în „Revista arhivelor", 1961, nr. 1, p. 95.

Toate metodele erau folosite pentru a preîntîmpina creşterea valului revoluţionar. Teama autorităţilor reiese, printre altele, şi din informaţia dată de biroul presei de pe lîngă Consiliul Dirigent din Transilvania: „Măsurile luate — se spune în informaţie — sînt aplicate în interesul menţinerii ordinei, ca şi pentru împiedicarea întinderii curentului... bolşevic"[31]. Exemplul proletariatului rus era adînc imprimat în sufletele şi în minţile proletariatului din Romînia.

Condiţiile de viaţă deosebit de grele, teroarea la care au fost supuşi minerii din partea autorităţilor locale, din partea Siguranţei, jandarmeriei, armatei etc., au provocat ura şi indignarea maselor şi au dus la creşterea nemulţumirii muncitorilor mineri, întărindu-le spiritul de luptă revoluţionară împotriva capitaliştilor.

Nemulţumirile maselor s-au manifestat prin numeroase greve ale minerilor din Valea Jiului încă de la sfîrşitul anului 1919[32].

Unele rapoarte oficiale din 13 şi 15 noiembrie 1919 relatează că pe la mijlocul lunii noiembrie au declarat grevă minerii din Lupeni, Petroşani, Lonea şi Livezeni. „Motivul intrării în grevă este lipsa totală de alimente şi lipsa adaosului de alimente"[33] — menţionează rapoartele de mai sus.

La 1 decembrie 1919 au intrat din nou în grevă muncitorii din Petroşani[34], împreună cu cei din Petrila.

Folosind mijloacele cele mai brutale, autorităţile locale, cu ajutorul jandarmeriei şi unităţilor militare, au înfrînt pe grevişti. Parte din mineri, împreună cu familiile lor, au fost scoşi din case şi excluşi de la distribuirea alimentelor; alţii, ameninţaţi cu internarea în lagăre, dacă nu vor înceta greva, erau trimişi forţat la lucru. Familiile celor fugiţi din cauza prigoanei, au fost evacuate samavolnic din coloniile de mineri[35].

Cu toată teroarea militară, voinţa de luptă îndîrjită a muncitorilor mineri nu a putut fi înfrîntă. În acest sens putem menţiona un raport al autorităţilor militare despre situaţia muncitorilor din Valea Jiului la 1 ianuarie 1920, în care se arată că muncitorii erau „veşnic nemulţumiţi, necontenit ridicînd motive"; nu ascultau de inginerii şi funcţionarii minelor, ci numai de sfaturile conducătorilor revoluţionari, care „vorbesc lucrătorilor numai de drepturile lor", iar minerii „necontenit fixează noi termene şi ameninţă cu greva"[36].

În primele luni ale anului 1920 muncitorii mineri din Valea Jiului ajunseseră într-o situaţie deosebit de grea. La neajunsurile vechi s-au adăugat altele noi: împrejurări de natură să înteţească şi mai mult nemulţumirea.

La 15 martie, zi fixată pentru plata salariilor, conducerea societăţii, pretextînd lipsa banilor mărunţi, nu a achitat salariile scadente ale muncitori-

---

[31] *Izbînda*, din 29 ian. — 3 febr. 1919.

[32] Arh. Stat. Petroşani, fond. 10, dos. 1/1920, fil. 28.

[33] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 77, dos. 7271, fil. 5, 7.

[34] *Ibid.*, fil. 10.

[35] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 762, fil. 103. Corpul VII Armată, Biroul II către comandantul trupelor din Transilvania. Copie. „Dare de seamă asupra spiritelor ce domneşte printre minerii din Valea Jiului, 1 ianuarie 1920".

[36] *Ibid.*

lor[37]. S-a recurs la practicile obişnuite ale conducerii minelor de a plăti salariile cu bonuri prevăzute cu sigilul societăţii[38]. Asemenea procedeu, în condiţiile date, a înrăutăţit şi mai mult situaţia minerilor, sporindu-le nemulţumirea. Aceste bonuri stampilate erau valabile numai în magazinele ai căror patroni aveau înţelegere cu administraţia minelor. Acest mod de plată constituia un mijloc de jefuire a muncitorilor, întrucît comercianţii îi obligau să cumpere mărfuri în valoarea înscrisă pe bon, pretextînd că nu pot da restul, sau schimbau direct bonul în bani însă în valoare mai mică decît cea indicată pe cupon.

Acest fenomen a fost general în toată ţara. În Transilvania, şi mai ales în Valea Jiului, situaţia a fost şi mai rea, deoarece preschimbarea bancnotelor austro—ungare era însoţită de o reducere simţitoare de salarii; în acest fel salariile reale au scăzut din ce în ce mai mult[39].

Practica folosită de patroni de a plăti salariile în bancnote mari, în condiţiile lipsei generale de mărunţiş provocată de inflaţie, a înrăutăţit situaţia maselor muncitoare şi mai mult. În urma faptului că procurarea de alimente cu bancnote mari era anevoioasă, a fost necesară preschimbarea bancnotelor mari în mărunţiş. Această preschimbare a fost însoţită de o ciuntire simţitoare a salariilor, expunîndu-i pe oamenii muncii la noi mizerii, dar asigurînd în schimb claselor dominante uriaşe posibilităţi de îmbogăţire. Aceasta a constituit unul din factorii ce au agravat şi adîncit nemulţumirea, care a ridicat la luptă întreaga muncitorime din Romînia pentru obţinerea unor condiţii de viaţă mai omeneşti. La toate acestea se adăuga şi lipsa, acum devenită de-a dreptul acută, a unor articole de larg consum, creîndu-se astfel, la începutul celui de-al doilea deceniu, o situaţie deosebit de grea. Chiar şi organele oficiale au fost nevoite să recunoască lipsa gravă de alimente de pe pieţele centrelor miniere din Valea Jiului. „Lipsa totală de alimente şi lipsa unui plus de alimente" — aşa caracteriza un raport oficial situaţia din Valea Jiului. Proasta aprovizionare a minerilor reiese şi din faptul că în prima jumătate a anului 1920, într-o perioadă de 8 săptămîni, pentru un număr de peste 40.000 de persoane au fost distribuite doar 6 vagoane de făină[40], cu care nu s-a putut acoperi nici măcar raţia de alimente stabilită oficial[41]. În Valea Jiului bîntuia o adevărată foamete.

În asemenea împrejurări, refuzul conducerii minelor de a încheia un nou contract colectiv care să prevadă îmbunătăţirea condiţiilor de muncă şi de viaţă, neachitarea salariului minerilor la timp, precum şi lipsa aproape totală a alimentelor de strictă necesitate au constituit cauzele care au dus la de-

[37] Arh. Stat. Petroşani, fond. 10, dos. 1/1920, fil. 50: „Comunicat asupra situaţiunei actuale a minelor de cărbuni din Valea Jiului, 25 aprilie 1920"; *Munkáslap* (Foaia muncitorului), din 7 aprilie 1920.

[38] *Munkáslap*, din 7 aprilie 1920.

[39] Arh. Procurat. Reg. Cluj, dos. 2/1921 C. Parchetul General al Curţii de Apel din Cluj. Raport asupra situaţiei din Transilvania, 1921.

[40] *Munkáslap*, din 7 aprilie 1920.

[41] Pe lîngă aprovizionarea lor de la magazia întreprinderii, muncitorii aveau dreptul să cumpere anumite articole de larg consum (făină, zahăr, bocanci) la preţuri ceva mai ieftine faţă de preţurile pieţei libere, ceea ce a reprezentat o parte din salarizare în natură, la care întreprinderile miniere au trebuit să se oblige în urma presiunii masei muncitoreşti.

clanşarea grevei din martie 1920 în Valea Jiului, prima grevă de proporţii mari din acest an.

Un rol important în organizarea şi izbucnirea grevei din martie — precum şi în cazul celorlalte greve din 1920 din acest bazin carbonifer — l-au avut creşterea conştiinţei de clasă a minerilor şi întărirea aripii de stînga a mişcării muncitoreşti în Valea Jiului, în fruntea căreia se găseau elementele comuniste.

Starea de spirit revoluţionară a muncitorimii de aici şi hotărîrea ei de luptă continuau de fapt — aşa cum s-a mai menţionat — vechi tradiţii de luptă din acest important centru industrial. Pe această linie trebuie subliniată cu deosebire maturizarea politică a maselor de mineri, ca urmare a procesului de clarificare ideologică a mişcării muncitoreşti de aci şi din întreaga ţară, a orientării ei politice, a reorganizării sindicale şi a întăririi aripii de stînga revoluţionare, a vechiului partid socialist. Tradiţiile de luptă revoluţionară, concretizate prin marile greve din 1906 şi 1916, înfiinţarea Consiliului Muncitoresc din 1918, lupta revoluţionară armată din ianuarie 1919 etc. au însemnat nu numai momente înălţătoare pentru clasa muncitoare, ci şi o platformă avansată pentru marile lupte de clasă ale anului 1920.

Presiunea valului de lupte în creştere a făcut ca în sînul partidului social-democrat curentul revoluţionar să influenţeze din ce în ce mai mult mişcarea de masă a proletariatului din Romînia. Aceleaşi împrejurări au favorizat şi lupta minerilor din Valea Jiului. Minerii, în urma experienţei politice proprii, şi-au dat seama ei înşişi de trădarea conducătorilor oportunişti, de politica lor de compromis. În cursul anului 1920 şi minerii au putut respinge, tot mai hotărît, influenţa elementelor de dreapta; social-democratismul de dreapta, curentul oportunist, aci nu a putut prinde rădăcini adînci.

Marile lupte ale anului 1920 au făcut să crească rolul şi greutatea aripii de stînga — în frunte cu comuniştii — a cărei influenţă politică s-a extins din ce în ce mai mult şi în mişcarea minerilor din Valea Jiului. Acest lucru reiese dintr-o serie de documente: „Se ştie — se arată într-un document — că Valea Jiului a fost centrul agitaţiilor social-bolşevice. În rîndurile muncitorilor noştri s-au propagat şi au fost urmate principiile Internaţionalei a III-a"[42]. „Propagandiştii comunişti — relatează o altă sursă — împrăştiaţi pe întreaga vale a Jiului, acţionează atît de secret, încît nu pot fi descoperiţi pînă în prezent. Petroşenii este fără îndoială un cuib periculos"[43]. Şi mai departe: „La minele de cărbuni din Valea Jiului pe lîngă organizaţiile făţişe mai avem de a face şi cu o organizaţie secretă"[44]; „Dacă activitatea socialiştilor s-ar reduce numai la chestiuni de leafă, ar fi mai uşor. Dar ei pe lîngă aceasta fac propagandă mare, politică"[45].

Toate datele şi faptele de mai sus, la care se pot adăuga altele, ne dau indicaţii asupra puterii şi proporţiilor activităţii aripii de stînga revoluţionare în anul 1920.

---

[42] Arh. Stat. Petroşani, fond. 10, dos. 2/1921, fil. 63.
[43] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 751, fil. 178.
[44] *Ibid.*, fil. 88.
[45] *Ibid.*

Măsurile de represiune luate de organele de siguranţă împotriva comuniştilor sosiţi în Valea Jiului, nu fac decît să sublinieze proporţiile pe care le luase activitatea acestora.

Întărirea continuă a aripii revoluţionare, a elementelor comuniste în Valea Jiului, a reieşit cu o deosebită pregnanţă la congresul partidului şi sindicatelor ţinut în august 1920 la Cluj. Se ştie că acest congres a avut un rol hotărîtor în cadrul lucrărilor pregătitoare pentru unificarea organizatorică a mişcării muncitoreşti din Transilvania cu cea din restul ţării noastre, ca şi în netezirea terenului pentru adeziunea la Internaţionala a III-a. La congres trimişii minerilor au reprezentat 52 de organizaţii, cu 35.000 membri[46]. Delegaţii din Valea Jiului nu s-au mărginit la a exprima protestul minerilor împotriva împilărilor neomeneşti de către capitalişti, ci totodată au supus unei aspre critici organele centrale ale partidului social-democrat, pe conducătorii acestuia, Jumanca şi Flueraş, cerînd cu insistenţă unificarea imediată a întregii mişcări muncitoreşti din Romînia şi aderarea ei la Internaţionala a III-a[47]. Hotărîrile congresului[48], în cadrul căruia muncitorimea din Transilvania şi-a demonstrat solidaritatea internaţionalistă cu revoluţia proletară din Rusia şi a protestat împotriva sîngeroasei terori albe a regimului lui Horthy, au fost prezentate la marele miting ţinut la Petroşani în 29 august 1920, „... unde muncitorimea — scrie ziarul „Minerul" — a fost foarte însufleţită şi a primit cu unanimitate rezoluţiile adoptate la Congres"[49]. La sfîrşitul anului 1920, numărul membrilor P.S.D. care au cerut adeziunea la Internaţionala a III-a a fost de 4 ori mai mare decît al celora care au stat încă sub influenţa reformiştilor[50].

Faţă de poziţia principială şi curajoasă a elementelor revoluţionare, conducătorii social-democraţi de dreapta au început o campanie de calomnii, făcînd astfel jocul reacţiunii. În acelaşi timp ei au fost însă nevoiţi să recunoască influenţa crescîndă a comuniştilor asupra orientării mişcării minerilor. „Muncitorii erau conduşi de diferite idei confuze şi dăunătoare mişcării..." (aşa considerau oportuniştii ideile revoluţionare — *n. n.*), care „îndrumau muncitorimea la acţiuni periculoase" — au declarat în mod calomnios oportuniştii[51]. „O parte mare a muncitorimii din Valea Jiului — se spune la al IV-lea congres al minerilor — era îmbărbătată de curentele politice desfăşurate din partea celor de stînga"[52]. Însuşi Ciser, secretar al Uniunii Minerilor, social-democrat de dreapta, a recunoscut că la pregătirea luptelor din 1920 şi-au dat contribuţia, în mod temeinic, comuniştii[53].

Un rezultat important al luptelor din 1920 a fost întărirea sindicatelor. La începutul acestui an, în Valea Jiului organizaţiile sindicale cuprindeau

---

[46] *Bányász-Naptár* (Calendarul Minerului), 1935, p. 20.

[47] Arh. Stat. Bucureşti, fond. Consiliului Dirigent, dos. 1365, fil. 426, 428, 437. Raport asupra congresului socialist Cluj, 15, 16 şi 17 august 1920, de serv. de Siguranţă Cluj, 22. VIII. 1920, nr. 8756.

[48] Vezi *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia, 1917—1922*, vol. I, ESPLP, Bucureşti, 1956 (ed. a II-a), p. 194.

[49] *Minerul*, din 24 sept. 1920.

[50] Ion Toacă, *Greva minerilor de la Lupeni din anul 1920*, în „Analele Institutului de istorie a partidului...", nr. 1/1955, p. 40.

[51] *Minerul*, din 15 iunie 1921.

[52] *Idem*, din 15 sept. 1922.

[53] *Idem*, din 15 iulie 1921.

peste 12.000 de membri, mineri[54]. Trebuie menţionat că elementele revoluţionare care au format temelia sindicatelor le-au transformat pe acestea în organizaţii puternice revoluţionare, în al căror program cerinţele economice se împleteau cu însemnate revendicări politice. Sindicatele revoluţionare au avut un rol de seamă în organizarea grevelor. „Aceste secţii locale (ale Uniunii Minerilor — *n. n.*) aveau conducători proprii, care reprezentau pe de o parte pe muncitori în faţa patronilor şi a autorităţilor, pe de altă parte care tindeau ca, prin discursuri ţinute la întruniri şi prin articole de reviste, să introducă în rîndul lucrătorilor spiritul comunist şi revoluţionar al Internaţionalei a III-a"[55] — citim într-un raport al direcţiei minelor.

Nucleul mişcării comuniste ce se forma şi se întărea la Vulcan şi Lonea a fost punctul de plecare pentru ruptura cu oportunismul (mai tîrziu, la Vulcan vor lua fiinţă primele organizaţii locale ale Partidului Comunist din Romînia; aici se vor obţine cele mai bune rezultate ale mişcării comuniste din Valea Jiului).

Dacă influenţa politică a curentului revoluţionar se făcea resimţită din ce în ce mai mult, întărirea organizatorică a aripei de stînga a rămas în urmă. Şi sub aspect ideologic, elementele revoluţionare erau însă slab pregătite. Ele cunoşteau nu atît leninismul ca teorie, cît mai mult practica leninistă pe care şi-o însuşiseră tocmai din realizările Rusiei Sovietice şi Republicii Sovietice Ungare. Totuşi, în 1920 aripa de stînga în mişcarea minerilor din Valea Jiului a reuşit să organizeze acţiuni din care se poate aprecia influenţa ei.

Nemulţumită şi stînjenită de influenţa tot mai largă a elementelor revoluţionare asupra sindicatelor, stăpînirea burghezo-moşierească a căutat să paralizeze activitatea aripii de stînga, înfiinţînd aşa-zisele sindicate „naţionale", sau, după cum le-au numit muncitorii, „sindicate galbene". Esenţa acestor organizaţii este redată de programul lor naţionalist, de colaborare între clase şi anticomunist. Deşi uneori agitatorii sindicatelor galbene au rostit cuvîntări „combative" faţă de anumite pretenţii economice juste, totuşi unul din rolurile lor principale a fost spargerea grevelor. Aceste „sindicate" au fost de fapt o înjghebare reacţionară, condusă din umbră de Siguranţă şi comandamente militare, cu scopul de a induce pe muncitori în eroare şi de a sparge unitatea muncitorească.

Cu sprijinul Siguranţei şi al autorităţilor au fost înfiinţate astfel de organizaţii la 6 ianuarie 1920 la Petroşani, la 13 iunie 1920 la Lupeni[56], iar mai tîrziu în toată Valea Jiului. Aceste organizaţii impuse de autorităţi şi fără nici o legătură cu mişcarea muncitorească, nu s-au bucurat de simpatie şi adeziune în masele muncitorilor, nu şi-au atins scopul urmărit. Astfel la adunarea constitutivă din Lupeni, organizaţia galbenă a avut 25 de membri. „Sindicat cu 25" — spuneau minerii cu ironie —, „dintre care majoritatea sînt funcţionari"[57]. Caracteristic este şi felul cum conducerea „sindicatului" a vrut să-şi recruteze membrii. „La Petroşani — scrie ziarul „Socialismul" —

[54] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 77, dos. 7272. Amintiri.

[55] Arh. Procurat. Reg. Cluj, dos. 2/1921 C.

[56] Arh. Stat. Bucureşti, fondul Ministerului de Interne, 1920, dos. 223, fil. 118, 136. Vezi şi Raport către al VII-lea Congres al Uniunii Muncitorilor din industria minieră din Romînia, Bucureşti, 1932, p. 66.

[57] *Tribuna Socialistă*, nr. 31 din 1 aug. 1920; *Socialismul*, nr. 141 din 1 iulie 1920.

muncitorii nu sînt reprimiţi în lucru decît cu condiţia de a se înscrie în sindicatele galbene"[58]. „Elementele provocatoare din aşa-numitele sindicate naţionale — scrie Comisia Generală a Sindicatelor din Ardeal şi Banat şi a Partidului Socialist, în memoriul înaintat primului ministru în iulie 1920 — ameninţă cu uciderea pe acei muncitori care nu se vor înscrie în sindicatul lor"[59].

Toate metodele teroriste folosite de conducerea sindicatelor galbene de a-şi recruta membri din rîndul muncitorilor nu şi-a atins scopul; şi sub acest aspect, organizatoric, muncitorii mineri au dovedit maturitate politică şi înalt spirit internaţionalist proletar. Deşi s-au exercitat presiuni din toate părţile, raportul Siguranţei constată cu amărăciune realitatea că, faţă de numărul covîrşitor al socialiştilor internaţionali, numărul „sindicaliştilor galbeni" este prea mic[60]. În organizarea şi activitatea lor sindicatele galbene din Valea Jiului s-au bucurat de o atenţie deosebită din partea guvernului. Tocmai de aceea le-a fixat ca centru în Transilvania — Valea Jiului, şi anume Petroşanii. Aici s-a scos şi o publicaţie a acestor sindicate, „Graiul muncitorimii", care avea şi un supliment în limba maghiară. Rezultatul activităţii grupelor revoluţionare şi maturitatea politică a minerilor s-au dovedit şi prin faptul că demagogia naţionalistă şi religioasă nu a putut prinde rădăcini în rîndul minerilor din Valea Jiului. Această împrejurare i-a constrîns pe conducătorii sindicatului naţionalist să afirme: „Noi am spus că pentru a ridica starea actuală a muncitorilor din această vale, nu căutăm să facem deosebire de culoare, şi voim o trupă cît mai puternică de muncitori cinstiţi..."[61] Totuşi, în urma luptei perseverente a minerilor, centrala galbenă a fost nevoită să părăsească sediul din Valea Jiului[62].

Înrăutăţirea bruscă a situaţiei clasei muncitoare, creşterea şi maturizarea rapidă a conştiinţei ei de clasă sînt cei doi factori fundamentali care au constituit baza social-politică a luptelor revoluţionare în anul 1920 din întreaga ţară şi, prin urmare, şi a acelora din Valea Jiului.

Şirul marilor lupte din anul 1920 în Valea Jiului a fost deschis cu greva generală din martie, desfăşurarea căreia, pe baza documentelor ce ne stau la dispoziţie o putem urmări în mod amănunţit.

La 19 martie, printr-un ultimatum adresat direcţiei, muncitorii au declarat că „dacă în termen de 24 de ore nu li se va da plata, vor declara grevă"[63]. Cu toate promisiunile direcţiei minelor, de a da curs cererilor muncitorimii, acestea nu au fost satisfăcute. Ca urmare minerii din Valea Jiului au declarat grevă în ziua de 21 martie.

Semnalul pentru izbucnirea grevei a fost dat de minerii din Petroşani, angajaţii celei mai mari întreprinderi miniere, Societatea anonimă de mine de cărbuni din Salgótarján. Deşi la 23 martie direcţia minelor a promis satisfacerea

---

[58] *Socialismul*, nr. 296 din 4 ian. 1921.
[59] *Socialismul*, nr. 171 din 5 aug. 1920; Arh. Stat. Bucureşti, fondul Ministerului de Interne, 1920, dos. 224, fil. 25 şi urm.
[60] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, dos. 760, fil. 106—108.
[61] *Graiul muncitorimei*, din 15 nov. 1923.
[62] *Uniunea muncitorilor din industria minieră din Romînia. Raport către al VIII-lea Congres.* Bucureşti, 1936, p. 21.
[63] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 751, fil. 43.

revendicărilor minerilor, „promiţîndu-le plata şi mai multe îmbunătăţiri"[64], greva n-a mai putut fi oprită. A fost surprinzătoare rapiditatea cu care ea s-a extins şi în celelalte centre miniere din Valea Jiului. De la Petroşani s-a extins la Lupeni şi apoi la Vulcan; în 23 martie au aderat la mişcarea grevistă şi minerii din Aninoasa, iar în 24 martie şi cei de la Lonea şi Petrila[65]. Cu aceasta greva a devenit generală în toată Valea Jiului[66].

Deşi ea s-a extins cu repeziciune asupra tuturor exploatărilor miniere, avîntul manifestat la începutul grevei nu a putut fi menţinut peste tot pînă la capăt[67].

În ziua de 25 martie au intrat în grevă, solidarizîndu-se cu minerii şi ceferiştii din Petroşani[68]. Astfel, numărul participanţilor la grevă a fost de aproape 15.000[69]. Numărul mare al participanţilor la grevă, solidarizarea altor categorii de muncitori cu greviştii, conştiinţa proletară dovedită de mineri în timpul desfăşurării grevei, au ridicat luptele de clasă din martie pe o treaptă superioară celor anterioare.

Dezvoltarea mişcărilor muncitorimii, pentru o salarizare mai bună, pornind de la întocmirea de memorii pînă la lupta prin greve, iar mai tîrziu extinderea grevei în toată Valea Jiului, a fost un rezultat al luptelor iniţiate de aripa de stînga, în frunte cu comuniştii. Acest lucru reiese şi din faptul că: „... muncitorii din Petroşani, fără ştirea şi învoiala comitetului local au declarat grevă"[70]. „Conducerile sindicatelor (este vorba de membrii oportunişti ai conducerii — *n. n.*) — scrie ziarul „Munkáslap" — abia ulterior au putut afla despre cele întîmplate şi au rugat muncitorimea să reia lucrul"[71]. „Chiar în ziua declarării grevei, scrie ziarul „Chemarea" din 4 aprilie 1920, lucrătorii mineri au ţinut o mare întrunire la sediul organizaţiilor muncitoreşti. Organele de conducere au căutat să-i convingă să reia lucrul, asigurîndu-i că cererile lor vor fi satisfăcute ulterior". Minerii însă, ascultînd cuvîntul de ordine al elementelor revoluţionare, au respins propunerile de încetare a grevei. Cînd, în ziua de joi, 25 martie, minerii au fost chemaţi pe cîmpul de exerciţiu al pompierilor din Petroşani, pentru a fi constrînşi să reia lucrul, ei n-au voit nici măcar să discute cu oportuniştii şi au cerut imediata punere în libertate a conducătorilor arestaţi[72]. Poziţia intransigentă a minerilor şi atitudinea lor hotărîtă în faţa autorităţilor şi a conducătorilor oportunişti dovedesc maturizare politică în desfăşurarea luptei de clasă. Apelul de încetare a grevei lansat de oportunişti rămînînd fără ecou, aceştia au demisionat din posturile lor de conducere[73]. Ca urmare muncitorii (la Lonea) şi-au ales conducători comunişti[74]. După îndepărtarea oportuniştilor din conducere, mişcarea grevistă va creşte în intensitate. Creşterea raportului de forţe în favoarea luptei intran-

[64] *Ibid.*, fil. 101.
[65] *Ibid.*
[66] *Ibid.*, fil. 44.
[67] Din amintirile mai multor muncitori participanţi. Manuscrise.
[68] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 751, fil. 44.
[69] *Ibid.*, fil. 219.
[70] *Socialismul*, nr. 72 din 4 aprilie 1920; *Tribuna Socialistă*, nr. 14 din 4 aprilie 1920.
[71] *Munkáslap*, din 7 aprilie 1920.
[72] *Tribuna Socialistă*, nr. 14 din 4 aprilie 1920.
[73] *Muncitorul Căilor Ferate*, nr. 8 din 8 aprilie 1920.
[74] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 1, nr. 5, dos. 751, fil. 63.

sigente a determinat caracterul revendicărilor în timpul grevei. Ele erau mai radicale şi mai cuprinzătoare decît în perioada premergătoare grevei. „Muncitorii... vin cu pretenţiuni tot mai mari în fiecare zi"[75] — raportează organele oficiale ale Siguranţei. „În ultimul timp — citim în comunicatul din 25 martie 1920 al direcţiei minelor — muncitorii au formulat noi pretenţii: sistarea muncii în acord, sistarea preţurilor de favoare pentru alimentele primite din magaziile societăţii, pretind însă în schimb introducerea plăţii pe ore în muncă, pe lîngă cele 8 ore de muncă, începînd cu 4 coroane pe oră, sau 32 de coroane pentru 8 ore de muncă pentru muncitorii cei mai tineri; pînă la 14 coroane pe oră, sau 112 coroane pentru timpul de muncă de 8 ore pentru minerii propriu-zişi, afară de aceasta mai pretind o majorare considerabilă a adauselor familiare şi plătirea timpului petrecut în concediu pentru acei muncitori care au o vechime de cel puţin 3 ani"[76]. „Muncitorii au cerut pe lîngă bani, alimente şi îmbrăcăminte — urcarea salariilor la 12 coroane pe oră"[77]. „În cele din urmă au cerut 17 coroane pe oră, ceea ce ar fi 4.080 coroane lunar"[78]. Raportul oficial se grăbeşte să observe că „această cerere face parte dintre cele imposibile"[79]. Muncitorii nu s-au mulţumit să ceară numai urcarea salariilor, ci au cerut stabilirea unui minim de salariu, ei nu au cerut pur şi simplu revizuirea normelor de muncă în acord, ci desfiinţarea plăţii în acord[80].

Esenţa grevei din martie a fost determinată de conţinutul ei politic. Mişcarea grevistă a pus şi revendicări politice ca: imediata punere în libertate a muncitorilor arestaţi[81], desfiinţarea cenzurii, dreptul de întrunire nestingherită, ridicarea stării de asediu şi îndepărtarea armatei din Valea Jiului[82]. În cursul grevei, acest conţinut politic s-a accentuat din ce în ce mai mult: minerii au pretins ca directorul minelor şi alţi funcţionari superiori să fie imediat demişi (directorul, de altfel, a şi fugit de aici), avînd speranţa şi dorinţa de a recuceri drepturile economice şi politice cîştigate în luptele din 1918 şi pierdute în urma ofensivei patronale[83].

Centrul minier Petroşani nu numai că a devenit punctul de plecare al grevei din martie 1920, dar tot aici au avut loc şi cele mai importante evenimente în cursul desfăşurării acestei mari acţiuni de clasă.

Încă din primele zile ale izbucnirii grevei au fost arestaţi vreo 30 de oameni de încredere dintre mineri[84], mai tîrziu aproape 400 de mineri au fost

---

[75] *Ibid.*, fil. 45.

[76] Arh. Stat. Petroşani, fond. 10, dos. 1/1920. Direcţiunea minelor Petroşani. Comunicat asupra situaţiei actuale a minelor de cărbuni din Valea Jiului, 25 martie 1920.

[77] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 751, fil. 62.

[78] *Ibid.*, fil. 81.

[79] *Ibid.*

[80] *Ibid.* Că plata muncii în acord asigura posibilităţi largi de exploatare, rezultă şi din faptul că printre revendicările muncitorimii miniere figura întotdeauna cererea revizuirii acorduriior. De exemplu, dacă lucrarea nu corespunde pretenţiilor întreprinderii, ceea ce se întîmpla adeseori, ea nu era recepţionată sau era retribuită mult mai slab decît s-ar fi cuvenit, în timp ce sistemul în acord reclama mai mari eforturi din partea angajatului. Vezi şi ziarul *Munkás*, din 15 iulie 1923.

[81] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 751, fil. 64.

[82] *Ibid.*, fil. 104; *Bányamunkás*, din 15 aprilie 1920.

[83] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 940, fil. 149.

[84] *Ibid.*, dos. 151, fil. 45; *Socialismul*, nr. 77 din 9 aprilie 1920.

de asemenea închişi[85], iar muncitorii veniţi din alte părţi care au luat parte activă la grevă au fost expulzaţi din Valea Jiului. În ziua de 25 martie, armata a intrat în stare de alarmă în întreaga Vale a Jiului[86]. Arestările masive, decretarea stării de asediu, interzicerea activităţii sindicatelor etc. au avut ca efect o adîncire şi o intensificare a întregii acţiuni greviste. La marele miting din 26 martie, minerii au cerut din nou cu hotărîre punerea în libertate a tovarăşilor lor[87], cerere ce fusese deja respinsă anterior de comandamentul militar. Ca urmare, participanţii la miting au pornit spre cazarmă, cu intenţia de a elibera pe cei arestaţi.

Masa muncitorească de peste 3.000 de persoane pornită să manifesteze[88] a lansat lozinci prin care aclama republica[89]. De altfel, lozinca unei republici democratice şi socialiste nu constituia un element nou în mişcarea muncitorească din Valea Jiului în anul 1920. Fără îndoială, un regim republican în genere asigură libertăţi mai mari decît un regim monarhic burghezo-moşieresc. Însă, în timp ce la sfîrşitul anului 1918 şi la începutul anului 1919, revendicarea unei republici socialiste a avut sensul de a duce mai departe revoluţia burghezo-democratică, în noile condiţii această veche revendicare a minerilor a dobîndit un sens politic cu mult mai adînc. Minerii de acum cunoşteau din propria lor experienţă din trecut calea spre îmbunătăţirea situaţiei lor; iar o parte importantă a muncitorimii devenise conştientă de posibilităţile de rezolvare a situaţiei lor.

Drumul maselor muncitoare — între care se aflau multe femei şi copii — pornite să manifesteze în vederea eliberării celor arestaţi, a fost barat de către trupele militare, avînd loc o ciocnire sîngeroasă[90]. „Nenumăraţi muncitori, femei şi copii, care erau în mulţime, au fost răniţi, iar 3 inşi au rămas morţi"[91] — a scris despre evenimentele sîngeroase ziarul „Socialismul". Dar faptul că nu a avut loc o şi mai mare vărsare de sînge se datoreşte muncii de lămurire dusă în rîndurile soldaţilor, ca aceştia „să nu facă uz de armă"[92], în urma căreia soldaţii au refuzat ordinele ofiţerilor de a trage în manifestanţi. Cei trei mineri au fost ucişi de focurile trase de ofiţeri[93].

Clasele stăpînitoare au crezut că cu ajutorul armelor vor reuşi să înfrîngă voinţa de luptă a minerilor, însă s-au înşelat şi cu această ocazie. Cu toată represiunea sîngeroasă, muncitorii nu au renunţat la luptă, mulţi dintre ei — cum reiese dintr-un raport oficial — apărîndu-se de teroarea brutală, s-au retras în munţii din împrejurimi, continuînd greva[94].

Una din formele cele mai brutale alese de comandament în vederea înăbuşirii grevei generale a fost evacuarea din locuinţe a muncitorilor şi a familii-

[85] *Munkáslap,* din 7 aprilie, 1920; *Bányamunkás,* din 30 sept. 1927.
[86] *Arh. Inst. ist. P.M.R.,* fond. 5, dos. 751, fil. 44.
[87] *Munkáslap,* din 7 aprilie 1920.
[88] *Socialismul,* nr. 77 din 9 aprilie 1920.
[89] *Arh. Inst. ist. P.M.R.,* fond. 5, dos. 940, fil. 145.
[90] *Ibid.,* dos. 751, fil. 57, 65.
[91] *Socialismul,* nr. 72 din 4 aprilie 1920. Toate celelalte izvoare vorbesc de doi morţi *(n. a.).*
[92] *Arh. Inst. ist. P.M.R.,* fond. 5, dos. 782, fil. 10.
[93] *Bányamunkás,* din 15 aprilie 1920.
[94] *Arh. Inst. P.M.R.,* fond. 5, dos. 751, fil. 70—71.

lor lor. „Muncitorii şi familiile lor au fost scoşi din case cu bagajele şi ţinuţi afară două zile şi două nopţi"[95] — a scris ziarul „Chemarea" despre brutalitatea autorităţilor. Comandamentul a dat ordin apoi ca armata să silească pe muncitori să coboare în mină. Totuşi, muncitorii au rezistat. Chiar şi acei care în urma constrîngerii armatei au coborît în mină, nu au lucrat. Mai mult, pentru a împiedica orice producţie, ei au întrerupt furnizarea curentului electric. O urmare a grevei a fost şi rămînerea în întuneric a întregii văi a Jiului[96].

Folosind metodele cele mai teroriste, cu ajutorul forţelor armate şi poliţieneşti, autorităţile au reuşit pînă la sfîrşit să înăbuşe greva minerilor. În mod oficial greva a luat sfîrşit la 28 martie. În 27 martie, doi oameni de încredere ai social-democraţilor, protejaţi de escortă militară, au cutreierat coloniile făcînd agitaţie. Ei au cerut muncitorilor să reia lucrul, promiţîndu-le că îndată ce va începe munca, cei arestaţi vor fi puşi în libertate şi că li se va distribui făină, iar salariile scadente se vor plăti cu mărunţiş[97]. În urma acestei asigurări mare parte din muncitori au reluat lucrul. Parte din ei au continuat însă greva. „La Aninoasa lucrătorii au refuzat să intre în lucru" — raportează comandamentul militar în 28 martie[98]. „Greva continuă la Petroşani, Lonea, Aninoasa"[99] — arată un alt raport. Acelaşi lucru reiese, de altfel, şi din ordonanţa nr. 19. „Pentru mine", emisă de comandantul armatei din Transilvania, generalul Moşoiu, la 29 martie. În această ordonanţă sînt prevăzute o serie de ameninţări împotriva greviştilor, ca concedierea, supravegherea militară, expulzarea, arătîndu-se între altele că: „Acei lucrători, care vor încerca să împiedece prin forţă reluarea lucrului în mină, vor fi împuşcaţi pe loc"[100].

Dîrzenia cu care minerii au continuat lupta nu a putut fi înfrîntă nici prin aceste noi măsuri „energice".

Greva a fost continuată sub forma de sabotaj a producţiei, care s-a manifestat prin scăderea masivă a extracţiei. „Produsul pe zi al unui miner în martie 1920 era 750 kg, iar în aprilie 650 kg"[101] — constată revista de specialitate „Analele minelor din Romînia".

Lupta dîrză, plină de abnegaţie a minerilor, care au ţinut piept aparatului represiv, a constrîns capitaliştii de mine să bată în retragere, satisfăcînd unele revendicări ale minerilor. Astfel greva generală s-a terminat cu victoria parţială a muncitorilor.

În urma urii şi indignării provocate de brutalităţile trupelor militare în rîndurile minerilor, Ministerul de Război, pe baza raportului comandantului militar din Petroşani, a dispus retragerea regimentului 9 Vînători din Valea Jiului, ordonînd totodată că numărul jandarmilor să fie mărit şi să se organizeze o brigadă a Siguranţei generale a statului la Petroşani[102], şi „să fie sem-

[95] *Chemarea*, nr. 334 din 8 aprilie 1920.
[96] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 751, fil. 45.
[97] *Munkáslap*, din 7 aprilie 1920.
[98] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 782, fil. 10.
[99] *Ibid.*, fil. 6.
[100] *Ibid.*, fil. 47.
[101] *Analele minelor din Romînia*, nr. 8—9 din 1920, p. 521—523.
[102] Arh. Stat. Bucureşti, fondul Ministerului de Interne, 1920, dos. 233, fil. 117; *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 782, fil. 74; *ibid.*, dos. 773, fil. 133.

nalate de vreme mişcările latente"[103]. De asemenea, a fost anulată ordonanţa comandantului militar care prevedea interzicerea de a se întruni la un loc a mai mult de patru persoane[104].

Tot ca un rezultat al grevei minerilor din martie putem considera şi faptul că „au fost înfiinţate depozite speciale de alimente şi au fost luate măsuri pentru plata la termen a salariilor, s-a dat o mai mare libertate organizării muncitoreşti"[105].

Amploarea şi importanţa grevei din martie reiese şi din faptul că ea a ajuns în discuţia Consiliului de Miniştri[106]. În urma revendicărilor formulate de mineri, a fost înfiinţată o comisie de anchetă interministerială din partea Ministerului de Război şi Ministerului Muncii. Această comisie, din care de altfel a făcut parte şi Jumanca, a fost nevoită şi ea să constate situaţia grea a minerilor. Însuşi ministrul Muncii, Trancu-Iaşi, care s-a deplasat personal în Valea Jiului, a declarat: „M-am convins că lucrătorii departe de a avea strictul necesar, erau în mare lipsă de alimente şi haine..."[107]

O victorie a muncitorilor a fost şi încheierea noului contract colectiv, în care au fost prevăzute unele măsuri privind mărirea salariilor şi îmbunătăţirea condiţiilor de lucru. Hotărîrea Ministerului Muncii s-a publicat în „Buletinul Muncii şi Ocrotirilor Sociale, organ al Ministerului Muncii şi Ocrotirilor Sociale". În ce priveşte salarizarea, hotărîrea prevede că salarizarea în acord se menţine şi pe mai departe „în afară de lucrări speciale", însă se dispune mărirea salariilor pentru toate categoriile de mineri, „Societăţile fiind obligate a acorda un spor, de încă 30% peste cel acordat în 1919"[108]. „Lucrătorii (ziuaşii) din afară, împărţiţi în 3 categorii, vor primi şi ei un salariu pe oră, egal cu salariul iniţial din 1918, plus un spor de 170% în care intră şi cele 60% acordate înainte de societăţi. — Femeile şi copiii folosiţi în muncile de la suprafaţă vor primi un salariu egal cu salariul iniţial din 1918 plus o coroană, şi în plus un spor de 90%. Ucenicii şi meseriaşii vor primi şi ei în viitor, la salariul avut, un spor de 100%[109]".

Prin luptele ei dîrze, muncitorimea minieră a obţinut şi stabilirea unor minime de salarizare. „Ministerul Muncii fixează un minim de salar pentru lucrători, care salar variază pentru mineri (mineri, ajutori de mineri, răznaşi) de la 40—50 coroane pe zi şi de la 36—46 coroane, pentru lucrătorii industriali de la 70—76 coroane, pentru femei şi copii de la 21—27 coroane pe ziua de lucru de 8 ore"[110].

Un alt rezultat al grevei a fost şi faptul că ministerul, printr-o decizie a fost nevoit să ordone anumite măsuri în vederea îmbunătăţirii condiţiilor de muncă în minele din Valea Jiului. „Societăţile sînt obligate să introducă în timpul cel mai scurt maşini cît mai perfecţionate pentru intensificarea pro-

[103] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 751, fil. 50.
[104] *Ibid.*, dos. 782, fil. 84.
[105] *Ibid.*, dos. 940, fil. 115.
[106] *Tribuna Socialistă*, nr. 15 din 11 aprilie 1920.
[107] *Socialismul*, din 8 aprilie 1920.
[108] *Buletinul Muncii şi Ocrotirilor Sociale*, nr. 1—4 din 1920, p. 115.
[109] *Ibid.*
[110] *Ibid.*, p. 113.

ducţiei şi să modernizeze instalaţiile actuale, punînd totodată la dispoziţia lucrătorilor instrumente de muncă (unelte) trebuitoare, în stare bună şi în număr suficient"[111] — se arată în decizia dată. În acelaşi timp ministerul recomandă societăţilor să acorde minerilor un concediu anual cu plată (pînă atunci minerii nu au avut zile libere de cît duminecile şi sărbătorile legale).

În ce priveşte aprovizionarea minerilor, decizia prevedea că societăţile miniere au obligaţia să procure cu preţ redus o anumită cantitate de alimente, iar „la distribuirea acestora, din magazii trebuie să asiste şi oameni de încredere ai muncitorilor"[112].

Asemenea prevederi, cuprinse în decizie şi în contractul colectiv, au fost impuse de perseverenţa muncitorimii angajate în luptă. Deşi aceste rezultate au fost cu mult inferioare celor vizate iniţial de grevişti, totuşi, prin noul contract colectiv minerii au reuşit să obţină de la patroni salarii mai mari, avantaje în aprovizionarea cu alimente şi un program de lucru pe care muncitorii mineri din alte regiuni miniere ale ţării n-au reuşit să le obţină nici mai tîrziu, cu preţul unor lupte dîrze.

Analizînd importanţa grevei din martie 1920 se pot face următoarele constatări. Greva din martie — ca de altfel toate mişcările din 1920 — a dovedit în tot cursul pregătirii şi desfăşurării ei strînsa comunitate de luptă a muncitorilor romîni, precum şi a celor aparţinînd diferitelor naţionalităţi. Este ştiut că o trăsătură caracteristică a muncitorimii din Valea Jiului era heterogenitatea ei din punctul de vedere al compoziţiei naţionale, cea mai mare masă a minerilor fiind de naţionalitate romînă, aici lucrînd însă şi un număr însemnat de mineri maghiari, germani etc.[113]. Spiritul de solidaritate proletară, internaţionalistă, de care erau animaţi minerii din Valea Jiului a jucat un rol important în luptele lor.

Forţa şi conştiinţa de clasă ce s-a manifestat în greva generală din martie 1920, combativitatea şi dîrzenia minerilor, metodele de luptă folosite, ca demonstraţiile de stradă care a dus la o ciocnire sîngeroasă cu forţele represive, împletirea revendicărilor economice cu cele politice, faptul că societăţile miniere au fost nevoite să satisfacă o serie de revendicări importante ale minerilor, amploarea şi ecoul pe care le-a avut această grevă în rîndurile maselor muncitoare din întreaga ţară, ne arată că greva generală a minerilor din Valea Jiului din martie 1920 a constituit una din cele mai mari acţiuni de luptă a proletariatului din Romînia în prima jumătate a anului 1920.

---

[111] *Ibid.*, p. 112.

[112] *Ibid.*, p. 110.

[113] *A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai* (Documente alese ale mişcării muncitoreşti din Ungaria), vol. V, Budapest, 1956, p. 148; *Analele minelor din Romînia*, nr. 2 din 1920, p. 115. După date statistice asupra angajaţilor în industria minieră din Transilvania din anul 1925, întocmite de Inspectoratul general minier, apartenenţa muncitorilor din regiunea minieră Petroşani, din punct de vedere naţional, era următoarea (vezi datele din „Gazeta Jiului", nr. 36 din 13 sept. 1925)

romîni	8,817	46,85%
maghiari	7,370	39,17%
germani	1,433	7,45%
evrei	0,110	0,59%
alţi	1,118	5,94%

Faptul că lupta muncitorilor din Valea Jiului a luat amploarea unei greve generale încă de la începutul anului 1920, indică avîntul revoluţionar de aci. Această grevă — împreună cu celelalte greve generale premergătoare celei din octombrie — a arătat că clasa muncitoare din Romînia a devenit un puternic factor, capabil să declanşeze greva generală pe întreaga ţară.

*

Din martie 1920, în viaţa social-politică internă a ţării ies în relief două tendinţe: pe de o parte un avînt revoluţionar ce tindea spre greva generală în întreaga ţară, iar pe de altă parte, pregătirea regimului burghezo-moşieresc pentru ofensiva împotriva mişcării revoluţionare. Pentru a lovi în mişcarea revoluţionară, în luna martie 1920 a fost adus la putere un guvern militar „de mînă forte", guvernul Averescu. Acesta, prin înteţirea teroarei şi prin legiferarea unor măsuri anti-muncitoreşti (mai ales a „legii pentru reglementarea conflictelor colective de muncă", care a lipsit muncitorimea de una din principalele sale arme de luptă — dreptul la grevă), i-a răpit clasei muncitoare şi drepturile cucerite anterior prin lupte grele. Cu toate acestea, întregul aparat represiv al Romîniei burghezo-moşiereşti nu a fost capabil să oprească dezvoltarea forţelor revoluţionare, care au dus la declanşarea grevei generale din octombrie.

Cele două tendinţe din sînul forţelor de clasă, care caracterizează situaţia internă din Romînia, au determinat acel cadru în care minerii din Valea Jiului şi-au continuat lupta după luna martie 1920. La o lună după încetarea grevei din martie a avut loc un eveniment de seamă în mişcarea muncitorilor de aici: sărbătorirea zile de 1 Mai, sărbătoarea proletariatului internaţional. Cu toată starea de asediu, s-au organizat în Valea Jiului mai multe adunări neautorizate[114]. În ajunul zilei de 1 Mai au fost difuzate muncitorilor cîntece revoluţionare în limbile romînă şi maghiară. Într-unul din ele se făcea apel către soldaţi să depună armele[115]. Cu toată starea de asediu, ziua de 1 Mai a fost sărbătorită. Muncitorii mineri au încetat lucrul împodobindu-şi locuinţele cu drapele roşii[116]; pe străzi ei purtau cocarde roşii[117]. Cu ocazia zilei de 1 Mai s-a dovedit, odată în plus, sentimentul solidarităţii internaţionale a proletariatului din Romînia cu clasa muncitoare din întreaga lume. Ignorînd dispoziţiile autorităţilor şi înfruntînd teroarea acestora, minerii din Valea Jiului au purtat cu cinste steagul internaţionalismului proletar.

Toate acţiunile greviste, care au avut loc după marea grevă din martie 1920, pot fi considerate ca o continuare a acesteia. În urma grevei din martie, autorităţile nu au luat măsuri care să ducă la îmbunătăţirea parţială a situaţiei grele economice din Valea Jiului; dimpotrivă, aşa cum relatează ziarul „Socialismul": „Starea din Valea Jiului se agravează"[118]. În ce priveşte negocierile în legătură cu noul contract colectiv, impus de grevişti conducerii minelor, acestea erau tărăgănate sub diferite pretexte. Exista o unitate de vederi între

[114] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 940, fil. 146.
[115] *Ibid.*
[116] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 940, fil. 143.
[117] *Ibid.*, fila 146.
[118] *Socialismul*, nr. 114 din 30 mai 1920.

Ministerul Muncii, care evita să ia o hotărîre în această privinţă, şi conducerea minelor care sabota punerea în aplicare a contractului. De aceea, la 10 iunie 1920, Uniunea Minerilor din Petroşani, într-un memoriu cu caracter ultimativ adresat Ministerului Muncii, a avertizat: „... pentru ultima dată... ca pînă în ziua de 17 iunie a. c. după amiază la ora 2, dacă nu se vor începe pertractările între patroni, muncitori şi reprezentanţii guvernului, de cele ce se vor întîmpla nu ne luăm nici o răspundere..."[119]

Mişcările pentru reglementarea salariilor, care au urmat după greva din martie, au crescut în intensitate, astfel că în iunie 1920 erau pe punctul de a se transforma într-o grevă generală. Într-un raport confidenţial al garnizoanei Petroşani se poate citi: „Din ziua de 17. IV 1920 toţi muncitorii din Valea Jiului vor începe greva pe motivul că ministrul Trancu-Iaşi, cît şi delegaţii trimişi, nu şi-au ţinut cuvîntul"[120]. Aceeaşi menţiune o face şi „Buletinul evenimentelor interne" din 26 iunie 1920, organ al Marelui Stat Major: „Lucrătorii din Valea Jiului sînt nemulţumiţi pe motivul că nici pînă în prezent nu li s-a satisfăcut cererea pentru sporirea salariului şi ameninţă cu greva"[121]. Spectrul unei noi greve generale a silit oficialităţile să ia unele măsuri de prudenţă. Ca atare, doleanţele cele mai arzătoare ale muncitorilor au fost parţial rezolvate, prin intrarea în vigoare a noului contract colectiv, datorită căruia muncitorii au obţinut o mărire a salariilor în medie cu 65%[122]. Astfel, mişcarea pentru reglementarea salariilor, care era pe punctul de a se transforma într-o nouă grevă generală pentru aplicarea cuceririlor obţinute în martie, a luat sfîrşit, pentru moment, nemulţumirile minerilor continuînd însă şi pe mai departe. În iulie 1920 Siguranţa din Deva caracteriza Valea Jiului ca „focar de nemulţumire"[123].

Printre acţiunile cele mai importante din vara anului 1920 un loc deosebit îl ocupă acţiunea de solidarizare a muncitorilor din iulie în legătură cu catastrofa minieră de la Anina[124]. Într-o moţiune unanimă muncitorii din Valea Jiului au cerut ca „guvernul să tragă la răspundere pe toţi acei care au neglijat şi sînt răspunzători pentru fapta aceasta"[125].

În a doua jumătate a anului 1920, noile nemulţumiri ale minerilor au dus la izbucnirea unor noi acţiuni greviste de scurtă durată. Astfel, în 12 august 1920 a izbucnit o grevă de o zi la Vulcan[126]. Peste două zile şi muncitori din Lonea au declarat grevă de o zi. Ambele greve au fost cauzate de faptul că „direcţiunea nu le-a plătit salariul la timp"[127].

Unul din motivele imediate ale grevelor şi mişcărilor din vară, a fost reducerea masivă a salariilor ca urmare a preschimbării coroanelor austro-ungare în lei. Se ştie că congresul Partidului Socialist şi al sindicatelor din

---

[119] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 751, fil. 146—148.
[120] *Ibid.*, fond. 5, dos. 785, fil. 120.
[121] *Ibid.*, dos. 763, fil. 39; Arh. Stat. Petroşani, fond. 10, dos. 1/1920, fil. 149.
[122] *Erdélyi Munkás* (Muncitorul ardelean), din 24 iulie 1920.
[123] Arh. Stat. Bucureşti, fondul Consiliului Dirigent, 1920, dos. 1365, fil. 483.
[124] La 7 iunie 1920, un număr de 183 mineri au pierit la Anina în urma unei explozii în mină (vezi ziarul *Bányamunkás*, din 1 iulie 1922).
[125] *Minerul*, nr. 16—17 din 15 iulie 1920.
[126] *Minerul*, din 24 sept. 1920.
[127] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 766, fil. 23.

Ardeal şi Banat din august 1920, a cerut ca pentru muncitori preschimbarea să se facă în raportul de 1:1[128]; totuşi preschimbarea a avut loc pe baza parităţii 2 coroane=1 leu.

În ziua de 21 august 1920 a izbucnit, din nou greva generală în Valea Jiului. Cauza nemijlocită era că: „Nu s-a plătit lucrătorilor diferenţele de salarii aprobate de Ministerul Muncii. Muncitorii au cerut anchetarea de către societate a cazului. Ei au mai cerut îndepărtarea de la depozitul de alimente a delegatului sindicatului galben"[129]. Pe lîngă revendicările economice se conturează, tot mai precis, aspectele politice ale luptelor în general. În rapoartele organelor oficiale se arată că nu numai problema salariilor a fost cauza principală a mişcărilor şi grevelor de după martie. În acest sens un raport al comandamentului din Petroşani, din 2 septembrie, menţiona următoarele: „Starea de spirit a muncitorimii din Valea Jiului, începe a se agita din nou. După satisfacerea pretenţiilor lor privitoare la plată, acest lucru devine îngrijorător"[130]. „Cu tot cîştigul lor îmbunătăţit — scrie la rîndul ei direcţia minelor — muncitorii... nu s-au mulţumit cu succesele lor economice, şi au transpus activitatea lor şi pe terenul politic"[131]. Desfăşurarea acţiunilor greviste în august şi septembrie accelerează procesul de radicalizare a muncitorimii miniere, dezvoltă şi întăreşte forţele de stînga din cadrul mişcării. Activitatea propagandistică şi agitatorică a elementelor revoluţionare se lărgeşte, cuprinzînd — alături de muncitori — pe ţărani şi militari. Într-o notă informativă din 24 septembrie a garnizoanei din Petroşani, se raportează că minerii se pregătesc de grevă din cauză că un soldat a fost arestat de autorităţile militare pentru că a participat la întrunirile socialiştilor internaţionali, „agitînd contra statului"[132]. Acelaşi lucru reiese şi dintr-un alt document: „Am stabilit că atunci cînd s-a demobilizat contingentul 1907 din regimentul 6 Vînători, care făcea paza regiunii Jiului, unii soldaţi simpatizau cu socialiştii şi declarau că foarte bine fac aceştia de pretind şi se organizează, căci dacă lor li se va da (ce cer), vor putea şi ei (soldaţii) cere la rîndul lor; de asemenea soldaţii din garnizoana Lupeni, cu ocazia unei serbări ce ar fi avut loc... criticau familia noastră regală... soldaţii în majoritatea localităţilor sînt nemulţumiţi... (muncitorii) contează mult şi pe armată... care va ţine cu ei..."[133]

În raportul despre situaţia generală din Valea Jiului, înaintat Marelui Stat Major, comandamentul trupelor de vest scoate în evidenţă faptul că „... ţăranii... se înscriu cu sutele în partidul socialist-internaţional"[134]. Solidaritatea muncitorească-ţărănească, aşa cum relatează minerii în amintirile lor, s-a manifestat concret şi în timpul grevelor, prin ajutorul alimentar acordat greviştilor de către ţăranii din împrejurimi.

---

[128] *Erdélyi Vasutas* (Muncitorul ceferist din Ardeal), din 1 sept. 1920.

[129] Arh. Comit. geologic şi minier Petroşani, fondul Insp. geologic minier, 1920/1938; *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 761, fil. 282.

[130] *Ibid.*, dos. 751, fil. 209.

[131] Arh. Procurat. Reg. Cluj, dos. 2/1921 C.

[132] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 761, fil. 321.

[133] Arh. Procurat. Reg. Cluj, dos. 41/1921 C.

[134] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 761, fil. 357.

Una din caracteristicile luptelor minerilor din Valea Jiului, din cea de a doua jumătate a anului 1920, constă în aceea că ele s-au desfăşurat paralel cu alte lupte, integrîndu-se tot mai organic în mişcarea muncitorească din întreaga ţară. În multe cazuri tocmai aceasta i-a dat greutate şi putere. La greva generală demonstrativă, de o oră, de la 1 septembrie 1920, care a cuprins toate centrele muncitoreşti din Transilvania, au luat parte şi minerii din Valea Jiului[135]. Încă în 29 august, la Petroşani, a avut loc un mare miting al muncitorilor, care „au protestat contra protecţiei arătate faţă de Partidul Naţional din partea tuturor autorităţilor; muncitorii au strigat jos cu armata, jos cu poliţia. Şi, în sfîrşit, au hotărît că dacă nu li se va permite să ţină întruniri... vor înceta lucrul"[136]. „Greva demonstrativă de la 1 septembrie 1920 a reuşit... mai cu seamă în Valea Jiului"[137] — scrie „Tribuna Socialistă." Muncitorii din Valea Jiului au luptat pentru următoarele revendicări: 1) scoaterea din vigoare a legii stării de asediu şi a cenzurii; 2) abrogarea legii referitoare la declararea grevei; 3) protestarea contra guvernului care nu respectă neutralitatea în conflictul ruso—polon şi caută să formeze opinia publică favorabilă unui război contra Rusiei"[138]. Cu ocazia grevei generale de la 1 septembrie, jandarmii au confiscat panourile cu portretul lui Lenin şi panouri reprezentînd un muncitor ce purta emblema secerea şi ciocanul[139]. Chiar şi acest episod dovedeşte că elementele revoluţionare au fost active. Teama claselor dominante din Romînia ca manifestaţia să nu se transforme într-o grevă generală politică, a determinat guvernul să dea o ordonanţă prin care „se ridică starea de asediu şi cenzura pe întreg teritoriul provinciilor alipite"[140].

Marea manifestaţie de la 1 septembrie a fost urmată în curînd de noi mişcări cu caracter economic şi politic.

La 23 septembrie, după ce la Petroşani au fost arestaţi 3 muncitori „care strigau jos poliţia"[141], minerii au intrat în grevă de protest „pînă la punerea în libertate a celor arestaţi"[142]. Greva s-a extins şi asupra Vulcanului[143]. Cu toate că autorităţile au fost constrînse să elibereze muncitorii arestaţi, totuşi greva nu a încetat: „la mina de vest din Petroşani greva continuă din partea unei părţi a muncitorilor"[144] — relatează un raport oficial.

Grevele, manifestaţiile şi frămîntările muncitorimii miniere din Valea Jiului în primăvara şi vara anului 1920 dovedesc că şi în mişcarea muncitorească de aci s-au copt acei factori care au dus la izbucnirea grevei generale pe ţară.

*

[135] Arh. Comit. geologic şi minier Petroşani, fondul Insp. geologic minier, 1920/1984; *Tribuna Socialistă*, din 5 sept. 1920.
[136] Arh. Stat. Bucureşti, fondul Consiliului Dirigent, dos. 1365, fil. 464.
[137] *Tribuna Socialistă*, din 12 sept. 1920.
[138] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 761, fil. 343.
[139] *Erdélyi Munkás*, din 18 sept. 1920.
[140] *Minerul*, nr. 19 din 24 sept. 1920.
[141] Arh. Stat. Bucureşti, fondul Consiliului Dirigent, dos. 1365, fil. 348; *Socialismul*, nr. 8—9 din 1 oct. 1920.
[142] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 751, fil. 207 şi urm.
[143] *Ibid.*, fond. 5, dos. 782, fil. 255.
[144] Arh. Stat. Bucureşti, fondul Consiliului Dirigent, dos. 1365, fil. 348.

Pe lîngă frămîntările care au avut loc în luna martie şi în perioada următoare în Valea Jiului, se adaugă şi marile lupte din octombrie. Desfăşurarea luptelor de clasă în Valea Jiului pînă în octombrie 1920, întărirea şi creşterea prestigiului elementelor revoluţionare în rîndul minerilor, rolul tot mai activ pe care acestea l-au avut în organizarea şi conducerea luptelor, adîncirea crizei în întreaga ţară, ca şi măsurile represive ale autorităţilor au contribuit, pe plan intern, la izbucnirea grevei generale din 1920 şi la maturizarea mişcării muncitoreşti din Valea Jiului. Scăderea rolului şi influenţei elementelor oportuniste asupra minerilor, precum şi ura acestora din urmă faţă de clasele dominante, ură acumulată în timpul luptelor date, au contribuit, la rîndul lor, la pregătirea spiritelor în vederea grevei generale.

Dintr-un raport al direcţiunii minelor din Valea Jiului reiese că în rîndul minerilor, înaintea izbucnirii grevei generale din octombrie au avut loc mari frămîntări, că atitudinea minerilor a fost asemănătoare cu cea de dinaintea luptelor revoluţionare din noiembrie 1918[145].

Ceea ce caracterizează mişcările anului 1920, dar mai ales mişcarea grevistă din octombrie, este lărgirea rîndurilor greviştilor prin participarea alături de minerii propriu-zişi şi a altor categorii de angajaţi la lupta revoluţionară. În acest sens trebuie relevată atitudinea aşa-zişilor suboficianţi. Situaţia „... s-a mai agravat şi prin faptul că de astă dată şi corpul suboficianţilor care pînă atunci cel puţin făţiş reprezenta ordinea şi interesele datoriilor de muncă, acum s-au închegat în „uniunea suboficianţilor" ..., ataşîndu-se în mod cu totul făţiş de partea muncitorilor, aşa încît corpul de ingineri şi de funcţionari singuri au fost nevoiţi a se opune situaţiunii..."[146] Alături de mineri şi suboficianţi la luptele din 1920 au participat uneori şi funcţionarii minelor. Astfel la greva din martie a participat în mod activ, încetînd lucrul, şi o parte din funcţionari.

În perioada premergătoare grevei generale din octombrie, valul luptelor greviste creşte impetuos în întreaga ţară. Înseşi statisticile burgheze recunoşteau că în răstimpul dintre 1 martie şi 20 octombrie au avut loc în întreaga ţară 345 de greve, dintre care 112 în Bucureşti. În primul plan al luptei maselor împotriva exploatatorilor s-au situat detaşamentele cele mai puternice ale clasei muncitoare din Romînia: ceferiştii, metalurgiştii, minerii, petroliştii. Capitala a fost din nou arena celor mai mari acţiuni ale muncitorilor, dînd tonul întregii lupte revoluţionare care se intensifica zi de zi[147].

Au izbucnit noi şi puternice greve, care au cuprins ramuri întregi ale economiei naţionale, cum au fost: greva generală a ceferiştilor şi a muncitorilor din transporturile pe apă (aprilie—iunie); greva metalurgiştilor din Bucureşti (martie—septembrie); greva lucrătorilor de la R. M. S. (vara anului 1920); greva lucrătorilor de la arsenalul armatei (august) etc.[148].

Însemnatele greve desfăşurate în lunile aprilie—mai—iunie 1920 au arătat adîncirea procesului de radicalizare a proletariatului din ţara noastră[149].

[145] Arh. Procurat. Reg. Cluj, dos. 2/1921 C.
[146] *Ibid.*
[147] Vezi *Greva generală din Romînia. 1920*, Ed. Politică, Bucureşti, 1960, p. 108.
[148] *Analele Institutului de istorie a Partidului*, nr. 5/1960, p. 8.
[149] *Lupta de clasă*, nr. 1 din 1 iulie 1920, p. 4.

Aceste greve au relevat puterea organizaţiilor muncitoreşti şi creşterea conştiinţei de clasă a proletariatului din Romînia.

În tot cursul lunii august 1920 au avut loc în ţară mari demonstraţii ale clasei muncitoare împotriva legii reacţionare Trancu-Iaşi, care interzicea muncitorilor dreptul la grevă.

Toate evenimentele din lunile iunie—septembrie au arătat că ideea grevei generale a cucerit din ce în ce mai mult masele largi ale muncitorilor din ţară. Voinţa muncitorilor de a declara greva generală a fost exprimată şi cu ocazia congresului din august al partidului socialist şi al sindicatelor din Transilvania, unde mai mulţi delegaţi au cerut declararea grevei generale. Delegatul minerilor din Valea Jiului, între altele, a arătat că „uneltirile autorităţilor nu se mai pot răbda şi dacă acum încolo se va mai întîmpla la fel, să se procedeze imediat la greve şi dacă se va continua persecuţia autorităţilor şi a cenzurii pe mai departe, să se facă greva generală"[150]. Lozinca „Greva generală", în pofida manevrelor conducătorilor social-democraţi de dreapta, a cuprins clasa muncitoare din întreaga ţară. Încercările liderilor social-democraţi de dreapta de a se opune grevei generale se loveau de indignarea crescîndă a maselor. Un conducător social-democrat de dreapta a declarat următoarele la congresul minerilor din mai 1921: „Dacă n-ar fi izbucnit greva generală, conducătorii ar fi fost consideraţi trădători şi masa ar fi făcut-o . . ."[151] Conducătorii oportunişti ai partidului socialist şi ai sindicatelor din Romînia au fost siliţi deci să cedeze, cel puţin formal, presiunii maselor muncitoare, pentru a nu pierde complet încrederea acestora şi a nu rămîne izolaţi. În aceste împrejurări, Consiliul General al partidului socialist şi al sindicatelor a fost obligat să convoace, în ziua de 11 octombrie 1920, o şedinţă plenară care, sub presiunea elementelor revoluţionare, a formulat un memoriu în care erau cuprinse principalele revendicări ale muncitorimii din ţară. Hotărîrile şedinţei Consiliului General urmau să fie prezentate guvernului de către o delegaţie, cu avertismentul că dacă revendicările nu vor fi înfăptuite pînă la 20 octombrie, muncitorimea va fi chemată ca printr-o grevă generală să obţină drepturile cerute[152].

În pofida măsurilor represive luate de guvern în scopul împiedicării izbucnirii grevei generale, a trădării conducătorilor social-democraţi de dreapta, atunci cînd memoriul muncitorilor a fost categoric respins de către guvern, într-o atmosferă de înălţător avînt de luptă, muncitorimea din întreaga ţară a intrat în grevă, alăturîndu-se la ea şi minerii din Valea Jiului.

Faptul că elementele social-democrate de dreapta din partidul socialist au fost nevoite să declare grevă generală, se datoreşte poziţiei intransigente a muncitorilor, printre care un merit netăgăduit le revine şi minerilor din Valea Jiului.

Sub conducerea aripii revoluţionare, mişcarea muncitorească din Valea Jiului a cerut de mult declararea grevei generale[153], situîndu-se astfel printre

[150] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 4349, fil. 444, 447, 449.
[151] *Bányamunkás*, din 15 mai 1921.
[152] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia. 1917—1922* (ed. a II-a), ESPLP, Bucureşti, 1956, p. 198—199.
[153] *Munkáslap*, din martie 1921.

inițiatorii ei. Ponderea specifică a mișcării muncitorești din Valea Jiului a fost sporită prin înaltul grad de concentrare al muncitorimii de la mine. Numărul proletarilor din Valea Jiului a crescut de la 4.950 în anul 1900[154], la 12.830 în 1913[155], și la 16.081 în 1920[156]. Caracteristic pentru proporțiile concentrării minerilor este faptul că, în minele și carierele din Romînia, în anul 1921 existau 42.469 muncitori. Din aceștia Transilvaniei și Banatului le reveneau 36.128 muncitori, iar ținuturilor de peste munți 5.913 muncitori[157]. Aproape 40% din muncitorii din industria minieră și din cariere erau concentrați în industria carboniferă din Valea Jiului. Numărul ridicat al muncitorilor de aci a determinat cadrul vieții organizatorice muncitorești pe de o parte, și forța revoluționară a acestei mase de muncitori, față de întreaga mișcare muncitorească din țară, pe de altă parte. Greutatea specifică a mișcării din Valea Jiului a crescut și prin faptul că, și din punct de vedere al luptelor greviste, mișcarea minerilor de aci a fost una din cele mai puternice din întreaga țară[158].

„Industria minelor a fost bîntuită de greve — accentuează ziarul „Socialismul" în legătură cu mișcările greviste ce au avut loc în Transilvania între noiembrie 1918 și iunie 1920 — și din totalul de 59 de greve, numai în această industrie s-au produs 28, la care au participat 25.000 de lucrători"[159]. Din luna iunie mișcarea muncitorilor a început să se întărească. Această constatare o face și ziarul „Munca" în numărul din 30 septembrie: „Ne găsim în preajma grevei generale miniere"[160].

În ce privește rolul ce a revenit minerilor din Valea Jiului în declararea grevei generale pe țară, sînt semnificative și unele indicii ale social-democratului de dreapta Iosif Ciser, secretarul central al Uniunii Minerilor, relatate în darea de seamă făcută la cel de al doilea congres al minerilor, unde a arătat că minerii au intrat înarmați cu ciomege în biroul central al Uniunii Minerilor, pretinzînd ca centrala să declare greva generală[161]. Tot Ciser a declarat în ședința Consiliului General — pentru a se apăra — că: „Oricît am încercat să oprim greva generală, nu s-a putut"[162].

Declanșarea grevei generale în Valea Jiului a mai fost stimulată în mod special și favorizată de mișcarea grevistă a minerilor din Ocna Mureș, care a durat mai mult de două luni, avînd ca obiectiv îmbunătățirea generală a alimentației publice și ridicarea salariilor. La 14 septembrie minerii din Ocna Mureș, alături de soțiile și copiii lor, în număr mare, au pornit să manifesteze

---

[154] *Bányászati és Kohászati Lapok.* (Foaia mineritului și siderurgiei), 1907, p. 780.
[155] *Ibid.*, 1916, p. 518.
[156] Arh. Comit. geologic și minier Petroșani, fondul Insp. geologic minier, 1920. Pachet nenumerotat. Rapoartele săptămînale ale Inspectoratului general al minelor de cărbuni din Valea Jiului. Arh. Stat. Petroșani, fond. 10, dos. 1/1920, fil. 12.
[157] *Industria și bogățiile naturale din Ardeal și Banat,* Cluj, 1927, p. 51.
[158] *A szakszervezeti mozgalom Erdélyben 1918 november 1-től 1920 június 30-ig. Az erdélyi Szakszervezeti Tanács Jelentése* (Mișcarea sindicală în Transilvania de la 1 noiembrie 1918 pînă la 30 iunie 1920. Raportul Consiliului Sindical din Transilvania), Cluj, f. a., p. 10.
[159] *Socialismul,* din 10 sept. 1920.
[160] *Lumea,* nr. 583 din 30 sept. 1920.
[161] *Minerul,* din 25 sept. 1922.
[162] *Ibid.*

cerînd satisfacerea doleanţelor lor şi punerea în libertate a muncitorilor care fuseseră arestaţi între timp. La cererea conducerii întreprinderii, manifestanţilor li s-a opus armată, care procedînd cu toată brutalitatea, a încercat să risipească cu armele marea masă a muncitorilor. Un mare număr de muncitori şi muncitoare au fost împunşi cu baionete, vreo 20 au fost arestaţi şi a fost proclamată starea de asediu[163].

Teroarea sîngeroasă dezlănţuită de autorităţi i-a îndîrjit şi mai mult pe muncitori. Astfel că atmosfera din Valea Jiului a devenit tot mai încărcată.

Aci, trebuie să mai facem o menţiune. Dacă muncitorimea minieră din Valea Jiului a făcut parte din forţele sociale din Romînia care au contribuit la izbucnirea grevei generale pe ţară, un rol important în această situaţie îi revine şi muncitorimii de la căile ferate; muncitorii feroviari din Valea Jiului s-au solidarizat cu mişcarea grevistă a minerilor, deseori aceştia avînd şi iniţiativa. Mai ales centrul feroviar de la Simeria, unde s-a format un important nucleu al forţelor revoluţionare, a avut rolul de iniţiativă în mişcarea minerilor[164]. Nu poate fi ignorată nici influenţa exercitată de muncitorii metalurgişti din Valea Jiului asupra mişcării minerilor.

Conform directivelor partidului socialist din Transilvania, la 21 octombrie a început greva şi în Valea Jiului. „Raportez — anunţă direcţia minelor organelor superioare — că azi dimineaţă la orele 6 — la toate exploatările din regiune toate muncile au fost oprite. La întreţinere şi la muncile de focuri, muncitorii care sînt necesari au fost trimişi de muncitorime"[165].

Încă din prima zi a grevei muncitorimea a ţinut un mare miting pe Cîmpul Pompierilor din Petroşani. La acest miting s-au ţinut cuvîntări mobilizatoare, vorbindu-se despre puterea muncitorilor uniţi, despre scopul grevei generale pe ţară. În nota nr. 1218 din 1920 a autorităţilor locale este arătat că oratorii au vorbit „... în lumina tezelor Internaţionalei a III-a"[166]. După miting minerii s-au încolonat şi, purtînd drapele roşii, au pornit în oraş, spre judecătorie să ceară eliberarea celor arestaţi. Demonstranţii însă au fost atacaţi de către forţele represive, care în mod barbar s-au repezit asupra manifestanţilor, lovindu-i cu armele şi baionetele. Mulţi muncitori au fost răniţi. „Armata a înnecat în sînge manifestaţia"[167] — se arată într-un document.

Toate evenimentele desfăşurării grevei generale ne arată că în organizarea ei un rol deosebit l-au avut elementele comuniste. De altfel, încă cu mult înainte de grevă a fost format un comitet de grevă cuprinzînd toată Valea Jiului, cu sediul principal la Vulcan, pe Dealul Babei. Acest fapt dovedeşte că greva generală în Valea Jiului a fost pregătită şi din interior. Pentru munca de pregătire şi organizare a grevei generale, desfăşurată de elementele revoluţionare, sînt caracteristice şi declaraţiile făcute de social-democraţi cu ocazia procesului care a urmat după grevă. Ei au declarat că s-au străduit

---

[163] *Új Világ* (Lumea nouă), din 18 sept. 1920.

[164] Arh. Stat. Bucureşti, fondul Consiliului Dirigent, dos. 1365, fil. 483—488.

[165] Arh. Stat. Petroşani, fond. 10, dos. 1/1920, fil. 1; Arh. Stat. Bucureşti, fondul Consiliului Dirigent, 1920, fil. 282.

[166] Arh. Stat. Petroşani, fond. 10, dos. 1/1920, fil. 1.

[167] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 77, dos. 7268, fil. 113.

„să mențină ordinea". Unul din ei a mai adăugat că „nu mi-ar fi fost cu putință să-i determin pe greviști ca să reia lucrul"[168].

Și în celelalte centre ale Văii Jiului minerii au aderat cu mare însuflețire la grevă. La Lonea, mai mult de 2.800 muncitori s-au adunat în 21 octombrie și au hotărît în unanimitate aderarea la grevă[169]. O adunare similară a minerilor a avut loc la Petrila[170].

Tot în 21 octombrie au avut loc evenimente importante și la Lupeni. Mineri, purtînd drapele roșii, au pornit în cortegiu cîntînd Internaționala. La mitingul ținut în piața gării ei au formulat revendicări categorice. Cu această ocazie au ales și un comitet de grevă, aclamînd greva generală[171].

Astfel nici măsurile represive luate de autoritățile locale nu au putut opri aderarea minerilor la greva generală. Au fost zadarnice și încercările claselor exploatatoare de a sparge unitatea internaționalistă a muncitorimii, înjghebînd așa-numitele sindicate „naționale". Mișcarea sindicală a minerilor nu a putut fi îndreptată pe un făgaș șovinist. Deși conducerea „sindicatului galben" — cum l-au numit minerii — a luat poziție împotriva grevei generale și a hotărît continuarea muncii[172], ea nu a fost urmată de către mineri, care au acționat strîns uniți în luptă.

În același timp cu minerii au intrat în grevă și muncitorii ceferiști din localitate[173], care, pe lîngă lupta pentru revendicări proprii, au susținut în mod activ și lupta muncitorimii miniere. În Valea Jiului greva a devenit într-adevăr generală. „Nici un miner nu s-a aflat în minele din Valea Jiului la 21 octombrie" — menționează, despre acest eveniment, ziarul „Socialismul"[174].

Cele 7 puncte cuprinse în memoriul în care erau prevăzute principalele revendicări ale muncitorilor din întreaga țară, au constituit și revendicările minerilor din Valea Jiului. Memoriul adoptat conținea următoarele revendicări:

— Respectarea dreptului de asociație, recunoșterea delegațiilor și consiliilor muncitorești în toate întreprinderile.

— Retragerea armatei din toate fabricile.

— Interzicerea strictă pentru direcțiile din întreprinderile statului de a se amesteca sub orice formă în chestuinile referitoare la organizarea muncitorilor și obligativitatea reîncadrării în serviciu a tuturor lucrătorilor concediați sau suspendați.

— Satisfacerea revendicărilor formulate de muncitori din instituțiile statului, atît acolo unde au funcționat comisii de arbitraj (la CFR și Monitorul Oficial), cît și acolo unde asemenea comisii nu au fost încă instituite.

---

168 *Munkáslap*, din martie 1921.

169 Arh. Comit. Reg. P.M.R. Cluj, fondul „Greva generală din 1920. Amintiri", dos. 8, fil. 71.

170 *Ibid.*, fil. 73.

171 *Ibid.*

172 Arh. Stat. București, fondul Consiliului Dirigent, 1920, dos. 1365, fil. 282.

173 *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 781, fil. 31—40.

174 *Socialismul*, din 28 oct. 1920.

— Suspendarea aplicării legii pentru reglementarea conflictelor colective de muncă pînă la întocmirea unei alte legi care să respecte drepturile cîştigate cu mari sacrificii de masele muncitoare.

— Desfiinţarea efectivă şi completă a stării de asediu şi a cenzurii, prin: a) recunoaşterea dreptului şi libertăţii complete de asociere, de întrunire, de presă; b) desfiinţarea curţilor marţiale şi trecerea tuturor proceselor privitoare la civili, a delictelor politice şi de presă în competenţa instanţelor civile; c) scoaterea armatei din administraţia civilă; d) încetarea sistemului expulzărilor şi evacuărilor forţate.

— Redarea autonomiei caselor de asigurări sociale din Ardeal şi Banat, modificarea legilor asigurărilor sociale din Ardeal şi Banat, modificarea legilor asigurărilor din vechea Romînie pe baza principiului autonomiei, cu consultarea clasei muncitoare prin reprezentanţii ei autorizaţi[175].

Punctele cuprinse în programul general de revendicări nu conţineau elemente noi pentru muncitorimea minieră din Valea Jiului; în tot cursul anului 1920 ele constituiseră aci cauzele tuturor mişcărilor de masă. La muncitorii mineri era vie dorinţa de a recuceri cele dobîndite în luptele precedente cu mari sacrificii.

Greva generală pe ţară a imprimat luptelor din Valea Jiului o deosebită vigoare, deschizînd drumul unor revendicări categorice ale muncitorilor mineri. Totuşi printre acţiunile din Valea Jiului găsim şi revendicări — care nu pot fi explicate de cît prin condiţiile interne ale mişcării din această regiune. Aceste revendicări locale specifice sînt legate de antecedentele dezvoltării mişcării din Valea Jiului şi de gradul ei de dezvoltare.

Sub acest aspect trebuie să amintim în primul rînd că, alături de revendicările generale pe ţară, aici s-au impus pe prim plan, într-un mod deosebit, şi cerinţele inerente luptei pentru pîine; lucru care se explică prin situaţia specifică locală. Memoriul mineriilor înaintat în ajunul grevei către Ministerul Muncii cere categoric rezolvarea definitivă a problemei salarizării etc. şi declară că, în cazul cînd aceste revendicări nu se vor îndeplini, minerii sînt decişi să declare greva generală[176]. Tocmai lupta nemijlocită pentru nevoile zilnice de hrană, care s-a împletit cu creşterea conştiinţei de clasă, au constituit acea forţă care a mobilizat cele mai largi mase ale minerilor, dînd grevelor din 1920, din Valea Jiului, o putere de acţiune deosebită, şi imprimîndu-i, în acelaşi timp, un caracter general.

Importanţa grevei din octombrie din Valea Jiului constă nu numai în amploarea pe care a luat-o, ci şi în caracterul ei radical manifestat atît în trăsăturile politice ale luptei, cît şi în consecvenţa pentru obţinerea unor revendicări.

După cum relatează ziarul „Voinţa", minerii din Valea Jiului în zilele premergătoare grevei din octombrie au declarat făţiş că: „... sînt decişi să declare greva generală şi la extrem, să pună stăpînire pe mine"[177].

Şi un alt element deosebit de important se reliefează în aspectele luptelor din octombrie 1920 în Valea Jiului. Cuceririle revoluţionare de aci, în urma

[175] Vezi *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia, 1917—1922*, vol. I, ESPLP, Bucureşti, 1956 (ed. a II-a), p. 198.
[176] *Voinţa*, nr. 45 din 15 oct. 1920.
[177] *Ibid.*

prăbuşirii imperiului austro-ungar, cuceriri răpite ulterior de oligarhia romînă, deveniseră nu numai o şcoală revoluţionară pentru acţiuni concrete, ci ele constituiau tot atîtea îndemnuri pentru recucerirea lor. Un astfel de element era dorinţa permanentă a muncitorilor mineri de a obţine socializarea minelor. Această lozincă nu trebuie confundată cu lozinca „naţionalizării minelor". „Naţionalizarea", ca formă şi conţinut burghez însemna trecerea minelor carbonifere din stăpînirea capitaliştilor străini în patrimoniul capitaliştilor romîni. Cu alte cuvinte, înlocuirea exploatării capitaliştilor străini cu exploatarea oligarhiei romîne. O astfel de revendicare a fost, de altfel, sprijinită şi aplicată de către capitaliştii romîni.

Din unele rapoarte ale armatei rezultă că, încă din perioada marii greve din martie, muncitorimea a cerut ca „minele să treacă pe seama statului"[178]. Fără îndoială că trecerea minelor din mîinile unor exploatatori particulari, în mîinile altui exploatator, statul burghezo-moşieresc, nu reprezenta un act revoluţionar. Lozinca „naţionalizării" în spiritul luptei proletare, de clasă, a muncitorilor mineri era fundamental deosebită de înţelesul dat acesteia de clasele exploatatoare. În revendicarea muncitorilor s-a manifestat, în primul rînd, antipatia şi ura faţă de cei care-i exploatează; deci, la ei, revendicarea naţionalizării s-a îndreptat în primul rînd împotriva atotputerniciei capitaliştilor minelor. Privită problema, sub acest aspect, putem observa slăbiciunile şi limitele mişcării muncitoreşti. „Naţionalizarea" a fost de asemenea revendicată şi de sindicatul galben, însă de pe poziţii cu totul diferite: proprietatea capitaliştilor maghiari să devină proprietatea capitaliştilor romîni.

Din martie pînă la începutul grevei generale din octombrie, documentele ce ne stau la dispoziţie relatează fără echivoc despre socializarea minelor ca o năzuinţă de căpetenie a muncitorimii. Alături de pasagiul citat din ziarul „Voinţa" („... muncitorii sînt decişi să declare greva generală şi la extrem să pună stăpînire pe mine"), observăm că acelaşi lucru reiese şi din raportul din 23 august 1920 al Siguranţei din Deva referitor la situaţia din Valea Jiului „... Veşnic nemulţumiţi, ameninţînd cu greva, muncitorii care azi au tot mai multe pretenţii şi nu vor fi mulţumiţi decît atunci cînd vor fi socializate minele, ceea ce ei cred că se va înfăptui odată cu izbînda bolşevismului în ţară"[179].

Antecedentele ideologice şi politice ale revendicării socializării minelor trebuie căutate în marile mişcări revoluţionare din 1918, în instaurarea puterii muncitoreşti în Valea Jiului. De altfel, această revendicare a fost formulată în regulamentul Uniunii Muncitorilor Mineri art. 2 alin. 1, rîndul 5—6: „Socializarea mijloacelor de producţie, desfiinţarea oricărei posibilităţi de a se exploata om pe om"[180]. În primul rînd, un exemplu concret l-a constituit întîiul stat socialist, unde minele au fost naţionalizate. Influenţa puternică a avîntului revoluţionar în mişcarea muncitorească din Valea Jiului reiese şi din faptul că, în cadrul acestei mişcări pornită pe un front atît de larg, au ajuns

[178] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 940, fil. 149; dos. 751, fil. 55.

[179] *Ibid.*, dos. 762, fil. 175. Copie de pe raportul serviciului special de Siguranţă din Deva, nr. 1283 din 23. VIII. 1920. „Situaţia de pe Valea Jiului din punct de vedere a siguranţei statului şi organelor poliţieneşti".

[180] *Minerul*, din 21 sept. 1921.

pe primul plan şi năzuinţe socialiste. Sub influenţa forţelor revoluţionare, Consiliul General al partidului socialist şi al sindicatelor, întrunit la 10 octombrie 1920, a votat un Statut elaborat de elementele de stînga, al cărui prim articol declara că partidul luptă pentru „cucerirea puterii politice şi aplicarea dictaturii proletariatului prin regimul politic al Sfaturilor în vederea socializării mijloacelor de producţie"[181]. Această revendicare a avut rădăcini adînci în conştiinţa şi sentimentele minerilor din Valea Jiului.

Faptul că de la naţionalizare minerii au ajuns la revendicarea socializării minelor, dovedeşte clar dezvoltarea care a avut loc între timp în concepţia minerilor din acest bazin carbonifer. Lozinca socializării minelor susţinută de mineri a depăşit revendicările generale ale grevei pe ţară şi reprezintă una din cele mai importante şi mai revoluţionare acte ale clasei muncitoare din Romînia. Ea exprima totodată caracterul şi conţinutul politic al grevei din octombrie din Valea Jiului.

Chiar de la început greva minerilor a scos în relief conţinutul ei politic. Faptul că una din cerinţele hotărîte ale greviştilor, în octombrie, a fost tocmai dorinţa de a apăra Rusia Sovietică, de a paraliza politica intervenţionistă antisovietică a regimului burghezo-moşieresc din Romînia, dovedeşte aspectele ei politice. Greva a avut ca scop sabotarea producţiei de cărbuni, arteră principală a economiei naţionale. Scăderea prin acte de sabotaj a extracţiei cărbunelui, pe lîngă faptul că avea efecte paralizante asupra altor sectoare economice, ea însemna şi o atitudine politică faţă de evenimente, în general.

Pe de altă parte, marea masă a muncitorilor din Valea Jiului — ca de altfel întreaga muncitorime din ţară — a văzut, chiar de la început, în grevă, o mişcare a cărei victorie să ducă la schimbări radicale.

Aşa s-a înfiripat şi nădejdea de a putea alcătui un guvern socialist, care va rezolva şi socializarea minelor[182].

Faptul că, în mişcarea din Valea Jiului, pornită pe un front larg, s-au afirmat şi revendicările socialiste — ceea ce denotă influenţa puternică a curentului revoluţionar — a avut în mod inevitabil influenţă şi asupra desfăşurării luptelor greviste. Este ştiut faptul că instrucţiunile primite de la conducerea centrală a partidului socialist au prevăzut între altele că „ordinea, disciplina, vor fi menţinute în orice caz ... demonstraţii, adunări sînt la tot cazul a se evita"[183]. Astfel de instrucţiuni ale forurilor centrale urmăreau să condamne muncitorimea la pasivitate. Ele şi-au imprimat pecetea asupra întregului proces de desfăşurare a grevei generale pe ţară, urmărind înfrîngerea ei. Muncitorimea din Valea Jiului, însă, ca de altfel muncitorimea din întreaga ţară, nu a urmat cuvîntul de ordine al conducătorilor oportunişti de a condamna greva la pasivitate. În ciuda instrucţiunilor partidului socialist, greviştii au recurs, în afară de încetarea muncii, şi la alte mijloace de luptă, cum

---

[181] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia, 1917—1922*, vol. I, ESPLP, Bucureşti, 1956 (ed. a II-a), p. 199.

[182] Arh. Procurat. Reg. Cluj, dos. 41/1921 C. Copie despre dosarul serviciului special de Siguranţă din Deva. Declaraţia unui miner din Lupeni, din 8. I. 1921; *ibid.*, declaraţia unui alt miner din Lupeni, 10. I. 1921; *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 2921 (special), vol. I, fil. 313; *ibid.*, fond. 5, dos. 762, fil. 175.

[183] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 751, fil. 223.

au fost, de exemplu, marile mitinguri şi demonstraţiile de stradă organizate în localităţile din Valea Jiului.

Odată cu izbucnirea grevei în bazinul carbonifer, autorităţile au trecut la înăbuşirea ei. Armata a ocupat, în toată accepţiunea cuvîntului, Valea Jiului. Alături de regimentul 19 Gorj a mai fost adus şi regimentul 92 Infanterie de la Orăştie[184]. Pentru a preîntîmpina întinderea mişcării greviste, autorităţile militare, chiar din prima zi, au arestat 50 de muncitori „ca instigatori"[185]. În ziua a doua a grevei jandarmii au cutreierat coloniile în bătaia tobelor, cerînd muncitorilor să reia lucrul, întrucît revendicările lor vor fi împlinite în scurtă vreme[186]. Intervenţiile autorităţilor n-au avut însă nici un efect. Cu toate acestea, spre a induce în eroare opinia publică şi în primul rînd muncitorimea, autorităţile, prin organele de presă oficiale etc., au proclamat cu mult zgomot că greva ar fi încetat peste tot[187]. Prin ordonanţa comandamentului militar al zonei Petroşani, Lonea, Vulcan şi Lupeni, muncitorimea a fost mobilizată pentru lucru: „... tot personalul şi lucrătorii sînt mobilizaţi, cei pînă la vîrsta de 46 de ani şi rechiziţionaţi acei ce nu aparţin vreunui element al armatei. În termen de 24 ore de la primirea ordinului de mobilizare toţi funcţionarii, salariaţii şi lucrătorii minelor se vor prezenta la serviciul lor, cunoscînd că în caz de neconformare vor fi judecaţi şi pedepsiţi conform legilor militare toţi instigatorii la grevă... Pe tot timpul grevei, circulaţiunea pe străzi în grupe mai mari de 5 persoane este oprită"[188]. Toate măsurile luate de armată, toată teroarea nu au putut însă împiedica întinderea şi dezvoltarea grevei.

Muncitorimea a acţionat pentru a împiedica reluarea lucrului şi mai ales pentru a paraliza activitatea spărgătorilor de grevă[189]. În noaptea spre 23 octombrie, „firul electric care vine de la Vulcan în Petroşani, trecînd prin Aninoasa, a fost tăiat"[190]. De asemenea, a fost întreruptă şi legătura telefonică[191].

În a patra zi a grevei, după cum raportează comandamentul din Petroşani organelor superioare, la Vulcan... „muncitorii au început să se strîngă în grupuri pe stradă"[192], ceea ce dovedeşte că greva încă nu încetase. În 25 octombrie, tot la Vulcan, muncitorimea a organizat o demonstraţie cerînd satisfacerea revendicărilor şi eliberarea minerilor arestaţi. „Muncitorii devenind agresivi au fost împrăştiaţi... cu armele"[193] — raportează în această privinţă comandamentul din Petroşani.

În toate centrele miniere din Valea Jiului muncitorimea a cerut insistent punerea în libertate a celor arestaţi. În acelaşi timp ea nu a răspuns mobi-

---

[184] *Ibid.*, fond. 5, dos. 751, fil. 292.
[185] *Ibid.*, fil. 297.
[186] Arh. Comit. Reg. P.M.R. Cluj, fondul „Greva generală din 1920, Amintiri", dos. VIII, fil. 65.
[187] *Ibid.*
[188] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 782. Comandantul militar al zonei Petroşani, Lonea, Vulcan, Lupeni, Comunicarea din 24 octombrie 1920.
[189] *Universul*, din 24 oct. 1920.
[190] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 782, fil. 290.
[191] *Ibid.*, dos. 765, fil. 13—14.
[192] *Ibid.*, dos. 782, fil. 290.
[193] *Ibid.*, dos. 765, fil. 12.

lizării forţate la lucru impusă de armată. „O mare parte din muncitorii greviști — raportează comandamentul din Petroşani — pentru a nu primi ordine de mobilizare, au fugit în pădure"[194]. Fără îndoială că retragerea greviştilor în pădurile din apropiere s-a făcut organizat cu scopul de a nu răspunde presiunilor forţelor represive, continuînd în felul acesta greva.

Minerii din Lonea au dovedit multă dîrzenie şi tenacitate în timpul luptei. Aproape 2.800 de mineri s-au retras în pădure pentru ca, opunîndu-se măsurilor teroriste ale armatei, să continue greva. „La minele statului — scrie raportul oficial — pe lîngă toată intervenţia militară, nu sîntem în stare a pune în lucru nici personalul strict necesar pentru întreţinere"[195]. În 27 octombrie minerii de la Lonea au vrut să-şi elibereze cu de la sine putere tovarăşii arestaţi[196].

Toate acţiunile de masă în timpul desfăşurării grevei ca: demonstraţiile, retragerea în păduri, nesupunerea faţă de mobilizare, ajutorarea greviştilor, tăierea cablurilor electrice şi telefonice, au fost iniţiate şi conduse de elementele revoluţionare. Intervenţia brutală a organelor represive au contribuit, la rîndul lor, la amplificarea grevei.

După 25 octombrie situaţia greviştilor devine însă din ce în ce mai grea. În 26 octombrie au fost aduse trupe noi în Valea Jiului. Coloniile de muncitori au fost şi mai mult izolate unele de altele. Legătura dintre muncitorii diferitelor colonii, în timpul grevei, a fost menţinută prin curieri[197]. A început evacuarea forţată a muncitorilor din coloniile aparţinînd intreprinderilor[198], metodă de represiune aplicată, de altfel, în Valea Jiului, cu ocazia fiecărei greve mai importante. Prin astfel de măsuri întreprinderile urmăreau să lovească în familiile muncitorilor. „Minerii au fost constrînşi de forţa militară să coboare în mine, aici însă ei n-au reluat lucrul"[199]. Sub protecţia baionetelor se făcea simţit însă, din ce în ce mai mult, rolul de spărgător de grevă al conducerii sindicatului galben[200]. Rolul trădător şi potrivnic al oportuniştilor a subminat şi slăbit rezultatele grevei, acţiunile lor avînd un efect negativ din ce în ce mai pronunţat. În urma arestărilor masive s-a produs o dezorientare în legătură cu perspectivele grevei generale, ceea ce a dus la slăbirea mişcării greviste după 25 octombrie. La presiunile exercitate de autorităţi şi la trădarea oportuniştilor s-a mai adăugat şi lipsa unei organizări corespunzătoare. Datorită acestor împrejurări, direcţia minelor a putut raporta telegrafic, cu adresa nr. 1100 din 28 octombrie 1920, Ministerului Industriei şi Comerţului: „Greva generală a muncitorilor mineri izbucnită . . ., cu ziua de azi se consideră terminată, întrucît marea parte a muncitorilor s-a prezentat la lucru"[201].

---

[194] *Ibid.*, dos. 783, fil. 139.
[195] *Ibid.*, dos. 777, fil. 192.
[196] *Ibid.*, dos. 761, fil. 292.
[197] Arh. Comit. Reg. P.M.R. Cluj, fondul „Greva generală din 1920, Amintiri", dos. VIII, fil. 76.
[198] Arh. Stat. Petroşani, fond. 6. Inspectoratul geologic minier, Petroşani, dos. 1/1920, fil. 4.
[199] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 77, dos. 7268, fil. 98.
[200] *Ibid.*, fond. 5, dos. 765, fil. 14.
[201] Arh. Stat. Petroşani, fond. 10, dos. 1/1920.

Cu toate acestea muncitorii n-au dezarmat. Caracteristic grevei era faptul că în 28 octombrie, în ziua în care conducerea minelor telegrafia despre încetarea grevei, aceasta continua în Valea Jiului. „În toate localităţile din Valea Jiului greva decurge"[202] — raportează comandamentul militar. Despre situaţia din 31 octombrie şi 1 noiembrie aceeaşi sursă arată că: „Atît eri, cît şi astăzi nu s-a lucrat decît la întreţinerea minelor"[203]. Chiar şi raportul din 3 noiembrie al autorităţilor locale menţionează că au existat încă mineri care continuau greva[204].

Greva din octombrie 1920, ca şi celelalte greve din Valea Jiului dintre anii 1918—1920, a dovedit practic că minerii au dus o luptă de lungă durată împotriva regimului burghezo-moşieresc. După cum recunosc şi conducătorii social-democraţi, chiar şi după hotărîrea de a înceta greva generală ea a mai durat în Valea Jiului încă patru zile[205]. Astfel durata întregii greve a fost de cca 2 săptămîni. Fără îndoială că ea nu a avut în tot timpul aceeaşi intensitate. Trebuie însă arătat că numărul minerilor care abia peste o lună au reluat lucrul a fost considerabil[206]. Continuarea grevei şi după contramandarea ei de către conducerea centrală a partidului socialist şi a sindicatelor, dovedeşte, în primul rînd, că nici minerii nu s-au lăsat influenţaţi de apelul social-democraţilor. Urmînd indicaţiile elementelor revoluţionare din localitate, minerii au refuzat să dea curs dispoziţiilor de încetare a grevei ale organelor centrale social-democrate. Convingerea în victoria grevei, care să ducă la schimbări esenţiale, a determinat muncitorimea minieră să refuze dispoziţiile oportuniştilor şi să continue mişcarea.

Lunga durată a grevei din octombrie din Valea Jiului dovedeşte clar că aici au existat forţe considerabile care au ştiut să se opună cu succes oportunismului social-democrat, grăbindu-i falimentul.

În tot acest timp masele din ce în ce mai largi de mineri au devenit conştiente de faptul că partidul socialist nu este capabil şi nici nu doreşte să păşească pe drumul victoriei proletare. După grevă, la iniţiativa celor de stînga, minerii au proclamat greva pasivă[207]. Fără îndoială că şi pînă aci greva pasivă a fost o trăsătură generală a întregii perioade 1918—1920; de data aceasta însă ea s-a afirmat cu mai multă pregnanţă. Greva pasivă a avut un rol important. Scăderea cea mai mare a producţiei de cărbune se constată tocmai în anul 1920.

Ca urmare, direcţia întreprinderilor miniere a cerut autorităţilor remilitarizarea minelor, ceea ce s-a şi făcut, luîndu-se o serie de măsuri samavolnice pentru a înfrînge greva pasivă a muncitorilor. Astfel lucrătorii erau obligaţi să stea în mină pînă vor scoate cantitatea de cărbune fixată. Nici această măsură nu şi-a atins scopul urmărit. O altă măsură, rămasă de asemenea zadarnică, a fost tragerea directă la răspundere a supraveghetorilor şi maiştrilor de mină: „. . . s-a pus în vedere conducătorilor de mină că rămîn răspunzători de bunul mers al serviciului, iar lucrătorii vor fi ţinuţi în mină pînă vor

[202] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 761, fil. 292.
[203] *Ibid.*, fond. 5, dos. 783, vol. 24, fil. 121.
[204] *Ibid.*, dos. 761, fil. 267.
[205] *Minerul*, din 15 iunie 1921.
[206] Din relatările mai multor mineri, astăzi pensionari, care au participat la grevă.
[207] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 761, fil. 358.

scoate producţia normală de cărbuni"[208]. În raportul serviciului special de Siguranţă din 24 noiembrie 1920, referitor la situaţia ivită în urma grevei pasive, citim următoarele: „. . . neproducîndu-se zilnic decît maximum 160—180 vagoane de cărbuni în comparaţie cu cantitatea normală care dă zilnic 200—250 vagoane"[209].

Greva pasivă nu a fost întîmplătoare în Valea Jiului; de fapt, în toată ţara proletariatul a continuat greva generală prin grevă pasivă[210]. Greva pasivă, care s-a desfăşurat la Bucureşti şi în numeroase părţi ale ţării, mai ales în marile întreprinderi, după ce muncitorii fuseseră siliţi să intre în ateliere şi fabrici, s-a concretizat prin aceea că muncitorii, deşi veneau la locul de muncă, nu lucrau într-un ritm normal. Greva pasivă era în acest caz o formă de continuare a grevei generale. Ea exprimă totodată protestul muncitorilor faţă de trădarea grevei generale de către oportunişti.

O dîrză rezistenţă împotriva reluării lucrului în condiţiile impuse de guvern şi de capitalişti, au opus şi muncitorii din Valea Prahovei, Galaţi, Timişoara, Baia Mare etc. Aceasta a arătat influenţa crescîndă a aripii de stînga a partidului socialist, în frunte cu comuniştii. Şi în Valea Jiului această acţiune a avut legătură directă cu intervenţia comuniştilor. Au fost prezente tot timpul apelurile comuniştilor, mobilizînd la grevă permanentă, în primul rînd pe muncitorii mineri şi ceferişti, pentru ca astfel să poată fi sabotată politica războinică a regimului burghezo-moşieresc şi intenţia guvernului de a angrena ţara în intervenţia antisovietică. Tocmai această imensă mişcare de masă declanşată în toată ţara pentru apărarea Rusiei Sovietice — care poate fi urmărită şi în Valea Jiului — a fost factorul decisiv care a determinat guvernul să renunţe la planurile sale de agresiune antisovietică.

Din cauzele arătate greva generală a fost înfrîntă în toată ţara[211]. Cu toate acestea, regimul burghezo-moşieresc a fost constrîns ca „de sus" să ia unele măsuri cu caracter liberal. Pe de altă parte, însă, înfrîngerea grevei generale din 1920 a fost urmată în întreaga ţară de o perioadă grea de teroare. Curţile Marţiale au condamnat sute de muncitori, la mulţi ani de temniţă.

În Valea Jiului, 85% din muncitori au fost supuşi unei adevărate prigoane din partea autorităţilor, fiind bătuţi şi torturaţi în modul cel mai brutal[212]. Numărul conducătorilor arestaţi şi deţinuţi timp îndelungat s-a ridicat numai în Valea Jiului la 88[213], fără a mai vorbi de cei arestaţi timp de 1—30 zile. Între arestaţi au fost şi 3 femei[214]. Procesul celor arestaţi din Valea Jiului s-a judecat abia peste 6 luni, la Curtea Marţială din Sibiu. Sentinţa împotriva muncitorilor acuzaţi de „instigarea la grevă şi uneltiri împotriva statului", a fost dată la 5 martie 1921[215]. Trei muncitori au fost condamnaţi la cîte

[208] *Ibid.*, dos. 765, fil. 21—22.
[209] *Ibid.*, dos. 760, fil. 106—108.
[210] *Greva generală din Romînia — 1920.* Ed. Politică, Bucureşti, 1960, p. 234.
[211] *Ibid.*, p. 228—232.
[212] *Bányamunkás,* din 1 iulie 1922.
[213] *Uniunea muncitorilor din industria minieră din Romînia. Raport către al VII-lea Congres.* Bucureşti, 193, p. 63; *Minerul,* din 15 iunie 1921.
[214] Lista celor arestaţi în Valea Jiului cu ocazia grevei generale din octombrie 1920 se găseşte la Arh. Stat. Petroşani, fond. 6, dos. 1/1921, fil. 1; *Minerul,* din 15 dec. 1920.
[215] *Küzdelem,* nr. 51 din 8 martie 1921.

10 ani temniță, 8 la cîte 6 ani și alți 10 la cîte 3 ani închisoare. Ceilalți au fost puși în libertate după arestul preventiv care a durat multe luni de zile[216].

Măsurile teroriste ale autorităților au provocat indignarea și protestul maselor populare. În conferința Uniunii Muncitorilor Minieri și Topitori, ținută la Cluj în zilele de 15—17 mai 1921, s-a protestat printr-o rezoluție: „Cu toată energia împotriva acelor oficialități care în timpul grevei generale, dezbrăcîndu-se de orice sentiment, au avut o purtare așa de sălbatecă și brutală față de muncitorii mineri"[217].

După înfrîngerea grevei generale situația în Valea Jiului nu s-a normalizat, așa cum doreau autoritățile militare și patronii minelor. Spiritul revoluționar și dîrzenia de luptă nu au putut fi nimicite nici cu prigoana pornită împotriva elementelor revoluționare, nici cu militarizarea minelor. Făcînd o caracterizare a situației din Valea Jiului, un raport din noiembrie 1920 al Siguranței din Deva constată următoarele: „... azi e tot atît de turbure ca înaintea grevei generale"[218]. Atmosfera din rîndul minerilor și orientarea lor din ce în ce mai revoluționară reiese și din alte rapoarte oficiale[219]. Astfel în buletinele informative ale garnizoanelor Orăștie și Petroșani din lunile ianuarie și februarie 1921, între altele se arată că „spiritele lucrătorilor de la minele din Valea Jiului sînt agitate din nou"[220]. Minerii, în pofida terorii și trădării oportuniștilor, încă de la începutul anului 1921 din nou au căutat prin declanșarea altor greve să-și rezolve justele lor revendicări.

*

Sintetizînd cele mai importante trăsături ale grevelor din 1920 din Valea Jiului, putem face următoarele constatări:

Luptele din 1920 au scos în relief și mai mult strînsa solidaritate de luptă dintre oamenii muncii romîni, maghiari și de alte naționalități. Internaționalismul proletar și spiritul de solidaritate muncitorească manifestat în mod deosebit în lupta minerilor din 1920, au fost factori care au determinat rezultatele obținute de către mișcarea muncitorească din Valea Jiului.

Nivelul ridicat al mișcării greviste este evident și prin faptul că pe lîngă revendicările generale democratice, au ieșit la iveală și năzuințe socialiste ale minerilor. În luptele din 1920 s-a putut observa că desfășurarea grevelor era de lungă durată, fapt care este în strînsă legătură cu radicalizarea minerilor.

Și pentru proletariatul din Valea Jiului luptele din 1920 au constituit o școală politică de mare importanță. Minerii s-au convins, prin propria lor experiență, că oportuniștii din partidul socialist au rupt cu tradițiile revolu-

---

[216] *Uniunea muncitorilor din industria minieră din Romînia. Raport către al VII-lea Congres.* București, 1932, p. 53.

[217] *Minerul,* din 15 iunie 1921.

[218] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 751, fil. 311 și urm.

[219] Arh. Procurat. Reg. Cluj, dos. 41/1921 C.

[220] *Arh. Inst. ist. P.M.R.*, fond. 5, dos. 761, fil. 175.

ţionare din mişcarea muncitorească, transformîndu-se în unelte docile ale oligarhiei burghezo-moşiereşti. Pentru conducerea luptelor viitoare era nevoie de un partid de tip nou, de un partid revoluţionar.

Luptele din 1920 din Valea Jiului au dovedit mai presus de toate că proletariatul de aici a făcut parte din detaşamentul revoluţionar al clasei muncitoare din Romînia şi că a luptat în primele rînduri împotriva regimului burghezo-moşieresc.

БОРЬБА ШАХТЕРОВ В ВАЛЯ ЖИУЛУЙ В 1920 Г

РЕЗЮМЕ

В настоящей работе, автор на основании архивных документов, большей частью неизданных, пользуясь как современным газетным материалом, так и рассказами некоторых товарищей участвовавших в забастовках, освещает важнейшие события революционной борьбы шахтеров самого большого каменноугольного бассейна страны в котором находилось почти 40% рабочих, работавших в рудниках и каменоломнях Румынии.

При разработке вопросов, автор начинает анализом положения шахтёров и на основании документов освещает чрезвычайно плохие условия их труда и быта. Жестокая эксплуатация переплеталась на политическом плане с режимом дикого террора, вызвавшего ненависть шахтёров к эксплуататорским классам. В этой обостановке фактически присущей во всей стране — под воздействием влияния Великой Октябрьской социалистической революции, недовольство стремительно нарастало, имеют место больше массовые выступления, происходит глубокая перемена в образе мышления рабочего класса, ускоряется процесс разграничения между революционным и опортунистическим течением.

Состояние нужды, возрастающее недовольство шахтёров привели к вспышке общей забастовки в марте 1920 г, в которой приняли участие почти 15.000 рабочих долины р. Жиу. В связи с забастовкой произошло столкновение с войсками, давшее в итоге трёх убитых и много раненых. После глубокого разбора событий забастовки, автор приходит к заключению, что в первой половине 1920 г эта забастовка оказалась одним из самых больших движений пролетариата в Румынии.

В работе рассматриваются события борьбы с марта по октябрь, когда имели место волнения и несколько кратковременных местных забастовок. Эти выступления кульминируют участием шахтёров в общей забастовке в октябре. На основании документов отмечается факт, что шахтёры бассейна долины р. Жиу заняли место среди инициаторов этого крупного выступления румынского пролетариата во всей стране. Общая забастовка шахтёров отметилась своим радикализмом.

Вопреки демобилизирующим указаниям данных опортунистическим руководством социалистической партии и террору карательных органов, шахтёры под руководством коммунистических элементов, использовали также революционные методы; уличные демонстрации, массовое укрывание в лесах, перерезывание электрических и телеграфных проводов и после подавления общей забастовки, организация пассивной забастовки. Общая забастовка шахтёров в долине р. Жиу продолжалась почти две недели, конечно не с одинаковой интенсивностью. Участие рабочих этого крупнейшего промышленного центра в общей забастовке пролетариата всей страны, означало весьма значительный вклад.

Синтетизируя важнейшие черты забастовок 1920 г в долине р. Жиу установимлось что:

Борьба 1920 г имеет значение тем, что она ешё сильнее отметила тесную боевую солидарность между трудящимися румынской мадьярской и других национальностей. Именно пролетарский интернационализм, проявившийся особенно чётко в борьбе 1920 г, оказался одним из факторов определивших результаты полученные рабочим движением в долине р. Жиу. Высокий уровень забастовочного движения очевиден из того, что наряду с общими требованиями демократического характера, вышли на поверхность и социалистические стремления шахтёров. Веборьбе 1920 г можно было заметить, что длительность забастовок всегда была долговременной, факт находившийся в тесной связи с радикализацией робочих. Пролетариат долины р. Жиу в борьбе 1920 г. прошёл политическую школу большой важности, убедившись собственным опытом, что опортунисты социалистической партии не думают вести трудящихся на революционную классовую борьбу и что для руководства этой борьбы нужна партия нового типа, революционная партия. Вот причина, благодаря которой, как доказывают события, выступления 1920 г и в особенности октябрьская забастовка, оказались более сознательными, чем это казалось раняше.

Участие шахтёров в забастовках 1920 г, в общей забастовке в октябре, размах и радикализм их борьбы, доказали превыше всего, что трудящиеся этого ражнейшего каменноугольного бассейна заняли место в первых рядах вабочего класса Румынии в борьбе против буржуазно-помещичьего сроя.

LES LUTTES DES MINEURS DE LA VALLÉE DU JIU EN 1920

RÉSUMÉ

Le travail présent s'appuie sur des documents, pour la plupart inédits, recueillis dans les archives, sur des renseignements fournis par la presse contemporaine ainsi que sur les témoignages de personnes qui participèrent aux grèves. L'auteur y dévoile les principaux événements qui se produisirent au

cours de la lutte révolutionnaire des mineurs du bassin carbonifère le plus important du pays, où se trouvaient concentrés presque 40% des ouvriers qui travaillaient dans les mines et les carrières de Roumanie.

L'auteur commence par exposer la situation des mineurs et, en s'appuyant sur les documents, il met en évidence les conditions de travail et de vie extrêmenent précaires de ceux-ci. A l'exploitation inhumaine se joignait, sur le plan politique, un régime de terreur sauvage, qui provoqua la haine des mineurs contre les classes exploiteuses. Dans ces circonstances — caractéristiques d'ailleurs pour tout le pays — et sous l'influence de la Grande Révolution Socialiste d'Octobre, le mécontentement augmentait sans cesse: de grandes actions de classe ont lieu, il se produit un profond changement dans la manière de penser de la classe ouvrière, en même temps que s'accélère le processus de délimitation entre le courant révolutionnaire et opportuniste.

L'état de misère et le mécontentement grandissant des mineurs ont mené à la déclaration de la grève générale de mars 1920, à laquelle participèrent presque 15.000 ouvriers de la Vallée du Jiu. L'intervention de l'armée, qui se produisit au cours de la grève, se solda par trois morts et plusieurs blessés. Une analyse approfondie des événements permet à l'auteur de conclure que pendant la première moitié de l'année 1920, cette grève a été un des plus grands mouvements du prolétariat de Roumanie.

Le travail s'occupe des événements qui se déroulèrent à partir du mois de mars jusqu'en octobre, quand se produisirent des troubles et plusieurs grèves locales de courte durée. Ces luttes culminèrent par la participation des mineurs à la grève générale du mois d'octobre. Les documents prouvent que les mineurs de la Vallée du Jiu se trouvèrent parmi les initiateurs de cette grande action de tout le prolétariat roumain. Malgré les indications démobilisatrices données par la direction opportuniste du parti socialiste et en dépit de la terreur des organes de répression, les mineurs, sous la direction des communistes, employèrent une série de méthodes révolutionnaires telles que: des démonstrations dans les rues, la retraite en masse dans les forêts, l'interruption des lignes électriques et télégraphiques et, après que la grève fut étouffée, l'organisation de la grève passive. La grève générale des mineurs de la Vallée du Jiu dura près de deux semaines, avec une intensité variable. La participation des ouvriers de ce grand centre industriel à la grève générale du prolétariat du pays représente une contribution extrêmement importante.

Une synthèse des traits les plus importants des grèves de 1920 dans la Vallée du Jiu conduit aux constatations suivantes:

Les luttes de 1920 sont importantes parce qu'elles soulignent l'étroite solidarité entre les masses travailleuses roumaines, hongroises et d'autres nationalités. C'est précisément l'internationalisme prolétarien, dont firent preuve les mineurs au cours des luttes de 1920, qui fut un des facteurs qui détermina les résultats obtenus par le mouvement ouvrier de la Vallée du Jiu. Le haut niveau du mouvement gréviste ressort aussi du fait que, outre les revendications générales démocratiques, les mineurs manifestèrent aussi des aspirations socialistes. Au cours des luttes de 1920 on a pu observer que les grèves étaient de longue durée, fait qui est en rapport étroit avec le radicalisme croissant des mineurs. Le prolétariat de la Vallée du Jiu acquit au cours des luttes une

expérience politique importante: il se convainquit que les opportunistes du parti socialiste étaient loin de vouloir diriger les ouvriers vers une lutte de classe révolutionnaire et que, pour diriger cette lutte, il était besoin d'un parti révolutionnaire. C'est pourquoi les luttes de 1920 et surtout la grève d'octobre, furent beaucoup plus conscientes qu'on ne l'a cru jusqu'ici.

La participation des mineurs aux grèves de 1920, à la grève générale du mois d'octobre, l'ampleur et le radicalisme de leurs luttes sont autant de preuves que les masses travailleuses de cet important bassin carbonifère firent partie des premiers rangs de la classe ouvrière de Roumanie, dans sa lutte contre le régime bourgeois-agrarien.

CRONICA

CEA DE-A 30-A ANIVERSARE A EROICELOR LUPTE ALE CEFERIŞTILOR ŞI PETROLIŞTILOR DIN IAN.—FEBR. 1933

Atragerea celor mai largi mase la opera măreaţă de desăvîrşire a construirii socialismului în patria noastră sporeşte rolul şi însemnătatea muncii politice educative, desfăşurată de Partidul Muncitoresc Romîn în rîndurile poporului. Partidul desfăşoară o intensă activitate pentru dezvoltarea conştiinţei socialiste şi a noilor trăsături de comportare a oamenilor, pentru plămădirea omului nou, membru demn al societăţii socialiste. „Viaţa arată ce forţă reprezintă conştiinţa tot mai înaltă a oamenilor muncii, identificarea lor cu interesele generale, încrederea lor în viitor, hotărîrea lor de a-şi aduce contribuţia la victoria deplină a socialismului" — se spune în raportul C. C. al P.M.R. la Congresul al III-lea al P.M.R.

Cultivarea tradiţiilor revoluţionare de luptă ale poporului şi mai ales a tradiţiilor glorioase înscrise în paginile istoriei patriei noastre de către clasa muncitoare, condusă de partidul său de avangardă, constituie parte integrantă a procesului de educaţie comunistă a maselor, de dezvoltare a conştiinţei lor socialiste. Născut din lupta clasei muncitoare, din lupta poporului, Partidul Comunist din Romînia a făcut din slujirea credincioasă a celor ce muncesc legea sa supremă, raţiunea existenţei sale. Înfruntînd teroarea din anii grei ai ilegalităţii, partidul s-a dovedit a fi un conducător şi organizator devotat şi priceput al luptei maselor muncitoare împotriva exploatării şi asupririi regimului burghezo-moşieresc. Sub conducerea comuniştilor, clasa muncitoare din ţara noastră a înscris pagini nepieritoare de eroism în lupta pentru libertate, progres social şi independenţa naţională.

Anul acesta întregul nostru popor a comemorat împlinirea a 30 de ani de la eroicele lupte ale ceferiştilor şi petroliştilor din ianuarie—februarie 1933, organizate şi conduse de P.C.R., lupte care reprezintă un moment de cotitură în istoria partidului şi a întregii mişcări muncitoreşti din Romînia. Aniversarea an de an a eroicelor lupte ale ceferiştilor şi petroliştilor din 1933 constituie nu numai un prilej de cinstire a memoriei luptătorilor clasei muncitoare, ci şi un mijloc de educaţie patriotică, comunistă. Tradiţiile revoluţionare ţin trează amintirea vremurilor negre din trecut, de sîngeroasă asuprire şi exploatare a celor ce muncesc, de luptă dîrză, plină de abnegaţie, pentru libertate şi o viaţă nouă.

Manifestările organizate cu prilejul celei de-a 30-a aniversări a luptelor din 1933 atît în Bucureşti, cît şi în celelalte centre din ţară, au permis maselor largi de oameni ai muncii să poată privi, din perspectiva istorică a celor trei decenii care au trecut, întreaga măreţie a acestor lupte.

Simpozioanele organizate cu acest prilej de Filiala din Cluj a Academiei R.P.R. şi de Universitatea „Babeş-Bolyai", cît şi expoziţia organizată sub îndrumarea sectorului din Cluj al Institutului de istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., au scos în evidenţă însemnătatea istorică a acestor lupte eroice şi aportul pe care muncitorii ceferişti din Cluj, sprijiniţi de muncitorii de la celelalte întreprinderi din oraş, l-au adus la marile bătălii proletare, organizate şi conduse de P.C.R. în anul 1933.

Ridicîndu-se la luptă nu numai pentru interesele lor, ci şi pentru interesele vitale şi fundamentale ale întregului popor muncitor, asupra căruia clasele dominante urmăreau să arunce toate greutăţile şi urmările crizei economice din 1929—1933, muncitorii ceferişti şi petrolişti au dat cea mai mare bătălie de clasă — pînă la insurecţia armată victorioasă din august 1944 — împotriva exploatării capitalisto-moşiereşti. În ciuda represiunii sînge-

roase şi a terorii dezlănţuite de regimul burghezo-moşieresc, muncitorii au cîştigat o victorie politică însemnată, exprimată nu numai prin rezultatele practice imediate, ci şi în urmările profunde pe care marile bătălii de clasă din 1933 le-au avut asupra evoluţiei istorice din ţara noastră.

*

Orientarea dată partidului de Congresul al V-lea de a pune un accent deosebit pe organizarea şi conducerea luptelor detaşamentelor de frunte ale clasei muncitoare — ceferiştii şi petroliştii — a început să-şi dea roadele în primele luni ale anului 1932.

Anul 1932, an în care criza economică a atins punctul culminant, se caracterizează printr-o ascuţire şi mai pronunţată a contradicţiilor de clasă din Romînia. Burghezia romînă şi cercurile imperialiste occidentale, care subordonează şi mai mult Romînia pe calea împrumuturilor înrobitoare, au luat noi măsuri de intensificare a exploatării maselor, de aruncare a poverilor crizei pe spinarea oamenilor muncii. Muncitorii ceferişti au resimţit cel mai greu aceste măsuri. Curba de sacrificiu din ianuarie 1932 a dus la scăderea salariilor ceferiştilor cu aproximativ 55—65%. În acelaşi timp au fost anunţate şi noi concedieri. Toate acestea au contribuit la radicalizarea muncitorilor, care s-a concretizat în numeroase acţiuni prin care clasa muncitoare şi-a exprimat hotărîrea de luptă împotriva politicii claselor exploatatoare de a arunca urmările crizei asupra maselor muncitoare.

Sub conducerea partidului, muncitorimea ceferistă a trecut la înlăturarea elementelor oportuniste din fruntea sindicatelor, înlocuindu-le cu elemente revoluţionare. Această acţiune revoluţionară a început la Dej, unde îşi desfăşura activitatea tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej şi s-a continuat în alte centre Bucureşti, Iaşi, Galaţi, Cluj, Paşcani, Simeria. Mişcarea ceferiştilor din întreaga ţară a cunoscut un impuls ca urmare a acţiunilor desfăşurate, începînd cu 9 februarie, la Bucureşti, Dej, Galaţi, Iaşi şi alte centre.

La 20 martie 1932, din iniţiativa P.C.R., a fost convocată o conferinţă pe ţară a feroviarilor, „expresia frontului unic de jos al muncitorilor" — cum o caracterizează *Scînteia* ilegală, şi care a ales un Comitet Central de acţiune, avînd ca secretar pe tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej. Conferinţa a stabilit un plan comun de luptă pentru revendicările imediate ale muncitorilor ceferişti.

La baza platformei de revendicări au fost puse cerinţele arzătoare ale muncitorilor: revenirea asupra scăderii salariilor şi încetarea reţinerilor sub orice formă, mărirea salariilor, încetarea concedierilor şi reprimirea celor concediaţi etc. În program erau cuprinse şi o serie de revendicări politice, ca: dreptul de organizare, întrunire şi demonstraţii, dreptul la existenţa deschisă a organizaţiilor revoluţionare, eliberarea deţinuţilor politici, contra militarizării C.F.R., contra politicii de fascizare a ţării şi de pregătire a războiului antisovietic.

În condiţiile extrem de complexe create de teroarea regimului burghezo-moşieresc, Comitetul Central de acţiune a început să activeze energic imediat după constituirea sa, îndeplinindu-şi sarcina de organ de conducere a luptei muncitorilor şi funcţionarilor ceferişti, conform mandatului încredinţat de către masa muncitorilor. Comitetul Central de acţiune pe ţară a fost acel organ care a asigurat stabilirea celor mai indicate obiective şi forme de luptă ale tuturor ceferiştilor. Practica luptelor a justificat pe deplin orientarea Partidului Comunist din Romînia spre constituirea Comitetului Central de acţiune pe ţară, ca bază de pornire spre făurirea comitetelor de acţiune de jos ale muncitorilor ceferişti.

Trăgînd învăţăminte din experienţa luptei muncitorilor ceferişti, Plenara C.C. al P.C.R. din aprilie 1932 a indicat tactica alegerii deschise, pe baza frontului unic, a comitetelor de acţiune pe centre ceferiste, a legării acestor comitete cu masele de muncitori printr-o reţea largă de delegaţi aleşi, a convocării de consfătuiri deschise în toate centrele ceferiste din ţară. Aceasta înseamnă trecerea de la forme de acţiune bazate pe un cerc mai restrîns de muncitori, la forme superioare de mobilizare a maselor, prin îmbinarea posibilităţilor legale cu metodele muncii ilegale şi printr-o justă aplicare a tacticii frontului unic de jos[1].

Trecînd la aplicarea directivelor plenarei C.C. al P.C.R., Comitetul Central de acţiune a desfăşurat o largă activitate de organizare în principalele centre ceferiste din ţară. Au

[1] Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia. 1929—1938, vol. III, ESPLP, Bucureşti, 1955, p. 463.

fost organizate comitete de acţiune regionale şi locale — între care şi la Cluj, în ziua de 8 iunie 1932 — avînd la bază frontul unic de jos. Aceste comitete au jucat un rol de seamă în mobilizarea maselor şi întărirea unităţii de acţiune a proletariatului.

Întărirea legăturilor partidului cu masele, în condiţiile agravării situaţiei muncitorilor, a contribuit la o creştere a combativităţii lor şi a permis partidului să orienteze mişcarea muncitorilor, împotriva politicii de jaf a guvernului naţional-ţărănist, în direcţia folosirii unor metode superioare de luptă. Plenara C.C. al P.C.R. din octombrie 1932 a indicat aplicarea unor noi metode de luptă şi în special cea a grevei parţiale combinată cu ocuparea fabricii de către greviştii şi cu demonstraţii ale familiilor muncitorilor, şomerilor şi muncitorilor din alte întreprinderi. Sub conducerea directă a comuniştilor în Bucureşti au loc, la sfîrşitul lunii ianuarie (28 şi 31 ianuarie), puternice acţiuni de luptă, greve demonstrative cu ocuparea atelierelor, care au obligat guvernul naţional-ţărănist să promită satisfacerea unora din revendicările imediate ale greviştilor. De asemenea, la începutul anului 1933, şi în Valea Prahovei petroliştii, avînd în frunte comitetul local de acţiune, organizat ca urmare a muncii desfăşurate de partid, s-au angajat hotărît pe linia luptei făţişe de masă. Acţiunile revoluţionare ale muncitorilor petrolişti de la rafinăriile „Astra-Romînă" şi „Romîno-Americană", susţinute de muncitorii din celelalte întreprinderi din oraşul Ploieşti, precum şi din celelalte localităţi din Valea Prahovei, au obligat conducerile întreprinderilor petrolifere să revină asupra scăderii salariilor şi a concedierii muncitorilor.

În această stare de efervescenţă revoluţionară s-au ridicat pe un plan mai înalt luptele muncitorilor ceferişti din februarie 1933.

Faptul că revendicările ceferiştilor nu au fost satisfăcute după cele două greve demonstrative din 28 şi 31 ianuarie, a arătat limpede necesitatea unei acţiuni hotărîte mai bine organizată. La 3 februarie a izbucnit o grevă la *Griviţa,* pregătită de organizaţia de partid şi comitetul de acţiune. Revendicările erau cele 17 puncte cuprinse în manifestul Comitetului Central de acţiune lansat după grevele demonstrative din 28 şi 31 ianuarie. Greva a fost condusă de un comitet de grevă, de 350 muncitori, aleşi pe baza frontului unic de jos. În acelaşi timp organizaţia de partid din Bucureşti a pornit o acţiune de mobilizare a oamenilor muncii din cartierele învecinate şi de organizare a unor greve de simpatie şi întruniri zburătoare în vederea sprijinirii grevei ceferiştilor. Temîndu-se de consecinţele ce le putea avea folosirea armatei în condiţiile valului de solidarizare a proletariatului de pe cuprinsul întregii ţări, guvernul s-a văzut nevoit să accepte aproape în întregime revendicările ceferiştilor de la Griviţa. Guvernul a urmărit însă doar să cîştige răgaz pentru a trece apoi la reprimarea mişcării muncitoreşti. La 4 februarie a fost introdusă parţial în ţară starea de asediu, iar în 5 februarie, pe baza unei hotărîri a guvernului, în toată ţara s-au luat măsuri cu caracter specific stării de război. Opinia publică muncitorească şi progresistă a primit de la început cu indignare şi revoltă toate măsurile represive, adoptate de guvern.

Urmînd exemplul muncitorilor de la Atelierele „Griviţa" — Bucureşti şi impulsionaţi de lupta lor, muncitorii ceferişti din Iaşi, Galaţi, Paşcani, Cluj, Oradea, Braşov, Constanţa etc. îşi intensifică şi mai mult lupta. La Cluj, în urma suspendării de către forţele militare şi poliţieneşti a adunării muncitoreşti din 4 februarie 1933 şi a arestărilor efectuate de autorităţi cu acest prilej, comitetul de acţiune al ceferiştilor a hotărît declararea grevei pentru ziua de 6 februarie. Cu acest prilej muncitorii au cerut drepturile cucerite la 2 februarie de muncitorii ceferişti din Capitală şi eliberarea celor arestaţi în ziua de 4 februarie. În urma acestei acţiuni hotărîte din partea muncitorilor, direcţiunea atelierelor promite să satisfacă o parte din cerinţele greviştilor şi-i asigură că vor fi eliberaţi şi cei arestaţi. Faţă de acest succes muncitorii au hotărît să înceteze greva, declarînd însă că îmbunătăţirile obţinute nu remediază de cît în parte doleanţele lor, astfel că ei vor continua lupta pînă la satisfacerea lor deplină.

Drept răspuns la acţiunea mîrşavă a guvernului Vaida, care a anulat promisiunile făcute la 2 februarie şi a pus în aplicare o nouă scădere a salariilor, Comitetul Central de acţiune pe ţară al ceferiştilor a hotărît organizarea de greve în principalele centre ceferiste. Noile acţiuni ale muncitorimii ceferiste, care vor culmina cu eroicele lupte din 15—16 februarie de la „Griviţa", s-au desfăşurat sub lozinca luptei împotriva stării de asediu, a cenzurii, a dizolvării sindicatelor şi organizaţiilor revoluţionare, pentru eliberarea celor arestaţi.

Ca răspuns la acţiunile samavolnice ale autorităţilor din Cluj, care au închis sediul sindicatului CFR, au devastat sediile Ajutorului Muncitoresc, au confiscat arhivele şi bibliotecile, comitetul de acţiune din Cluj, îndrumat de organele locale ale P.C.R., a hotărît

să continue lupta. În cadrul unei şedinţe conspirative, din seara zilei de 12 februarie, la care au participat membrii ai Comitetului local al PCR şi UTC, ai Consiliului local al sindicatelor şi ai comitetului de acţiune, analizîndu-se situaţia şi starea de spirit a muncitorilor, s-a hotărît ca în ziua de 13 februarie 1933 muncitorii ceferişti să declare grevă cu ocuparea atelierelor. În urma măsurilor organizatorice luate la această şedinţă, greva a izbucnit cu o mare forţă în ziua şi la ora fixată. Toţi muncitorii, ca un singur om, s-au ridicat pentru satisfacerea revendicărilor economice şi politice, între care: încetarea reducerii salariilor, desfiinţarea concedierilor forţate fără plată, reprimirea celor concediaţi pentru activitatea lor sindicală, retragerea stării de asediu, recunoaşterea comitetului de fabrică şi altele.

Respectînd îndrumările partidului, muncitorii ceferişti au ales un comitet de grevă, dînd în acelaşi timp dovezi de fermitate în luptă şi disciplină proletară. Muncitorilor baricadaţi în ateliere li se trimiteau de către muncitorii din oraş, prin Ajutorul Roşu, Ajutorul Muncitoresc Romîn şi prin familiile greviştilor, alimente şi scrisori de încurajare. În după-amiaza aceleiaşi zile şi în noaptea de 13—14 februarie, atelierele au fost înconjurate cu forţe armate şi de poliţie. Legăturile greviştilor cu exteriorul au fost complet întrerupte.

Organizaţiile de partid, UTC, Comisia locală a sindicatelor revoluţionare şi comitetul de acţiune al muncitorilor şomeri, împreună cu delegaţi ai muncitorilor din fabrici şi uzine, au organizat greve de solidaritate cu lupta muncitorilor ceferişti. În ziua de 14 februarie, cînd forţele represive se pregăteau de asalt împotriva greviştilor, tinerii utecişti şi muncitorii adunaţi în apropiere, s-au îndreptat spre „Dermata", chemînd pe muncitorii de aici în ajutorul ceferiştilor. Demonstraţiei de stradă, organizată de muncitorii de la „Dermata" în sprijinul muncitorilor ceferişti, i s-au alăturat muncitorii celorlalte întreprinderi din Cluj. Sub semnul frontului unic şi a lozincilor de luptă ale PCR, coloane compacte de muncitori au manifestat împotriva stării de asediu, pentru recunoaşterea organizaţiilor revoluţionare şi redeschiderea sediilor lor şi în semn de solidaritate cu lupta muncitorilor ceferişti.

Indrumaţi îndeaproape de organele de partid, de comitetul local de acţiune, greviştii de la Atelierele CFR din Cluj au dat dovadă de iniţiativă în aplicarea unor metode corespunzătoare de luptă, de dîrzenie şi combativitate proletară, atrăgînd simpatia şi stîrnind solidaritatea tuturor oamenilor muncii din oraş. Autorităţile burghezo-moşiereşti au putut obţine încetarea grevei numai după ce au concentrat împotriva muncitorilor neînarmaţi puternice forţe jandarmereşti, poliţieneşti şi armate şi după ce Direcţiunea Generală CFR a acceptat toate revendicările economice ale greviştilor.

În ciuda represiunilor brutale, spiritul de luptă al muncitorilor a rămas neînfrînt, iar autoritatea şi prestigiul Partidului Comunist, a conducătorilor grevei, membrii de partid, au crescut considerabil. Referitor la influenţa crescîndă a partidului, pînă şi ziarul burghez „Patria" din 17 februarie 1933 este nevoit să recunoască: „Astfel, cu ocazia ultimelor arestări comuniste, am avut ocazia de a ne lămuri deplin asupra progresului pe care l-a făcut mişcarea comunistă în ultimele luni de zile".

Sub influenţa crescîndă a Partidului Comunist din Romînia, care lupta pentru ieşirea din criză pe cale revoluţionară, fierberea revoluţionară se extindea în întreaga ţară şi cuprindea toate categoriile oamenilor muncii. Speriate de amploarea şi combativitatea mişcării revoluţionare, clasele dominante dezlănţuie în întreagă ţară o cruntă acţiune represivă împotriva maselor muncitoare şi a conducătorilor lor revoluţionari.

Conştienţi că pornesc nu la o acţiune revendicativă, măruntă, ci la o luptă pentru stăvilirea ofensivei burgheziei, luptă de al cărei deznodămînt depindeau probleme vitale pentru popor, ceferiştii de la „Griviţa" au răspuns în masă la chemarea Partidului Comunist pentru a declara o nouă grevă puternică, prin ocuparea Atelierelor CFR.

Aplicînd hotărîrile adoptate în şedinţa reprezentanţilor Comitetului Central de acţiune, Consiliului General al Sindicatelor revoluţionare, Comisiei Locale a sindicatelor din Capitală din 13 şi 14 februarie, la care a participat şi un membru al secretariatului C.C. al P.C.R., Comitetul de fabrică de la CFR „Griviţa" a trecut la pregătirea unei puternice greve demonstrative pentru recunoaşterea de către guvern a cuceririlor din 2 februarie, redeschiderea sediului sindicatului, încetarea măsurilor de teroare. În aceeaşi dimineaţă, organizaţia locală a Partidului Comunist, prin comitetele raionale, a luat măsuri ca toate celulele comuniste şi fracţiunile comuniste din organizaţiile de masă să mobilizeze oamenii muncii din capitală pentru sprijinirea grevei demonstrative de la „Griviţa". Luptele de la „Griviţa" au fost astfel temeinic pregătite, încît ofensiva de represiuni pornită de guvern nu le-a putut

opri. În noaptea de 14 spre 15 februarie, în întreaga țară au avut loc arestări masive. Au fost arestați o parte din conducătorii muncitorilor, în frunte cu tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej. Arestarea conducătorilor ceferiști, care urma să echivaleze cu o decapitare a mișcării muncitorimii ceferiste, nu a putut opri declanșarea luptelor revoluționare ale ceferiștilor. Existența frontului unic, precum și practica alegerii pe această bază a organelor de conducere din rîndurile proletariatului a avut drept consecință îndeplinirea în bună măsură a directivelor Comitetului Central de acțiune de către membrii comitetului de fabrică de la „Griviția", nearestați, printre care un rol de frunte îl avea tovarășul Chivu Stoica.

Vestea arestării cunducătorilor muncitorimii ceferiste s-a răspîndit ca fulgerul în cartierele muncitorești. Comitetul raional al P.C.R. — IV Verde — a mobilizat activul de partid pentru trecerea la declanșarea grevei chiar în cursul dimineții de 15 februarie. Pentru sprijinirea celulei de partid de la Griviția, descompletată prin arestări, comitetul raional a trimis în ateliere o parte din activul său.

Refuzul autorităților de a elibera pe cei arestați și amenințările guvernului au făcut să crească tensiunea și greva demonstrativă s-a transformat în grevă cu ocuparea atelierelor. Comitetul executiv al comitetului de fabrică, împreună cu membrii Comitetului de partid raional, aflați între muncitori, au ținut o consfătuire la care s-au discutat problemele grevei. În cadrul consfătuirii s-au conturat în mod evident obiectivele cu aspect politic ale grevei: eliberarea imediată a celor arestați, recunoașterea comitetului de fabrică, ridicarea stării de asediu și respectarea cuceririlor din 2 februarie. Acestea erau obiective politice de mare însemnătate nu numai pentru muncitorii ceferiști, ci pentru toți oamenii muncii. Aceasta și explică larga acțiune de solidarizare cu lupta ceferiștilor, desfășurată de muncitorii din celelalte ramuri de producție la chemarea organizației locale P.C.R. și sprijinul de masă de care s-au bucurat greviștii. Au avut loc momente înălțătoare de solidaritate proletară. La chemarea sirenei, mobilizați de comuniști, în jurul Atelierelor „Griviția" s-au adunat peste 12.000 de muncitori de la alte întreprinderi, manifestînd sub lozincile P.C.R. Fermitatea și dîrzenia greviștilor, acțiunile largi de solidaritate cu lupta lor, au influențat o parte a armatei trimisă să înăbușe greva. Din regimentul „21 Infanterie" 40 de soldați au refuzat să tragă în muncitori. Aceștia au fost imediat arestați și încarcerați la Jilava.

Risipind prin forță mulțimea ce înconjura Atelierele „Griviția", cu ajutorul mitralierelor, printr-un masacru sîngeros, armata și poliția au reușit să înăbușe pentru moment rezistența dîrză a muncitorilor. Au căzut mulți morți și răniți, iar peste 2.000 de muncitori au fost arestați.

Marile acțiuni muncitorești de la Atelierele CFR — Griviția București, care au constituit veriga principală în lanțul luptelor revoluționare din ianuarie—februarie 1933, organizate și conduse de PCR, au atras privirile și au impulsionat întreaga mișcare revoluționară a clasei muncitoare din Romînia.

După reprimarea sîngeroasă a grevei de la Atelierele Griviția, lupta clasei muncitoare a continuat. În jurul procesului înscenat conducătorilor muncitorimii ceferiste în iunie 1933 și în anul următor, a luat naștere și s-a dezvoltat o uriașă mișcare politică de solidarizare, cuprinzînd, alături de proletari, mase largi aparținînd diferitelor categorii ale oamenilor muncii. Cu putere s-a manifestat și solidaritatea proletariatului internațional cu muncitorii din Romînia.

Datorită presiunii maselor și atitudinii combative a „acuzaților", procesul s-a întors împotriva acelora care-l înscenaseră. Dreptatea muncitorilor a răsunat puternic prin cuvîntul tovarășilor Gh. Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Gh. Vasilichi și a altor conducători ai muncitorilor, transformînd procesul într-un puternic act de acuzare împotriva burgheziei și moșierimii din țară și a imperialiștilor străini.

În ciuda represiunilor sîngeroase și a teroarei care a urmat, luptele din 1933 au sporit imens autoritatea și prestigiul clasei muncitoare, ca cea mai înaintată forță socială. Nici teroarea și nici condițiile grele ale ilegalității n-au putut împiedica Partidul Comunist din Romînia să pregătească și să conducă luptele ceferiștilor din 1933. În focul luptelor din 1933 s-a închegat, sub conducerea partidului comunist, frontul unic muncitoresc.

Forța revoluționară a clasei muncitoare și a partidului comunist, călită în focul luptelor din 1933, și experiența cîștigată în aceste eroice lupte au constituit factori importanți în victoriile obținute de poporul nostru muncitor în lupta pentru eliberarea sa de sub exploatare și asuprire. Luptele din ianuarie—februarie 1933 și procesul ce le-a urmat au scos la lumina vie înaltele calități morale ale comuniștilor, patrioți înflăcărați, devotați cauzei poporului, au arătat clar chipul partidului comunist de organizator și conducător hotărît

al luptei pentru apărarea intereselor vitale ale celor ce muncesc. Aceasta a contribuit la întărirea legăturilor partidului cu masele populare, a rolului de hegemon al proletariatului în lupta revoluționară și antifascistă.

Exemplul luminos de eroism și patriotism, dovedit de muncitorii ceferiști și petroliști în luptele din februarie 1933, în slujba intereselor vitale ale poporului, au însuflețit noi și noi pături sociale, care s-au ridicat împotriva pregătirilor de război și a politicii claselor exploatatoare de fascizare a țării. Aplicînd în viață învățămintele desprinse din luptele revoluționare ale muncitorilor ceferiști și petroliști, în anii care au urmat, P.C.R. a organizat și condus numeroase acțiuni ale maselor muncitoare, a luptat consecvent pentru realizarea frontului unic muncitoresc, care a avut o mare însemnătate în lupta pentru doborîrea dictaturii fasciste.

Astfel luptele ceferiștilor și petroliștilor din 1933 reprezintă un moment hotărîtor care a deschis poporului romîn, sub conducerea partidului comunist, calea spre victoria insurecției armate din august 1944 și începutul revoluției populare din Romînia.

Manifestările prilejuite de a 30-a aniversare a eroicelor lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie—februarie 1933, scoțînd în lumină adevărata lor semnificație istorică, înflăcărează întregul nostru popor în eforturile sale pentru desăvîrșirea, sub conducerea înțeleaptă a P.M.R., a operei de construire a socialismului și împlinirea idealului măreț al comunismului.

Ion Cicală

SĂRBĂTORIREA A 150 DE ANI DE LA NAŞTEREA LUI GEORGE BARIŢ

În 1962 se împlineau 150 de ani de la naşterea lui George Bariţ, „luptător înaintat pentru drepturile poporului, unul din fruntaşii de seamă ai revoluţiei din 1848 din Transilvania, strălucit om de cultură, întemeietorul presei romîneşti din Transilvania, publicist şi istoric" — după cum recent îl aprecia *Editura Politică**.

Cu acest prilej în întreaga ţară evenimentul a fost sărbătorit prin articole în presă, prin şedinţe cu largă participare de comunicări, prin redactarea unor studii remarcabile, şi, în cele din urmă, el a reunit o şedinţă festivă a Academiei Republicii Populare Romîne.

Clujul ştiinţific nu putea rămîne în afara evenimentului. Aici, în oraşul anilor de şcoală a lui Bariţ, cercetători pasionanţi ai operei cărturarului ardelean s-au aplecat cu înţelegere şi pricepere asupra scrisului său, i-au descifrat sensurile noi în lumina ştiinţei marxiste, au valorificat multe aspecte dintr-o bogată activitate ignorată de istoriografia burgheză. Cu ani de zile înainte, urmînd îndemnurile remarcabilului specialist al culturii transilvănene, regretatul I. Breazu, în cadrul Bibliotecii Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., G. Em. Marica a lucrat la întocmirea unei bibliografii G. Bariţ care însumează un număr impresionant de titluri, mai bine de 7000.

Prin urmare se poate afirma că evenimentul a fost întîmpinat prin temeinice pregătiri, devenite astăzi o obişnuinţă a climatului nostru ştiinţific socialist. Metoda, după cum vom vedea, şi-a arătat şi roadele, cercetătorii clujeni fiind în măsură să elaboreze studii serioase, bine documentate, la nivelul la care se găseşte astăzi istoriografia romînească.

La Cluj manifestările au fost deschise printr-o şedinţă festivă organizată la Universitatea „Babeş—Bolyai". Cu acest prilej au vorbit prof. Victor Cheresteşiu despre *Ideile social-politice ale lui G. Bariţ pînă la 1848*, prof. Ştefan Pascu despre *G. Bariţ istoriograf*, Camil Mureşan despre *Ideile social-politice ale lui G. Bariţ după 1848* şi G. Em. Marica, *G. Bariţ educator*. Tot la Cluj, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice, prezidată de acad. Constantin Daicoviciu, a ţinut o şedinţă consacrată personalităţii remarcabile a lui G. Bariţ. Au vorbit prof. V. Cheresteşiu despre *Activitatea lui G. Bariţ pînă la revoluţie*, G. Em. Marica despre *G. Bariţ istoric şi critic literar*, iar P. Teodor despre *Legăturile lui G. Bariţ cu Principatele pînă la 1848*.

La Filiala din Cluj a Academiei R.P.R. evenimentul a ocazionat cîteva valoroase contribuţii privind activitatea marelui om de cultură din secolul trecut, expuse public cu ocazia sesiunii ştiinţifice generale din 7—9 decembrie 1962. Astfel I. Kovács a vorbit despre *G. Bariţ şi problema ţărănească după 1848*, iar G. Em. Marica — la Secţia de istorie literară şi folclor — despre *Ideile literare ale lui G. Bariţ*.

La Sibiu, în oraşul de care se leagă o parte a vieţii sale, în 22—23 decembrie 1962 Muzeul Brukenthal şi filiala din localitate a Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice au ţinut să omagieze activitatea lui G. Bariţ în cadrul unei sesiuni comemorative. La participarea frumoasă a unor cercetători locali s-au asociat mai mulţi istorici şi cercetători din Cluj şi Bucureşti. Au vorbit despre *Rolul lui Gh. Bariţ în pregătirea revoluţiei din anul 1848* prof. V. Cheresteşiu, despre *Ideile progresiste social-politice ale lui Gh. Bariţ* C. Mureşan, iar V. Curticăpeanu despre *Activitatea lui G. Bariţ în cadrul Astrei*. Din multilateralitatea preocupărilor lui Bariţ au mai fost tratate subiecte interesînd problema naţională (*Cu privire la poziţia progresistă a lui G. Bariţ în problema naţională* de C. Göllner) şi problema ţărănească (I. Kovács). O seamă de cercetători locali, gest deosebit de îmbucurător, au prezentat comunicări valoroase contribuind la luminarea operei sale. Au înfăţişat probleme legate de activitatea sa ca pedagog, I. Cornea, aspectele lingvistice — D. Constantinescu, folclorul — A. Vasiliu, aspectele legate de artă şi muzeografie — Gh. Pavelescu şi S. Drăgoescu, În sfîrşit, M. Fanache a expus comunicarea *Unele aspecte ale preocupărilor lui Gh. Bariţ pentru un teatru romînesc în Transilvania*. Asemenea reuniuni ştiinţifice au mai avut loc la

---

* *George Bariţ, Scrieri social-politice*. Studiu şi antologie de V. Cheresteşiu, C. Mureşan, G. Em. Marica; Edit. Politică, Bucureşti, 1962, p. 5.

Braşov, oraşul avînturilor sale creatoare, la Năsăud, unde a conferenţiat prof. univ. Ştefan Pascu.

Sărbătorirea celor 150 de ani de la naşterea lui G. Bariţ constituie o meritorie manifestare culturală prin bogatele sale rezultate ştiinţifice. Astăzi prin eforturile colective ale unor numeroşi cercetători avem o imagine bogată, bine conturată, un sensibil pas înainte spre o monografie ştiinţifică care să închege într-un tot unitar contribuţiile deocamdată disparate. Manifestările Gh. Bariţ mai au încă şi o altă semnificaţie. Istoriografia burgheză a lăsat o moştenire săracă în domeniul istoriei culturii, a ignorat tezaurul cultural progresist al trectului, şi s-a oprit de cele mai multe ori la fenomenele nesemnificative. Prin sărbătorile organizate în memoria lui Gh. Bariţ s-a scos la iveală o operă valoroasă plină de conţinut, o gîndire înaintată pusă în serviciul celor mai nobile idealuri. Exemplul trebuie urmat cu perseverenţă şi de aici înainte, fiindcă multe alte pagini din activitatea tovarăşilor de idei ai lui Bariţ îşi aşteaptă cercetătorii.

Pompiliu Teodor

ERATA

pag.	*rîndul*	*în loc de*	*se va citi*
18	16 de sus	plasele	clasele
19	1 de sus	istoriceşte	istoriseşte
31	9 de sus	Sedlnitzy,	Sedlnitzky,
67	31 de sus	s-o ocupat	s-a ocupat
146	5 de sus	pin	prin
158	3 de sus	în fara	înafara
159	25, 26 de sus	ame- taţi	ame- ninţaţi
184	10 de sus	calaficat	calificat
186	5 de sus	ri acordată	fi acordată
189	17 de sus	fur	furt
192	5 de jos	prin	prind
242	8 de sus	vero	vreo
263	5 de sus	faudal	feudal
277	2 de sus	penru că	pentru că
299	3 de jos	de a început	de la început

Întreprinderea Poligrafică Cluj — 2088/1964

43838

Lei 10